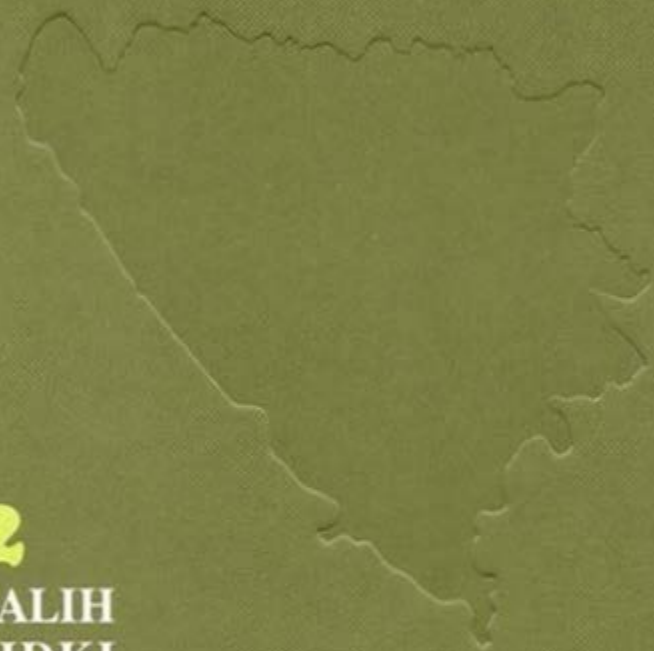

POVIJEST BOSNE

2

SALIH
SIDKI
HADŽIHUSEINOVIĆ
MUVEKKIT

**OD SVIŠTOVSKOG
MIROVNOG
UGOVORA DO
BORBE ZA
AUTONOMIJU
1791 - 1828**

SH 704 SULTAN ABDULHAMID I 1774-1789
SH 706 prazna

JUSUF-PAŠA, BIVŠI VELIKI VEZIR

Konac rebiu-l-ahira 1205. godine

(27. XII 1790 - 5. I 1791)

(Od redžeba 1205. godine (17. III - 16. IV 1791), veliki vezir Jusuf-paša, po drugi put. Smijenjen.)

Kada je spomenutom Jusuf-paši dodijeljen položaj valiije Bosne sa Hercegovačkim sandžakom i položaj seraskera Bosne, on je stigao u Bosnu 28. džumade-l-ula 1205. godine (4. II 1791).

Halil, sin tadašnjeg janjičarskog age Jusuf-age, u Sarajevu, nesretnik, bio se osilio pa je zbog raznih protuzakonitih postupaka i nepoštivanja valijinih naredbi nekoliko puta od valiije strogo opominjan, ali se nije opametio. Kako ga je otac štitio, nesretnik jedan, ovaj put jednom poštenom čovjeku je nasilno ušao u kuću, uzeo mu vjenčanu ženu i neovlašteno je zadržao. Pošto je time navedenom jadrniku okaljao obraz, ovaj se arsom požalio vali-paši.

Kako je otac spomenutog prokletnika Jusuf-age spriječio da se on dobavi pred bosanski divan, on je svrgnut sa agaluka i bačen u travničku tvrđavu dok se pred sudom ne provede raspava njegovom sinu i ne izvrši propisana kazna.

Za janjičarskog agu postavljen je serturnadžija Memiš-aga, kao njegov vekil.

Spomenuti Jusuf-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 4. redžeba 1205. godine (9. III 1791) i ponovo pozvan na visoki položaj velikog vezira. Sredinom redžeba 1205. godine (16. -25. III 1791) krenuo je iz Travnika i otišao u Istanbul. Na njegovo mjesto postavljen je bivši bosanski valiija hadži Salih-paša.

HADŽI SALIH-PAŠA

drugi put

4. redžeb 1205. godine (8. III 1791)

(Od mjeseca džumade-l-ula 1206. godine (27. XII 1791 - 25. I 1792) veliki vezir Melek Mehmed-paša Sulejman-paša-zade sin je Funduklu Sulejman-paše Bosanca. Smijenjen.)

Kada je spomenuti Salih-paša prvi puta smijenjen sa dužnosti u bosanskom vilajetu, i kada je krenuo iz Travnika, dok je još bio na putu za Sofiju i stigao u Novi Pazar, bivši veliki vezir Jusuf-paša, koji je bio postavljen za bosanskog valiju, smijenjen je i pozvan na položaj velikog vezira.

Kako je navedenom hadži Salih-paši ponovo dodijeljen Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom i seraskerluk nad Bosnom, on se vratio iz Novog Pazara i u pola hamsina, koncem mjeseca džumade-l-ahira 1205. godine (24. II - 5. III 1791) stigao u Travnik.

Ima neko vrijeme kako je među stanovništvom Bosne došlo do razdora, pa je bilo potrebno da se smišljeno i pametno razdor smutnje zamijeni slogom i međusobnom pažnjom, te da se ne čini ništa što bi se kosilo sa odredbama ugovora o primirju, zaključenog sa Austrijom. U tom smislu izdat je visoki carski فرمان početkom mjeseca redžeba 1205. godine (6. - 15. III 1791).

Sredinom džumade-l-ahira 1205. godine (15. - 24. II 1791) upućene su seraskeru Vlaške Mahmud-paši iz Bosne dvije orte nefera. Na vijeću u Svištovu¹⁴⁰ održanom o pitanju mirovnog ugovora sa Austrijom, austrijski izaslanici su odugovlačenjem regulisanja pitanja i uvjeta mirovnog ugovora stvar otežali, a vrijeme isteka ugovorenog primirja, do konca mjeseca maja, je isticalo. Iz njihovog govora i držanja jasno se vidjelo da oni hoće da dobiju na vremenu. Nije bilo daleko od pomisli da ovakvo

140. U tekstu Sištovo.

držanje Austrije ide za tim da na neki način zamrsi stvar, a možda su pokvarenjaci namjeravali i ugaziti u novi rat čim istekne ugovoreno primirje. Polazeći od njihove naopake pretpostavke, a strogo vodeći računa da je sve predviđeno, trebalo je na brzu ruku uputiti pojačanje na granice prema Austriji i slati sakupljenu vojsku, tako da prije isteka roka za primirje bude spremna u slučaju da Austrija iznenada napadne. Ako se ukaže potreba da se ratuje da može odmah stupiti u boj i dočekati ih. Kratko rečeno, u svakom slučaju na toj granici treba sve biti pripravno prije nego istekne rok ugovora za primirje, to je bila neprikosnovena obaveza. Ne daj Bože, ako se sa vojskom ne bi bilo spremno, posljedice bi bile porazne. U tome pogledu se nije smjelo ni časa gubiti, to je bilo jasno. Početkom ša'bana 1205. godine (5. - 14. IV 1791) izdan je visoki carski ferman spomenutom valiji da o tome obavijesti i izda proglas svim odgovornim ljudima u Bosni, da odmah kupe vojsku.

Valija je razaslao pismene bujuruldijske sredinom ša'bana 1205. godine (15. - 24. IV 1791) svim mirimiranima i odgovornim ljudima da odmah dodu u Travnik radi savjetovanja o provođenju u život ove carske naredbe, da se posavjetuju kako će se to riješiti.

Ovom prilikom je Sejjid Mehmed Selim-efendija, koji je do tada bio sarajevski kadija, 1. zu-l-ka'deta 1205. godine (2. VII 1791) smijenjen, a namjesto njega je za kadiju postavljen nakibzade Sejjid hadži Sadullah-efendija.^{*192}

Na vijeću izaslanika u Svištovu 3. zu-l-hidždžeta 1205. godine (3. VIII 1791) postignut je sporazum o zaključenju mira između Osmanske carevine i Austrije, o čemu je gore bilo riječi, pa je tako to pitanje privedeno kraju. Čim je to riješeno, razmijenjeni su službeni dokumenti i prestala su neprijateljstva.

Početkom zu-l-hidždžeta 1205. godine (1. - 10. VIII 1791) izdat je visoki carski ferman kojim se zabranjuje islamskoj vojsci, koja se nalazi na granici, da prema Austriji čini bilo kakva neprijateljstva, jer je zaključen mirovni ugovor, te do predaje posjeda da niko ni korak ne ide naprijed, i da se toga strogo

^{*192} Na njegovom je muhuru pisalo:

"Meni nema druge pomoći osim Allahove - Njegov rob hadži Sadullah."

pridržava. Zbog toga je i spomenuti vali-paša 1. muharrema 1205. godine (31. VIII 1791) krenuo iz vojnog logora i uputio se u Travnik.

Spomenuti valija bio je postavio za svoga kajmekama timar-defterdara Mehmed-efendiju da upravlja vilajetom dok se on bude nalazio na ratnom pohodu.

U skladu sa odredbama i preuzetim obavezama iz spomenutog mirovnog ugovora, zaključenog između Osmanske carevine i Austrije, treba se, kako je ugovorom predviđeno, narediti zaduženim licima da se sve tvrđave, palanke i ostala mjesta, koja su Austrijanci zauzeli, na šezdeset dana prije zaključenja ugovora napuste i predaju. S tim u vezi, za primopredaju tvrđava, palanki i ostalih mjesta na bosanskoj strani, određeni su Smail Ismet-efendija, bivši janjičarski katib, a od visokih činovnika carskog divana mimar hafiz Ibrahim-efendija i Abdurahman-efendija, uvaženi muderris, zamjenik glavnog neimara, da se preko njih, kao povjerenika, obavi napuštanje i primopredaja, da oni vode nadzor nad svim primljenim tvrđavama i drugim objektima.

Prilikom primopredaje i napuštanja treba, sudskim posredstvom, steći uvid u stanje svih zatečenih topova, skladišta municije i ostale ratne opreme i odmah sve uvesti u deftere, pa predati šta kojoj strani pripada.

U tvrđavama i drugim objektima što se bude predavalo, prema odredbama ugovora, Osmanskoj carevini ima se izvršiti uvid u sve topove, ratnu opremu i ostalu spremu, pa to prebrojati i ustanoviti šta se od toga nalazilo u tvrđavama u času osvajanja kao vlasništvo Osmanske carevine. Sve to popisati u defter i defter ovjeriti. Nastojati da se što prije izdaju sudske isprave iz kojih će se jasno vidjeti granice. O tome je izdat visoki carski ferman početkom muharrema 1206. godine (31. VIII 1791).

U međuvremenu, kada su spomenuti činovnici stigli u Bosnu, odlučili su da odmah krenu gdje im je naređeno. Kako je naloženo visokim carskim fermanom da i vali-paša ide sa njima, i on je pošao, a do njegova povratka na svoje mjesto je postavio, da upravlja vilajetom, mirimirana, bivšeg mutesarrifa Kliškog sandžaka Ibrahim-pašu. Trećeg rebiu-l-ewwela 1206. godine (31.

X 1791) imenovao ga je za svoga kajmekama, a on je pošao sa ostalim zaduženim licima na određena mjesta na granici.

Iako je zaključeno primirje između Osmanske carevine i Rusije na osam mjeseci, još se nije znalo kako će se zaključiti mirovni ugovor te je iz opreza trebalo, za proljeće, obaviti vojne pripreme, pa one nisu ni u Bosni izostale. Kao i u ranijim ratnim pohodima, trebalo je popisati i izdvojiti iz posada tvrđava u kapetanijama, koje su se nalazile u Bosanskom ejaletu, kako između konjanika tako i pješaka na svakih deset ljudi jednoga nefera.

Tim povodom obavljen je uvid u deftere u tvrđavama, koji se čuvaju u glavnoj carskoj defterhانی, pa je ustanovljeno da u Bosanskom vilajetu, i to u samom Sarajevu, i u sandžacima: Klisu, Zvorniku, Hercegovini i Bihaću, danas ima zaduženih za čuvanje osamnaest hiljada pet stotina devedeset i dva nefera-pješaka i sedam hiljada četiri stotine šezdeset i četiri nefera-konjanika, što ukupno čini dvadeset i šest hiljada pedeset i šest mjesnih nefera, pješaka i konjanika koliko ih je uvedeno u defter. Prema odredbama starog kanuna treba se pripremiti i popisati dvije hiljade šest stotina i pet nefera pješaka, što predstavlja jednu desetinu od ukupnog broja popisanih nefera, pa ako se sa Rusima ne mogne zaključiti mirovni ugovor, i ako zatreba da se ratuje, da se spomenuta vojska nade u carskoj ordiji početkom marta. O tome je izdat visoki carski ferman početkom rebiu-l-ewwela 1206. godine (29. X - 7. XI 1791), a u Bosnu je prispio 4. rebiu-l-ahira 1206. godine (1. XII 1791). Ali, tada je uspješno zaključen mirovni ugovor između Osmanske carevine i Rusije i 15. džumade-l-ula 1206. godine (10. I 1792) obavila se razmjena službenih isprava između ovlaštenih predstavnika.

U mnogobrojnim ratovima vođenim ranije između Osmanske carevine i Austrije bilo je, s obje strane, zarobljenika. Ovaj puta je zaključeno, u prvom članu mirovnog ugovora, da se razmijene bez plaćanja ikakve naknade, pa je, s obje strane, data saglasnost da se zarobljenici razmijene u roku od dva mjeseca od potpisivanja mirovnog ugovora. O tome je izdat visoki carski ferman početkom džumade-l-ahira 1206. godine (26. I - 4. II 1792) svim kadijama Bosne, po posebnom mubaširu.

“Kada se pronađu svi ti zarobljenici, kako oni po tamnicama tako i oni koje drže odgovorni ljudi vilajeta u svojim rukama, kao i kod pojedinaca, oslobodit će se i izvesti na mejdan, pa prema važećim pravilima - osim onih koji su dobrovoljno primili islam, sve ostale koji su i dalje ostali kršćani, muškarce i žene, mlado i staro, u navedenom roku osloboditi iz ropstva, vratiti i predati Austriji, tako da nijedan ne ostane u ropstvu.

I islamski zarobljenici, koji se nalaze u rukama Austrije, osim onih koji su, sačuvaj nas Bože, postali kršćani, svi muškarci i žene, staro i mlado, moraju se vratiti i predati Osmanskom carstvu.”

Derviš Mustafa-beg Dženetić, sin Smail-begov, sina Ahmed-age, koji je nekoliko puta bio na položaju mutesellima Sarajeva, vraćajući se iz Vidina u Sarajevo, umro je u kasabi Gorgušovcu(?).

Dotadašnji mula Sarajeva hadži Sadullah-efendija nakib-zade smijenjen je 1. zu-l-ka'deta 1206. godine (21. VI 1792) a na njegovo mjesto za sarajevskog kadiju postavljen je Sejjid Osman-efendija Agribozli. Poznat je kao Mantiki.

U to vrijeme bio je premješten tadašnji mutesarraf Zvorničkog sandžaka Ibrahim-paša, sin vezira hadži Mehmed-paše, pa je tamošnje stanovništvo podnijelo arzuhal Dvoru i molilo da ga i dalje ostavi.

Ima već nekoliko godina kako su Arnauti iz tvrđave Kolašin, koja se nalazi u blizini granice kadiluka Stari Vlah, otkazali poslušnost sultanu i prešli u odmetništvo i hajdučiju. Njihovi odmetnici stalno kruže po kadilucima Pljevlja, Prijepolja i Starog Vlaha,¹⁴¹ pa je stanovništvo izgubilo sigurnost, jer ga pljačkaju i ubijaju. Zbog toga je određen Pljevljak Mustafa-paša da ih u tome spriječi i kazni.

U to vrijeme Ramića potok, koji teče kroz Sarajevo, jako je nabujao, mnoge zgrade porušio i oštetio i odnio mnogo robe iz čaršijskih dućana.

Tih vremena i rijeka Miljacka bila je jako nabujala i iz temelja je oborila i odnijela Carevu ćupriju, pa je bilo veoma teško preći rijeku na tome mjestu. Sarajevski dobrotvor, bogati trgov-

¹⁴¹ Kadić navodi da je to Nova Varoš.

[Ovo mjesto bilo je također u kadiluku Stari Vlah (Sjenica). (Napomena priređivača)]

ac hadži Mustafa-aga Bešlija je u mjesecu ša'banu 1206. godine (mart 1792) nanovo podigao masivnu ćupriju s lukovima, koja se i danas nalazi u dobrom stanju.

Dok je spomenuti valija hadži Salih-paša bio u Bosni, zadužen je da utvrdi granice Bosne sa Austrijom, pa je krenuo na izvršenje toga zadatka zajedno sa izaslanicima koji su za to posebno određeni, poslani iz Istanbula. Međutim, 12. muharrema 1207. godine (25. VIII 1792) smijenjen je sa položaja bosanskog valije, ali je i dalje ostao zadužen, kao i ranije, za utvrđenje granice.

Za bosanskog valiju postavljen je Husamuddin-paša.^{*193, *194.}

^{*193, *196, *197, *198}

^{*193} Prema jednoj medžmui gore spomenuta hadži Huseinova ćuprija, koja je oborena 1206. godine (1791/92), podignuta je 1029. godine (1620).

^{*194} Podaci izvađeni iz siđžila sarajevskog suda:

Mladoženja Sejjid Fejzullah-efendija, Šerifović, sin Sejjid Mehmed Hašim-efendije, iz Džami-i atik mahale.

Nevjesta - punoljetna djevojka Arifa, kći Abdulkerim-efendije Defterdarevića iz Buzadži-zade hadži Hasanove mahale.

Njen opunomoćenik je Fejzullah-beg Dženetić, sin Smail-begov, iz Jagdži-zade mahale. Punomoćje utvrđeno svjedočenjem hadži Mustafe Misrije, sina Ibrahimova iz Buzadžine mahale. Dana 2. džumade-l-ahira 1206. godine (27. I 1792).

Svjedoci: Ahmed-beg, mutesellim Sarajeva. (Drugi svjedok nije naveden).

^{*195} Otprilike na jedan i po kilometar daleko od Travnika, sa lijeve strane glavne džade koja vodi iz Travnika prema Sarajevu, dotrajalo turbe Ibrahim-dedeta obnovo je bosanski valija Salih-paša.

TARIH KOJI SAM VIDIO 1328. GODINE (1910/11) NA KAMENOJ PLOČI IZNAD VRATA IBRAHIM-DEDETOVOG TURBETA:

Dobrotvor Salih-paša, asafovskog ugleda

Boga radi podiže mnoge hajrate posvuda

Po Božijoj uputi nagrada dobroti bezmjernoj

Zapisa i lijepi spomen na ploči mermernoj

Čim dobi nadahnuće, Esad oduševljeno tarih izreče:

"U prosvijetljenom društvu Božiji ugodnik mjesto nade"

Godine 1206. (1791/92)

^{*196} Ahmed-efendija Ćurčić umro je 1206. godine (1791/92) i pokopan u dvorištu Jahja-pašine džamije u Sarajevu.

^{*197} Dana 1. muharrema 1206. godine (31. VIII 1791) bio je derviš Omer-efendija kadija kadiluka Livna sa Novoselom.

^{*198} Prema obavezama iz mirovnog ugovora zaključenog sa Austro-Ugarskom, sve što ima austrijskih zarobljenika u kadilucima na granici Bosanskog ejaleta, muškaraca i žena, odraslih i djece, a da nisu primili islam, bez obzira u koga se nalazili, treba ih otpremati na granicu Austrije.

HUSAMUDDIN-PAŠA

12. muharrem 1207. godine (25. VIII 1792)

Umro u Braili.¹⁴²

(Od mjeseca rebiu-l-ewwela 1209. godine (26. IX - 25. X 1794) veliki vezir Mehmed-paša. On je iz Šafranbolua. Smijenjen.)

Kada je spomenuti postavljen na dužnost u Bosanski vilajet, visokim carskim fermanom određen je mirimiran Ibrahim-paša, kao njegov kajmekam, da upravlja Bosnom dok on ne dode.

On je ranije bio na carskom dvoru u svojstvu kahvedžibaše, kao Husamuddin-aga. Jedno vrijeme bio je utjecajan i vrlo uvažavan, pa su stoga o njemu pričali i obični ljudi i uglednici. Ali, po onom: "Ugled je iskušenje", nekoliko mjeseci ranije, privremeno je izveden iz carskog dvora u svojstvu čakirdžibaše. Ustvari, on je postao poznat po svojoj prirodnoj bistrini. Dok je on bio općepriznat kao vrlo sposoban za sve važne službe kod sultana, njegovi protivnici nisu imali mira i tražili su da se on ukloni iz Istanbula.

Kada je 12. muharrema ove 1207. godine (25. VIII 1792) pozvan na Dvor da mu se dodijeli čast vezira, zamolio je da se od toga odustane, navodeći da nije u stanju da vrši tako tešku dužnost. Ali, on nije mogao izmijeniti carsku neopozivu odluku. Objašnjeno mu je od velikog vezira da je to iznenadna milost Svevišnjeg i postavljen je za valiju Bosne u čast vezira i data mu je svečana odora. - *Dževdet*.¹⁴³

Za one koji se nalaze u udaljenim mjestima, odrediti dnevno sljedovanje i troškove za prijevoz kolima. Kao naknada za zarobljenike određen je iznos od po stotinu groša po glavi.

Kasnije, novcem iz državnih prihoda naknaditi vlasnicima zarobljenika dnevno sljedovanje i naknadu za prijevoz kolima. Fermanom iz mjeseca šewwala 1206. godine (23. V - 20. VI 1792) naređeno je da se to uradi.

Za nadziranje izvršenja ovoga prispio je poseban mubašir iz Istanbula u Bosnu.

142. Braila - grad na Dunavu.

143. Misli se na djelo *Tarih-i Dževdet-paša*.

Koncem mjeseca muharrema, ili tačnije 1. septembra, mimo običaja je u Sarajevu i ostalim mjestima cijeli dan padao snijeg.

Prema posebnim odredbama mirovnog ugovora zaključenog između Osmanskog carstva i Austrije, granice Bosne će ostati kao i prije, a ovlašteni predstavnici sa obje ugovorne strane sporazumno će nastojati da to što prije raščiste, uz saglasnost i pod nadzorom ranijeg bosanskog valije Salih-paše. Kako je carskom iradom naredeno da se napuštaju ti krajevi dotle dok se to zvanično ne riješi i ne uspostave granice, upravo tada se spomenuti Salih-paša, u smislu carske irade, zauzeo da što hitnije utvrdi granice i to pitanje riješi.

Neki stanovnici bihačke kapetanije, skloni buni i neredu, svojom pobunom i odmetništvom zaveli su i druge, pa su age navedene kapetanije pravile ispade i zapreke. Osim toga, iz tvrđava Izačića i Bihaća su, s vremena na vrijeme, pucali iz topova i uopće zbog brojnih protuzakonitih postupaka tih aga, ovi važni neodložni zadaci su se otezali. Među zaduženim licima za utvrđenje granica nije bilo nijednog odgovornog čovjeka sa područja ejaleta da bi na njih utjecao svojim savjetima, pa su oni ostali i čekali na svojim mjestima. O svemu ovome je Salih-paša dostavio bujuruldiye nadležnom vilajetu 11. rebiu-l-ewwela 1207. godine (1. XI 1792) u kojima je to objasnio. Na taj način upozorio je tadašnjeg kajmekama valije Ibrahim-pašu da hitno pošalje komisiji za utvrđenje granica odgovarajuće ljude: mirimirane, uglednu ulemu, nekoga iz Bosanskog divana ili od kapetana.

Prema odredbama mirovnog ugovora sva neprijateljstva, kako ona u odnosima dviju država, tako i ona nezvanična koja su imale pojedine interesne grupe jedne prema drugima, sva nasilja i ostali prijestupi se imaju definitivno zaboraviti od obje države i svima se prašta.

Na osnovu toga opraštaju se svi prijestupi Srbima i Crnogorcima, koji se nalaze u Bosni i oko nje. Uбудuće se svi mogu vratiti svojim kućama, jer im je oprošteno. Svako će držati i obrađivati zemlju i ostalu imovinu koju je i ranije imao i niko ih u tome ne smije ometati. U tom smislu izdat je visoki carski ferman 5. rebiu-l-ewwela 1207. godine (21. X 1792).

Spomenuti valija Husamuddin-paša došao je u Bosnu 24. rebiu-l-ahira 1207. godine (7. XII 1792).

Mutesarrif Skadarskog sandžaka Mahmud-paša Bušatlija je od strane Osmanskog carstva bio pomilovan za svoje grijehe koje je počinio, ali to ga nije opametilo. Opet se upustio u nasilja i odmetnuo se od Osmanskog carstva.

U visokom carskom fermanu od početka redžeba 1207. godine (12. - 21. II 1793), upućenom bosanskom valiji spomenutom Husamuddin-paši, naredeno je da se ukloni sa lica zemlje zbog tih svojih nevaljalština i da se ovaj puta najstrožije kazni. Ovako stoji napisano:

“Otkako je Mahmud-paša postao mutesararif Skadarskog sandžaka nikada nije mirovao. Već je nekoliko puta dolazila carska irada da ga se ukloni, međutim, svaki put, uz razna obrazloženja i mazhare, bivao je pomilovan i opraštano mu je. Ali se i ovaj puta opet usudio da se upusti u odmetništvo. Bez visokog carskog fermana sakupio je veliku vojsku i pripremio je pa, suprotno časnom Šerijatu, izišao iz Skadra i stanovništvu okolnih kadiluka, potomcima plemstva, a naročito Mustafa-paši Dojranzadeu i ostalom svijetu nanio zla, ubijao sirotinju i nemoćne.

Sa područja koje je pod njegovom upravom uzima državni novac i troši. Na taj način on čini nedopuštena djela. Očito je da se spomenuti odmetnik ne može popraviti i dovesti u red.

Ubuduće njemu više nema oprosta, ni gledanja kroz prste nego ga je nužno ukloniti.

Kako je sada i od šejhu-l-islama izdata fetva, koja glasi da se spomenuti odmetnik smakne, više niko ne smije za njegovo pomilovanje ni riječi prozboriti. Svako ko bi se za njega zauzimao i sâm će zaslužiti kaznu. I oni koji budu uz njega, misleći da će im biti kao nekad oprosteno, zaslužiti će da budu nemilosrdno kažnjeni i neće im se nikakve isprike uvažavati.

Ukratko, moja je neopoziva carska volja da se taj odmetnik smakne. Zbog toga je određen sadašnji valija Rumelije Ebu Bekir-paša da sa dovoljno vojske krene na spomenutog odmetnika.

Tebi, moj veziru Husamuddin-pašo, koji si bosanski valija, naređujem da svim zatečenim mirimiranima u Bosni kao i ostalim javiš i objasniš da sve tvrđave i ostala mjesta prema Skadru danju-noću čuvaju i da zatvore sve puteve. Bilo kako bilo, tog odmetnika se mora uništiti i preduzeti sve u vezi s tim, da se ta pogan što prije ukloni sa lica zemlje. To je moja visoka carska naredba.”

Valija je odmah dostavio carsku iradu sa svojom bujuruldi-jom mirimiranu Mustafa-paši, mutesellimu Pljevalja Ibrahim-paši, mutesarrefu Novopazarskog sandžaka kapetanu Mehmed-paši, mutesarrefu Kliškog sandžaka Sinan-paši, bivšem mutesarrefu Zvorničkog sandžaka Osman-efendiji, koji zauzima visoki položaj na sarajevskom šerijatskom sudu, naredivši sljedeće:

“Sve tvrđave i sva mjesta prema Skadru treba danju-noću čuvati i puteve zatvoriti. Neprekidno budno sve pratiti i nadzirati i ni časa ne oklijevati, niti na ovom zadatku praviti propuste. Sa bosanske strane treba navedenog odmetnika pritijes-niti i prema carskoj iradi ga smaknuti. U tom smislu su razaslate valijine bujuruldiije dana 23. redžeba 1207. godine (7. III 1793).”

U velikom požaru, koji je izbio 1203. godine (1787/88) na kršćanskoj crkvi koja se nalazi u mahali Varoš u gradu Sarajevu, izgorio je njen krov, zidovi oko dvorišta i nadstrešnica na spremištu. Zbog toga je raja Sarajeva zamolila da se dozvoli da se ponovo podigne crkva kakva je i bila, pa je sredinom mjeseca redžeba 1207. godine (22. II - 3. III 1793) izdat carski ferman da se ta crkva dovede u prvobitno stanje, bez proširenja i nadogradnje.

Kao što je naprijed spomenuto, određeni su predstavnici ispred Dvora koji će utvrditi granice sa Austrijom na bosanskoj strani. I ranije, bosanski valija Salih-paša je za to zadužen.

Spomenuti Salih-paša podnio je izvještaj Dvoru u kome je izvijestio da su ti predstavnici otpočeli da utvrđuju granicu, ali kada dođu na neko sporno mjesto i nastoje riješiti slučaj, stanovništvo ih u tome ometa. Na to je od Dvora izdan ferman 23. zu-l-hidždžeta 1207. godine (2. VIII 1793) u kome se naređuje

kako se ima provesti razgraničenje prema mirovnom ugovoru. U tom fermanu kaže se sljedeće:

“Prema odredbama mirovnog ugovora zaključenog između Osmanske carevine i Austrije, trebaju se utvrditi granice. Onima što su određeni za utvrđivanje granica i bivšem bosanskom valiji Salih-paši stavljeno je u zadatak da to što prije završi i da se u tom poslu do kraja založi. I očekivalo se da će tako biti.

Međutim, iz službenih izvještaja koji su ranije i kasnije došli, vidi se da je granica određena u kapetaniji Ostrovia, kod mjesta Gline, Cetingrada i Sturlića. Kada su ovlaštteni za utvrđivanje granica krenuli u kapetaniju Bihać, stanovnici te kapetanije, koji su po svojoj prirodi skloni suprotstavljanju, vrlo su grubi i usuduju se protusloviti naredbama i volji sultana. Age navedene tvrdave sa zamjenikom naib Mustafom, hadži Ahmedom, hadži Ibrahimom, drugim Mustafom, hadži Hajdarom, tobdžijom Zulfikarom i Jašarom su se udružili, uzeli i ostale svoje istomišljenike u vezi sa razgraničenjem i izmišljaju razne isprike i iznose neprihvatljive tvrdnje. Oni na taj način ispoljavaju buntovništvo, koje je usađeno u njih. A kada ih je spomenuti bivši bosanski valija usutkao i nastojao udobrovoljiti i pridobiti, oni su podnijeli Dvoru svoj mahzar u kome su izjavili da oni neće dopustiti da se određuju granice dok ne dobiju odgovor na mahzar. I spomenute age tvrdave Stara Ostrovia, Kulenovići - Smail-beg, Halil-beg i Avdi-beg, kojima je buna postala navika, također su se digli. I ovi su, prije nego su stanovnici kapetanija, koje se nalaze na samoj granici, i to stanovnici: Ostrošća, Krupe, Petrovca, Stare Ostrovice i Bihaća, podnijeli svoje mahzare, oni su podnijeli tri-četiri lažna mahzara. Osim navedenih tipova niko im se više nije pridružio, niti su imali među stanovništvom istomišljenika, a ni među odgovornim ljudima Bosne za svoju pobunu.

Spor je nastao u vezi sa brdom Smoljanac i istoimenim selom, a povod za odlaganje razgraničenja bio je sljedeći: Noću 11. rebiu-l-ewwela 1207. godine (27. X 1792) austrijski đeneral Slaven(?), zadužen za razgraničenje, sa svojom vojskom došao je pred tvrđavu Bihać i Izačić i počeo, preko noći, praviti granične

karaule. Kada je stanovništvo kapetanije Bihać to opazilo, odmah je, po starom graničarskom običaju, obavijestilo svoje susjedne granične tvrđave i signaliziralo poziv za pomoć ispaljivanjem hitaca iz topova bez upotrebe duladi. I sa austrijske strane je taj dan ispaljeno četiri-pet topovskih hitaca u znak uzbune i da zaplaše braniocce. Istog dana neke neodgovorne rulje, iz spomenute dvije tvrđave, opkolile su šatore navedenog izaslanika za utvrđenje granice i ostale šatore, kružile oko njih i na razne načine ih izazivale.

Spomenuti vezir je u službenoj prepisci, na prijateljski način, obavještavao navedenog generala o stanju. Ulaže se veliki napor da se age ušute i da se razgraničenje provede prema odredbama ugovora i kada su se obratili onome na šta se Car obavezao, utvrdilo se da su se obje velike države saglasile i ugovorile sljedeće: Granice između dvije zemlje regulišu se na sljedeći način - Prema onome kako je ucrtano crvenom bojom na priloženoj mapi, određivat će se granice između dvije ugovorne strane. Na toj mapi označene su nove granice. (Kao što se vidi po ovom ugovoru tvrđava Cetingrad prenesena je pod upravu Austrije.) Odatle, počevši od desne obale rijeke Gline kadiluk Cetingrad ostaje pod upravom imperatora. Na toj strani granica će biti duž jedne male rijeke. Osmanska tvrđava Sturlić, označena na karti žutom bojom, izuzima se iz austrijskih zemalja. Na taj način, spomenuta tvrđava i krajevi na udaljenosti od jednog topometa ostaju pod upravom Osmanskog carstva. Odatle, granica ide pravom linijom do rijeke Korane, a onda tokom rijeke Korane, zajedno sa kadilukom Drežnikom, ostaje pod upravom Imperije. Potom se ta granica uspostavlja od brda Smoljanac i mjesta zvanog Tenikova(?), a odatle prelazi preko jednog visokog brda do njegovog obronka - do mjesta zvanog Lajaz(?), koje je na karti označeno žutom bojom. Od te tačke, žuto označene, navise, na jedan sat hoda udaljenosti, do obale rijeke Une je povučena granica. Odatle granica izlazi na lijevu obalu rijeke Une, pa do izvora na zapadnoj strani dolazi se do granice označene crvenom bojom. Idući prema visokim brdima, putem do današnje tromede, Islamske Stranice(?) ostavljaju se Osmanskoj carevini.

Imperija se obavezuje na sljedeće:

- Da ni iz kakvih razloga i ni na koji način neće vršiti opravke ili praviti nova utvrđenja na području kadilukâ koji su joj ovim ugovorom prepušteni.

Uvidom u pismenu ispravu koja je dostavljena od austrijskog predstavnika za utvrđivanje granica baronu Herbertu Randelu, austrijskom poslaniku u Istanbulu i prema Svištovskoj mapi, koja je spomenuta, granica treba ići počevši od obronaka Smoljanac do mjesta Ninkova. Međutim, to što stanovnici tvrde da granica počinje od mjesta Mala Lihina, i to od sela Smoljanac, koje se nalazi uz Malu Lihinu, a zove se po istoimenoj planini, ne slaže se sa zaključenim ugovorom, a to je i bio razlog da se odložilo utvrđivanje granice. Ako je spor u tome, ima se postupiti prema ugovoru i prema ranijim i kasnijim carskim fermanima. Na osnovu navedene važeće mape, danju-noću, ne obazirući se ni na snijeg ni na kišu, nastojati da se ubrza utvrđivanje granice i da se o tome obavi razmjena dokumenata.

U tom smislu izdaje se ovaj moj carski ferman.

To je sve.

Tadašnji kadija šerijatskog suda Sejjid Osman-efendija smijenjen je 1. muharrema 1208. godine (9. VIII 1793), a namjesto njega postavljen je raniji kadija Sofije Mehmed Šakir Sajuddin-efendija, sin Abduselam-efendije Ahsahali.^{*199}

U to vrijeme je spomenuti valija Husamuddin-paša, po ukazanoj potrebi, odlučio da pođe na granicu 26. muharrema (29. VIII 1793) pa je povodom toga poslao bujuruldiju kadiji šerijatskog suda u Sarajevu da mu pošalje divan-čauše, koji su bili u Sarajevu, a koji će biti u valijinoj pratnji. Bujuruldija je upućena lično kadiji na dan 17. muharrema 1208. godine (20. VIII 1793).

Na dan 15. džumade-l-ahira 1208. godine (19. I 1794) smijenjen je dotadašnji mutesellim Ahmed-beg, a namjesto njega postavljen je za sarajevskog mutesellima Ali-beg Dženetić.

*199 Na njegovom je muhuru stajalo:

"Kud god kreneš, Muhammede, Bog ti je na pomoći."

Niže je u cijelosti ispisan prijepis arza podnesenog uz ilam šerijatskog suda Dvoru, koji sadrži molbu stanovnika navedene tvrđave Ljubinje, u Hercegovačkom sandžaku, da se te godine dostavi ratna oprema i postave muhafizi za čuvanje tvrđave:

Arz pokornih carskih sluga Dvoru, kako slijedi:

“Pred vijeće časnog šerijatskog suda došli su: ulema, dobri ljudi, imami, hatibi, kapetani, mjesne age, zaimi, vojnici i ostale videne carske slugе, nastanjene u kasabi Ljubinju i tvrđavi Trebinju, koje se nalaze u Bosanskom ejaletu pa su izrazili svoju želju:

‘Godine 1134. (1721/22) Trebinjac Osman-paša je, prema visokom carskom fermanu, započeo izgradnju tvrđave u kasabi Ljubinju i on je tu carsku tvrđavu i dovršio. Ali, prije nego je postavio posadu za čuvanje i potrebnu opremu, on je umro. Od tada je ona prepuštena sama sebi.

Sada su mletačke granice došle u ruke Francuske i Austrije, a od Francuske se ne može biti nikako miran i siguran.

Budući da se ta tvrđava nalazi na tri sata hoda od morske obale, da je na samoj granici i potpuno otvorena na sve četiri strane, a u njenoj okolini nema nijedne tvrđave ni palanke koje bi je štatile, pa ako bi, ne daj Bože, udarili Austrijanci ili Francuzi, ta bi im tvrđava bila na putu. U svakom slučaju, prijeka je potreba da se ona osigura.

Sve dotle dok se za njeno čuvanje u tu tvrđavu ne odredi mjesna posada sa zabitima, a prema važećim pravilima za sve tvrđave na granici Bosne, u toj tvrđavi će biti velika opasnost za dalje stanovanje.

Iz samilosti prema sirotinji i nemoćnim, koje je Svevišnji povjerio u amanet, a naročito zbog naših žena i djece, mi najponiznije molimo da nam se ukaže milost i postavi mjesna posada za čuvanje, sastavljena od nekoliko mjesnih posada na čelu sa agama i zabitima muhafizima, kao što je i u ostalim tvrđavama Bosne i da im se plaće odrede iz odgovarajućih državnih prihoda. Mi ponizno molimo da se izvoli narediti da se i mi zaštitimo od neprijatelja i uporno tražimo da se naša molba na uobičajen način proslijedi milostivom prijestolju i da se odmah podnese takav arz i ilam.’

Tako su naveli.

Istina je da bi se stanovništvu navedene tvrdave na njihovu molbu, kojom ponizno mole da im se ukaže milost, svakako moralo udovoljiti. I ovome poniznom carskom slugi poznato je da oni zaslužuju da im njegovo carsko veličanstvo ukaže svoju milost i pomoć. U nadi da će car udovoljiti njihovoj skrušenoj molbi, i da će pogledati na njih, najponiznije se moli i podnosi ovaj arz i ilam na najviše mjesto. To je sve."

Sve do ove godine na Carevoj čupriji u Sarajevu, sa strane Careve džamije, nije bilo zaštitnog zida. Kako je od toga prijetila velika opasnost, hadži Mustafa-aga Bešlija graditelj i obnovitelj te čuprije, postavio je s te strane jak zaštitni zid od tesanog kamena. Na njegovoj zapadnoj strani podigao je jednu pekaru i mesare, a sa istočne strane bakalnicu, koje je dovršio u mjesecu ša'banu 1208. godine (4. III - 1. IV 1794). Godišnje prihode od ovih dućana uvakufio je za održavanje i popravak drvenih dijelova navedene čuprije. Za mutevelliju odredio je alemdara Fezulaha, a za nadzornika svoga sina Hasan-aga.

Visokim carskim fermanom, a u skladu sa zakonom, muslimanima i janjičarima određena je odjeća u zelenoj, bijeloj, žutoj i crvenoj boji, a čizme, ajak-jemenije, papuče i mestve u žutoj boji.

Za janjičare je određeno da nose: duge kalpake, dugačke fesove, crne ogrtače od vune, kajzer-jemenije i crvene šalove.

Za kršćane je određeno da nose: modru, crnu i tamnoplavu čohanu odjeću, crne čizme, ajak-jemenije.

Za jevreje je određeno da nose: plave čizme, mestve i papuče, a ostalu odjeću kao kršćani.

Zeleni saruk određen je samo za ešrafe.

Na gore opisani način određena je odjeća svim nabrojenim pripadnicima. Međutim, ima neko vrijeme i jevreji i kršćani, nastanjeni u gradu Sarajevu, suprotno zakonu i visokom carskom fermanu, nose raznovrsnu odjeću, pa se muslimani ne prepoznaju od pripadnika raje. Zbog toga se strogo upozoravaju i muškarci i žene - kršćani i jevreji, da će, koji god se od njih zatekne u

odjeći boje koja nije za njih određena, biti uhvaćen i kažnjen zatvorom. U tom smislu izdat je upozoravajući ferman 7. šewwala 1208. godine (8. V 1794).

Sve do ove godine u Bosanskom ejaletu nije bio uveden porez na sitnu stoku. Ove godine je izdat carski ferman od 9. ramazana 1208. godine (8. IV 1794) da se obavi prebrojavanje svih ovaca i koza, izuzev janjadi, pa da se naplati u korist države (resmi miri) za svako grlo po jednu paru. Tako glasi izdati visoki carski ferman. U to vrijeme je cijena jednog brava bila šezdeset do sedamdeset para.

Na dan 1. muharrema 1209. godine (29. VII 1794) smijenjen je tadašnji sarajevski kadija Ahsahali Mehmed Šakir Sajuddin-efendija, sin Abduselam-efendije, a na njegovo mjesto postavljen je Alajijeli Abdulummin-efendija.^{*100}

Kako je sinagoga, tj. jedina bogomolja koja je pripadala Jevrejima nastanjenim u Sarajevu, još ranije, 1202. godine (1787) izgorjela u velikom požaru, koji je tada izbio, sada su pripadnici jevrejske zajednice zamolili da im se dâ odobrenje da tu svoju bogomolju podignu, kao što je i prije bila.

Kada je navedeni predmet proslijeđen šejhu-l-islamu, on je, na osnovu Šerijata, dao mišljenje da oni mogu svoje bogomolje dovoditi u prvobitno stanje bez proširivanja i dograđivanja. U smislu izdate fetve, dato je odobrenje visokim carskim fermanom od konca ramazana 1208. godine (22. IV - 1. V 1794) da se ta bogomolja može dovesti u prvobitno stanje, ali bez proširivanja i nadogradnje.

Kako su oni koji su skloni podvalama, u svojoj pohlepi, postepeno dizali vrijednost kolajućeg novca na području cijelog islamskog carstva, to je išlo i na štetu države i običnog svijeta. Da bi glavna carska kovnica novca zadržala zatečeno stanje, tako da novčanica "zerimahbub islamol" vrijedi pet groša, polovica sto para, "funduk islamol" i "zlatna mađarija", pošto su jednake, sedam groša, "funduk rub'ija" sedamdeset para, "zeri

^{*100} Na njegovom muhuru piše:

"Neka je Božija uputa putokaz Abdulumminu."

mahbubi misir" četiri groša, "funduk misće" šest groša, donesena je odluka da se ta vrijednost i zadrži. Po toj vrijednosti će navedene novčanice biti u opticaju na području cijelog Carstva. Ubuduće se ne smije ni javno ni tajno uzimati ni jedna jedina para, ni zrno više. Onaj ko to učini bit će strogo kažnjen. To je sadržaj fermana izdatog 9. rebiu-l-ewwela 1209. godine (4. X 1794).

Kao što je spomenuto, naplati uvedenog nameta na sitnu stoku u Bosanskom ejaletu suprotstavio se veliki broj janjičara, od kojih su neki, prurušeni u odjeću jamaka, pokazivali grubost, a neki se trudili da iznesu neosnovana opravdanja.

Najviše se protivio serdengečtija Omer zajedno sa uglednim Huseinom, iz Stoca, i janjičarskim zabitom Sarajlijom Memišom. Oni su se ujedinili i bili su istomišljenici, pa su prouzrokovali nered u ejaletu. Zbog toga je spomenuti Memiš, u interesu očuvanja reda, protjeran iz Bosne i, po kazni, posredstvom izvršioca, udaljen u kadiluk Čustendil, a druga su dvojica spomenutih serdengečtija zatvorena u tvrđavu Krive Palanke na osnovu carskog fermana od 9. rebiu-l-ewwela 1209. godine (4. X 1794).

Tadašnji mutesellim Sarajeva Ali-beg Dženetić smijenjen je 9. zu-l-hidždžeta 1209. godine (27. V 1795), a na njegovo mjesto je ponovo postavljen hadži Ahmed-beg Paloš.

Među odredbama mirovnog ugovora, zaključenog između Osmanskog carstva i Austrije, o kome je bilo riječi, bilo je i pitanje ustanovljenja granice. Određeno je da se obave ispravke i regulisanje granica na bosanskoj strani, onako kako je ugovorom predviđeno.

Predstavnici određeni za razgraničenja pristupili su određivanju tih granica. Trajanje spora oko jednog mjesta, koji je izbio za vrijeme utvrđivanja granica, dovelo je do toga da razgraničenje kasni oko tri godine.

Da bi se pitanje granice riješilo, od početka se savjetovalo sa austrijskim poslanikom, a i kasnije je nekoliko puta, posredstvom glavnog tumača, izmijenjeno bezbroj obavještenja o tome.

Kada je podnesen izvještaj Dvoru da obje strane ostaju pri svome, onda je izdat carski ferman da se odmah, bez odlaganja,

odrede granice i označe sva mjesta i tvrđave koje Austrija drži, i da se što prije one oslobode iz njihovih ruku. Te i slične druge preporuke i ostala stroga upoznavanja su date, pa je o tome spomenutom valiji lično upućen visoki carski ferman, a valija se potrudio da ih, što prije, na najbolji način provede u život.

U nastojanju da ispuni ono što se traži, spremao se da tamo krene. Zbog toga, a na osnovu visokog carskog fermata, pozvao je neke odgovorne ljude iz ejaleta da im dâ odgovarajuća zaduženja. Pozvao je muhafize da 27. muharrema 1210. godine (14. VIII 1795) dodu u Travnik, i to: iz sarajevske tvrđave dvanaest, iz Višegrada sedam, iz Dobruna dvanaest, iz Mileševa Dola deset, iz Sombora deset i slično ovome iz drugih tvrđava.

Dok on ode i vrati se, za poslove ejaleta odredio je svoga kajmekama čehaju hadži Ibrahim-agu.

Koncem mjeseca muharrema 1210. godine (7. - 16. VIII 1795) krenuo je iz Travnika i prvi mu je konak bio u Skoplju.

O ovom pitanju održao je vijećanje sa svojim erkanima i ajanima, koji su bili uz njega, i pred njih postavio jedno važno pitanje na razmatranje. Pošto su razmijenjena mišljenja, svi su se složili da se radi o značajnoj stvari koja se tiče Osmanskog carstva za koje se fermanom traži da se mora neodložno izvršiti. Zbog toga treba što prije pozvati da dodu na vijećanje sa njima i ostali erkani ejaleta i drugi do čije se riječi drži, a naročito svi viđeni ljudi iz grada Sarajeva, pa da se ovaj skup proširi.

Kako se na to dobila saglasnost, spomenuti valija pozvao je neke od erkana ejaleta i iz grada Sarajeva: kadiju, muteveliju Mustafa-efendiju, glavnog agu serdengečtija Abdulah-agu, hadži Murat-agu, Husein-agu Đinića, hadži Salih-agu Zildžića; iz čaršije: hadži Mustafa-agu Beškiju, hadži Mehmed-agu Ablakovića, Omer-agu Tahmišića i još jedanaest upisanih. Dana 1. safera 1210. godine (17. VIII 1795) razaslate su bujuruldije, putem posebnog mubašira, da što prije dodu i da im se priključe.

Dana 1. rebiu-l-ewwela 1210. godine (15. IX 1795) smijenjen je Abdulmumin-efendija, tadašnji sarajevski kadija, a namjesto njega postavljen je Muhamed Seid Šehović.

Dubrovačka republika je, svake tri godine, redovno slala svoju uobičajenu džizju preko svojih izaslanika pa je tako i ovaj put, sredinom mjeseca rebiu-l-ewwela (25. IX - 4. X 1795) poslala džizju. Uz džizju je dostavila i svoju pismenu predstavku, koja je niže u cijelosti navedena:

“Velikom, moćnom, veličanstvenom, plemenitom, pravednom, onome koji osvaja svojom veličinom, pobjedonosnom, koji je prema ovim siromasima milostiv, našem gospodaru sultanu osmanske dinastije, mome vladaru - caru istoka i zapada, kome pogled okrećemo pokorno se klanjajući i izražavajući svoju beskrajnu pokornost, poslije upućenih molbi i pokazanog divljenja, mi šaljemo ovu predstavku odanosti, koju dostavljaju ponizne carske sluge, kako slijedi:

Za džizju, koju su ove carske sluge dužne plaćati po Šerijatu, u ime naše nemoćne republike određeni su njeni plemići Đovani Kaboga i Đovani Sorgo, kao naši izaslanici, da je polože u glavnu carsku blagajnu. Oni su poslani sa uobičajenom džizjom pred pravedno prijestolje njegovog veličanstva. Ako Bog da, kada stanu pred svijetlo lice sultana, pa kada i oni izraze našu privrženost i odanost, kakvu su imali i naši preci, mi skrušeno molimo od moćnog sultana:

Da sultan izvoli i ovu dvojicu izaslanika pogledati svojim milostivim okom, što će biti znak da smo pod njegovom revnosnom zaštitom. Mi se nadamo da će i sada, kao što su preci sret-noga sultana prema nama imali milosti, blagoizvoliti iskazati milost svojim slugama i mi za to molimo.”

Napisano u Dubrovniku, sredinom aprila 1794. godine.

Postojane i čvrste carske odane sluge:

Knez - sluga koji plaća džizju i ostali plemići Dubrovnika
Potpis

Kao što je poznato, pitanje utvrđivanja granica Bosne se ote-glo već tri godine pa je i to sada privedeno kraju. Sada, kada su izaslanici određeni za utvrđivanje granica svoj zadatak izvršili, koncem mjeseca redžeba 1210. godine (31. I - 9. II 1796) vratili su se u Istanbul, gdje su i ostali, a spomenuti valija vratio se u svoje sjedište Travnik.

Ratovi, a i drugi događaji koji su ostavili posljedice, učinili su da se nije mogla poklanjati pažnja životu u gradu. Život je iz dana u dan tekao na gore pa se sve više ukazivala potreba za zavodenjem reda. Ima neko vrijeme kako se pojavio veći izbor jako skupih tkanina, koje dobavljaju trgovci iz Mletačke što je stanovnicima Sarajeva stvorilo nevolje u pogledu odijevanja. Kako su bili prisiljeni da odjeću nabavljaju i oni koji ne mogu platiti visoku cijenu za nju, stanovništvo je počelo siromašiti.

Na molbu ešrafa grada spomenutom valiji je 9. zu-l-hidždžeta 1210. godine (15. VI 1796) od šerijatskog suda dostavljen arz i ilam sa prijedlogom da se takve preskupe tkanine više ne dobavljaju u Sarajevo i da se spriječi njihova prodaja. U interesu svih, da bi se za to našlo najpravednije rješenje, najbolje je odrediti da se ubuduće ne dobavljaju tkanine skuplje od deset groša po jednom aršinu.

“Ukoliko bi se neki trgovac i nakon zabrane usudio da prodaje skupe tkanine, treba ga strogo ukoriti, zabraniti mu prodaju i zaprijetiti kaznom.”

Na osnovu toga ilama, gore spomenuti valija je bujuruldijom od 19. zu-l-hidždžeta 1210. godine (18. VI 1796) naredio da se tako postupi. Za one koji se toga ne bi pridržavali, naredio je da se odmah primijene navedene kazne, a da se ovi moraju naredbe strogo pridržavati.

Smijenjen je sarajevski kadija Sejjid Muhamed Seid-efendija Šehović 1. ramazana 1211. godine (28. II 1797), a na njegovo mjesto postavljen je Hasan-efendija Selanikli.²⁰¹

Te godine su Francuzi zauzeli tvrđavu Dubrovnik, pa je tada prestalo plaćanje džizje Osmanskoj carevini. Tako piše u Dragutinovoj *Historiji*.¹⁴⁴

Te godine su Crnogorci digli ustanak. Na njih je pošao mutesarrif Skadarskog sandžaka Mahmud-paša Bušatlija i u toj borbi je ranjen.

²⁰¹ Naib Sarajeva Mehmed Seid-efendija Šehović je smijenjen 1. ramazana 1211. godine (28. II 1797), a namjesto njega postavljen je Hasan-efendija iz Soluna.

¹⁴⁴ Ovaj podatak je netačan. Dubrovačka republika izgubila je svoju samostalnost 1808. godine. (Napomena priređivača)

Došao je u tvrđavu Spuž da se liječi, pa su mu rane zarasle i opet je na njih krenuo, ali je u toj borbi poginuo. Tako je zapisano u historiji na srpskom jeziku.^{*201a}

Spomenuti bosanski valija Husamuddin-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 25. zu-l-hidždžeta 1211. godine (21. VI 1797), a namjesto njega postavljen je valija Soluna, carski zet, Perišan Mustafa-paša.^{*202}

^{*201a} (PJESMA BEZ NASLOVA)

Otkako je u mom srcu ljubavi uzavreo vrē
 Čudno stanje mojoj duši donese taj grē
 Slava ili tamnica pohvala ili pogrom
 Isto je meni u ljubavno more utonulom
 O ravnodušnost se k'o staklo moj stid razbi
 Onaj koji ravna ljubavlju tako odredi
 Naizgled samo pokazujem se veselim
 Zgrčen iznutra borbama uzavrelim
 Nema na meni opekotina i rana vidljivih
 Mada sam zgarište vatri ljubavnih
 Skrivena bol, nevidljiva rana, na srcu tragovi
 To što ljubav krije neiskazivi su znakovi
 O Zikrija! Ko nije iskusio takvo stanje
 Ne može iskazati šta je ljubavno kajanje.

(Autor pjesme je Ibrahim Zikri iz Užica.) Rođen je u kasabi Užicu, koja je ranije pripadala tvrđavi Beograd, 1210. godine (1795). Kasnije je otišao u Bosnu i nakon završetka naukovanja došao u spomenutu tvrđavu i tamo se nastanio. Postao je ugledna ličnost i prozvan je Kučuk-aga.

^{*202} Godine 1211. (1796/97) u kadiluku Bosna-Brod bio je kadija Sarajlija Mehmed Seid-efendija Hajrić.

PERIŠAN MUSTAFA-PAŠA, CARSKI ZET

25. zu-l-hidždže 1211. godine (21. VI 1797)

Kada je spomenuti postavljen na dužnost u Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom, došao je u Bosnu navedenog datuma.²⁰³

Tvrđave Dubicu, Gradišku i Novi, koje su, prema ugovoru, Austrijanci trebali predati Osmanskom carstvu, nisu dali. Konkretno, poznate su sve smetnje koje Austrija, u ovakvim slučajevima čini, pa pošto su odugovlačili, nije se mogao ni riješiti spor oko granice. Na koncu, poslije nekoliko razgovora i rasprava sa poslanikom u Istanbulu, kada je njihovo izaslanstvo u ovom pogledu pravilo poteškoće, ipak su zbog izbijanja francuske revolucije, koja je Austriji zadavala velike brige, bili prisiljeni da popuste. Po međunarodnom sporazumu, na osnovu zajedničke odluke, dato je zaduženje ovlaštenim predstavnicima početkom

²⁰³ Prijepis bujurudije upućene Ibrahim-paši (Damadi Šehrijaru), potomku Kukavice merhum hadži Mehmed-paše, kojom ga postavlja spomenuti Mustafa-paša za kajmekama:

"Uzvišenom i učenom kadiji Sarajeva, ostalim kadijama koji se nalaze u kadilucima na području Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka, neka im se znanje poveća, učenom kadiji Travnička, članovima divana, kapetanima, ajanima, uglednim ljudima i ostalim odgovornim, nakon pozdrava, dostavlja se sljedeće:

Po carskoj milosti, sve poslove koje je Bog povjerio ovom slugi Dvora, prenosi i dodjeljuje Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom sa danom 27. džumade-l-ahira ovoga mjeseca. Neka je slava Bogu i neka On štiti našeg milostivog sultana od svih prevara. Ja svojom rukom pišem i upućujem upozorenje svima koje sam gore spomenuo, kao i ostalim poštenim ljudima u vilajetu i sandžaku koje nisam spomenuo, i nakon pozdrava obavještavam:

Do moga dolaska u sjedište vlasti, i po Šerijatu i po kanunu i razumu, valjalo je nekoga postaviti ko će upravljati poslovima koji meni kao valiji pripadaju, pa sam za svoga kajmekama postavio i odredio uvaženog mirimirana Ibrahim-pašu, potomka merhum Mehmed-paše Kukavice, na koga se oslanjam. Do moga dolaska, on će sve poslove koji spadaju valiji u nadležnost rješavati po zakonu i kanunu."

Napisano u posljednjoj dekadi džumade-l-ahira 1211. godine (21. - 30. XII 1796).

1212. godine (26. VI - 7. VII 1797) da sastave pismenu ispravu o granicama. Na osnovu nje, navedene tvrđave zajedno sa svom opremom predate su Osmanskom carstvu.

Pokrajina Crna Gora bila je u sastavu Bosanskog vilajeta, a potpadala je pod Hercegovački sandžak. Stanovnici ovih krajeva, kao i nekih susjednih brdanskih sela, pripadaju pravoslavnoj vjeri i svi plaćaju harač Carstvu.

Svi poslovi ove, kao i ostalih nahija, povjeravani su njihovim bajraktarima i muhtarima, drugih službenika tamo nije bilo. Ali, u Crnoj Gori je odavno bio i vladika, zvani mitropolit. Njegova dužnost bila je da se stara o vjerskim pitanjima raje. Oni su se kasnije postepeno sve više i više upuštali i u svjetovne stvari.

Uzdajući se u nepristupačnost svojih krajeva, Crnogorci su se u početku s vremena na vrijeme dizali na pobunu, da bi se na kraju, potaknuti od nekih stranih država, svi digli na ustanak.

I za vrijeme velikog vezira Damad Ali-paše Crnogorci su kažnjavani i smirivani kada su god dizali ustanak. Tako je bilo i 1180. godine (1766/67) kada su Crnogorci bili na udaru ratnog pohoda, i oni su se tada digli pa su udarili na sva okolna muslimanska sela. Zbog toga je protiv njih pošao i tadašnji bosanski valija Danedži Mehmed-paša. Uzevši za vodiča kapetana nahije Kolašin pošao je sve do sjedišta vladike, do sela Cetinja. On je Crnogorce privolio na pokornost i odredio im da plaćaju džizju.

Ubrzo iza toga, Crnogorci su se opet digli na ustanak. Ali, kao što je navedeno Skadarlija Kara Mehmed-paša Bušatlija je tvrđave: Podgoricu, Spuž i Nikšić, te još neke nahije Hercegovačkog sandžaka, oduzeo i pripojio Skadarskom sandžaku. Osim toga, on je krenuo na Crnogorce da ih kazni i dovede u red, pa idući prema Cetinju putem Rijeke, tu je postavio svoju komandu. Od Crnogoraca je naplaćivao harač. Ali, ovakvo naplaćivanje prihoda, koji su pripadali bosanskom valiji, izazvalo je negodovanje bosanskog valije.

S tim u vezi, u carskom fermanu izdatom za vrijeme vladavine sultana Abdulhamid-hana o kažnjavanju Mahmud-paše, među njegovim nabrojenim grijesima, jedan je i taj što je on svo-

jevoljno pošao na Crnogorce i time nanio veliku štetu. Kao što je gore spomenuto, Crnogorci su se ujedinili sa još nekim ustanicima iz drugih nahija, pa su se tako oduprli Mahmud-paši. Jedne noći su iznenada napali i gore navedenog ubili.

Iza toga su se Crnogorci jako ohrabрили pa su, priključivši Bjelopavliće, Pipere, Kuće i Vasojeviće i još mnoge hrišćane crnogorskih nahija, stvorili jaku ustaničku organizaciju od koje i danas prijeti velika opasnost.

U to vrijeme, tj. 1212. godine (1797/98), pojavila se u okolici Beograda jedna grupa hajduka iz Smedereva. Po carskom fer-manu, bosanski valija Mustafa-paša krenuo je sa bosanskom vojskom prema Beogradu da ih suzbije i protjera. Nakon što je hajduke koji su tamo bili odbio, oslobodio je tvrđavu Smederevo i vratio se na svoje mjesto.

Za uklanjanje Pasban-oğlu Osman-age, koji se bio digao na pobunu u tvrđavi Vidin, zaduženi su serasker Husein-paša, rumelijski valija Mustafa-paša, bosanski valija Mustafa-paša, anadolski valija Ali-paša, silistarski valija Đerdži Osman-paša, mutesararif Tirhale Kurd Osman-paša, čirmenski mutesararif Husein-paša, Tepedelenli Ali-paša, Pobasli Mehmed-paša i Karsli Ali-paša.

Čim su se oni sa svojim vojskama ulogorili u Vidinskom polju, bosanski valija spomenuti Mustafa-paša, krenuo je sa sakupljenom i opremljenom velikom vojskom iz Bosne mjeseca zu-l-hidždžeta 1212. godine (17. V - 14. VI 1798) i uputio se na gore navedeno mjesto.

Neko vrijeme je navedena tvrđava bila opsjednuta. Međutim, kada je stigla vijest da će francuski kralj Bonaparte poslati svoju vojsku na Bosnu sa dalmatinske strane, kapudan-paši je službeno naredeno da se bosanski valija sa svojom vojskom vrati u Bosnu i da se ne bave vidinskim problemom. Na osnovu toga, bosanski valija spomenuti Mustafa-paša se sa svojom vojskom vratio u sjedište svoga vilajeta u mjesecu rebiu-l-ewwelu 1213. godine (13. VIII - 12. IX 1798).

Po povratku u Bosnu, gore spomenuti valija naredio je da se svi islamski junaci pripreme da, kada bude trebalo, stupe na

obaveznu dužnost u borbu za vjeru i da se, Božijom pomoći, založe svim snagama da neprijatelja dočekaju i sačuvaju granicu. U svakom kadiluku treba popisati i opremiti sve junake do rasle maču i borbi i postaviti im starješine, te pripremiti dvopeka koliko je potrebno za ishranu formirane vojske.

U tom smislu izdate su pismene naredbe kojima je strogo naređeno da se što prije izvrše.

Iz Istanbula je poslano preko Dubrovnika dvije stotine tovara topovskih đuladi da se raspodijele po tvrđavama Bosne. Koncem džumade-l-ahira 1213. godine (decembar 1798) to je iz Dubrovnika stiglo i prevezeno u sarajevsku tvrđavu.

Kao što je rečeno, iako se nastojalo da se Osman-aga Pasban-oğlu uhvati, nije to bilo moguće. S druge strane, nastale su brige stoga što je francuski kralj Bonaparte zauzeo pokrajinu Misir. Zbog toga vrijeme nije dozvoljavalo da se sada bavi Osman-agom Pasban-oğluom. Shvativši to, taj kraj je prepušten da ostane pod upravom Osman-age. Još je i pomilovan i data mu je čast kapidžibaše i konačno je u muharremu 1214. godine (5. VI - 5. VII 1799) unaprijeđen na čast vezira i postavljen za muhafizu Vidina.

Spomenuti valija Mustafa-paša u šewwalu 1213. godine (8. III - 6. IV 1798) prirodnom smrću napustio je ovaj prolazni svijet, a njegovo tijelo pokopano je u gradu Travniku. Na mjesto njega postavljen je Gurdži hadži Osman-paša.

Odgovorni i ugledni ljudi grada Travnika nisu se slagali sa tadašnjim čehajom spomenutog umrlog Vanli Mehmed-agom, pa su sada, kada je valija umro, izbile među njima razmirice i mržnja. Zbog nekih pitanja i obračuna, oni su spomenutog Mehmed-agu doveli u vrlo težak položaj i pritijesnili ga.^{*204, *205}

^{*204} U gradu Sarajevu, blizu Misri Smail-efendijine medrese, sa zapadne strane Atmejdana, na obnovljenoj česmi, stajao je tarih koji je kasnije oštećen i 1270. godine (1853/54) potpuno uništen.

*Kakve li krasne česme - vode života, bisera
Imalo bi smisla staviti je pored samog Kevsera
Dok je bila porušena, iz očiju je jetimske suze lila
Polahko izdišući svoju čast je pod skute izlila*

*Sve je oko mene na svom mjestu, o propasti
Čuje li se moj siroti plač o milosti!
Čim to ču glavni aga grada, samilost mu
Duboko i burno ustalasa plač njenih očiju
Vodu je iz izvora sretno njoj na noge doveo
Za ljubav Vjerovjesnika svoje djelo ostvario
Kad dušu dobročinstvom napoji, reklo bi se
Da je Hizr stigao žednim učenicima medrese
Nije čudo ako mu se duša iz rajskog vrela napoji
Čim se Kevser voda njegovom rajskom šadrvanu pripoji
Dajući česmu svijetu da pije, Vehbi tarih izreče:
"Voda života poteče i do Atmejdana doteče."
Godine 1212. (1797/98)*

*205 Iz raspoređenih prihoda u korist Bosanskog vilajeta na nahiju Jezera u ovoj, 1212. godini (1797/98), otpalo je dvadeset i pet šinika pšenice, pedeset šinika ječma, i pedeset šinika zobu.

Valija je izdao bujuruldiju 1. ramazana 1212. godine (17. II 1798) da se to prikupi i preda, za to određenom licu.

GURDŽI HADŽI OSMAN-PAŠA

Šewwal 1213. godine

(8. III - 6. IV 1798)

Čim je stigla vijest da je spomenuti Osman-paša postavljen na Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom, odmah su neki odgovorni ljudi Bosanskog vilajeta krenuli da ga dočekaju čak u Novi Pazar.

Dok je spomenuti valija bio na putu za Bosnu, prije nego je i prešao granicu Bosne, još za vrijeme putovanja, uslijedio je visoki carski ferman kojim se premješta sa valiluka nad Bosnom i postavlja na drugo mjesto. Zbog toga se navedeni valija vratio sa mjesta gdje se zatekao i uputio na odredište.

Na položaj bosanskog valije postavljen je ćehaja umrlog Mustafa-paše spomenuti Vanli Mehmed-aga a dodijeljena mu je, carskim fermanom, i čast vezira. Oni navedeni odgovorni ljudi, vilajeta, koji su krenuli da ga dočekaju u Novom Pazaru, vratili su se neobavljena posla.

VANLI MEHMED-PAŠA

Zu-l-hidždže godine 1213. (6. V - 4. VI 1799)

Spomenuti Mehmed-paša bio je odgodio svođenje računa svoga dobrotvora umrlog Mustafa-paše do dolaska sadašnjeg valije.

Kada mu je, po carskoj milosti, dodijeljena čast vezira i kada je on postavljen na položaj bosanskog valije, njegovi protivnici bili su izvan sebe i nisu znali šta da rade. Htjeli - ne htjeli, izišli su pred spomenutog valiju da mu poljube skute. Kao što je bilo uobičajeno, pošto su mu zaželjeli sreću i čestitali, izjavili su: "Ako smo šta učinili da ne valja, to smo mi učinili, vi niste ništa krivi!" Ovim riječima oni su smjerno zamolili da im se oprostite prošle greške. Navedeni valija im je primio molbu za pomilovanje i sve što su učinili grijeha oprostio im je. Prema svakom pojedinom se lijepo ophodio i pokazao naklonost.

Za vrijeme upravljanja navedenog valije iz historije se ne vidi da se bilo šta dogodilo.

Spomenuti Vanli Mehmed-paša smijenjen je sa položaja valije Bosne u mjesecu rebiu-l-ewwelu 1214. godine (3. VIII - 2. IX 1799). Na mjesto njega postavljen je Zihneli hadži Hasan-paša.

Kada je pošao gore spomenuti Mehmed-paša iz Travnika, ludak koga je slučajno susreo na putu, obratio mu se riječima: "Pašo, donesite mi iz Novog Pazara jednu kesu dobrog sira."²⁰⁶

²⁰⁷

²⁰⁶ Na brežuljku velikog mezarja zvanog Hambina carina, koje se nalazi u gradu Sarajevu, 1291. godine (1874) na jednom kamenom nišanu vidio sam ovaj tarih:

*Dženetić Ali-beg gostoljubivi
Preseli na ahiret u ovom gradu
Bješe darežljiv, pun plemenitosti
Neka mu Bog daruje puno milosti.
Tarih izade iz rascjepa pera:
"Ovdje je boravište Dženetić Ali-bega."
Godine 1213. (1798/99)*

Iza sebe je ostavio dva maloljetna sina - Muhamed-bega i Osman-bega.

²⁰⁷ Kada je gore spomenute 1213. godine (1798/99) Gurdži Osman-paši dodijeljena Bosna, i kada je pošao da je preuzme, poslan je spisak živežnih namirnica za dnevno sljedovanje 15. rebiu-l-ahira 1213. godine (26. IX 1798).

ZIHNELI HADŽI HASAN-PAŠA

Rebiu-l-ewwel 1214. godine

(3. VIII - 2. IX 1799)

Kada je spomenutom hadži Hasan-paši dodijeljen vilajet Bosna sa sandžakom Hercegovinom, on se idući u Bosnu razbolio u Novom Pazaru i kroz nekoliko dana je umro. Valiluk nad Bosnom, po carskoj milosti, je ponovo dodijeljen spomenutom Vanli Mehmed-paši. On je već bio napustio Bosnu i kada je stigao u Skoplje, na putu za Istanbul, stigao mu je ferman o postavljenju, pa se odatle vratio.

Odmaknuvši se od Novog Pazara dva-tri konaka, sjetio se sira što ga je naručio onaj ludak. Pripisujući to njegovoj vidovitosti, nabavio je taj sir iz Novog Pazara i ponio ga sa sobom i kažu da mu ga je poslao po svom posebnom kuriru.

VANLI MEHMED-PAŠA

drugi put

Početak džumade-l-ula 1214. godine

(1. - 10. XI 1799)

Pošto je spomenuti valija Mehmed-paša ponovo postavljen na Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom, vratio se s puta i došao u sjedište bosanskog vilajeta Travnik.

Ni za vrijeme ove uprave spomenutog valije se ne vidi da je bilo kakvih događaja značajnih za historiju. Jedino, kako nije bio u stanju da više upravlja Bosnom, smijenjen je zbog toga 1215. godine (1800/01), a namjesto njega postavljen je Hakki Mehmed-paša, muhafiz Agriboza.^{*208, *209, *210}

^{*208} Na njegovom muhuru piše:

"Bog jedini mi je dovoljan, Njegov rob Muhammed."

^{*209} Na dan 29. šewwala 1214. godine (26. III 1800) u gradu Sarajevu umro je uvaženi stanovnik hadži Mehmed Ablaković.

^{*210} Prijepis visokog carskog fermana kojim dosadašnji mutesarriif Klisa Sulejman-paša i dalje ostaje na tom položaju.

Uvaženom mirimiranu, zapovjednicima vilajeta Bosne, sadašnjem mutesarriifu Kliškog sandžaka, kome se ponovo ostavlja taj sandžak u Bosanskom ejaletu, neka mu bude trajna sreća! Kada mu dode ovaj visoki carski ferman, neka primi na znanje sljedeće:

Ti, spomenuti emiru, koji si poznat po svojoj revnosti i po svojoj hrabrosti, već odavno se zalažeš i izvršavaš sve moje carske dužnosti koje su ti povjerene. To je poznato mome carskom veličanstvu, pa je o tebi kod moga veličanstva utvrđeno lijepo mišljenje. Stoga, a na osnovu mog visokog carskog fermana, zaključeno je da Kliški sandžak i dalje ostaje pod tvojom komandom. Objavljujući to, dostavlja ti se moj visoki carski ferman po kome se i dalje ostavljaš na svojoj dužnosti.

S tim u vezi, ti ćeš nastojati da taj kraj kao i do sada držiš u redu i poretku, da štitiš i čuvaš stanovnike i raju, da brižljivo suzbijaš svako zlo, da se suprotno mojoj carskoj volji ne čine nikakve nepravde i bezakonja. Treba se strogo paziti i najmanje nepravde i prekoračenja dozvoljenog. Postupajući po preporukama bosanskog valije, najprije ćeš zadobiti moju carsku naklonost.

Izdajem ovaj visoki ferman i naređujem sljedeće:

Kada dode ovaj moj visoki carski ferman, u svemu se ima postupati po njemu i pridržavati ga se kako je naprijed navedeno, a strogo se kloniti svega što se kosi sa fermanom. Tako to primi na znanje i osloni se na moj časni znak.

Izdato koncem zu-l-hidždžeta 1214. godine (25. IV - 5. V 1800)

HAKKI HADŽI MEHMED-PAŠA

Godina 1215. (1800/801)

Spomenuti hadži Mehmed-paša bio je imenovan na dužnost u Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom.

Ali, u to vrijeme, pošto su se neredi u vilajetu Rumeliji iz dana u dan povećavali, pa su bili potrebni veliki poduhvati da bi se to sredilo, tadašnji rumelijski valija Gurdži Osman-paša, po uvjerenju nadležnih, nije mogao udovoljiti ovome velikom zadatku. Stoga se odustalo od postavljenja spomenutog Mehmed-paše na dužnost u Bosanski vilajet, pa mu je dodijeljen valiluk nad Rume-lijom.

Bosanski vilajet dodijeljen je Vanli Mehmed-paši da njim kao i do sada upravlja.

VANLI MEHMED-PAŠA

treći put

Godina 1215. (1800/01)

Spomenuti Mehmed-paša postavljen je na dužnost u Bosnu sa Hercegovачkim sandžakom.

Te godine smijenjen je sarajevski kadija Mehmed Šehović Sadullah-efendija, a namjesto njega postavljen je Mehmed Seid-efendija, potomak Sulejman-efendije.^{*211, *212, *213, *214, *215, *216}

Spomenuti valija imao je nesreću da je obolio od kostobolje i nije mogao vršiti dužnost valije. Na njegovu molbu da mu se dozvoli da se nastani u Galipolju, razriješen je dužnosti u mjesecu džumade-l-ula 1216. godine (9. IX - 9. X 1801), a na njegovo mjesto postavljen je Ebubekir-paša, muhafiz Agriboza, ali mu je preporučeno da sačeka dok ne dođe novi valija.

^{*211} Bujuruldijom od 1. redžeba 1215. godine (18. XI 1800), koju je izdao bosanski valija, obaviješteni su kadija i naibi u Pruscu i Kliškom sandžaku da je za mutesellima Kliškog sandžaka postavljen Mehmed-beg Ganibegović.

^{*212} Početkom 1215. godine (maj 1800) kadija Bosna - Broda (Travnika) bio je Mehmed Seid-efendija Hajrić.

^{*213} Na sudu u Jezeru, carskim beratom postavljen je 1215. godine (1800/01) Mula Mustafa Ribić.

^{*214} Dvadeset šestog rebiu-l-ewwela 1215. godine (17. VIII 1800) na položaju kadije u Jezeru bio je Sulejman-efendija.

^{*215} U vrijeme Vanli Mehmed-paše, 1. rebiu-l-ahira 1215. godine (22. VIII 1800) protjeran je travnički muftija Ahmed Rešid-efendija na otok Bozdža.

^{*216} U vrijeme Vanli Mehmed-paše u Travniku je kao mukalebedžija služio Mostarac Ibšir-beg i on ga je smijenio 7. redžeba 1215. godine (24. XI 1800), a za mukalebedžiju postavio je Derviš-bega Tezkeredžića.

EBUBEKIR-PAŠA

Prva dekada džumade-l-ula 1216. godine
(9. - 18. IX 1801)

Kada je spomenutom Ebubekir-paši dodijeljen Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom, on je došao u Bosnu.^{*217}

Te godine je Egipatski ejalet oslobođen od Francuza.

U to vrijeme je odžak-turnadžija beogradski aga Halil-aga digao na bunu beogradske jamake, a u to je uvukao i tadašnjeg beogradskog kadiju Sadullah-efendiju Numanpašića, pa su uređili da se ubije beogradski muhafiz Šinikli Mustafa-paša, a njegovu imovinu i stvari su između sebe podijelili.

Ova vijest o pobuni beogradskih jamaka uznemirila je odgovorne ljude, pa ih se moralo kazniti i dovesti u pokornost. Ali, krajevi oko Vidina bili su pod vlašću osiljenog Osman-paše Pas-

^{*217} PRIJEPIS VISOKOG FERMANA:

Mome uvaženom, utjecajnom i mudrom muširu, koji upravlja poslovima naroda svojim blistavim umom i zdravim razumom, osnivaču temelja sreće, koga je Svevišnji obdario milosrdem, ranijem mutesarifu sandžaka Agriboza (Eubeja u Grčkoj), mome veziru Ebubekir-paši, neka mu Bog ugled učini trajnim.

Kada dođe ovaj visoki carski ferman, neka primi na znanje:

- S obzirom da si ti jedan od mojih značajnih vezira, vrijedan i ugledan, da si stekao zasluge na vrlo odgovornim poslovima, da si poznat po svojoj hrabrosti, ti si u svakom pogledu zaslužio moju carsku milost. Zato, po mojoj carskoj milosti, mojim pismenim carskim fermanom od 4. džumade-l-ula 1216. godine (12. IX 1801) naredio sam da se tebi dodijeli na upravu Bosanski vilajet sa Hercegovačkim sandžakom, a za objavljivanje ovog fermana određen je... (izostavljeno ime). Naredujem slijedeće:

U smislu moga visokog fermana, izdatog prema pismenom nalogu moga carskog veličanstva, ne čekajući ni časa ti ćeš preuzeti upravu nad spomenutim Bosanskim vilajetom sa Hercegovačkim sandžakom. Održavat ćeš red i poredak među svim podanicima i rajom toga kraja, otklonit ćeš svaku nepravdu od raje, nastojeći da i sve ostale dužnosti koje ti povjerim kako valja i na vrijeme izvršavaš. Strogo ćeš se čuvati da se ubuduće ne čine nasilja i nepravde nad rajom i podanicima.

Tako, to primi na znanje i osloni se na moj časni znak.

Izdato 4. džumade-l-ula 1216. godine (12. IX 1801)

van-oĝlua, a na drugoj strani šumski su hajduci kružili u grupama, pa se onim beogradskim odmetnicima nije moglo ništa učiniti. Ali, da bi ih se dovelo u teškoću s hranom i presjekli putevi za snabdijevanje, i da bi se onemogućilo njihovo ujedinjavanje sa vidinskim ustanicima, poslan je spomenuti bosanski valija Ebubekir-paša u Niš.

Spomenuti valija je, prema visokom carskom fermanu, sakupio i opremio vojske koliko je bilo potrebno iz Bosne i s njom tamo krenuo. Neko je vrijeme tamo ostao i kada je sredio sve što je trebalo, vratio se sa svojom vojskom u Bosnu.

Sarajevski kadija Mehmed Seid-efendija Sulejmanefendić smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1216. godine (12. VII 1801), a na njegovo je mjesto ponovo postavljen Selanikli Hasan-efendija.^{*218}

Navedeni valija Ebubekir-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni u muharremu 1217. godine (4. V - 2. VI 1802) i postavljen za mutesarrafa sandžaka Tarikale. Na njegovo mjesto je za bosanskog valiju postavljen Gurdži Osman-paša.^{*220}

^{*218} Na jednom hudžetu od 21. safera 1216. godine (29. VI 1802) stoji njegov muhur sa tekstom:

"Neka bude obasjan Božijim svjetlom - Njegov rob Hasan."

^{*219} Na dan 25. džumade-l-ula 1216. godine (29. VI 1801) u Fočanskom kadiluku bio je kadija Sejjid Mehmed Salih-efendija.

^{*220} Prijepis bujuruldiye bosanskog valije Ebubekir-paše pod njegovim velikim pečatom, kojom se određuje Mehmed-beg Kočbegović za ajanluk Jezero:

- Poznavaoću Šerijata - kadiji Jezera, neka mu se znanje uveća, koji se ističe među sebi sličnim i ravnim, koji se sada postavlja za ajana toga kadiluka, imućnom zaimu Mehmed-begu Kočbegoviću, svim videnim i odgovornim ljudima i džematbaščama, neka im se vrijednost uveća, dostavlja se sljedeće:
- S obzirom da je kadiluk Jezero od prije kratkog vremena ostao bez ajana, pa se vaši poslovi osiguranja grada nisu mogli rješavati stanje je postajalo sve teže. Tako je nedavno objavljeno u izvještaju suda.

Pošto je zamoljeno da se neko sposoban postavi za ajana, pa kada se obavio dogovor sa videnim ljudima vilajeta, pošto su se svi složili da se za ajana navedenog kadiluka postavi zaim gore spomenuti Mehmed-beg, na osnovu toga, ti gore navedeni postavljeni su za ajana spomenutog kadiluka.

Kada to saznaš, ubuduće ćeš voditi brigu o svim važnim poslovima ajanluka toga kadiluka. Ti ćeš nastojati da se rješavaju i da se izvršavaju, važni poslovi i potrebe stanovništva u kadiluku, da se provode u život sve odluke suda i odredbe visokih naredbi. O njihovom izvršavanju nastojat ćeš da si saglasan sa videnim i uglednim ljudima.

GURDŽI HADŽI OSMAN-PAŠA

Muharrem 1217. godine (4. V - 2. VI 1802)

Kada je spomenuti hadži Osman-paša postavljen na Bosanski ejalet, poslan mu je i veliki novac sa naređenjem da sa svojom pratnjom krene u Bosnu i da rastjera arnautsku vojsku. On je, pokoravajući se visokom carskom fermandu, poslao svoju bujurulduju u Bosnu i krenuo na taj put.

Plašio se da ide u Bosnu, koja je bila u velikoj nevolji pa je, odmičući vrlo sporo, jedva stigao do Plovdiva. A kada su još i Bosanci požurili da mahzarom obavijeste Osman-pašu da ne ide u Bosnu, on se uplašio, pa je odustao od toga puta i iz Plovdiva se vratio u Jedrene. Postavljen je na dužnost u ejalet Silistru, a dosadašnji bosanski valija spomenuti Bekir-paša je i dalje ostavljen na položaju bosanskog valije.^{*221}

Prema narodu ćeš se lijepo ophoditi i paziti na sve što je službeno propisano. Klonit ćeš se svega onoga što se kosi sa časnim Šerijatom i odredbama visokih naredbi i nećeš činiti nešto što ne dolikuje ajanu.

A ti kadija, i ostali stanovnici, ubuduće gore navedenog Mehmed-bega ćete priznavati za ajana vašeg kadiluka. O svim troškovima grada, kao i o pitanju raspodjele dogovarat ćete se sa gore spomenutim. Dobro se čuvajte da ništa ne činite što će prouzrokovati nepravdu sirotinji i klonite se svega onoga što se kosi sa naredbama i što bi odudaralo od svijetlog Šerijata. Svega toga se dobro čuvajte, a to je sadržano u ovoj bujurulduji izdatoj od strane Divana Bosne, koja ti se dostavlja. Ako Bog da, kada primite istu, trebate primiti na znanje ono što je naprijed izloženo i da se po tome vladate.

Godine 1216. (1801/02)

^{*221} FERMAN O POSTAVLJANJU HADŽI OSMAN-PAŠE ZA VALIJU BOSNE:

“Uvaženom i utjecajnom muširu, koji upravlja narodnim poslovima, rješava na pouzdan način državne poslove na najbolji način, učvršćuje zgradu sreće i napretka, obdarenom najljepšim svojstvima koje mu je Svevišnji dao, mome veziru, dosadašnjem valiji vilajeta Dijarbekra hadži Osman-paši, neka mu je ugled trajan, kada dode moj visoki carski fermand neka primi na znanje:

“Pošto si ti jedan od mojih istaknutih vezira, na glasu kao vrijedan, poznat po svojoj preduzimljivosti i hrabrosti, sposoban da držiš red i poredak u državi, da štitiš i čuvaš narod i raju, s te strane si zaslužio moju carsku milost. Zbog toga, po mojoj carskoj milosti naredeno je dana 4. ramazana ove, 1216. godine (9. I 1802), da se na Bosanski vilajet imenuješ i to objaviš.

EBUBEKIR-PAŠA

drugi put

Konac safera, 1217. godine

(3. VI - 1. VII 1802)

Spomenuti Ebubekir-paša, kao i ranije, postavljen je za valiju Bosne sa Hercegovačkim sandžakom.

Kada je u to vrijeme neki veliki predmet pao iz zraka na jedno mjesto, dva sata hoda od tvrđave Bihać, narod se bio jako uplašio. U tom strahu, neki odvažniji ljudi prišli su bliže i vidjeli da je to veliki šator. Jedni su rekli da je to predznak sudnjeg dana, a neki su mu davali drugo značenje. Kako nisu znali o čemu se zapravo radi, nisu ni mogli proniknuti u to, pa su izvijestili bosanskog valiju Ebubekir-pašu, a on im je objasnio da to Francuzi puštaju balone. Ali, pošto Bišćani to nisu mogli nika-ko da shvate, to je izazvalo razne izmišljotine i neosnovani strah. Zbog toga se u cijeloj Bosni o tome prepričavalo, pa je Bekir-paša naredio da se taj šator dobavi u Travnik, da se izloži i pokaže narodu.

O pravom stanju stvari kako se to sve zbilo, dostavljen je pismeni izvještaj Dvoru. Kada se to proučilo, saznalo se da su Evropljani odskora izumili balon. Kada je od Austrijanaca zatraženo razjašnjenje da li je ili nije u to vrijeme iz nekog mjesta blizu granice pušten balon, odgovorili su da su u Bolonji, u Italiji, neki evropski učenjaci pustili jedan veliki balon u kome su, pričvršćena na stolicama, sjedila dva čovjeka. Tako leteći, spus-

Na osnovu toga, ti ćeš upravljati Bosanskim vilajetom i nastojati da održavaš red, kao što ćeš zaštititi stanovništvo i raju i u to uložiti sve svoje sposobnosti. Uбудuće ćeš se dobro čuvati da se nad rajom i stanovništvom ne čine nasilja.

Tako to primi na znanje i osloni se na moj časni znak."

Napisano 4. časnog ramazana 1216. godine (9. I 1802)

tili su se u more pred Ankonom, na venecijanskoj strani. U tom času, uže vezano za balon prekinulo se i oni su pali u more. Jedna austrijska lađa, koja se slučajno tu zadesila, primila ih je i spasila. Kada se balon odvojio od stolica, postao je lagahan pa, leteći u zraku, pao je na mjesto blizu Bihaća, kako su u Istanbulu izvijestili tumači.

Sarajevski kadija Selanikli Hasan-efendija smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1217. godine (2. VII 1802) a namjesto njega postavljen je Halil-efendija.^{*222, *223}

Spomenuti kadija Halil-efendija je, uz saglasnost esnafskih čehaja grada Sarajeva, na dan 21. rebiu-l-ahira 1217. godine (21. VIII 1802) odredio cijene nekim živežnim namirnicama, kako slijedi:

Ovčije meso - oka 5 para, govede meso - oka 4 pare, sirovi loj - oka 15 para, topljeni loj - oka 20 para, svijeće - 26 para.

Za jednu godinu će se za stanovništvo nabavljati po ovim cijenama, a za to je zadužen alemdar Arif mumdžibaša.

Ove godine, kada se javio strah zbog velike suše i izdaje ljetine, zbog čega je sirotinja bila u teškom položaju da bi se ublažila nevolja, uzeto je iz državnih hambara samo toliko prosa koliko je bilo nužno da se ublaži glad, i dato da se samelje. To je prodato sirotinji i nemoćnim samo za prvu pomoć. Naplaćeni novac, putem suda, treba pohraniti kod povjerljivih i poštenih osoba, pa ako Bog da, kada bude lakše, za taj novac će se nabaviti opet hrana i ostaviti u hambare.

Tako je predloženo u izvještaju podnesenom od suda spomenutom valiji i zamoljeno da se odobri.

Pošto je valija vidio da je takvo rješenje prikladno i pametno, svojom naredbom ga je odobrio. Po dobijenom odobrenju ta hrana je, na navedeni način, izuzeta iz hambarâ, pa je to sirotinji i nemoćnim donekle ublažilo glad.

^{*222} Na njegovom pečatu stoji:

"Njegov rob Halil."

^{*223} Prema jednom ilamu od 14. rebiu-l-ewwela 1217. godine (5. VII 1802) vidi se da je u Jezeru bio kadija Seid-efendija.

Sarajevski kadija Halil-efendija je 1. rebiu-l-ewwela 1218. godine (21. VI 1803) smijenjen, a namjesto njega postavljen je hadži Abdulfettah-efendija, iz Sofije.

Skela Novi Risan, u Hercegovačkom sandžaku, bila je visokom carskom naredbom zatvorena i bio je zabranjen prijevoz stoke i žita preko nje. Međutim, stanovnici kadilukâ: Trebinje, Nikšić, Foča i Cernica kupovali su i sakupljali svake godine mnogo janjadi, ovaca i razne hrane iz kadilukâ: Novi Pazar, Stari Vlah, Prijepolje i Pljevlja, pa tom skelom izvozili preko granice i prodavali u neprijateljsku zemlju. Zbog toga je došlo do oskudice mesa i nestašice hrane, što je izazvalo neželjene posljedice. To se naročito pokazalo ove sušne i nerodne godine, i da ne bi došlo do još većih nevolja, bila je prijevremena potreba da se takve stvari strogo zabrane. Oni koji se usude ubuduće da to čine biće uhvaćeni i uhapšeni, a njihova stoka i žito biće predloženi Divanu Bosne.

Lica za to odgovorna, ukoliko budu gledala kroz prste i pravila propuste, strogo upozoriti da će biti za to kažnjena. U tom smislu upućene su brojne naredbe spomenutog valije svima kojima je trebalo da se pošalju dana 3. džumade-l-ula 1218. godine (21. VIII 1803).

Ove, 1218. godine (1803/04) u Sarajevu je izbio veliki požar. Izgorjela je gotovo cijela čaršija, mnogi dućani i požar je prouzrokovao velike štete.

Carskim fermanom od 14. ramazana 1217. godine (8. I 1803) u Bosnu je došao Mehmed Arif-beg, carski inspektor za tvrđave, da izvrši uvid i pregled zatečenih topova, pušaka, skladišta municije, vatrenog oružja i ostale ratne opreme i da se to sve popiše u deftere; da dostavi drugi defter u kome će navesti sve ono što je utrošeno i kako je utrošeno; da podnese izvještaj o tome koje je oružje potrebno i u kojim količinama da se dobavi iz Istanbula i namiri da bi se podmirile potrebe tvrđava i krajeva u onome što nedostaje.

Kao što je pregledao tvrđave pokrajine, tako je izvršio pregled i sarajevske tvrđave. Defter o izvršenom pregledu nadenog

oružja, koji je sastavljen prilikom uvida, potvrđen je sudskim ilamom 19. redžeba 1218. godine (30. X 1803).

U njemu je bilo navedeno da ima trideset i dva topa i havan-topa, sedam stotina oka crnog baruta, dvije hiljade stotinu sedamdeset i pet oka olova, sedam stotina sedamdeset i devet pušaka, šest stotina devedeset i devet mačeva, devet hiljada i šest stotina paketa metaka, hiljadu tri stotine dvadeset i četiri kantara peksimeta, hiljadu tri stotine trideset kejla prosa, ukratko, još pedeset dvije stavke zatečene opreme.

Spomenuti Mehmed Arif-beg je tako svoj zadatak izvršio 25. zu-l-hidždžeta 1218. godine (6. III 1804) i otišao u Istanbul.

Visokim carskim fermanom određen je spomenuti valija Ebubekir-paša da otkloni razmirice i pomiri raju nastanjenu u Smederevskom sandžaku i jamake iz Beograda. Zbog toga je spomenuti valija, izvršavajući svoj zadatak, odredio na svakih šest članova posade bosanskih tvrđava po jednog i pozvao ih da dođu u Travnik. Uzeo je sa sobom pet brzometnih velikih topova, municiju i ostalu opremu, a za upravljanje pokrajinom odredio je da ga zamjenjuje Sulejman-paša. On je krenuo 23. safera 1219. godine (2. VI 1804) iz Travnika i otišao u Beograd.

Neki pišu da je ovaj srpski ustanak počeo ovako:

Beogradski jamaci zaveli su porez i ostala teška zaduženja i tako pritislili srpsku raju. Nekoliko su njihovih starješina ubili, pa su se zbog toga Srbi okupili i ujedinili te ubili nekoliko muslimana. Za svoga su vođu odabrali Karadorda.

Ali, u suštini, posrijedi je ovo: Želja navedene raje bila je da vrati svoju samostalnost izgubljenju na Kosovu. Zbog toga su koristili priliku, a još su i sa strane poticani i nagovarani. Nije to samo što se od njih uzimao porez, čak i da se njima plaćao, oni bi i to uzeli kao povod da se osvete muslimanima, pa su se stalno dizali na bunu. Kao što se razumije iz ovoga što je rečeno, oni su rastavili sa životom tolike ni krive ni dužne dahije.

U Sarajevskom polju, na rijeci Miljacki, velika drvena ćuprija zvana Ali-pašin most, nalazi se na glavnom drumu. Kako je iziskivala stalne popravke, stanovništvo je bilo na mukama, pa je zbog toga bilo uvijek opterećeno. Po oporuci, koju je izvršio za

svoj vakuf, hadži Mehmed Grebo, iz trećine svoga imetka je, a posredstvom suda i izvršioca oporuke, dao da se izgradi ćuprija od tesanog kamena sa svodovima. Troškovi njene izgradnje, prema popisu građevinskog materijala, iznosili su jedanaest hiljada osam stotina sedamdeset i jedan groš, što je sud, na osnovu izvještaja, ovjerio 15. safera 1219. godine (26. V 1804). U ovoj izgradnji jedna oka olova kupovana je po dvadeset devet para, tovar kreča po dvadeset pet para, dnevnicu majstora bila je četrdeset četiri pare, a radnika trideset para.

Tadašnji naib Sarajeva hadži Abdulfettah-efendija, iz Sofije, smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1219. godine (12. IV 1804), a namjesto njega postavljen je Mehmed Emin-efendija, sin Ishak-efendije.

Spomenuti bosanski valija Ebubekir-paša poveo je oko dvije hiljade mustahfiza sa topovima i drugom opremom i krenuo prema Beogradu. Međutim, kada je došao do tvrđave Šabac, koja pripada Bosanskom ejaletu, dočekala ga je i opkolila jedna izdvojena jedinica srpskih ustanika rekavši mu: "Nema prolaza za Beograd." Zbog toga je spomenuti valija, da bi saznao zašto su se Srbi okupili i kakve su im namjere, pozvao sebi ustaničke knezove, pa kada je zatražio da mu objasne zašto se okupljaju, oni su mu rekli da im je dodijalo nasilje i bezakonje četverice dahija, koji se nalaze u Beogradu, i to: Alije Kučuka, Mehmeda Fočića, Mula Jusufa i alemdara Huseina Aganlića. Namjeravajući ili da sebe izvuče iz nevolje, ili da pobunu ustanika smiri, dao im je obećanja da će ukloniti dahije i njihova zla, a njima je saopćio da se razidu i da paze na svoje rajinske dužnosti. Poslao je i jednu svoju bujuruldiju neposredno stanovništvu Beograda da Dvor zahtijeva da se te dahije uklone.

Kada su beogradske dahije opazile kako stoji srpski ustanak, uplašile su se i poslale svoje posebne službenike u Rumeliju i Bosnu zatraživši pomoć. Čim su došli njihovi službenici u Sarajevo, odmah su počeli sa popisivanjem vojske. Ali i vođa ustanika Karadorde obratio se nekim viđenim ljudima Sarajeva. U svojim pismima punim laži, ovako je napisao:

“Srbi se nisu odmetnuli, ali kako su dahije ubile sultanovog muhafiza u Beogradu, njegovog vezira Sinikli Mustafa-pašu, Beograđani hoće da ga osvete, pa su se odmetnuli.” Tim riječima doveo je u sumnju videne ljude u Bosni i htio je time omesti popis vojnika. Ali, ta pisma puna laži, koja je poslao navedeni Karadorde uglednicima Bosne, nisu ih pokolebala niti ih je to omelo da popišu vojsku. Međutim, u pismima koja su potjecala sa pouzdanih mjesta, stoji da ustanak srpske raje nije proizlazio iz straha, nego iz dubljeg interesa, pa su njegove tvrdnje izazvale kolebanje.

Spomenuti Karadorde je na ovaj način pridobio i muhafiza Vidina Osman-pašu Pasvan-oğlua i sa njim sklopio sporazum, te se tako osigurao.

Mnogi državni službenici bili su ljuti na dahije. Kada su dahije zatražile pomoć iz Bosne, i kada su zakukale da će Beograd izgubiti iz ruku, oni su im na to odgovorili:

“Vi ste ubili sultanovog vezira, odmetnuli ste se od Carstva, pa neka vas Srbi srede, a mi ćemo se brinuti za Beograd.”

U to vrijeme u blizini Srbije nalazio se Halil-aga Gušanac, tadašnji vođa brdskih odmetnika. On se probio sa nešto krdžalija i arnautske vojske idući prema Beogradu, pa razbivši Karadordeve jedinice, prošao je i odmah se našao pred Beogradom. Svoju vojsku postavio je van grada, pa je tamo prispio tako brzo da se svako tome čudio.

Smatramo umjesnim da iznesemo doslovan tekst molbe za pomoć koja je od zborničkih komandanata po izaslanicima upućena Sarajlijama, a u kojoj se kaže da odmetnici, koji su opkolili bosanskog valiju spomenutog Bekir-pašu, ne čekaju skrštenih ruku. Robe i pale sela i kasabe sve do Drine, a muslimansko stanovništvo ubijaju, njihovu imovinu pljačkaju i na obraz im udaraju.

“Nedavno su se Srbi nastanjeni u sandžaku Smederevo, navodno zbog nasilja, digli na bunu i razvili bajrak. Sve muslimanske kuće po palankama, te njihove džamije i mesdžide pale, imovinu im pljačkaju i na obraz im udaraju, kao što i sami znate. I

u času kada je došao visoki carski ferman, muslimani su podnosili ovu sramotu i poniženje.

Iza toga je u polje kod Šapca došao bosanski valija čestiti Ebubekir-paša sa zadatkom da izmiri Beograđane sa Srbima, i u smislu carskog fermna bilo je došlo do pregovora. Međutim, zbog svoje brojne premoći Srbi su bili nadmeni, pa nisu na to pristali nego su se ponašali protivno carskoj volji. Njihov dener-al Karadorde, koji je opsjeo Beograd, još prije nego ga je osvojio, odredio je dvojicu-trojicu svojih starješina sa dosta Srba na granicu Bosne u kadiluke Loznicu i Krupanj, da uđu i silom dignu raju na bunu. Kasabu Loznicu i Krupanj su sada, u utorak uvečer, napali, a njihova djeca i žene su goli bosi, jedva živu glavu iznijeli. Ali, sve muslimane koje su našli u selima su odreda pobili. Neka Svevišnji podari muslimanima spas - amin!

Uglavnom Srbi su sada zauzeli sve do rijeke Drine i sve su puteve zatvorili, a Bekir-paša je ostao u pozadini Srba, pod njihovom opsadom. Obavezna je dužnost svih muslimana da priteknu u pomoć.

U vezi s tim, mi očekujemo i molimo što veću pomoć iz grada Sarajeva, kao i od svih onih koji su na granici.

Kada primite na znanje da im je cilj da pokore muslimane i zauzmu sve krajeve, molimo da, pokazujući požrtvovanost za islamsku vjeru, patriotizam i čovječnost, pružite pomoć. Eto, to je bio razlog da vam pišemo ovu našu molbu.

Kada milošću Svevišnjeg primite ovu molbu i saznate za ovo stanje, mi se nadamo da ćete poslati u pomoć dosta vojske, i tako steći neprekidne molitelje za vaše dobro među ovim ženama i djecom.”

Dana 9. rebiu-l-ahira 1219. godine (18. VII 1804) jedan sastav pobunjenika pod komandom spomenutog Karadorđa krenuo je na opsjedanje tvrđave Beograd.

U to vrijeme se pobunila i crnogorska raja, pa je udarila na Podgoricu.

Austrijski poslanik u Istanbulu izvijestio je da su Srbi, uvidjevši da neće moći do kraja izdržati, zatražili pomoć od Austrije.

Iako je zatraženo i od ruskog patrijarha da pošalje svoju pismenu poruku radi ohrabrenja Srba, a Karadorđeva organizacija se iz dana u dan povećavala, ipak su se vratili sa napada na Beograd neobavljena posla i sa gubicima. Tada je Rusija poslala svoga posebnog čovjeka među Srbe da ih bodri i diže na bunu, a već se jedna grupa odmetnika za Srbiju sakupljala uz pomoć Rusije iz okolnih pokrajina.

Tadašnji muhafiz Beograda vezir Hasan-paša bio je star. Pošto je bila prijeka potreba da se na dužnost muhafiza Beograda postavi neko ko će moći u ovim prilikama da svojim prijateljima zaplaši jamake Beograda, to je za beogradskog muhafiza postavljen, u svojstvu vezira, Sulejman-aga, dobar poznavalac prilika na granici, jer je on ranije bio u Beogradu na dužnosti muhassila. Upućen je iz austrijskih krajeva u Zemun. Tada se Sulejman-paša, došavši u Zemun, potajno dogovorio sa stanovnicima Beograda i sa Halil-agom Gušancem, koji se bio ulogorio van grada, kako će preći u Beograd da odande istjera dahije.

Halil-aga Gušanac se obavezao da dahije istjera iz tvrđave ili da ih pobije, pod uvjetom da on, kada dahije izbací iz Beograda, bude namjesto njih jedan od aga na granici, a uz to da mu se svi dosadašnji grijesi oprostí i da ga se pomiluje.

I dok su dahije bile zauzete da svaki od njih čuva po jednu kapiju, na spomenutu bujuruldiu valije Ebubekir-paše sastala su se sva četverica na Stambol-kapiji, sakupili su istaknute ljude i upitali ih: "Jeste li vi za to da mi izidemo iz tvrđave?", a stanovništvo, htjelo-ne htjelo, odgovorilo je: "Mi smo sa vama zadovoljni. Mi ćemo u tom pogledu napisati mahzar i poslati ga bosanskom valiji."

Dok su se oni o tome dogovarali, u međuvremenu je izbio sa svojom vojskom spomenuti Halil-aga i krenuo ravno na Stambol-kapiju. Oni su očekivali da će i on doći, misleći da je stigao da se sa njima vidi i da učestvuje u dogovoru. A Halil-aga je, prošavši Stambol-kapiju, brzo projahao naprijed i zauzeo tvrđavu. Saznavši za ovo, Sulejman-paša je odmah prešao iz Zemuna u Beograd i, našavši se sa Halil-agom, pridružio mu se.

Stanovništvo Beograda i pomagači dahija izrazili su pokornost Sulejman-paši i Halil-agi. Krila dahija bila su polomljena. Dahijama je saopćeno: "Vlast vam oprašta sve grijehe, ali morate ići u Istanbul", pa su ih poslali na Veliku adu. Muhafiz Ada Kale Redžep-aga, na osnovu dostavljenog mu povjerljivog pisma, obnoć je sve dahije smaknuo i mjeseca džumade-l-ula 1219. godine (8. VIII - 6. IX 1804) njihove odsječene glave poslao u Istanbul.

Tako su dahije, zbog kojih su se Srbi žalili, uklonjene pa je sada trebalo da se i oni razidu i da se pokore vlastima. Naprotiv, srpska raja se naoružala i od zlobnih vođa je stalno poticana na bunu. Nastavili su sa svojim uzastopnim pokretima. Zbog toga Karadorde nije ni odustao od opsade Beograda, a nastavio je da opsjeda i tvrđave: Užice, Šabac i Sokol.²²⁴

Dana 11. redžeba 1219. godine (16. X 1804) umro je tadašnji kadija šerijatskog suda u Sarajevu Mehmed Emin-efendija Ishakefendić i ukopan je u gradu Sarajevu. Poslove je vodio kadija Sejjid Abdurahman-efendija.

Valija Bosne Ebubekir-paša vratio se u Bosnu sa svojom vojskom i na dan 25. ša'bana 1219. godine (30. XI 1804) stigao u Sarajevo.

Tadašnji mutesellim Sarajeva Zejnulabidin-beg smijenjen je 1. redžeba 1219. godine (6. X 1804), a namjesto njega je ponovo postavljen hadži Ahmed-beg.

Spomenuti Ebubekir-paša smijenjen je sa položaja valije Bosne 4. šewwala 1219. godine (6. I 1805) i postavljen na dužnost u Solunski sandžak. Koncem mjeseca zu-l-ka'deta (21. II - 2. III 1805) napustio je Travnik i otišao na svoju novu dužnost. Namjesto njega je na dužnost u Bosanski ejalet postavljen Mustafa-paša Ismailpašić Novošeherlija.²²⁵

²²⁴ U kadiluku Birče sa Knežinom 5. redžeba 1219. godine (10. X 1804) bio je kadija Ali-efendija, a serdar Birča Abdi-aga i Mula Hasan, sin Ahmed-age, imam Musa-pašine džamije u Novoj Kasabi, te su godine bili u životu, što se razumije iz jednog hudžeta.

²²⁵ Kao što je gore spomenuto, na dužnost u Bosanski vilajet postavljen je Gurdži Osman-paša. Ovo je prijepis spiska živežnih namirnica koje je tražio od grada Čustendila, kada je pošao iz Haskeja za Bosnu, uzet iz originalnog deftera.

MUSTAFA-PAŠA ISMAILPAŠIĆ IZ NOVOG ŠEHERA

4. šewwala 1219. godine (6. I 1805)

(Od muharrema 1220. godine (1. - 30. IV 1805) veliki vezir hafiz Ismail-paša. Rodom je iz Istanbula. Smijenjen.)

Kada je Bosanski ejalet dodijeljen spomenutom Mustafa-paši, on je svojom bujuruldiom od 19. šewwala 1219. godine (22. I 1805) postavio za svoga kajmekama Sulejman-pašu, sina Mustafa-paše Skopljaka da obavlja poslove upravljanja ejaletom do njegova dolaska. On je došao u Travnik sredinom zu-l-hidždžeta 1219. godine (13. - 22. III 1805).

Tadašnji vršilac dužnosti naiba šerijatskog suda u Sarajevu Sejjid Abdurahman-efendija razriješen je 1. zu-l-ka'deta 1219. godine (1. II 1805), a na to mjesto postavljen je Sejjid Abdulkerim-efendija, iz Tripolisa.

Defter živčnih namirnica koje su potrebne za vaijin konak, kako slijedi:

Hljeba bijelog (60.000 oka); mesa ovčijeg (15.000 oka); pirinča (7.500 oka); masla (1.000 oka); meda (150 oka); šećera (25 oka); začina (2 oke); mlijeka (50 oka); jogurta (50 oka); kokoši (100 kom.); pilića (200 kom.); jaja (3.000 kom.); čurki (30 kom.); bijelog brašna (300 oka); nišeste (50 oka); bijele pšenice (100 oka); suhog grožđa (25 oka); ulja (30 oka); crnih maslina (30 oka); smokava (25 oka); sira (150 oka); luka (500 oka); soli (3.300 oka); nohuta (150 oka); bijelog luka (30 oka); svijeća od voska (50 oka); lojanih svijeća (300 oka); sapuna (50 oka); kahve "Kuba" (150 oka); kahve "Jemen" (50 oka); postave topova (50 oka); smole (500 oka); katrana (500 oka); kola (250 kom.); konja za komoru (400 grla); stočnog ječma (40.000 oka); povrća (po potrebi); drva (po potrebi); sijena (po potrebi); slame (po potrebi).

Kao što je izloženo, gore navedene namirnice u spomenutim količinama će preuzeti intendant kada dođe u vaš kadiluk da ih tamo pribavi i pripremi uz saglasnost suda i ostalih, kako ne bi bio izložen poteškoćama veliki dobrotvor, kada dođe u vaš kadiluk.

Veliki dobrotvor vam svima naređuje da se odmah na tome založite, uz pozdrav. Sejjid Hasan, zastupnik čehaje bosanskog valije

Dana 1. ramazana 1216. godine (5. I 1802)

U utorak, 16. muharrema 1220. godine (16. IV 1805) pred večer, Božijim davanjem udario je grom u kulu skladišta municije u unutrašnjosti sarajevske tvrđave, pa je zbog toga ta kula, zajedno sa barutom i svom ratnom opremom odletjela u zrak i potpuno uništena. I ostale sve zgrade, kule i zidovi koji su se okolo nalazili, porušeni su. Kako u tvrđavi nije ostalo nimalo baruta, na molbu stanovništva grada Sarajeva, šerijatski sud je 17. muharrema 1220. godine (17. IV 1805) dostavio svoj izvještaj vali-paši s molbom da on zamoli Dvor da, po svojoj milosti, odredi da se stavi dovoljno baruta dok se ne ukaže dobrota s Dvora da se naredi da joj se dâ nekoliko kantara baruta s druge strane odakle je to pogodno.

Pošto je kursna vrijednost srebrenog i zlatnog novca u to vrijeme bila različita, na formiranom vijeću u glavnoj kovnici novca bile su, za pojedine novčanice, određene ove vrijednosti:

zeri mahbub islamboli - pet i po groša;
stari i novi funduk dukat - osam groša;
jalduzli altun - osam i po groša;
egipatski zeri mahbub - četiri i po groša;
srebreni rijal - tri i po groša.

To su bile strogo utvrđene cijene. Ukoliko bi ubuduće neko dao ili uzeo ijednu akću više, ili trgujući slao u stranu zemlju dukate po većoj cijeni, svaki taj će biti uhvaćen i pogubljen po izrečenoj krivičnoj presudi. Takav strogi carski ferman izdat je početkom zu-l-hidždžeta 1219. godine (3. - 12. III 1805), a u Bosnu je stigao 11. safera 1220. godine (11. V 1805).

U to vrijeme su neki zaimi i timarnici, zaduženi za čuvanje tvrđave Nikšić i okolice koji su dodijeljeni Ismail-paši zanemarili svoje dužnosti. Zbog toga su upućeni visoki fermani svim kadijama Bosne da se što prije protjeraju sa svojih mjesta i odmah upute tamo gdje su raspoređeni. Taj visoki carski ferman izdat je 18. rebiu-l-ahira 1220. godine (16. VII 1805) i razaslan u bosanske kadiluke.

Ima neko vrijeme kako raja Srbije ustaje na zločine, bune i razaranje gradova. Mnoge muslimane ubijaju, a videne obitelji

uništavaju. Sada su napali na tvrđavu Užice. Kada se saznalo da su opkolili muslimansko stanovništvo i pritijesnili ga, na brzinu je ustrojeno i opremljeno pet stotina nefera iz grada Sarajeva pod bajracima, po pedeset nefera pod svakim, da bi se priteklo u pomoć opkoljenim muslimanima i pomoglo da se oslobode od njihove zavojevačke ruke. A njihove su age bili: Mehmed-aga Užičanin, Salih-aga Lepir, Mehmed-aga Bakrdži, Mehmed-aga Koldžo, hadži Derviš-aga Kasabaš, Mehmed-aga Goro, Fejz-aga Vlahinić, Abdu-aga Kasabaš, hadži Ibrahim-aga Keško, Mustafa-aga Krkbeš, a nad sve njih postavljen je za glavnog zapovjednika hasečija carskih janjičara Memiš-aga.

Sud je dao prijedlog vali-paši s molbom da se Memiš-agi izda bujuruldija sa najvišeg mjesta ejaleta da on, prema ukazanoj potrebi, zatraži da se i iz obližnjih kadiluka gdje je god to moguće, uzme vojske koliko treba i da se uputi tamo gdje bude potrebno. Od suda je izdat poseban ilam vali-paši, koji mu je dostavljen po nekim ljudima.

Šta je o tome mislio vali-paša i kakvo je naređenje izdao, razabire se iz njegove bujuruldijske, koja je u cijelosti niže navedena.

“Uvaženom kadiji, koji zauzima visoki položaj jasnog Šerijata u Sarajevu, stubu učenih i odabranih kadija i sve uleme, neka mu se znanje uveća, mutesellim-begu, uzoru među ajanima, agi janjičara, neka mu se ugled poveća, agama serturnaija hasečija, serdengečija, bajraktarima, videnim i iskusnim ljudima, dostavlja se sljedeće:

- Iz jednog vašeg službenog izvještaja koji je dostavljen, a i iz izjava hadži Abdulah-efendijske, kadijske, i drugog Abdulah-efendijske, dershana, te age serdengečija Bakrdži hadži Ibrahim-age, predstavnika čaršije hadži Halila, koji su donijeli taj izvještaj, vidi se da ste zamolili da se izda moja bujuruldija u vezi s imenovanjem Memiš-age za zapovjednika nad pet stotina nefera koji su mobilizirani iz Sarajeva, prema izdatim bujuruldijskima da se oslobodi stanovništvo Užica ispod osvajačke šake, uz obrazloženje da je potrebno pomoći tim muslimanima slanjem vojske iz Bosne, jer su odmetnici iz Srbije prevršili svaku mjeru i napadaju na Užice

i njegovu okolicu, tamošnje muslimane uništavaju, udaraju im na obraz, živote i imovinu.

Po odredbi i volji Svemoćnog i Istinitog, meni je pripala čast vezira, i sada mi je Bosanski ejalet ustupljen na upravljanje.

Ali, sve to ovisi od volje Onoga koji je vječit, pa sve teške stvari postaju lahke, ukoliko se srca muslimana slože. Pod mojom su vlašću ljudi kojima od neprijatelja i stranaca, manje-više, dolaze nedaće, a to i mene pogada, možda i gore. U meni je usadena briga, naročito prema Bosanskom ejaletu, i želim svom svojom snagom da za nj sve od sebe dam. Jer, obraz stanovnika Bosne je i moj obraz, njihov život je i moj život, a njihova imovina je i moja, ja to ni po čemu ne razlikujem. I uz Božiju pomoć, moja briga i zaštita su iskreni.

Prema zahtjevu uzvišenog teksta: 'Muslimani su braća', muslimanima treba pomoći, a prema uzvišenom sadržaju: 'I pomažite se u dobročinstvu i pobožnosti', proizlazi da je s vjerske strane pomoć obavezna.

Kada su nedavno pristizale pojedinačne vijesti o napadima navedenih hajduka na okolicu Užica, odmah je izdata stroga bujuruldija sadašnjem mutesarrefu Zvorničkog sandžaka, uvaženom mirimiranu Hasan-paši i njegovom bratiću hadži Salih-begu, ajanu Srebrenice da svako od njih nastoji da pritekne u pomoć tamošnjim muslimanima. Bune spomenutih hajduka su očite i ovo pitanje zahtijeva jaku pripremu i punu opreznost, i to je najvažnije i najpotrebnije.

Shodno uzvišenoj naredbi: 'Posavjetuj se s njima o važnim pitanjima', na savjetovanju u Travniku bili su svi uvaženi mirimirani, učena ulema, odgovorni ljudi ejaleta, zabiti i drugi, pa su zaključili, kako slijedi:

- Spomenuta tvrđava se ima osloboditi od opsjedanja i pritiska tih hajduka. Ako bude ugrožena i tvrđava Sokol, i nju osloboditi.

Nakon što se s Božijom pomoći oslobode, dok ne dodu muhafizi od strane sadašnjeg mutesarrafa Smederevskog sandžaka Hafiz-paše, čuvanje je povjereno spomenutom Hasan-paši, koji

je postavljen za glavnog komandanta cjelokupne vojske Zvorničkog sandžaka. Neka prema zaključku dogovora krenu, svaki sa svoje strane - Sinanpašić, koji je određen sa svojom vojskom iz kadiluka: Pljevalja, Čajniča i Prijepolja, a Memiš-aga sa vojskom iz Sarajeva, hadži Salih-beg sa srebreničkom, Mehmed-aga sa višegradskom, Šejh Ali-aga sa vojskom iz kadiluka Stari Vlah i Bećir-beg sa novopazarskom vojskom. Potrebnu hranu će svako u svom kadiluku pribaviti. O tome su izdate odvojene bujuruldijske za svakog od njih, i hitno razaslane po tatarima.

Kada se, ako Bog da, oslobodi spomenuta tvrđava, bosanskoj vojsci je strogo naređeno da se nijedan vojnik, ni jednog časa, ne udaljuje od Užica. Strogo je upozoreno.

Ovako će se, ako Bog da, i ubuduće ulagati sva snaga pri rješavanju tako velikih zadataka, i učiniti sve da se stalno polučuju uspjesi i ostvaruju snažne pobjede, a čemu ćemo koliko god možemo, i mi doprinositi. Tako smo odlučili.

Očekujući, i moleći Svevišnjeg da nam pomogne da osjetimo slast pobjede, iz Bosanskog se Divana izdaje ova bujuruldijska 7. džumade-l-ula 1220. godine (3. VIII 1805), koja sadrži opis stanja.

Već nekoliko godina raja nahije Drobnjak, koja se nalazi u kadiluku Pljevalja, pokazuje kolebljivost. Raju te nahije odmetnici Morače nagovaraju i dižu na bunu, pa se sad već opaža da i ta raja pristupa njima. Da bi se zaštitio spomenuti kadiluk, stanovništvo je mahzarom obavijestilo bosanskog valiju i zamolilo da se pošalje vojska.

Kao odgovor na to, izdata je pismena bujuruldijska spomenutog valije od 23. džumade-l-ula 1220. godine (19. VIII 1805), koja sadržava sljedeće:

“Zaimi i timarnici koji su nastanjeni u kadilucima Rogatice, Foče, Čajniča i Pljevalja i u Bosanskom, Zvorničkom i Hercegovачkom sandžaku što se nisu uredno smjenjivali, iako su im određene zajedničke spahije, moraju biti u pripravnosti.”

Od žestine udara groma u skladište municije sarajevske tvrđave, kao što je ranije napomenuto, pored kule koja je odletjela

u zrak, rastreseni su i zidovi, a tokom vremena i krovovi na kulama su dotrajali, pa je zatraženo odobrenje da se to popravi. Na zatraženo odobrenje došao je ferman po kome je sve to na tvrđavi popravljeno i obnovljeno. Ilamom šerijatskog suda izdatim 24. džumade-l-ahira 1220. godine (19. IX 1805) ovjeren je spisak sa pojedinačnim stavkama, po kome je utrošeno svega sedamnaest hiljada i šeststo groša.

Pošto je spomenuti kadiluk Pljevlja blizu grada Sarajeva, a daleko od Travnika, kada se ukaže da nam se dostavljaju službeni spisi i da se izdaju bujuruldijske, dok to stigne do Sarajeva, treba proći vremena. S obzirom na to, kada stignu dopisi pljevljanskog mutesellima Sinan-paše, kojima traži vojsku i ilam pljevljanskog kadije, neka se ne očekuje da mi izdamo bujuruldijsku. A u smislu dopisa koji su stigli i ukazanih potreba, poslat će se nekoliko hiljada nefera spomenutom paši pod zapovjedništvom sadašnjeg mutesellima hadži Ahmed-bega. To se sada njima predaje u nadležnost.

Bujuruldijskom je određen Sulejman-paša, sin Mustafa-paše Skopljaka, da dovede u red raju Drobnjaka, u kadiluku Pljevlja i ostalu raju koja se ponaša suprotno rajinskim obavezama. Stoga je spomenuti krenuo sa svojom vojskom u subotu 25. redžeba (19. X 1805) i prenoćio u džematu Redostovo, u nahiji Fojnica. U Fojnici je bio u nedjelju, u ponedjeljak na čifluku Hajrića u Osijeku u Sarajevskom polju, u utorak u selu Kijevu u nahiji Sarajevo, u srijedu u džematu Jabuka, u kadiluku Foča je prenoćio, a u četvrtak je stigao u Foču.

Istodobno je i sarajevski mutesellim hadži Ahmed-beg, koji je bujuruldijskom određen za pljevljanski kraj, koncem mjeseca redžeba (15. - 24. X 1805) krenuo na svoje odredište sa pedeset i pet opremljenih sejmena. Za svoga vekila odredio je Fejzullah-agu, sina Husein-efendije.

U vezi s dogovorom kako će se natjerati na pokornost raju Drobnjaka, Morače i okolice, da bi se izbjeglo zamaranje dolaskom u Travnik, vali-paša nije nikoga pozivao, nego je u tu svrhu odredio spomenutog Sulejman-pašu i tamo ga uputio. Pa ipak, zato što je izdat visoki carski ferman, koji se odnosi na dovođenje

u pokornost raje koja se ponaša suprotno svojim rajinskim obavezama, trebalo je sazvati članove vijeća Ejaleta i održati opće savjetovanje. Vali-paša je odmah pozvao sve koje je trebalo iz Bosanskog ejaleta, a iz grada Sarajeva, između istaknutih ljudi i učenih muderrisa, pozvao je ove: Mehmed Seid-efendiju Hajrića, Mehmed-efendiju Alikadića te mufti-efendiju i kajmekama nakibu-l-ešrafa Mustafa-efendiju Mutevelića i sve ih je okupio u Travniku sredinom ša'bana (3. - 12. XI 1805).

Preduzimane su mjere da se odmetnici u Srbiji smire, ali oni se nisu prolazili zločina i buna, niti su se ponašali kao raja, nego su se iz dana u dan sve više odmetali i osiljavali. Koliko god se tadašnji muhafiz Beograda Sulejman-paša trudio da utrne žišku pobune, od toga nije bilo nikakve koristi, ona se sve više rasplamsavala.

Kada je tamo krenuo sa svojom vojskom hafiz Mustafa-paša, koji je postavljen za muhafiza Beograda, pa kada je htio preći preko mosta na rijeci Moravi, ustanici, koji su bili podigli zemljana utvrđenja i šaranpoe, spriječili su ga. Zato je paša, da bi prešao na drugu stranu, opremio dosta vojske, koja je suzbila odmetnike. Ali, samim tim što je uspio preći na drugu stranu i da prebaci svoju vojsku, on nije i postigao cilj. Ukazala se potreba da se i iz Bosne pošalje jaka vojska. Zbog toga je izdat visoki carski ferman da se, na brzu ruku, pod komandom jednog sposobnog zapovjednika, opremi i pošalje tri hiljade i pet stotina vojnika, a da se valija lično pobrine da se krene s velikom vojskom i opremom.

Izvršavajući visoki carski ferman, a u svrhu dogovora o ovoj važnoj stvari, spomenuti valija pozvao je ponovo sve članove vijeća, iz bliže i dalje okolice, a iz Sarajeva, pored najodabranijih, jednog muderrisa i jednog kadiju te trojicu aga: agu serturnaija, hasećija i serdengećija, i koncem šewwala 1220. godine (11. - 20. I 1806) u Travniku ih okupio.

Abdulkerim-efendija, iz Tripolisa, tadašnji naib šerijatskog suda u Sarajevu smijenjen je 1. zu-l-ka'deta 1220. godine (21. I 1806), a namjesto njega postavljen je Hasan Esad-efendija, iz Soluna.

Pošto je ustanak raje u Srbiji postajao sve masovniji, ustanici su se počeli okupljati u susjedstvu Višegrada, gdje je sve ključalo, pa da bi se sačuvao taj kadiluk, a naročito njegov veliki most, valjalo je odrediti dosta pouzdane vojske. Zbog toga je naredeno 5. zu-l-ka'deta 1220. godine (25. I 1806) da se izvrši opći popis svih obveznika u Sarajevskom sandžaku i da se odrede svi tamošnji zaimi i timarnici za čuvanje navedenog kadiluka, a naročito velikog mosta.

Za čuvanje je raspoređena vojska iz nahija: Fojnice, Visokog, Konjica i Prozora, koliko je potrebno, i poslana pod komandom Hasan-paše, iz Banje Luke. Stroge naredbe izdate su i Mehmed-paši, mutesarifu Zvorničkog sandžaka i mutesellimu Srebrenice hadži Salih-begu da sa hiljadu vojnika iz kadiluka Srebrenice, Birča i Kladnja priteknu u pomoć Višegradu kad zatreba. Vrlo stroge naredbe su im poslano 5. zu-l-ka'deta 1220. godine (25. I 1806).

U to vrijeme su se poslovi vali-paše povećali, a službena prepiska je pojačana. Stoga je naredio da svi muteserriki, katibi i čauši defterhane ejaleta Bosne, radi primanja zadataka u Divanu Bosne budu u Travniku, gdje ih je pozvao i sakupio.

Sulejman-paša Skopljak, koji je ranije određen sa dovoljno vojske da raju Drobunjaka i okolice upokori i savlada, smirio je, kao što je od njega i traženo. Vali-paši je poslao dvadeset i šest ljudi, koje je od njih uzeo kao taoce i uputio mu ih je sredinom mjeseca zu-l-ka'deta 1220. godine (31. I - 9. II 1805). Pošto je u tom kraju zaveden red i sigurnost, to više nije bilo potrebe da Sulejman-paša tamo ostaje. Stoga mu je vali-paša poslao naredbu da se premjesti sa svojom vojskom u okolicu Rogatice, i tamo se ulogori.

Alija-alemdar, koji je zapovijedao sa stotinu vojnika pokupljenih iz kadiluka Prusac i poslanih na čuvanje Starog Vlaha, sada je, bujuruldiom od 14. zu-l-hidždžeta 1220. godine (23. II 1806), premješten na čuvanje Novog Pazara. I Ago Karabegović sa svojih sto pedeset vojnika, koji su pokupljeni i opremljeni iz kadiluka Jajce, tamo su upućeni 14. zu-l-hidždžeta 1220. godine (5. III 1806).

Spomenutom Sulejman-paši stavljeno je u dužnost da čuva sva mjesta od kadiluka Višegrad do Mitrovice. On je poslao nešto svoje vojske i u Novi Pazar. Spomenuti paša sporazumio se sa Mehmed-pašom, mutesarifom Zvorničkog sandžaka, da u subotu, 3. zu-l-hidždžeta, uz pomoć Svevišnjeg Allaha iz sve snage udari na Dobrosluce, gdje se nalaze jake snage srpskih ustanika. O tome su oni dostavili izvještaj valiji ejaleta.

U to vrijeme je starješina banjalučke mjesne posade Ibiš-aga dobio naređenje da se, sa svojim ljudima, konjanicima i pješacima, pridruži spomenutom Sulejman-paši, pa je 19. zu-l-hidždžeta 1220. godine (10. III 1806) upućen prema Novom Pazaru. I vojni zapovjednik Mahmud-aga, sa svojih pedeset vojnika, iz kadiluka Jezero, poslan je 21. zu-l-hidždžeta 1220. godine (12. III 1806) da se stavi pod komandu Sulejman-paše, zapovjednika Novog Pazara i okolice. Ibrahim-aga, starješina nad dvadeset i pet vojnika iz kapetanije Kobaš, poslan je Sulejman-paši 29. zu-l-hidždžeta 1220. godine (20. III 1806). I iz kadiluka Zenica je 1. muharrema 1221. godine (21. III 1806) Sulejman-paši upućen serdar-aga sa svojih stotinu vojnika.

U to vrijeme je bosanski valija spomenuti Seid Mustafa-paša po svojoj dužnosti bio zauzet prikupljanjem i slanjem vojske i ratnim pripremama. Sav se bio predao na to da ispuni carsko naređenje. Čak se lično spremao da sa jednim vojnim odredom krene u Šabac. Međutim, Allahovom odredbom u utorak, 5. muharrema 1221. godine (25. III 1806) došao mu je obećani čas i preselio se u vječnost. Pokopan je u Travniku.

Tada su svi istaknuti mirimirani, uvažena ulema, visoki službenici Divana, kapetani, age odžaka i ostali viđeni ljudi u Travniku, do dolaska fermana s Dvora, povjerili kajmekamluk čehaji spomenutog umrlog Ibrahim-agi.

U to vrijeme je i dvije stotine hrabrih junaka, koji su se nalazili pod bajrakom Osman-age serturnaije, serdara Travnika, 13. muharrema 1221. godine (2. IV 1806) pod komandom Sulejman-paše, poslano u Novi Pazar.

Svi spomenuti dostojanstvenici okupili su se na jednom mjestu, pa su tada podnijeli arzuhal u kome su iznijeli pred Dvor

vijest o vali-pašinoj smrti i pitanja kojima je Bosna zaokupljena. Dostavili su niže navedeni arzuhal, koji su napisali Dvoru:

- Srbi, koji su se odmetnuli već nekoliko godina muslimanima pričinjavaju beskrajna zla; oni su u Beogradskom sandžaku popalili sve kasabe i sela, porušili mnoge džamije i mesdžide, a tamošnje stanovnike rastavili sa životima i imovinom ili ih istjerali iz njihovih kuća i krajeva. Natjerali su ih gole, da plaćući iznesu samo živu glavu i da se presele u kasabe i sela Bosanskog ejaleta, i tamo se nastane.

Potom su i u nekim susjednim kadilucima Bosne pobunili raju, pa zajedno s njom i s crnogorskim ustanicima i ruskim deneralom, koji se među njima nalazi, stalno su u dosluhu. Iznenada su napali sa jakom vojskom na kadiluke Bosanskog ejaleta: Novi Pazar, Stari Vlah, Priboj, Rudo, Pljevlja, Višegrad i Loznicu. Kasabe Višegrad, Priboj i Loznicu su spalili, a imovinu i hranu opljačkali. Žene i nedužnu djecu i nejač natjerali su da po ljutoj zimi bos, cvileći i lijući suze, dođu u kasabe i sela na ovoj strani. U srcima ostalih muslimana pojavilo se sažaljenje, milost i islamska svijest. U ovome ejaletu sve što se našlo, i malo i veliko, i bogato i siromašno, žrtvovali su se i životom i imetkom ne gledajući na žestoku zimu, napor i umor, i pješaci i konjanici, po snijegu i studeni, udovoljavajući nepogrešivoj naredbi bosanskog valiye i oslanjajući se na Svevišnjeg Allaha i uzdajući se u duhovnu snagu časnog Poslanika, navalili su s nekoliko strana sa jakim vojskama na neprijatelja, pa ih je u borbi dosta ispilo napitak šhida, a mnogo ih je ranjeno.

Kada je nastala među njima pometnja, neka je hvala bezbroj puta, samo uz pomoć Onoga koji najbolje pomaže, navedeni neprijatelji su odbačeni, a zarobljeni muslimani oslobođeni. Kada su protjerani, oni neprijatelji koji su tražili da se prime kao raja su primljeni, a sa onima koji su produžili da se bore, vođena je i dalja borba.

Međutim, Mustafa-paša se prvog muharrema 1221. godine (21. XII 1806) razbolio i u utorak, 5. toga mjeseca (25. XII 1806), ispustio je dušu i preselio se u vječnost.

Kako je ejalet, o kome je riječ, opasan sa tri strane neprijateljima, zbog čestih i iznenadnih neprijateljskih napada svi su muslimani uznemireni. Međutim, ejalet je ostao bez spomenutog valije, koji je bio duša cijelog ejaleta. Ovo kod svakog izaziva bojazan i uznemirenost. Pored toga, navedeni neprijatelji, koji se nalaze na granici Bosne, osim onih što su oko manastira Studenica, u kadiluku Novi Pazar, i njihovih odreda na području kadiluka Šabac, koji graniči sa Bosnom, imaju još jakih snaga na nekoliko strana. Pored toga što oni imaju namjeru da napadnu Bosnu, nema se pouzdanja ni u raju koja je u Bosni.

Sa islamskom vojskom, koja je mobilizirana iz samog Sarajeva i ostalih kadiluka, uvaženi mirimirani - Sulejman-paša Mustafapašić Pruščak i drugi mirimirani, stoje na mnogim mjestima i odbijaju neprijatelje. Oni ne gledaju ni na kišu ni nevrijeme, ne obazirući se na sebe zdušno se danonoćno zalažu.

Međutim, od udara groma koji je nedavno, Božijom odredbom, udario u skladište municije u sarajevskoj tvrđavi, sav barut i ratna oprema, koja se čuvala u njemu, otišla je u zrak i uništena. Božijim providenjem, ima nekoliko godina kako je stanovništvo zapalo u nevolju zbog pomanjkanja hrane, pa je tako njegova nevolja potpuna.

Prema ovakvom neprijatelju potrebna je snaga moćnog sultana, da mu se, u svakom pogledu, suprotstavi. S obzirom na prilike i vrijeme, za čuvanje navedenog ejaleta treba postaviti iskusnog i sposobnog vezira. Treba se poslati i municija, ratna oprema i hrana, o čemu je već u pismenom vidu izneseno stanje Dvoru.

U to vrijeme je mirimiran Mehmed-paša, mutesararif Zvorničkog sandžaka, koji je zapovjednik nad pobjedonosnom vojskom u Višegradu i tim krajevima, s Božijom pomoći, središnjom muharrema 1221. godine (31. III - 9. IV 1806) oslobodio tvrđavu Užice iz ruku pobunjenikâ, a za njeno čuvanje odredio je pedeset ljudi iz kadiluka Prozor i dva kompletna bajraka iz kadiluka Ostrovnica i dovoljno vojske.

Numan-beg, sin Abdulkerimov, mutesararif defterhane Bosanskog ejaleta, nastanjen u Sarajevu, određen je da dobavlja iz

kadiluka Kladanj dnevno sljedovanje za ovu posadu koja mu je određena.

U borbama pri oslobađanju spomenute tvrđave, među mnogim zarobljenicima koji su uhvaćeni, bila je i jedna djevojka muslimanka. Ona je poslana u Sarajevo. Kada je ispitana pred sudom kako je pala u neprijateljske ruke, uzeta je njena izjava:

“Mene je uhvatio i odveo u ropstvo drumski razbojnik Kojo, zvani Šepavi, poznat po zlu glasu, a ja sam iz obitelji Sokić, stanovnica tvrđave Nikšić - drugačije zvane Onogošte, koja pripada Bosanskom ejaletu. Držali su me godinu i po dana u manastiru zvanom Morača. Nakon toga bila sam sedam mjeseci u manastiru Dovle(?), koji se nalazi u blizini rijeke Tare, a zatim godinu dana u manastiru Trojica blizu Pljevalja. Odatle smo pošli preko Glasinca i u selu Sokolovići, u kući hrišćanina Petra prenoćili, pa prešli preko skele Tatenice pa su me godinu dana držali u manastiru Rači, u nahiji Sokol.”

Kaluder navedenog manastira Ljuti Rače Milutin bio je u vezi sa srpskim ustanicima i, želeći da im pomogne, da bi zavarao muslimane, s jedne strane je pokazivao pokornost prema islamskoj vojsci, a s druge se dogovarao sa vođom ustanika Karadordem i ostalim starješinama, i sa njima se dopisivao. Utvrđeno je da je to njegovo iskazivanje rajinske pokornosti bila samo varka, jer su se dogovorili da ponovo dignu ustanak čim ozeleni list, kao i ranije što su činili.

Ima neko vrijeme kako su se pojavili hajduci i kradljivci u deset džemata Sarajevskog kadiluka i to u: Butmiru, Hadžićima, Rakovici, Kuliješu, Drozgometvi, Pazariću, Daštanskom, Vogošći, Nahorevu i u čifluku Crna Rijeka. Ti hajduci zlikovci napadaju sirotinju, nemoćne, raju i putnike-namjernike, otimaju im i krađu sve što imaju. Zbog toga je određen Pozder Mustafa-aga i sa njim još petnaest stanovnika Sarajeva, sa zadatkom da ih, ma gdje da se nalaze, pohvataju žive ili mrtve i da to njihovo zlo spriječe.

U ovo vrijeme je na položaj bosanskog valije postavljen Husrev Mehmed-paša, bivši valija Soluna.

HUSREV MEHMED-PAŠA

29. muharrema 1221. godine (9. IV 1806)

(Od 21. rebiu-l-ewwela 1222. godine (30. V 1807) na sultan-skom prijestolju sultan Mustafa-han Četvrti. Navedeni sultan sin je sultana Abdulhamida. Na prijesto zasjeo 1222. godine (1807/08). Vladao godinu dana. Živio trideset godina. Svrnut i pogubljen.

Od redžeba 1221. godine (14. IX - 13. X 1806) veliki vezir Hilmi Ibrahim-paša. Rodom je iz Istanbula. Sin je janjičara. Svrnut.

Od rebiu-l-ewwela 1222. godine (9. V - 7. VI 1807) veliki vezir Čelebi Mustafa-paša.)

Te godine je Husrev Mehmed-paša postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom. Visokim carskim fermanom određen je za njegovog kajmekama bosanski defterdar Ibsir-beg da do njegova dolaska obavlja sve vilajetske poslove.

Spomenuti valija krenuo je iz Soluna i sredinom mjeseca saf-era 1221. godine (početak maja 1806) došao je u Novi Pazar, pa je obavio pregled posada koje su čuvala taj kraj. Prilikom pregleda, pozvao je da nekoliko ličnosti između uleme i aga odžaka iz Sarajeva i Travnika dođu u Novi Pazar radi raspravljanja o važnim pitanjima. I ovaj puta je savjetovanjem riješeno, kao što je to bilo i za vrijeme umrlog Mustafa-paše, da zapovjednik u krajevima oko Novog Pazara Sulejman-paša sa svojom vojskom pode preko Užica, a bosanski valija sa svojom cjelokupnom vojskom preko Šapca, pa da iz sve snage napadnu na srpske pobunjenike.

Kao što je bilo za vrijeme umrlog Mustafa-paše, tako je i sada, uz saglasnost članova savjeta, bilo riješeno da se dignu sve posade tvrđava, a iz sarajevske tvrđave da se uzme sedam vrijednih i vještih tobdžija i da se što prije upute u Zvornik, koji je uzet za vojni centar. Valija je o tome razaslao svoje bujuruldijske svima

kojih se to tiče na dan 1. rebiu-l-ewwela 1221. godine (19. V 1806).

Te godine je spomenuti valija krenuo iz Novog Pazara za Zvornik, zaobišavši Sarajevo i Travnik.

Od Dvora je još ranije traženo da se za tvrđave Bosanskog vilajeta pošalje ratnog materijala, pa je na dan 15. rebiu-l-ewwela 1221. godine (2. VI 1806) poslano iz Istanbula stotinu kantara baruta za puške, četiri stotine kantara za topove, tri stotine kantara olova i hiljadu komada svijetlećih metaka.

Na dan 17. rebiu-l-ahira 1221. godine (4. VI 1806) sarajevski mutesellim hadži Ahmed-beg, po ukazanoj potrebi, poslan je na čuvanje užičke tvrđave, a namjesto njega postavljen je raniji mutesellim Zejnulabidin-beg.

U to vrijeme umro je mutesarriif Zvorničkog sandžaka Mehmed-paša, pa je namjesto njega postavljen muhafiz Novog Pazara mirimiran Ismail-paša.

Od nekog vremena se Srbi okupljaju sa svih strana pa su se sada svi skupili na jednom mjestu i sa svojim jakim snagama, u nedjelju 25. džumade-l-ula (14. VII 1806) napali na vojsku u Šapcu. Nakon žestokih okršaja koji su se zbili, pokazalo se da je islamska vojska tada bila nemoćna i u velikoj nevolji, te da joj je bila potrebna pomoć.

Kada su došli vali-paši, koji se nalazio u vojnom centru, izaslanici od Sulejman-paše i Sinan-paše i svih islamskih boraca kojima je bila potrebna pomoć, tada je on odredio preko dvije hiljade islamskih vojnika, koji su se zatekli u ordiji, i još im je dao većinu videnih komandanata iz ejaleta, i pod komandom čehaje Ibrahim-age, odmah ih poslao da Božijom pomoći priteknu u pomoć islamskoj vojsci.

To pojačanje stiglo je u ponedjeljak, pa su se odmah upustili u borbu. Božijom pomoći, oni su išli za tim da neprijatelja pobijede, ali pošto su ovi bili brojno nadmoćniji, silovito i neprestano su navaljivali na muslimane. Da bi pritekli u pomoć braći po vjeri, pokazali hrabrost na bojnopolju, izdate su od strane spomenutog valije bujuruldiye od 26. džumade-l-ula 1221. godine (15. VII 1806) kadijama kadiluka desno i lijevo od Sarajeva

do Banje Luke, da iz bosanskih kadiluka, što je moguće prije, opreme i pošalju vojsku u pomoć i da, praveći od dva konaka jedan, čas prije stignu. Isto tako je i posebna bujuruldija poslana kajmekamu Ibšir-begu.

Po tom naredenju, svi zapovjednici ejaleta požurili su da popišu i opreme potrebnu vojsku, pa su je na brzinu uputili u vali-pašinu ordiju. Istodobno je za tu vojsku poslano oko dvadeset tovara šatora i šatorskih krila iz Istanbula.

Valija je sada ovo pristiglo pojačanje poslao da se priključi vojsci u Šapcu, i tako je ojačao čuvanje Šapca. Kada je popunio i ostalo što je nedostajalo, krenuo je iz zborničke ordije 16. redžeba 1221. godine (29. IX 1806) i otišao u grad Travnik - sjedište valija.

U to vrijeme je rumelijski valija i serasker vojske u Srbiji Ibrahim-paša izvršio smotru islamske vojske, određene da ide na Srbe, pa je radi toga krenuo i prispio iz Niškog polja u Zvornik, a odatle prema Skadru.

Sada ćemo se okrenuti na razgovor o raji Srbije:

Odmetništvo i hajdučija srbijanske raje se iz dana u dan povećavaju. Vođa hajdukâ Karadorde je prošle godine uzeo za sebe zvanje "gospodar" i proglasio nezavisnost Srbije. Ove godine su Rusija i Austrija tražile od Dvora da i Srbiji prizna nezavisnost, kao Vlaškoj i Moldaviji, ali se vladar Francuske Napoleon odlučno usprotivio, pa je s tim u vezi Osmansko carstvo zahtjev Rusije i Austrije odbilo. Pošto je kasnije Rusija pogazila mirovni ugovor i Osmansko carstvo bilo zauzeto ratom protiv nje, pitanje Srbije ostavljeno je za kasnije.

Tada je Karadorde poručio muhafizu Beograda Sulejman-paši: "Budući da je Gušanac Halil-aga potekao od najamnog vojnika, Srbi mu ne vjeruju, a uz to u beogradskoj tvrđavi ostalo je još mnogo dahijske vojske. Ako se oni protjeraju iz Beograda i Srbi će se razići i samo tako će prihvatiti da se pokore."

Sulejman-paša je nasjeo tim njegovim riječima, a Halil-aga je odmah prozreo kuda to vodi. Donju tvrđavu je on držao, a gornju Sulejman-paša. Znao je da on ne može činiti šta želi, sve dotle dok ne drži cijelu tvrđavu. S obzirom na to da je kod Dvora

optužen kao vođa gorštackih hajduka, želio je da tu ljagu sa sebe spere, pa je postupao kako bi Carevini ugodio, a da nešto učini donio je odluku da ode iz Beograda.

A Sulejman-paša je mislio da je time posao završen i da će se Srbi proći daljeg odmetanja. Čak je početkom mjeseca zulka'deta 1221. godine (11. - 19. I 1807) pisao niškom muhafizu Huršid Ahmed-paši, u radosnom tonu, kako će se sve to lijepo završiti.

Što se tiče Karadorda, on je, sa oko dvadeset hiljada srpskih ustanika, uzeo Beograd pod jaku opsadu. Iako je bio siguran u pobjedu, u slučaju da dođe do borbe, on je potajno potplatio vojnog binbašu Aziz-bega, zaduženog da sa Arnautima i sejmenima čuva kapiju beogradske varoši, kako to piše historičar Beogradanin Rešid-paša u svojoj kratkoj historiji. Pošto mu je na račun toga unaprijed dao pedeset hiljada groša, u noći, uoči Kurban-bajrama, taj prokletnik je otvorio varošku kapiju i primio unutra oko petnaest hiljada srpskih ustanika.

Kada su muslimani izjutra bili pošli u džamije da klanjaju bajram-namaz, vidjevši da će ih srpski ustanici iznenada napasti zbunili su se i, ne znajući šta da rade, odmah su se zatvorili u džamije i počeli odbijati napade.

Kada su Sulejman-paša i Halil-aga čuli kako pucaju puške u gradu, pomislili su da to stanovništvo bajramuje. Kako se kasnije pucnjava pojačala, shvatili su da se radi o nekoj borbi, pa iako im povjerenje u mještane nije bilo veliko, ipak su pretpostavljali da Beograđani na ovaj način održavaju tvrđavu i u njoj red i da se oni brinu za njeno čuvanje.

Iza toga, beogradsko stanovništvo, nemajući kuda, uz neke uvjete, predalo se Srbima, a Srbi su im svima zajamčili sigurnost, pa su oni pošli svojim kućama, vjerujući da će biti bezbjedni.

Karadorde je, gdje god je bilo potrebno, postavio svoju vojsku i tako zauzeo Beograd.

Sulejman-paša je bio u velikoj neprilici shvativši da sam nije u stanju da čuva beogradsku tvrđavu, bio se izgubio ne znajući šta da radi i u takvoj nevolji proveo je oko osamnaest dana. U međuvremenu je Karadorde kategorički tražio da Gušanac na-

pusti tvrđavu, obavezavši se da će Srbi iza toga ispunjavati svoje rajinske dužnosti. Sulejman-paša mu je odgovorio: "Pošto donju tvrđavu i džebhanu drži Gušanac, ja ga ne mogu prisiliti, ali ću nastojati da on nekako napusti tvrđavu."

A pošto je Gušanac Halil-aga, kao što je već gore izloženo, namjeravao napustiti Beograd, shvatio je da se tu nešto zbilo. Odmah je zakupio u Zemunu lađu koliko mu je trebalo, a sa Karadordem se sporazumio da ne sprečava stanovnike koji žele otići, a narodu je objasnio da vreba velika opasnost.

Kada je svoje ljude ukrcao na lađe, pa kada je i njih pozvao, popela se jedna grupa stanovništva, zajedno sa svojom djecom i obiteljima, pa su tako otišli. A jedna grupa onih, kao što je Gušanac, pristali su uz tog hajduka rekavši: "Da li je pametno ići?", i odabrali su da ostanu u Beogradu.

Karadorde je računao na to da sve Halil-agine lađe potopi dok budu prolazile kroz Đerdap na Dunavu, pa je naredio da se zauzmu svi derdapi na njemu i da se, gdje god treba, postave vojska i topovi, i izgrade tabije.

A Halil-aga se sa ono malo muslimana što su bili s njim, ukrcao na lađe i danju se otisnuo niz Dunav, a noću pristao uz austrijsku obalu i tu proveo noć i tako se približio Đerdapu. Kada se približio obali na austrijskoj strani da prenoći u blizini kasabe Bezjaš(?) Srbi su, još prije, sa nešto vojske, bili stigli u blizinu, u mjesto Svinjice i napali na njihove lađe. Gušanac ih je u junačkoj odbrani začas rastjerao i prošao. Međutim, sutradan poduzeli su sve mjere da bi im lađe potopili dok prolaze kroz Đerdap.

Čim su bili svjesni da će Srbi, suprotno dogovoru, napasti muslimane dok budu prolazili kroz Đerdap, pa koliko god nije uobičajeno da se noću kroz derdape prolazi, smatrali su da je bolje, oslanjajući se na Boga, noću tuda proći, nego zasigurno pasti u izdajničku zamku Srba. Gušanac je još iste noći svoje lađe uputio, a Srbi se nisu dosjetili da će lađe noću proći kroz Đerdap. Uz to, tada je bio hrišćanski Vaskrs, pa su te noći svi Srbi bili pijani, a lađe su se nečujno i bez gubitaka provukle kroz Đerdap. Saznavši ujutro za to, Srbi su ispalili za njima nekoliko

hitaca iz topova i pušaka, ali nisu mogli islamskim lađama nanijeti nikakvu štetu. Gušanac je sa svojim saputnicima zdrav i čitav došao na Ada Kale. Pošto se nije događalo da je neko noću prolazio kroz Đerdap, ujutro, kada su ih vidjeli muhafiz Ada Kale Redžep-aga i stanovništvo, ostali su zapanjeni. Nakon što su proboravili na Ada Kale nekoliko dana, ukrcali su se na lađe pa zdravi-čitavi Dunavom stigli u Vidin.

Idris-paša, vidinski valija, iskazao je posebnu pažnju beogradskim izbjeglicama, sve ih je smjestio, a Gušanca je uzeo za svog čehaju.

Gušanac je postao junak svoga vremena, jer je na ovaj način mnogo muslimana kroz Đerdap proveo i izbavio iz sigurne propasti. Zbog toga je njegov ugled porastao, pa je i kod Dvora postao priznat i dodijeljena mu je čast mirimirana.

Oni viđeni ljudi, koji nisu pošli sa Gušancem, nego su ostali u Beogradu, zavaravali su se time da će, kao prije, Srbe potčiniti pod svoju vlast i da će im oni i dalje biti raja. Međutim, nije prošlo dugo otkako je Gušanac otišao, a Srbi su pokupili oružje od muslimana u Beogradu. Tada su se tek Beograđani osvijestili i pokajali što nisu otišli zajedno sa Gušancem.

Iza toga je spomenuti Gušanac Halil-paša unaprijeđen u čast vezira i 7. šewwala 1223. godine (27. XI 1808) postavljen za muhafiza Isakče. Kasnije je bio premješten za muhafiza Pirota, na granici Srbije.

Binbaša Aziz-beg, koji je, kako je gore spomenuto, Srbima otvorio gradsku kapiju noću, uoči Kurban-bajrama, stekao je veliku čast kod Karadorda i poslan je prema Nišu sa svojih sto drugova. Međutim, kada su došli do kuće na Deve Bajiru, u okolici Krive Palanke, brojni srpski hajduci opkolili su ove izdajnike i pokupili im sve oružje. Aziz-beg nije dao svoje oružje, nego se zatvorio u jednu kuću. Srbi su sve njegove pristalice poskidali do gola i podavili, a Aziz-bega u toj kući spalili.

Iza toga je Karadorde Sulejman-paši poručio: "Osmansko carstvo je Beograd dalo Srbima, a ti trebaš biti postavljen na drugi položaj u Rumeliji, pa treba da ideš u Niš." Sulejman-paša

je prešao u Zemun, ne htijući da se vrati istim putem kojim je ranije došao. Pošto je dobio garancije od srpskih glavara, krenuo je istim onim putem kojim je i Aziz-beg otišao prema Nišu. Čim je on sa svojom pratnjom napustio tvrđavu, Srbi su ušli i zauzeli je.

Kada je Sulejman-paša došao do jednog mjesta udaljenog sat hoda od Beograda, iz zasjede, koja je od Karađorda postavljena, oko četiri hiljade srpskih ustanika iznenada je na njega otvorilo vatru. Sulejman-paša ih je sa svojom pratnjom junački dočekao, ali kako su oni bili, u odnosu na neprijatelja, u manjini, svi su na tom mjestu izginuli.

Iza toga su srpski ustanici iznenada napali na muslimane u kasabi Beogradu. Nisu se zadovoljili samo time da ubijaju muškarce, nego su činili i takva divljaštva da su sjekli stomake nosećih žena i vadili djecu iz njih. Kada su počeli i ta zvjerstva činiti, neki su muslimani utekli u tvrđavu da zatraže od srpskih starješina da ih uzmu u zaštitu. Oni su im tada rekli: "Ni mi ne odobravamo ovakav postupak. To je sramota i to je djelo nekoliko razbojnika." Izgledalo je da su te hajduke bajagi spriječili, a muslimanima pružili zaštitu. Iza toga, počeli su se pojavljivati preostali muslimani koji su se bili kojekuda posakrivali. Bilo ih je, sa onima koji su bili utekli u tvrđavu da se sklone, svega oko sto pedeset.

U to vrijeme su Srbi bili opkolili i tvrđavu Užice. Stanovništvo je neko vrijeme odolijevalo, ali kako im je nestalo hrane, sporazumjeli su se sa Srbima da tvrđavu predaju, uz uvjet da im se sačuva imovina, obraz i životi. Tako su napustili tvrđavu, pa sa djecom i svojim porodicama odselili su se u kadiluk Srebrenica, u Bosanskom ejaletu.

I tvrđavu Šabac je, zbog nestanka hrane, tada napustila bosanska vojska koja ju je čuvala, povukla se na granicu Bosne, a u tvrđavi je ostalo samo stanovništvo. Srbi su došli, opkolili i pritijesnili tvrđavu, pa je stanovništvo bilo prisiljeno da pređe Savom na austrijsku stranu i tako se spasilo. Ali, u tvrđavi je ostao Jahja-aga, dizdar tvrđave, sa svojom pratnjom. Još su neko vri-

jeme odolijevali, pa su konačno i oni, uz neke uvjete, predali tvrđavu Srbima. Srpski odmetnici se nisu pridržavali ugovora, nego su ih sve pobili.

Konačno, i stanovništvo Smedereva je, po dogovoru, predalo Srbima svoju tvrđavu. Ali, Srbi su dogovor prekršili i smederevsko stanovništvo što pobili, što odveli u ropstvo.

Ustanici Srbije su i prije i kasnije i tvrđavu Sokol žestoko opsjedali. Ali, ta tvrđava je na krševitom i nepristupačnom mjestu, a pored toga i njeno stanovništvo bilo je hrabro i složno. Kako je ona udaljena svega dva-tri sata hoda od rijeke Drine, koja Srbiju razdvaja od Bosanskog ejaleta, stoga joj je iz Bosne s lakoćom mogla dolaziti pomoć i pojačanje, pa Srbi neko vrijeme taj kraj nisu mogli zauzeti. Ukratko, sve su tvrđave i krajevi u Srbiji, osim tvrđave Sokol, pali u ruke srpskih ustanika.

Karadorde je dao proglas da se neće odložiti oružje sve dotle dok se Srbiji ne prizna samostalnost. Nastojao je dobiti ruske činovnike i oficire da mu oni uredi državne i vojne poslove. Rusi su ga u svakom pogledu pomagali.

Ove godine ostavljeno je pod pokroviteljstvom Osmanskog carstva sedam otoka na Sredozemlju. Ovdje samo Rusija ima pravo zaštite, a kada bude potrebno da se tamo dovede vojska, slat će se samo uz obostarnu saglasnost. Tako je predviđeno ugovorom. Međutim, Rusija nije povukla onu svoju vojsku, koja se nalazi na Krfu, nego je i dalje svojim lađama tamo slala. Došao je i ruski admiral koji je bio na Krfu sa zadatkom da zauzme Kotor.

Pošto je francuski kralj Bonaparte svojoj vojsci koja se nalazi u Dalmaciji naredio da ide na Dubrovačku republiku, pa da iznenada zauzme sjedište njihove države tvrđavu Raguzu, istovremeno, morem su došli Englezi, a kopnom nekoliko hiljada ruskih vojnika i sa mnogo Crnogoraca opkolili Raguzu i pritijesnili je. U pomoć je pritekao general Molitur(?), koji se nalazio u tim krajevima sa četiri hiljade francuskih vojnika, pa je rastjerao Crnogorce i Ruse. U ovoj bici je mnogo Crnogoraca stradalo, pa im je preostalo samo da se povuku u brda, ali su Rusi uspjeli da se drže Kotora.

Kada je o ovoj situaciji gore spomenuti valija Husrev Mehmed-paša u svom arzu izvijestio Dvor, Dvor je tim bio pogođen, jer se između Dubrovnika i Dalmacije proteže jedan dugačak komad Hercegovačkog sandžaka, koji ide do zaljeva Klek. To je bio komad zemlje, preko koga je francuska vojska iz Dalmacije prešla na dubrovačku teritoriju. Međutim, ubacivanje vojske preko granice jedne države, koja je neutralna, i to bez traženja dozvole, isto je što i objavljivanje rata. Ali, Osmansko carstvo nije imalo dovoljno snage da brani svoju neutralnost, pa je zbog toga bilo prisiljeno da ostane po strani.

Ove godine poslan je rumelijski valija Ibrahim-paša Skadarlija da udari na Srbiju, a odmah je i bosanska vojska određena da i ona krene na Srbe. Zbog toga je sada Rusija pobunila Crnogorce protiv muslimana. Francuzi su prešli kroz Bosnu i zauzeli Dubrovnik, pa je stoga, za svaki slučaj, dosta bosanske vojske upućeno na tu stranu. Ova mjera odgovarala je nastaloj situaciji.

Rusi i Crnogorci su sa jakom i organiziranom vojskom, sa tri strane, otpočeli napad na muslimane. Jedno krilo napadalo je tvrđavu Bagran(?) koja se nalazi između Nikšića i Crne Gore; drugo krilo napalo je na tvrđavu Nikšić, a treće na Klobuk, u kadiluku Trebinje. Iako su te tvrđave opkolili i pritijesnili, tamošnji muslimani i zatečene vojne posade smogle su snage da daju junački otpor. Zametnuvši bitku prsa u prsa, vršeći razmjenu glava i života na ovom pazaru, s Božijom pomoći, puhnulo je pobjedonosni vjetar sa islamske strane, na sva tri krila. Na svakom krilu je mnogo neprijatelja pobijeno britkim sabljama, i tako su spomenute tvrđave oslobođene. U ovim borbama toliko je neprijatelja stradalo, da se i danas o tome priče pripovijedaju. Naročito je izginula ruska vojska tako da se nije imao ko od njih vratiti u svoju zemlju.

Vali-paša je 11. rebiu-l-ahira 1221. godine (28. VI 1806) poslao u Istanbul mnogo ušiju sa odsječenih glava neprijatelja u ovoj bici, zajedno sa zarobljenom opremom i trampetama.

Kako je već spomenuto, rumelijski valija Ibrahim-paša Skadarlija udario je sa velikom vojskom na Srbiju, a iz Bosne je krenuo bosanski valija Husrev Mehmed-paša. Srbe je obuzeo

strah i u nevolji su poslali jednog svog posebnog izaslanika u Istanbul, sa zadatkom da završi posao putem predaje "na viru".

Ali, kada je spomenuti Ibrahim-paša stigao u polje kod Niša, kako nije imao dovoljno hrane za svoju vojsku, iznenada se vratio u Skadar, a Srbi su se ponovo okuržili pa se situacija sada izmijenila.

U to vrijeme stigla su visoka službena obavještenja velikog vezira bosanskom valiji od 14. šewwala 1221. godine (25. XII 1806) da je sa Rusima neizbježan rat zbog toga što su oni pogazili mirovni ugovor.^{*226}

Tadašnji kadija šerijatskog suda Selanikli Hasan Esad-efendija smijenjen je 1. zu-l-ka'deta 1221. godine (10. I 1807), a namjesto njega postavljen je dotadašnji beogradski kadija Selanikli hafiz Ahmed-efendija.

U Bosanskom ejaletu već odavno se mnogo raspravlja o poteškoćama i raznim nevoljama, pa su 1. zu-l-ka'deta 1221. godine (10. I 1807) poslani u Istanbul Mustafa Talib-efendija Maglajlija i hasečija carskog odžaka u Sarajevu kujundžija Salih-aga, da predaju Dvoru službeni dopis valije sa mahzarima i arzovima, u kojima se moli da Osmansko carstvo ukaže milost i pomogne Bosanskom ejaletu u hrani, ratnoj opremi i novcu.

Kako su se ratovi koje je Osmansko carstvo vodilo suviše oduljili, u Istanbulu se pojavila nestašica mesa. Stoga je naređeno da se iz Bosanskog ejaleta, po dnevnim cijenama, otkupi dvadeset i pet hiljada grla ovaca i koza, pa da se pošalju zajedno sa mubaširom u Istanbul. O tome je izdat visoki carski ferman još ranije. Tim povodom je stanovništvo, sa svoje strane, napomenuvši da je u ovakvom vremenu nepravedno od njih tražiti stoku, zamolilo da se carskim fermanom naredi da se od toga odustane. Taj njihov arz i mahzar prihvaćeni su od carske strane i odustalo se od zahtjeva za nabavku stoke, o čemu je prispio u

^{*226} U bujuruldiji bosanskog valije Mehmed Husrev-paše od 29. šewwala 1221. godine (9. I 1807) na muhuru stoji tekst:

"Nema moći ni snage osim kod Allaha. Ja svoju sudbinu Njemu prepuštam. Pomoć je samo od Boga - uputa je jedino od Boga - Njegov rob Mehmed Husrev, 1219. godine."

Sarajevo visoki carski ferman 19. zu-l-ka'deta 1221. godine (28. I 1807).

Već odavno Rusi imaju namjeru da vojsku koja se sakupila duž Dnjestra prebace preko islamske granice i izvrše napad. Zbog toga su oni, iskazujući prijateljstvo, obmanuli i iznenada zauzeli tvrđavu Hotin i Bender i pokrajinu Moldaviju. Osim što su Rusi na taj način pogazili mirovni ugovor, i njihovi saveznici Englezi, ne prekidajući mirovni ugovor, došli su sa dijelom svoje mornarice iz Jadranskog mora, pa koristeći nemar zapovjednika u moreuzu i situaciju što nisu bila sredstva odbrane kako treba, ušli su u tjesnac. Zbog toga se sva raja u Beogradu još jače digla na ustanak.

S obzirom na navedene nevolje za svakog je muslimana borba za vjeru postala neizbježna dužnost. Pošto je bilo tako, svaki musliman, sa sabljom u ruci, i malo i veliko, ima da bude pripravan, i s koje god strane se neprijatelj bude pojavio, dužnost je odmah stupiti u odbranu i dati sve od sebe da bude odbijen.

Očito je, nije bilo vremena da se miruje, razmišlja i dangubi ili da bilo ko ostane nezainteresiran. Sada su sve četiri strane Bosanskog ejaleta okružene neprijateljima. Za sada niko od stanovnika ejaleta ne smije nikuda ići. Ako se neko usudi, bilo radi trgovine ili nečega drugog da ode i ma gdje da se zatekne biće uhvaćen i najstrožije kažnjen. Tako je naredeno da se objavi svom stanovništvu, o čemu je izdat ferman sredinom šew-wala (21. - 30. XII 1806), a stigao je u Sarajevo 19. zu-l-ka'deta 1221. godine (28. I 1807).

U ovo vrijeme smijenjen je sarajevski mutesellim Zejnulabidin-beg na dan 21. zu-l-hidždžeta 1221. godine (1. III 1807), a namjesto njega postavljen hadži Ahmed-beg Paloš.

Od dvije stotine pandura zatečenih u nahijama Sarajeva, izdvojena je polovica i oni su određeni da čuvaju kasabu Višegrad i njen veliki most. Poslani su tamo 13. muharrema 1222. godine (23. III 1807).

U to vrijeme naredeno je svim zaimima i timarnicima Bosanskog sandžaka da se priključe muhafizu Nove Varoši Hasan-paši. Kada su se svi postrojili i opremili, pod komandom Me-

hmed-bega Halilbašića, poslani su iz Sarajeva na dan 22. muharrema 1222. godine (31. III 1807).

Kao što je naprijed spomenuto, engleska mornarica uplovila je u moreuz.

I carska mornarica opremljena je i odmah je isplovila iz carske luke. Osim toga, s kraja na kraj obala utvrđenog Istanbula postavljene su tebijske i topovi i u moreuzu je pojačana vojna oprema. Kada su Englezi to vidjeli, iste noći su se povukli, ne obazirući se na gubitke i boreći se pobjegli su van tjesnaca, kako je to opisano i u visokom carskom fermanu, izdatom početkom mjeseca muharrema 1222. godine (11. - 20. III 1807).

U to vrijeme stigao je carski ferman, koji se morao provesti, a koji je sadržavao stroga upozorenja da se sve oružje i ostali ratni pribor, koji se nalazi u rukama raje, po kućama, crkvama i drugim skrivenim mjestima u Bosanskom ejaletu pokupi i pohrani na sigurno mjesto, da u njihovim rukama ne bi ništa ostalo. Ako bi se neko ispričavao ili oklijevao, njega uhvatiti i kazniti, kako se ne bi raji dozvolilo da upotrebljava oružje i orude.

Muslimanima, koji su bili na čuvanju Nove Varoši bilo je ponestalo hrane, pa su zbog toga zapali u veliku nevolju. Tada, da bi im se pomoglo u snabdijevanju, uzeto je iz tvrđave Jajce deset hiljada oka peksimeta i hitno poslano u Novu Varoš, gdje je stiglo 21. safera 1222. godine (30. IV 1807).

U visokom carskom fermanu od konca mjeseca muharrema 1222. godine (31. III - 9. IV 1807) upućenom bosanskom valiji Husrev Mehmed-paši o kažnjavanju srpskih hajduka, ovako je naredeno:

“Srpski izdajnici, pokajali su se zbog svojih ranijih grijeha i odmetništva, pa su tako zamolili carsku milost i predali se. Na osnovu toga, uz neke uvjete, oprošteni su im raniji prijestupi. Ali, ruski neprijatelji, koji su uvijek vjeri nanosili zla, a muslimane prezirali i ponižavali, opet su te nevaljalce nagovorili da krenu putem odmetništva i pobune, a oni su svoju izdaju, koju su u sebi prikrivali, ovaj puta dižući se na bunu, otvoreno pokazali. Ne razlikujući se od ostalih neprijatelja, koji su u ratnom stanju, i oni su se usudili da prolijevaju muslimansku krv.

- Uz milost i pomoć Onoga koji najbolje pomaže, zaduženi su rumelijski valija Seid Osman-paša, serasker Sofije i muhafiz Niša Huršid Ahmed-paša da ovu važnu stvar preuzmu.

- Ti, Husrev-pašo, koji si bosanski valija, ti ćeš na osnovu fetve, izdate od svijetlog Šerijata, smatrati da su Srbi u ratu kao i ruski neprijatelji, pa je dužnost svih vjernika da se s njima bore. Dozvoljeno je sve te neprijatelje ubijati, a njihovu imovinu i ostalo plijeniti i njihovu djecu i čeljad uzimati u ropstvo. Sada da te vidim! Čim stigne ova moja carska naredba, poslat ćeš na neprijatelja, sa svih strana, sve što je sposobno za borbu, junake poznate po svojoj gorljivosti za vjeru. Ohrabrit ćeš ih i okrenuti da se u ime Boga bore na Božijem putu, da upregnu sve snage da unište te neprijatelje, pokazujući svoje junaštvo. Ja upućujem dovu za tebe i sve borce. Molim Boga da budete pobjednici i neka vam bude svijetao obraz. Amin!"

Ferman, koji se završava tim riječima, izdat je 17. safera 1222. godine (25. IV 1807).

S tim u vezi određene su age iz devet janjičarskih orti, koliko ih je bilo u gradu Sarajevu, i to iz svakog po jedan serdengečtija, s nalogom da razviju svoje bajrake. Kako se Nova Varoš i Višegrad nalaze nedaleko od Sarajeva, bili su kao njegova karaula, pa su zbog toga tri bajraka određena na Višegrad, a šest bajraka za Novu Varoš i 1. rebiu-l-ewwela 1222. godine (9. V 1807) hitno su tamo upućeni.

Ovaj puta je spomenuti valija svoga tadašnjeg čehaju Ibrahim-pašu odredio na Sjenicu, davši mu jedan top i jednog tob-dži-bašu i navedenog datuma tamo ga uputio.

U utorak, 11. rebiu-l-ewwela (19. V 1807), Božijim davanjem došlo je do svađe među vojskom raspoređenom na čuvanju moreuza koji vodi prema Crnom moru, pa kad su ubili Halil-agu, agu kavaka i nadzornika moreuza Mahmud Raif-efendiju, onda su svi došli u Istanbul. Dopušteno je nekim dvorskim ljudima (iz enderuna i biruna) da ih poubijaju.

Međutim, do smirenja nije moglo doći. Na kraju, po mišljenju s kojim su se složili svi veliki učenjaci, donesena je odluka da se obavi promjena na carskom prijestolju, pa je, u petak u pet sati

i četrdeset pet minuta na dan 21. rebiu-l-ewwela 1222. godine (29. V 1807) zasjeo na osmanski prijesto Abdulhamid-han. Dotadašnji halifa svrgnut je i ubijen. Koncem mjeseca rebiu-l-ewwela 1222. godine (29. V - 7. VI 1807) izdat je visoki carski ferman da se u svim selima i kasabama, po svim džamijama i mesdžidima u hutbama spominje sultanovo ime.

Još ranije bilo je zaključeno da Francuska pošalje Osman-skom carstvu pet stotina tobdžija, kao svoju pomoć, sa dalmatinske granice kopnenim putem u Istanbul. Bilo je izdato i dopuštenje Dvora za prolaz te vojske preko osmanske teritorije. Ali s tim se nije slagao novoustoličeni sultan, pa je izdat carski ferman spomenutom valiji, koncem rebiu-l-ewwela 1222. godine (29. V - 7. VI 1807) da tu vojsku odmah vrati.

Ta vojska je, pod komandom jednog đenerala, pošla iz Dalmacije i prešla granicu Osmanskog carstva, čak su neki njihovi izaslanici stigli do Sarajeva, gdje su bili određeni službenici koji će se brinuti za njihov smještaj i hranu. Onoga dana kada je valiji stigao carski ferman, navedena vojska bila je stigla u palanku Busovaču. Čim je spomenuti valija o tome obavijestio komandanta te vojske i objasnio mu da se treba vratiti, taj đeneral se sa svojom vojskom odatle vratio putem kojim je i došao.

Još ranije bilo je poslano dvije stotine i pedeset tovara namirnica i peksimeta za podmirenje potreba Hasan-paše i defterdara Bosne Ibšir-bega koji su se nalazili na čuvanju tvrđave Užice i stanovništva. Ali, srpski ustanici bili su zatvorili puteve prema Užicu, pa kako nije mogla da se hrana prenese, vraćena je i stavljena u višegradski hambar.

Pošto su opkoljeni muslimani u navedenoj tvrđavi zbog nedostatka hrane zapali u velike nevolje, naredeno je da se iz hambara u Travniku dopremi još stotinu i šezdeset tovara i onih dvije stotine i pedeset tovara, koji su ranije vraćeni u Višegrad, ukupno osam stotina i trideset tovara peksimeta i razne druge hrane da se pošalju u tvrđavu Užice. Iz grada Sarajeva opremljeno je kao pratnja tri stotine nefera-pješaka, iz Travnika i Zenice osamdeset, iz nahije Fojnice također osamdeset, iz kasabe Foča sto pedeset, priključilo im se i stanovništvo Rogatice, a nad

svima bio je zapovjednik serturnaija hadži Salih-aga iz Sarajeva. Sunulah-paša zadužen je da tu hranu dopremi do tvrđave Užice i preda Hasan-paši i Ibšir-begu, koji se nalaze u tvrđavi. Koncem rebiu-l-ahira 1222. godine (28. VI - 6. VII 1807) navedena hrana je, kao što je rečeno, sa tom vojskom, dopremljena u Užice.

Ovom prilikom, koncem rebiu-l-ahira 1222. godine (početak jula 1807), poslan je carskom kapidžibaši hadži Salih-begu, mutesellimu Srebrenice, koji se tada nalazio u Srebrenici, pet tovara fišeka.

U to vrijeme je Šarić Ali-aga, iz Stoca, sa svojih šezdeset ljudi, upućen na čuvanje Višegrada. Ovaj put je spomenuti bosanski valija Husrev Mehmed-paša, u vezi s pripremanjem vojske i ratnim pripremama, što spada u hitne i važne poslove, pozvao na dogovor članove vijeća Bosanskog ejaleta: mirimirane i kape-tane, a iz Sarajeva: muderrise Mehmed Esad-efendiju Hajrića, Mehmed-efendiju Alikadića, nekib-efendiju, mutevelli-efendiju, janjičarskog zabita; age turnadžija: Muharem-agu i Fejzulah-agu; age hasečija: Ibrahim-agu i Abdulah-agu; glavnog agu serdengečtija Abdulah-agu i dvojicu-trojicu starijih aga i izdao bujuruldiju 3. džumade-l-ula 1222. godine (9. VII 1807) da hitno dođu.

Trebalo je obavezno srpske odmetnike potući i odbiti, osigurati sve carske gradove i tvrđave, a posebno osigurati granicu Bosne. S tim u vezi, a kao što je visokim carskim fermanom naredeno, treba da se iz devetnaest kadiluka Bosne, koji potpadaju pod janjičarsku komandu, opremi sto dvadeset bajraka serdengečtija, tako da svaki bajrak ima po sto dvadeset nefera, a da se naredi hrabrim janjičarima, da pod punom ratnom opremom, oni koji su za to sposobni, razviju serdengečtijske bajrake. Pošto je, na osnovu fermana od 9. džumade-l-ula 1222. godine (15. VII 1807), donesena odluka da se popišu i opreme vojske, u skladu s tim se odmah tome pristupilo.

U to vrijeme je hitno poslano u Novu Varoš i Višegrad dvadeset tovara municije i ostale ratne opreme.

Od nedavno objavljenog rata Osmanskom carstvu Rusiji je bio jedini cilj da, nakon što budu zauzete tvrđave Hotin i Bender i pokrajine Vlaška i Moldavija, s te strane nađe puteve i da se

spoji sa srpskim zemljama, u namjeri da Srbe ponovo digne na ustanak. Zahvaljujući Allahu, u borbama koje je Osmansko carstvo vodilo sa Rusijom, u Vlaškoj i Moldaviji, na obje su strane Rusi pobijedili. Ne samo da im nije uspjelo da ostvare cilj, koji su bili zamislili, nego je na Rusiju udarila i Francuska preko Poljske. U svim vođenim bitkama francuska vojska je pobjeđivala. Mnoge je Ruse zarobila i dosta pokrajina zauzela. Mnogo su im zarobili topova, municije i ostale ratne opreme. Pošto je Rusija time oslabljena, nije više imala vremena da pruža pomoć srpskim ustanicima.

U to vrijeme naredeno je da se i navedeni neprijatelji što prije kazne i poraze, pa su valija Rumelije Osman-paša i muhafiz Niša Huršid Ahmed-paša dobili naređenje da s brojnim snagama iz Bosanskog ejaleta svi mirimirani i kapetani odmah pokupe sve junake sposobne za borbu, ma gdje se oni zatekli, da hitno krenu i udare s niške strane na Srbe. S Božijom pomoći odmah ih uništiti, svu njihovu imovinu i ostalo što imaju zaplijeniti, a čeljad im zarobiti. U izvršavanju tih neodložnih obaveza svim snagama se založiti. U tom smislu izdat je ferman od 3. rebiu-l-ewwela 1222. godine (11. V 1807).

On je islamske borce, koji su se nalazili na srpskim granicama i koje će on ovaj puta slijediti, rasporedio u odrede protiv Srba i njihove komandante odredio je da krenu u napad, a on se sa pet stotina probranih vojnika 6. rebiu-l-ewwela 1222. godine (14. V 1807) uputio u područje Višegrada i Novog Pazara.

Pri polasku iz Travnika spomenuti valija postavio je svoga kajmekama Jahja-bega, divan-katiba, da upravlja ejaletom.

Kada je tamo došao, spomenuti valija savjetovao je da neprijatelja svom žestinom napadnu Mehmed-paša Kurd, muteselim Novog Pazara i Numan-paša Ipekli, mutesararif Dukadina, sa novopazarske strane, sa svojim odredima; Ibrahim-paša, njegov čehaja i Hasan-paša, mutesararif Nove Varoši, s dvije strane sa svojim odredima, a sa sjeničke i novovaroške strane, preko Višegrada, da navale islamske vojske, koje su ovog puta dignute u Sarajevskom sandžaku; iz dva pravca od Srebrenice Hasan-paša Srebreničanin i hadži Salih-beg, a također iz dva pravca

Zvorničanin Ali-paša sa zvorničkim mutesarrifom Ismail-pašom. Svi će snabdijevši se peksimetom, napasti na neprijatelja upadima sa svojim četama, uzimajući ratni plijen, pa tako, uz Božiju pomoć, napadajući ih, ne samo da će se tvrđavi Užice mnogo pomoći, nego će islamski borci doći do ratnog plijena i steći veliku slavu.

Kao što je napomenuto, kada su odgovorni ljudi ejaleta uzimali vojsku iz kadilukâ i upućivali je na mjesto gdje je bila određena, oni najodgovorniji u Sarajevu odredili su da obavezno bude deset aga serdengečtija, a da se pod razvijene bajrake javljaju hrabri borci dobrovoljno i to: iz nahijâ Visokog i Fojnice po stotinu nefera, a iz kadilukâ Rogatice i Višegrada opremljeni su svi koji su bili sposobni za borbu, i upućeni u pravcu Višegrada.

Vojska koja je podignuta iz kadilukâ Čajniče, Pljevalja i Prijepolja, određena je da ide sa muhafizom Nove Varoši Hasan-pašom, a one iz kadilukâ: Kladnja, Birča i Srebrenice sa muhafizom Srebrenice Hasan-pašom.

Pošto je spomenuti valija izvršio smotru položaja islamskih boraca na granici Srbije, i nakon što je upotpunio njihov raspored, pošao je prema Zvorniku, pa se u Zvorničkom polju ulogorio.

U to vrijeme je potpuno ukinut nizam-i džedid, koji je osnovao bivši halifa sultan Selim-han Treći, pa je to obnarodovano carskim fermanom koncem rebiu-l-ewwela 1222. godine (29. V - 7. VI 1807).

Sve stanovništvo, koje je uspjelo da se spasi iz Beograda i Smedereva ispod okupacije srpskih neprijatelja i skloni se na granicu Bosne i ostalih palanki, koje su zauzete, dobavljeno je zajedno sa svojim starješinom Abdi-agom, pa je došlo u Travnik 1. redžeba 1222. godine (4. IX 1807).

Sredinom mjeseca redžeba 1222. godine (14. - 23. IX 1807) stigli su u ordiju bosanske vojske dvojica oficira sa neferima, koji su poslani iz odžaka top-arabadžija, iz kasabe Kučuk Čekmedže, koja se nalazi u okolini Istanbula.

Koncem mjeseca redžeba ove godine (24. IX - 3. X 1807) stiglo je dvije stotine kantara baruta, pedeset hiljada dužina fišeka, posada sa dva potpuno opremljena konjanička topa i sto hiljada

groša za podmirenje troškova što je Osmansko carstvo poslalo. Jedna petina od ove prispjele municije pohranjena je u travničku tvrđavu kao rezerva, a ostalo je poslano u Srebrenicu, Janju i Sokol.

U to vrijeme je Hasan-paša iz Srebrenice imao velike glavobolje sa srpskim odmetnicima, koji su bili došli sa mnoštvom svojih vojnika u krajeve oko Srebrenice i Rače. Na pismenu pritužbu, koja je stigla od Sunullah-paše, zaduženog za obale rijeke Drine, ovaj puta je ponovo dignuto i tamo u pomoć hitno poslano nekoliko aga serdengečtija, koji su se bili vratili sa svojim neferima kućama, pošto su izvršili osiguranje prošle zime. Tada su ponovo dignuti i hitno upućeni da pomognu tim krajevima.

Tada se bila pojavila jedna grupa hajduka u Sarajevskom sandžaku, koji su napali na selo Hoćule(?), zlostavljajući i ubijajući njegovo stanovništvo.

Kada je o tome opširno obaviješten vali-paša, koji se nalazio sa vojskom, on je izdao nalog da se ti hajduci odmah, živi ili mrtvi, pohvataju i njihova zla, koja su činili, spriječe. Obavezno treba pohvatati i zatvoriti sve njihove jatake i one koji su im pomagali, i to: iz sela Kriva Rijeka - Luku, Petra, Ostoju, Vasilja, Tripka i sina Čorave Marije; iz sela Brgula - Jovana i Simu; iz sela Čevljanića - Filipa; iz sela Borak - Jovana. Njih, po svaku cijenu, pohvatati i po zasluži kazniti. Ovo zlo ne uzeti olahko, nego ga odmah suzbiti. Na osnovu izdate pismene naredbe od 17. ramazana 1222. godine (18. XI 1807) upućene od valije sarajevskom kadiji i janjičarskoj komandi odmah se pristupilo uklanjanju tog zla i provođenju naredbe.

U to vrijeme su se srpski i crnogorski ustanici udružili, pa su napadali na drumove u Bosanskom ejaletu, koji vode u Novu Varoš, Prijepolje i Pljevlja i tamošnje krajeve, a imali su zlu namjeru da te puteve zatvore. Pošto je to sa svih strana provjereno, kada je podnesen izvještaj o tome, s molbom da se u tim krajevima pruži vojsci pomoć u živežnim namirnicima i da je prijeka potreba da se oni osiguraju, valija, koji se nalazio među vojskom, odmah je pozvao sve odgovorne na dogovor. Pošto je na brzinu razmotrio slučaj, donesen je sljedeći zaključak:

- Sve što je sposobno za borbu u Rogatici pripremiti i staviti pod komandu Mehmed-bega Sokolovića da, po potrebi, priskoče u pomoć.

- I u kadiluku Čajniče neka se sve što je sposobno za borbu stavi pod komandu Mehmed-bega Sokolovića da, po potrebi, priskoči u pomoć Višegradu.

- Iz kasabe Foča i iz kadiluka sve staviti pod komandu bivšeg alajbega Salih-bega da pruže pomoć Starom Vlahu.

- Sve što je sposobno za borbu po selima i kasabama Pljevlja i Prijepolja, staviti pod komandu mutesellima Smail-bega i Hašim-bega kao pomoć Starom Vlahu.

Svima je strogo naredeno da budu u pripravnosti, pa ako bi se dušmani, ne daj Bože, pojavili, ne obazirući se ni na snijeg ni studen, ni kišu, ni blato, treba odmah priskočiti u pomoć muslimanima. To je strogo naredeno.

Odluke donesene na tom savjetovanju o tome kako će se pribaviti hrana i ostalo, iznesene su ajanima u iradi naslovljenoj ajanima i drugim odgovornim u Sarajevu od 7. šewwala 1222. godine (8. XII 1807) a oni su je dostavili onima koji su dužni da je provedu.

Pošto su se srpski vojnici sakupljali na granici Bosne, a kasabe Priboj i Rudo, koje se nalaze na obalama rijeke Lim u Čajničkom kadiluku, jesu blizu granice, njihovo stanovništvo zamolilo je da im se pošalje municija da bi se branili od neprijatelja, pa je koncem šewwala (22. - 30. XII 1807) poslano iz tvrđave Travnik četiri sanduka metaka u Priboj, a dva sanduka u Rudo.

Pošto se približilo zimsko vrijeme, vali-paša je neopaženo otišao iz ordije i preselio se u sjedište valija Travnik.

Budući da Rusija nije poštivala odredbe mirovnog ugovora zaključenog sa Osmanskim carstvom i da nije napustila pokrajine Vlašku i Moldaviju, nego je tamo dovlačila novu vojsku i stalno je nagomilavala, bilo je jasno da će ona, prema svojoj ranijoj praksi, zimi napasti na islamske granice. Zato je i na Srbe i Crnogorce utjecala da se i oni dignu i nagovorila ih da napadnu. Pošto je to utvrđeno, bila je prijeka potreba da se dobro osiguraju pogranični krajevi i tvrđave Bosne.

Spomenuti valija posvetio se osiguranju i sav se predao na to da to bolje učini. Vali-paša je lično preuzeo čuvanja bosanskih džada koje su navedene vojske udruženim snagama presijecale. On je u subotu, 4. zu-l-ka'deta 1222. godine (31. XII 1807), uzevši sa sobom alajbega Klisa, age serdengečtija, službenike Divana, topove, municiju i ostalu ratnu opremu, krenuo iz Travnika u krajeve oko Pljevalja, Prijepolja, Sjenice i Novog Pazara.

Tada je smijenjen sarajevski kadija hafiz Selanikli Ahmed-efendija, a namjesto njega je ponovo postavljen Mehmed Seid-efendija Šehović.

Kada je spomenuti vali-paša izvršio osiguranje novopazarske džade, i kada se vratio u sjedište valija Travnik koncem mjeseca zu-l-ka'deta 1222. godine (20. - 29. I 1808) smijenjen je sa položaja bosanskog valije i postavljen za mutesarrafa Solunskog sandžaka. On je krenuo iz Travnika 7. zu-l-hidždžeta 1222. godine (6. II 1808) i preko sela Crna Rijeka, rogatičkom džadom, otišao prema Solunu. Na njegovo mjesto postavljen je za bosanskog valiju valija Soluna, bivši veliki vezir Ibrahim Hilmi-paša.

Da predemo na kazivanje o nedjelima, koja su učinili srpski hajduci ove godine.

Počele su pripreme za rat s Rusijom. Kako se pojavilo i pitanje svrgavanja sultana Selima, to je problem Srbije za kasnije ostavljen.

A što se tiče Karadžorda i on je osnovao hajdučke čete i stalno činio nedjela po kadilucima: Bijeljine, Višegrada, Prijepolja, Sjenice, Novog Pazara, Kuršumlije, Niša, Vidina. Zauzvrat i stanovnici Bosne su, tu i tamo, osnivali svoje čete, prelazili rijeku Drinu, i držeći se pravila - uzvratu istom mjerom, ni oni nisu dali neprijatelju mira.

U ovoj godini je Mehmed Ali-paša uzeo pod svoju upravu sve krajeve Egipta.^{*227, *228}

^{*227} Zgrada vakufskog hamama umrlog Gazi Isa-bega bila je od drveta i potpuno je izgorjela.

^{*228} Na dan 1. muharrema 1222. godine (11. III 1807) u kadiluku Rogatica bio je kadija Mehmed-efendija. Na njegovom je muhuru pisalo:

"Svevišnji Allah Mehmedu uvijek pomaže."

IBRAHIM HILMI-PAŠA, BIVŠI VELIKI VEZIR

Koncem zu-l-ka'deta 1222. godine
(20. - 29. I 1808)

(Od 4. džumade-l-ahira 1223. godine (28. VII 1808) na sultan-skom prijestolju sultan Mahmud-han Drugi. Navedeni sultan sin je sultana Abdulhamid-hana. Na prijesto zasjeo 1223. godine (1808/09) vladao trideset dvije godine. Živio pedeset šest godina.

Od mjeseca džumade-l-ahira 1223. godine (25. VII - 23. VIII 1808) veliki vezir Ruščukli Mustafa-paša. Nakon slučaja sa sultanom Selimom, od Mustafa-paše, koga su veziri postavili, oduzet je carski pečat. Kada je sultan Mustafa došao na prijesto, on mu je iskazao vjernost. Nakon napada janjičara na Dvor, da ne bi pao njima u ruke, zapalio je barut u skladištu, uništio dvije stotine pobunjenika i tako je i on skončao.

Od 3. šewwala 1223. godine (22. XI 1808) veliki vezir Arnaut Memiš-paša. Smijenjen.

Od rebiu-l-ewwela 1224. godine (16. IV - 15. V 1809) veliki vezir Jusuf Zija-paša, po drugi put. Smijenjen.

Od rebiu-l-ewwela 1226. godine (26. III - 24. IV 1811) veliki vezir Ahmed-paša. On je iz Trabzuna. Smijenjen.

Od ramazana 1227. godine (8. IX - 7. X 1812) Huršid Ahmed-paša. Porijeklom je Gruzin. Smijenjen.)

Kada je spomenuti paša te godine postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom, on je, dok ne dode u Bosnu, postavio za svoga kajmekama na Bosanski ejalet Sulejman-pašu Skopljaka svojom bujuruldijom od 3. zu-l-hidždžeta 1222. godine (1. II 1808). On je stigao početkom safera 1223. godine (29. III - 7. IV 1808) u Travnik - sjedište Bosanskog ejaleta.

Prošle godine su, na osnovu visokog carskog fermana, za potrebe čuvanja granica Bosanskog ejaleta, iz kadiluka Fojnice sa Kreševom, osnovana četiri bajraka aga serdengečtija, s tim da svaki bajrak ima po sto dvadeset nefera, pa su popisani i opremljeni. Ali, kako nisu nigdje poslani niti su se zamarali, sada su, dana 29. rebiu-l-ewwela 1223. godine (25. V 1808) valijinom bujuruldijom te age sa svojim ljudstvom upućeni, pod komandom Sunullah-paše, koji je zadužen za čuvanje kadiluka Nova Varoš.

Svada koja je izbila iznenada između Mustafa-bega Zulfikara, tadašnjeg kapetana tvrđave Stolac u Hercegovačkom sandžaku i njegove braće, pretvorila se u otvorenu borbu. Mlada braća spomenutog Mustafa-bega Ali-aga i Omer-beg su se ujedinili. Pošto je navedeni Ali-aga bio aga serdengečtija, on je skupio mjesne odžaklije i ostalu mjesnu vojsku, stavio im se na čelo, pa je svoga brata spomenutog Mustafa-bega, koji je bio tada u tvrđavi Stolac, i drugog mu brata hadži Rizvan-bega, koji je bio u palanci Hutovo, opkolio i pritijesnio. Pet mjeseci danonoćno vode borbu, zbog čega se siromašno stanovništvo koje se nalazilo u tvrđavi, palanci i njihovoj okolini razbježalo.

Navedena tvrđava je na tromedi: sa jedne strane je Crna Gora, a na drugoj strani je granica Dubrovnika i Austrije. Očito je da će se zbog ove svađe sve razbježati i da će doći do nereda, pa ne daj Bože, ako neprijatelj bilo s koje strane izbiye, sve će zapasti u nevolju. Da bi se obje strane izmirile, poslano je iz Sarajeva nekoliko tadašnjih učenih ljudi i odžaklija, pa su im oni savjetovali da se smire. Ali, kako od toga nije bilo koristi, podnesen je arz carskom prijestolju i određen je poseban mubašir, bivši sultanov kolčehaja Bekir-aga, carskim fermanom izdatim početkom rebiu-l-ahira 1223. godine (27. V - 5. VI 1808) da među spomenutim neprijateljstva otkloni. Bosanski valija navedeni Ibrahim Hilmi-paša, u smislu toga časnog fermana, odredio je turnadžije i hasečije, age, alemdare i druge odžaklije, naloživši im da zajedno sa navedenim mubašiom izvrše ono što je naredeno.

U to vrijeme svrgnut je s osmanskog prijestolja tadašnji sultan Mustafa-han Četvrti i stekavši čast šehida, otišao je u džen-

netske vrtove, a na njegovo mjesto, po pravu nasljedstva, na carski prijesto zasjeo je njegov brat sultan Mahmud-han Drugi dana 4. džumade-l-ahira 1223. godine (28. VII 1808). Početkom mjeseca džumade-l-ahira 1223. godine (25. VII - 4. VIII 1808) izdat je visoki carski ferman kojim je naređeno da se vladarevo ime spominje prilikom učenja hutbi na minberama svih džamija i mesdžida u svim kasabama i selima.

U to vrijeme su se pronijele vijesti da će Bosanski ejalet biti predat Austriji. Bosanci su se okrenuli od Francuza govoreći: "Francuzi nastoje zauzeti naše krajeve, mi im više ne vjerujemo!", i pozivajući sve muslimane na pripravnost, stalno su se utvrđivali i osiguravali. Sa jedne strane su u Bosnu upadali srpski, a sa druge strane crnogorski ustanici, pa su svaki čas pustošili kasabe i sela i tako Bosnu odsjekli od ostalih pokrajina i onemogućili joj da se obavještava, a Francuzi su gomilali svoje snage u Dalmaciji, pa su se Bosanci pobojali da ne zauzmu i Dubrovačku republiku. Zbog toga su bosanski muslimani pali u brigu kako da sačuvaju domovinu.

U to vrijeme je, koncem mjeseca ša'bana 1223. godine (11. - 20. X 1808) uprava nad Zvorničkim sandžakom data Ali-paši Zvorničaninu.

Zbog dugotrajne upotrebe, većina topova smještenih po carskim tvrđavama Bosanskog ejaleta oštećena je i postala neupotrebljiva. Zbog toga je zamoljeno da se iz Istanbula dobavi nekoliko majstora - kovača topova, da ove topove poprave i osposobe. S tim u vezi 7. šewwala 1223. godine (26. IX 1808), po carskoj iradi, došlo je u Bosnu sedam livaca, majstora i stručnjaka da temeljito urade popravke svih topova i njihovih upaljača. S tim je ljudima u Bosnu poslano deset brzometnih topova i sav alat sa potrebnim priborom za izlivanje topova.

Ti su majstori otvorili u Travniku livnicu istu kao što je ona u tophani. Topove iz tvrđava koji se nisu mogli popraviti, dobavljali su i iznova izlijevali. Ostali su oko tri godine dok nisu i sve ostale topove popravili. Vratili su se u Istanbul 29. muharrema 1227. godine (12. II 1812).

Stanovnici grada Sarajeva, odavno poznati po svom razbojništvu: Ahmed Bahor, Hido Salih, Derviš Prčalo, Lubo-oğlu, Denda-oğlu, Talirević, Baščaušević, Ibrahim Jašarević, Salih Suša i Salih Džakula, kruže po drumovima oko grada Sarajeva, pa su se drznuli da ubijaju ljude i pljačkaju im imovinu. Sirotinja, raja i putnici su na mucu, i pošto više nema nikakve sigurnosti, da bi se ova nedjela spriječila, nužno je, gdje god se spomenuti nadu, njih posredstvom zabita žive ili mrtve pohvatati i kazniti ih kako su zaslužili. Na osnovu izdatog ilama šerijatskog suda od 23. zu-l-hidždžeta 1223. godine (9. II 1809) izdata je o tome valijina bujuruldija od 27. zu-l-hidždžeta 1223. godine (13. II 1809).

Kao što je naprijed spomenuto, odgovorni ljudi koji su određeni da smire svađe nastale između Mustafa-bega, kape-tana Stoca i njegove braće, sljedeći uzvišeni propis: "Vjernici su braća, pa zavedite mir među svojom braćom",¹⁴⁵ i izvršavajući visoki carski ferman, koji je došao u vezi s otklanjanjem neprijateljstava i zavođenja mira među njima, oni su pozvali u Sarajevo navedenog Mustafa-bega i njegovu braću, te predstavnika koji će stanovništvo odabrati.

Spomenuti Mustafa-beg bio je podozriv, a kako je hadži Rizvan-beg ležao bolestan, oni se nisu odazvali. Kada su stigli u Sarajevo navedeni Ali-aga i od stanovništva izabrani Stočani: Ahmed-efendija, hadži Hasan-efendija Pita, Ali-aga i Mehmed Ali-aga, u svoje ime, kao opunomoćenici, pa kada je održan sastanak sa ostalim agama na šerijatskom sudu, u vezi s izmirenjem, među njima je dogovoreno:

- da naib ne bude mještanim;
- kapetan i njegova braća da se ne miješaju u sudske poslove;
- da se u tvrđavu ne dovode i postavljaju odmetnici iz Nikšića i Kolašina;
- da se kapetan i age ne miješaju u poslove raje;
- da kapetan, age mjesne posade i age-odžaklije svoje međusobne stvari i sva pitanja smireno rješavaju, a da ne dovode

¹⁴⁵ Kur'an, sura El-Huğurât, ajet 10.

do toga da među njima dolazi do svađa, pa da ih se zbog toga mora ukoravati i kažnjavati;

- da se ne upuštaju ni u druge stvari koje vode neredu, i

- da se ne sprečavaju spomenuti Ali-aga i njegova braća da stanuju u svojim vlastitim kućama, koje im je otac ostavio u nasljedstvo u tvrđavi.

Donesene zaključke i obaveze obje strane prihvatile su i na to se obavezale sa jakim jamstvom, koje je uneseno u sudski sened. Sud je izvijestio valiju da je taj spor predat zaboravu, pa je valija, na osnovu ilama i arza, koji su mu dostavljeni, to potvrdio svojom bujuruldiom od 9. muharrema 1224. godine (24. II 1809).

Mehmed Sejjid-efendija Šehović, dotadašnji kadija Sarajeva smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1224. godine (16. IV 1809), a namjesto njega postavljen je hadži Ahmed Hajati-efendija Bostanija.

Primirje, koje je prošle godine sklopljeno između Osmanskog carstva i Rusije urodilo je plodom. I Srbi su tim primirjem bili obuhvaćeni, a kako su bili podređeni Rusima, navedeni neprijatelji nisu prošle godine toliko prelazili granicu, niti su svojim napadima povređivali sporazum o primirju. Ali, pošto Rusija ove godine pokazuje namjere da obnovi rat, i Srbi, po svojoj sklonosti, ne mogu da miruju, nego pokazuju očite namjere da napadnu na granice. Zbog toga je početkom mjeseca safera 1224. godine (18. - 27. III 1809) valiji ejaleta i svim odgovornim ljudima lično izdat visoki carski ferman da, na granici Bosne sa Srbijom, pojačaju sve tvrđave i pogranične krajeve sa dosta vojske i što prije provedu mjere utvrđivanja. A naročito se trebalo truditi da se sve poduzme da se tim neprijateljima ne bi pružila prilika da pređu granicu. Treba se odreći i sna i odmora i opasavši se brižljivošću, danonoćno svu pažnju posvetiti samo osiguranju.

U bogomštićenom Istanbulu, u mahali Havadže Idris, gdje je stanovao, u čaršiji koja se nalazili blizu džamije sultana Gazi Mehmed-hana Fatiha, neka mu se Allah smiluje, u kojoj se subotom održava pazar, umro je 1. muharrema 1224. godine (16. II

1809) Hasan-efendija, pisar carskog silahdara, sin bogatog trgovca, iz Sarajeva, velikog dobrotvora hadži Mustafa-age Bešlije.

U to vrijeme su srpski ustanici opkolili tvrđavu Sokol i nago-milali svoju veliku vojsku oko Srebrenice i Bijeljine. Na traženje pomoći putem pisama stanovnika iz tih krajeva, odredima Srebrenice i Zvornika određeni su posebni zapovjednici i dati pobjedonosnoj vojsci. Međutim, dolazile su žalbe od stanovništva Prijepolja i Starog Vlaha, da se spomenuti neprijatelji spremaju da napadnu te krajeve. Na brzu ruku sakupljeno je iz Foče tri stotine pješaka, iz kadilukâ Prijepolja i Pljevalja sve što je bilo sposobno za brobu, a naročito su pokupljeni zaimi i timarnici iz sandžakâ Bosne i Hercegovine i opremljeni, pa su upućeni u Novu Varoš i Sjenicu. Nad vojskom upisanom i opremljenom iz grada Sarajeva postavljen je za zapovjednika Sulejman-paša. Ovaj put razvili su svoje bajrake i pokupili vojsku iz Sarajeva: Mehmed-aga Tuzlić, Mehmed-aga Očaktan, Salih-aga Hadžigazanferović, Mustafa-aga Tahmišćija, Ibrahim-aga Zildžić, Mustafa-aga Skako, Mustafa-aga Tuzlić, Hadži Sulejman-aga Adžemović, Vajsil-aga Imaretić, Fejzulah-aga i hadži Ibrahim-aga Hadžišabanović, Mehmed-aga Handžo, drugi Mehmed-aga, kao i age serdengečtija, pa su pod komandom spomenutog Sulejman-paše, koncem mjeseca rebiu-l-ewwela (6. - 15. V 1809), kako je već rečeno, upućeni prema Sjenici i Novoj Varoši.

Nad vojskom, sakupljenom iz kadilukâ: Visokog, Kladnja i Birče, određen je za zapovjednika Sunullah-paša. Po navedenom Sunullah-paši, vojska iz kasaba i kadilukâ: Travnika, Zenice, Jajca, Fojnice, Visokog, Birče i Kladnja, upućena je kao pomoć muslimanima u opkoljenoj tvrđavi Sokol, u subotu 21. rebiu-l-ewwela 1224. godine (9. V 1809).

Nad vojskom, koja je bila na obalama Save, postavljen je za zapovjednika Hasan-paša, pa je i on sa svojom vojskom koncem rebiu-l-ewwela (6. - 15. V 1809) upućen tamo gdje je bilo potrebno.

Stanovnik Sarajeva Mehmed-efendija Isević, kadija, koji je odavno bio sklon smutnji i neredu, iako je ranije bio kažnjen i

protjeran, nije se opametio. Ne obazirući se na to što može biti ponovo protjeran, nekako je došao u Sarajevo, pa je opet u okolici Sarajeva potpaljivao vatru. Čas je držao stranu uleme, a čas odžaklija i nije mirovao. Zbog toga je, na osnovu carskog fermmana izdatog početkom mjeseca muharrema 1224. godine (16. - 25. II 1809) spomenuti koncem mjeseca rebiu-l-ewwela (6. - 15. V 1809) protjeran na otok Limnu.

Prije nego što je stigao Sulejman-paša sa svojom vojskom na određeno mjesto, Srbi su sa svojom vojskom bili zauzeli kasabe Novu Varoš i Sjenicu, a opkolili i pritijesnili i kasabu Prijepolje. Pored toga, spojivši se sa Crnogorcima, bili su presjekli i zatvorili bosansku džadu.

Zbog toga, da bi se opkoljena braća izbavila iz neprijateljskih ruku i da bi se osigurala džada, Sulejman-paša je uputio pisma svim odgovornim ljudima u gradu Sarajevu da se ponovo razvijaju bajraci serdengečtija, te da se tamo vojska što prije uputi pod punom ratnom opremom. Pašina pisma razasлана su 27. rebiu-l-ewwela 1224. godine (12. V 1809).

Na dan 11. rebiu-l-ahira 1224. godine (26. V 1809) na brzinu je opremljena tražena vojska i uz nju još poslano: dvadeset tovara fišeka, pet stotina oka baruta, tri tovara kugli i dvije stotine i pedeset tovara peksimeta.

Da bi se pružila pomoć islamskoj vojsci, koja je bila na čuvanju Višegrada, ponovo su opremljena dva bajraka nefera iz kadiluka Zenice i poslana 11. džumade-l-ula 1224. godine (24. VI 1809).

Od vojske opremljene iz kapetanija sa carskih granica, i to: iz banjalučke kapetanije je izdvojen na svakih osam nefera jedan nefer, pod vodstvom Ibrahim-age 23. džumade-l-ula 1224. godine (6. VII 1809) poslani su da se priključe Sulejman-paši, koji je bio zadužen za krajeve oko Nove Varoši.

Takoder, iz kapetanije Livna izdvojen je po jedan nefer na svakih osam nefera, pa su opremljeni i pod vodstvom Ahmed-bega poslani Sulejman-paši 27. džumade-l-ula 1224. godine (10. VI 1809).

Iz tvrđave opremljena vojska upućena je pod vodstvom Redžep-age 11. džumade-l-ahira 1224. godine (24. VII 1809) Sulejman-paši.

Iz Glamoča je poslan glamočki ajan Derviš-beg Filipović sa glamočkom vojskom 29. džumade-l-ula 1223. godine (12. VII 1809) da se priključi Sulejman-paši.

Srpski ustanici iskoristili su priliku što je Rusija obnovila ratno stanje, pa je vođa ustanika Karađorđe izašao van Srbije, prepješačio sve do Sofije i te godine, sredinom rebiu-l-ewwela (26. IV - 5. V 1809) stigao sa oko deset hiljada srpskih ustanika u okolicu Sofije i na nepristupačnom mjestu se ušančio. Serasker krajeva oko Sofije Rušdi Ahmed-paša, poslao je jednu skupinu muslimana, i kada je došlo do borbe, Srbi su ovo mjesto napustili poraženi, pa kada je njih oko dvadeset hiljada diglo ustanak, spomenuti Huršid Ahmed-paša je lično na njih udario. Borba je trajala uzastopno dva dana, pa je i ovo mjesto u borbi zauzeo, Srbe potpuno potukao i oni su se poraženi razbjegli. Ali, kako su se bili sklonili u one velike zemljane utvrde opasane šaranpoi-ma, koje su prije nekoliko godina izgradili blizu Aleksinca, pod imenom Deligrad, pa kada je spomenuti paša sa svojom vojskom udario na njih, četrdeset dana se opsijedanje oteglo. Tukao ih je dan-noć iz topova i kumbara i svaki dan na njih sve jače navajivao. Kada su im presječeni vodovodi, nevjernici su posustali, pa ostavivši u tom Deligradu, gdje im je bio logor, trideset topova, municiju, ratnu opremu, hranu i sve ostalo, u srijedu uvečer 5. redžeba 1224. godine (16. VIII 1809) odlučili su da bježe. Spomenuti Huršid Ahmed-paša je, da bi gonio neprijatelje koji su pobjegli iz toga logora, naredio svojim ljudima da ih tjeraju, i to: Halil-paši, valiji Adane; Ali-paši, mutesarifu Nikde; ajanu Sereza Smail-begu.

Spomenuti su se, goneći ih, upustili sa njima u veliku bitku kod mosta u Darevu(?). Pošto neprijatelji nisu mogli odoljeti, pobjegli su, ostavivši mnogo nastradalih i zarobljenih. Ovom prilikom su im zauzete dvije palanke i mnogo zemljanih utvrda i logora.

Ali, Srbi su povukli svoje čete u sandžake Novi Pazar i Niš, pa su digli na bunu hrišćansku raj u tih mjesta. Kada je za to saznao spomenuti Huršid-paša, ostavio je vojsku da čuva niški kraj, pa izdvojivši Halil-pašu Gušanca koji je bio zadužen da čuva Pirot, naredio je da sa dovoljnim brojem vojske ide prema Novom Pazaru. Ali, jedan odred srpskih ustanika, koncem džumade-l-ula (26. IV - 5. V 1809) udario je na Novi Pazar, varoš spalio, a sve što je u njoj našao muslimana, i malo i veliko, ubijao, nastojeći da uđe u kasabu. Međutim, pošto su stanovnici pružili jak otpor, ustanici nisu uspjeli da uđu, pa su bili prisiljeni da se vrate.

Koncem džumade-l-ahira te godine (2. - 11. VIII 1809) Idris-paša, valija Vidina, poslao je vojsku da udari na Srbiju, pa su zauzeli četiri palanke koje su Srbi bili izgradili u okolini Ada Kale.

Tada je izdato naređenje mirimiranu Seid-paši Prizrencu, koji je bio zadužen za čuvanje tvrđave Nikšić na crnogorskoj granici, da namjesto sebe ostavi svoga mladeg brata, a on da sa jakom vojskom odmah ide u pomoć svome bratu Mahmud-paši, koji se nalazi u borbi sa Srbima.

Numan-paši, mutesarrifu sandžaka Dukadin, izdato je naređenje da lično dođe sa svim esnafima i stanovništvom toga sandžaka u Novi Pazar.

Dana 21. redžeba 1224. godine (1. IX 1809) i bosanski valija Ibrahim Hilmi-paša, sa svojom pratnjom i sakupljenom opremljenom muslimanskom vojskom, krenuo je iz Travnika. Kada je došao u ordiju u Zvorniku, pridružili su mu se Sulejman-paša, mutesarrif Bihaćkog sandžaka, muhafiz Nove Varoši, mutesarrif Kliškog sandžaka Sunullah-paša, muhafiz okolice Srebrenice, Ali-paša Zvorničanin, mutesarrif i muhafiz Zvorničkog sandžaka Hasan-paša, muhafiz obala Save i kapetan Gradačca Osman-beg, pa su prešli u Srbiju s namjerom da oslobode Beograd.

Ukratko, iako su se dobro pripremali da bi napali na Srbiju sa svih strana, baš tada su Rusi prešli preko rijeke Dunava na rumelijsku stranu. Naravno da je trebalo imati jake snage da bi

se ratovalo sa velikom vojskom. Zbog toga nije bilo pogodno vrijeme da se Srbija napada kako valja, nego je ostalo da se, koliko god je moguće, pripremi za pritisak.

Voda srpskih ustanika Karadorde poslao je po svom čovjeku prijedlog spomenutom valiji Ibrahim Hilmi-paši, da obje vojske ostanu gdje su se zatekle, jer se zima bliži, pa neka jedna drugu ne napadaju.

Sa valijine strane poslan je prijedlog po Murad-begu, sredi-nom šewwala 1224. godine (19. - 28. XI 1809) da bi se zaključila neka vrsta primirja.

Kada je o tome dostavljen arz Dvoru, uslijedilo je slanje carskog fermana kojim je naređeno:

- Ustanici o kojima je riječ ne mogu se upoređivati sa državama;

- oni su od davnina podanici Osmanskog carstva, koji plaćaju džizju i postavljanje pitanja o sklapanju primirja s njima kosi se sa carskom voljom.

U izdanom carskom fermandu nabrojane su mnoge opasnosti koje bi iz toga proistekle, pa ako je sa spomenutim neprijateljima i zaključen sporazum o primirju, odmah ga treba poništiti. Granice i sve pogranične tvrđave treba kako valja osigurati i utvrditi, a tamo gdje je potrebno vojsku opremiti i poslati, osigurati sredstva odbrane i ne gledajući na snijeg i zimu, kišu i studen, tim izdajnicima ne dati ni oka da otvore. Stalno iz Bosne na njih napadati i te odmetnike tući i uništavati, zarobljavati ih i uzimati im imetke i tako pokazati moć.

Pošto su i crnogorske neprijatelje, kao i srpske ustanike predvodile ruske prethodnice, kako god je poklanjana pažnja čuvanju granica sa Srbijom i crnogorska granica osigurana je sa dovoljno islamske vojske, pa zbog toga spomenuti neprijatelji nisu imali prilike da prelaze preko granice.

Prema navodu historičara Dragutina, islamska vojska, koja je bila na gornjoj granici Crne Gore, napadala je na tvrđavu Cetinje, ali pošto je nije mogla osvojiti povukla se.

Pošto se saznalo da će srpski ustanici koncem te godine ponovo napasti na kadiluk Novi Pazar, a to bi moglo dovesti do zatvar-

anja bosanske džade, za čuvanje Novog Pazara određen je Malik-paša Prištinac.

Iz Jajačkog kadiluka određeno je i poslano 9. zu-l-hidždžeta 1224. godine (16. I 1810) osamdeset tri mjesna nefera pod zapovjedništvom Začir-age, da bi se našli u odbrani Prijepoljskog kadiluka u toku zime.

Ove, 1224. godine, bili su u opticaju sljedeći novci:

Jalduz altun	Groša	Para
Mađar altun	10	-
Funduk altun	9	20
Rubija (Findik altina)	9	-
Istanbul zerri	2	20
Nisfija	6	20
Istanbul zerri mahbuba	3	10
Misir zerri mahbubi	5	20 ^{*229}

*229 Događaji i smrtni slučajevi u gradu Sarajevu u 1224. godine (1809): Hasan-aga Pakro izvršio samoubistvo 30. muharrema 1224. godine (17. III 1809).

Na dan 1. rebiu-l-ewwela 1224. godine (16. IV 1809) hajduci su ubili Mustafa-aga, sina hadži Bege, stanovnika Sarajeva, na planini Romaniji.

Isto tako, u nedjelju, na dan 3. ša'bana 1224. godine (13. IX 1809) na planini Romaniji hajduci su ubili stanovnika Sarajeva Sadullaha, sina Rasih-efendije.

Na dan 1. ramazana 1224. godine (10. X 1809) u Sarajevu je umro Ahmed-aga Penava.

U nedjelju na dan 3. šewwala 1224. godine (11. XI 1809) došlo je sedamnaest hajduka blizu sela Srezovica, u Sarajevskom kadiluku, pa su ubili Sarajliju Ibrahim, sina Muharem-agina i Saliha, sina Mehmed-bašina. Odsječenu glavu spomenutog Saliha su odnijeli.

Na dan 18. šewwala 1224. godine (27. XI 1809) u Sarajevu se sam zadavio Munlo Šator, a 20. šewwala (29. XI) umro je kadi-efendija Hadžimusić, koji je bio mali rastom.

Iste godine, uoči utorka, 12. zu-l-ka'deta 1224. godine (19. XII 1809) u Sarajevu je bio jak vjetar i sruvio je sa zemljom kamenu minaret Vekilharč džamije. Kasnije je stanovništvo podiglo kamenu minaretu, kao što je i prije bila.

Na dan 19. zu-l-ka'deta 1224. godine (26. XII 1809) umro je Emin-efendija Čemerlić, a 3. zu-l-hidždžeta (9. I 1810) umro je hadži Husein Kavafbašić, alemdar.

U to vrijeme je prema Pljevljima poslano jedanaest tobdžija i jedan top. Isto tako poslan je jedan top sa tobdžijama, municijom, duladima i drugom opremom 21. muharrema 1225. godine (27. II 1810) prema Višegradu.

Uzevši u obzir da već nekoliko godina srpski ustanici neprekidno dižu bunu i s jedne strane napadaju na muslimane i vrše zauzimanja, a s druge strane crnogorski ustanici, koji su se s njima udružili, a susjedi su islamskih zemalja, također ih napadaju, o tome su, od islamskog stanovništva stizale valiji pritužbe. Stoga je, s obzirom na potrebe vremena i situacije, bilo nužno da se ove godine obave pripreme za rat koji se očekuje, bolje i više nego ranijih godina i da vojska mora biti spremnija i borbenija nego što je bila ranije.

Da bi se dogovorili kako sve ovo ostvariti, valija je pozvao na dogovor u Travnik sve mirimirane vilajeta Bosne. Kada su na sazvanom vijeću o tome razmijenili mišljenja, zaključeno je da se, nakon što se završi prebrojavanje po svim kadilucima Bosne, postupi po spomenutoj odluci.

Tadašnji kadija Sarajeva hadži Ahmed Hajati-efendija smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1225. godine (6. IV 1810), a namjesto njega postavljen je Brusali Sejjid Abdurahim-efendija Selim Mula-zade.^{*230, *231}

Ove godine donesena je odluka da se izvrše opsežne pripreme i opreme vojske, da se očiste od neprijatelja oni krajevi gdje god ima njegovih ostataka i da se uguše i unište ustanici Srbi, koji su se odmetnuli od vlasti Osmanskog carstva. Stoga je naređeno da se na njih udari, svom snagom, i sa bosanske strane, pa da se tako posveti sva briga da se oni savladaju i unište. Svi oni koji se ne pokoravaju naređenjima, ne klone se onoga što je zabranjeno

^{*230} Na njegovom pečatu bilo je napisano:

"Abdurahim."

^{*231} U jednoj bujuruldiji od 6. džumade-l-ula 1225. godine (9. VI 1810) vidio sam ovakav muhur:

"Mir Božiji na Ibrahimu. Svoju sudbinu prepustio sam svome Stvoritelju. Allah mi je u prošlosti dao dobro, zbog toga se nadam dobru i u budućnosti. Ja sam zadovoljan onim što mi je Allah dao."

i na granicama Bosne dižu bunu i remete zavedeni red po gradovima, imaju se, po propisima, strogo kazniti i na taj način osigurati miran i spokojan život narodu. O tome kako se ponašaju treba stalno prikupljati podatke. U tom smislu izdat je valiji lično visoki carski ferman početkom mjeseca safera 1225. godine (8. - 17. III 1810).^{*232}

Kao što je navedeno, držeći se zaključka donesenog na vijeću održanom kod valiye, da se digne i opremi svaki drugi nefer i da se iz svih bosanskih kadiluka popišu i opreme vojnici, to je i učinjeno i nad njima su postavljene age serdengečtija, koji su razvili svoje bajrake, a potom su poslani neki na granicu Srbije, a neki na granicu Crne Gore.^{*233}

I kao što je do sada bilo, Sulejman-paša je ostao zapovjednik za Novu Varoš i Sjenicu, Sunullah-paša za Srebrenicu, a Ali-paša za Zvornik.

Pošto su u gradu Sarajevu sve stare i nove age serdengečtije i alemdari sa svojim neferima, pod komandom ranijeg kol-čehaje, krenuli u ordiju u Zvornik, sada je odlučeno da se među stanovnicima mahala grada Sarajeva upiše i opremi svaki treći nefer. Kako više nije bilo nijednog age serdengečtije koji bi se postavio nad njima, zatraženo je da valija svojom bujuruldiom postavi pet aga serdengečtija da razvijaju bajrake, a potom su upućeni da se priključe Sulejman-paši.

I valija je prekinuo odmor u Travniku, pa je početkom redžeba (12. - 21. VIII 1810) krenuo sa svojom pratnjom u ordiju u Zvorniku.

U to vrijeme je Osmansko carstvo kovalo novac zvani "džihad-ijja". Jedna "džihad-ijja" od osam dirhema srebra je vrijedila pet groša, a od četiri dirhema stotinu para, pa je u tom smislu izdat

*232 Iz jedne potvrde od 6. džumade-l-ula 1225. godine (9. VI 1810) vidi se da je na prijedlog tadašnjeg alajbega Hercegovačkog sandžaka Aližnega, timar od četiri hiljade i šest stotina akči u selu Bedena(?) i okolici, u nahiji Nevesinje, nakon Džaferove smrti dodijeljen njegovom najstarijem sinu Sulejman-begu.

*233 U srijedu, 8. safera 1225. godine (15. III 1810) izgorjela je kuća Kara Omera Bičakčića u Sunbul mahali, u Sarajevu. Isti dan udavili su Ciganina Mustafu Ljubića u sarajevskoj tvrđavi.

visoki carski ferman od sredine redžeba 1225. godine (12. - 21. VIII 1810). Kovanice od četrdeset para te čistoće i spomenute vrijednosti bile su u opticaju.

Spomenuti valija je sa zborničkom vojskom prešao srpsku granicu i udario na jaku neprijateljsku vojsku, koja se nalazila ispred velike zemljane utvrde, koju su oni bili podigli u kasabi Loznici. Nekoliko dana ginulo se na obje strane, ali je već bio na pomolu poraz neprijatelja. Međutim, pošto je neprijatelju prispjelo jako pojačanje od Rusije, islamski borci su se, iz sve snage, morali napregnuti i krenuti u još žešću borbu i tako u boju izdržati još nekoliko dana. Konačno je vjetar pobjede puhnuo sa islamske strane, pa su islamski borci pobijedili. Mnogo je neprijatelja izginulo, a ono što je ostalo od sablje, rastjerano na sve strane. U ovoj bici poginulo je šest glasovitih srpskih voda i ruskih glavara.

U međuvremenu je Sulejman-paša sa svojom vojskom prešao srpsku granicu od Nove Varoši i na džadi za Užice udario na jedan veliki logor neprijatelja. Poslije kraće borbe izvojevao je pobjedu. Mnoge su se odsječene glave kotrljale na bojištu, a ono što je ostalo od sablje rastjerao je na sve strane. O ovoj radosnoj pobjedi je vali-paša podnio izvještaj Dvoru početkom ša'bana 1225. godine (1. - 10. IX 1810). Ali, tada su Rusi prešli rijeku Dunav sa velikom vojskom i pošto su zauzeli sve do kasabe Pazdžik, jedno njihovo krilo je udarilo na Varnu i opkolilo tvrđavu. Drugo krilo je došlo od Totrokana(?) i napredovalo sve do Nezargrada. Pošto je glavni đeneral ruske vojske Kamen-ski, te godine 20. džumade-l-ula (23. VI 1810), iznenada napao na carsku ordiju, koja se nalazila u Šumenu, oko šezdeset hiljada neprijatelja je odjednom opkolilo Šumen. Od devet sati ujutro otpočela je borba i trajala sve do zalaska sunca, petnaest sati izdržali su odbijajući neprijatelje i konačno ih razbili, rastjeravši njihovu vojsku. Većinu su ih isjekli mačevima, a ostale oko šest sati gonili.

Međutim, sutradan, neprijatelji su još tvrdokornije digli glavu i ponovo navalili na Šumen. Ali, islamski borci nisu nimalo

popuštali, nego su se ujutro ponovo upustili u borbu, pa su i ovoga puta spomenute neprijatelje razbili.

Zbog ovoga Osmanskoj carevini nije bilo moguće da šalje dovoljno vojske protiv srpskih ustanika, nego se morala usredsrediti da odbije Ruse. Za odbijanje napada iz Srbije određeno je dosta vojske iz Niša i Vidina, a za to je Dvor odredio Huršid Ahmed-pašu i Idris-pašu. Pošto su srpski ustanici bili sigurni sa te dvije strane, prikupili su snage da dočekaju islamske borce koji su ih napadali sa islamske strane i spriječili ih da prođu prema Beogradu. Tu su se neko vrijeme vodile borbe. Međutim, nastupila je zima i kada je valija ponovo digao dovoljno vojske iz Bosne i rasporedio je za odbranu na određena mjesta, izdao je bujuruldiu svim borcima, koji se nalaze na pohodu, da se mogu vratiti, a i sâm je krenuo iz ordije i sredinom zu-l-ka'deta (8. - 17. XII 1810) džadom preko Crne Rijeke vratio se u sjedište valija, Travnik.

Pošto je 21. zu-l-ka'deta 1225. godine (17. I 1811) umro tadašnji mutesellim Sarajeva hadži Ahmed-beg Paloš, namjesto njega postavljen je njegov sin derviš Mustafa-beg.

Dana 27. safera 1226. godine (13. III 1811) poslano je u tvrđavu Hisardžik, u kadiluku Prijepolje, po ukazanoj potrebi: jedan top, tovar baruta i dva tovara metaka.

Tadašnji kadija Sarajeva Selim Mula-zade Brusali Sejjid Abdurahim-efendija smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1226. godine (26. III 1811), a namjesto njega postavljen je Mehmed Teffik-efendija Muftić.

Te godine izdato je naređenje da se digne vojska iz Rumeljskog ejaleta, pa da se srpski ustanici suzbiju. Isto tako je naređeno da se i iz Bosanskog ejaleta digne vojska. Spomenutom valiji izdan je ferman početkom muharrema 1226. godine (26. I - 4. II 1811) da sa velikom vojskom iz Bosne krene u proljeće na Srbiju.

Sredinom muharrema 1226. godine (5. - 14. II 1811) izdati su posebni carski fermi naibima i drugima da imaju doći sa svojim komandantima valiji pod njegovu komandu, i to: Jusuf-beg iz Debra sa hiljadu vojnika, iz nahijâ Rožaj, Trgovište,

Kolašin i Vraneš hiljadu i pet stotina vojnika, iz nahije Peć pet stotina.

Spomenuti valija je ove godine, izvršavajući visoki ferman, pozvao u Travnik sve iskusne ljude iz Bosanskog ejaleta da se dogovore kako će dići potrebnu vojsku. Na sastanku održanom kod valije, poslije dogovora, donesen je zaključak da se imaju pripremiti ne samo stare i nove age, alemdari, zaimi i timarnici, nego će se upisati i opremiti i svaki peti nefer posade u tvrđavama i palankama i, kada zatreba, krenuti tamo gdje im se naredi. Pošto je tako zaključeno, naibima kadilukâ Bosne razaslane su bujuruldije od 13. rebiu-l-ahira 1226. godine (7. V 1811) koje su sadržavale sve odluke i druge preporuke i upozorenja.

Raja Nikšića se još ranije ujedinila sa rajom Drobnjaka u kadiluku Pljevlja i na poticaj Rusije otkazala poslušnost i digla bunu. Pošto su to podanici Crne Gore, tada je, tj. sredinom zu-l-ka'deta 1220. godine (31. I - 9. II 1806), mirimiran Skopljak Sulejman-paša, mutesarrif Kliškog sandžaka u Bosanskom ejaletu, bujuruldiom bivšeg bosanskog valije Mustafa-paše bio određen da u tom kraju zavede red. On je, prema zahtjevu tih zaduženja, uzevši od raje jamce, ponovo vratio raju u pokornost i u tim krajevima zaveo red. Međutim, iako je trebalo paziti da se taj red što bolje i što duže sačuva, pošto nije bilo vremena, jamci su pušteni, pa je došlo do poremećaja.

Na vijest da se spomenuta raja, kao i ranije, priključila Crnogorcima, ponovo je, izdatim visokim carskim fermanom, određen spomenuti Sulejman-paša da raju privede u pokornost i da u tim krajevima ponovo zavede red.

Visokim carskim fermanom, koji je posebno izdat Sulejman-paši od Dvora, naredeno je da uloži veliki trud da bi se postigao mir i sigurnost sirotinje - raje i stanovnika zemlje, i da se spomenuta raja ponovo dovede u pokornost i zavede red u navedenim krajevima, kako su iziskivale potrebe.

Poseban ferman Dvor je uputio bosanskom valiji koncem rebiu-l-ahira 1226. godine (14. - 23. V 1811) da spomenutog pašu pošalje u te krajeve da ispita razloge zašto tamošnja raja otkazuje poslušnost. Ako ti razlozi i sada postoje da sve one, koji se

usude na nedoličan postupak kazni i da protiv njih poduzme potrebne mjere i tako situaciju sredi.

Spomenuti Sulejman-paša je, izvršavajući visoki carski fer-man, odmah digao dovoljno vojske iz Kliškog i Hercegovačkog sandžaka, opremio je i krenuo sa njom u krajeve gdje se raja bila pobunila, u Drobniak i Nikšić. Tamošnju raju kaznio je i doveo u red. Kada je zaveo red i sigurnost i raju doveo u pokornost, vratio se u Stolac. Pošto se nekoliko dana odmorio, u subotu, 10. ramazana 1226. godine (29. IX 1811) sa svojom vojskom krenuo je preko Nevesinja, Konjica, Visokog i Crne Rijeke - stigao u Zvornik i priključio se ordiji bosanskog valiije, koji se tamo nalazio.

Kao što je gore izneseno, na vijeću Bosanskog ejaleta zaključeno je da se opreme sve stare i nove age i alemdari, zaimi i timarnici, te svaki peti nefer, pa kada ih je valija pozvao da krenu u borbu, iz svih krajeva i palanki je pristizala opremljena vojska, u grupama, sa svojim vođama. Do konca mjeseca redžeba (11. - 20. 1811) svi su prispjeli na određena mjesta.

Ovom prilikom je, pored starih i novih aga, alemdara, zaima i timarnika, pristiglo još hiljadu i pet stotina nefera iz Sarajeva i njegove nahije. Od toga je stotinu nefera poslano u Pljevlja, stotinu u Prijepolje, a ostatak u ordiju vojske koja se nalazila u Zvorniku.

I valija je krenuo sa svojom pratnjom 15. ša'bana 1226. godine (4. IX 1811) i uputio se džadom preko Crne Rijeke prema bosanskoj vojsci koja se nalazila u Zvorniku.

Mehmed Tefvik-efendija Muftić, sarajevski kadija, smijenjen je 1. ša'bana 1226. godine (21. VIII 1811), a namjesto njega postavljen je, po drugi put, Sejjid Mehmed Seid-efendija Šehović.^{*234}

Carevina je sada pobijedila Rusiju. Izbacila je Ruse iz Pazar-džika, Šumena, Varne i ostalih mjesta. Kada je sve to očistila od Rusa, u Kadiköju, koji je udaljen četiri sata od Ruščuka, upusti-

* 234 Na njegovom je pečatu pisalo:

"Jedini Allah mi je dovoljan - Njegov rob Mehmed."

la se s njima u borbu. Nakon osam sati boja, u srca neprijatelja se uvukao strah, pa su se razbježali. Iza toga izvršen je silovit napad na neprijatelje, u mjestu zvanom Sari Bajir, na udaljenosti pola sata od Ruščuka. Ne mogavši odoljeti silovitom napadu islamskih junaka, koji su sa svih strana navaljivali, pretrpjevši velike gubitke, sklonili su se u tvrđavu Ruščuk. Ali, kada su hrabri islamski borci navalili na tvrđavu Ruščuk, neprijateljima, koji su se tu bili sklonili, pristiglo je vojno pojačanje i to više od četrdeset hiljada vojnika. Međutim, junačka islamska vojska je svom snagom navalila na neprijatelja i vjetar pobjede je puhnuo sa islamske strane, a prašina poraza pokazala se na neprijateljskoj strani. Sva sila neprijatelja je ispod oštra mača islamskih junaka otišla u pakao i prešla u dolinu nesreće. Tvrđavu Ruščuk i njegovu varoš su na juriš zauzeli, pa su došli do velikog ratnog plijena, što su neprijatelji bili sabrali i pohranili u tvrđavi, u raznim dragocenostima, hrani, topovima, ratnoj opremi i ostalom. Iza toga je hrabra islamska vojska iz Ruščuka prešla rijeku Dunav i ušla u grad Jer Kök, a odatle je krenula prema Vlaškoj.

Jedno krilo carske ordije navalilo je svom silom na Silistru i u borbi zauzelo od neprijatelja ovu tvrđavu i oslobodilo je.

Komandant drugog krila carske ordije Siruzli Ismail-beg oslobodio je tvrđavu Vidin, pa je prešao na drugu obalu rijeke Dunava. Moskovski neprijatelji su na raznim mjestima, a naročito u Ruščuku, na ovaj način izgubili velike količine hrane, koju su bili sakupili, pa su zbog toga ostali ojađeni i tako ne samo da nisu mogli pomoći Srbima, nego ni sebi.

O ovim radosnim pobjedama izdan je carski ferman od 11. ša'bana (31. VIII 1811) vali-paši, a prispio je u prvoj dekadi redžeba 1226. godine (22. - 31. VII 1811) u kome je naredeno da se i sa bosanske strane, sa jakom junačkom vojskom iz sve snage napadnu srpski ustanici i da se upokore i istrijebe. Da se svi ti krajevi od ustanika očiste, a da se puna briga pokloni da se raja dovede u pokornost.

Bosanski ejalet okružen je sa sve četiri strane neprijateljima. Pored toga, i kršćanska raja, koja je tu nastanjena, spremna je na odmetništvo i ustanke. Uz to, izvana, od neprijateljâ iz Srbije

i Crne Gore, podsticani su na ustanak. Ma koliko se održavao red u Bosanskom ejaletu, ipak mnogi pobunjenici spomenute raje potpaljuju vatru pobune i stvaraju nered, idu putem hajdučije i, kružeći po nahijama i selima, pljačkaju od raje imetak i ubijaju ljude. Da bi se njihovim zlima stalo na kraj, moralo se uvijek držati mnogo više pandura nego obično. Samo na području sarajevske nahije određeno je preko dvije stotine ljudi za pandure. Iz ovih razloga nije se moglo opremiti i poslati dovoljno vojske iz Bosanskog ejaleta da se potuku srpski ustanici.

Osim toga, Osmansko carstvo je ove godine uprlo sve svoje snage i usredsredilo se samo na to da Ruse odbije, pa je, na granici sa Srbijom, oko Niša i Vidina, rasporedilo onoliko vojske koliko je potrebno. Zbog toga se Srbi nisu ni bojali sa te strane, pa su se svi digli da bosansku raju pridobiju i da se spoje sa Crnogorcima. Iako su svom snagom napali na Bosnu, duž granice ih je bosanska vojska spremno dočekala i odbila, a mnogi su i izginuli. Premda se islamska vojska suprotstavila napadu neprijatelja i našla se kao čvrsta prepreka njegovim namjerama, ipak nije uspjela da uđe u Srbiju.

Dok su se sa Srbima ovako vodile borbe i pregovori, nastupila je zima. Vali-paša je naredio da se duž granice, gdje god je potrebno, postavi koliko treba muhafiza, a ostalim vojnicima odobrio je da se vrate svojim kućama. I on se vratio u sjedište valija, Travnik, koncem šewwala 1226. godine (7. - 16. XI 1811).

Pri povratku Muhib-efendije, specijalnog izaslanika Osmanskog carstva, iz Pariza, prijestonice kraljevine Francuske, u Istanbul, nastupile su žestoke oluje. Pošto nije bilo sigurno da ide u Istanbul morem, odlučio je da ide kopnom, pa je tako krenuo iz Tulona i, prevaljujući konak po konak, prošao je kroz Hrvatsku i na Ramazanski bajram stigao 8. zu-l-hidždžeta 1226. godine (24. XII 1811), preko Jedrena u Istanbul.

U to vrijeme, tadašnji sultan Mahmud-han dobio je sina prince Murata, u ponedjeljak uvečer 9. zu-l-ka'deta 1226. godine (24. XI 1811). Povodom njegovog rođenja, sredinom zu-l-ka'deta 1226. godine (27. XI - 6. XII 1811) fermanom je naredeno da se

u svim tvrđavama puca iz pušaka i topova sedam dana i da se provodi veselje.

Izdat je visoki carski ferman o vrijednosti novčanica Osman-skog carstva i drugih država, koje su u opticaju:

Funduk dukat - deset groša;

Zeri mahbub - sedam i po groša;

Pola zeri mahbuba - tri groša i trideset para;

Misir zeri mahbub - šest i po groša;

Polovica Misir zeri mahbuba - tri groša i deset para;

Funduk rubija - sto deset para;

Jalduz dukat - dvanaest groša;

Madar dukat - jedanaest i po groša;

Kara groš - pet groša.^{*235}

Pošto se prošle godine ustanici u Srbiji nisu mogli uništiti, oni su dobili priliku pa su ove godine, više nego ranije, otpočeli napade na sve strane. Kada je za to saznao sultan, odredio je Huršid Ahmed-pašu i zapovjednika Siruzli Smail-bega, da sa jakim vojnim snagama udare sa rumelijske strane, a istodobno izdat je ferman da se i sa bosanske strane navali sa velikom vojskom na navedene neprijatelje. Naredeno je da ne izgone stoku kao ranijih godina na ispašu o Đurdevdanu, nego da od sada svi koji su zaduženi, kao prvenstveni zadatak uzmu napad na neprijatelje i da se posvete samo tome da ih upokore. U tom smislu je izdat visoki carski ferman valiji sredinom rebiu-l-ewwela 1227. godine (25. III - 3. IV 1812).

Izvršavajući carski ferman o dizanju vojske iz Bosanskog ejaleta, vali-paša je pozvao na dogovor u Travnik mirimirane i članove Divana, pa je i nakon savjetovanja donesen zaključak da članovi posade iz carskih tvrđava i sva vojska iz kadilukâ ejaleta bude spremna da se sa svojim zapovjednicima stave pod komandu vali-paše. To treba obavijestiti bujuruldijom, i kada dođu druge bujuruldijske odmah da se, bez odlaganja, krene i dođe na odredište.

^{*235} Sedmog safera 1227. godine (25. II 1812) u kadiluku Foči sa Ulogom bio je kadija Salih Hulusi-efendija.

Čim je to riješeno, vali-paša je u tom smislu izdao svoje bujuruldiye i razaslao ih 25. džumade-l-ula 1227. godine (27. V 1812).

Čim su stigle druge izdate bujuruldiye o pozivu vojske, kao što je zaključeno, odmah su sa opremljenim odredima krenuli iz svih kadiluka na svoje odredište. Neka je vojska upućena u Višegrad i Novu Varoš, da se priključi Hasan-paši, a ostali u Zvornik i Srebrenicu.

Još je ranije zamoljeno da se za ratne potrebe iz državnih rezervi pošalje topovskih duladi, pa ih je poslano deset i početkom mjeseca ša'bana 1227. godine (25. III - 5. IV 1812) prispjela su i smještena u sarajevsku tvrđavu.

Tadašnji kadija Sarajeva Sejjid Mehmed Seid-efendija Šehović smijenjen je 1. ša'bana 1227. godine (10. VIII 1812), a namjesto njega postavljen je Kelenbevi-zade Mehmed Emin-efendija.

I ove godine Osmanska carevina bila je zauzeta ratom sa Rusijom, stoga nije mogla poslati jake snage da potuče i kazni srpske ustanike, koji su najviše željeli napasti na Bosnu, pa su i u ovoj bici, s velikim vojnim snagama, napali i prešli granicu Bosne. Međutim, islamski borci, koji su bili na granici, odolijevali su im i u žestokoj borbi ih odbili. Na ovaj način, sve do zime odbijajući stalne napade, nisu im dali mogućnosti da se probiju. Kada je nastupila zima, postavljeno je dovoljno vojske za čuvanje granice, a ostalim je dato odsustvo.

Kao što je spomenuto, još je ranije zaključen ugovor između Osmanskog carstva i Rusije da se ruska mornarica može nalaziti u Sredozemnom moru, pa joj je dato odobrenje za prolaz kroz Bosfor. Kao centar svoje ratne mornarice uzeli su otok Krf, koji je bio pod protektoratom Osmanskog carstva. Na osnovu ovog sporazuma, Rusija je kroz Bosfor povremeno iz Crnog mora slala svoju vojsku na Krf. Ali, Austrija je prema ugovoru bila dužna da Francuskoj preda Dalmaciju i tvrđavu Kotor. Međutim, ruski admiral, koji je bio na Krfu, iskrcao je nešto svoje vojske na kopno, pa skupivši veliku vojsku sastavljenu od stanovnika Crne Gore i druge raje Osmanskog carstva, zauzeo je tvrđavu Kotor, pa je zbog toga Francuska pritijesnila Austriju. Uzevši to kao povod, poslala je svoje trupe iz Dalmacije, preko zaljeva

Klek, koje su prošle preko Hercegovine i zauzele Dubrovnik, koji je od davnina bio pod zaštitom Osmanskog carstva. Izjavila je da će ona predati Dubrovnik Osmanskom carstvu kada Rusija napusti Kotor.

Ali, ovaj puta, prema miru sklopljenom u Tilzitu između Rusije i Francuske, ruski kralj predao je francuskom kralju Napoleonu moreuz Kotor i sedam otoka. Iako je ta grupa navedenih otoka bila pod protektoratom Osmanskog carstva, njihov stvarni korisnik bio je ruski kralj Aleksandar, pa je tako on, spomenute otoke, koji nisu ni bili njegovi, predao francuskom kralju Napoleonu, a ovaj ih je prihvatio i bez ikakva stida proglasio da su i ta ostrva i Dubrovnik prešli u francuski posjed.

Ovom prilikom, 23. safera 1228. godine (28. II 1813), poslana su iz Travnika za osiguranje Prijepolja i Sjenice dva topa, četiri stotine duladi, dva tovara fišeka, jedan tovar baruta i osam tobdžija.

Spomenuti valija Ibrahim Hilmi-paša smijenjen je sa položaja bosanskog valije početkom rebiu-l-ewwela 1228. godine (4. - 13. III 1813), a namjesto njega postavljen je Darendeli Silahdar Ali-paša.

Dotadašnji valija spomenuti Ibrahim Hilmi-paša sin je jednog cvjećara iz Üsküdara. Bio je oštrouman, društven, obrazovan i pomagao je sirotinju. Mjeseca redžeba 1221. godine (14. IX - 13. X 1806) postao je veliki vezir i serdari-ekrem. Imao je rijetku bradu, bio je slabe tjelesne građe, čak je u narodu prozvan "Keči bojnuz" (Kozorogi). Međutim, za vrijeme boravka u Bosni, dok je bio valija, on se oporavio, brada mu je narasla, pa je postao jak čovjek, što je vrlo čudno. Tako stoji u Esad-efendijinoj *Hronici*.^{*236, *237, *238}

^{*236} Petog rebiu-l-ewwela 1223. godine (1. V 1808) u Stocu je bio kadija Vehbi-efendija.

^{*237} Godine 1225. (1810) Sarajlija Mehmed Emin-efendija Jusufkadić umro je i ukopan na mezarju Alifakovac, kraj Babića Bašče u Sarajevu.

^{*238} Duvnjak Hasan-paša, sin Omer-begov umro je 1223. godine (1808), a ukopan je u gradu Travniku na početku jednog sokaka u mahali Podšumici.

DARENDELI SILAHDAR ALI-PAŠA

Početak rebiu-l-ewwela 1228. godine

(4. - 13. III 1813)

Spomenuti Ali-paša je bio valija Rumelije, pa je smijenjen i postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom. Carskim fermanom izdatim početkom rebiu-l-ewwela 1228. godine (4. - 13. III 1813). Skopljak Sulejman-paša, mutesarriif Kliškog sandžaka sa titulom rumelijskog beglerbega, postavljen je za njegovog kajmekama, da do njegova dolaska upravlja Bosnom.

U to vrijeme je, po carskom fermanu, stigao u Bosnu Ahmed-aga, upravitelj ureda za tvrđave da obavi pregled svih tvrđava u Bosanskom ejaletu, da popuni i rasporedi mustahfize koji nedostaju, dopuni ratnu opremu koja manjka i nadomjesti ostalo što je potrebno.

Spomenuti valija Ali-paša došao je u Bosnu početkom džumade-l-ula 1228. godine (2. - 11. V 1813).

Priča se ovo: Kada je došao u Travnik spomenuti valija da bi pokazao svoju snagu i veličinu, razmišljao je da između zatečenih zlikovaca, koji su bili u tamnici, smakne dvojicu-trojicu, pa je zatražio trojicu koji su zaslužili da budu smaknuti. Kada su ih doveli pred njega i kada je jednog upitao ko je i odakle je, ovaj mu je odgovorio: "Ja sam Darendelija, sin toga i toga." Pošto je uistinu bio njegov zemljak, nije dao dozvolu da ga se smakne, nego ga je oslobodio. Kada je drugog upitao i kada se ispostavilo da je i on njegov zemljak, i njega je oslobodio. Onaj treći, Arap, kada je vidio da je paša oslobodio onu dvojicu stoga što su mu bili zemljaci, i on je razmišljao kako da se predstavi njegovim zemljakom, pa kada ga je valija upitao, on je namjesto da kaže da je Derendelija odgovorio: "Terelli-gospodine", i davši tako smiješan odgovor i on je oslobođen.

Saglasno mirovnom ugovoru zaključenom početkom džumade-l-ahira 1223. godine (12. - 21. VI 1808) u Bukureštu između Osmanske carevine i Rusije, prema odredbama toga ugovora, trebalo se regulirati i pitanje Srbije. Međutim, kada su se izaslanici koje je tim povodom poslao njihov glavni knez Karadorde u Sofiju, sastali sa guvernerom Sofije, nisu se zadovoljili sa dvanaest kadiluka u kojima je nastanjena srpska raja, nego su zahtijevali da im pripadnu i svi susjedni kadiluci koji su za vrijeme borbe bili prešli u njihove ruke i potpuno pod Karadordevu komandu; da i Srbija, kao što su Vlaška i Moldavija, bude samostalna; da u njih muslimani ne ulaze i da sve tvrđave ostanu u njihovim rukama. Kada su im predložene odredbe mirovnog ugovora u Bukureštu, oni su izjavili: "Mi ne priznajemo odredbe mirovnog ugovora sa Rusijom. Mi tražimo svoju samostalnu upravu i stanje se drukčije ne može srediti."

Nakon ovoga se Osmansko carstvo počelo spremati da udari na Srbiju. Kada je ruski poslanik upitao za razloge ovih priprema, odgovoreno mu je: "Srbi ne prihvaćaju ni ugovor o miru sklopljenom u Bukureštu, a ni da budu podanici, pa ih treba prisiliti da se pokore."

Dobivši takav odgovor, navedeni je poslanik rekao: "Srbi se trebaju držati mirovnog ugovora zaključenog sa Osmanskim carstvom." Na koncu je izjavio: "Ja ću pisati u Petrograd da Srbima savjetujemo da odredbama mira damo zadovoljavajuću formu." Time je nastojao da to pitanje odgodi.

Uvidjevši da se na ovaj način samo stvar oteže u nedogled, odmah je to povjereno velikom veziru Huršid Ahmed-paši da on Srbe dovede u red.

Huršid-paša je krenuo iz Niša sa carskom ordijom i udario na Srbiju. Već u prvim okršajima pobijedio je i zauzeo dosta tvrđava i palanki, a uspio je i da osvoji utvrđenje Deli-logor, poznato po svojoj čvrstini. Kada je to osvojio, jedan odred vojske nastupio je od Vidina pod komandom Kara Fejzi-oğlu, pa potukavši ustanike, koji su izašli prema njemu, sastao se sa carskom ordijom u okolici Smedereva. Iza toga je carska ordija pošla prema Beogradu.

Spomenutom valiji Ali-paši, visokim carskim fermanom izdatim početkom džumade-l-ula 1228. godine (2. - 11. V 1813) bilo je naređeno da i on iz Bosne digne i opremi dosta vojske, pa da je pošalje na navedene odmetnike. Spomenuti valija je, izvršavajući visoki carski ferman, koji je sadržavao stroga upozorenja da se i iz Bosanskog ejaleta popiše i digne potrebna vojska, koja će se, prema fermanu, i uputiti, radi dogovora je, u tom smislu, pozvao u Travnik sve odgovorne ljude. Prilikom savjetovanja donesena je odluka da se od svih zaima i timarnika, iz sva četiri sandžaka Bosanskog ejaleta i iz svih kadilukâ Hercegovine, Krajine, Posavine, Banje Luke, Travnika, Sarajeva, Zvornika, sve do Novog Pazara, od svih koji su sposobni da se bore, od najvećih do najnižih, bogatih i siromašnih, digne na ratni pohod više od šezdeset hiljada vojnika. Tim povodom je vali-paša sredinom džumade-l-ula 1228. godine (12. - 21. V 1813) razaslao svoje pismene bujuruldiye svim kadijama i naibima kadilukâ kojima je iznoseći spomenute odluke, strogo naredio da se odmah vojska popiše, opremi i pošalje u bosansku ordiju do konca mjeseca džumade-l-ahira 1228. godine (V 1813).

Kao što je naređeno, podignuta je vojska po svim kadilucima sa potrebnim živežnim namirnicama, pa je odred za odredom, stizao na Orlovo polje, u Zvorničkom kadiluku.

Ovaj puta je u gradu Sarajevu ponovo razvijeno osamnaest bajraka serdengečtija-aga, a pod svakim bajrakom bilo je stotinu i dvadeset ljudi, pa su se pod komandom Memiš-age Mačkovića i oni priključili navedenoj vojsci.

Stanovništvo kadilukâ, koji se nalaze na granici od Višegrada do Novog Pazara, bilo je zaduženo da čuva te granice.

Početkom mjeseca redžeba (21. - 29. VI 1813) vali-paša je prekinuo odmor u Travniku i krenuo u bosansku ordiju. Pošto je pripremio vojsku i upotpunio ono što je nedostajalo, sa pouzdanjem u Svevišnjeg Allaha 1. ša'bana (30. VII 1813) krenuo je sa vojskom, pa prešavši preko rijeke Drine, odlučio je da se ulogori na pogodnom mjestu zvanom Badnovci. Kada se približila islamska vojska, koja je poslana da napadne i da zauzme šaranpoe, koje su neprijatelji podigli na jednoj otvorenoj zarav-

ni u toj okolici, ne opazivši nikoga u šaranpoima mislili su da su ih neprijatelji napustili i pobjegli, pa su neoprezno pojurili prema njima. A neprijatelji su se bili dobro pritajili. Pa kada su pustili islamske vojnike da se približe na puškomet, iznenada su ih zasuli puščanom i topovskom paljbom. Islamska vojska se zbunila, povukla se nazad, ali kako nije imala zaklona, morala je prihvatiti borbu i izdržati sve do mraka. Kada se spustila noćna tmina i kada je borba prestala, islamski su borci proveli noć pokopavajući šehide kojih je bilo više od šest stotina, što su u toj borbi poginuli.

Prilikom vijećanja o tome kako će zauzeti spomenuto utvrđenje, vali-paša, čarhadžibaša Sulejman-paša i ostali mirim-irani i savjetnici, donijeli su odluku da svako uzme po jedan snop trske kao štit, koji će pred sobom držati, pa da tako navale na utvrđenje. Na taj način su islamski vojnici navalili na utvrđenje, pa kada su se primakli, onda su oni ove svoje snopove bacali na sve strane i tako začepili puškarnice. Kada su se ispeli na utvrđenje, neprijatelji koji su bili unutra nisu više imali prostora da upotrijebe topove i puške, pa su bacali na islamske vojnike sve što im je do ruku dolazilo: kamenje, komade drveta i slično, ali im to nije koristilo. Kada su se borci počeli ubacivati jedan po jedan unutra, ovi nisu više mogli izdržati žestinu napada i toliku odvažnost njihovog neprijatelja, pa namjesto da se bore, dali su se u bijeg i sve su ostavili. Ali, islamska vojska ih je gonila i mnoge je sasjekla, a mnoge zarobila. Toliko su zadobili ratnog plijena da je vrijednost jedne ovce spala na trideset para.

Te godine pojavila se kuga u Bosanskom ejaletu. Kada se istom pojavila, bila je uzela žestokog maha, kasnije je jenjavala, ali se zadržala oko tri godine. Priča se ovo:^{*239}

^{*239} Priča se da su pred Gazi Husrev-begovu džamiju, Carevu na Hisetima i Ali-pašinu džamiju u Sarajevu danju-noću donošene dženezе da se obavi namaz, pa je svaki dan tada stizalo preko pedeset dženezа. Svijet se toliko bio izgubio kada su iznosili dženezе iz harema gore navedenih džamija, rodbina i drugi čije su dženezе bile, da bi ponekad uzimali sasvim druge tabute, pa bi na mezarju opazili da su uzeli nečiji drugi tabut. Ali, ovakva pometnja bila je samo u prvim danima pojave kuge.

Spomenuta islamska vojska napravila je odavde pokret sredinom mjeseca ša'bana (10. - 19. VIII 1813) i kada su stigli blizu palanke Loznice, stupili su u borbu sa neprijateljima, koji su se bili sakupili. Mada su islamski borci hrabro napadali, neprijatelji su se zaklanjali iza svojih kuća i nisu ih mogli van istjerati. Čak ni upotreba brzometnih topova nije imala nikakva rezultata, osim što su dulad prolazila kroz kuće i ostavljala rupe. I pošto se uvidjelo da bi bilo pogibeljno ubacivati islamske vojnike među njihove kuće, vali-paša je naredio da se iz zborničke tvrđave prebaci jedan veliki top koji baca kamenu dulad. Tada je okrenut na palanku, pa su se od njegovih pogodaka kuće iz temelja rušile. Kada je otpočelo rušenje, neprijatelji nisu mogli odoljeti, nego su pobjegli. Muslimani su i ovu palanku zapalili. Zatim su navali na palanku Lešnicu. Nakon kraćeg okršaja sa neprijateljima, potpuno su ih razbili i palanku zauzeli.²⁴⁰ Potom su i odavde krenuli i početkom ramazana (28. VIII - 6. IX 1813) stigli pred velika utvrđenja zvana Zasavica. Mjesto Zasavica opasano je sa

²⁴⁰ **TARIH O ZAUZEĆU LOZNICE, KOJI JE ISPJEVAO MUHIBBI-EFENDIJA, MUFTIJA ZVORNIKA**

O Bože! Učini padišaha svijeta pobjedonosnim
 Neka blagoslovljenom pobjedom daje bezbrižnost vasioni
 Bosanski valija Ali-paša, poduzetni vezir
 On je među prvim junacima, Drugi Rustem-i Zal
 Gazija postojanih, sretni po svom uspjehu
 U defter vasiona ubilježi jedinstvenu pobjedu
 Oživje slavno ime Bosanaca, srećom i s pomoću Boga
 Kakvo iznenađenje, poput Isaovog daha
 Od njegove sile uzdrhtaše svi krajevi srpske zemlje
 Kad pade Loznica srce naroda pade u očaj
 Dok su oči svijeta bile uprte u to osvajanje
 Za nekoliko dana bi porušeno srpsko utvrđenje
 Njegove kule i zidine čvrste i tvrde bijahu
 Dok ih u četvrtom napadu puška i top ne razniješe
 To se sretno dogodi uoči samog Ramazana
 Pa se narod obradova pobjedi novog Bajrama
 Jeka i vatra topova se oglasije svijetom
 Da je vraćena Loznica rustemskom pobjedom
 O Muhibbi, i ovaj tarih pridonosi slavlju
 "Vezire, nek' je blagoslovljena ova veličanstvena pobjeda"
 Godine 1228. (1813/14)

tri strane rijekom Savom, a sa četvrte uvlači se jedan tako uzak krak Save kroz koji ne mogu ići ni ljudi ni životinje niti se može čamcem voziti. Samo je na njoj ostao jedan uski prelaz, poput vještačke brane, na kojem su neprijatelji sagradili jako utvrđene šaranpoe. Ova su utvrđenja bila pod komandom njihovog starješine Miloša, koja je on čuvao sa oko dvadeset hiljada Srba. Pošto ih je stalno čuvao, nije ih bilo moguće zauzeti opsadom, nego se smatralo da bi se mogla osvojiti na juriš otvorenim napadom.

Kako je vali-paša bio hrabar vezir i dobar strateg, on je zagr-ijao Bošnjake i ohrabrio ih da iz brisanog prostora krenu u napad na utvrđenja Zasavice. Bošnjaci su imali mnogo poginulih, ali ne obazirući se na one što padaju i ostaju, ušli su u utvrđenja. Sve unutra zatečene Srbe su sasjekli tako da je utvrđenje koje su Srbi bili izgradili za svoje osiguranje postalo jedna velika grobnica. Spomenuti Miloš se sa sto muka spasio, a vali-paša je, kao što je gore izloženo, pobjedonosno napredovao i stigao do pred tvrđavu. Neprijatelji, koji su bili unutra, osjetili su da su im zbog poraza na Zasavici krila slomljena, nekoliko dana su odolijevali, a onda su napustili tvrđavu, i, prešavši preko rijeke Save, pobjegli na austrijsko područje.

Vali-paša je tvrđavu zauzeo, pa kada je u njoj rasporedio potreban broj muhafiza, krenuo je prema Beogradu. Ne nailazeći na otpor, na Ramazanski bajram, prije carske ordije su stigli u Beograd i zauzeli tvrđavu, a iza toga došla je carska ordija, pa su se sjedinili.

Pošto su Srbi bili sigurni da se neće moći oduprijeti osmanjskoj vojsci, razili su se na sve strane. Većina ih je otišla na austrijsko područje. I ostale su tvrđave ovako bez otpora zauzete. Srbi su bili prisiljeni da izjave da se predaju - pa je zbog toga Huršid-paša objavio opće pomilovanje za Srbe. Sakupio je sve topove i ostalo oružje koje su imali, i naredio da se smjeste u beogradsku tvrđavu. U tvrđave Smederevo, Šabac i Užice poslao je mustahfize. Otpočeo je da vraća muslimanske izbjeglice u Beograd i ostale kasabe. I carska ordija se pobjedonosno vratila iz Srbije.

Dana 23. šewwala 1228. godine (9. X 1813) stigla je vijest u Istanbul o tome da je pitanje Srbije na taj način okončano.

Velikom veziru spomenutom Huršid-paši bilo je krivo što je bosanski valija Ali-paša sa bosanskom vojskom zauzeo tvrđavu Beograd prije carske ordije, pa je odgovorne bosanske prvake namjeravao uvrijediti, a možda i kazniti. Zbog toga je navedene prvake pozvao u svoj glavni šator pod izgovorom da priređuje gozbu pred povratak carske ordije. Međutim, navedeni prvaci prozreli su pašine namjere, pa je svaki od njih probrao po nekoliko vrijednih nefera iz svoje ordije i poveo ih sa sobom, pa su tako došli pred velikog vezira. Kada je veliki vezir vidio da su tako stigli, shvatio je da bi ako bi javno pokazao svoje namjere, koje je prikrivao, to dovelo do velikog nereda, pa je odmah odustao od svojih zamisli. Sve ih je redom, već prema njihovom položaju, darovao i pogostio i dao odobrenje i njima i njihovoj vojsci da se mogu vratiti.

Srpski historičar Manče u svojoj historiji prenosi ono što piše u *Tarih-i Dževdetu*:

- Osmanska carevina je 1813. godine hrišćanske ere poslala jednu vojsku protiv Srba pod komandom velikog vezira Huršid Ahmed-paše. Zbog toga je Karadorde, da bi osmanskoj vojsci dao otpor, rasporedio svoju vojsku na tri krila: u krajevima oko rijeka Drine, Morave i Dunava.

Već u prvim borbama srpsko krilo sa Dunava pokazalo je veliku hrabrost i napredovalo sve do kapija Vidina. Ali, pošto su veliki vezir Redžep-aga i vojvoda Vlaške Karadža-beg priskočili u pomoć osmanskoj ordiji koja je bila kod Vidina, i oni su potisli Srbe nazad. Osim toga, u opsadi Negotina srpski starješina po imenu Veljko podlegao je ranama pa su Srbi, koji su bili uz njega, ostali bez svoga starješine. Zbog toga je osmanska vojska, za kratko vrijeme, zauzela sve krajeve do Smedereva. Ni ona krila na Drini i Moravi, koja su Srbi ostavili da ih čuvaju, nisu mogla odoljeti osmanskim napadima, pa su se morala, uz velike gubitke povući. Na taj način Srbija je zapala u veliku nevolju. Karadorde, koji je važio kao dosadašnji vrhovni zapovjednik, nije se nigdje mogao skrasiti, niti se izašta zalagao, pa se nije ni

mogao naći ni u kakvoj akciji kao ranije. Dugo vremena obilazio je okolicu palanki Topole i Beograda. Kada je postao nesiguran, požurio je i na jednom skrivenom mjestu zakopao ono novaca što je imao pri ruci, pa je konačno 1. oktobra otišao svojoj vojsci na Moravi. Kako toga dana nije mogao ništa obaviti, sutradan, kada su Osmanlije na njegove oči počele prelaziti preko mosta, vidjevši da ih ne može spriječiti, vjerovatno potpuno očajan, već trećeg dana toga mjeseca sa svojim drugovima - Najdobom(?), Leontijem Filipovićem i svojim pisarom Janićijem je pobjegao na austrijsku stranu. Neko vrijeme bio je u Austriji, a onda je otišao u Besarabiju. Namjesto njega je postao glavni knez jedan njihov poznati starješina Miloš Obrenović.

Međutim, ustanici Srbije donijeli su odluku da neće mirovati sve dotle dok ne ostvare samostalnost. Pomoć su im pružali i odbori za ujedinjenje Slavena. Ponovo su sakupili četiri-pet hiljada ustanika i u zu-l-ka'detu 1228. godine (26. X - 24. XI 1813) opkolili su kasabu Čačak. Čim se za to saznalo u Istanbulu, odmah su poslani visoki fermani mirimiranima i ostalim starješinama koji su se nalazili oko Srbije da krenu prema Beogradu. Srbi su se navedenim mirimiranima i ostalim zapovjednicima pokorili, a ovi su kasnije, da se Srbi ne bi ponovo pobunili, od njih tražili jamce.

Ima neko vrijeme kako su se pojavile bune u najodabranijim gradovima i krajevima, tamo gdje se nalaze dva najčasnija harema, u području Mekke i Medine. Grupa vehabija-haridžija, koji su digli na bunu arapska plemena, te godine potpuno su uklonjeni iz tih zemalja, pa su ti krajevi, koji služe na ponos i to: časna Mekka, svijetla Medina, divna Džida, Taif i ostala mjesta, očišćeni od haridžijske pogani. Zbog toga su vilajet Abesinija i časna Mekka, zajedno sa starješinstvom nad haremima i sa sandžakom divne Džide, dati na upravu Tosun Ahmed-paši, sinu Mehmed Ali-paše, valije Egipta, sa titulom vezira.

Navedena grupa s namjerom da zatvori put na hadž, i da hadžije spriječi da posjete Kabu, sve je usputne tvrđave i krajeve rušila. Srušili su i časno vrelo (Burke-i muazzame), a i sve ostale izvore koji su se nalazili na usputnim konacima. Zbog toga je

sada put na hodočašće otvoren i očišćen, a popravljeni su i svi bunarevi koji su potrebni. Tim povodom, da bi se o tome obavijestili muslimani, izdan je ferman od konca džumade-l-ahira 1228. godine (21. - 29. VI 1813), a u Bosnu je prispio 19. šewwala (24. XII 1813). Tadašnji kadija Sarajeva Kalembezi-zade Mehmed Emin-efendija smijenjen je 1. muharrema 1229. godine (24. XII 1813), a namjesto njega postavljen je Sejjid Mehmed Šakir-efendija, iz Amasije.

Pošto su oba časna mjesta očišćena od saudijske haridžijske pogani, kako je to gore izloženo, tim povodom izdan je carski ferman početkom mjeseca džumade-l-ula 1228. godine (maj 1813) kojim je objavljeno da se, uz ime sultana, sa svih mahfila i minbera po džamijama i mesdžidima, prilikom hutbe, doda i naziv "gazi". Ovaj je ferman stigao u Bosnu 15. muharrema 1229. godine (7. I 1814).

Zato što su carske sluge iz Bosanskog vilajeta i ovaj puta dokazale svoju hrabrost i junaštvo, u skladu sa svojom prirodnom požrtvovnošću i snagom, prilikom zauzimanja Beograda iz neprijateljskih ruku i ostalih tvrđava i mjesta koja su Srbi držali, a što se obavilo onako kako je želio sultan, one su za svoje požrtvovne usluge stekle kod sultana nagrade i pohvale, pa je i ovom prilikom izdan visoki carski ferman od početka zu-l-ka'deta 1228. godine (26. X - 4. XI 1813), po kome su svi nagrađeni, a prispio je u Bosnu 9. muharrema 1229. godine (1. I 1814) i objavljen svim islamskim borcima uz čestitanje.

Spomenuti valija je 1. rebiu-l-ahira 1229. godine (23. III 1814), po jednom svom agi, Kenan-agi lično, poslao u Istanbul trideset grla dobrih jahaćih konja iz Bosanskog vilajeta kao svoj poklon dobročinitelju svome velikom veziru Ahmed Huršid-paši, šejhu-l-islamu i ostalim dostojanstvenicima.

Hrišćanski hroničar Dragutin u svojoj *Hronici* naveo je sljedeće: "Muslimani su ove godine osvojili tvrđavu Cetinje, ali kratko vrijeme iza toga ponovo je pala u ruke Crnogoraca."

Tadašnji kadija Sarajeva Sejjid Mehmed Šakir-efendija, iz Amasije, smijenjen je 1. rebiu-l-ewwela 1229. godine (21. II 1814), a izdata je naredba da se na taj položaj postavi Jazidži-

zade Sejjid hafiz Mustafa-efendija. Međutim, spomenuti kadija je taj nijabet iste godine ustupio sarajevskom muftiji Sejjid Mehmed Šakir-efendiji. Navedeni Mehmed Šakir-efendija smijenjen je 1. šewwala 1229. godine (10. IX 1814), a namjesto njega postavljen je Ibrahim Hilmi-efendija. I spomenuti Ibrahim Hilmi-efendija smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1229. godine (4. XI 1814), a namjesto njega postavljen je po drugi puta Abdulfettah-efendija, iz Sofije, na položaj sarajevskog kadije.

Pošto su se vrijednosti novčanica koje su bile u opticaju u to vrijeme razlikovale, prema odluci donesenoj na sastanku održanom u glavnoj kovnici novca, u svrhu određivanja sastava kovanog novca i njihove vrijednosti, određene su vrijednosti sljedećim monetama:

Jalduz zlatnik, tj. rušpa:	trinaest groša;	13
Madar zlatnik:	dvanaest i po groša;	12,5
Funduk zlatnik:	jedanaest groša i deset para;	11,10
Rubija:	sto deset para;	110
Istanbul zlatnik:	osam groša;	8
Misir zlatnik:	sedam groša;	7
Direklija i hačlija tj. krstaš i karlovački rijal:	pet groša i trideset para;	5,30
Ostale vrste rijala:	pet i po groša;	5,5
Srebrena stotica:	sto para;	100
Ikilik:	dva groša;	2
Trostruka kremenica Madar, tj. šorvan:	trideset dva groša i deset para;	32,10
Dvostruki Madar zlatnik, tj. lujica(?) zlatnik:	dvadeset i jedan i po groš;	21,5

Po toj vrijednosti se imaju u narodu davati i uzimati. Svaki onaj koji se usudi da postupi suprotno ovim cijenama, neka se strogo kazni. U tom smislu izdan je upozoravajući ferman.

Kao što je naprijed spomenuto, veliki vezir Huršid Ahmed-paša bio je jako uvrijeđen zbog toga što je bosanska ordija prilikom osvajanja Srbije zauzela tvrđavu Beograd prije vojske velikog vezira. On je bio odlučio da mnoge prvake vilajeta, koji su se nalazili u bosanskoj ordiji, kazni. Ali, kako mu se nije pružila prilika za to bio je kivan. Bosanski valija spomenuti Ali-paša bio je privržen velikom veziru.

Kada se vratio u Bosnu iz ratnog pohoda, da bi otklonio srdžbu svoga gospodara, sve one prvake iz kadilukâ, koje je on uzeo na nišan, potvorio je za nešto pa je od njih, na ime otkupa, uzimao velike iznose novca. Isto tako je iz grada Sarajeva obijedio neke prvake i počeo da im traži novac. Međutim, oni nisu htjeli priznati da imaju ikakva grijeha, pa nisu pristali da daju traženi novac.

Ali, kako vali-paša nije mogao dobiti od Sarajlija novac koji je tražio, da bi ih zastrašio, poslao je u Sarajevo svoje bujuruldije u kojima ih optužuje za niz nedozvoljenih postupaka, koje nisu počinili. U bujuruldijskim, koje je razaslao, ovako je napisao:

“Već dugo vremena valije nisu mogle imati uvida šta se to zbiva u Sarajevu. Zbog toga su u varoši toga grada javno otvarane krčme u kojima se muslimanima i nemuslimanima prodaje piće, pa rulja pijanica, čineći razne nevaljalštine, stalno izaziva nered. Pored toga, neke ruspusne žene, otkrivene, javno se kreću po čaršijskom trgu i svake noći, poneki od tih pokvarenjaka dolaze u njihove kuće i odaje, tu se zadržavaju pa stalno, i to javno, čine bludna djela.

Jedni se opet oglašuju na propisanu vrijednost novca u opticaju, a koja je određena visokim carskim fermanom, pa njega obrću po većoj obračunskoj vrijednosti.

Kako o svemu tome imamo obavještenja, to se sve ove pobrojane sramote moraju spriječiti. Ubuduće, one koji se usude da to čine, treba da kadije neodložno kažnjavaju, a gradski zabiti da vješaju i ubijaju. Nakon ovih upozorenja ne smije se više dopustiti da do ovoga dođe.”

Od svega toga što im se strogo zabranjuje nije bilo ničega. Oni su u svom podnesenom arzu naveli da je to samo potvora i

izmišljotina zlobnika, a nezakonitih postupaka nema i oni na to strogo paze.

Ali, veli-paša je još od ranije svojim aržom osumnjičio kod Dvora stanovnike Sarajeva. Kada je on to dostavio, njegov dobročinitelj veliki vezir Huršid Ahmed-paša je valijin arž iznio pred sultana i tražio da se stanovništvo Sarajeva ukori, pa je isposlovan ferman i dostavljen preko posebnog mubašira Nuri-age. U tom visokom carskom fermandu ovako stoji:

“Moje carsko veličanstvo je sa pouzdane strane obaviješteno da se carski janičari, turnadžije, hasečije, age, alemdari i ostali neferi, koji se nalaze u Sarajevu, upliću u državne poslove, da se ne pokoravaju časnom Šerijatu, da čine zulum nad rajom i to im je postala navika. Kada se od njih traži nešto što se njima ne svida, oni se suprotstavljaju i stalno prave nered i dižu bunu. Bosna je domovina junaka, njeno sve stanovništvo je do sada pokazivalo vjernost, izvršavalo naredbe časnog Šerijata i tako steklo moju carsku naklonost. Naročito su ovog puta pokazali svoju vjernost u odnosu na Srbe. Tim povodom im je ukazana moja posebna carska pažnja.

Međutim, ovakve postupke, koji se kose sa časnim Šerijatom, učinio je neko među vama, neki nitkov koji ne razlikuje dobro od zla. Samo je od njega ovako nešto moglo poteći.

Neshvatljivo je da se ovako što dogodilo. Ako je i bilo, ubuduće trebate se pričuvati ovakvih nevaljalština, da se povučete, pokoravate časnom Šerijatu i svojim starješinama i klonite se svakog uplitanja u državne poslove, da ne činite zla prema sirotinji i nemoćnim i da ih ne uznemiravate.

Ukoliko se neko i nakon ovoga usudi učiniti nešto što se kosi sa carskom voljom takve treba kažnjavati kako su i zaslužili, a na osnovu mog ranije izdatog upozoravajućeg fermata.”

Na to je stanovništvo Sarajeva dostavilo Dvoru mahzar kojim sa sebe skida svaku odgovornost, a iznosi vali-pašine zulum i nepravde prema njima. Poslali su ga u Istanbul po odlučiji Kari i menzildžiji Mula Salihu, pa su ova dvojica taj mahzar predali Dvoru.

Kada je veliki vezir Huršid Ahmed-paša to saznao, on je taj mahzar omalovažio i učinio da to Car ne uvaži. Naredio je da se

donosioci mahzara uhapse. Spomenutog Karu uhvatili su i uhapsili, a Mula Salih se, uz pomoć i posredstvom Bošnjaka Bekir-efendije, koji je boravio u medresi u Istanbulu sakrio. Navedeni Karo je, kratko vrijeme iza toga, zbog patnje u zatvoru umro, a Mula Salih je nekako pobjegao.

Kada je vali-paša doznao za ovaj mahzar, od srdžbe nije znao šta radi. U namjeri da se Sarajlijama osveti, dogovorio se sa Skopljakom Sulejman-pašom da sakupi jaku vojsku iz Krajine i Uskoplja, pa da je dovede i iznenada s njom napadne Sarajevo. Kada su Sarajlije za to saznale, a oni nisu s njim bili zadovoljni, svi su ustali u odbranu i odmah krenuli da ga dočekaju i suprotstave se. U okršajima koji su se dogodili u Krušćicama i Brezama, između palanki Busovače i Viteza, vali-pašina strana je poražena. Vali-paša i Sulejman-paša pobjegli su u tvrđavu Jajce i tamo su se utvrdili. Sarajlije su pobjedonosno došle u Travnik, pa kako tamo nisu našle valije, krenule su prema kasabi Uskoplje. Tamo su poharale Sulejman-pašine konake, a potom su se vratile svojim kućama.

Čuvši za ovaj sramotni događaj, sultan se sav predao na to da sazna kako je to bilo, pa pošto je doznao da je za ovo glavni krivac veliki vezir Huršid Ahmed-paša, smijenio ga je s položaja velikog vezira, 18. rebiu-l-ahira 1230. godine (30. III 1815), pa je postavljen na položaj valije Bosne.

Spomenuti Ali-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni, a navedeni Sulejman-paša određen je za muhafiza Beograda.

Taj Ali-paša potječe iz kasabe Derence. U početku je bio pošao putem drumskog razbojništva, ali ga je spomenuti Huršid Ahmed-paša uzeo sebi. S obzirom da je bio junak, hrabar i vrlo slobodan, dospio je do visokog vezirskog položaja, ali kako se bavio hajdučijom prozvan je Hajta Ali-paša. Uistinu je po prirodi bio sklon otimačini. Stalno je nastojao da narod okrivljuje i da otima od njega novac.²⁴¹

²⁴¹ U godini 1230. (1814/15) pomrli su u gradu Sarajevu: ugledni Sarajlija Mulla-aga Očaktan - 5. muharrema (18. XII 1814); 15. safera (28. I 1815) ugledni kad-ija, rođen i odrastao u Sarajevu, Mehmed Džudi-efendija Čohadžić; 8. ša'bana iste godine (16. VII 1815) Mustafa-aga Očaktan; 3. ramazana (9. VIII 1815) Mula Nurullah Muzaferija; 17. šewwala (22. IX 1815) Abdulah-aga Hadžišabanović; 1. zu-l-ka'deta (5. X 1815) hadži Mehmed-efendija Muzaferija.

HURŠID AHMED-PAŠA, BIVŠI VELIKI VEZIR

18. rebiu-l-ahira 1230. godine (30. III 1815)

(Od rebiu-l-ahira 1230. godine (13. III - 10. IV 1815) veliki vezir Mehmed Emin Reuf-paša. Rodom je iz Istanbula. Smijenjen.)

Spomenuti Huršid Ahmed-paša je te godine postavljen za valiju Bosne, ali se nije mogao saznati datum njegovog dolaska u Bosnu. Međutim, nije dugo prošlo a on je stigao u Bosnu.

Prvog redžeba 1230. godine (9. VI 1815) Srbi su se po nagonu svog izdajstva, koje je usadeno u njihovoj prirodi, ovaj put ponovo digli na ustanak. Trebalo je da se raja žali Dvoru i da ga izvijesti o krvoprolićima, nasiljima, nepravdama i ostalim nedoličnim postupcima beogradskog muhafiza Bošnjaka Sulejman-paše. Međutim, pošto raja za to nije imala mogućnosti, to nasilje dovelo je do opasnosti i raja je izabrala put pobune i na isti način digla se na ustanak. Usudila se da neke muslimane pobije, a njihovu djecu i žene odvede u ropstvo. Čak su se svi ujedinili i pristupili brzoj izgradnji logora.

Prvog ša'bana 1230. godine (9. VII 1815), iz prispjelih arzo-va Dvoru što su ih dostavili Marašli Ali-paša, rumelijski valija i muhafizi Beograda i Niša, utvrđeno je da se spomenuta raja nije mogla dovesti u red legalnim putem i na lijep način, pa je zatraženo pravno mišljenje šerijatskog suda i šejhu-l-islam je izdao sljedeću fetvu:

“Ako zimiye, nastanjene u selima u okolini jednog grada u islamskoj zemlji otkazu poslušnost prema višim naredenjima, pa se opredijele za borbu da bi neka muslimanska mjesta zauzeli u borbi sa muslimanima, da li se spomenuta sela po zakonu smatraju neprijateljskom zemljom, da li ratne odredbe važe za njih i mogu li se ubijati i odvoditi u ropstvo?” Odgovor je glasio: “Da”.

Na spomenute ustanike se ima proći sa svih strana. Sa bosanske strane će na njih udariti bivši veliki vezir bosanski valiija Huršid Ahmed-paša, pa će ih ubijati, hvatati i odvoditi u ropstvo i tako raju natjerati na pokornost; sa niške strane valiija Rumelije Marašli Ali-paša, kao samostalne vojskovođe, a sa vidinske strane određuje se Velijuddin-paša, mutesararif sandžaka Tirhale.

Uz gore spomenute odrediti još dovoljno mirimirana i njihove opreme i dosta hrane za vojsku. Sa njima uputiti topove, tobdžije, top-arabadžije, odrede kumbaradžija i lagumdžije sa svom ratnom opremom i ostalim što je potrebno. Odrediti i poslati kasab-baše i emine za smještaj vojske. Odrediti zapovjednike i tako organiziranu vojsku odmah uputiti na njihova odredišta. Na rumelijsku stranu poslan je kao poseban vođa komore prvi carev mirahor Zejnulabidin-beg, iz Jenišeaira, da ih sve podigne i uputi gdje treba. Određeni su i činovnici da utvrde mjesta i utvrđenja gdje bude potrebno.

U ovom pogledu je spomenuti bosanski valiija, izvršavajući visoku carsku naredbu koja mu je došla, odmah pristupio popisivanju i dizanju vojske koliko je bilo potrebno iz Bosanskog ejaleta da bi je poslao na Srbiju.

U međuvremenu, rumelijski valiija i serasker spomenuti Ali-paša, bivši veliki vezir, stigao je bez borbe izravno u Beograd sa svojom vojskom.

Kada su srpski avanturisti vidjeli kako Ali-paša žestoko napada, i kada su čuli da će na njih sa svih strana doći velika vojska, okanili su se i pokajali, pa pošto su zamolili da ih se poštedi i da im se pruži i zajamči sigurnost, njihova molba je kod Cara prihvaćena. Kako će se riješiti pitanje spomenutih dato je u nadležnost iskusnom navedenom Ali-paši.^{*242}

* 242 Na pečatu je bio sljedeći tekst:

"Huršid Ahmed, 1217. godina (1802/03).

Oslanjam se na Allaha. Na Njega se oslanjam i Njemu se obraćam. Pomoć i uputa je samo od Allaha. Nema moći ni snage osim kod Allaha."

Zbog takvog okončanja spora prestala je potreba slanja i raspoređivanja vojske na položaje s ove strane, tj. iz Bosanskog ejaleta, pa je sva dignuta vojska dobila odsustvo.²⁴³

Kada je došao spomenuti Ali-paša u Beograd postavljen je za valiju Smedereva sa Beogradom. Beogradski mutesarraf Bošnjak Sulejman-paša postavljen je za valiju Bosanskog ejaleta sa Hercegovinom, a bosanski valija bivši veliki vezir Huršid Ahmed-paša postavljen je na dužnost u Solun 23. zu-l-ka'deta 1230. godine (28. X 1815).

Sadašnji valija Beogradskog ejaleta Ali-paša je i ovaj zadatak obavio sa potrebnom odanošću i još prije stupanja na povjereni mu zadatak pokazao je potrebnu ozbiljnost u obavljanju poslova, pa je to kod Cara naišlo na odobravanje i velike pohvale. Njemu je koncem safera 1231. godine (21. - 30. I 1816) izdan i upućen carski ferman u kome se kaže: "Vazda uživao u plodovima moje carske darežljive trpeze." Tom mu je prilikom darovan

²⁴³ /BUJURULDIJA/

"Istaknutom poznavao Šerijata kadiji Srebrenice, neka mu se znanje poveća; ponositom i uglednom carskom kapidžibaši ajanu Srebrenice hadži Salih-begu, povećao mu se ugled; svim uglednicima vilajeta i ostalim odgovornim, povećala im se vrijednost, dostavlja se sljedeće:

U kadijstvu Srebrenica, most preko rijeke Drine u Kosturivi(?) dugo vremena nije popravljao kako treba, pa je dotrajao. Budući da se taj most nalazi na drumu za Zvornik, pobjedonosna vojska pod mojom komandom, kada se sakupi, teško će moći preći preko mosta i prenijeti svu ratnu opremu. Zbog toga je potrebno odmah pristupiti opravci toga mosta.

S tim u vezi, vi gore spomenuti efendija, kapidžibašo i svi ostali navedeni, čim primite ovu moju bujuruldiju, odmah ćete pristupiti popravci navedenog mosta i založit ćete se da se to provede. Pri tome se dobro čuvajte odugovlačenja i propusta u tom smislu.

Pošto si ti Salih-bašo, određen da kreneš na srpske ustanike, kada budeš pošao, odmah ćeš upozoriti tvoga vekila u Srebrenici da preuzme brigu oko popravke i uređenja te ćuprije i da pri tome ništa ne propusti. Čuvajte se da ne učinite nešto što je suprotno ovome.

Ova bujuruldija izdata je u Divanu Bosne, a lično ju je dostavio i poslao serasker Bosne.

Ako Bog da, kada je primite, treba u svemu postupiti po odredbama naše bujuruldije i bezuvjetno prionuti na posao i most popraviti, a kloniti se svega što se kosi sa bujuruldijom."

Dana 21. ramazana 1230. godine (27.VIII 1815)

počasni carski ogrtač od samurovine sa ukrasima i mač sa ručkom okićenom draguljima.

Gore spomenuti Ali-paša smirio je srpsku bunu. Isposlovan je carski ferman od konca rebiu-l-ewwela 1231. godine (20. - 29. II 1816) da se, kao pravilo, uvede da se stalno kod muhafiza Beograda nalazi po jedan knez iz svakog srpskog kadiluka, koga će narod izabrati i poslati.

Sredinom muharrema 1231. godine (13. - 22. XII 1815) su se vratili u Istanbul jedna orta tobdžija, pola orte top-arabadžija zajedno sa zabitima i ljudstvom, koji su bili poslani iz Istanbula bivšem valiji Huršid Ahmed-paši radi borbi u Srbiji, a gore navedeni paša je te godine krenuo iz Travnika i uputio se na svoje odredište.

SULEJMAN-PAŠA, SIN MUSTAFA-PAŠE, SKOPLJAK

23. zu-l-ka'deta 1230. godine (28. X 1815)

(Od safera 1233. godine (11. XII 1817 - 9. I 1818) veliki vezir derviš Mehmed-paša. Roden je u tvrđavi Anabol na Peloponezu. Smijenjen.)

Kada je spomenuti te godine postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom, svojom bujuruldiom od 19. zu-l-hidždžeta 1230. godine (23. X 1815) postavio je za svoga kajmekama Ibrahim-bega, da on upravlja ejaletom do njegovog dolaska. On je te godine napustio Beograd i koncem zu-l-hidždžeta (24. XI - 2. XII 1815) stigao u Prištinu. Odatle je krenuo i 4. muharrema 1231. godine (6. XII 1815) stigao u Novi Pazar. Odatle je nastavio i 18. toga mjeseca (22. XII 1815) stigao u Sarajevo. Nakon odmora od tri dana, uputio se u sjedište valija - Travnik.

Ne zna se zašto spomenuti valija nije išao iz Beograda ravno u Bosnu, niti zašto je zaobilazio preko Prištine.

Abdulfettah-efendija, sarajevski kadija, smijenjen je, a namjesto njega postavljen je kadija Gulli-zade Mustafa Mubašir-efendija, sin hadži Mustafa-efendije (1. zu-l-hidždžeta 1230. godine).²⁴⁴

Zbog ustanka u Srbiji većina stanovništva Beograda se bila rasturila na sve strane. Tada je samo u tvrđavi Beograd oboreno oko dvije stotine kuća. Zbog toga je izdan carski ferman početkom rebiu-l-ewwela 1231. godine (januar 1816) da se svi oni, koji su tamo došli iz Beograda a koji se nalaze u Bosanskom ejaletu, vrate u svoj zavičaj Smederevo i ostale krajeve, da bi se

²⁴⁴ Na jednom hudžetu od 1. muharrema 1230. godine (14. XII 1814) utisnut je muhur Abdulfettah-efendije sa tekstom:

"Bože, okreni pravim putem poslove Abdulfettaha."

tamo naselilo islamsko stanovništvo i da bi se obnovio život u tim krajevima.

Kada se trebaju podnijeti tužbe sudu u vezi s nekim pravnim sporom, i kada treba pozvati na sud nekoga od uglednika, uhapsiti ga i naplatiti zakonske obaveze, onda to rješava i izvršava kajmekam nakibu-l-ešrafa onoga kadiluka u kome je nastanjen uglednik. Međutim, mjesni činovnici to stalno vrše i time čine ono što ne smiju. I sejjidi, koji vuku porijeklo od Božijeg Poslanika, traže da budu na poseban način uvažavani u Osmanskom carstvu, s obzirom na njihovo porijeklo.

Sredinom mjeseca rebiu-l-ahira 1231. godine (14. - 15. III 1815) razaslati su carski fermi svim kadilucima u kojima sejjidi nemaju svog kajmekama nakibu-l-ešrafa da ga izaberu, pa da od nakibu-l-ešrafa u Istanbulu pribave za njih pismena ovlašćenja da bi se spriječilo miješanje onih koji primijenjuju običajno pravo u pogledu pravnih odnosa, kao što su: privođenje sudu, hapšenje, kažnjavanje i pribavljanje zakonskih prava.

U sarajevsku tvrđavu je nekoliko puta, Božijim davanjem, udario grom, pa pošto je vatra zahvatila i tamošnje skladište municije, na mnogim mjestima porušena je i bili su potrebni popravci. Vali-paša je odredio mimara Bosne Halil-efendiju da utvrdi kakvi su popravci potrebni, pa kada je on to ustanovio, urađene su popravke na tvrđavi, kao i na topovima koji su u njoj bili. Tada je došlo dosta municije i ratne opreme, što je Osmansko carstvo poklonilo Bosni. Sve je to smješteno u sarajevsku tvrđavu.

Gulli-zade Mustafa Mubašir-efendija, sin hadži Mustafa-efendije, koji je tada bio kadija Sarajeva, smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1231. godine (23. X 1816), a namjesto njega postavljen je Mustafa Enis-beg-efendija Čohadžić.

Zbog toga što je opasan klanac, koji se nalazi na hercegovačkoj džadi u kadiluku Konjic, u mostarskoj kapetaniji Hercegovačkog sandžaka u Bosanskom ejaletu, da bi putnici mogli kroz njega sigurno prolaziti i noću i danju, oduvijek je u kuli Lipeta položaj age bio plaćen sa trinaest akči dnevno. I sada je dodijeljen sagaluk za čuvanje te kule Mutafta-agi dana 5. šewwala 1232. godine (18. VIII 1817).

Od sarajevske carine i onog što njoj, kao mukata, pripada u Sarajevu, jedna polovica pripada jednoj od carskih žena sultana Selim-hana po imenu Tab Safa, a druga polovica sarajevskim uglednicima Husein-agi Džiniću i njegovom bratu Mehmedu Haki-efendiji. Svođenjem obračuna za ove mukate, za razdoblje od trideset i dvije godine, prema visokom carskom fermanu, naredeno je da se sve dugovanje koje se utvrdi ima poslati u Istanbul. Pregledom je ustanovljeno da njih dvojica duguju pozamašnu svotu u iznosu od hiljadu i šest stotina groša, pa je taj dug od njih naplaćen.

Tadašnjem vladaru sultanu Mahmud-hanu rodio se sin po imenu princ Sulejman-han, u srijedu 4. zu-l-hidždžeta 1232. godine (15. X 1817).

Tom prilikom izdan je carski ferman da se sedam dana puca iz topova iz svih tvrđava i utvrđenja, da se provede veselje i čine dove za njegovu trajnu sreću.

Na dan 1. zu-l-hidždžeta 1232. godine (12. X 1817), tadašnji kadija Sarajeva Mustafa Enis-beg-efendija Čohadžić je smijenjen, a namjesto njega postavljen je hadži Ebubekir Šukri-efendija.

Na osnovu ranije pristiglog fermata, kojim je naredeno da se srede i pošalju u Istanbul defteri u kojima će detaljno biti navedeno koji su popravci potrebni uz naznaku dužine, širine, visine i izgleda građevine na svim carskim tvrđavama koje se nalaze na granici Bosanskog ejaleta, mimar Bosne određen je od bosanskog valije da pregleda tvrđave koje se nalaze na samoj granici i u njoj blizini, njih ukupno trinaest, i da to ustanovi. Pa kada je posredstvom suda, spomenutog mimara i uglednih ljudi izvršen pregled i sačinjen predračun, za svaku tvrđavu posebno, prema sačinjenom defteru, koji je potpisan, i na osnovu izvještaja suda, ustanovljeno je da je potrebno utrošiti:

Za popravke na tvrđavi Krupi	75.695,5 groša
Za popravke na tvrđavi Bihać	27.427 groša
Za popravke tvrđave Belgradik, drugačije zvane Glamoč, koja se nalazi na tromedi	20.440. groša

Za popravak tvrđave Petrovac, koja se također nalazi na tromedi	21.681,5 groša
Za popravak tvrđave Dubica	46.295,5 groša
Za popravak tvrđave Banja Luke.....	38.723 groša
Za popravak tvrđave Novi, još	52.069 groša
Za popravak tvrđave Prijedor	49.667,5 groša
Za popravak tvrđave Stara Ostrovnica - Kulen-Vakuf i okolnih tvrđava	27.542,5 groša
Za popravak tvrđave Duvno, koja je na samoj granici	39.772 groša
Za popravak tvrđave Livno	44.638 groša
Što iznosi	438.866 groša
(četiri tovara trideset osam hiljada osam stotina šezdeset šest groša)	

Pošto je to utvrđeno onda je, na osnovu starog pravila, trebalo od tih troškova jednu trećinu da podmiri age i neferi, drugu trećinu stanovništvo odnosnih kadiluka, a treću trećinu država.

Tako je i predloženo da jednu trećinu troškova u iznosu od jednog tovara četrdeset šest hiljada dvije stotine osamdeset osam i po groša podmiri država, zatraženo je da se pribavi odobrenje sa najvišeg mjesta. Kako je car prihvatio navedene deftere i izvještaje, koji su mu podneseni, izdan je visoki carski ferman od 22. zu-l-hidždžeta 1232. godine (1. XI 1817) da se spomenute popravke obave i da se, iz državne blagajne, isplati spomenuti iznos novca, pa se tome pristupilo.

Gore spomenuti valija Sulejman-paša smijenjen je sa položaja bosanskog valije 15. rebiu-l-ewwela 1233. godine (24. I 1818) i postavljen za valiju vilajeta Inebaht (Lepant), zajedno sa sandžakom Alanjom. Namjesto njega postavljen je valija Dijarbekra Morali Ebubekir-paša.^{*245, *246, *247}

^{*245} TARIH UKLESAN NA NIŠANU MUHAMED EMIN-EFENDIJE, SINA ISMAIL-EFENDIJE ISEVIĆA, UVAŽENOG KADIJE IZ HADŽI ISA-BEGOVE MAHALE U SARAJEVU.

Isević je sahranjen na velikom mezarju Alifakovac, u istoimenom gradu, na najljepšem brežuljku u jednom uglu koji gleda prema istoku, pokraj svoga oca Ismail-efendije. Od muškog potomstva ostao mu je sin Nedžib Sulejman-efendija.

*Dodi, ne prolazi nehaljno kraj ovog mezara lsevića
Prouči ajet: "Qul huwallah" - pribranu hatmu za njegovu dušu
Ovaj blagoslovljeni mezar nurom sija
Oslonac derviša nakšibendića, istinski sufija
Kad duša prešeli na onaj svijet na rajski počinak
Neka je opslužuju hurije, o Gospodaru svih svjetova
O njegovoj tužnoj smrti Vehbi sročio dva lijepa tariha
Jedan "Mudževher", a drugi zasnovan na svim pismenima:
Naseli se u raj Firdevs u potpunu sigurnost
(puni tarih, 1232. godina - 1816/17)
(mudževher, 1232. godina - 1816/17)*

* 246 Na diobi ostavine od 1. safera 1233. godine (11. XII 1817) gore spomenutog Mehmed Emin-efendije je prodato:

Jedan konj - 40 groša, šest volova - 200 groša, četiri šinika pšenice - 160 groša, šest volova - 200 groša, tri šinika i jedna četvrtina ječma - 52 groša, dva čejreka kuku-ruza - 7 groša, dva čejreka prosa - 7 groša, dva čejreka zobu - 7 groša.

* 247 Godine 1231. (1815/16) umro je hasečija hadži Memiš-aga, sin Abdulahov iz Jagdži-zade mahale u gradu Sarajevu. Ukopan je na mezarju Ravne Bakije. Iza njega ostao je sin po imenu Kasim-aga.

MORALI EBUBEKIR-PAŠA

15. rebiu-l-ewwela 1233. godine
(14. I 1818)

Kada je spomenuti postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom navedenog datuma, carskim fer-manom od konca mjeseca rebiu-l-ewwela 1233. godine (28. I - 7. II 1818) određen je za njegova kajmekama bosanski defterdar derviš Sulejman-beg da upravlja poslovima ejaleta do njegova dolaska.

Bujuruldijom navedenog kajmekama derviš Sulejman-bega od 21. rebiu-l-ahira 1233. godine (1. III 1818) tadašnji mutesellim Sarajeva Omer-beg Babić ostavljen je na položaju sarajevskog mutesellima.

Iako je spomenuti valija Ebubekir-paša bio imenovan na dužnost u Bosanski ejalet, od toga se odustalo, pa je na dužnost u Bosnu određen, pošto je prethodno unaprijeđen na čast vezira, muhafiz tvrđave Ada Kebir Derviš Mustafa-paša Makranedžija, sin hadži Mustafa-paše, 2. rebiu-l-ahira 1233. godine (9. II 1818).

DERVIŠ MUSTAFA-PAŠA, POTOMAK MAKRANEDŽI HADŽI MUSTAFA-PAŠE

2. rebiu-l-ahir 1233. godine (9. II 1818)

Kada je spomenuti postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom navedene godine, opet je početkom rebiu-l-ahira 1233. godine (8. - 17. II 1818) bosanski defterdar derviš Sulejman-beg, carskim fermanom, postavljen za njegovog kajmekama da upravlja poslovima ejaleta do njegovog dolaska.

Spomenuti valija je u subotu 19. džumade-l-ahira 1233. godine (26. IV 1818) krenuo iz tvrđave Ada Kebir i novopazarskom džadom, sredinom mjeseca redžeba (17. - 26. V 1818) stigao u Sarajevo.

Povodom izvještaja o nevaljalim postupcima age novih serdengčtija u Sarajevu Kel Mustafa-age, još je ranije bilo naredeno carskim fermanom da se pogubi. Međutim, kada je spomenuti valija došao u Sarajevo, njegova obitelj i djeca su zamolili da se on zauzme da ga se pomiluje, obavezavši se da se više neće ni u šta miješati i da će mirovati u kući. Kako su i stanovnici pokrajine zamolili da se pomiluje, valija je u svojoj predstavi iznio sve to i zamolio da mu se dosadašnje greške oprostite, a sultan je dao svoj pristanak da se spomenuti pomiluje pod navedenim uvjetom sredinom ramazana 1233. godine (15. - 24. VIII 1818).²⁴⁸

Carskim fermanom od 25. zu-l-hidždžeta 1232. godine (6. XI 1816) svako je mogao uzimati poštanske konje pod kiriju za

²⁴⁸ Na pečatu gore spomenutog, koji je utisnut u bujuruldiu 29. šewwala 1233. godine (1. IX 1818) vidio sam ovaj tekst:

"Ja se samo oslanjam na Allaha, Allah mi je dovoljan. Moja uputa je samo od Allaha. Nema moći ni sile osim u Allaha."

Iza toga sam vidio ovu bujuruldiu, koja se čuva u Muzeju grada Sarajeva pod brojem 784.

obavljanje svojih poslova, uz naknadu od po osamnaest para na svaki sat za jedno grlo, koju će plaćati menzildžiji s tim da se pri tome ne prave smetnje pri odlasku i povratku tatara i ostalih koji putuju za obavljanje državnih poslova, niti da se prouzrokuju zakašnjenja.

U to vrijeme bile su u opticaju novčanice drugih država: "franska", "marijaš" i "pola marijaša", ali nisu imale svoju ustaljenu prometnu vrijednost, pa je zbog toga dolazilo do poremećaja poslovanja u narodu. U sporazumu sa svim odgovornim ljudima vilajeta izdata je naredba da se ubuduće groš "franska" ima primati i davati uz obračunsku vrijednost od četrdeset para, "marijaš" po deset para, a "pola marijaša" po pet para. Naredba je izdana 11. ša'bana 1233. godine (16. VI 1818).

Barut i municija, koji su ranije poslani iz Istanbula da se pohrane u tvrđave Bosanskog ejaleta, a bili su zadržani u tvrđavama Banjska i Novi Pazar, 25. zu-l-hidždžeta 1233. godine (26. X 1818) dopremljeni su u tvrđavu Travnik.

Hadži Ebubekir Šukri-efendija, sarajevski kadija, smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1232. godine (26. X 1818), a na njegovo mjesto postavljen je Mehmed Šakir-efendija, iz Amasije. Navedeni kadija oženio se Nefisa-hanumom, kćerkom Ismail-age iz Vekilharč mahale u Sarajevu. Brak je sklopljen 21. rebiu-l-ewwela 1234. godine (18. I 1819) posredstvom zastupnika age serdengečtija hadži Salih-age Šogolja, a u ime djevojke kćeri Bulbulah hadži Ibrahima, uz mehri-muedždžel od 51.000 akči.

Dvoru je ranije došlo šezdeset i jedan tovar željeznog pribora, koji se čuva u sarajevskoj tvrđavi, da se postave kundaci na topove po carskim tvrđavama. Da bi se upotpunili topovi, koji su bez kundaka, spomenuti materijali poslani su i raspoređeni na potrebna mjesta.

Od one ranije dopremljene municije koju je Dvor poslao kao pomoć tvrđavama Bosanskog ejaleta, za koju je zadužen da je primi i čuva jedan od pomoćnika bosanske hazine Fejzulah-aga Kantarević, odobreno je sarajevskoj tvrđavi tri hiljade oka fišeka, hiljadu osam stotina oka olova, pet hiljada komada đuladi, pa je

s tim u vezi valija izdao bujuruldiju od 11. rebiu-l-ewwela 1234. godine (8. I 1819), da se prednje količine predaju dizdaru tvrđave, pa su stavljene u džebhanu sarajevske tvrđave.

Oduvijek se težilo tome da se sve carske tvrđave, u svakom pogledu ojačavaju, jer njihovo održavanje i učvršćivanje je uvijek bila glavna briga osiguranja. Da bi se sačuvali od propadanja ili nestanka sva zatečena municija u tvrđavama, cjelokupni ratni pribor i sve ostalo, svakih šest mjeseci, posredstvom suda i ostalih za to odgovornih lica, treba vršiti pregled cjelokupne municije i ratne opreme. Stalno treba paziti na to da topovi, puške i ostalo oruđe ne zahrđa i da ne propada, da budu na svom mjestu upaljači i da se stalno podmazuju i čiste. U svakoj tvrđavi treba da ima, uz umjerene dnevnicе, po pet nefera podmazivača pušaka, po tri nefera za sablje, kratke bodeže i jatagane i njih treba zavesti u deftere. Tim neferima treba izdati berate da će uz navedene dnevnicе i nadzor muhafiza obavljati te poslove i to svakih deset, odnosno dvadeset dana po jedanput.

Pošto je sve to obrazloženo kao potrebno u izvještaju što ga je valija podnio Dvoru, stigao je visoki carski ferman u tom smislu 9. džumade-l-ula 1234. godine (29. IX 1819).²⁴⁹

Gore spomenuti valija derviš Mustafa-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 4. šewwala 1234. godine (27. VII 1819), a namjesto njega postavljen je Mehmed Rušdi-paša, muhafiz In-bahta (Lepanta).

²⁴⁹ Kada je te godine, u borbi sa Srbima vođena bitka za tvrđavu Beograd, Hasan-aga, sin Salih-agin iz Bihaća, pogođen je metkom u mišicu lijeve ruke, rana mu se nije mogla izliječiti, pa mu je ruka do iznad lakta odsječena, i tako je onesposobljen. Na njegovu molbu bivši bosanski valija Sulejman-paša podnio je opširan izvještaj, pa je tim povodom izdan ferman od 11. ša'bana 1234. godine (5. VI 1819) po kome mu je određeno mjesečno po trideset groša na ime plaće iz prihoda mukata rudnika željeza Kreševo, koji se nalazi u Bosanskom sandžaku, da mu se isplaćuje iz dijela koji se polaže u glavnu blagajnu.

MEHMED RUŠDI-PAŠA

4. šewwala 1234. godine

(27. VII 1819)

Te godine, kada je spomenutom dodijeljen Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom, carskim fermanom od prve dekade šewwala (24. VII - 2. VIII 1819) postavljen je bosanski defterdar derviš Sulejman-beg da kao kajmekam upravlja poslovima ejaleta do njegova dolaska.

Tadašnji kadija Sarajeva Amasijeli Mehmed Šakir-efendija smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1234. godine (21. IX 1819), a na njegovo mjesto postavljen je Čerkesli Hattat Mehmed-efendija. Ali, iste godine je taj položaj ustupio hafiz Ahmed-efendiji Hatiboviću.

Spomenuti valija stigao je u Sarajevo sredinom zu-l-hidždžeta 1234. godine (1. - 10. X 1819).

Prije nego što je spomenuti vali-paša stigao, na putu prema Sarajevu, jedan trgovac Arnaut prodao je i isporučio robe u vrijednosti od pet-šest hiljada groša nekom Jevreju iz Gazi Husrev-begove mahale u Sarajevu, ali se ubrzo ispostavilo da je taj Jevrej bez novaca. Ma koliko je taj trgovac nastojao da novac naplati ili dobije robu nazad, nije bilo koristi od toga, ostao je oštećen.

Međutim, kada je spomenuti valija Mehmed Rušdi-paša stigao u Sarajevo, taj trgovac Arnaut podnio je mahzar vali-paši u kome je iznio kako se to desilo i koliko je oštećen. Iznoseći sve Jevrejeve varke i ponizno moleći da ga uzme u zaštitu, uspio je da ga pridobije za sebe.

Vali-paša nije primio navedenog dužnika, nego je pozvao nekoliko uglednih ljudi. Pored toga što je taj iznos nastojao da naplati od njegovih sunarodnika, niže će se vidjeti da je objedio Jevreje i neke kršćane da su i oni u to upleteni. Vjernici, pripadnici dviju navedenih konfesija zatražili su zaštitu suda i uglednih

ljudi, moleći da oni utječu da se oslobode osobe koje su pozatvarane.

S tim u vezi, tadašnji kadija grada hafiz Ahmed-efendija Hatibović poslao je ispred suda nekoliko uvaženih ljudi da traže da se ovi oslobode. Kada su stigli do vali-pašine kapije sejmeni su na njih pripucali i oni su se, prije nego što je došlo do ozljeda, vratili. Kada su pucnjevi iz pušaka odjeknuli, građani su se uzburili i pozatvarali dućane.²⁵⁰

Kod ovakvog stanja, ugledni građani htjeli - ne htjeli došli su vali-paši. Kada su izvijestili šta se događa, vali-paša je shvatio da će stvar ispasti naopako, pa da bi vatru ugasio, odmah je naredio da se ti ljudi oslobode. Ovaj nevaljali postupak pripisao je svome čehaji, pa ga je stavio na konja i protjerao. Iako je imao namjeru da ode u Travnik, sjedište valija, oni su da ih država ne bi kasnije okrivila, jer je vali-paša doveo do toga, poručili da mu neće dozvoliti da ode u Travnik sve dok se od njega o tome ne primi sened. Vali-paša je pet-šest dana sa njima o ovome pregovarao, ali je na koncu dao sened i predao ga sudu, u kome je priznao da je on ovome bio povod, pa je krenuo u Travnik.

Smatramo umjesnim da ovdje doslovno navedemo sened, koji je vali-paša podnio sudu:

“Povod za pisanje ovih redaka je sljedeći:

Kada smo došli u Sarajevo, njegovo stanovništvo živjelo je u miru. Kao što je i prethodnim vezirima davalo konak i meni i mojoj pratnji je stanovništvo toga grada ukazalo svu pažnju, pa i više nego drugima dali su snabdijevanje i ostalo što je bilo potrebno.

Zato što smo mi, mimo Šerijata i bez optužbe uhapsili Jevreje i kršćane da ih ispitamo, časni sud je poslao ljude po pitanju njihovog oslobađanja. Kada su ti ljudi dolazili, naši sejmeni su na njih zapucali iz pušaka.

²⁵⁰ Begluk-saraj izgrađen je do 1270. godine (1853/54) pored kasarne, koja se nalazi ispod ulice Širokača, koja vodi pored džamije Čokadži-zade hadži Sulejmana, na mjestu gdje je izgrađena carska kasarna u Sarajevu.

Stanovništvo grada ni u ovom slučaju, a ni u kakvom drugom slučaju nije činilo ništa protiv Šerijata, protiv volje sultana, protiv volje mojih časnih prethodnika vezira, a ni protiv moje volje, što se ovim senedom potvrđuje i daje navedenom stanovništvu kao dokumenat pod pečatom da ga, u slučaju potrebe, pokaže."

Dana 3. muharrema 1235. godine (22. X 1819)

Na malom pečatu:

"Mehmed Rušdi-paša, valija Bosne"

Događaj o kome je gore rečeno da će se razriješiti, ovako se zbilo:

Nešto ranije, jedan pripadnik jevrejske zajednice po imenu Mošo, sin Avrama, Božijom uputom, imao je čast da postane musliman. Odabравši ime Mustafa, pristupio je mevlevijskom tarikatu.

Iza toga je neko vrijeme obilazio po drugim krajevima, a prije godinu i po opet je došao u Sarajevo. Došavši ponovo u Sarajevo, doveo je na sud svoju vjenčanu ženu Hanu, kćer Hajima, Jevrejku, i njihova dva maloljetna sina, pa je pred tadašnjim kadijom Sejjid Mehmed Šakir-efendijom toj svojoj ženi predložio da primi islam pozvavši je u Muhammedovu vjeru. Ali, spomenuta Hana je pred navedenim sudijom odbila da primi islam.

Na osnovu toga, a pošto ta dva maloljetna sina pripadaju onom roditelju koji je bolji, spomenuti sudija je to dvoje maloljetne djece oduzeo od navedene Jevrejke, pa ih je predao novopostalom muslimanu Mustafi da se kod njega odgajaju.

Međutim, iako je njihovoj majci strogo zabranjeno da se miješa u odgoj djece, spomenuti Mustafa odbio je preuzeti djecu i htio je, suprotno časnom Šerijatu, da ostanu kod njihove majke. Pošto ih nije htio nikako primiti, navedeni kadija je, dok taj novopostali musliman ne stekne čvrsto vjerovanje i dok ne bude zasigurno znao razlikovati šta valja a šta ne valja, to dvoje maloljetne djece povjerio na čuvanje tadašnjem mutesellimu grada Sarajeva Omer Tahir-begu.

Nakon nekog vremena, taj novopostali musliman Mustafa, došao je kod spomenutog mutesellima i uzeo to dvoje maloljetne

djece i krenuo s njima u Travnik. Kada je tamo stigao, odveo je tu djecu austrijskom konzulu, čije je sjedište bilo u Travniku i ponudio da ih proda. Konzul se obratio pismenim putem tadašnjem travničkom kadiji Ibrahim-efendiji, porijeklom iz Gračanice, postavivši pitanje: je li dozvoljeno po Šerijatu da se ovakva prodaja vrši.

Navedeni kadija je to izložio bosanskom valiji. Spomenuti valija izdao je bujuruldiju da se navedeni novopostali musliman kazni, kao opomena drugima, a s tim u vezi da se podnese arz pošto se slučaj do u tančine ispita, jesu li Jevreji nešto spletkarili sa navedenim konzulom, bilo da su mu to pismeno, ili na neki drugi način dostavljali.

Na osnovu navedene dostavljene bujuruldiije, sarajevski kadija Sejjid Mehmed Šakir-efendija pozvao je Jevreje na sud i ispitao ih, pa kada je i ispitivanjem stanovnika ustanovljeno, nakon tajnog provjeravanja, da pripadnici navedene zajednice nisu nikakav prijestup učinili, o tome je podnio spomenutom valiji izvještaj, a jedan poseban hudžet izdao je navedenoj zajednici.

Potomci osnivača tekije Ahi-Evran Veli, koja se nalazi u Kiršehiru u Anadoliji, jesu šejhovi svih esnafa tabaka i zanatlija na području Osmanskog carstva. Oni izdaju i idžazete i inabete majstorima i kalfama. Po tradiciji je to kod njih prelazilo sa oca na sina.

Prema starom običaju, svi prihodi koji su se ostvarivali uvijek su se trošili za popravke i održavanje te tekije kao i na ishranu putnika namjernika. Sada, među tim esnafima su se pojavili neki ljudi, za koje se ne zna ni ko su, ni šta su, pa onemogućavaju izdavanje idžazeta i inabeta, i stalno se u to upliću. Tako, kada je ovaj put došao u Bosnu starješina i glavni šejh hafiz Omer-efendija, vakifov potomak, u namjeri da riješi pitanje izdavanja inabeta i idžazeta, kako to pravila tarikata nalažu, on je sa sobom donio carski ferman od 17. safera 1235. godine (5. XII 1819) koji sadrži upozorenja da se putem suda spriječi eventualno uplitanje od nekih esnafa.

Kada je stigla vijest od sultana o tome šta se zbilo između spomenutog valije Mehmed Rušdi-paše i stanovnika Sarajeva,

navedeni je 20. safera 1235. godine (8. XII 1819) smijenjen sa položaja bosanskog valije, oduzeta mu je čast vezira i naređeno mu je da se nastani u Iskedži.

Na njegovo mjesto postavljen je valija Jedrese Klisi Ali Džela-luddin-paša.^{*251}

^{*251} MUNADŽAT BOSANSKOG VALIJE MEHMED RUŠDI-PAŠE

O Premudri, koji svakog izobiljem obasipaš

Premilostivi koji svakog hraniš i sve znaš

Ti koji vodiš na put ispravni

O Bože dobri i veliki

O Care svih careva svijeta

Zaštitniče samotnika

Samo trunom Milosti Tvoje

Ubogi vlasnik rijetkog bisera postoji

O Bože, Bože Dobročinitelju

More Tvoje darežljivosti nepojmljivo je

Sve na svijetu stvoreno što je

U Tvoje blagodat i utonulo je

Bože, Tvojom milošću

Upućeni pravi put nadođe

A grješnici mjesto ružičnjaka

Muku paklenu zaslužiše

Tvojim dobroti padašahu

Ne smeta grijeh i grijšenje

Ti si onaj koji daje sreću svakom

Milostiv i voljenom i omraženom

Ti si onaj što svoga roba usrećuje

Gospodar što obilnu svjetlost daje

Svaku teškoću razrješavaš

Grijehe opraštaš, mahane pokrivaš

O Jedini, smiluj se Rušdiji

Gospodaru, Neograničeni, Svemoćni

Ne tjeraj ga, o Milostivi od svoje kapije

Jer on nema gdje da se skrije.

KLISI ALI DŽELALUDDIN-PAŠA

20. safer 1235. godine (8. XII 1819)

(Od rebiu-l-ewwela 1235. godine (18. XII 1819 - 16. I 1820) veliki vezir Sejjid Ali-paša. Rodom je iz Sparte. Smijenjen.)

Od redžeba 1236. godine (4. IV - 3. V 1821) veliki vezir Benderli Ali-paša. Od redžeba 1236. godine (4. IV - 3. V 1821) Izmiri hadži Salih-paša.

Od safera 1238. godine (18. X - 15. XI 1822) veliki vezir Abdulah-paša. On je došao iz Istanbula sa položaja bostandži-baše. Smijenjen.)

Kada je spomenutom paši dodijeljen Bosanski ejalet sa Hercegovачkim sandžakom, on je tada svojom bujuruldijom od 17. rebiu-l-ewwela 1235. godine (3. I 1820) postavio za kajmekama svoga čovjeka Hasan-agu i poslao ga da upravlja, do njegovog dolaska, poslovima ejaleta. Kajmekam je stigao u Bosnu 5. džumade-l-ula 1236. godine (19. I 1820).

Mustafa-beg-efendija Čohadžić, stanovnik Sarajeva, sadašnji kadija Fočanskog kadiluka, bio je povod neredima u gradu i doveo do toga da se zavedeni poredak bio potpuno poremetio. Iako je ranije bio kažnjen progonstvom, nije se opametio. Opet je ustao sa tvrdnjama da je on jedini koji odlučuje, pa kako je takvo njegovo držanje izazvalo nered u gradu i ovoga puta je udaljen naredbom od 7. rebiu-l-ahira 1235. godine (23. I 1820).

Tadašnjem sultanu Mahmud-hanu Drugom rodio se sin - princ Ahmed 24. zu-l-hidždžeta 1234. godine (14. X 1819). Tim povodom izdan je ferman 15. džumade-l-ula 1235. godine (2. III 1820) da se sedam dana pucanjem iz topova i pušaka iz svih tvrđava i utvrđenja provodi veselje, pa se slavlje provelo.

Spomenuti valija Ali Dželaluddin-paša pošao je iz Jedrena 15. rebiu-l-ahira (31. I 1820) i, idući konak po konak, u Bosnu je stigao posljednjeg dana mjeseca džumade-l-ula (15. III 1820) i došao u Travnik.

Čim je došao, razaslao je pismene bujuruldijske da se spriječe čergari i ostali Cigani da ne lutaju po selima i nahijama.²⁵²

U Bosanskom ejaletu su se bile pojavile razne rulje palikuća, razbojnika i kradljivaca, pa su sa svojim paljevinama i kradama sirotoj raji i stanovništvu ejaleta stalno pričinjavali štete. Zbog toga, da bi se stanovništvo zaštitilo od tih njihovih zala, da bi se oni iskorijenili i uspostavio mir, izdana je bujuruldijska 17. ša'bana 1235. godine (3. VI 1820) da se svi nastanjeni muslimani i raja Bosanskog ejaleta, posredstvom suda, vežu za pouzdane jamce, a za sve one koji ostanu bez jamca, da se dostavi spisak, uz naznaku imena i prezimena.

U to vrijeme uvedene su "murur-tezkire" (propusnice). Onaj ko nije imao potvrde za put nije mogao ići iz jedne u drugu kasabu, a ako bi ipak išao, bilo je propisano da se strogo kazni. Na svim drumovima, klancima i prelazima bili su postavljeni kontrolori. Donesena je odluka da ove potvrde besplatno izdaju kadije.

U to vrijeme se novac, koji je bio u prometu, kretao po znatno većoj cijeni od propisane. Vrijeme i prilike iziskivali su da se sve vrste novca svedu na ranije vrijednosti, pa su ovom prilikom carske kovnice novca odredile vrijednost kovanom novcu, i to:

Funduk dukat	11 groša
Istanbul zeri mahbub, kao i do sada	8 groša
Misir dukat	7 groša
Funduk rubija	110 para
Madar dukat	15 groša
Tunis i džezair dukati	12 groša
Jalduz dukat	15 groša i 10 para
Kremensa(?) dukat	14 groša i 30 para
Španjolski dukat u jednom komadu - osmak	104 groša
Krstaš, direklija i kušlija rijali po	6,5 groša
Razni drugi rijali po	6 groša

²⁵² Pošto je tadašnji kadija kadiluka Maglaj Sulejman-efendija razriješen dužnosti, namjesto njega postavljen je Omer-efendija, sin Osmana, mjeseca redžeba 1235. godine (14. IV - 13. V 1820).

Od ove vrijednosti se ne smije ni za jednu akću, ni više ni manje, kupovati ili prodavati. U tom smislu izdan je strogi carski ferman u prvoj dekadi ramazana 1235. godine (12. - 21. VI 1820).

Raja nahije Drobniak, koja se nalazi u susjedstvu Kolašina, otkazala je poslušnost, pa se sporazumjela sa pobunjenicima iz nahije Morače, koja sa njima graniči, da napada na susjedne muslimanske nahije i da stalno nanosi zla muslimanima. Zbog toga je spomenuti valija poslao svoga delibašu Ahmed-agu sa dovoljno vojske da ih kazni i da ih ponovo vrati u pokornost.

Tadašnji mula Sarajeva Čerkesli Hattat Mehmed-efendija, smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1235. godine (8. IX 1820), a namjesto njega postavljen je Sejjid Šehirli Ali-efendija. Kada je trebalo da navedeni Ali-efendija preuzme dužnost kadije, spomenutog datuma on je to ustupio tadašnjem sarajevskom kadiji hafiz Ahmed-efendiji Hatiboviću.²⁵³

Sulejman Faik-efendija, sekretar velikog vezira na carskom Divanu, koji je bio fermanom određen od sultana sa zadatkom da ispita štete koje su se dogodile između krajiških nefera i Austrijanaca, postavljeni zadatak izvršio je i 13. safera 1236. godine (20. IX 1820) vratio se u prijestonicu.

Pošto je zamoljeno da se od imetka sarajevskog muftije Sejjid Šakir-efendije (Česrije), zbog nezajažljive pohlepe i nanesene štete uzme i da se on smijeni, namjesto njega je na osnovu menšure šejhu-l-islama postavljen muftija Mehmed Šakir-efendija 12. džumade-l-ahira 1236. godine (17. I 1821).

Od dvanaest spahija, stanovnika kadiluka Rogatice, koji su, na osnovu valijine bujuruldije, pohapšeni i bačeni u tamnicu sarajevske tvrđave, jer se nisu pokoravali časnom Šerijatu i visokim naredbama, nego su se odmetnuli, njih šesterica su noću pobjegli iz tvrđave i to: Alija Redžović, Mustafa i Alija Džino iz džemata Godomilje, zatim Gazija Rustem, Mehmed Kanica i Derviš Kapo iz džemata Sočice. To se dogodilo samo zato što je dizdar

²⁵³ Na njegovom je pečatu stajalo:
"Kako je Allah darovit prema Ahmedu."

tvrdave zgriješio i nije vodio računa o tome. Zbog ove velike optužbe, dizdar tvrdave Bektaš-aga je na osnovu valijine bujuruldiye od 17. rebiu-l-ahira 1236. godine (22. I 1821) javno pogubljen kao opomena drugima.^{*254, *255}

Tadašnji mutesellim Sarajeva Tahir Omer-beg Babić, sin hadži Ibrahim Alaj-bega iz Sarajeva, sredinom ša'bana (14. - 23. V 1821) umro je prirodnom smrću. Na njegovo mjesto je, valijinom bujuruldijom od 27. ša'bana 1236. godine (30. V 1821), postavljen sin umrlog Mehmed-beg. Vali-paša ga je darovao čurakom i unaprijedio ga.

Povodom pobuna, koje su se tog vremena dogodile u Vlaškoj i Moldaviji i među hrišćanima, pripadnicima bizantijske crkve, na području nekih islamskih krajeva, visokim carskim fermanom naređeno je svim muslimanima da budu u pripravnosti kao da će sutra krenuti u ratni pohod. Od spomenutog valije izdane su bujuruldiye u kojima se naređuje da se i u Bosanskom ejaletu, na isti način, vojska skupi, opremi i bude u pripravnosti. Bujuruldiye su upućene 9. šewwala 1236. godine (10. VII 1821) sarajevskom kadiji, mutesellimu Novog Pazara Osman-paši i svim kapetanima.

Uzrok ove pobune je sljedeći: Kada je umro raniji vojvoda pokrajine Vlaške, Alko, neki odmetnik po imenu Todor, iz Bukurešta, stao je na čelo jedne grupe nitkova i počeo hajdukovati, a iza toga je izdajnik Aleksandar, sin bjegunca Islandića, sa jednom grupom odmetnika upao u Moldaviju i zauzeo je. Tadašnji vojvoda Mihal, po nagonu svoje izdajničke prirode, pridružio mu se. Pošto su dizali i pozivali raju na bunu širom zemalja Osmanskog carstva, od Dvora je izdan ferman svim muslimanima Carstva da se pripreme za rat. Tako su sredinom redžeba 1236. godine (14. - 23. IV 1821) aga janjičara na Dvoru

*254 Petog džumade-l-ula 1236. godine (8. II 1821) ukopan je u Sarajevu na mezarju Kovači. Ostalo mu je jedno žensko dijete.

*255 Hadži hafiz Mehmed Emin-efendija, koji je postavljen za kadiju Mostara, odredio je 1. džumade-l-ula 1236. godine (6. III 1821) Ibrahim-efendiju da u njegovo ime vrši dužnost naiba u Mostaru.

Ali-aga i šejhu-l-islam Jesendži-zade Abdulvehhab-efendija također izdali svoje naredbe u tom smislu, koje su razaslali u sve krajeve Carstva.²⁵⁶

Tadašnji kadija Sarajeva, hafiz Ahmed-efendija Hatibović je smijenjen 1. zu-l-hidždžeta 1236. godine (30. VII 1821), a namjesto njega postavljen je dotadašnji beogradski kadija Sejjid Ahmed Šerif-efendija Fejzi-zade.

Bivši travnički muftija Ataullah-efendija, nastanjen u Zenici, osjetio je da ga vali-paša mrzi, pa uzevši sa sobom nekoliko svojih drugova, pobjegao je Salih-begu, iz Srebrenice, koga vali-paša također nije podnosio. Pošto je Salih-beg bio opkoljen, nije mogao do njega doći, nego je pobjegao negdje na drugu stranu. Izdane su i razaslane bujuruldiye 27. safera 1237. godine (13. XI 1821) kojima je naređeno da se navedeni Ataullah-efendija i njegovi ljudi, gdje god se nađu, pohvataju i vezani dovedu valiji.

Dana 17. rebiu-l-ahira 1237. godine (11. I 1822) upućeni su u Rumeliju: Mustafa-paša Skopljak, mirimiran, mutesarraf sandžaka Klis i njegova braća Ibrahim-beg i Mehmed-beg, sa ličnom pratnjom i još nekim ljudima.

Na osnovu izdane naredbe trebalo je da se mala olovna dulad, koja se nalaze u carskim tvrđavama u Bosni, preliju u puščane metke. Od četiri hiljade i devet oka malih olovnih duladi, koja se nalaze u sarajevskoj tvrđavi, izlivani su puščani meci u težini od po pet drama.

Od seraskera je došlo saopćenje da je 9. džumade-l-ula 1237. godine (4. XII 1821) živ uhvaćen Tepedelenli Ali-paša, koji je nedavno pao u sultanovu nemilost, i da je nad njim odmah izvršena smrtna kazna.

U to vrijeme stigla je trideset i jedna vrsta ratne opreme, poslane od Dvora da se stavi u tvrđave Bosanskog ejaleta.

Tadašnjem sultanu Mahmud-hanu Drugom rodio se sin 27. džumade-l-ula 1237. godine (11. XII 1821) - princ Mehmed.

²⁵⁶ Mustafa-efendija Esiri Hodža je Bosanac. Bio je muderris i ders-i am (glavni predavač) u Istanbulu na Fatihu. Umro je 1236. godine (1820/21) i pokopan je na Egri Kapu u Istanbulu.

Izdano je naređenje da se tri puta na dan, u toku sedmice, puca iz topova i pušaka sa svih tvrđava i utvrđenja i da se provodi veselje. Tako je provedeno veselje u gradu Sarajevu.

Spomenuti vali-paša je sva pitanja u Bosanskom ejaletu rješavao u skladu sa Šerijatom i na zadovoljstvo sultana. Stanovništvo je štitio i sa svakim lijepo postupao. Zbog toga je Osmansko carstvo Kliški sandžak pripojilo Bosanskom ejaletu i fermanom od 20. džumade-l-ula 1237. godine (12. I 1822), njemu je dat na upravu. On je na taj način unaprijeđen i time odlikovan.

Kada je riječ o ovome, spomenuti sandžak nije potpuno pripadao Bosanskom ejaletu, nego je bio zaseban, a njegovi mutesarrifi nisu bili potčinjeni bosanskim valijama u svim pitanjima uprave. U fermanu kojim se kasnije spomenuti valija ostavlja i dalje na tom položaju, izdatom u prvoj dekadi šewwala 1237. godine (21. - 30. VI 1822), pisalo je ovako:

Bosanski ejalet sa Kliškim i Hercegovačkim sandžakom ostavljaju se u nadležnost spomenutom valiji, kao što su i do sada bili.

Tadašnji sarajevski kadija Fejzi-zade Sejjid Ahmed Šerif-efendija smijenjen je 1. zu-l-hidždžeta 1237. godine (19. VIII 1822). On je taj kadiluk ustupio kadiji Sejjid Mehmed Tahir-efendiji.²⁵⁷

Na održanom savjetovanju svi su se jednoglasno obavezali da će se povinjavati časnom Šerijatu i naredbama pretpostavljenih i da mu se neće ni na kakav način suprotstavljati, niti nešto nepoželjno činiti. Ukoliko bi se neko ogriješio o svijetli Šerijat, svi su se složili da se kazni, i takvu su obavezu jednoglasno preuzeli, a zatim su se 27. zu-l-hidždžeta 1237. godine (14. VIII 1822) vratili u svoja prebivališta.

Tadašnjem sultanu Mahmud-hanu Drugom, uoči ponedjeljka, navečer, 17. zu-l-ka'deta 1237. godine (5. VIII 1822) rodio se još jedan sin po imenu princ Ahmed, što je jako obradovalo

²⁵⁷ Na njegovom je muhuru bilo:
"Božiji rob Mehmed Tahir."

sultana pa je izdan ferman da se u trajanju od sedam dana tri puta na dan puca iz topova i pušaka sa svih tvrđava i utvrđenja širom Carstva i da se provodi veselje. Dana 5. muharrema 1238. godine (22. IX 1822) te je naredba stigla i u Bosnu.

Kao što je izneseno na savjetovanju na kojem su se nalazili odgovorni ljudi ejaleta, koje je vali-paša pozvao da dodu, donesena je jednoglasna odluka da se kazne svi oni, koji su se ogriješili o propise časnog Šerijata i koji se nisu povinjavali narednjima svojih starješina. Prema toj odluci, oni koji zaslužuju da se kazne su: hadži Džafer-aga, sin Zulfikarov, serturnaija iz Šejh Feruh mahale u Sarajevu, Mehmed-aga Čučuk, sin Abdulahov, serdengečtija iz Beograda, sada iz Čokadži Sulejman mahale, Abdulah-aga baš-aga i Pinjo bajraktar iz Džami Atik mahale.

Čim su se Sarajlije, koje su učestvovala na tome savjetovanju vratile odmah su spomenutog hadži Džafer-agu bacile u tamnicu tvrđave i nad njim izvršile smrtnu kaznu. Za ostale je sud podnio arz i ilam da im se oprosti. Na taj prijedlog je vali-paša svojom bujuruldijom, izdanom 21. muharrema 1238. godine (5. X 1822) odgovorio, kao što se u cijelosti niže navodi:

- Nakon uobičajenih titulacija, slijedi:

“Mi smo primili na znanje sudski ilam i vaše prijedloge, koje ste ovaj puta dostavili. I vi i one uvažene osobe koje su sa vama preuzele obaveze, po dolasku tamo, suprotno vašim dužnostima, zadovoljili ste se time da se od ovih buntovnika samo pogubi hadži Džafer. Za Pinju bajraktara zamoljeno je da mu se oprosti, baš-aga da se protjera u Vidin, a Beograđanina Mehmeda ne možete naći.

To nije moguće prihvatiti, budući da su se oni tako dugo bunili, a i da ste se vi obavezali da ćete ih ukloniti. Tek kada budemo obaviješteni da ste se svi saglasili da i Beograđanina Mehmeda uhvatite i kaznite i da je kazna nad njim izvršena, bit će, kao što ste zamolili, izdate posebne bujuruldije prema kojim će Pinjo bajraktar, pod uvjetom da mi se više ne suprotstavlja i ne čini ništa što se kosi sa Šerijatom, biti oslobođen, a baš-aga protjeran iz svog kraja u Vidin. Ako ovo ne izvršite, pa ako se opet obratite sa kakvom molbom, u tom slučaju dobro razmislite i vi

i ostali, koji su se na to obavezali, pa kad shvatite šta vam je dužnost, prema tome se i ravnajte. To se od vas očekuje.”

Na ovo strogo upozorenje odmah su naredili da se nade Beogradanin Mehmed-aga i uoči ponedjeljka 5. safera 1238. godine (22. X 1822), u tamnici sarajevske tvrđave je pogubljen. Baš-aga je protjeran u Vidin, a Pinjo-bajraktar je, prema valiji-noj bujuruldi, pomilovan.

U to vrijeme je dostavljen navedenom valiji ilam sa prijedlogom suda u Sarajevu i objašnjenjem o lošim postupcima Ahmeda-alemdara - čizmedžije, sina Huseina-alemdara, iz mahale Sarač Hadži Hajdarove, u Sarajevu, u kome je napisano kako slijedi:

Spomenuti Ahmed-alemdar uzjahao je pijan i naoružan na konja i izišao među svijet u čaršiju. Napadao je na narod i javno činio razne ružne stvari. Zbog toga su poštene ljudi, zajedno sa stražarima, pošli za njim da ga uhvate, ali im je on nekako pobjegao. Kada ga je janjičarski zabit-aga pozvao preko bašeskije da ga posavjetuje i opomene, on je rekao da će doći. Ali, on je iste večeri opet uzjahao na konja pijan i na isti način oružjem napao na stražare, a zatim nekud pobjegao. I danas, kada je napisan ovaj ilam, on je opet, po ustaljenom običaju, izišao među svijet u čaršiju, i kada je s oružjem u ruci počeo napadati desno i lijevo, svi čaršijski stražari pošli su za njim u potjeru da ga uhvate i nakon dva i po sata hoda daleko, u mjestu zvanom Priboj nekako su ga uhvatili, vezali i bacili u tvrđavsku tamnicu. Šta će se s njim neka odlučiti čestiti dobročinitelj. Ali, mi molimo da se ukaže milost i izda bujuruldi, i da se o tome hitno obavijestimo.

S tim u vezi, ponizno se podnosi ovaj ilam vašoj preuzvišenosti.

U valijinoj bujuruldi, dostavljenoj tim povodom sarajevskom kadiji i janjičarskom agi, stoji ovako:

“Ovakve, koji narodu čine zlo, stvaraju nered, a naročito one, koji u islamskim krajevima sa oružjem dižu bunu i ugrožavaju mir, po Šerijatu i kanunu treba ukloniti.

Po primitku ove moje bujuruldi, alemdara, o kome je riječ, treba kazniti, da bi se i ostali ugledali, a da bi se to obavilo, neka se ispali hitac iz topa.”

Na osnovu bujuruldiije izdane 24. muharrema 1238. godine (4. XI 1822) navedeni Ahmed-alemdar zadavljen je u tamnici i potom je ispaljen hitac iz topa.

Jadni Ahmed-alemdar, nije od onih ljudi koji čine zla narodu i dižu bunu, kao što je gore rečeno. Prema onome što kazuju vjerodostojni ljudi, koji su u to upućeni, on je bio junak dokazane hrabrosti, kome zrno nije moglo ništa. Za vrijeme bivšeg bosanskog valije Deredenli Ali-paše, u jednoj bici, on je doprinio pobjedi, ali kako se nije ulizivao i podilazio jednoj nasilničkoj grupi, koja se domogla vlasti, oni su se okrenuli protiv njega i samo čekali priliku da mu stanu u kraj.

Sve dok nije zaveden nizam u odžacima, svi alemdari su i u ratu i u miru nosili sa sobom handžar, pa je i on, kao što je bio stari običaj, nosio sa sobom handžar i uvijek tako išao. S vremena na vrijeme htio je popiti, ali nikoga nije ni ubio, ni ranio niti je s kim grubo postupao.

Slučajno je jednog dana, pri piću, uzjahao konja i došao u čaršiju. Spomenuti silnici su to iskoristili, pa su uzbunili čaršiju i prisilili je da ga goni. Kada je navedeni opazio ovu uzbunu, povukao se. Ovi što su ga gonili, neki nisu htjeli, a neki nisu smjeli da mu pridu. Tom prilikom bi se on ponekad okrenuo prema tim galamdžijama, govoreći: "Da su namjesto vas nevjernici, vidjeli biste šta bi od vas bilo!" I tako su ga ovi, htjeli-ne htjeli, slijedili sve do Čekrekčina groblja, a onda su se vratili.

Spomenuti, u namjeri da ode na svoj čiftluk, koji se nalazio u selu Malešići, na putu prema Priboju kraj rijeke Bosne, potjerao je u krug konja i kada je pao zajedno s njim on se onesvijestio. Nekoliko silnika, koji su ga potajno slijedili, kada su vidjeli da je pao u nesvijest, napali su na njega, uhvatili ga, svezali i odveli u Sarajevo i bacili u tamnicu tvrđave. Potom su, ti silnici, isposlovali, kao što je spomenuto, bujuruldiiju i tako ga pogubili.

U narodu ima mnogo kazivanja i predanja o hrabrosti i junaštvu spomenutog umrlog. Između ostalog: navedeni je bio trgovac obućom. Kada je počeo ustanak u Srbiji, on se slučajno zadesio u palanci zvanoj Valjevo, u Srbiji. Neprijatelji su palanku porušili i spalili, a bili su navalili da žene i djecu pohvataju

i odvedu u ropstvo. Spomenuti im se ispriječio i odbijao ih sve dok se nisu odatle izvukli svi stanovnici sa djecom, a zatim je išao iza djece, kao zaštita, a neprijateljima koji su ih progonili, a s vremena na vrijeme bi se približili i pritijesnili ih, opet bi se navedeni suprotstavio. Sve dok djeca ne bi poodmakla, on je neprijatelje odbijao. Tako je sve izveo na slobodan prostor, a da niko nije stradao, niti je kome i krv iz nosa potekla.

Kasnije, kada je srpska raja poražena i kada je izvršen napad na čvrste šarampoe, pod nazivom Zasavica, neprijateljsko utvrđenje naspram bosanske vojske, prvo su, rizikujući glavu, krenule Sarajlije, Čamdži Mujo i spomenuti, i upali unutra, a tada su se i ostali borci ugledali na njih, pa su navalivši razbili neprijatelja, kako ga je do tada rijetko ko razbio. Zauzeli su utvrđenje i zaplijenili mnogo imovine. Spomenuti Čamdžija je odmah pao kao šehid čim je uskočio u šarampo, a navedeni je tada ostao zdrav i čitav.

O junaštvu spomenutog, ima još jedna čudna zgoda:

Kada je spomenuti krenuo trgovačkim poslom iz Sarajeva u Mostar, pa kada je stigao u klanac Lipetu, hajduci su mu bili postavili zasjedu. Jednu struku, sličnu komadu čilima, koju su koristili kao kišnu kabanicu, nasred puta su prostrli, da bi, kao što im je bio običaj, uzeli od putnika namjernika otkupninu. Kada se Ahmed-alemdar tome približio, iz zasjede je čuo glas: "Sve što imaš uza se baci na struku, nemoj da stradaš!" A on je na to odgovorio: "Nemam ništa da dâm, osim da uzmem!", i ne silazeći s konja uzeo je struku i stavio je iza sebe. U taj čas su hajduci zapucali iz pušaka na njega, a on je, zategnuvši konju dizgine, upao među hajduke, pa su svi ostali kratkih rukava i izlaz vidjeli u bijegu. Kako je koga stizao, tako ga je kandžijom šibao i produžavao dalje.

Kada su se iza toga hajduci sakupili na jedno mjesto, nevjernik harambaša im je rekao: "Eto, kako ima ljudi koji nas kandžijom mogu rastjerati, od sada više neću hajdukovati. A da je potegao za oružje sve bi nas do jednog pobio." Taj harambaša je odmah otišao u svoje rodno mjesto i do kraja života bavio se težačkim poslom.

Spomenuti je bio junak kao Rustem-i Zal. U narodu je bio poznat pod imenom Ahmed-bajraktar. Ovakvom junaku pravedan čovjek ne bi mogao život oduzeti. Pa ako je nešto i pogriješio, trebalo ga je kazniti progonstvom u tuđinu ili ga zatvoriti, i na taj ga način dovesti u red.

Prošle, 1237. godine (1821/22), nekoliko uglednih stanovnika krenulo je na hadžiluk da posjete Kabu, a to su: hadži Husein-aga Džinić iz mahale Kasim Katibove, hadži Ahmed iz Hadže-zade hadži Ahmedove mahale, terzija hadži Osman iz Peltek Kasim Katibove mahale, hadži Hasan iz Divan Katibove mahale i još mnogo nepoznatih. Sada je stigla vijest u Sarajevo da su na Sredozemnom moru izgubili pravac i zauvijek nestali. Kasnije se, provjeravanjem, saznalo da je lađa na koju su se ukrkali ovi viđeni ljudi, zajedno sa ostalima, pala u ruke gusarima. Sve što su imali imovine i sprema su im oteali, a svi koji su bili na lađi su pobijeni i bačeni u more.

Kapetani Bihaća, Ostrošca i Sanskog Mosta u Bosanskom ejaletu, sa nekim svojim saučesnicima su se javno odmetnuli pa su drsko i iznenada napali na tvrđavu Tržac. Kako je time nanesena velika sramota, spomenuti valija zatražio je carski ferman, kojim je naređeno da se i oni i njihove obitelji protjeraju i da više niko od njih ne smije stupiti nogom na tle Bosanskog ejaleta i tako su spomenuti protjerani iz Bosne.

Kasnije su izdani berati od 10. muharrema 1238. godine (27. IX 1822) po kojima se njima i njihovim saučesnicima ne smiju više davati ni agaluci ni kapetanije, pa su namjesto njih postavljeni: na kapetaniju Bihać Hasan-beg, sin Mustafa-begov; na kapetaniju Ostrožac Salih-beg, sin Ibrahim-begov; na kapetaniju Sanski Most Husein-beg, sin Hasan-begov.

Prema onome što se u narodu priča, kada je spomenuti valija hadži Salih-bega Srebreničanina pogubio u džepu mu je nađeno jedno pismo, u kome je stajalo ovo: "Ne plaši se zulumčara, jer su svi 'dobri' na tvojoj strani." Kada je paša saznao da je to upozorenje došlo od Ilhami-babe iz Žepča, pozvao je Ilhami-babu u Travnik. Pošto su se sastali i o svemu porazgovarali,

vali-paša mu je rekao: "U našoj štali razbolio se jedan jahači konj. Baba, idi tamo i liječi ga!" Čim mu je to kazao, Ilhami-baba je predosjetio pogubljenje i rekavši: "Dušu ne ispustio dok vlast ne izgubio!", izišao je i kada je došao u štalu, tamo je zadržan.

U to vrijeme je svim muslimanima i muslimankama bila zabranjena upotreba svega što je pravljeno od zlata i srebra, osim prstena, pojasa s paftama, ukrasa na oružju i ženskog nakita. Zbog toga je izdan visoki carski ferman kojim je naređeno da se sve posude od zlata i srebra donese u državnu kovnicu novca i preda uz odgovarajuću cijenu. Pod ukrasom na oružju misli se na sablju, nož, handžar, pištolj i pušku. Ono što se smatra ženskim nakitom to su: narukvice, mendeše, derdani, a sve ostalo od zlata i srebra ukida se i njegova upotreba zabranjuje i muškarcima i ženama.

Posude koje je zabranjeno, a koje se nalazi u Istanbulu, ima se predati u državnu kovnicu novca, a van Istanbula valijama. U mjestima gdje nema valije, putem časnog suda, predati ga muteselimima, kako je upozoreno u časnom fermanu.

Spomenuti valija je u Bosanskom ejaletu odredio tačnost mjera: dužinskih, težinskih i zapreminskih i to je važno sve do Topal Osman-pašinog vremena.

Spomenuti valija smijenjen je sa dužnosti u Bosni 13. rebiu-l-ewwela 1238. godine (29. XI 1822) i postavljen je na mjesto valije Rumelije s titulom seraskera, koje je ostalo upražnjeno smrću Huršid Ahmed-paše, i stavljeno mu je u dužnost da oslobodi Moreju. Ne čekajući da dode njegov nasljednik, odmah je pošao, jer mu je izdan ferman da što prije krene i stigne u Jenişehir. Namjesto njega postavljen je Evronos-beg-zade Šerif Sirri Selim-paša.

Dosadašnji valija spomenuti Ali Dželaluddin-paša rodio se u Dijarbekiru. Stekao je obrazovanje pred učenim ljudima svoga mjesta, a potom je krenuo u Istanbul da studira kaligrafiju i ostale discipline. Bio je u stanju da o svakoj disciplini raspravlja, a bio je i darovit pjesnik. Bio je jako naprasite naravi, ali kako je

bio vrlo hrabar i dalekovid, uvijek su mu povjerovani važni zadaci, pa je na koncu, sa titulom vezira i zaduženja da hajduke u Rumeliji uništi, podugo bio u Jedrenama, gdje se proslavio junaštvom. Kada je iza toga došao u Bosnu za valiju, u skladu sa svojom osvetoljubivošću, mnoge je iskusne i poduzetne ljude povješao, a mnoge optužio i protjerao iz domovine u tudinu.

U Lutfi-efendijinoj *Historiji* ovako piše:

“Kada je navedenom paši stigla vijest o premještaju u Rume-liju, njegovo snažno tijelo se zatreslo, i ne mogavši se kretati, bio je pogođen bolešću od koje se nije mogao izliječiti, o kojoj je ranije govorio (Ilhamija). Sve dok nije donesena jedna zavjesa za vrata i stavljena mu pod noge, nije mogao dušu ispustiti.”

U narodu se priča ovo:

- Kada je spomenutom paši stigla vijest da je smijenjen, nije se ni pomaknuo s mjesta, ispio je otrovni napitak i tri dana je bio u strašnim mukama, dok nije umro 10. rebiu-l-ewwela 1238. godine (20. XII 1822). Ukopan je u posebnoj turbetu u Travniku.*²⁵⁸

*259

*258 Godine 1253. (1837/38) umro je u Sarajevu Hasan Ćurčić-aga. Sahranjen je u haremu Jahja-pašine džamije u Sarajevu.

*259 Godine 1237. (1821) smijenjen je kadija kadiluka Gračanice Mehmed Arif-efendija, i od kraja rebiu-l-ahira 1237. godine (24. I 1822) na njegovo mjesto postavljen je Seid Mehmed, sin Muhamedov iz Istanbula.

ŠERIF SIRRI SELIM-PAŠA, IZ SOLUNA, POTOMAK GAZI EVRONOS-BEGA

13. rebiu-l-ewwela 1238. godine (28. XI 1822)

(Od mjeseca džumade-l-ahira 1238. godine (13. II - 13. III 1824) veliki vezir Silahdar Ali-paša. Rodom je iz Istanbula. Smijenjen.

Od mjeseca rebiu-l-ahira 1239. godine (5. XII 1823 - 2. I 1824) veliki vezir Galib-paša. On je iz Istanbula. Smijenjen.

Od muharrema 1240. godine (26. VIII - 24. IX 1824) veliki vezir Selim Mehmed-paša. Rodom je iz Hoćima. Smijenjen.)

Dok je spomenuti paša u Sofiji boravio, postavljen je za valiju Bosne sa sandžacima Hercegovinom i Klisom, spomenutog datuma. Visokim fermanom od sredine mjeseca rebiu-l-ewwela 1238. godine (26. XI - 5. XII 1822), za njegovog kajmekama postavljen je bosanski defterdar Ahmed-beg da upravlja poslovima ejaleta do njegova dolaska. Navedeni je Ahmed-beg Vilić iz čuvene travničke obitelji.

Pošto se tadašnji janjičarski zabit serturnai Ismail-aga bio osilio, činio razne loše stvari i nije se pridržavao propisa odžaka, visokim fermanom je smijenjen, pa je po jednom posebnom čaušu koji je poslan iz glavne komande, po kazni protjeran u Dimotiku 5. džumade-l-ahira 1238. godine (17. II 1823), a namjesto njega postavljen je Sadik-aga.

Spomenuti valija stigao je u sjedište bosanskih valija - Travnik sredinom džumade-l-ahira (23. II - 3. III 1822).

Ima neko vrijeme kako su neki ljudi došli na utjecajna mjesta u Sarajevu, pa su se osilili. Stanovništvo je sastavilo svoj mahzar o njima, tražeći da ih se suzbije. Taj mahzar u cijelosti se niže navodi:

“Visokom pravednom i svijetlom Dvoru, neka ga prati uvijek Božija dobrota. Ovo je arzuhal u vidu mahzara, podnesen od stanovništva Sarajeva, prijestonice Bosanskog ejaleta - ponosa

ejaleta, sarajevske uleme, dobrih ljudi, imama, hatiba, šejhova, emira, turnadžija carskog odžaka, hasečija, čorbadžija, serdengečtija, alemdara, jamaka, seratika, zanatlija, sirotinje i raje, koja je Božiji emanet:

- Već osam godina, još od vremena kada je valija bio Silahdar Ali-paša, pa do danas, u navedenom gradu su se osilili: Omer-beg Babić, sarajevski mutesellim, a nakon njegove smrti njegov sin Mehmed-beg; njegove daidže iz reda sarača: Mustafa-alemdar i Abdija-alemdar Džindžafići, Mustafa-aga Đulić, za koga je još ranije izdan visoki carski ferman da se pogubi, zatim pisar daka - hadži Mustafa, pa Ibrahim-aga Šerić, Bulbul hadži Ibrahim Halačević, Vatrenjak hadži Ali-aga čizmedžija, hadži Abdulah-aga Krkbešević, hadži Salih-alemdar Rustemović, Ibrahim-aga Adžemović, visoki Sulejman-čauš čorbadžija, visoki Ahmed-alemdar, Hafiz Velija-alemdar. Naprijed navedeni hafiz Velija-alemdar vodi se pod imenom hafiz Velijudin-alemdar, sin Abdulahov, umro početkom redžeba 1245. godine (27. XII 1829 - 5. I 1830), sarački kalfa hadži Ahmed imao je nadimak Lepir, a to je otac Lepira bajraktara Saliha, Genč Mustafa-aga Sakić (pod Genč Mustafa-agom Sakićem misli se na agu serdengečtija, takozvanog Genč-agu, nastanjenog u Topal Ejnelan mahali u sarajevskoj tvrđavi), zatim sarač Hamid-alemdar (taj Hamid-alemdar je iz Sjenice). Kada je srpska raja, za vrijeme ustanka, bila zauzela kasabu Sjenicu, taj Hamid-alemdar i njegov amidža hadži Osman-alemdar su doselili u Sarajevo (u narodu je bio poznat pod imenom Sjeničak Sarač Hamid-alemdar), te Ali-aga Čemerlić. Oni su nametnuli spomenutom gradu strah i ponašaju se kao silnici. Najprije su potčinili sav poštteni svijet, onda su preko pet stotina raznih lažnih vijesti, pod lažnim pečatima, razaslati na sve strane po ejaletu i u svakom kadiluku potpalili bunu. Zavadiвши tako narod, ubacili su iskrnu smutnje pa je kod mnogih ni zbog čega krv proljevena, a mnoge su uglednike dali pogubiti. Podnosili su Dvoru lažne mahzare mimo volje stanovništva, sa lažnim pečatima ih slali i mnoge ljude u tugu su bacali, a veziri-ma su pokazivali nepokornost i optuživali ih da dižu bunu, rušeći

im ugled, neke su uspjeli ukloniti, a neke oklevetali. Oni su i na rahmetli Rušdi-pašu bili nasrnuli, pa su ga na sramotu svih protjerali iz grada. Za ovih osam godina bilo je preko stotinu ubijenih, a njihove su ubice branili i nijednog nisu kaznili. Ne bi se moglo prebrojati koliko je njih zbog laži i spleta, koji su im ovi smjestili, krvave suze prolije. Narod je obespravljen. Koliko ima samo poštenih žena kojima su oni na obraz udarili. Oni čine mnoge zabranjene stvari, na očigled svijetu, usred čaršije, u hanovima pijanče, kao da to nije zabranjeno. Zbog njihovih raznih nereda, koje čine cijelom svijetu, širom ejaleta to zlo je dodijalo.

U Boga se uzdamo, on je najbolji jamac, da će ih On uništiti i potčiniti svojoj vlasti. Zahvaljujući Svevišnjem Bogu, Njegova pomoć je na pomolu. Sve stanovništvo se najedanput skupilo, pa se obraća i stavlja pod okrilje onome koji danas naređuje i upravlja ejaletom, veziru punom osjećaja, mudrom zapovjedniku, uglednom Sejjidu Šerif Sirri Selim-paši. Podnoseći mu ovaj mahzar, najponiznije ga molimo da on izdejsvuje kod carskog prijestolja ferman njegovog carskog veličanstva da se odmah spomenuti buntovnici, koji nam donose nevolje, na mudar način iz navedenog grada udalje i što prije sa područja ovog ejaleta protjeraju; da se ovaj veliki grad i sva mjesta u ejaletu odmah očiste od ove pogani, pa da sve stanovništvo zajedno sa sirotom rajom dođe do svog velikog dobra i moli se za dobrobit Carstva, to je sada svima najpotrebnije.

Mi najponiznije molimo beskrajno milostivog, moćnog vladara ovoga svijeta, da navedenim buntovnicima zabrani da više stupe na tle ovoga ejaleta, jer, kada god je neko iz obitelji Babića bio na položaju mutesellima ovoga grada, u ejaletu je bila buna, pa zbog toga da se više niko iz te obitelji ne postavlja za mutesellima.

Što se tiče spomenutog valije, svi smo s njim zadovoljni. Ako su oni podnijeli kakve lažne mahzare o njemu, ili ako postoje kakve carske naredbe u vezi s nekim drugim, u interesu mira i dobra u ovom kraju, mi ponizno molimo da njegovo carsko veličanstvo izda svoj ferman da se ti mahzari ponište. Tako se,

eto, usudujemo da ovim našim arzuhalom ponizno zamolimo svijetli carski prijesto."

Ovaj arzuhal poslan je po jednom posebnom čovjeku po imenu hadži Sulejman u Istanbul. Kada je predat, na Dvoru je dobro prihvaćen od sultana i stoga, po carskoj milosti je izdan ferman da se svim njihovim molbama udovolji.

Kada je sredinom ramazana 1238. godine (22. - 31. V 1823) stigao visoki carski ferman vali-paši u vezi sa izvršenjem carske naredbe, vali-paša je, u pogledu njihovog protjerivanja, poslao svoje dvije bujuruldijske, ali se olako shvatilo, pa je poslao i treću, vrlo strogu bujuruldiju, koja je niže doslovno navedena:

"Dobrom poznavaoću Šerijata, učenom sarajevskom kadiji, povećalo mu se znanje; istaknutoj ulemi, uvaženim muderrisima, muftijama, uglednim kadijama i drugoj ulemi, neka im se znanje uveća; uglednim ajanima i agi carskih janjičara, ranijem carskom kol-čehaji, uglednom agi, našem mutesellimu, uglednom begu, neka im se uveća ugled; cijenjenim serturnajama, hasečijama, serdengečijama, alemdarima i seratikima, ostalim uglednicima i predstavnicima čaršije, dostavlja se sljedeće:

- Vama je, po drugi puta, upućena naša pismena bujuruldija o pitanju progona osamnaest ljudi, zbog kojih niste imali mira, da se protjeraju u Rumelijski ejalet iz Bosanskog ejaleta, kako bi se suzbila njihova zla, i to: bivši sarajevski mutesellim Mehmed-beg, zatim Mustafa, Abdil i Kel Mustafa Džindžafić, Genč Mustafa Sakić, čizmedžija hadži Abdija, hafiz Velija-alemдар, Ibrahim Adžemović, hodža Mustafa katib u odžaku, hadži Ibrahim Bulbul, Ibrahim Šerić, hadži Alija čizmedžija, novoupisani čauš Sulejman, hadži Salih-alemдар Rustemović, sarački kalfa hadži Ahmed, Hamid-alemдар, hadži Ali-aga Čemerlić i novoupisani alemдар Ahmed - ukupno osamnaest osoba. Njima je naredeno, našom bujuruldijom koju smo vam poslali da im je svakom lično uručite, da što prije krenu i napuste Bosanski ejalet i odu u ejalet Rumeliju.

S tim u vezi, vi kojima se šalje ova bujuruldija, trebate postupiti u smislu dostavljene vam bujuruldijske i to odmah i da nas-

tojite da se oni smjesta udalje iz Bosanskog ejaleta. Ako se budu protivili, vi ćete ih prisiliti da napuste Bosnu, pa ako ni to ne bude išlo, onda su oni stavljeni van zakona, pa ćete se složno svojski založiti da ih sve poubijate u borbi koju ćete sa njima voditi. I dobro se čuvajte da nešto suprotno ne učinite.

Ova se bujuruldija izdaje iz Bosanskog divana i vama se upućuje. Ako Bog da, kada dodete, trebate se dobro kloniti svega onoga što bi se kosilo sa ovom bujuruldijom."

Kada je stigla ovakva bujuruldija u Sarajevo, svi pobrojani su, htjeli to ili ne, odmah krenuli, pa su jedni otišli u Rumeliju, drugi u Vidinski ejalet, a treći prema Skadru.

U utorak, 11. ša'bana 1238. godine (24. IV 1823), tadašnjem vladaru sultanu Mehmed-hanu Drugom rodio se sin po imenu Abdulmedžid, pa je tim povodom izdan visoki ferman da se širom Carstva, sa svih tvrđava i utvrđenja, sedam dana, svaki dan po tri puta, u znak slavlja, puca iz topova i pušaka. Taj ferman je stigao i u Bosnu 28. ramazana (8. VI 1823) pa je i tu, kako je uobičajeno, provedeno veselje.

Da bi se preuzela ostavština umrlog bivšeg valiye Ali Džela-luddin-paše, po visokom carskom fermanu određen je carski gediklija Hasan-beg, koji je spomenutu zaostavštinu natovarao na osamdeset konja i 15. zu-l-ka'deta 1238. godine (15. VII 1823) krenuo iz Travnika u pravcu Istanbula.

Spomenuti valiija Selim-paša postavio je za mutesellima Fočanskog kadiluka svoga sestrića Šakir-bega.

Dotadašnjem naibu sarajevskog suda Ibrahim-efendiji Aksakali istekao je rok nijabeta. S njegove strane je nijabet ustupljen Sejjid Mehmed Tahir-efendiji, ali je smijenjen. Taj nijabet je sada, sa 1. zu-l-hidždžetom 1238. godine (9. VIII 1823) dat Sejjid Hussein-efendiji, a on ga je ustupio Karaferjeli Ahmed-efendiji.

Te godine je u Sarajevu izgorjela Zvonarska čaršija (Zildžiluk).

Od onih osamnaest, o kojima je gore bilo riječi, koji su protjerani iz Sarajeva, halač hadži Ibrahim i čorbadžija novoupisani Sulejman-čajuš su se sakrili. Koliko god su nastojali da ih pronađu, nisu to uspjeli. Od ostalih protjeranih, koji su išli prema svojim

mjestima, hadži Alija Vatrenjak - čizmedžija razbolio se u kasa-bi Goraždu i tamo je ostao. Ostalih petnaest nisu se rastavljali, nego su zajedno otišli u Bijelo Polje, a kako je u to vrijeme kasa-ba Bijelo Polje potpadala pod Skadarski ejalet, a bila je najbliža Bosni, svi su tamo našli utočište.¹⁴⁶

Spomenuti hadži Alija Vatrenjak je neko vrijeme ležao u postelji u Goraždu, i sredinom mjeseca zu-l-hidždžeta 1238. godine (19. - 28. VIII 1823) je tamo umro.

Kada je spomenuti valija saznao da navedeni izgnani nastoje da u Bosni pridobiju neke ljude za sebe i da se pošto-poto vrate u svoj zavičaj, tada je od ejaleta poslana jedna stroga bujuruldi-ja od 25. zu-l-hidždžeta 1238. godine (4. IX 1823) a njen pri-jepis je u cijelosti niže naveden:

Poslije oslovljavanja stoji:

“Vi, kojima se lično ovo upućuje, koji ste naprijed spomenu-ti, treba vam biti jasno da su oni iz ejaleta protjerani na osnovu visoke bujuruldi-je samo zato što su potpaljivali bunu, a da bi se na taj način oslobodili toga zla sirotinja i čestiti ljudi.

Pošto vam je jasno da nije dopušteno da se i za jednog od njih i riječ progovori, a kamoli da se nešto poduzima, ne dopustite da se u njihovu korist bilo šta kaže; naš je prvenstveni cilj da narodu osiguramo mir i sigurnost, pa se stoga strogo zabranjuje da oni kroče na tle ejaleta. Ne daj Bože, vi biste samo sebe time bacili u opasnost. Pa kada to znate, od vas se očekuje da pokažete svoju svijest i odanost, pa da složno kao jedan, i vi, kao što činimo i mi, sa najvećom pozornošću otvorite oči i uši i pazite da nijedan od njih ne dođe. Ako bi neki došao, ne samo u unutrašnjost ejaleta nego i do njegovih granica, čim to utvrdite, odmah nas o tome obavijestite.

Ako neko iz spomenutog grada omogući nekome od izgnanih da dođe u Sarajevo, prenesite to jedni drugima da ćete za to biti strogo kažnjeni. To trebate znati.

Ova stroga naredba potvrđena je i izdana s Bosanskog divana i razasлана svima. Ako Bog da, kada je primite, morate u svemu

¹⁴⁶ Ovi su podaci netačni. (Napomena priređivača)

po njoj postupati i strogo se pazite da ne učinite nešto suprotno bujurulđiji.”

Ali, navedeni izgnanici nisu se prolazili smutnji i zastrašivanja, što im je bilo u krvi, i mirovali tamo gdje su bili. Stalno su tražili od svojih pristalica u Bosni da dižu narod na bunu i da izazivaju nered, pa su neki od njih, oslanjajući se na mutesellima Srebrenice, počeli i tamo izazivati nered i bezakonje i nad jadnom sirotinjom - rajom činiti razna zla i nedjela.

Čim je za to saznao spomenuti valija odmah je, da bi tu napast suzbio i sirotinji osigurao mir, pripremio vojske koliko je bilo potrebno iz kadilukâ: Kladnja, Rogatice i Višegrada, a odredio je i dovoljno odžaklija iz Sarajeva. Za njihovog zapovjednika je imenovao Ibrahim-bega, alaj-bega Bosanskog sandžaka i poslao ga u srebrenički kraj.

Niže je u cijelosti navedena bujurulđija, izdana od valije spomenutom zapovjedniku od 21. muharrema 1239. godine (28. IX 1823) iz koje se vidi šta je trebao činiti i kako postupati.

Nakon oslovljavanja:

“Ti, gore navedeni emiru, doći ćeš sa naprijed spomenutom vojskom, budući da su se spomenuta lica sakupila u kadiluku Srebrenica a ustanovilo se da pripremaju bunu, pa ćeš ih pohvatati žive ili mrtve. Sve one koje žive uhvatiš, odmah ćeš vezane poslati pred Bosanski divan, a ako ih žive ne mogneš pohvatati, i ako se budu odupirali i stupili u borbu, u borbi ćeš im glave izodsijecati, pa nastojati da njihove odsječene glave pošalješ da bi ih izložili da se svijet ugleda.

I sve one koji su se pridružili izgnanicima i koji su imali bilo kakve veze s njima ili ih pomagali, da bi se i oni primjerno kaznili, nastojte da i njih pošaljete pred Bosanski divan. Svi ćete se do kraja založiti da otklonite nedaću bune, čuvajući se da ne učinite nešto suprotno. To vam se naređuje bujurulđijom, napisanom i poslanom iz Bosanskog divana.”

Prije nego je navedeni vojskovođa prispio u Srebrenicu sa svojom vojskom, izgnanici koji su tamo bili saznali su za to, pa pošto im niko nije pružio pomoć, dali su se u bijeg da izbave

glavu. Kada je spomenuti vojskovođa stigao u Srebrenicu, tamo je bilo sve mirno. Ostao je nekoliko dana, a onda se vratio.

Ali, mada su ti izgnanici bili protjerani iz ejaleta, budući da su se nastanili u kasabi Bijelo Polje, koja se nalazi na granici Bosne, saznalo se da su, s vremena na vrijeme dizali stanovništvo i poticali ih na bunu i nered. Pošto je to objašnjeno u arzovima stanovnika i njihovim ilamima, kao i u službenim izvještajima Bosanskog valiye, predloženo je da se ti izgnanici što dalje protjeraju. Osmansko carstvo je s tim u vezi izdalo dva carska fermana sredinom rebiu-l-ewwela 1240. godine (5. - 16. XI 1824) da se od onih petnaest izgnanika, koji su se nalazili u kasabi Bijelo Polje, i to: Mehmed-beg Babić, serdengečtija Kel Mustafa, Genč Mustafa, Ibrahim Adžemović, Alija Čemerlić, hadži Abdulah-čizmedžija, sarač Abdulhamid-alemdar, njih sedam protjeraju u Plovdiv, a Mustafa-alemdar i Abdija-alemdar Džindžafići, hadži Salih-alemdar Rustemović, hafiz Veli-alemdar, novoupisani alemdar Ahmed, sarački kalfa hadži Ahmed, hodža Mustafa i Ibrahim Šerić, svi protjeraju u Tatar-Pazar.

Ujedno je naređeno sljedeće:

- Da sve navedene osobe budu upućene iz Bijelog Polja u ona mjesta u koja su raspoređeni i da se, bez ikakva odlaganja, vrate.

- Da se u njihovu pratnju odredi dovoljno ljudi koji će ih za vrijeme putovanja čuvati da ne pobjegnu i koji će ih odvesti na određeno mjesto i tamo smjestiti.

- Da bez odobrenja ni jedan korak ne napuštaju svoja mjesta i da ubuduće miruju, jer ako opet budu činili zla, da ih se strogo upozori da će biti osuđeni i da će kazna biti izvršena.

Tako je naređeno da im se sve to stavi na znanje.

Na taj način su odmah sve navedene osobe odmah upućene iz Bijelog Polja u naprijed spomenuta mjesta i tako udaljene iz Bosanskog ejaleta.

Ali, prije nego što je stigao ferman o promjeni njihovog boravišta, Mehmed-beg Babić i sarački kalfa hadži Ahmed, već su u kasabi Bijelo Polje bili umrli.

Pošto se dobro pazilo hoće li se u Sarajevu pojaviti oni što su se krili u Sarajevu: hadži Ibrahim halač Bulbul i novoupisani

alemdar čauš Sulejman, saznalo se da se spomenuti hadži Ibrahim krije u svojoj kući. Iznenada su upali u njegovu kuću i pronašli ga u jednoj prostoriji između gornjeg i donjeg kata, digli su ga odatle u tvrđavu i početkom mjeseca šewwala 1238. godine (11. - 20. VI 1823) je ubijen. Za novoupisanog čauša Sulejmana nije se saznalo gdje se krije.^{*260}

Sve do ove godine bilo je zvono na sahat-kuli u dvorištu vali-jinog konaka u Travniku razbijeno, pa je zbog toga trebalo na tu kulu postaviti jedno veliko ispravno zvono. Tim povodom je vali-paša izdao svoju bujuruldiju 15. šewwala 1239. godine (13. VI 1824) da se doveze u Travnik veliko zvono, koje je imao Mustafa Nuri-efendija Šerifović, brat Sunulah-efendije, stanovnik grada Sarajeva. Po vali-jinom naređenju to zvono stavljeno je na jedna jaka zaprežna kola, pa pošto se do Travnika nije moglo prevesti kolima, upregnuta je zaprega sa dva vola. Da bi se olakšao prijevoz na teže prohodnim mjestima, poslano je još 25 nefera, koji su određeni da za to posluže.

Carskim fermanom naređeno je da se po svim skladištima municije u carskim tvrđavama, a s vremena na vrijeme, vrši pregled i popis i ostale ratne opreme, to je i ove godine, na osnovu carskog fermana od 20. džumade-l-ahira 1239. godine (22. II 1824) izvršen pregled ratne opreme u sarajevskoj tvrđavi 19. šewwala 1239. godine (25. VI 1824). Kod suda je zaveden spisak zatečene opreme i to: trideset i četiri velika i mala topa, dvanaest kunbara, dvije stotine i pedeset ručnih kunbara, sedam stotina sedamdeset i četiri puške, šest stotina i sedamdeset mačeva, devetnaest hiljada šest stotina trideset i pet komada male i velike duladi, pet hiljada šest stotina i pedeset oka baruta, tri sanduka metaka i još četrdeset popisanih stavki raznog pribora.

Sejjid Husein-efendiji, opunomoćeniku sarajevskog kadije Karaferjeli hafiz Ahmed-efendije, isteklo je vrijeme službovanja sa 1. zu-l-hidždžetom 1238. godine (28. II 1823), pa je navedeni hafiz Ahmed-efendija smijenjen, a postavljen je Sejjid Mehmed

^{*260} Hafiz Mehmed-efendija, dok je bio čajnički kadija, postavio je svoga naiba 1. džumade-l-ula 1239. godine (3. I 1824).

Zejnulabidin-efendija. On je dužnost povjerio Ibrahim Edib-efendiji.

Zapovjednik Bosanske krajine Hasan-aga Pečki, kapetan Bihaća Mehmed i kapetan Ostrošca Murat, još su od ranije bili u sporu sa stanovništvom tvrđave Havale i Kulen-Vakufa (Džisri Kebir) pa su iznenada, iz osvete, koncem ramazana 1239. godine (20. - 29. V 1824) napali na gore navedenu tvrđavu i počinili sirotinji nasilja.

Čim je gore spomenuti valija za to saznao, odmah je pokupio dovoljno vojske iz kadilukâ i tamo je poslao da uguši bunu, da zavede mir i sigurnost narodu i da kazni vinovnike. Pošto su vojnici suzbili pobune, vratili su se, o čemu je valija podnio svoj arz Dvoru i tako su privukli carsku naklonost.

U narodu je bio u opticaju novac kovan u glavnoj carskoj kovnici novca pod nazivom "adli-altun". Pod ovim "adli-altun" misli se na zlatnik, koji je nazivan "stari grmiluk". Za jedan komad bila je određena vrijednost dvanaest groša, za polovicu šest groša, a za četvrtinu stotinu para. Tako se on, radi lakšeg obrta, izdavao. Ali, kako je pismo na tom zlatniku bilo jednostavno i lahko ga je bilo falsifikovati, to su se njegovi falsifikatori namnožili u Rumeliji, a naročito na otocima, gdje su falsifikate kovali, pa su se takvi lažni zlatnici među stanovništvom namnožili.

Kada je u pitanju novac, to se ne može porediti sa ostalim stvarima. Pošto je to od utjecaja na poredak i propise države, valjalo je to presjeći i zvesti red. Zbog toga je država prestala izdavati ovaj novac i kao cijeli, i kao polovicu i četvrtinu, na raniji način, pa je određena nova mjera i sastav, a promijenjeno mu je i ime i nazvan je "adli". Da se ne bi mogao lahko patvoriti, odlučeno je da pismo na njemu bude sitno i umjetnički oblikovano, pa je naređeno da se pristupi kovanju i da se odmah pusti u opticaj. Također je određeno da ima istu vrijednost kao i do sada.

Izdano je naređenje da se iz opticaja povuče sav patvoreni zlatni novac i strogo je zabranjeno da služi kao platežno sredstvo. Oni koji ga budu i dalje koristili kao platežno sredstvo biće

najstrožije kažnjeni. U tom smislu izdan je visoki carski ferman koncem rebiu-l-ahira 1239. godine (24. XII 1823 - 2. I 1824).

Iza toga je, po odluci komisije glavne carske blagajne, za sav zlatni novac, koji je bio u opticaju, određena zvanična vrijednost:

"Rumi altun", tj. "Mahmudija"	28 groša
"Funduk altun"	15,5 groša
"Misir altun"	9 groša i 50 para
"Jalduz" i "Madarija"	21 groš
"Rijal", "Kušlija" i "Direklija", svaki po	9,5 groša

O čemu je, izdan carski ferman početkom redžeba 1240. godine (19. - 28. II 1825). Ispred glavne carske hazine određeni su takozvani otkupnici i poslani u ejalet, zaduženi da od naroda otkupe sav patvoreni zlatni novac kao i ostali novac, koji je bio u opticaju, da bi utvrdili koji je lažan, a koji nije. Lažne dukate da otkupljuju po dvanaest groša vrijednosti i da ih sijeku na tri dijela.

Za alajbega Bosanskog sandžaka postavljen je 15. redžeba 1240. godine (4. III 1825) Mustafa-beg Sarajlija Babić.

Pošto je tadašnjem kadiji Sarajeva Sejjid Zejnulabidin-efendiji vrijeme službovanja isteklo, smijenjen je njegov naib Ibrahim Edib-efendija 1. safera 1241. godine (15. IX 1825), a za sarajevskog kadiju imenovan je hadži Abdulfettah-efendija, koji je za svog naiba odredio Husein Hamid-efendiju.^{*261}

Od prije nekog vremena valije smatraju da sva pokretna i nepokretna imovina iza umrlih kapetana i nekih utjecajnih ljudi u Bosanskom vilajetu pripada državi. Na taj način su to, ne obazirući se na dugove, preuzimali, pa su tako mnoge oštetili, što je suprotno carskoj volji.

Što se tiče spomenutog ejaleta, to je čvrsta granica i ključ islamskih zemalja na koju drugi bacaju oko. Nju se mora čuvati

*261 Uvidom u jednu bujuruldiju 9. safera 1241. godine (23. IX 1825) nalazio se na položaju fočanskog mutesellima Hanefi-beg Čengić sa Borijsa.

da ne dode do kakva poremećaja poretka i dobro je osigurati. U tom pogledu odgovorni su ljudi podnijeli svoj mahzar, a spomenuti valija svoj službeni prijedlog da ubuduće valije više ne preuzimaju ostavštine umrlih, te da se ta praksa dokine i da se po carskoj milosti o tome izda ferman. Tim povodom izdan je i poslan visoki carski ferman od 11. ša'bana 1240. godine (31. III 1825) u kojem je ovako naredeno i objašnjeno:

“Uvidom u evidenciju ustanovljeno je:

- Kada je umro Murad-beg, kapetan tvrđave Gradačac, u Bosanskom ejaletu, tadašnji bosanski valija Dželal-paša izdao je bujuruldiu da se sva njegova imovina popiše i zapečati. Pošto je, kako je naredeno, preuzeta sva imovina, kao ostavština iza navedenog bega u korist države, ostavljeno je dvadeset hiljada groša, kao naknada, njegovim nasljednicima. Međutim, kada je umro bosanski defterdar hadži Abdulah-beg, njegova ostavština je, po naredbi tadašnjeg valije Rušdi-paše, data njegovim nasljednicima.

Iz zabilješki i objašnjenja ureda za ostavštine vidi se da ostavštine umrlih, koji nisu iza sebe ostavili djece, pripadaju bejtu-l-malu, a u ostavštinu umrlih, koji su ostavili iza sebe djecu, država se ne miješa. Izdat je i carski ferman da se u to ne upliću ni bosanske valije niti bilo ko drugi.

Prema naprijed izloženom se ima postupati i tome pokloniti punu pažnju, o čemu se izdaje i šalje ovaj moj carski ferman.”

Gore spomenuti valija Šerif Sirri Selim-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 4. šewwala 1241. godine (12. V 1826), a namjesto njega postavljen je dotadašnji valija Damaska hadži Mustafa-paša Belenli. Spomenutom Selim-paši naredeno je da tu ostane, dok ne dode sadašnji valija u Bosanski ejalet i da, kao i do sada, održava red u pokrajini, da se brine o sirotinji - raji, štiti je i čuva, a čim stigne sadašnji valija, neka odmah iz Bosne krene, i u putu, ne uznemirujući sirotinju, pravo dode u Solun i odmah o tome podnese izvještaj Dvoru.

Držeći se dostavljene carske naredbe, Selim-paša je ostao u Bosni do dolaska tadašnjeg valije, a čim je on stigao, krenuo je iz

Bosne i došao u Solun. Kada je obavijestio Dvor, oduzeta mu je čast vezira, pa je bio prinuđen ostati na svome čiftluku.

U to vrijeme su prihodi bosanskih valija, koji su bili uobičajeni, iznosili dva tovara devedeset i dvije hiljade pet stotina i sedam groša, a troškovi vojske, koju su valije držale, i masa ostalih troškova, iznosili su pet tovara, devedeset devet hiljada i devetsto osamdeset i devet groša. Kada se oduzmu rashodi, iznosi koji su preostali od troškova zvali su se i vanredni troškovi. Među ovim troškovima u jednoj godini je sam valija trošio deset hiljada groša, što je izazivalo čuđenje, a to je zapisano u *Tarih-i Lutfi*.

BELENLI HADŽI MUSTAFA-PAŠA

4. šewwal 1241. godine (14. V 1826)

Kada je spomenuti paša, navedenog datuma, postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Kliškim i Hercegovačkim sandžakom, dok ne dode u Bosnu, bujuruldijom od 13. šewwala 1241. godine (21. V 1826) za svoga kajmekama postavio je tadašnjeg bosanskog defterdara Sulejman-efendiju.

U to vrijeme je potpuno ukinut janjičarski odžak u Istanbulu, a na tom mjestu uspostavljen je nizam-odžak. Zbog zamjene ovih odžaka, mnogo je ljudi uništeno, pobijeno i nestalo, o čemu su stigle vijesti i do stanovništva Bosne. Svak je pao u brigu našta će to izaći. Kada se u Bosni saznalo da je opet smijenjen Šerif Sirri Selim-paša sa dužnosti u Bosni, a da je namjesto njega postavljen Belenli hadži Mustafa-paša, vijest da je on nasilnik, još je više prestrašila stanovništvo Bosne.

Spomenuti valija krenuo je sa svoga čifluka, iz okolice Jedrena, gdje je boravio i 18. šewwala 1241. godine (27. V 1826) kada je stigao, idući u Bosnu, u Novi Pazar, odsjeo je u konaku uvažnog mirimirana Osman-paše, ličnosti ugledna roda i utjecajnog u tom kraju.

Bojeći se osornog ponašanja Belenli Mustafa-paše, Osman-paša je, dok je ovaj bio tu, pobjegao u Arnautluk.

Sutradan je Belenlija odatle krenuo i u svim kadilucima i kasabama, gdje je kao gost odsjedao, prisilno je naplaćivao takozvanu "kudumije akčesi" višu nego su to činili njegovi prethodnici. To i Osman-pašin bijeg su sav narod bacili u veliku brigu.

Kada je spomenuti valija na dan 25. zu-l-ka'deta 1241. godine (1. VII 1826) došao u Sarajevo na molbu nekih odgovornih ljudi da ostavi na položaju mutesellima Novog Pazara - on je izrekao neke neumjesne prijetnje i nakon tri dana, pošto je stigao u vezirsko sjedište Travnik, pročitao je visoki carski ferman i potom održao svoju službenu besjedu i svakoga njome uplašio.

Deset dana po dolasku vali-paše, prošao je kroz Sarajevo i došao u Travnik Mehmed-aga kapidži baša, koji je poslan iz Istanbula. Kada je predao spomenutom valiji visoki carski ferman o ukidanju janičarskog odžaka, valija, ne poštujući stara pravila bosanskih valija da pozove mirimirane i kapetane, nije pozvao nikoga i bez prethodnih dogovora bilo s kim, naredio da se bez odlaganja ferman obznani.

Odmah je uklonio travničkog serdara, a tvrđavu, koju je on držao pod svojom komandom, preuzeo.

Kada se među svijetom to saznalo, u svakom mjestu su oni lahkomisleni, a posebno tadašnji aga bosanskih janičara u gradu Sarajevu Ruščukli Kara Ali Elmetin-aga i turnadžija Fejz-aga, sa trideset i dvojicom aga i osamnaest lahkomislenih alemdara ustali protiv toga fermana, pa raznim lažima i izmišljotinama otpočeli nagovarati ostale stanovnike da otkazuju poslušnost. Nisu slušali savjete ni valija, ni starješina, ni uleme, ni kadija niti ostalih pametnih ljudi, čak ih nisu htjeli ni da vide. Psovali su one koji su ih savjetovali i na razne načine ih ponižavali i omalovažavali.

Svi poštteni ljudi su se bojali njihovih ružnih postupaka, pa su bili prisiljeni da šute i prividno su bili uz njih.

Kada je spomenuti valija saznao da je to dotle došlo, namjeravao je da pročita i dâ objašnjenje spomenutog fermana onima koji se protive ukidanju janičarskog odžaka, te da spriječi i kazni one, koji se budu tome protivili, pa je postavio svoga šuru Battal-agu za sarajevskog zabita i poslao u Sarajevo po spomenutom kapidžibaši mnogo lanaca, bukagija i sličnih predmeta radi hapšenja i mučenja.

Navedena su dvojica stigli u Sarajevo 9. zu-l-hidždžeta 1241. godine (15. VII 1826). Ali, kako je to bilo uoči Kurban-bajrama, svak je bio zauzet svojim kućnim poslovima. Pošto se nije mogao sazvati skup da se ferman obznani, samo ga je tadašnji katib suda Telalagić Muhamed Hilmi-efendija zaveo u sidžil, a njegovo objašnjavanje ostavio iza Bajrama.

Nakon Bajrama, sve stanovništvo je pozvano na musalu gdje se namaz obavlja. Ferman, o kome je riječ, pred svima je obnarodovan i objašnjen i upućeni su im savjeti.

Ali, zbog toga što se na ovom zbornom mjestu pristupilo uk-lanjanju age bosanskih janjičara, spomenutog Ali-age i provođenju ostalih odredaba fermana, to je najviše pogodilo pripadnike janjičarskog reda. Naročito što su janjičari u Bosni imali prevagu nad drugim redovima, a bili su se toliko osilili da nikada nisu mirovali i stalno su se bunili, pa su tako i sada napravili metež i uzburjali narod.

Nekoliko hiljada ljudi sakupilo se u harem Careve džamije u Sarajevu; odatle su poslali valiji pismo da će spomenutu dvojicu aga - Battal-agu i Mehmed-agu protjerati, a janjičarskog agu Ali-agu i dalje ostaviti da bude janjičarski aga, kao i do sada; da će svakoga ko ne pristupi uz njih ubiti.

Ove godine, tj. 1 safera 1242. godine (4. IX 1826) tadašnjem kadiji u Sarajevu Sofijeli hadži Abdulah-efendiji istekao je rok kadijske dužnosti, pa je doneseno rješenje da se njegov naib, koga je Husein Hamid-efendija odredio, razriješi dužnosti. Ali, kada je na taj pložaj imenovan Mir Sejjid Sulejman-efendija, dotadašnji kajmekam nakibu-l-ešrafa u Jenišeširu, on je tada odredio da namjesto njega obavlja tu dužnost navedeni Husein Hamid-efendija, pa je tako on i dalje ostao na dužnosti naiba.

Kasnije, takav isti skup održan je u Travniku i tako je vali-pašin utjecaj znatno opao.

Među sarajevskom ulemom, koja se suprotstavljala bio je Mostarac Ali-efendija, Abadžija Abdulah-efendija i Korkut hadži Ibrahim-efendija. Oni su neupućeno stanovništvo bodrili da se protivi i da čini ono što nije u volji sultana. Neobavješteni svijet počeo je prihvaćati njihove savjete. Nadvladali su i one koji su se u početku pokoravali časnom fermanu. Organizirali su međusobne dogovore i na njima odlučili da ferman, o kome je riječ, odbiju, a da bi to obrazložili i o tome podnijeli svoj arz i ilam, zaključili su da iz svakog kadiluka pozovu po dvojicu ljudi u Sarajevo i s tim u vezi poslali su pismene pozive svim kadiluci-ma. Na dan 29. safera 1242. godine (3. X 1826) u Sarajevo su došla po dvojica ljudi iz svih trideset i dva bosanska kadiluka. Složili su se sa svim onim, što su im oni lahkomisleni iz Sarajeva

našli za shodno da predlože i pristali su da se tako napiše mahzar, koji su poslali navedenom kapidži baši Mahmud-agi da ga on proslijedi sultanu. Taj mahzar je u cijelosti niže naveden:

Nakon zaglavlja, stoji ovo:

“Posredstvom carskog kapidži baše Mehmed-age dostavljen je visoki carski ferman u kojem je sadržano saopćenje da se potpuno ukida janjičarski odžak, koji je zakonom osnovan još prije tri stotine godina u pobjedonosno vrijeme prijašnjih sultana, uz saglasnost i na osnovu jakih argumenata šejhu-l-islama i uleme, zato što neki janjičarski krugovi čine nedolične radnje.

Ferman je pred svima nama otvoren i javno pročitan.

Mi se svi stalno molimo za dug život, sreću, uspjeh i pobjedu našeg sultana. Ali, u svemu ovome što se događa u Istanbulu, osmanskoj prijestonici, ovi robovi nisu zadovoljni, niti su u tome učestvovali, a ni znali za to. U skladu sa časnim kur'anskim ajetom: ‘Pokoravajte se Allahu i Poslaniku i onima koji su od vas na vlasti’, sve zadatke u vezi s vjerom i Carstvom mi na zadovoljstvo izvršavamo, nikada se ni jednom poslu ne suprotstavljamo, pokoravamo se časnom Šerijatu i zakonu, a takvi ćemo i ubuduće ostati.

Ali mi, ove sluge, stojimo danonoćno na službi osiguranja. Opasani smo sa svih strana neprijateljima - s jedne strane je austrijski kralj, a s druge Crna Gora i drugi brdanski ustanici, pa uz sve to u ratovima koji su se otegnuli više od petnaest godina sa Srbima, dalo se više hiljada žrtava. Ipak, mi se zdušno borimo i životima i imovinom. Dok smo samo Beograd zauzeli, potrošili smo sve što smo imali, i zbog toga smo ostali puki siromasi. Sutra da se pojavi neprijatelj bilo s koje strane, nema sumnje da bismo imali poteškoća da ga odbijemo.

Neka se izvoli narediti da odžaci janjičara u Bosni, kao i svi ostali stari odžaci, pod istim uvjetima pod kojima su i ranije bili i dalje ostanu. Nastalo je stanje, koje je poremetilo red na granici i prouzrokovalo u narodu veliko uznemirenje. Iz samilosti prema našoj nejači, otklonite od nas sva nasilja, nepravde i novotarije i ne rastužujte ove robove. Stoga se ovi robovi usuđuju da

najponiznije i najskrušenije podnesu ovaj arzuhal i da zamole da im se iskaže carska milost i da se to od nas otkloni.

Dobrota i beskrajna samilost pripadaju onome koji je oličenje Šerijata.”

Iako je taj arzuhal predat Dvoru, ostalo se čvrsto pri odluci da se janjičarski odžaci Carstva ukinu i već se pristupilo uvođenju regularne vojske. Budući da su u većini mjesta ti odžaci ukinuti, ni u Bosanskom ejaletu nisu mogli ostati netaknuti, a do Dvora je stigla vijest da Bošnjaci pokazuju znakove nepokornosti. A da su Bošnjaci u ovakvoj prilici pokazali otpor Carstvu, nikako se nije slagalo sa njihovim glasovitim junaštvom i odanošću prema vjeri. Zato su upućeni u Bosnu, sa posebnim carskim fermanom i uputama, poznati alimi: Prilipeli Ahmed-efendija i Arif-beg iz Odjela za raspodjelu, da bi stanovništvo savjetima pridobili i da bi se sačuvao mir u zemlji. Da bi se obavijestio o događajima o kojima se pričalo, tadašnji muhafiz Beograda, trebalo je da se s njim dogovore, a zatim da pređu na izvršenje zadatka. Tako su dobili nalog kako će postupati prema Abdurahman-paši, a poslana su i posebna naređenja i savjeti mutesarifu Skadra Mustafa-paši Skadraninu, bosanskom valiji i njihovom defterdaru.

Arif-beg i Ahmed-efendija krenuli su iz Istanbula u Bosnu preko Beograda. Ali, prije nego su došli u Beograd 22. rebiu-l-ewwela 1242. godine (25. X 1826) stigli su u Novi Pazar i tu odsjeli.

U međuvremenu, prema primljenim obavještenjima iz Istanbula, događaji o kojima se govori, nisu bili zahvatili cijeli ejalet. Većina stanovništva zajedno sa odgovornim ljudima su u pokornosti, a za one koji imaju veze sa janjičarima smatra se da su otkazali poslušnost i da su nepokorni. Uz bojazan da se oganj bune okolo ne proširi, taj janjičarski otpor nametao je težak problem, pa je ovo bosansko pitanje zadavalo dosta briga. Da bi zavela mir i red Carevina je, stoga što nema vojnih snaga, pristupila mudrom smirivanju i pohitala da neke odgovorne ljude ejaleta nagradama udobrovolji. Tako je zvorničkog kapetana Mehmed-bega, za njegovo odano držanje, nagradila titulom mirimirana i dodijelila mu Zvornički sandžak, a njegovom prethod-

niku Zulfikar-paši, carskim fermanom, odobreno je da ostane u svom odžaku.

Naprijed navedenoj dvojici: Mehmed-begu i Ahmed-efendiji, sarajevskoj ulemi i tadašnjem janjičarskom zabitu Ali Elmetin-agi i musellimu upućena su savjetujuća pisma. Kada su ta pisma stigla u Sarajevo, ta buntovnička grupa sakupila se i pred Carevom džamijom su pisma otvorena i pročitana.

U odgovoru na ta pisma, izjavili su:

“Neka dodu ovamo ta dvojica zabita i dokažu da su postavljeni.”

Kada su oni primili to njihovo pismo, obuzeo ih je strah i nisu došli u Sarajevo. Zato su odmah uputili druga pisma sarajevskom naibu mula-efendiji, da on ovo spriječi i nekako sredi.

Prijepis toga pisma je u cijelosti ovdje naveden:

“Njegovoj učenosti, cijenjenom i dragom efendiji!

Na osnovu časnih fetvi, na cijelom području Carstva ukinuti su odžaci janjičara. U svim ejaletima, s kraja na kraj nestalo je toga naziva i neće se moći zadržati ni u jednom mjestu, o čemu ste vi obaviješteni.

Neki lahkomislenici među stanovništvom Sarajeva, još nisu shvatili visoku carsku naredbu, pa se kolebaju i suprotstavljaju njoj. A kao što je njegovo veličanstvo, naš gospodar, svojim carskim fermanima i ranije, a i kasnije objavio, samo se iz islamskih zemalja ukida ime janjičar, drugo nešto se ne želi postići. Zato je i vaša obaveza da onima, o kojima je riječ, kao što to i časni Šerijat propisuje, objasnite da su dužni da se pokaravaju onome, što naređuje predvodnik svih muslimana, jer ako se desi da se ne pokore, neće im biti valjani namazi, džume, ni bajrami. Treba ih urazumiti da su dužni da se odmah pokore fermanu.

Mi se nadamo da će njegova visost odmah tome pristupiti, pa o tome sačiniti svoj ilam i mahzar i poslati ga nama po našem čovjeku, što prije.”

Dana 3. rebiu-l-ahira 1242. godine (6. XI 1826).

To pismo kojim se željelo savjetovati, tadašnji kadija Husein Hamid-efendija je na pametan način saopćio onima kojima je i

namijenjeno, objasnio im ga i dao im i svoje prikladne savjete, ali to nije imalo utjecaja. Odmah su se, kao što su već uobičajili, na sastancima dogovorili, da one koji su krenuli za njima još bolje na tome putu učvrste, a da bi se osigurali od bilo kakvih varki i podvala svojih protivnika sastavili su jednu posebnu pismenu obavezu o međusobnoj odanosti i dali je ovjeriti, od onih koji to trebaju učiniti. Ukoliko se neko suprotstavi, natjerat će ga silom da je ovjeri. Izvršenju toga svoga zaključka su odmah pristupili i naredili sudskom katibu Hasib-efendiji da on tu pismenu obavezu napiše i da je pečatom ovjeri.

Ta pismena obaveza je, u prijepisu, u cijelosti niže navedena: "Utječem se Allahu od prokletog šejtana! U ime Allaha najmilostivijeg! Allah naređuje pravdu, dobročinstvo i pomaganje bližnjih, a zabranjuje razvrat, nasilje i sve što je odvratno. Savjetuje vas ne biste li se opametili.

Ni u ratna vremena našeg najvećeg časnog predvodnika Božijeg Poslanika i Vjerovjesnika, neka je na njega pozdrav i Božiji mir, a kasnije ni za vrijeme njegovih neposrednih nasljednika, niti za vrijeme njihovih nasljednika, pa ni onih koji su iza njih dolazili, niti za vrijeme velikih imama muslimana i osmanskih careva, neka im Bog osvijetli mezarove, nisu se pojavljivale ovakve novotarije koje ukazuju da je Sudnji dan i nepotrebna opterećenja, opterećenja koja nisu dozvoljena i ne mogu se podnositi i prihvatiti, što se temelji na jasnim ajetima Kur'ana i hadisa Vjerovjesnika. Oni koji su danas nastanjeni u našem gradu: nakib-ulešraf, ugledne kadije, uvaženi muderrisi, vaiz, dersi am, učeni ljudi, pobožni ljudi, imami, hatibi, šejhovi, zaimi, timarnici, carski ja-njičarski zabit Ali Elmetin-aga, age, novoupisane hasećije i age, alemdari, bašeskije, čauši, zanatlije i svi sljedbenici Muhammedovi, preuzimaju obaveze, kako slijedi:

Mi smo čvrsto odlučili da ne prihvatimo novotarije i namete, nasilje i nepravde, koji do danas nisu postojali.

U svakoj prilici i u svakom pitanju mi smo se svi kao jedan složili i dogovorili da i sada i ubuduće imetkom, snagom, rječju i djelom, nastojimo čuvati ono što je najbolje i najlakše za našu

zemlju i da se u svakoj prilici pridržavamo odredaba časnog Šerijata i uzvišenog zakona i tako postupamo. Učinit ćemo sve što možemo da svima nama osiguramo mir i sigurnost. Ne daj Bože, ako bilo ko bude činio nešto mimo ovih navedenih obaveza, neka ga stigne kazna Svevišnjeg, koji sve daje. Ovo su ti uvjeti i obaveze, koje su napisane i pečatom ovjerene, da bi se sačuvala.”

Napisano dana 27. rebiu-l-ahira 1242. godine (29. XI 1826).

Janjičari i njihove pristaše poslali su po jedno pismo u sve kadiluke Bosanskog ejaleta, kojim su pozvali i stanovništvo kadiluka da im se pridruži i digne bunu. I ajanima kadilukâ: Foče, Pljevalja, Rogatice, Višegrada, Birča, Bijeljine, Livna, Mostara, Gacka, Nevesinja i drugim kadilucima, poslali su svoje obavijesti, pozivajući ih da im se pridruže i da svaki u svom kadiluku diže narod na bunu. Oni su poslali svoje pismene izvještaje i u Sarajevo, koji su sadržavali obavijesti da će djelovati zajedno sa sarajevskim agama i da će im se pridružiti, a da im oni daju uputstva šta trebaju činiti u tom pogledu. Sarajevske age su razaslale svim tim ajanima svoja pismena uputstva, u kojima su im objasnili šta treba poduzimati.*²⁶²

Ali, stanovnici kadilukâ: Prijepolja, Novog Pazara i Zvornika se nisu sa ovim složili. Odgovorili su im da nisu voljni učestvovati u postupcima koji vode zlu. Čak je mirimiran Ejub-paša, koji je bio nastanjen u Novom Pazaru, po jednom posebnom glasonoši poslao pismo spomenutim agama, u kojem ih ovako savjetuje:

“Naša je dužnost da upućujemo da se dobro vladamo i da stanovništvo upućujemo da bude pokorno. Međutim, vi ste neuko stanovništvo prepustili samom sebi, pa je ono postalo neposlušno. Vi zatvarate oči pred tim što ono srlja stranputicom. Svima nam je jasno da te neznalice, takvim nedostojnim postupcima neće ni dokle stići, niti će to izići na dobro.

Krajnji cilj Carevine je jedino taj da janjičarske odžake ukine i osujeti njihova okupljanja. Ništa drugo sultan neće ni za dlaku

*²⁶² Sada je na tom mjestu carska kasarna, ove 1295. godine (1878).

učiniti. Vi treba da se potrudite da te neznalice čuju vaš savjet i uputite ih da je to zaista tako, te da nastojite da ih vratite s puta kojim srljaju. Tako ćete biti spašeni carske srdžbe i svoju djecu i obitelji izbaviti iz propasti i svoje domove sačuvati od pustošenja. Vi ćete time steći i sultanovu naklonost, pa će se on za vas moliti, u to budite sigurni.

Vodeći računa o tome da smo mi zemljaci i želeći vam dobro i spas, dobronamjerno vam napisah kako ćete se spasiti. Prema tome, sve pojedinosti uzmite preda se i o njima dobro razmislite. Vi svi treba, da se u najvećoj mjeri složno zaštitite da udovoljite visokoj naredbi njegova veličanstva, našeg vrhovnog gospodara, koji bdije nad cijelim svijetom i čuva ljudski rod, pa da čim prije suzbijete i uklonite nitkove i nasilnike, o kojima je riječ.”

Tako ih je spomenuti savjetovao. Ali, te njegove dobronamjerne savjete, ti silnici ne samo da nisu prihvatili nego ih nisu nikome ni obznanili. Odmah su odlučili da počnu s pripremom da bi od Zvorničana zauzeli tvrđavu Zvornik.

Poslali su Mehmed-paši posebnog glasnika i pismeno tražili upute od tamošnjeg Adema buljukbaše da ih izvijesti o tome, kako će postupiti u pogledu zauzimanja zvorničke tvrđave. Spomenuti Adem buljukbaša, pri povratku navedenog Mehmed-paše, poslao je onima u Sarajevu svoj pismeni odgovor, na kojem je bilo devet lažnih pečata, a u kojem je saopćio da može, ako mu pošalju iz Sarajeva stotinjak ljudi pojačanja, sa svojim pristalicama tvrđavu zauzeti. Nakon toga, navedeni buntovnici su odmah počeli sakupljati i opremiti potrebnu vojsku. Ali, da bi saznali gdje da upute tu vojsku i kako će je snabdijevati hranom, naredili su da se dovede sudski pisar Hasib-efendija i natjerali ga da on postavi upit spomenutom buljukbaši da zatraže od njega savjet i njegovo mišljenje kako da to riješe. Da bi im se u tome pridružili i svojim pečatom osnažili, naredili su da se dovedu ugledne kadije i ulema u Bejluk-konak, poznat pod imenom “Stari saraj”.

Najprije su zatražili od Salih-efendije Arapovića, videnog kadije, da on to pismo ovjeri svojim pečatom, na što im je on odgovorio: “Treba najprije da stavi pečat prvak ešrafa, nakib Mustafa

Nuruddin-efendija, a potom, ostale videne kadije i ulema, prema svojim rangovima.”

Kada im je to saopćio, tada je ta masa okupljenog naroda, poslala po alemnaru Abdiju nalčadžiji i telalu Ahmedu-alemdaru navedeno pismo spomenutom nakibu da ga on ovjeri svojim pečatom. Pročitavši pismo, spomenuti je odgovorio:

“Ovakvim stilom napisano pismo i slanje vojske je prava greška, jer se mi time bunimo protiv našeg cara, našeg dobrotvora. Ovo je jedna krupna stvar, o kojoj treba dobro razmisliti.”

Kada im je tako odgovorio, oni lahkomišleni alemnari su odgovorili:

“Ovo pismo napisano je uz mišljenje i saglasnost pokrajine, ti ga moraš ovjeriti!”

Kada su mu uputili tako prijeteće riječi, naprijed spomenuti odgovorio je:

“Vi ne shvatate šta ja govorim” - i dodao: “Ja neću na ovo pismo staviti svoj pečat.”

Pošto im je tako odgovorio, ona dvojica naprasitih alemnara ponovo su ga zasuli nepristojnim riječima. Kada su ga tako naljutili, naredio je odmah da mu se donese havan, pa je pred ovom dvojicom svoj pečat zdrobio, a potom rekao:

“Eto, ja svoj pečat stukoh, a sada idem u sarajevsku carsku tvrđavu.”

Pojahao je konja i krenuo u tvrđavu na Vratniku, u Sarajevu, a ona dvojica alemnara su se vratili na mjesto zborovanja. Kada su ispričali kako je sve proteklo, onda se sakupila u dvorištu Careve džamije velika masa lahkomišlenika, pa su ti nitkovi natjerali da se čaršija zatvori, a sve čaršilije doveli su na taj zbor. Tada su ona dvojica buntovnika i lahkomišlenika otpočela govoriti. Kada su saopćili prisutnim da nakibu-l-ešraf nije svojim pečatom pismo potvrdio, da se tome protivio i da je otišao u unutrašnju tvrđavu, oni praznoglavi buntovnici, koji su se u toj masi nalazili, zaurkali su kao psi:

“Sada ćemo mi njega iz tvrđave ovamo dovesti, pa da vidimo kako se on zaključku cijelog memleketa suprotstavlja.” Rekavši to sto i četrdeset i šest pokvarenjaka su odmah otišli u tvrđavu i

spomenutog nakibu-l-ešrafa silom digli i pješice ga vodili na skup, obasipajući ga raznim pogrđnim i ponižavajućim riječima i ps-ovkama. Zbog toga je spomenuti bio jako uvrijeđen i ponižen, a pošto je bio slabe tjelesne građe, a i u godinama, nije mogao više izdržati pješačenje. Konačno, kad su došli do pod tabiju zvanu Jekovac, zaklecale su mu noge i pao je na zemlju, pa su ga nitk-ovi, što su ga vodili, zasuli kamenjem i tako ga usmrtili. Ovaj žalosni događaj zbio se u subotu 7. džumade-l-ahira 1242. godine (6. I 1826).

Navedeni prestupnici se nisu ni ovim zadovoljili. Na koga su god posumnjali da je protiv njih, oni su te noći naredili da se pred njihove dućane ili kuće nanese gomile kamenja da bi ih zastrašili. Sutradan, u nedjelju, opet su se okupili pred Carevom džamijom i na taj skup doveli su sve ešrafe, ulemu i stanovništvo, pa su ih prisilili da pečatima ovjere to pismo. Tada su uputili vojsku za koju su smatrali da je treba tamo poslati.

Na dan ubistva nakibu-l-ešrafa od tadašnjeg mutesarrafa Skadra Mustafa-paše, begu, mutesellimu Sarajeva i još nekim agama i alemdarima upućene su pismene poruke u kojima ih dobronamjerno savjetuje da se trebaju pokoriti carskom fermanu. To je pojedinačno pismeno poručio. Međutim, oni nisu prihva-tili savjeta.

Povodom smrti nakibu-l-ešrafa, sarajevski muftija Muidović Mehmed Šakir-efendija sročio je tarih: ^{*263}

“Sejjid Mustafa Nuri, pade kao šehid

Na putu Mahmudovom!”²⁴⁷

Njegovo pogubljenje izazvalo je svakakve priče među naro-dom i dovelo do rascjepa među pokvarenjacima.

Da se vratimo onoj dvojici što su se nastanili u Novom Pa-zaru: Arif-begu i hodži Ahmed-efendiji, da o njima progovori-mo:

Kada su ova dvojica primili odgovor na njihova pisma upuće-na u Sarajevo, uhvatio ih je strah. Podnijeli su Dvoru arz,

^{*263} Njegovo je tijelo rodbina pokopala na mezarju Alifakovac u Sarajevu.

²⁴⁷ U tarihu se aludira na reforme sultana Mahmuda Drugog.

objasnivši da oni nisu mogli otići u Sarajevo i da procjenjuju da je to potrebno riješiti vojnom silom. Pošto se iz njihovog arza shvatilo da oni tamo uzalud čekaju, odlučeno je da se ovaj posao povjeri nekom drugom sposobnom službeniku. Pao je izbor na iskusnog Mesud-aga, kumbaradžiju, Esad-pašinog brata. On je zadužen da zajedno sa bosanskim valijom smiri stanje. Dato mu je u zadatak da, kada dode u Bosnu, pozove sebi Arif-bega i hodžu Ahmed-efendiju, pa je Arif-beg određen da zajedno sa Osman-pašom, mutesarrifom Novog Pazara, tamo zavede red i mir. Mesud-aga je sada nastojao da ponovo pridobije stanovništvo, objašnjavajući mu kako je Carstvo bilo prisiljeno da potpuno ukine janjičarske odžake, a zavede redovnu vojsku, u interesu ojačanja vjere i države.

Kao što je naprijed izloženo, kada je navedeni Mesud-aga došao u Beograd, nije mogao pristupiti rješavanju tih pitanja. Na osnovu onoga što je tačno ustanovio, bilo je jasno da je sve dolazilo od naprijed spomenutog valije Belenli Mustafa-paše, s jedne strane i surovih postupaka bosanskog stanovništva, s druge strane. Da bi se smirili zapaljena buna i ti surovi postupci, Belenli Mustafa-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 22. džumade-l-ula 1242. godine (22. XII 1826), a za bosanskog valiju postavljen je muhafiz Beograda Abdurahman-paša. Spomenuti hadži Mustafa-paša zadužen je za osiguranje Nikopolja i njegove tvrđave, a čim je tamo došao, oduzeta mu je čast vezira i naredeno mu je da se nastani u Krk-Kilisu, a to osiguranje povjereno je kapidžibaši, serasker ajanu Ahmed-agi.

Povodom ukidanja janjičarskih odžaka za vrijeme prethodnog valije hadži Mustafa-paše, za Bosanski ejalet izdan je i poslan poseban carski ferman koji je obnarodovan. Šta je tim fermandom naredeno, prilika je da se iznese:

“Utjecajnom, plemenitom, mudrom muširu, oličenju poretka na svijetu, koji pomno vodi poslove naroda svojim ispravnim promišljanjem, onome koji učvršćuje temelj sreće i ugleda, koji je obasut milosrdem svoga gospodara, sadašnjem bosanskom valiji, mome veziru hadži Mustafa-paši, neka mu Allah trajnom učini slavu; najspособnijem kadiji među kadijama, izvoru učenos-

ti i pouzdanosti, koji visoko drži zastavu Šerijata i vjere, nasljedniku nauka Božijih poslanika, koga je Svevišnji svojom milošću obdario, našem sarajevskom kadiji, neka mu se vrline povećaju; svim ostalim kadijama i naibima u Bosanskom ejaletu, sa kojima se ponosimo, neka im se znanje poveća; ponosima sličnih i ravnih - ostalim zabitima; svim viđenim ljudima ejaleta i svim odgovornim, neka im se vrijednost poveća, kada stigne ovaj carski znak, neka prime na znanje:

- Svim sljedbenicima Muhammedove vjere poznato je kako se ova jasna vjera pojavila i kako se proširila i kasnije obuhvatila Istok i Zapad, uz pomoć čistog Šerijata i borbe na Božijem putu. U svim vremenima su ostvarivane pobjede nad neprijateljima, a za to je bilo nužno imati islamsku vojsku i borce pravovjernike, koji će se boriti za tu vjeru. Stoga je u mom Carstvu ranije uspostavljen janjičarski odžak. U ona prošla vremena, gdje god su janjičari poslani da se bore za vjeru, oni su u svim tim borbama, prsa u prsa, dočekivali neprijatelja i bili su čvrsti i postojani. Pokoravali su se svim naredbama starješina, pa zahvaljujući njihovoj pokornosti ostvarena su ovako velika osvajanja.

Ali, kako je vrijeme odmicalo, među njih su se uvlačili poroci i izbijale su razne pobune, pa se njihova stara pokornost izokrenula u nepokornost. Lažne vijesti, koje nemaju osnova, i sijanje raznih izmišljotina, među njima dovelo je do grupašenja i nepokornosti. Samo zato što su oni toliko neposlušni i što su izgubili svaki stid, došlo je do toga da su tolike tvrdave i pokrajine pale u ruke neprijatelja. Pored toga, kada je neprijatelj vidio naše stanje, nasrnuo je na sav muslimanski svijet da nas što više oslabi i rasparča i sačuvaj nas Bože Veliki, potpuno razbije. Sve više uvećavaju svoje pretenzije neopravdanim optužbama i iz dana u dan sve se više ujedinjuju. Sa sve četiri strane nas je neprijatelj vjere opasao, pa je u ovakvoj prilici naša neopoziva vjerska dužnost da se odupremo neprijatelju i da za to tražimo izlaza.^{*264}

^{*264} Ova sedmerica uglednih ljudi, koji su nevini pobijeni, pokopani su jedan do drugog u mezarju na zapadnoj strani Zvornika.

I u dosadašnjim ratnim pohodima se nekoliko puta pokazalo sasvim jasno, a što se i iskusilo, da je neprijatelj lahko izvojevao pobjedu, a to je proizišlo iz toga što je imao obučenu vojsku. Stoga, nakon što su okončane dvije stotine i dva ratna pohoda, a naročito ova posljednja dva, ispostavilo se da je nužno odmah pristupiti uvođenju uvježbane vojske.

Međutim, pripadnici janjičara, sami su nesposobni za to, a to i neće. Zbog njihovog osionog držanja, uvođenje te vojske je obustavljeno. Osim toga, otkako je naredeno da se ukidaju, oni su se nekoliko puta bunili. Zbog njihovih sramnih postupaka, oni su u prošlosti prouzrokovali stradanja nekoliko časnih sultana.

Kod ovakvog stanja, međutim, ne može se ništa navesti kao razlog, da njihov stari odžak ostane i dalje. Oni su do sada, ako im je bila volja, i bili pokorni, a ako nije dizali su bune i nered, to im je postao stalni običaj. Iako smo mi to do sada trpjeli, ali koja korist, neprijatelji naše vjere ne miruju. Kada vide u kakvom smo mi položaju, oni će iskoristiti priliku da nas pritijesne i, sačuvaj nas Bože od toga, potpuno unište.

O svemu ovome je nedavno dato obrazloženje na sastanku vijeća, održanog povodom toga u konaku šejhu-l-islama, na kojem su bili svi istaknuti veziri, najveća ulema, odgovorni ljudi moga Carstva, zabiti spomenutog odžaka. Pa kada je stavljen upit i zatražena fetva, izdat je hudžet potpisan i ovjeren od svih i donesena rješenja. U iskrenoj namjeri uzdizanja Božije riječi, a kao uvjet za pobjedu i suprotstavljanje svim neprijateljskim varkama i podvalama, i islamska vojska treba da se prvo: pridržava vjerskih propisa i da se pokorava naredenjima, i drugo: da se ta vojska obučava i nauči ratnim vještinama - drugog izlaza nema, to je očito. S obzirom na to da postoji i jednodušno mišljenje svih učenjaka, odlučeno je da se janjičarski odžak, onakav kakav je sada, ukine, ali da se iz svake orte upiše po sto pedeset alufedžija, koji će uz plaću biti obučeni kao eškindžije.

Otpočelo se sa upisom i našlo se za nužno da se na teret državne blagajne utroši toliki novac za te plaće, što se moralo učiniti

prema toj odluci. Na drugoj strani, nijedan stari janjičar u odnosu na svoje plaće neće biti na šteti. Ujedno je oglašeno na sve strane i svakome dato na znanje da će, na osnovu date fetve, biti kažnjen i stavljen van zakona svaki onaj ko bude i riječ progovorio protiv ove jednoglasne odluke uleme ili bude ma šta učinio što se tome protivi.

Iza toga se otpočelo sa obučavanjem i svim upisanim neferima je dato oružje i odjeća. Međutim, ni tolike stroge vjerske naredbe i zakonska upozorenja nisu bila od koristi. Eto, devetog ovoga časnog zu-l-ka'de mjeseca, u četvrtak, oni su se iznenada pobunili, pa su potom udarili na aga-kapiju, a zatim na carsku kapiju i još na neka mjesta. Ujedno su počinili razna nemoralna i sramna djela, stalno govoreći: 'Mi nećemo ni da se obučavamo ni da se vježbamo', na taj način iskazali su svoj bunt i odmetništvo. Oni su time javno pokazali da se ne pokoravaju ni čistom Šerijatu, ni časnim fetvama, ni mojoj carskoj visosti, ni ulemi. Oni se ne smatraju obaveznim ni time, što im je oružje dato da se bore što ih Šerijat duži, nego su ga upotrijebili protiv Carstva. Drznuli su se i na grijeh da se pobune i protiv sultana.

Budući da su otkazali poslušnost, a kako je takav njihov postupak van vjere i puta kojim nas ona vodi, u moj carski Dvor su odmah došli, i tu se sakupili: veliki vezir, istaknuti veziri, raniji šejhu-l-islam kao i sadašnji, ugledne kadije, ulema, da Bog da ih sve više bilo do Sudnjega dana, zatim službenici moga Carstva i ostali muslimani, pa uzevši sretnu zastavu najvećeg Božijeg Vjerovjesnika - neka su mu upućeni pozdravi i počasti, iz Dvora su otišli u Sultan Ahmedovu džamiju, tamo su se svi sakupili i pozvali ostale muslimane, koji u Boga vjeruju, da dodu pod zastavu Božijeg Poslanika i da se priklone propisima Časne Knjige i Šerijata. Na sve su strane razaslali telale da to objave. Svi muslimani, koji su imali u sebi vjere u Boga, brzo su došli i tu se sakupili.

Ali, ta rulja ustrajala je u svom buntovništvu protiv vjere i države da Muhammedovu vjeru unište, da pregaze toliki poštenu svijet, njihove žene i djecu, a posljedice toga bi bile da bi sve potpalo pod pandže neprijatelja vjere.

Pošto su se osmjelili na ovako veliko zlodjelo, oni su, prema odredbama časnog Šerijata, stavljani van zakona. Protiv njih su određeni izvršioci. Uz to, pokazala se apsolutna Božija moć i mudžize Božijeg Poslanika su se obistinile. Odmah je njihova skupina rasturena, a sve su njihove kasarne popaljene. Svemoćni Bog učinio je da odu pod mač Šerijata i našli su zasluženu kaznu.

Ako se ubuduće opazi da ima onih koji su ovoj sramotnoj buni pripadali, pa opet otpočinu da se bune kao rulja i da napadaju na vjeru, državu, da kaljaju i poriču tolika dobročinstva i carski hljeb koji su jeli, ako u tajnosti ima takvih, koji su uz ove buntovnike, čim se ustanovi da se oni prikrivaju, odmah pribaviti njihova imena i opise i kazniti ih kao što to Šerijat propisuje. Ma gdje da se ti buntovnici opet pojave, njih treba odmah po zakonu kažnjavati.

Samo iz ovoga što se do sada zbilo, stečena je pouka i došlo se do saznanja, kako slijedi:

- U prvo vrijeme, osnovni cilj janjičarskog odžaka bio je hrabrost i pokornost, a ima dugo vremena kako se to promijenilo u neposlušnost i kukavičluk. Kratko rečeno, janjičarska pouzdanost i ugled pretvorili su se u pravo buntovništvo. Oni koji su među njima ološ prevladali su nad poštenim. Čak među onima koji su ovaj puta pohvatani i pred masom kažnjeni, bilo ih je koji su imali na mišicama sedamdeset pet nevjerničkih simbola i krstova. Eto, šta se među njih svašta umiješalo! Te koji su među njima kao tajne uhode, preobučeni u muslimanske nošnje, treba ukloniti, a na to je odavno mnogo puta strogo upozoravano, ali se nije slušalo, pa ih nije bilo moguće prepoznati.

Oni se ne pokoravaju ni svojim zabitima i agama, koji su im pretpostavljeni. Oni poštene, koji ih ne slijede, nisu u stanju da ih urazume. Kratko rečeno, njihova neposlušnost i buntovništvo prešlo je svaku mjeru. Pošto je svima postalo jasno, bilo šta da se protiv njih preduzima, da od toga nema koristi, niti to daje plodove. Zato su u Sultan Ahmedovoj džamiji, pod časnom zastavom, na osnovu jednoglasne odluke, i Šerijata, u prisustvu:

uglednih vezira, šejhova, svih ostalih dostojanstvenika, mula, uleme i dobrožetelja vjere i države, a za dobrobit naroda, mijenja ime odžaka i stari zakon uspostavlja se u drugu formu. Naziv janjičar se potpuno izbacuje, a namjesto toga uspostavlja se od sada uvježbana islamska vojska, koja će biti od koristi za vjeru i državu i koja će u borbi moći odgovoriti neprijatelju. Ovoj obučenoj i uvježbanoj pobjedonosnoj islamskoj vojsci postavlja se serasker, sadašnji mutesarraf sandžaka Hodavendigara i Kodžaili i muhafiz tjesnaca Crnog mora na rumelijskoj strani, moj uvaženi i poduzeti vezir Husein-paša i njemu se potpuno povjerava komandovanje s tim da se za njegovo sjedište određuje Aga-kapija. Ubuduće se naziv Aga-kapija zamjenjuje narodnim nazivom Serasker-paša kapija.

Ubuduće će u kasarnama i stražarnicama ova novoformirana vojska boraviti. Ukidaju se i janjičarski i karavanski i buljuk-agaluci. Sadašnjeg agu janjičara - vrijednog i uvaženog Mehmeda, neka mu je trajna slava, po mojoj carskoj milosti postavljam za kapidžibašu na mom visokom Dvoru, uz titulu age prvog mirahora. Njegovog kol-čehaju mirimirana Hasana određujem u njegovu pratnju s titulom mirimirana. Janjičarskog zagardžibašu, saksundžibašu u sekbanbašu, postavljam za moje carske kapidžibaše, a sve ostale vjerne buljukage raspoređujem u moju silahšorsku službu, a oni koji uživaju begluke, kao što su zaimi - postaju gedeklije moga Dvora, i oni će biti u drugim službama moga Dvora.

Što se tiče janjičarskih dnevnica, koje su imali dok su bili u milosti moga veličanstva, one se ne ukidaju, nego će, prema predočenim ovjerenim dokumentima, biti zavedeni u idžmal defter pa kolike su dnevnice primali tolike će i od sada primati i to će dok su živi uživati, i nikome se ne smije nanositi nikakva šteta. U buduće će svi muslimani, staro-mlado bez razlike, sva ulema i pripadnici odžaka i uopće sav narod, biti kao jedno tijelo. Svi će jedni druge gledati kao braću po vjeri i među njima ne smije biti podvajanja i otuđivanja. Oni stariji će, prema mladima, biti milosrdni, a mladi će se, u svakoj prilici, pokoravati i više ih slušati.

Svima neka bude glavni cilj, što ih i vjera neopozivo duži, da uzdižu Božiju zapovijed, koja je neprikosnovena, da složno oživotvoruju vjeru i Šerijat najvećeg Božijeg Poslanika. Na njegovom putu svi da budu složni i da na ovoj zajedničkoj koristi, svi muslimani budu složni i jedinstveni, a da se niko nipošto, ni riječju ni djelom ne usudi suprotstaviti. Ukoliko bi se neko našao da to učini, čeka ga nesreća - ima se odmah kazniti po Šerijatu i uz Božiju pomoć, u skladu sa javnim mišljenjem, donijet će se odluka i primijeniti odgovarajuća kazna. U ovome je na području cijelog moga Carstva, putem mojih fermana, izdan proglas.

Ti koji si spomenuti vezir, ovome ćeš prići krajnje ozbiljno i savjesno, pa prema ukazanoj potrebi, po svim kadilucima rasporedit ćeš odvažne i razborite ljude da oni objasne da se ubuduće potpuno ukida naziv janjičar, kao i položaji koji su njima pripadali: zagardžije, turnadžije, a u provincijskim mjestima položaji janjičarskih zabita i serdara, kao i uopće svako drugo njihovo obilježje. To treba svakome obznaniti. Ubuduće će se oni, koji za sebe tvrde da su janjičari u tim krajevima, kao i ostali muslimani, pokoravati svim kadijama i ostalim zabitima, koje je moje carsko veličanstvo postavilo, kao i svim odlukama izdanim od svijetlog suda. Neka svako pazi na svoj obraz i poštenje i neka se bavi svojim poslom: zemljoradnjom, trgovinom, zanatima. Neka svi, kao pravi muslimani, nastoje da se ponašaju u skladu sa propisima Šerijata. One koji budu činili nešto što se kosi sa svijetlim Šerijatom, ili budu postupali suprotno ovome općem islamskom jednoglasnom zaključku i zajedničkom mišljenju islamskih učenjaka, koji kažu i jednu riječ ili se suprotstave svojim držanjem, bit će, na osnovu časne fetve, kako to i Šerijat nalaže, bez ikakva odlaganja kažnjeni kako su zaslužili. To im upozorenje uputi, neka ga dobro čuju.

Sve što drže u posjedu tamošnji janjičarski zabit i neferi, kao što su kazani, vojna oprema i ostalo što pripada odžaku, sva imovina orte, od sada, pošto je janjičarski odžak ukinut, to više nije u njihovom posjedu, pa to sve treba predati u džebhanu

mojih carskih tvrđava. Koliko je čega predato, a posebno koliko je fišeklija predato za državno skladište, odmah o tome poslati Dvoru potpisan i ovjeren defter.

Ukratko, ubuduće se više tamo neće uzimati u usta ni janjičari ni njihovi sljedbenici. Oni sada trebaju biti, kao i ostali muslimani, u službi vjere i države, da u poštenju budu kao jedno tijelo, da u islamskom ponašanju budu ispravni i da među njima ne bude podvojenosti, a oni koji zasluže kaznu, njih treba uz tvoje zvanje, po Šerijatu, kazniti. Tebi se naređuje da svim stvarima pokloniš svu svoju pažnju.

Posebno je izdan ovaj važni ferman, kojim se sve to objavljuje, strogo naređuje i požuruje, a poslan je po mom carskom kapidžibaši, vrijednom i uvaženom Mehmedu.

Sada, ovaj moj priloženi ferman svima objavi, da više riječ janjičar ne uzimaju u usta, a da svaki musliman bude pokoran svim odlukama izdatim od suda ili od vezira i starješinama postavljenim od moga carskog veličanstva. Ti trebaš za to iznaći pogodna rješenja.

A kazane, opremu i ostalo što pripada odžaku, kao i svu imovinu, koja je pripadala odžaku i orti, sve skupiti i zajedno pohraniti u džebhanu municije, u mojim carskim tvrđavama. Deftere, u kojima će biti navedene količine i iznosi popisani, sa konkretnom opremom, dostaviti mome Dvoru.

Moj carski zahtjev je neopoziv, da odmah sa svom potrebnom pažnjom, svi zajedno, pristupite izvršavanju zadataka u tim krajevima, prema fermanu. U ovom pogledu ne smije biti grešaka i propusta, niti se smije činiti bilo šta suprotno časnom Šerijatu i mojoj carskoj volji, jer svaki onaj ko se o ovo ogriješi, bit će odmah strogo kažnjen kako to Šerijat propisuje. Kada ovo saznaš, tako ćeš i postupati i uložiti sve svoje snage da se udovolji časnom Šerijatu i mojoj carskoj volji, a strogo se kloniti svega suprotnog.

Vi gore spomenuti: mule, kadije, naibi i ostali navedeni, naređuje vam se, mojom visokom naredbom, da i vi nastojite svim svojim snagama, zajedno sa gore spomenutim vezirom da

se izvrši ovo naređenje, kloneći se svega što je u suprotnosti sa mojim fermanom.

S tim u vezi naređujem, kako slijedi:

- Po primitku ovoga moga časnog fermana, trebate u svemu postupiti kako je naređeno i da učinite ono što od vas iziskuje pokornost prema mome carskom veličanstvu, a da se strogo čuvate i klonite svega suprotnog.

Tako to primite na znanje i oslonite se na moj časni znak."

Izdano sredinom zu-l-ka'deta 1241. godine (17. - 26. VI 1826)

U Sarajevo stiglo početkom zu-l-hidždžeta 1241. godine (7. - 16. VII 1826).

ABDURAHMAN-PAŠA

22. džumade-l-ula 1242. godine (22. XII 1826)

Spomenuti paša je navedene godine postavljen na dužnost u Bosanski vilajet sa Kliškim i Hercegovačkim sandžakom. Kada mu je stigao ferman u Beograd, povodom njegovog postavljenja 5. džumade-l-ahira 1242. godine (6. I 1827), on je, svojom bujuruldiom od 17. džumade-l-ahira 1242. godine (16. I 1827) postavio za svoga kajmekama tadašnjeg bosanskog defterdara derviš Sulejman-bega, da on upravlja Bosnom do njegovog dolaska.

Kada je on sa svojim posebnim službenikom hadži Mesud-agom stigao u Zvornik, svojom bujuruldiom od 17. džumade-l-ahira 1242. godine (16. I 1827) postavio je za mutesellima grada Sarajeva svoga kaftan-agu i poslao ga u Sarajevo.^{*265}

Dvor je, da bi ojačao snagu spomenutog Abdurahman-paše, dao mu odriježene ruke i opremio mu dosta vojske iz Rumelije, i tako ga ojačao. Tom prilikom su njemu dodati: mutesararif Skoplja Mehmed Jašar-paša Prištinac, mutesararif Prizrena Mahmud-paša sa hiljadu i pet stotina vojnika, mutesararif Kruševca Abdi-beg, sin Šehsuvar-paše sa hiljadu vojnika, Vranjanin Husein-paša sa dvije hiljade vojnika.

Ali, otkako je ubijen nakib-efendija, nastao je razdor među buntovnicima. Konačno, kada su saznali da je valija Belenli hadži Mustafa-paša smijenjen, i da novi valija Abdurahman-paša dolazi sa jakom vojskom u Bosnu, a pogotovo kada je njihova vojska poslana u Zvornik, pobjegla i vratila se u Sarajevo, u njihovim redovima zavladao je strah i izgubivši svaku prisebnost, shvatili su da se njihova čvrsta zgrada poljuljala, pa su odustali od slanja vojske, koju su bili sakupili, jer više nije bilo potrebe za to.

^{*265} Budući da je Abdurahim-paša bio okrutan, zbog toga su mu u Sarajevu i širom Bosne nadjeli ime Abdurahman-paša, pa su ga tako i nazivali.

Kada je stigla Abdurahman-pašina bujuruldija, koju je, spomenuti paša, poslao iz kasabe Zvornik lično kadiji grada Sarajeva, muftiji i ostaloj ulemi, posljednjeg dana džumade-l-ahira 1242. godine (konac januara 1827), pozvano je stanovništvo u sud da im se pročita, pa je pred svima obnarodovana. Ovo je njen doslovan prijepis:

- Učenom kadiji, koji zauzima visoki položaj svijetlog Šerijata u gradu Sarajevu, neka mu se znanje poveća, istaknutoj ulemi, uvaženim muderrisima, muftiji, uglednim kadijama i svojoj ostaloj učenoj ulemi, koju krase znanje, uzoru ajana - njegovoj visosti mutesellim-agi, neka mu se slava poveća, uglednicima naroda, neka im se moć poveća, dostavlja se sljedeće:

Po milosti njegova veličanstva Bosanski ejalet je nama dodijeljen na upravljanje. Zbog toga smo i krenuli iz svoga dosadašnjeg sjedišta Beograda u namjeri da odemo u sjedište valija, Travnik. Kada smo zakonačili u Šapcu, čuli smo da je istaknuti sarajevski mula iz Sarajeva, časni Sejjid Nuruddin-efendija, na ponižavajući način, kamenovan; da je iz Sarajeva izišlo nekoliko ljudi, pa da je stanovništvu kadilukâ, kroz koje mi trebamo proći, pričalo takve stvari o nama, što kod prostodušnog svijeta izaziva zabrinutost i strah, a sve u namjeri da potaknu ljude da nas spriječe da uđemo u naše odredište službovanja. Čuvši to, mi smo, idući prema navedenom ejaletu, zazirali, ali nam se ništa nije dogodilo.

Ima petnaest godina, mi smo i u našem sjedištu Beogradu, prema svima postupali očinski i nismo nikome činili nasilja ni nepravde. Kako ste i vi, s obzirom na susjedstvo, o tome obaviješteni i kako je takav vaš postupak potpuno nedoličan, vi ćete, dok mi budemo boravili na određenom mjestu, svima objasniti da sva potvora od smutljivaca i besposlenjaka nema nikakva osnova.

S obzirom na to da se ukazala prilika da pozovemo po dvojicu-trojicu povjerljivih i pouzdanih ljudi iz svih kadiluka Bosanskog ejaleta sa kojima se može razgovarati da bismo saznali zašto je došlo do ovoga, mi smo odlučili da se zadržimo nekoliko dana u Zvorniku i da tu neko vrijeme ostanemo.

Vi gore navedeni, kojima je ovo upućeno, čim ovo primite na znanje, u svrhu dogovora o gore spomenutom pitanju, odabrat ćete između sebe po dvojicu-trojicu povjerljivih i pouzdanih ljudi i što prije ih poslati da nama dođu. To vam se naređuje bujuruldijom, koja se šalje iz Zvornika.

Ako Bog da, kada je primite, vi trebate postupati po odredbama ove bujuruldiije i da se čuvate da ne učinite nešto suprotno tome.

Sadržaj ove bujuruldiije objašnjen je svima, koji su bili prisutni na tom zboru, a njihovi odgovori ilamom su upućeni po tataru navedenog valiije, koji je donio bujuruldiiju.

Odgovori poslani 5. redžeba 1242. godine (12. II 1827).

Prijepis navedenog ilama u cijelosti je niže dat:

“Ovo je arz onoga koji moli (Allaha) za dug život i vladavinu, kako slijedi:

Pošto je njegova preuzvišenost vezir čuo da je u Sarajevu jedan od istaknutih sejjida, sejjid Nuruddin-efendija, na ponižavajući način, kamenovan te da je iz Sarajeva otišla grupa ljudi, koji su, stanovništvu kadiluka, kroz koje treba naići vezir, takve stvari govorili da su kod prostodušnog svijeta izazivali strah, to je upućen nalog da se svima objasni da su ranije, a i sadašnje potvore izmišljotine besposlenjaka, koje nemaju nikakva osnova. Treba se raspraviti zašto je došlo do ovoga i naredeno je da se iz svakog kadiluka odaberu po dva-tri sposobna čovjeka i pošalju veziru u Zvornik, gdje će se on još neko vrijeme zadržati. U Sarajevo je, također, prispjela bujuruldiija da se iz tog grada uputi nekoliko sposobnih i povjerljivih ljudi.”

Poštujući i izvršavajući visoki ferman, kada je ta naredba stigla u sud grada Sarajeva, pročitana je pred svima i objavljeno je sve što je sadržano u njoj. Pošto su iskazali dužno poštovanje i pokornost, ovako su odgovorili:

“Niko od nas nije ponižavao spomenutog umrlog, niti je iko imao želju i namjeru da ga ubije. To se sve dogodilo Božijom odredbom, kao nenadano određenje sudbine. U pismima koja su stigla od nekih poznatih osoba u Zvorniku, traženo je da se pošalje u Zvornik nekoliko uglednih ljudi radi nekih važnih poslo-

va, pa su tim povodom i poslani. Oni su otišli i vratili se, a da im se nije ništa ružno desilo. Međutim, o tome ćemo raspravljati, ako Bog da, kada sa srećom vezir stigne u Travnik, gdje ćemo, po starom običaju, pohitati da ga dočekamo, odamo mu dužno poštovanje i iskažemo svoju pokornost.

Moleći se za sreću i dug život njegovog veličanstva halife, ostajući i dalje ponizno u službi cara, na traženje, pokorno podastiremo ovaj naš ilam njegovoj preuzvišenosti kako se desilo."

Oni koji su se suprotstavljali, ponovo su se okupili u Begluku u Sarajevu i na svom sastanku donijeli odluku da pristupe stvaranju svog vojnog odreda i da ga opreme. Ali, oni dobronamjerni u pokrajini, potajno su jedan drugom došaptavali da se svi oni koji su poštteni, sljedeći petak, iza džuma-namaza sakupe u tvrđavi zvanoj Vratnik.

Na dan 12. redžeba 1242. godine (9. II 1827) u petak nakon džume, obaviješteni su putem poruka pa su svi čestiti ljudi, kako je to i red, zatvorili dućane, došli u tvrđavu i počeli se sakupljati pred džamijom Kasapovića hadži Ibrahima. Pozvali su ugledne kadije i ulemu i svi su se odazvali pozivu. Kada su došli u tvrđavu, zatečeno stanovništvo je zapitalo:

"U ovakvom slučaju šta treba činiti prema propisima Šerijata?", tražeći da im objasne o svemu što je propisano. A ulema je na to odgovorila:

"Treba se pokoravati naredbi njegova veličanstva, koja je došla od vlasti i u skladu sa Šerijatom." Kada su to izjavili, svi prisutni su uzviknuli:

"Slušamo i pokoravamo se!"

Ali, među njima bio je jedan čizmedžija, nevaljalac Polić (?) - alemnar, pa kada je bezobzirno istupio pruživši jezik protiv kadije i ostale uleme i kada je počeo i narod da zavodi, mula, kadije, ulema i ostali čestiti ljudi ušli su u tvrđavu i tu se zatvorili.

Sutradan, tj. u subotu, pismeno su pozvali sarajevske uglednike: muftiju Šakir-efendiju Muidovića i sudskog sekretara Hasib-efendiju da dodu u tvrđavu da bi im dali objašnjenje. Ali, pozvani uglednici nisu došli taj dan u tvrđavu nego u nedjelju.

Izložili su im sve što se zbilo i dali im svoje savjete, a oni su izrazili svoju pokornost.

Odmah su poslali nekoliko ljudi da prenesu u tvrđavu svu vojnu opremu: kazane, čapraze i ostalo. Dok su oni to prenosili u tvrđavu presrelo ih je nekoliko nevaljalaca, ali im nisu mogli ništa učiniti - ovi su to prenijeli u tvrđavu. Sutradan, u ponedjeljak, sve kazane su pohranili u džebhanu u tvrđavi, a čapraze i ostalu starješinsku opremu, sa popisima, poslali su Abdurahman-paši u Zvornik po Muli-bajraktaru Boljakliji i Gori Ibrahim-bajraktaru.

Dok su ovi ugledni ljudi još bili u tvrđavi, sastavili su i poslali spomenutom valiji ilam i mahzar, čiji se prijepis u cijelosti niže navodi:

- Prijepis ilama:

"Ilam onih koji mole za dug život i sreću:

- Kada je tu preko carskog kapidžibaše pročitao ferman, koji je izdan povodom potpunog ukidanja svih janjičarskih odžaka na području cijelog Carstva i kada je gore spomenuti aga ušao u ejalet, činovnici ejaleta nametnuli su narodu razne novotarije, koje nisu sadržane u visokom carskom fermanu i ne podudaraju se ni sa poštenjem, ni sa vjerom, pa su na taj način preplašili prostodušne i stanovništvo svih kadiluka na putu do Travnička - sjedišta valija - uznemirili. Kada je spomenuti stigao sa visokim carskim fermanom u Sarajevo, svi ugledni stanovnici i ostali pametni ljudi i carske sluge izrazili su svoju pokornost. Međutim, one prostodušne nisu mogli nikako umiriti. Oni su odmah počeli sumnjati u visoki carski ferman i nisu imali u njega povjerenja. Međutim, ugledni i ostali pametni ljudi, ovo su sebi stavili u zadatak i pristupili izvršenju halifinog fermana i do sada su na tome dosta uradili, tako da se sada, neka je hvala Svevišnjem Allahu, ostvarilo da su i malo i veliko shvatili da se trebaju pokoriti visokoj carskoj naredbi. Sada su svi sigurni u to da se visokom naredbom nikako ne žele uvoditi novotarije. Zbog toga su svi izrazili svoju privrženost i pokornost i odmah prihvatili ferman njegovog veličanstva - halife svih muslimana.

Kao što je fermanom naredeno da bi se čaprazi i kazani dostavili vašoj visosti, valijinom bujuruldiom određen je jedan zabit, carski službenik Ali-aga pa je te kazane i opremu sabrao i pohranio u tvrđavsku džebhanu, uz pomoć i saglasnost suda:

Kao što smo svi dužni, mi se stalno molimo za dug život vašeg veličanstva, koje nas je i do sada štitilo. Ono će nas i od sada štititi svojom milošću od svakog nasilja i nepravde. Tako, najponiznije moleći podnosimo vašoj preuzvišenosti ovaj ilam.

U ponedjeljak, 15. redžeba 1242. godine (12. II 1827)."

Prijepis mahzara:

"Mahzar koji podnose carske sluge njegovoj preuzvišenosti, milostivom caru, čija se darežljivost prostire po cijelom svijetu, neka vječito traje njegova slava, neka ga prati sreća i neka je uvijek zdrav.

Kada je nedavno carski kapidžibaša Mehmed-aga, počeo da u ovome ejaletu izvršava jasnu carsku naredbu, kojom se potpuno ukidaju janjičarski odžaci, njegove sluge u ejaletu su nametnule narodu razne novotarije, koje nisu propisane visokim fermanom, koje se kose i sa poštenjem i sa vjerom, pa su preplašili narod i sve stanovništvo u kadilucima na putu do Travnika uznemirili. Zbog toga su se mnogi lahkoumni preplašili, pa sada većina stanovništva drži da to neće moći podnijeti. Sav je svijet u velikim brigama.

Međutim, kada je spomenuti aga, sa uzvišenim fermanom, došao u Sarajevo, svi ugledni ljudi požurili su da mu izraze svoju pokornost. Ali, kod naivnog svijeta se nikako nije mogla postići smirenost, niti otkloniti strah. Zbog toga se to proširilo i na susjedne kadiluke: Travnik, Pljevlja, Mostar, Foču, a naročito na one gdje nije ni bilo janjičara: Prusac, Livno i Gračanicu, pa su i tamo bili svi zapali u brigu. Osim toga Bosanski ejalet je kršovit i brdovit, pa kako ne može da podmiri ljetinom i hranom svoje stanovništvo, oni su izloženi teškoćama za svakodnevnu opskrbu, pa kada se pojavila i još jedna nova nevolja, koja im je otežala ionako težak život, i oni su dalekovidni pali u očaj i konačno izgubili nadu, i samo su još kratko vrijeme ostali poslušni.

I na njih je prešlo ono neshvatanje lahkoumnika, pa su se i oni uznemirili. Međutim, čim su postali sigurni da se nešto poduzima protiv tih opasnih činovničkih nameta, isti čas su svi izrazili svoju iskrenu privrženost i pokornost, i pokazali spremnost da i svoj život žrtvuju za ono, što je naređeno carskim fermanom. Odmah su postupili kao što je carskim fermanom naređeno i predali su sve čapraze i kazane i prestali se nazivati janjičarima. Odbacili su sva njihova obilježja i potpuno se pokorili visokoj carskoj naredbi. Svi su zamolili za oprost, duboko žaleći što su s tim do sada otezali i izražavajući dušom i srcem svoju iskrenu privrženost časnom Šerijatu i svemu što naređuje njegovo veličanstvo, preuzeli su na sebe čvrstu obavezu da će se pokoriti svemu što je propisano visokim carskim fermanom. A za dosadašnje propuste koje priznaju, iako su zaslužili zbog toga kazne, njima je, radi njihove djece i čeljadi, oprošteno, a prema uzvišenim odredbama Svevišnjeg koji ih propisuje:

‘Pitaju te šta da udjeljuju, reci im - oprost.’ Na osnovu toga sigurnoga dokaza koga Allah pruža, oni mole milost za svoju čeljad.

Da ne bi propao ovaj naš veliki ejalet i da bi se sačuvao, neka se primi pokajanje stanovnika grada i ostalih krajeva, pa neka se zatraži od Dvora da se pomiluju. Ukoliko se izda naredba o općem pomilovanju, to će još više učvrstiti našu vjeru, a time će njegovo veličanstvo steći našu opću nakolnost prema njemu. Naročito ako je izdata naredba da se neko kazni iz spomenutog grada, pa ako se ona poništi i taj se pomiluje i oslobodi, mi ćemo našem dobrotvoru biti iskreno odani. Neka se u tome pogledu, a u ime Boga, prema nama nemoćnima pokaže dobra volja, pa neka se sredi sve između vladara i podanika, i neka bude kao što i sultan želi da se svako bavi onim od čega hljeb jede, jer to zahtijevaju i vrijeme i prilike.

Mi ponizno molimo da se valija zauzme da se izda carski ferman, kojim će nam se ukazati carska milost, na koju smo oduvijek navikli, pa da je i ubuduće prema nama pokaže i da sa svojim najbližim saradnicima zavede mir. Sa žaljenjem i stidljivo,

mi se usuđujemo da ovo zamolimo putem ovog našeg arzuhala. Kako će dalje narediti, koliko će se smilovati i sažaliti na nas to je stvar našeg gospodara, kome nema ravna, milostivog dobročinitelja, čije se dobročinstvo i plemenitost širi cijelim svijetom.

Dana 19. redžeba 1242. godine (16. II 1827).

Sve stanovništvo Sarajeva."

U subotu, na dan 20. redžeba 1242. godine (17. II 1827) u Sarajevo je stiglo oko hiljadu vojnika, Ali-beg - delibaša gore spomenutog valiije i Ali-beg Fidahić. A u nedjelju, sutradan, došao je u Sarajevo i Omer-aga kaftan-aga spomenutog valiije, sa valiijinom bujuruldiom kojom je postavljen za zabita grada Sarajeva.

Kao što je gore spomenuto, navedenom Omer-agi je taj zabitluk dat još 17. džumade-l-ahira 1242. godine (14. II 1827), jer je toga datuma izdata valiijina bujuruldija. Pa iako mu je bilo naredeno da ode, on se plašio da ide prije nego što valiijina vojska dođe u Sarajevo, pa je čekao u Zvorniku. Sada je, samo dan nakon valiijine vojske i on stigao u Sarajevo.

Oni uglednici, koji su se bili zatvorili u sarajevskoj tvrđavi, ostali su u njoj oko deset dana, pa su tek tada izašli i razišli se svojim kućama.

Na valiijin pismeni poziv, ugledni ljudi Sarajeva, i to: Ibrahim-aga Bakarević, Fejzulah-aga Turnadžija, Mustafa-aga Tahmičija, Vejsil-aga Imaretlija, hadži Abdulah-aga Kobić, kadija Abdulah-efendija Fočo i Abid-efendija Čohadžić stigli su u Zvornik u ponedjeljak na dan 7. ša'bana 1242. godine (6. III 1827).

Sutradan, u utorak, odvedeni su u sarajevsku tvrđavu: janjičarski zabit Ali-aga, Ibrahim-alemdar Pinjo, Mustafa-aga Bakarević, brat Tahmiščijin Sulejman-aga, Milošević hadži Abdi-aga i još nekoliko ljudi, okovani su i otpremljeni u Zvornik.

I one, koji su dan ranije otišli, kada su stigli u mjesto Hačkovac, okovali su i otpremili u Zvornik.

Spomenuti valiija Abdurahman-paša je u četvrtak 10. ša'bana (9. III 1827), iza ićindije, između navedenih pogubio: Ibrahim-agu Bakarevića, Mustafa-agu i Sulejman-agu Tahmiščiju, Sur-

melica Turnadžiju Fejzulah-agu, hadži Abdi-agu Miloševića, Ibrahim-alemdara i janjičarskog agu Ali-agu Pinju, pa je njihove odsječene glave poslao u Istanbul.

Spomenutog Mustafa-agu Bakarevića, protjerali su u vidinsku tvrđavu i kasnije ga tamo pogubili. Od ostalih, neke je protjerao a neke oslobodio.¹⁴⁶

Iz Sarajeva je s ilamom poslan u Zvornik Mehmed-efendija, Hamid-aga i hadži Mustafa-aga, da spomenuti valija Abdurahman-paša udostoji grad Sarajevo svojim dolaskom. Nakon toga, spomenuti valija krenuo je iz Zvornika i u petak 25. ša'bana 1242. godine, što odgovara 11. martu po rumi kalendaru, oko osam sati, stigao u Sarajevo. Za svoje sjedište odabrao je Sarajevo, a u Travnik je poslao mutesellima.

U to vrijeme došao je u Sarajevo sa mnogo vojske mutesarriif Skoplja, Prištinac Jašar Mehmed-paša.

Spomenuti valija postavio je za koldžibaše: Majdanos Aliju-alemdara i Bektaš-agu, iz Sarajeva, a svakome popisao i dao po stotinu nefera, podlaca tzv. sejmena. Istodobno je dobio u Sarajevo tri stotine krajišnika, pod komandom dvojice sinova Hasan-age Pečkog.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Ovaj hvalospjev što ga je sročio Sarajlija Mehmed Šakir-efendija, sarajevski muftija, kada je posjetio 1242. godine (1826/27) mezar Sarajlije Hasan Kaimidedeta, koji je ukopan kraj kasabe Zvornik, nalazi se na zidu turbeta:

*U ovoj grobnici, moj Bože, najveći prvak derviša
Ugledni Kaimija, u svijetu poznati
On je staklo u staklu, svjetlo svjetiljke
Što baca zrake kao da veli: "Ja sam vidik bez granice"
Ako neko pristupi smjerno, ko potrebu ima
Raskriliće mu se tajna bezmjerna
Uz Božiju pomoć moguće je doći do cilja
Ali, prvi uvjet je čistota srca.
Ako srce vežeš za ovaj svijet
Duša ti postaje krvavi mač.
Božije blagodati u duhovnom životu
Nastaju, to Bog najbolje zna.
Šakire, ako trebaš otkrovenje
Od ovakvog mjesta ne oduvaj se nikad.*

¹⁴⁸ Hasan-aga Pečki poznat je kao jedan od najvećih branilaca Bosanskog vilajeta iz prvih decenija XIX stoljeća. U vrijeme pokreta za autonomiju Bosne bio je na strani Husein-bega Gradaševića. (Napomena priređivača)

Iz sudskog sidžila vidi se da je te godine davano dnevno sljedovanje za deset hiljada nefera, koliko je brojala valijina pratnja zajedno sa delijama, koji su bili pod komandom Ali-bega i Hasan-bega.

Vali-paša je poubijao ili u tudinu prognao koga god je htio među stanovništvom Bosanskog ejaleta. Te godine, uoči ramazana naredio je da se mnogi dignu iz kuća i dućana i zatvore u tvrđavu. Prvu noć ramazana je dvadeset i pet nedužnih ljudi, što pobio, a što zadavio, pa njihova tijela izbacio pred tvrđavsku kapiju. Te noći dao je zadaviti Travničanina Šahdan-aga, zajedno sa njegovim drugom, pa su zadržani u aginom konaku, a njihova tijela izbačena su pred časnu džamiju na Atmejdanu.

Pravo ime spomenutog Šahdan-age je Husein-aga, a njegovog druga je ime i prezime Ibiš-aga Hadžiselimović.

Povodom pogubljenja spomenutog Ibiš-age, dogodio se jedan vrlo čudan slučaj, kakvom nema premca. Naime, kada je navedeni naredio da se iz Travnika dovedu, pod pratnjom, gore spomenuti Husein-aga, Ibiš-aga i Ibiš-agin brat hadži Dedo i zadrže u zatvoru, u konaku njegovog kaftan-age Ibiš-aga je doznao da je izdao naredbu o pogubljenju navedene dvojice: Šahdan Husein-age i hadži Dede. Razmišljao je: u slučaju da pogube njegovog brata hadži Dedu, on neće biti u stanju da ishrani svoju i njegovu čeljad i svi će propasti. A ako njega pogube, spomenuti hadži Dedo je u stanju da ishrani obje kuće čeljadi. Zbog toga je dao prijedlog i ponizno zamolio vali-pašu da mu se ukaže milost, pa da njega pogubi namjesto njegova brata hadži Dede. I da ne duljim, molbi mu je udovoljeno i on je pogubljen, a njegov brat hadži Dedo je pomilovan. Kakva čovječnost!

Ovako su svaki dan hvatani nevini i ugledni ljudi među stanovništvom Sarajeva i po kadilucima ejaleta, dovodeni pod pratnjom u Sarajevo i zatvarani u tamnicu tvrđave. Od prve noći pa do zadnje noći časnog ramazana do Ramazanskog bajrama nije bilo ni jedne noći, a da nije pogubio deset-petnaest do dvadeset nedužnih uglednih ljudi i još ih više protjerao u tudinu. Naredio je da se Mula Salih Šišić i hadži Osman-aga Sipariš, protjeraju u unutrašnjost ejaleta i da tamo ostanu.

Kada bi ti ugledni ljudi prilikom progona prolazili, dolazio je na konju Ali-beg Fidahić da se, iz osвете, nagleda njihovih muka i nevolja. Poigravao bi konja, obilazeći oko njih, i sa zadovoljstvom ih posmatrao. Ali, kako će se pokazati u daljoj historiji, i on je kažnjen, umro je na isti način.

Mnogi su, na bilo koji način, bježali samo da se izbave od ove nedaće koja je poklopila Bosanski ejalet. Najviše ih je pobjeglo u Beogradski ejalet, njih oko dvije stotine. Kada je valija saznao da su tamo pobjegli, odmah je službeno zatražio od muhafiza Beograda, paše koji je tamo bio, da ih njemu pošalje u Sarajevo, okovane pod stražom. Pošto je beogradski paša bio čovjek od sažaljenja, nije mu odgovaralo da prolijeva njihovu krv, pa razmišljajući o tome šta da učini da ih ne pohvataju u njegovom ejaletu, saopćio im je da se tu više ne zadržavaju, nego neka idu kud znaju. Jer, sve one koji ne odu biće primoran okovane poslati bosanskom valiji. O tome je obavijestio i sve zabite na području svoga ejaleta, po svim kadilucima. Kada su obaviješteni da mogu pobjeći, svi su sa zahvalnošću napustili Beograd i razišli se na sve strane.

U to vrijeme bio je u opticaju kovani novac po sljedećim vrijednostima:

Madar dukat	29 groša
Mahmudija dukat	36 groša
Istanbul dukat	16 groša
Misir dukat	15 groša
Adli dukat	14 groša
Elvan rijal	12 groša
Frاندžik	2 groša

Medutim, izdata je carska naredba o ispravci njihovih vrijednosti od 17. ramazana 1242. godine (14. IV 1827), pa je određeno:

Madar dukat	21 groš
Mahmudija dukat	28 groša

Istanbul dukat	12 groša
Misir dukat	11 groša
Adli dukat	12 groša
Elvan rijal dukat	9 groša
Frاندžik	1,5 groša

Po ovim se vrijednostima smiju kupovati i prodavati, ni akče skuplje, a svako ko bude više davao ili uzimao bit će strogo kažnjen. U tom smislu izdat je prijeteći strogi ferman, pa je zbog toga svijet pretrpio dosta štete.

Iza ramazana je spomenuti valija prestao ubijati ljude i slati ih u izgnanstvo, ali je navalio takozvani "džeraimi nakdi" - otkupninu i otpočeo to naplaćivati. Odmah kada je prošao Ramazanski bajram, uspostavio je jednu komisiju sa zadatkom da na svakoga razreže, prema njegovim mogućnostima, onoliko koliko treba da plati. U ovu je komisiju odredio alajbega Dukata, tj. Sejfullaha, sina Lutfullahova, hadži Abdi-agu Kobića, hadži Abdiju Kapića, Ibrahima-alemdara, Goru Hromića, Mehmed-efendiju Besarića, hadži Mehmed-agu Indžebelovića i još neke. Ovi su na svakog stanovnika, prema njegovim mogućnostima i prema državnoj vrijednosti novca, odredili otkupninu od pedeset groša do pedeset hiljada groša. Kako je za svakoga ta otkupnina bila teška, dosta je vremena prošlo dok se ona naplatila. Jer, dok je čovjek isplatio ono koliko je zadužen ostao je bez ijedne pare.

Ja, ovaj ponizni carski sluga¹⁴⁹ upamtio sam Mustafa-agu Pirinčeli-zade, koji je platio četrdeset hiljada groša otkupnine. Mi smo se poznavali tako što je on bio moj prvi komšija s dućanom u čaršiji. Nije bio sposoban trgovac. Imao je nešto malo zemlje i prihoda od nekretnina, pa je od toga živio, kako je mogao. Sjedio bi u praznom dućanu. Odmah uz dućan mu je bila jedna magaza sa vratima od dva kanata. Kada bi mu ponekad trebalo da uđe u nju, otvorio bi jedno krilo, a kako je bio debeo, muku je mučio dok bi ušao ili izišao na taj jedan kanat. Dok su ovo gle-

¹⁴⁹ Muvekkir (1825-1888).

dali ljudi koji ga nisu dobro poznavali, govorili bi mu: "Aga, zašto ne otvoriš oba kanata da ti bude lakše ulaziti i izlaziti!" A on bi im na to odgovorio: "Ovaj jedan kanat je silom zatvorio bivši bosanski valija Abdurahman-paša. Ako dode još jedan takav valija, morat će se zatvoriti i ovaj drugi kanat". - Takve odgovore sam toliko puta slušao.

Husein Hamid-efendija, koji je vršio dužnost naiba u sarajevskom sudu, smijenjen je, a namjesto njega postavljen je Ahmed-efendija, sin Sulejman-efendije iz Prilepa, o kome je bilo riječi nekoliko stranica ranije i on je od Dvora određen da zajedno sa Arif-begom smiri bunu u Bosni, pa je bio došao do Novog Pazara. Taj kadija počeo je obavljati dužnost tek po dolasku u Sarajevo gore spomenutog valije.

Položaj kajmekama nakibu-l-ešrafa, koji se vodio na umrlom nakib-efendiji, dodijeljen je Muhamed Fadil-efendiji, menšurom izdatom 1. šewwala 1242. godine (28. IV 1827) koju mu je dostavio tadašnji nakibu-l-ešraf Istanbula, Ahmed Rešid-efendija.

Tadašnji vladar sultan Mahmud-han Drugi u nedjelju 21. redžeba 1242. godine (20. I 1827) dobio je sina, prestolonasljednika kome je dato ime Abdulhamid. Povodom rođenja princa je sedam dana, kako je to bilo uobičajeno, provedeno veselje i u Istanbulu i u unutrašnjosti topovskom paljbom. O tome je izdat ferman da se sedam dana, kao na dva bajrama, puca iz topova i pušaka sa svih tvrđava i utvrđenja širom Carstva, pa je jedan takav ferman došao i u Sarajevo, gdje je provedeno takvo slavlje.

U Sarajevu, koje je leglo bundžija i sastajalište smutljivaca i inačija sve kafane su do temelja srušene, a u drugih su porušeni odžaci i pretvoreni u dućane, odaje i druge prostorije za slične svrhe, što je navedeni valija svojom bujuruldijom od 21. ramazana 1242. godine (20. II 1827) strogo naredio.

Budući da je spomenuti valija odlučio da grad Sarajevo uzme kao sjedište vezira, pa da bi se sagradio nov konak kakav odgovara vezirima, on je od stanovnika primio pismenu molbu i dostavio je Dvoru, kojom je zatražena irada.

Kako je to od sultana prihvaćeno i izdato dopuštenje u vezi s izgradnjom tog konaka, koncem zu-l-hidždžeta 1242. godine (juli 1827) od Dvora je određen Mustafa Seid-aga, jedan od upravnika službe građevinarstva visokom naredbom od 20. rebiu-l-ewwela 1243. godine (11. XI 1827) da u Sarajevu odredi odgovarajuće mjesto, gdje će se moći smjestiti pratnja, posluga i svi koji su sa vezirom i da se izgradi konak. Ujedno mu je naređeno da sastavi predračun potrebnih troškova prema tekućim cijenama, za svaku pojedinu stavku i to dostavi Dvoru. On je stigao u Sarajevo 7. džumade-l-ahira (26. XII 1827).

U skladu sa strogim odredbama časnog fermana, kojim se zabranjuje svim činovnicima i mubaširima da prilikom prolaska kroz kadiluke Bosanskog ejaleta uzimaju besplatno smještaj i hranu, kako u prenočištima tako i po kućama, nego da to plaćaju po propisnim cijenama, gdje god odsjednu, spomenuti valija je tom prilikom, na osnovu zaključaka odgovornih ljudi ejaleta, izdao svoju bujuruldiyu da svi činovnici i mubaširi, koji budu odlazili iz Sarajeva do Kosova Polja, kao i oni koji idu u hercegovačke krajeve, sve što budu uzimali za ishranu imaju platiti po niže navedenim cijenama i to: jedna oka ječma - 6 para, oka sijena - dvije pare, oka bijelog hljeba - 8 para, oka ovčijeg mesa 12 para, oka govedeg mesa - 10 para. Za navedene namirnice određene su nešto niže cijene u Krajini i na obalama Save.

Stanovnik Sarajeva po imenu Osman Kaukcija bio je hrabar i veliki fanatik, pa iako ga je valija htio uhvatiti, on se krio. Bilo kako bilo, kada su spomenutom valiji javili početkom safera 1243. godine (august 1827) da se navedeni Osman sakriva u mahali Komatin u Sarajevu u potleušici kod neke žene, on je poslao svoje koldžibaše Majdanos Aliju-alemdara i Bektaš-agu, da ga sa svojim ljudima uhvate. Oni su ovu kuću opkolili i ušli unutra. Sve su pretražili, ali ga nisu mogli pronaći. Na koncu su naredili da se donesu merdevine da pregledaju i tavan. Dok se navedeni Majdanos penjao, spomenuti Osman ga je gađao pušcanim hicem. Na krovu kuće napravio je otvor i kroz taj otvor je iskočio. Sejmeni su na njega otvorili puščanu vatru, ali on se uspio izbaviti i do akšama bio je sakriven u jednoj kući, u

mahali Žagrići. Iza akšama je nekako uspio pobjeći na sigurno mjesto.

Kada je iza toga spomenuti valija doznao da se pojavio u Beogradu, on je pismeno zatražio od beogradskog muhafiza da ga uhvati i njemu pošalje. Navedeni paša poslao je jedan odred sejmena da ga uhvate. Spomenuti Osman odupro se oružjem, i dok je imao municije nije dao nikome da mu se primakne. Na koncu se oslonio na svoj nož i izvukavši se između sejmena, došao je na obalu rijeke Save i u namjeri da pobjegne na austrijsku stranu, skočio je u Savu. Mada je bio dobar plivač, sejmeni koji su ga pristigli, osuli su paljbu iz pušaka i u vodi ga ubili.

Između Smail-kapetana - kapetana počiteljske tvrđave u Hercegovačkom sandžaku s jedne strane i kapetana tvrđave Hutovo hadži Mehmed-kapetana Rizvanovića i Ali-age - age palanke Klepci nekoliko ranijih godina trajao je spor zbog zemljišnih posjeda. Navedeni Smail-kapetan sakupio je jedan odred vojske i udario na spomenutog hadži Mehmed-kapetana, pa je opkolio i pritijesnio tvrđavu Hutovo i dugo vremena vodio borbu. Na koncu, ne mogavši više izdržati, spomenuti hadži Mehmed-kapetan je pobjegao, a Smail-kapetan je i tvrđavu i spomenutu palanku prilično oštetio, a iza toga je umro. I njegov sin Ibrahim-aga, umro je kao musafir u Sarajevu, sredinom ramazana 1243. godine (27. III - 5. IV 1828).

Sada su spomenuta dvojica: hadži Mehmed-kapetan i Ali-aga podigli tužbu, pa su svojim arzuhalom zamolili valiju da naredi onima, koji su porušili navedenu tvrđavu i palanku da ih poprave.

Spomenuti valija pozvao je obje strane, pa kada je u prisutnosti odgovornih ljudi ejaleta o tome raspravio, ispostavilo se da su i tvrđava i palanka srušene uz dopuštenje spomenutog umrlog Smail-kapetana.

Prema sudskom ilamu, koji je o tome sastavljen, isposlovan je carski ferman 27. rebiu-l-ahira 1243. godine (18. XI 1827) u kojem je naredeno da i tvrđavu i palanku čim prije poprave oni koji su je srušili.

Ima neko vrijeme kako je većina svijeta na području Carstva napustila stari način ponašanja, pa su krenuli putem rasipništva i uobičajili su da se oblače u fermene, jeleke i sličnu odjeću optočenu srebrom i ukrasnim gajtanima, pa tako srljaju u propast uludo bacajući novac, a u tome nema nikakve koristi, osim što šteti i ovoga i onoga svijeta. Pošto to rasipništvo treba po Šerijatu zabraniti, to je u interesu njihove imovine izdan ferman, kojim se strogo zabranjuje svim muškarcima da se oblače u srebrom izvezenu odjeću, a upozoravaju se i terzije da ovakve odjevne predmete za muškarce ne šiju.

U tom smislu izdan je visoki carski ferman svim ejaletima, pa je jedan takav ferman izdan koncem redžeba 1243. godine (II 1828) stigao i u Bosnu 25. ramazana 1243. godine (8. IV 1828).

Ranije je bila opremljena vojska iz Bosne da čuva i Beograd, Šabac, Sokol i Užice, pod komandom Ali-paše i Ejub-paše. Za tih dvije hiljade i šeststo poslanih nefera i njihovu hranu za šest mjeseci, raspoređeno je, posredstvom odgovornih ljudi ejaleta, na bosanske kadiluke da se prikupi dvije stotine pedeset hiljada groša, pa se počelo prikupljati te godine odmah po ramazan-skom bajramu.

Čim su se ovi, kao i ranije spomenuti novci prikupili za otkupnine, valija je obrazovao jednu komisiju za upis i formiranje vojske, da bi se pokazala veća snaga i moć armije, koja bi se nalazila nasuprot Srbije u Orlovom polju. U ovu komisiju odredio je Ali-agu Čemerlića, Abdiju-alemdara Bičakčića i još neke ljude.

Oni su pristupili poslu. Ali, ovo popisivanje i formiranje vojske pobudilo je sumnju, pa su se stanovnici Sarajeva plašili da se vojska ne uzima za nešto drugo. Uz to, kada su saznali da neće zajedno sa Sarajlijama ići istim, nego drugim putem, ovo je do kraja stanovništvo uznemirilo, plašeći ih da idu u opasnost.

S tim u vezi, stanovnici Visokog su se sa Sarajlijama dogovorili ovako:

- Kada krene visočka vojska na put, neka ne ide onim drugim putem kojim će joj se preporučiti, nego onim koji ravno vodi u Sarajevo. Ako ih vali-paša zbog toga bude kaznio, sarajevsko

stanovništvo obavezalo se da će im pružati jaku pomoć. Na tome su se oni složili.

Držeći se ovoga, kada je krenulo na put onih pet-šest stotina vojnika koji su upisani i opremljeni u spomenutom kadiluku nisu htjeli da idu onim putem koji im je pokazao službenik određen da ih vodi, nego su krenuli pravo u Sarajevo.

Kada je valiija čuo da vojska dolazi u Sarajevo, nije mu bilo drago. Posumnjao je u njihovu neposlušnost i shvatio je da neko zlo spremaju.

Međutim, on je svoju vojsku smanjio još od ranije, a mnoge istaknute ljude, koje je imao pod svojom komandom, postavio je na razne odgovarajuće položaje i poslao ih van Sarajeva. On uza se nije imao snage koliko mu je trebalo, pa ga je zbog toga obuzeo strah. Da bi na brzinu iznašao potrebno rješenje za ovu iznenadnu situaciju, sazvaio je sve odgovorne ljude grada Sarajeva i ostale ugledne građane i s njima održao savjetovanje. Pošto se za vrijeme održavanja savjetovanja pouzdano saznalo da ta vojska sutra stiže u Sarajevo, zaključeno je da vali-paša naredi da se njegov šator iznese u polje pred carinarnicu i na jednom zgodnom mjestu postavi, gdje će se, uz vali-pašu, sakupiti odgovorni ljudi ejaleta i uglednici zemlje, pa će tu vojsku nastojati nagovoriti da se vrati na odredište, onim putem koji je valiija odredio. Ako se tome usprotive i dadnu otpor, onda ih treba kazniti i prisiliti da se vrate. Za svaki slučaj pozvani su stanovnici Sarajeva da se tamo nađu sa sakrivenim oružjem.

S tim u vezi, svi imami mahala su strogo upozoreni preko sejmena i stanovnici Sarajeva da sutradan dođu na zakazano mjesto pod oružjem.

I u petak, sutradan 6. zu-l-hidždžeta 1243. godine (19. IV 1828), kao što je i zaključeno, iznesen je i postavljen valijin šator pod spomenutu carinarnicu, nasuprot sela Grbavice.¹⁵⁰ Kao što je dogovoreno, tu su se sastali vali-paša, odgovorni ljudi ejaleta i uglednici. A i stanovnici su se sakupili na određenom mjestu,

150. Danas jedan od poznatijih sarajevskih kvartova. (Napomena priređivača)

sa skrivenim oružjem ispod ogrtača. U međuvremenu se pojavila očekivana visočka vojska.

Prije nego su prišli do šatora, vali-paša je poslao nekoliko vidjenih ljudi njima u susret, da ih vrata. Ali, oni nisu htjeli ni da čuju, nego su došli do pašinog šatora i tu se sastali.

To je vali-pašu razljutilo, pa je pozvao onih nekoliko koji su bili naprijed i pošto ih je prekorio, naredio je da ih se pogubi.

Kada su ih htjeli pogubiti, iznenada se začuo jedan glas iz mase: "Šta to mi trpimo, o vi muslimani?" U isti čas se svuda naokolo, od glasova, stvorila velika buka. A kada su se počeli i hici iz pušaka ispaljivati, valija i njegova pratnja, kao i ostali odgovorni ljudi, su se uplašili, pa su oslobodili Visočane. Valija je brzo pojahao konja i požurio u svoj konak. I većina odgovornih ljudi, ne obazirući se na konje, pješke su se razbježali kud ko, samo da se spase, a nije ih niko gonio niti je ko na njih pucao.

U toj velikoj gužvi, pucano je u zrak i niko nije ranjen.

Ali, kada je vali-paša stigao u svoj konak u Sarajevu, tek onda se razjario i njegova osvetnička priroda se rasplamsala. U želji da se osveti za ovo stanovnicima grada, naredio je da se izvuku topovi na prostor ispred konaka, pa da tobdžije, koje su se nalazile pod njegovom komandom, zaspu paljbom Sarajevo. Ispalili su nekoliko hitaca iz topova u pravcu grada, ali pošto kugle nisu pogodile na pravo mjesto, nisu ni prčinile neke velike štete.

Međutim, kada je stanovništvo čulo odjeke topova, povikali su:

"Znači, vali-paši nije dosta što se za ovih petnaest i po mjeseci na nama svetio i uništavao nam kuće i kućišta, pa sada hoće da u svojoj zlobi uništi i našu djecu i domove."

Svi su se uznemirili, pa su opet raspirili vatru bune. Kako su uvijek bili pod oružjem, odmah su, sa svih strana, krenuli da opkole pašin konak i saraj.

Kada je vidio da nema koristi od topovske paljbe, odredio je binbašu Mehmed-agu, iz kasabe Dijurin(?) u Anadolui, koji je bio pod njegovom komandom, da sa tvrđave zaspe grad hicima iz topova. Spomenuti Mehmed-aga krenuo je sa svojim ljudima

prema tvrdavi, ali na prostoru između Careve ćuprije i Bazerdžančaršije, sukobio se sa stanovništvom. Kada je otpočeo okršaj, spomenuti Mehmed-aga ubijen je pušcanim hicem. Pošto je on pao mrtav, njegovi ljudi su se vratili nazad.

Oni što su bili uz valiju, pucali su kroz prozore konaka i sa munara Careve džamije na stanovništvo, iza čoškova i sa munare Brdo džamije^{150a} - meci su sa obje strane sipali.

Ovako je potrajalo deset dana. Ali, kako je vali-paša, iz dana u dan, sve više opkoljavan i pritiješnjivan i pošto je svakom nepravdu učinio, niko mu nije htio priteći u pomoć. I pošto su se i sinovi Hasan-age Pečkog s neferima, koji su bili u njegovoj pratnji, priključili stanovništvu, nije mogao naći nikakva rješenja da bi se odatle izvukao. Sada je poslao stanovništvu, tadašnjeg sarajevskog kadiju Ahmed-efendiju, iz Prilepa, da bi doznao šta oni hoće i kakve su im namjere.

Kada je navedeni kadija otišao i kada ih je upitao što namjeravaju i šta žele, odgovorili su:

“Mi hoćemo da i vali-paša ide u sjedište vezira - u Travnik, koje je to od davnina.”

Navedeni kadija je još jednom došao i pitao ih:

“Hoćete li osigurati valiji put da sigurno ide?”

Odgovorili su: “Osigurat ćemo!”

Sa navedenim kadijom poslali su pet-šest rječitih ljudi da vali-paši objasne šta oni žele i da mu pruže sigurnost na njegovom putu. Kada su to vali-paši objasnili, pokazao je zadovoljstvo. Sutradan, u ponedjeljak, tj. 16. zu-l-hidždžeta 1243. godine (26. XII 1827), krenuo je sa svojom pratnjom u Travnik.

Naime, osobe koje su bile protjerane iz Bosne u tudinu, pomilovane su od strane Dvora za prethodne prijestupe, pa su se, po carskoj milosti, vratile u Bosnu upravo kada je došao za bosanskog valiju Abdurahman-paša. Nagovoren od nekoliko ljudi, koji su htjeli i lično da im se osvete, on je i među bogatim stanovnicima Bosanskog ejaleta mnoge pobio, a mnogima počinio nepravde, samo zato što je bio nahuškan od ovih zlobnika. Nika-

^{150a} Džamija je do danas očuvana i nosi isto ime. (Napomena priređivača)

da do tada nije pobijeno toliko ljudi, a još više protjerano u tudinu; od većine je naplaćivao takozvane otkupnine. Zaimi i timarnici upućeni su u Srbiju u logor, formiran u Orlovom Polju, o kome je bilo riječi, a također je sa granice i iz nekih kadiluka upućen jedan broj zapovjednika.

Prije nego je i ugušena buna, koja se rasplamsala među hajducima Ruma, tj. rajom Grčke, koja traje već nekoliko godina, a na poprištu se pojavila i Rusija. Njena je namjera bila da ostvari slobodu pravoslavlja i na tome je stalno nastojala, samo zato što je općenito prema svim muslimanima bila neprijateljski raspoložena. Stoga je objavila rat, jer ni sada, kao ni ranije nije bilo nikakvih graničnih sporova. Jedino je to što je htjela da uništi islam, i ništa više.

S tim u vezi je Dvor pozvao u Istanbul iz većine krajeva ugledne ljude i tamošnje ajane, kako iz Rumelije i Anadola, tako i mnoge mirimirane i dostojanstvenike iz Arnautluka. Objasnivši da su zahtjevi Rusa i po Šerijatu i po zdravom razumu neprihvatljivi, a prema propisima vjere treba zaštititi interese svih muslimana, oni su između sebe donijeli čvrstu i neopozivu odluku da na području cijelog islamskog Carstva, u svim islamskim krajevima sakupe u vojsku sve što je sposobno za nju. Pored toga, ubuduće, kada god to bude potrebno, treba dići sve muslimane od dvanaest do sedamdeset godina starosti i ustati u borbu za odbranu vjere, kako nas i Allah zadužuje. Ovu su obavezu svi na sebe preuzeli i onda su se vratili u svoje krajeve.

Dvor je odmah prionuo da izvrši tu odluku i pristupio je organizovanju cjelokupne vojske. Za seraskera je postavio Husein-pašu.

U to vrijeme, 23. šewwala 1243. godine (9. IV 1828) Rusi su prošli rijeku Prut i ulaskom u pokrajinu Moldaviju, objavili su rat, kako je Dvor službeno obavijestio valija Silistre i serasker dunavskog područja hadži Ahmed-paša. Čim je to javio Dvoru, da bi se stupilo u odbranu vjere, pristupilo se pripremama. Odmah je naredio spomenutom seraskeru Husein-paši da izvede svu pješadiju i konjicu na Dunav.

Po svim selima i kadilucima širom Carstva razaslat je proglas svim muslimanima da odmah počnu sa ratnim pripremama posredstvom kadiluka, organizuju vojsku i da ulažu veliki napor da svi muslimani, poslije svakog namaza, svesrdno upućuju molitve za pobjedu nad neprijateljima, po svim džamijama i mesdžidima, a šejhovi i ulema da objašnjavaju potrebu za borbom i da bodre svijet. Ako bi, ne daj Bože, došlo tijesno, dužnost je svim muslimanima da ustanu u odbranu vjere, pa da svi, do sedamdeset godina, pođu u boj i da se za to s najvećom brigom pripremaju. U tom smislu izdani su i razaslani časnici fermani širom Carstva početkom zu-l-ka'deta 1243. godine (15. - 24. V 1828). Jedan takav visoki ferman stigao je i u Sarajevo dana 29. zu-l-hidždžeta 1243. godine (3. VII 1828).

Ahmed-efendija iz Prilepa, koji je bio na položaju kadije u Sarajevu, smijenjen je 1. safera 1244. godine (13. VIII 1828), a namjesto njega postavljen je dotadašnji beogradski kadija Ebubekir Šukri-efendija.

Zato što je u Bosni janjičarski odžak na miran način ukinut, vali-paša i neki njegovi istaknuti pomoćnici nagrađeni su od Dvora, pa je tako Abdurahman-paši darovan jedan handžar sa draguljima ukrašenom drškom, a nekima iz njegove pratnje i nekim bosanskim kapetanima, i to: Mehmed-begu Tuzla i Ibrahim-begu Sulejmanpašiću, dodijeljen je položaj kapidžibaše, mektubdžiji Mustafa Dever-efendiji položaj hadžiagana, Ali-begu Fidahiću položaj kapetana.

Za sve ranije greške stanovnicima Sarajeva, izdat je i poslan ferman o pomilovanju. Kasnije se sultan rasrdio što je vali-paša nepravedno činio zulum stanovništvu Sarajeva i bez ikakva osnova ih optuživao, pa ga je uklonio sa dužnosti u Bosni 6. safera 1244. godine (18. VIII 1828), a namjesto njega postavio je Namik Ali-pašu. Njemu je naredeno da ne čeka svog nasljednika, nego je za poslove nad ejaletom postavio odgovarajućeg čovjeka kao kajmekama, a on odmah da dođe velikom veziru i serdaru u okolicu Jedrena u carsku ordiju.

On je odmah postupio prema visokom carskom fermandu, pa je odredio da poslovima Bosanskog ejaleta upravlja defterdar

bosanske hazine Mehmed-beg Malkoč, a on je krenuo drugim putem preko Sarajeva i otišao na svoje odredište.

Prema pouzdanim kazivanjima, dok je Abdurahman-paša išao iz Plovdiva prema Jedrenama, carski kapidžibaša, koji je nosio smrtnu presudu, tamo gdje ga je susreo tu ga je i pogubio, pa je njegovu odsječenu glavu odnio sultanu.

Za vrijeme dok je spomenuti Abdurahman-paša bio valija smijenio je tadašnjeg mutesellima Sarajeva, Osman-bega Dženetića, a namjesto njega postavio drugog Dženetića - Mehmed Emin-bega.

Ovdje se treba navesti kako je bila organizirana janjičarska vojska po janjičarskim odžacima u Bosanskom ejaletu i ostalim krajevima Carstva.

Svi pripadnici janjičarskih vojnih odreda dijelili su se na šest skupina:

Najodabraniji među njima bili su janjičari, na drugom mjestu su bile adžemije, na trećem spahije i silahdari, na četvrtom džebedžije, na petom tobdžije, a na šestom arabadžije. Za navedene adžemije se misli da su to djeca raje, nazvana kao devširma. Njih je ustanovio sultan Murat-han Prvi, kada je prolazio iz Galipolja u Rumeliju i to u Galipolju. Prije nego bi naučili turski jezik, adžemije su služile uz plaću od jedne akče dnevno, pa su zato prozvani tim imenom. Na glavama su nosili ćulah od žute abe. Nakon što bi se, od pet - do deset godina, obrazovali u službi, na osnovu carskog fermama, bili bi uvedeni u janjičarski red sa plaćom od dvije akče dnevno. I to je bilo pravilo.

Sve do ukidanja janjičarskih odžaka, svaka skupina imala je svoju komandu. Kada se radilo o tužbama iz nadležnosti suda, naplata tužbenog zahtjeva na koji je neki od njih osuđen, mogla se izvršiti samo posredstvom komandanta, kojem je on pripadao. Ako se radilo o tužbi van sudske nadležnosti, onda su se takve tužbe rješavale u prisustvu komandanta dotičnog odreda.

Nazivi zabita za svaku kategoriju bili su različiti. Janjičarski zabiti su se zvali age, zabiti zaima i timarnika - alajbezi, zabiti uleme nakibi, zabiti za ostale muslimane - mutesellimi, zabiti za raju - vojvode.

**OD HUSEIN-BEGA
GRADAŠČEVIĆA
DO OMER-PAŠE
LATASA
1828 - 1850**

Str 905 PRAGNA
Str 906 SULTAN MUSTAFA IV 1807-1808
Str 908 PRAGNA

MORALI NAMIK ALI-PAŠA

6. safer 1244. godine (18. VIII 1828)

(Od mjeseca rebiu-l-ahira 1244. godine (11. X - 8. XI 1828) veliki vezir Izzet Mehmed-paša. On je iz Darende. Smijenjen.

Od mjeseca redžeba 1244. godine (7. I - 5. II 1829) veliki vezir Rešid Mehmed-paša. Porijeklom je Đurdijanac (Gruzin). Smijenjen.

Kada je spomenuti te godine postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Kliškim i Hercegovačkim sandžakom, on je svojom bujuruldiom potvrdio da će do njegovog dolaska poslovima ejaleta upravljati defterdar hazine Malkoč Mehmed-beg, koga je i njegov prethodnik Abdurahman-paša bio uzeo za svoga kajmekama.)

Spomenuti valija je 19. safera 1244. godine (2. IX 1828) krenuo iz svog prebivališta i u Novi Pazar stigao 7. rebiu-l-ewwela 1244. godine (17. IX 1828). Odatle je nastavio put i 20. rebiu-l-ewwela 1244. godine (30. IX 1828) stigao u Sarajevo. Pošto se tu dva-tri dana odmorio, otišao je u Travnik.

Niže je u cijelosti naveden prijepis bujuruldi je izdate 24. rebiu-l-ahira 1244. godine (4. XI 1828) kojom je valija, po dolasku u Travnik, pozvao ugledne Sarajlije na dogovor o pitanju upisa i formiranja nekih vojnih jedinica.

Nakon oslovljavanja:

“Po carskoj milosti, Bosanski ejalet dodijeljen je ovom odanom slugi. Odmah nakon našeg dolaska u taj kraj, održavani su divani na kojima su se čitali visoki carski fermani i u nekoliko mahova su, pred narodom, izlagana neka naša saopćenja, što je vama dostavljeno i bili ste o tome detaljno obaviješteni.

U skladu sa visokim carskim fermanom, a držeći se strogo pravila da se održi savjetovanje kada treba kupiti vojsku iz Bosanskog ejaleta, ja se trebam pri izvršenju te namjere sa svima vama dogovoriti.

Kao što je donesen zaključak, kada se ukaže potreba da sa mnoom krenu svi koji su sposobni za borbu među stanovnicima Sarajeva i da zajedno podemo, iskreno i požrtvovano za islam i za sreću Carstva, a vi ste se na to obavezali. Za ovu spasonosnu stvar odlučili smo da ćemo se moliti Allahu. Vama je, kao i ostalima iz ejaleta rečeno da ćete biti, odmah po mome dolasku, pozvani u Travnik da se dogovorimo o tome kako ćemo to riješiti.

Sada, neka dođu odgovorni ljudi, uglednici, kapetani, ajani i svi koji trebaju prisustvovati, pa da se to, ako Bog da, s njima zajedno lijepo riješi i da se toga stalno držimo.

Mada je meni prepušteno, kada god zatreba da sa sobom povedem i stanovnike grada Sarajeva, neka je hvala Svevišnjem Milostivom Allahu, sada se ne osjeća potreba da ih bilo kuda vodim. Ali, bilo kako bilo, moraju svi ostati u ejaletu i biti pripravnici, i vi morate uvijek biti svjesni svoje odluke i obaveze koju ste preuzeli, kao i što to moraju znati i drugi u ejaletu. Ukratko, ta obeveza i dalje na vama stoji. Sada, vi kojima se ovo upućuje, kada to primite na znanje, odredite pogodne ljude.

Kada stigne naša bujuruldiya, složno ćete između sebe odrediti pet-šest ljudi za koje mislite da su najpodesniji, da su od riječi i pouzdani, pa ih odmah uputiti na spomenuti sastanak, u Divan Bosanskog ejaleta.

Izvršavajući ono što je bujuruldijom naređeno, odmah je između stanovnika Sarajeva odabrano pet-šest pouzdanih predstavnika i upućeno u Travnik.

Kada su se sakupili svi pozvani članovi Vijeća kod valiije, pa pošto je razmotreno, po pročitanoj visokom carskom fermanu, kako je naređeno i to: da su neprijatelji Rusi otpočeli opremiti jake vojne snage ove godine i vršiti svestrane i ubrzane pripreme u naoružanju, bilo je očito da će stupiti u ponovni rat. Jasno je i to da Srbi smatraju ovaj rat za zgodnu priliku da dignu ustanak i očekuje se da će oni otpočeti bunu u Bosanskom ejaletu i da pripremaju dovoljan broj vojske.

Treba se biti pripremno ako bi Srbi počeli s neredima, kao što je i carskim fermanom naređeno."

Pošto su članovi vijeća ovo važno pitanje razmotrili, donijeli su odluku da se naredi svim kadilucima u ejaletu Bosni, da odmah pristupe opremi vojske, koja je potrebna, rasporedivši na kadiluke onoliki broj vojnika koliko treba i da se odmah pristupi izvršenju ovoga zaključka. Potom je vali-paša izdao svoje pismene bujurudije i razaslao ih svim kadilucima, a članovi vijeća su se razišli.

Tvrđava Klobuk u Hercegovačkom sandžaku opasana je sa sve četiri strane neprijateljima vjere. Iako sve carske tvrđave moraju uvijek biti utvrđene i osigurane, ovoj tvrđavi nedostajalo je topovskih duladi. Zbog toga je iz tvrđave Sarajeva poslano pet tovara polukalibarskih duladi na dan 9. džumade-l-ahira 1244. godine (18. XI 1828).

U to vrijeme je, zbog stalnog nastojanja da se buna grčkih odmetnika smiri i raja dovede u red te neprekidne zauzetosti u borbi sa njima, a naročito nakon objave rata od Rusa i ratne pripreme za odbranu od njih, i troškovi su se povećali, te je u državnoj kasi došlo do novčane krize. Zbog toga su ove godine, da bi se islamski svijet spasio ove nevolje, koja ga je poklopila, poduzete veće pripreme nego ikada ranije. Stoga je valjalo naći rješenje za povećanje novca u državnoj blagajni radi podmirenja potreba u ratnoj opremi, hrani i drugome.

Naročito, s obzirom na vrijeme i prilike koje su bile izuzetne, da bi se omogućile ratne pripreme i ublažila opća kriza, izdato je odobrenje da se kuje jedna nova vrsta srebrenog novca, miješanog sa bakrom, koji je nosio naziv džihadija, i bio je privremen.^{*267}

Na vijeću održanom kod šejhu-l-islama, donesena je fetva po kojoj se može fermanom narediti da se iskuje nova vrsta srebrenog novca, na cijelom području Carstva, s tim da se ponovo zamijeni čistim srebrenim novcem, čim se, Božijom milošću, okončaju ratne neprilike. Na osnovi carskog fermana, izdat je proglas da je iskovana vrsta zlatnika od pet groša i stotinu para, od jednog groša i novac zvani metalik od dvadeset i devet para u srebru, i da se pušta u opticaj, te zlatni novac zvani hajrija. Taj visoki carski ferman izdan je koncem mjeseca džumade-l-ahira

^{*267} Raniji mostarski mutesellim Osman-beg ponovo je postavljen na položaj mutesellima Mostara 5. ramazana 1245. godine (28. II 1830).

1244. godine (29. XII 1828 - 16. I 1829), a u Bosnu je stigao 27. šewwala 1244. godine (2. V 1829).

Rusi, neprijatelji Carstva i vjere, u minulim ratovima, nisu, kako treba, iskusili islamski mač, pa su se zbog toga sve više osiljavali. Tako su prošlog ljeta prešli rijeku Dunav i prebacili se na ovu stranu, a vojsku rasporedili na tri krila. Jedan dio krenuo je u Silistru, drugi dio na Varnu, a treći je poslan u Šumen. U nekoliko okršaja, koji su se odigrali, islamska vojska odnijela je pobjedu. Čak i one nesretnike, što su silovito napadali na Šumen, Božijim davanjem, zadesila je nesreća, pa uvidjevši kako se silovito bori islamska vojska, udarili su na tvrđavu Varnu, opkolili je i sa mora i sa kopna i na nju uporno napadali. Oni koji su se našli u tvrđavi junački su se borili i pokazali veliku odlučnost i čvrstinu. Međutim, zbog toga što se bivši veliki vezir Selim Mehmed-paša, koji je upućen u pomoć iz Istanbula sa drugom ordijom nije založio da na vrijeme stigne i pokazao se neodgovoran, ta je tvrđava zauzeta.

Dvor je čvrsto odlučio da ovoga nastupajućeg ljeta tu tvrđavu oslobodi, a da i iz ostalih krajeva neprijatelje protjera. Zato su se za ovaj rat vršile nekoliko puta veće pripreme nego što se to činilo u minulom ratu; pokupljena je konjička i pješadijska vojska iz Anadola i Rumelije i pozvana na odredište, o čemu su upućeni carski fermmani u ejalete. Takav jedan carski ferman stigao je u Bosanski ejalet sredinom šewwala 1244. godine (16. - 25. IV 1829).

"Stanovnici Bosne su uvijek bili poslušni Dvoru i odmah izvršavali sva naređenja. Oni su uvijek pokazivali odvažnost i hrabrost i slovali kao junaci. I za ovaj pobjedonosni rat, za koji je donesena odluka, već je ranije preuzeta obaveza da se digne kada zatreba i pošalje dvadeset hiljada vojnika, čime je potvrđena privrženost i prema vjeri i prema svojoj ljudskoj obavezi."²⁶⁸

²⁶⁸ U jednom hudžetu sarajevskog šerijatskog suda od 29. ša'bana 1246. godine (12. II 1831) viden je ovaj muhur: Muhammed Zuhuri.

[Prevodioci su se doslovno držali originalnog teksta, iako bi ova Kadićeva bilješka više odgovarala tekstu na str. 877, gdje bi bilo logično da ju je Enveri Kadić stavio u svom prijepisu. (Napomena priređivača)]

S tim u vezi izdan je visoki carski ferman. Kada nastupi proljeće, svi muslimani, koji su obavezni da pođu u ratni pohod, krenut će, odred po odred, u borbu za odbranu vjere, protiv neprijatelja.

Hrabri Bosanci su i u minulim ratnim pohodima pokazivali svoje junaštvo, našli su se i u borbama kod Arpa Čaji i u okolici, a i kasnije u raznim ratovima, oni su pokazivali veliko junaštvo. U historijskim djelima napisano je slavno junačko ime njihovih djedova, koji su učestvovali u stotinama ratova.

Hvala Svevišnjem Allahu i njegovoj milosti, i sada u Zvorničkom, Kliškom i Hercegovačkom sandžaku u Bosanskom ejaletu, ima mnogo hrabrih naoružanih junaka. A osim njih, i onih što se zovu jerli-kule, posebnih čuvara granice (mustahfiza), koji su, u bosanskoj defterhani zavedeni kao zaimi i timarnici. Pošto su svi oni vojna lica i uživaju blagodati njegovog veličanstva, od njih se očekuje i u njih se polaže nada da će pokazati svoju odanost i u ovom ratnom pohodu učiniti mnogo usluga jasnoj vjeri i svome sultanu.

Pošto su i prema svojim beratima svi zaimi i timarnici zaduženi da idu u ratni pohod, ti ćeš gore spomenuti veziru, popisati sve zaima i timarnike, po svim spomenutim sandžacima, a prema popisu koji ima bosanska defterhana, pa koliko ih god bude, dopuniti plaćenicima iz mjesnih posada i plaćenim mustahfizima s granica, tako da se dostigne pet hiljada nefera-pješaka i konjanika, sa zapovjednikom nad njima.

Mirimirane u Bosanskom ejaletu, bilo da su na položaju ili su bez položaja koje vi želite odaberite, ili one iz vaše pratnje, za zapovjednike pa i njih odmah povedite sa sobom, da se stave pod komandu muhafiza Vidina i seraskera na tom kraju - Ibrahim-paše, ili pod komandu Mustafa-paše mutesarrafa Skadarskog sandžaka, Ohrida i Elbasana, koji je dodijeljen u krajeve oko Vidina, koga odaberu u svoju pratnju, što prije mu ih poslati sa potpunom ratnom opremom. Na to obratite punu pažnju.

Tako je glasio strogi carski ferman."

Izvršavajući ono što je naredeno, po ustaljenom pravilu, spomenuti valija pozvao je da dodu u Travnik svi odgovorni ljudi ejaleta, koji su mogli koristiti svojim savjetima.

Na savjetovanju, koje je u njegovoj prisutnosti održano, riješeno je da se uz zaima i timarnike, iz svih kapetanija Bosanskog ejaleta popišu jerli-kuli i da se sačini poimenični defter, koji će dostići četiri hiljade nefera. Za njihove zapovjednike se određuju: Hasan-beg Rustenbegović iz Bihaća i Ibrahim Sulejmanpašić, alajbeg, i još neki. Nad svima njima je za zapovjednika postavljen čehaja spomenutog valije Mehmed Šerif-beg.

Kada je ova sakupljena vojska počela pristizati u Travnik, spomenuti valija je Mehmed Šerif-bega, koji je postavljen za glavnog zapovjednika, u ponedjeljak, 12. zu-l-hidždžeta 1244. godine (16. VI 1829), treći dan Kurban-bajrama, tu u carsku ordiju poslao novopazarskom džadom. Spomenuti emir, kada je ovu vojsku ispratio, zadržao se oko osam dana u Novom Pazaru, a zatim krenuo prema Vidinu.

Iz izvoda sudskog sidžila od 1. zu-l-hidždžeta 1244. godine (4. VI 1829) vidi se da je u sastavu te vojske, koja je upućena u carsku ordiju, bilo: iz kapetanije Bihać - 415 nefera, iz kapetanije Ostrožac - 331, iz kapetanije Krupe 117, iz kapetanije Novi - 131, iz kapetanije Prijedor - 123, iz kapetanije Kamengrad - 61, iz kapetanije Dubica 96, iz kapetanije Gradiška - 131, iz kapetanije Kozarac - 61, iz kapetanije Banja Luka - 225, iz kapetanije Sanski Most - 10, iz kapetanije Kobaš - 29, iz kapetanije Jajce - 25, iz kapetanije Derventa - 211, iz kapetanije Maglaj - 72, iz kapetanije Doboj - 30, iz kapetanije Tešanj - 100, iz kapetanije Novi Pazar - 227, iz kapetanije Stara Ostrovnica - 205, iz kapetanije Petrovac 60, iz kapetanije Ključ - 69, iz kapetanije Kupres - 34, iz kapetanije Glamoč - 49, iz kapetanije Livno - 144, iz kapetanije Duvno - 50, iz kapetanije Ljubuški - 39, iz kapetanije Mostar - 88, iz kapetanije Počitelj - 50, iz kapetanije Stolac - 68, iz kapetanije Hercegovački Ključ - 17 (ovaj Hercegovački Ključ^{150b}, to je u mjestu Krastac jedna mala tvrđava u Hercegov-

^{150b} Autor misli na mjesto Ključ kod Gacka. (Napomena priređivača)

ačkom sandžaku), iz kapetanije Trebinje - 119, iz kapetanije Klobuk - 28, iz kapetanije Nikšić - 128, iz kapetanije Hutovo - 26 (Hutovo je jedna mala tvrđava u Hercegovini kod Gabele), iz kapetanije Kolašin - 66, iz kapetanije Tara - 71, iz kapetanije Zvornik - 150, iz kapetanije Tuzla - 132, iz kapetanije Gradačac - 72, iz darbenda Zalom - 16 (Zalom je u Nevesinjskom kadiluku), iz tvrđave Trusine - 10 i iz tvrđave Borije - 7 nefera.

Dana 5. zu-l-hidždžeta 1244. godine (8. VI 1829) iz sarajevske tvrđave u hercegovačku tvrđavu Ključ poslao je deset buradi baruta, deset oka misirskih fitilja, stotinu oka olova i pedeset komada svijetlećih raketa.

U to su se vrijeme bili utvrdili ruski neprijatelji u mjestima Pravacije i Silistre. Stoga je serdar - veliki vezir, koji se nalazio u carskoj ordiji u Šumenu, krenuo na kasabu Pravaciju i brzo je opsjeo i pritijesnio; gotovo da je imao snage da tu tvrđavu zauzme iz neprijateljskih ruku. Međutim, dok je veliki vezir bio tamo, neprijatelji su iskoristili tu priliku, pa su sa strane Silistre došli sa jakim vojnim snagama i udarili na Šumen. Veliki vezir je odatle odmah krenuo na neprijatelje. Idući tamo, sudario se sa neprijateljima, pa je s Božijom pomoći, sabljom ih oko četiri-pet hiljada posjekao. Na bojištu je zarobio pet topova sa municijom i njihovim kolima, nekoliko hiljada pušaka, uhvatio je i zarobljenika i zadobio ratnog plijena. Ono što je ostalo od sablje, poraženi su pobjegli. Potom je spomenuti veliki vezir svom snagom navalio na neprijateljsku vojsku, pobijedio ih i kada se činilo da će ih potpuno uništiti, Božijim davanjem, nekoliko zaprega s municijom zahvatila je vatra i stoga je nastala velika šteta, pa su se neprijatelji, preko Šumena, povukli malo nazad, a veliki vezir je otišao u carsku ordiju da prestroji vojsku i da nadopuni ratnu opremu, a zatim da ponovo, svom snagom, navali na neprijatelje i da ih uništi. To potvrđuje carski ferman od sredine zu-l-hidždžeta 1244. godine (14. - 23. VI 1829).

Kao što je naprijed spomenuto, tada je stigla vojska od četiri hiljade nefera, koja je dignuta i opremljena iz Bosanskog ejaleta i poslana u carsku ordiju u Vidin. Time što su carski ferman tako brzo izvršili i pokazali svoju odanost, kod sultana su naišli

na pohvale, pa je izdan visoki carski ferman, koncem zu-l-hidždžeta 1244. godine (24. VI - 2. VII 1828), kojim se naređuje da se vojsci podijele pohvale i nagrade.

Ukratko, Rusija je ovoga puta odnijela pobjedu nad Osman-skim carstvom i bila je zauzela grad Jedrene.

Ebu Bekir Šukri-efendija, koji se nalazio na položaju sara-jevskog kadije, smijenjen je 1. safera 1245. godine (2. VIII 1829) a na njegovo mjesto postavljen je Muftić Ahmed-efendija iz Kara Hisara.

Kada je vali-paša za to saznao, odmah je pozvao da dodu u Travnik odgovorni i ugledni ljudi ejaleta. Kada su se okupili na divanu, onda su raspravljali u vezi s ovim tužnim događajem. Na kraju su zaključili da se dvije trećine bosanskih junaka ostavi na čuvanju zavičaja, a jedna trećina da se tamo hitno uputi, pod komandom vali-paše i da se o tome podnese arz Dvoru. Dok ne stigne carski ferman, vali-paša će sa svojom vojskom sačekati u Novom Pazaru, na granici Bosanskog ejaleta.

O tome je vali-paša podnio izvještaj Dvoru, a odmah je počeo vršiti pripreme i sakupljati vojsku. Još nije bio završio pripreme, a već je stigao ferman od konca rebiu-l-ewwela 1245. godine (kraj IX 1829), koji je 10. rebiu-l-ahira (9. X 1829) stigao u Bosnu.

Smatra se umjesnim da se taj prijepis fermata ovdje u cijelosti navede:

Nakon oslovljavanja, slijedi:

“Ti, spomenuti veziru, saznao si da su Rusi zauzeli Jedrene. Odmah izvrši potrebno savjetovanje i dvije trećine bosanskih junaka ostavi u tome kraju, a sa jednom trećinom hitno kreni ovamo i na granici Bosne sačekaj moju carsku odluku o tome.

Izvještaj, koji je o tome stigao ovamo, odmah je podnesen na uvid mome carskom veličanstvu. Ovo što si ti učinio, potvrđuje tvoju privrženost, odvažnost i oštroumnost. Istodobno, to pokazuje i hrabrost i odvažnost bosanskih junaka, koju su ispoljili pokoravajući se tebi i boreći se za sreću Carstva i da se u svakom pogledu stave u službu vjere, pa je sve to kod moga carskog veličanstva dobro primljeno.

Prema carskoj potrebi sa Rusijom je sada zaključen mirovni ugovor i izvršena razmjena pismenih dokumenata. Ali, s obzirom na odredbe mirovnog ugovora, koje su vrlo važne i ozbiljne, oni su već do sada trebali da povuku svoju vojsku iz svih islamskih krajeva. U ovakvoj situaciji treba voditi računa o svemu što se može dogoditi, biti oprezan i izvršiti sve potrebne pripreme u okolici Jedrena.

Po ukazanoj potrebi, moj vezir, Mustafa-paša, mutesarriif Skadarskog sandžaka, raspoređen je u Plovdiv, pa je poslan u okolici Haskova, a bivši veliki vezir, valija Rumelije, Selim Mehmed-paša dobio je nalog da ovdje dođe. S tim u vezi mojim visokim fermanom je i tebi naređeno da ideš u Plovdiv. U tom visokom fermanu koji ćete primiti naređeno je da dvije trećine odvažnih i hrabrih bosanskih junaka oстане tamo na osiguranju, a sa jednom trećinom odmah kreni da bi što prije stigli u Plovdiv. Naređuje se strogo da što prije stignete, pa se tim povodom izdaje i hitno šalje visoki carski ferman.”

Čim je vali-paša primio ovaj carski ferman, prionuo je da izvrši sve potrebne pripreme za pokret. Odmah je razaslao svoje bujuruldiye naibima onih kadiluka kroz koje će proći vojska, zatim fočanskom mutesellimu Zulfikaru (Čengiću) i mutesellimu Novog Pazara Ejub-paši da pripreme i prikupe potrebna sljedovanja i komorske konje. Izvršio je nadopunu u ljudstvu i ratnoj opremi i odredio je Ahmed-bega, ranijeg defterdar-čehaju da se nade u zaštitinici spomenute vojske. Za svoga kajmekama, koji će upravljati poslovima ejaleta, postavio je Malkoč Mehmed-bega, defterdara bosanske hazine, a on je, sa ono vojske što je imao 13. rebiu-l-ahira 1245. godine (12. X 1829) - u ponedjeljak, napustio Travnik i zaustavio se na prvom konaku u mjestu zvanom Popare (to je jedan lokalitet, na konak udaljenosti od Travnika).

Jedan dio vojske, koja je poslana u vidinsku ordiju, a sastojala se od bosanskih zaima i timarnika, još je u toku puta pobjegao, a od drugog dijela, nakon što su se ulogorili, manji dio je pobjegao ispod sandžaka. Stoga je poslana bujuruldiya od 16. rebiu-l-ahira 1245. godine (15. X 1829), iz navedenog mjesta

Popara, da se na osnovu popisa vidinskog seraskera, ta odbjegla vojska mora bezuvjetno vratiti i uputiti na odredište.

U četvrtak spomenutog datuma, valija je odatle krenuo i zao-bilazeći Sarajevo, krenuo je crnorječkim drumom, te prevaljujući konak po konak 18. toga mjeseca (17. X 1829) stigao je u kasabu Visoko, pa je odatle pošao i stigao u kasabu Pljevlja. Poslao je bujuruldiu od 29. rebiu-l-ahira 1245. godine (28. X 1829), kojom je naredio da se bezuvjetno digne sva vojska koja je izostala, da se dovede u Novi Pazar da bi se našla uz valiju. Također, trebaju uputiti četiri tatara, koji su ostavljeni u Travniku. Zatim je odatle krenuo i kada je 3. džumade-l-ula (31. X 1829) stigao u kasabu Sjenicu došla mu je kaima od bivšeg velikog vezira Selim Mehmed-paše, a njen sadržaj ukratko glasi:

“Ruska vojska, koja se nalazi u Ajvardžeu, u namjeri da dođe do Sofije, udarila je na klanac zvani Somundži i kada je otpočela borba sa ono malo arnautske vojske, koja je bila u klancu, pošto su neprijatelji bili mnogobrojni, a i stalno su im stizala pojačanja, malobrojni su se Arnauti razbježali. Ruski neprijatelji su se ulogorili u polju dva sata hoda daleko od Sofije.

Već odavno su svima dobro poznate ruske podvale. Zbog njihove velike oholosti sasvim je jasno da će oni, sve što je bilo predmet mirovnog ugovora, poništiti.”

S obzirom na ovo što se dešava sa ruskim neprijateljima, iako je vali-paša bio određen da krene u Plovdiv, ukazala se prijeka potreba da ide u Sofiju.

I spomenuti valija je 25. džumade-l-ula 1245. godine (22. XI 1829), idući konak po konak, stigao u Skoplje. Kada je tamo došao; Osman-beg Gluhbegović Travničanin, Hasan Krnac(?), Began Šatrić, Husein Bekirhodžić, Hasan Kurtalović, Ibrahim Šahmenović, Alija Dilaverović, Ibrahim Šiljaković, i iz palanke Vitez neki Bilal, iz sela Potok Osman Salkanović, iz sela Berivačice neki Muharem iz njegove su vojske pobjegli, pa ukoliko se ne uhvate dok su još na putovanju, kada dodu u svoj kraj treba ih pohapsiti i vezane otpremiti u njihovu komandu. U vezi s tim poslao je bujuruldiu od 27. džumade-l-ula 1245. godine (24. XI

1829) iz konačišta u Skoplju, a sâm je iz Skoplja krenuo prema Plovdivu.

Osmansko carstvo prekinulo je ratovanje sa Rusijom i zaključilo mirovni ugovor, izvršena je i razmjena dokumenta o tome. Ali, pošto se ispostavilo da neprijatelji otežu sa povlačenjem svoje vojske, zbog toga je i Dvor, sve dotle dok Rusija ne povuče svoju vojsku iz okupiranih mjesta i ostalih islamskih krajeva, odlučio da se ni carska vojska ne miče sa mjesta na kome se zatekla i da se nijednom vojniku ne daje dopust. U tom smislu razaslati su carski fermari.

Ovakvo stanje je neko vrijeme potrajalo, pa je nakon toga Rusija sve svoje vojne snage prebacila sa one strane rijeke Dunava. Kada više nije ostao ni jedan vojnik na području islamskih krajeva, dato je odobrenje da se carska vojska razilazi.²⁶⁹

Navedeni valija vratio se iz Plovdiva i idući, konak po konak, na dan 25. redžeba 1245. godine (20. I 1829) stigao je u Sarajevo. Pošto se nekoliko dana odmorio, otišao je u Travnik.

U porodici tadašnjeg sultana Mahmuda Drugog, u ponedjeljak 15. ša'bana 1245. godine (9. II 1829), rodio se princ Abdulaziz. Zbog toga se sedam dana provodilo veselje u Istanbulu

²⁶⁹ Stihovi koje sam vidio na levhi 1328. godine (1910/11), a koji govore o šejh Ibrahim dedetu, pokopanom u turbetu koje se nalazi na zapadnoj strani mezarja, smještenog na lijevoj strani puta koji vodi od Travnika prema Sarajevu, na udaljenosti oko kilometar i po od Travnika:

*Šejh Ibrahim-efendija na stupnju Ibrahim Edhem
Iz korijena čupa nevjerstvo i zna tajnu kerameta
Od Horasana se zaputi u krajeve Bosne
Ko voda junaka određenih da je osvoje
Taj pir iz svetog grada Mešheda Ali Rizaova
Ispi med šehadeta i Božijeg blagoslova
Njegov "mešhed" je na putu za Travnik grad
Prolaznicima njegov zagovor neće nedostajati nikad
S jedne strane sandžaktar - oličenje kerameta
S druge strane bijaše mu čuvar s vrlinom poput njega.
Ko posjeti njegov grob srca nezapaljena
Svjetlom mu iz srca biva učmalost istjerana
O Namik! Zaradi spasa i ugleda na oba svijeta
Obrćajte se njegovoj tajni, jer to je mjesto obraćanja.
Napisao siromah Behdžed 15. šewwala 1246. godine (3. IV 1830).*

i oko njega, kako je to uobičajeno, pa se ovo slavlje prenijelo i širom Carstva. Tom prilikom su sa svih tvrđava i utvrđenja pucali topovi i puške. Takav carski ferman da se provodi slavlje, koncem mjeseca ša'bana 1245. godine (14. - 24. II 1830) stigao je u Bosnu.

Spomenuti valija podnio je arz Dvoru u kome je iznio da tadašnji sarajevski muftija Mehmed Šakir-efendija i neka ulema ne stavljaju na glavu saruke, nego nose kavuke, kakve je nosila ulema u vrijeme dok su postojali janjičarski odžaci.

Na to je sarajevskom kadiji i ulemi uputio kaimu šejhu-l-islam Abdulvehab-efendija, čiji prijepis doslovno navodimo:

Nakon oslovljavanja slijedi:

“Njegovo carsko veličanstvo je svojim fermanom ukazalo milost i naredilo svoj postojećoj ulemi, u Istanbulu, tj. svim kazaskerima, mulama, muderrisima, učenicima medresa, šejhovima, hatibima i uopće svima koji nose ulemansku odjeću da na glavama nose saruke. Svi se oni toga i pridržavaju, a za njima su se povelili i ostali alimi, u svim krajevima Carstva, pa je trebalo da se i ulema Sarajeva pokori ovom visokom carskom fermanu i da nosi saruke. Ali, sarajevski muftija, neki Mehmed Šakir, izjavio je: ‘Nama nije upućen visoki ferman, a ni pismo šejhu-l-islama da se nosi saruk.’ Tako, on lično, a i neka ulema koju je uspio zavesti i danas nose kavuke na glavi. O tome je izvijestio uvaženi vezir, sadašnji bosanski valija.

Tada je veliki vezir dostavio objašnjenje da je to milost njegova veličanstva da je dužnost vezira, mula, kadija i zabita da provedu carske naredbe da ulema na glavama nosi kavuke.

Oni koji se usude postupiti suprotno carskom naređenju, dovest će sebe u opasnost.

Zbog toga se gore spomenuti muftija smjenjuje i njegovo ime briše sa spiska kadija. On više ne može biti muftija, niti se može uzimati za bilo kakve druge poslove. Ukoliko se bude u bilo koje poslove uplitaio, bit će zauvijek protjeran. To da će biti proganjan, treba saopćiti i njemu i svima onima kojih se to tiče. Zato se ovo pismo dostavlja.

Početkom zu-l-hidždžeta 1245. godine (24. V - 2. VI 1830).”

Neprikladno ponašanje spomenutog Mehmed Šakir-efendije izazvalo je velike ljutnje na visokom mjestu, pa je stoga njegovo ime izbrisano sa spiska kadija i uklonjen je sa položaja muftije. Zbog toga ćete pozvati kod sebe ulemu, pa za koga oni nađu za shodno da je podoban za muftiju i daju svoj pristanak, njegovo ime treba odmah dostaviti, da se izda druga menšura visokog mešihata, kojom će se na to upražnjeno mjesto taj postaviti za muftiju.

Međutim, spomenuti muftija bio je i kod uleme i kod stanovništva vrlo obľjubljen, pa nisu htjeli da drugog biraju. Pored toga, ovaj muftija je odbacio kavuk i zamotao ahmediju i tako je carsku volju ispunio, pa su stanovnici dostavili svoj arz u kome su naveli da je carska naredba izvršena i zamolili da se on i dalje ostavi na položaju sarajevskog muftije.

Tadašnji kadija u Sarajevu, Ahmed-efendija Muftić iz Kara Hisara smijenjen je 1. safera 1246. godine (22. VII 1830), a na njegovo mjesto postavljen je Ali Riza-efendija, iz Sejdi Šehira. Ali, on nije došao u Bosnu, nego je odredio da namjesto njega tu dužnost vrši Mehmed Zuhuri-efendija.

Otkako je u Bosnu došao spomenuti valija, pristizale su pritužbe na tadašnjeg mutesellima Sarajeva Emin-bega Dženetića. Iako je jednom ili dva puta valija bio odlučio da ga smijeni, na molbu i zahtjev stanovništva i dalje ga je ostavljao na tom položaju. Ali, ovaj put je valija usprkos zahtjevima stanovnika Sarajeva Emin-bega neopozivo smijenio, a namjesto njega postavio nekog Abdulah-agu.

Zbog toga što je ovoga smijenio, valija se ovaj puta dobro zamjerio stanovništvu, pa se to nezadovoljstvo rasplamsalo i mnogo dućana je zbog toga pozatvarano, pa je tim povodom njih nekoliko otišlo kadiji. Oni su saopćili da narod nije zadovoljan Abdulah-agom, koji je postavljen za sarajevskog mutesellima i zatražili da im mutesellim, kao i do sada, bude Emin-beg, a da kadija, sa svoje strane, o tome podnese svoj ilam valiji. Kada je kadija o svemu tome podnio ilam valiji, on se razljutio i odgovor koji je, na taj ilam dao, svojom bujuruldijom od 1. ša'bana 1246. godine (15. I 1830) ovdje je ukratko naveden:

Nakon oslovljavanja, slijedi:

“Dosadašnji *mutesellim* Sarajevskog kadiluka Emin-beg, koji je pričinjavao štetu i valiji i stanovništvu, zbog svojih ružnih postupaka je smijenjen. Na to je Divan Bosne ranije izdao bujuruldiju i po našem kavazbaši je dostavljena, kojom je naređeno da se od utjecajnih ljudi iz naroda izabere *mutesellim* i da nas sud svojim ilamom obavijesti da bismo ga imenovali za *mutesellima*.

Tada ste pokazali pokornost i navedenog emira istjerali iz konaka, namijenjenog *mutesellimu*. Na osnovu ilama kojeg ste nam poslali po navedenom službeniku obavijestili ste da ćete za nekoliko dana izabrati osobu pogodnu za *mutesellima* i da ćete nas o tome obavijestiti i tim iskazom pokornosti izazvali ste naše zadovoljstvo. Tako se povećala naša naklonost, koja je bila prema vama vidljiva u svakom pogledu.

Međutim, vi ste mi nakon nekoliko dana, preko vašeg stanovnika hadži Abdije dostavili svoju predstavku, u kojoj ste se usudili zatražiti da spomenuti i dalje ostane na položaju *mutesellima*. Pa i prošle godine, kada je spomenuti emir smijenjen, mene je tadašnji kadija izvijestio da ćete s vojskom sa mnom ići u ratni pohod i da ćete stalno biti pokorni, a tada je to potvrdio i Sulejman-aga, *mutesellim* Bijelog Polja, koji se tada nalazio u Sarajevu, da ste se na to obavezali, pa je na osnovu toga navedeni emir ponovo postavljen za *mutesellima*. Iza toga se on, suprotno datim obavezama, usudio da čini ono što nikako ne smije. Spomenuti Emin-beg je svojim varkama i podvalama zaveo neke osobe i digao na bunu neuki svijet. On se ogriješio o stare zakone i suprotstavio se vlasti. Zatražio je da se dućani pozatvaraju i da se postavi za *mutesellima* u konaku. Pokazalo se da ste se u svemu oduprli mome naređenju, time što ste, protivno carskoj volji, naredili narodu da dućane zatvori i na svoju ruku postavili *mutesellima*.

Ovom bujuruldijom, koja je izdana od Bosanskog divana i poslana po našem tataru, koji je za to određen, naređuje se da ćemo mi od sada smjenjivati islamskog zabita koji je s naše strane imenovan. Sada će to mjesto u vašoj pokrajini ostati bez zabita.

Prema tome, kada ovo saznate, od ove bune koja je izbila u vašem kraju, bez povoda i osnova, posljedica je sramota svih vas, poniženje i loša stvar koja će sigurno donijeti kajanje. Zaklinjem se Svevišnjem Allahu, da taj Emin-beg neće više biti postavljen ne samo s moje strane, nego i od strane bilo koga uvaženog vezira, koji će iza mene doći na položaj valije.

To primite na znanje!

A ti, gore spomenuti Abdulah-ago, pošto si uklonjen i više tamo nemaš nikakva posla, kada ovo saznaš, odatle kreni i što prije ovamo dodi.”

Tako je bilo napisano i saopćeno.

Saznaje se da je rješenje ovog pitanja odloženo dok se ne sastane Divan ejaleta.

Neki Bošnjaci na granici Bosanskog ejaleta, prelaze austrijsku granicu i tamo pričinjavaju razne štete. Pored toga, dvojica utjecajnih ljudi sa Krajine, i to: Hasan Pečki i Murat-kapetan, stalno prelaze granice u navedenu državu i tamo neka sela i njihove stanovnike pljačkaju, odnoseći im sve što imaju i čine druge nevaljalštine. O tome je podnio austrijski poslanik izvještaj Dvoru u Istanbulu i tražio da se ovakvi prijestupi spriječe i zamolio da se opljačkana imovina u cijelosti vrati ili koliko vrijedi naknadi.

Tim povodom je Dvor svojim fermanom od 1. šewwala 1246. godine (15. III 1831) naredio spomenutom valiji da preduzme potrebne korake da se u dogovoru sa službenicima na granici spomenute države stvar na miran način riješi. Za pregovarače na granici sa Austrijom da pošalje na austrijsku stranu kadiju Ismail-efendiju, zatim bivšeg defterčehaju Ahmed-bega, sadašnjeg timar-defterdara Mustafa-bega, a od agâ Ismail-agu. Austrija je sa svoje strane odredila denerala Derekonju, husarskog savjetnika dragomana deneralnog sekretara Tanaskovića, pa kamba-la(?) odreda carske vojske Stefana Gruborunića, drugog adutanta Redimentovića(?) i kordonskog zabita i službenika Trstjana, koji su se sastali i dogovorili da se sva opljačkana imovina i stoka vrati ili, kao naknada, plati. O tome je u cijelosti sud podnio svoj ilam Dvoru, pa je nakon toga fermanom strogo naredeno

da se stvore uvjeti, koje će aga postaviti da se ne događaju postupci suprotni mirovnom ugovoru između dvije države.

Kada su se te godine na Ramazanski bajram sastali u Travniku i kada je pred njih izneseno na vijećanje pitanje mutesellimluka u gradu Sarajevu, zaključili su da nema boljeg i pogodnijeg čovjeka za taj položaj od dosadašnjeg mutesellima Emin-bega Dženetića. Vali-paša nije imao kud, nego je htio - ne htio morao da izda bujuruldiju posljednjeg dana šewwala 1246. godine (12. IV 1831) kojom je i dalje ostavio na tom položaju Emin-bega Dženetića.

Ali, zato je izdao bujuruldiju, kojom je naredio da se neki građani Sarajeva kazne, pa se ta bujuruldija u cijelosti navodi:

Poslije oslovljavanja, slijedi:

“U spomenutom gradu: Fadil-efendija kajmekan nakibu-lešrafa, Osman-beg Dženetić, Derviš-beg Babić, Kapić hadži alemdar i hadži Salih-aga Tetalović - njih pet su i kod odgovornih ljudi ejaleta i kod svijeta nepodesni i kako čine ono što ne treba, po mišljenju članova vijeća, treba posredstvom suda kazniti. O tome su se svi članovi vijeća koji se nalaze u Travniku složili i zatražili da ih se kazni. Stoga, čim ovo primite na znanje navedenu petericu, prema njihovim greškama, kaznite u skladu sa šerijatskim propisima. Prema njima ćete, u pogledu kažnjavanja, postupiti kao i sa svim ostalim, ali pazite ne kažnjavajte ih preko mjere. U tom smislu izdaje se i šalje ova bujuruldija.”

Valija je svojom bujuruldijom od 1. zu-l-ka'deta 1246. godine (13. IV 1831) postavio Abdul-agu za islamskog zabita Sarajeva, kojeg je i ranije imenovao na to mjesto, i sa bujuruldijom ga poslao u Sarajevo.

Tadašnjeg naiba Muhamed Zuhuri-efendiju je smijenio, a namjesto njega postavio je Sejjid Abdulkerim-efendiju Jusufkadića, pa je i njega poslao u Sarajevo, sa svojom bujuruldijom od 1. zu-l-ka'deta 1246. godine (13. IV 1831).

Niže je u cijelosti navedena valijina bujuruldija od 1. zu-l-ka'deta 1246. godine (13. IV 1831), kojom je naredio da se i zaim Mehmed-beg Halilbašić i Abdulah-aga Cigić iz Sarajeva protjeraju u drugi grad.

“Učenom kadiji koji zauzima visoki položaj svijetlog Šerijata u Sarajevu, neka mu se znanje poveća; ponosu sličnih i ravnih - mutesellimu, ostalim zabitima i uglednicima; zastupniku alajbega i ostalim odgovornim ljudima dostavlja se sljedeće:

Stanovnici spomenutog kadiluka: Mehmed Halilbašić zaim i Abdulah-aga Cigić, čiji su nevaljali postupci postali očigledni, kako među onima koji se nalaze na odgovornim položajima, tako i među članovima Divana i stanovništvom, o čemu su izvijestili svi koji se ovdje nalaze: činovnici Divana, njegovi članovi i stanovništvo, pa su molili da se oni protjeraju iz ejaleta. S tim u vezi se izdaje ova bujuruldija da se navedena dvojica protjeraju iz ejaleta. Na zahtjev, ova naša bujuruldija je spomenutom predata u ruke. Kada bujuruldija stigne, spomenutu dvojicu ćete, posredstvom članova vijeća Bosanskog divana i vas protjerati iz ejaleta u neki drugi kraj.

Bujuruldija je izdata i poslana, posredstvom spomenutih, vama upućena. Ako Bog da, kada stigne u svemu postupite kako je naređeno, a suprotnog se klonite.

S obzirom na ono što se prenosilo među svijetom o pobunama u susjednim sandžacima, svi muslimani nastanjeni u Bosanskom ejaletu, trebaju stalno biti na oprezu i pripremi u slučaju potrebe da stupe u odbranu krajeva i nahija. Iz svakog kadiluka, prema njihovoj mogućnosti, treba popisati i opremiti vojnike iz sva četiri sandžaka, prema defteru, iz svakog spiska po jednog nefera vojske timarnika, pa oni i ona vojska iz kadilukâ, svi skupa trebaju doći 15. idućeg zu-l-ka'deta mjeseca u Novi Pazar. Alajbezi moraju što prije stići u palanku Sjenicu i staviti se pod komandu vali-paše. O tome je u Travniku donesen zaključak glavara ejaleta.”

Vali-paša je odmah izdao potrebne bujuruldijske da se pristupi popisu i opremiti vojska po kadilucima, i kao što je naprijed navedeno, da određenog dana budu u Novom Pazaru, a neferi iz četiri sandžaka da se nađu što prije u palanci Sjenici.

Čim je razaslao te bujuruldijske i stanovništvu Sarajeva je uputio dvije bujuruldijske i to 9. i 11. zu-l-ka'deta (20. i 23. IV 1831). Prema njihovoj mogućnosti, trebalo je da se u sarajevskom

kadiluku upiše i opremi osam stotina nefera i strogo je naredeno da rečenog dana, pod komandom mutesellima Emin-bega, budu na određenom mjestu.

On je objavio da i on u ponedjeljak kreće iz Travnika na tu stranu 12. zu-l-ka'deta 1246. godine (24. IV 1831).

Ujedno je stavio do znanja svima da odmah krenu tamo gdje budu određeni, jer za svako zakašnjenje će biti strogo kažnjeni, pa prema tome neka svako, ni časa ne čekajući, postupi kako mu se naređuje.

Zbog toga što je valija otišao prema Novom Pazaru i Sjenici, za poslove ejaleta postavio je za svoga kajmekama Ahmed-bega, o čemu je bujuruldiom 11. zu-l-ka'deta 1246. godine (23. IV 1831) obavijestio sve kadiluke ejaleta.

Međutim, navedeni nije bio po volji stanovništva Bosne. Dok su svi dotadašnji veziri, koji su dolazili, nosili vezirske kavuke i odore, navedeni valija, za razliku od njih, imao je običnu odjeću i na glavi duboki fes, pa je zato stanovništvo prema njemu bilo hladno. Osim toga, ni u njega samog nisu imali puno povjerenja, jer je bio prevrtljiv i nepouzdan. Naročito je navedeni valija, s vremena na vrijeme, ponekog uglednika ni kriva ni dužna, uklanjao i omalovažavao, a neke bi čak kažnjavao i slao u progonstvo, pa je to još više Sarajlije odbijalo.

U međuvremenu, dok je još trajao popis i oprema onih osam stotina ljudi, koji su bujuruldiom traženi iz Sarajeva da se upute prema Novom Pazaru, uglednici Sarajeva su, na brzu ruku upisali i opremili četiri-pet stotina nefera, pa su otišli u Travnik, prije nego je valija krenuo.

Ovako se opisuje razlog odlaska navedene vojske u Travnik:

Organizaciju nizamskog odžaka koji je uspostavljen namjesto ukinutog janjičarskog odžaka, Dvor nije mogao uvesti onako kako je želio. Vijest da će se iz ejaleta uzimati mladići koji im se sviđaju i koji mogu služiti, ne uvažavajući nikakve isprike, da će se bez zamjene slati na služenje, preplašila je bosansko stanovništvo. Svi stanovnici ejaleta donijeli su čvrstu odluku da neće dozvoliti da se uvede navedeni odžak u ejaletu. Ako bi Dvor

htio silom da ga uvede, svi su se obavezali da će to silom i spriječiti i da će se protiv toga i životima i imovinom boriti.

Oni su nastojali da za ovaj sporazum pridobiju i stanovništvo Skadrskog ejaleta. O tome su se dosta dopisivali sa Mustafa-pašom Skadraninom. Konačno je Mustafa-paša pristao i postignut je usmeni sporazum, pa je Mustafa-paša poslao svog čovjeka - nekog Derviš-bega, u Travnik, da o tome s odgovornim ljudima Bosne sklopi sporazum.

Ali, Ali-aga Stočanin Rizvanbegović i Smail-aga Čengić, zbog zavade sa tadašnjim starješinom vijeća Bosne Husein-kapetanom Gradaševićem suprotstavili su se tome sporazumu.

Ovi članovi vijeća su uporno nastojali da i valiju Bosne pridobiju za ovaj sporazum, ali on nije na to pristao. Da bi se osigurao, zatražio je pomoć od Mustafa-bega i Osman-bega Sulejmanpašića iz Uskoplja,¹⁵¹ pa su mu u ovom kadiluku pokupili nekoliko stotina vojnika i poslali u Travnik, a onda je naredio da se i ona vojska iz Sarajeva dovede u Travnik.

Zbog žučnog prepiranja oko sporazuma, došlo je i do otvorenog sukoba, pa je u mjestu zvanom Pirot, koje pripada Travniku bilo okršaja. Osim nekoliko ranjenih, poginulih nije bilo. Uskopljanska vojska je potučena i natrag je pobjegla.

Ovi su ih tjerali sve do Uskoplja. Navedena dvojica, sa onim trećim što je ostao u njihovom konaku u Uskoplju, Ibrahim-alajbegom, pobjegli su prema Duvnu. Kada je ova vojska, koja ih je tjerala, stigla do Uskoplja, porušila je konake spomenutih, pa su nastavili da ih tjeraju do Duvna. Kada su spomenuti saznali da ih vojska tjera u Duvno, pošto ih nije našla, vratila se nazad i otišla svojim kućama.

Da se vratimo na vali-pašu.

Pošto je uskopljanska vojska bila poražena, valiji nije bilo preostalo ništa drugo nego da se složi sa članovima vijeća i da se pridruži sporazumu.

Ali, kako je vali-paša još ranije podnio arz Dvoru o namjerama i pogrešnim postupcima i namjerama Bosanaca, tim povo-

¹⁵¹ Bugojanski kraj. (Napomena priređivača)

dom je Dvor naredio velikom veziru Rešid Mehmedu da krene s odgovarajućom vojskom na Bosnu.

U vrijeme kada se za to saznalo, svi članovi vijeća došli su na dogovor. Sa toga dogovora razaslane su bujuruldiye po svim kadilucima, da se odmah pokupi i opremi potrebna vojska radi odbrane. Za glavnog seraskera odredili su vali-pašu. Zaključili su dok se sva vojska ne opremi, koju će on voditi, da on boravi u Sarajevu.

U vezi s navedenim zaključkom, vali-paša je sa nekoliko videnih ljudi krenuo iz Travnika za Sarajevo, sredinom mjeseca zu-l-ka'deta 1246. godine (23. IV - 2. V 1831). Kada je zakonačio u palanki Busovači, četiri sata hoda udaljenosti, i kada su mu pokazali put Duvnjak Mustafa-beg i Malkoč alajbeg, Ali-paša je pobjegao iz Busovače i drumom koji vodi za Duvno, krenuo u kasabu Stolac.

U tekstu Majkova, stoji ovo:

"Spomenuti Namik Ali-paša, bježeći od Bošnjaka drumom koji vodi za Metković, došao je u kasabu Opuzen, a odatle u kasabu Stolac i tamo se utvrdio."

Kada su članovi ejaletskog vijeća doznali da je vali-paša pobjegao, svi su se složili da se za seraskere postavi Husein-kapetan (Gradašćević).

Oni što su pošli zajedno sa Namik Ali-pašom, iz Busovače su došli u Sarajevo. Iz sarajevskog kadiluka digli su i opremili nekoliko stotina ljudi, pod komandom glavnog age, Salih-age, pa su ih poslali na Kosovo polje, na granicu Bosne. Idući, iz kadiluka kroz koje su prošli, uzimali su vojnike što su bili na brzinu opremljeni i raspoređivali ih kao čorhadžibaše u tim krajevima.

I iz ostalih kadiluka je, jedna za drugom pristizala vojska u Sjenicu. Navedeni serasker Bosne (Husein-kapetan), pozvao je i stanovništvo Peći da se priključi njegovoj vojsci. Pošto je stanovništvo Peći to odbilo, Bosanci su najprije udarili na kasabu Peć, njene stanovnike rastjerali, a kasabu pregazili i zatim otišli na Kosovo polje.

Kada su stigli do Prištine, došlo je do manjeg okršaja čarhadžije hadži Salih-age, ranije određenog čorhadžibaše, sa vojskom ve-

likog vezira, i umalo da je poražen. A sada je Husein-kapetan, kao serasker, iz Prištine sa svojom vojskom krenuo prema vojsci velikog vezira i na Kosovu polju, kod mjesta zvanog Sasli(?), sredinom mjeseca safera 1247. godine (22. - 31. VII 1831) se upustio u okršaj sa vojskom velikog vezira, ali se borba okončala brzo. Veliki vezir i brojni veziri i emiri, sa preko dvadeset hiljada vojnika regularne i neregularne vojske, bio je poražen. Ostavivši iza sebe sve što su imali imovine, stoke, topova, municije i ostali ratni materijal, pobjegli su prema Skoplju.

Spomenuti (Husein) kapetan poslao je kajmekamu bosanskog valije Ahmed-begu radosnu vijest o ovoj pobjedi. U to i kaimu, koja se nalazila među napuštenim stvarima velikog vezira o smjenjivanju sa dužnosti u Bosni bosanskog valije Namik Ali-paše.

Iza toga je za valiju Bosanskog ejaleta postavljen Vidinli Ibrahim-paša. Zbog toga je navedeni paša, koji se nalazio na konačištu u Skoplju, poslao bujuruldiju datiranu 21. safera (1. VIII 1831) navedenom kajmekamu i članovima Bosanskog divana koji su se nalazili u Prištini.

Navedeni Namik Ali-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni od Dvora 16. muharrema 1247. godine (27. VI 1831). Prema tome, spomenuti Ibrahim-paša je tog datuma postavljen za valiju Bosne.

U to vrijeme, bivši bosanski valija Namik Ali-paša bio je u Stocu, u Hercegovini. Nakon kraćeg vremena, spomenuti Ali-aga Stočević (Rizvanbegović), uspio je da ga provede preko Crne Gore i da ga tako spasi.

Navedeni paša je, dok je bio bosanski valija, podigao jednu lijepu časnu džamiju u blizini Tophane u Travniku. Njegov sin i nevjesta su tamo umrli.

VIDINLI IBRAHIM-PAŠA

21. safer 1247. godine (1. VIII 1831)

O tome kog je datuma od strane Dvora dodijeljen navedenom paši valiluk na Bosni, nije se moglo naći podataka. Stoga se uzima datum bujuruldije, koju je navedeni valiija prvi puta izdao, kao datum njegovog postavljenja.

Niže se doslovno navodi prijepis bujuruldije, koju je gore navedeni valiija, iz svog konačišta u Skoplju, poslao članovima bosanske vojske, koji su bili u Prištini.

“Njihovim preuzvišenostima, uvaženim i ponosnim uglednicima - pripadnicima roda visokog iz Bosanskog ejaleta, a koji se nalaze u Prištini, efendijama, ostalim agama i vojskovođama, koji se nalaze u Prištini, daje se na znanje.

Na osnovu časnog kur'anskog teksta, sljedbenici jasne vjere Muhammedove, neka je na njega Božiji mir i pozdravi, sluge su islamskog cara, halife Božijeg Poslanika, kao što su bili i naši preci. I naši uvaženi djedovi borili su se za ovu vjeru i za ovu sretnu državu - to se zna. A zna se i to da ste i vi i vaši djedovi uvijek bili iskreni i odani u borbi za vjeru, privrženi i odani borbi za vjeru i državu. Postao vam je običaj da uvijek činite usluge, vi se u starim spisima nazivate bosanskim junacima.”²⁷⁰

Ali riječi govore da je zajednica muslimana jedan štap, pa ko god ga slomi, taj se odmetnuo, što potvrđuje i arapski tekst: - Smutnja spava, onaj koji je probudi, proklet je.

Koliko su tačne ove riječi u odnosu na Skadranina Mustafapašu, koji se zanio ovozemaljskim pokvarenim ciljevima, i za-

²⁷⁰ Godine 1247. (1831/32) na šerijatskom sudu u Bihaću nalazio se kao kadija Numan-efendija. Uvidom u jedan ilam spomenutog suda od 9. zu-l-ka'deta 1247. godine (10. IV 1832) tamo je bio kadija Seid Osman-efendija. Na njegovom muhuru piše:

“Njegov rob Osman”

veo našu braću po vjeri! Pa iako vi znate da je svaki onaj ko takve sluša i sam nitkov, a vi ste oduvijek bili iskreni i odani, koristeći vašu nevolju, on vas je uspio zavarati - to je sasvim očito. Odavno je poznata Božija mudrost, kojom nas je obdario, da nikada ono jedinstvo koje vjera daje ne može biti zamijenjeno ovosvjetskim smutnjama.

Sve dotle dok budemo slijedili dvije izreke svjedočenja na očitovanju Kelime-i šhadeta¹⁵² i, ako Bog da, dok god budemo složni i jedinstveni, mi ćemo, u smislu Božjih riječi koje glase: 'Da si ti potrošio sve ono što na zemlji postoji, ti ne bi sjedinio srca njihova, ali ih je Allah sjedinio' - postupati. Pa zato molimo Svevišnjeg Gospodara da nas on svojom božanskom milošću sjedini.

Vi ste odani vjeri i na pravom ste putu, a ja sam jedan od najponiznijih carskih vezira, najodaniji svome vladaru, kome je, po njegovoj carskoj milosti, Bosanski ejalet dat na upravu.

Ja sam se sada, kada sam došao u Skoplje, najponiznije obratio molbom njegovom veličanstvu, našem velikom dobrotvoru serdari-ekremu, da sve ono što je do sada bilo zaboravi, i svima onima koji se ujedine i izraze svoju pokornost i koji se predaju, pa je on dao odobrenje da mi prenesemo onima koji su se pokorili i predali da su, bez obzira na to šta je ranije bilo, zaštićeni. Hajde da se složimo, pa da tu pobunu iskorijenimo! Jer, mi smo okruženi sa svih strana neprijateljima vjere, pa neka nam se dušmani ne smiju.

Time što ćemo iskorijeniti ovu bunu i nered među nama, što ćemo dokazati, kao i toliko puta do sada, da smo kao braća jedinstveni i složni, mi ćemo zaštititi ovu našu divnu i svijetlu islamsku vjeru od rasula.

Ukoliko ste spremni da primite ovaj moj bratski savjet, ne propuštajte priliku, složite se i zajednički nam pošaljite pouzdane i ugledne ljude da se sa njima dogovorimo o tome, kako ćete se i vi pridružiti i ujediniti sa nama.

¹⁵². Misli se na očitovanje islamskog vjerovanja: Svjedočim da je Bog jedan i da je Muhammed njegov Poslanik.

Ti, Omer-aga, koji si naš tatar, određen za ovo pitanje, ti, prema svojoj iskrenosti svima prenesi i rastumači ove prijateljske riječi koje su ti povjerene. O tome je sa Bosanskog divana, i iz konačišta u Skoplju poslana ova bujuruldija.

Kada primite, ako Bog da, ovu bujuruldiju, po njoj postupite i klonite se onoga što joj je suprotno.

21. safera 1247. godine (2.VIII 1831)."

Bosanski uglednici, koji su se nalazili u Prištini, okupili su se na dogovor o tome da pošalju svoje ljude u Skoplje na pregovore o sadržaju bujuruldije.

Izabran je hadži Kadi-beg iz Petrovca i još desetak ljudi pa su poslani u Skoplje. Ovi izaslanici su nekoliko puta izvođeni pred serdari-ekrema i spomenutog valiju. Uz davanje potrebnih savjeta, traženo je od njih da obuku nizamsku odjeću. Pošto se to uporno zahtijevalo, konačno su izaslanici odgovorili sljedeće:

"Ako mi tu odjeću obučemo ovdje, pa u njoj dodemo u svoj kraj, sigurno će nas stanovnici, bez ikakve milosti, pobiti. Pa, ako je to tako, onda neka nas serdari-ekrem ovdje pobije, mi i na to pristajemo." Kada su tako izjavili, veliki vezir i serdari-ekrem im je dopustio da se vrate u Prištinu.

Spomenuti Husein-kapetan, kako je postao serasker i kako je u navedenom okršaju dobio boj, počeo je da se ponaša kao da je vezir i uvodeći komandantsku vojnu glazbu nastojao je da podigne svoj ugled. To nisu podnosili neki njegovi protivnici - kapetani, zamjerali su mu na tome, pa su se po svojoj volji počeli vraćati kućama sa svojom vojskom. Na koncu se i Husein-kapetan vratio u Bosnu sa svojom vojskom. Stigao je u Sarajevo početkom rebiu-l-ahira (9. - 18. IX 1831) i odsjeo u konaku Mustafa-age Zlatara.

Da se vratimo na defterdara Ahmed-bega, koji je ostao u Travniku da zamjenjuje valiju.

Bosanskim uglednicima, koji su se nalazili u Prištini, bilo je poznato da je dosadašnji bosanski valija Namik Ali-paša uistinu smijenjen sa dužnosti u Bosni, kao i to da se sada sklonio zajedno sa Ali-agom Rizvanbegovićem u tvrđavu Stolac. Ovo nije prošlo bez smutnji. Raspravljajući o tome, navedeni uglednici

Bosne zaključili su da se odmah oglasi stanovništvo, da je paša, o kome je riječ, smijenjen i da je neophodno da se on što prije udalji iz Bosanskog ejaleta. O tim zaključcima, uz naređenje da se oni imaju bez odlaganja izvršiti, oni su poslali posebnog tatara sa pismom spomenutom Ahmed-begu.

Zbog toga je navedeni Ahmed-beg sa uglednicima ejaleta održao savjetovanje, na kojem je zaključeno da se spomenuti paša silom odstrani iz Bosne; da se kadiluci zaduže da opreme određeni broj vojske, koja će pod komandom zabita iz svakog kadiluka doći u Nevesinje i krenuti na Stolac, a mutesellim Klisa Ahmed-beg sa krajiškom vojskom će također krenuti preko Počitelja prema Stocu. Tako je na vijeću zaključeno.

Na to je spomenuti kajmekam odmah objavio da je navedeni paša smijenjen, kao što je i odlučeno, a on je, kako je zaključeno 10. rebiu-l-ewwela 1247. godine (20. VIII 1831) izvijestio da će krenuti na tu stranu, o čemu je izdao i razaslao svoje bujuruldiye 3. rebiu-l-ewwela 1247. godine (13. VIII 1831).

Kada se sastala pokupljena vojska iz sarajevskog kadiluka upućena prema Nevesinju, te noći su se sakupili u selu Ledići, koje se nalazi u sarajevskom kadiluku, a to je bilo u srijedu uvečer 12. rebiu-l-ewwela 1247. godine (2. IX 1831) kada je u Sarajevu izbio požar. Izgorjeli su svi dućani, magaze i mnoge kuće. Stoga su se neke Sarajlije vratili svojim kućama, a neki su otišli u Nevesinje.

Jedan odred vojske, koji je nešto ranije opremljen iz Zvorničkog sandžaka i sarajevskog kadiluka, upućen je u Gacko preko Foče, a spomenuta vojska bila je pod zapovjedništvom Sarajlija: Derviš-bega i Mehmed-bega Turhanije te Pliske Sulejman-age. Ova vojska je silom digla stanovništvo Foče i njene okolice i pvela ga u borbu oko Gacka. Međutim, sukobili su se sa vojskom Smail-age Čengića, u mjestu zvanom Binač u nahiji Borač u navedenom kadiluku i za čas Smail-agina vojska je odnijela pobjedu, rastjerala Bosance, a mnoge je zarobila.

Kada se javio valijin kajmekam defterdar Ahmed-beg, koji je bio pokretač vojske u nevesinjskom kraju i komandant krajiške

vojske, koja je išla preko Počitelja, Ali-aga Stočević se nekako spasio, a Namik Ali-paša sklonio se u Stolačku tvrđavu.

Majkov u svojoj hronici na srpskom jeziku kaže:

“Hercegovci su pod prijetnjom jednog odreda čuvara proveli Namik Ali-pašu preko Debra, Gacka, Pive, Kolašina, pa idući preko planine Durmitora, prebacili su ga sa one strane rijeke Lima, gdje je bio siguran.”

Smail-aga Čengić je svoju čeljad proveo prema Nikšiću i tamo je sklonio.

Hasan-beg Resulbegović, iz Trebinja, povukao se na svoj čifluk, koji se nalazio na dubrovačkoj granici.

Navedena vojska je dugo vremena kružila oko spomenute tvrđave, povremeno je tukla iz topova i pušaka, ali nije uspjela da je osvoji. Kada je nastupila zima, svi su se vratili svojim kućama.

A sada da nešto kažemo o Husein-kapetanu:

Pošto je spomenuti u to vrijeme bio u Bosni najbogatiji, to je i među vodećim ljudima bio vrlo viđen i popularan. Međutim, otkako je kao serasker pobijedio u bici protiv velikog vezira, porastao mu je ugled.

Većina vodećih ljudi, pristali su uz njega. Zalaganjem uglednog Sarajlije Zlatara Mustafa-age i uz njegovu pomoć, postao je moćan i ugledan. Stanovništvo je privolio da ga htjelo - ne htjelo slijedi.

U to vrijeme su vodeći ljudi ejaleta i stanovništvo vratili tatara, koji je donio bujuruldiju od navedenog valiye Ibrahim-paše, odgovorivši da ga oni ne primaju kao svoga valiju.

Uz saglasnost većine, navedeni Husein-kapetan je prvih dana mjeseca džumade-l-ula 1247. godine (8. - 17. X 1831) u Sarajevu ustoličen, o čemu je oglasio po svim kadilucima u Bosni, pa je dobio naziv paše.

HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ

Početkom džumade-l-ula 1247. godine

(8. - 17. X 1831)

Kada je spomenuti Husein-kapetan ustoličen na položaj valije Bosanskog ejaleta, on je organizirao svoj konak. Za svoga čehaju postavio je Sijarčića Hasan-alajbega, koji se nalazio u blizini Goražda. Za mutesellima Gacka odredio je Turhaniju Mehmed-bega i sa nekoliko njegovih pristalica iz Sarajeva, tamo ga poslao.

Kada je navedeni beg stigao tamo, upustio se u borbu sa Smail-ogom Čengićeom, u mjestu zvanom Cernica. Pošto je poražen, sklonio se u tvrđavu Ključ, koja se nalazi u blizini Cernice.

Nakon podužeg opsijedanja, navedeni je zatražio od Smail-age da ga pusti da mirno ode. On mu je dopustio da mirno ode, a za pratnju do određenog mjesta dao mu je jedan svoj odred, koji ga je otpratio do sigurnog mjesta.

Husein-kapetan je smijenio sarajevskog kadiju Abdulkerim-efendiju Jusufkadića. Da ne bi građani ostali bez ikoga na tom položaju, to jest, dok ne stigne murasela, postavio je 1. safera 1247. godine (12. VII 1831) Smail-efendiju Skadranina da vrši dužnost naiba.

Husein-kapetan je neko vrijeme u Sarajevu vršio svoju vezirsku dužnost, a onda je početkom mjeseca redžeba (6. - 15. XII 1831) svoj konak prenio u Travnik, gdje je bilo sjedište vezira.

Husein-kapetan iz Travnika, a gore spomenuti Zlatar Mustafa-aga iz Sarajeva izdavali su svoja naređenja. Gore spomenuti Mustafa je sin Huseina sina Huseinova i porijekom je iz nahije Neretva.

Husein-kapetan je, znajući da je pao u nemilost sultana, da bi se spasio te nevolje i da bi bio pomilovan, podnio nekoliko arzo-va serdari-ekremu da ga on predloži da mu sultan dodijeli čast

vezira. Niže je u cijelosti navedena opširna kaima serdari-ekrema, koja je konačno došla kao odgovor na podnesene molbe, izdata 7. ramazana 1247. godine (9. II 1832).

“Sadašnjem bosanskom valiji i uglednom veziru, njegovoj višosti Husein-paši, neka mu sreća potraje, dostavlja se na znanje, uz sljedeće uvjete:

- Cjelokupno stanovništvo na području mog moćnog Carstva, u svim ejaletima i sandžacima, a naročito oni koji su u službi njegovog veličanstva, uvaženi veziri i mirimirani, samo su vjerne i pokorne sluge svijetlog cara, koje je on zadužio svojim dobrima. Zato što nam je pružio tako velike blagodati, treba u svakom pogledu pokazati svoju iskrenost, privrženost i dati sve od sebe da se stekne carska milost i pokazati u svemu dužnu pokornost, izvršavajući carsku volju. Jasno je kao dan da su svi odlučni i čvrsti i da dušom i tijelom čine sve ono čime bi udovoljili njegovom veličanstvu i zahtjevima države.

Još od osvajanja, Bosanski ejalet je pod posebnom pažnjom Dvora, i baš zato što se nalazi na islamskoj granici uvijek je bio u carskoj milosti i uvijek mu je posvećivana briga, da bi živio u blagostanju i ukazivana mu je carska milost.

Stanovnici Bosne, znajući za te tolike blagodati i cijeneći to, mogu se ponositi time koliko su do sada pokazivali junaštva i odvažnosti pokorno vršeći svoju dužnost prema Carstvu i ispoljavajući sultanu svoju poslušnost.

Ali sada, zbog neosnovanih tvrdnji, suprotstavljanje i dizanje buna među vama kao i druge neprijatne stvari što su se dogodile, ničim se ne mogu opravdati, jer ste odbili izvršiti ono što je Dvor od vas tražio.

Sve vaše mahzare, kako prvi tako i kasnije, kao i ovaj koji ste sada poslali po vašem čokadaru Ali-agi mi smo primili i sve ono o čemu se u njima govori i što vi pišete mi smo se s tim potanko upoznali. Pitanje vezirskog položaja koji molite od Dvora je u njegovoj nadležnosti i do sada se uvodilo u čirak džeridu.

Pošto su i vaši djedovi uvijek bili privrženi Dvoru i vi ste podobni da uživate tu blagodat i da služite svome sultanu. Ali, ako se sultan bude složio da vas uzme u svoju službu i vi ćete, kao i

svi ostali carski službenici, uskladiti svoje postupke prema sultanovoj volji i pokoravati se njegovim željama, iskazujući poslušnost. Sve dotle dok budete tako odani, kao što su i oni bili, i dok ta vaša privrženost bude iskazana na taj način da ste u stanju da za sultana žrtvujete ne samo imetak i djecu nego i svoj život, vi ćete biti u stanju da potvrdite vašu iskrenost i odanost u službi.

Da biste dokazali privrženost i odanost svome sultanu, vi trebate, kao što su to učinili i u ostalim krajevima, među stanovnicima svoga ejaleta odabrati mladiće, koji odgovaraju za carsku vojsku, pa da ih, prema novim propisima, uniformišete da bi se odmah uputili na obučavanje. Pri tome se ne obazirite šta ko govori o kome, niti pazite na nečiju volju, jer je carska volja iznad ostalih, ona je najpreča i vi ćete nastojati da je po svaku cijenu izvršite.

Ne daj Bože, ako se ispostavi da vi ubuduće budete uporni na isticanju pripadnosti svojoj užoj domovini i lokalističkom fanatizmu, ja ću odmah, s jakim vojnim snagama, udariti na vas pa ću i taj kraj pomoću carske sile i moći, kao i ostale krajeve, dovesti u red i zvesti strah, kakav nikada do sada niste imali. Ovo znajte zasigurno, pa se prema tome i ponašajte! Ne nasjedajte drugima, nego nastojte da se u svemu pokorite volji sultana, što vam je sveta vjerska dužnost.

Ovo se strogo stavlja na znanje i to treba shvatiti kao upozorenje od velikog vezira, uz podršku vojske Rumelije, Janjina, Dabrina(?), Ohrida, Elbasana, Skadra, i muhafiza Derbenca, ova je bujuruldija napisana, izdana i poslana po vašem čokadaru Ali-agi.

Ako Bog da, kada stigne, vi morate u svemu postupiti po onome kako je naredeno. Ovo ćete sačuvati kod sebe da imate za slučaj potrebe, kao ispravu. Strogo se čuvajte svega onoga što se kosi sa ovim."

Spomenuti Husein-kapetan nije prihvatio savjete sadržane u prispjeloj iradi velikog vezira. Ustvari, on se nije mogao ni savjetovati ni opominjati, jer većina odgovornih lahkomislenih ljudi, nije išla za smirivanjem bune i nereda, nego su je naprotiv još

više raspaljivali. Čak je prema ustaljenoj praksi, Husein-kapetan odmah sutradan po Ramazanskom bajramu, pozvao na vijećanje u Travnik odgovorne ljude ejaleta i članove vijeća i pred njih iznio navedene zahtjeve iz vezirove irade. Nakon što su ih razmotrili, većina prisutnih nije ih prihvatila, s obzirom na svoju nadmenu prirodu, ni Husein-kapetan nije sebi mogao dopustiti da se ponizi i pokori zahtjevima, pa se saglasio s mišljenjem većine.

Odmah su donijeli odluku da obave sve potrebne pripreme za davanje otpora.

Prvo što su odlučili je to da se, između svih mustahfiza tvrđava na području Bosanskog ejaleta, sa svakog spiska uzme po jedan nefer i da ga se opremi sa svim što je potrebno.

Drugo, čim prime nalog da odmah krenu na odredište.

O ovome je Husein-kapetan izdao potrebne bujuruldiye od 13. šewwala 1247. godine (20. II 1832) i upozorio one na koje se to odnosi.

Ali, kada se na Dvoru doznalo za ovaj fanatični stav Bosanaca, tada je na dužnost u Bosnu postavljen Mahmud Hamdi-paša iz Tirhale.^{*271} Priča se da mu je pod komandu bilo dato preko sedamdeset hiljada nefera, što regularne, a što neregularne vojske. Ali, pošto su se i Ali-aga iz Stoca i Čengić Smail-aga iz Gacka obavezali da će pružiti pomoć spomenutom Mahmud Hamdi-paši, i Hercegovci su se počeli spremati.

Kada su za to saznali bosanski prvaci, počeli su ponovo kupiti i opremiti veliku vojsku i nastojali su da je što prije upute na položaje. Kapetan Krupe Mehmed-beg, kapetan Novog Husein-beg, Alaj-beg Todorović, iz Čajniča i Sarajlija Bektaš-aga Durak, sa oko sedam stotina nefera su poslani u kasabu Banjsku u

*271 Kada je stigla vijest u grad Sarajevo da je gore spomenuti Mahmud Hamdi-paša prešao preko rijeke Drine sa svojom vojskom, nekoliko sarajevskih uglednika, po nagovoru uglednog kadije Hasan-efendije Bojića (on je djed po majci ovoga siromaha, i ja sam Muhamed-efendija Kadić) zajedno su pojahali konje i krenuli iz Gazi Mehmed-begove mahale u Sarajevu, preko Dovlića, sela koje se nalazi na Trebeviću, i u mjestu Vitez, koje se nalazi blizu Pala, ušli su u sastav vojske gore navedenog paše.

Novopazarskom sandžaku. Husein-kapetanov haznadar hadži Mujaga, iz Gračanice zajedno sa Sarajlijom Osman-begom Dženetićem poslani su sa jakom vojskom da drže klanac Stari Vlah, to jest malu tvrđavu u blizini Prijepolja. Hisardžik je naziv male tvrđave na dva sata hoda od kasabe Prijepolja na drumu koji vodi za Sjenicu, a tu tvrđavu sagradila je Jerina, žena Đurada Brankovića.

Tadašnji Husein-kapetanov ćehaja Hasan Alaj-beg, određen je da čuva prelaze na rijeci Drini. Pošto mu je dato dovoljno vojske, poslan je u Goražde koncem mjeseca zu-l-ka'deta 1247. godine (22. IV - 2. V 1832).

Za hercegovačko područje opremljena je jedna ordija, a za njenog zapovjednika određen je Mustafa-aga Zlatar. U ovoj ordiji morao se naći i tadašnji sarajevski mutesellim Emin-beg Dženetić, pa je bujurul dijom za mutesellimsku dužnost 19. zu-l-ka'deta 1247. godine (21. IV 1832) određen hadži Mustafa-aga Šenbel-zade(?).

Eto tako su navedeni Husein-kapetan i njegove pristalice bosanski prvaci rasporedili i donijeli odluku da daju otpor.

Ali, spomenuti Mahmud Hamdi-paša, kome je naređeno da ide u Bosnu sa svojom vojskom, poslao je poruku starješinama bosanskih nefera - čuvara tvrđave, koji su se u njoj nalazili, da odaberu ili da se njemu pokore ili da se povuku i da uzalud ne ginu. Tako ih je upozorio. Ali, njihove vode ga nisu poslušale, nego kada je došlo do velikih okršaja i kada je spomenuti paša stigao do kasabe, nastala je borba prsa u prsa, pa je za vrijeme borbe kasaba razorena i popaljena. Od oko sedam stotina nefera - čuvara tvrđave, samo ih se sedamnaest izbavilo, a od ostalih neki su pobijeni, a neki pali u ropstvo spomenutog paše. I naprijed spomenuti Todorović Alaj-beg je ovom prilikom zarobljen.

Navedeni paša, kao pobjednik, odatle je neopaženo krenuo dalje i idući konak po konak, kada se približio prijelazu kod Hisardžika, vodiči, koji su mu pokazivali put, nisu ga odveli na Hisardžik, nego putem koji vodi do ćuprije na rijeci Limu, u

blizini Prijepolja. Na taj način, kada se zauzme ta ćuprija, s jedne strane drum koji vodi za Bosnu biće otvoren, a s druge strane pozadina bosanske vojske, koja se nalazi u Hisardžiku, biće odsječena. Kada je bosanska vojska za to saznala, požurila je iz Hisardžika da taj most zauzme i na samom mostu se sukobila sa pašinom vojskom. Upustili su se u krvav okršaj, ali su pobijedili. Oni što su se domogli mosta lahko su pobjegli, a oni koji nisu u tome uspjeli, poskakali su u vodu i mnogi se utopili.

Ovom prilikom spomenuta dvojica: hadži Mujaga i Osman-beg su pristupili spomenutom paši.

Navedeni paša je odavde, bez ikakve bojazni, krenuo prema Sarajevu i ne nailazeći na prepreku stigao je do rijeke Drine.

Hasan Alaj-beg, koji je bio zadužen da čuva prelaz na rijeci Drini, promijenio je mišljenje, pa je pustio da paša sa svojom vojskom mirno pređe Drinu.

Kada su bosanski prvaci saznali za izdaju koju je navedeni beg učinio, oni nisu odustali od daljeg pružanja otpora. Držeći se pravila: - Ako se ne može sve postići, ne može se sve i napustiti - odmah su počeli da opremaju vojske i poslali su pisma da im u pomoć dođe vojska upućena na Hercegovinu.

A što se tiče vojske koja je ranije poslana na Hercegovinu, ona je krenula preko kasabe Konjic za Nevesinje. Kada je prispjela u Kifino selo, na kraju nevesinjskog područja na Đurdevdan 3. zu-l-hidždžeta 1243. godine (4. V 1827) upustili su se u borbu sa Hercegovcima. Poslije žestoke bitke, Hercegovci su potučeni, pa su se razbjegli. Pod komandom hadži Ahmed-age Krkbeševića upućena je vojska na Gacko.

On je sa ostalom vojskom pošao prema kasabi Nevesinje. Idući tim putem, dočekao ga je jedan odred Hercegovaca u blizini odžaka Ljubovića, u spomenutom Polju, ali ovi nisu imali snage da im se odupru, pa su pobjegli. Kada je navedeni komandant došao u kasabu Nevesinje, opet ga je dočekao jedan odred i nakon kratke borbe i njih je primorao na bijeg, a potom je krenuo prema tvrđavi Stolac.

Za vrijeme puta, u mjestu Dabar, na četiri sata hoda od tvrđave Stolac, naišao je na brojnu hercegovačku vojsku koja je bila pod

komandom Ali-age Stočevića. Poslije krvavog okršaja, sve ih je razbio, a potom je krenuo prema tvrđavi Stolac.

Na dan 10. zu-l-hidždžeta 1247. godine,¹⁵³ tj. na Kurban-bajram, opsjeli su tvrđavu Stolac i neko vrijeme su je bili dobro pritijesnili. Sa obje se strane pucalo iz pušaka i topova. Međutim, čim je došla vijest da je s (bosanskog) Dvora postavljen spomenuti Mahmud Hamdi-paša prešao rijeku i da ide na Sarajevo, odmah su odustali od opsjedanja navedene tvrđave i, krenuvši nabrzinu da pruže pomoć vojsci koja je davala otpor navedenom paši, priključili su se bosanskoj ordiji, koja se bila okupila na Palama na udaljenosti pet sati hoda od Sarajeva.

U međuvremenu, mnogi prvaci Bosne su, usprkos Husein-kapetanu, izmjenjivali pismene poruke sa Mahmud Hamdi-pašom. Zbog dopisivanja sa Husein-kapetanom u sarajevskoj tvrđavi pogubio je hadži Feziju Zlokrpu(?) i Mutiš-agu.

Nekoliko dana je navedeni paša sa vojskom istrajavao u borbi. Međutim, spomenuti Stočanin Ali-aga i Gačanin Smail-aga Čengić, iskoristivši priliku kada su se Bosanci povukli od Stoca i ostalih krajeva Hercegovine, nabrzinu su sakupili vojsku i krenuli u pomoć navedenom paši, pa su s druge strane udarili na Sarajevo. Nešto vojske, koja je poslana iz Sarajeva da ih dočeka, sukobilo se sa njima u selu Crna Rijeka, ali pošto ih je bilo vrlo malo nisu mogli izdržati i bili su prisiljeni da se povuku.

Kada je bosanska vojska, koja se suprotstavljala paši, saznala da navedena dvojica: Ali-aga i Smail-aga idu ravno na Sarajevo, njihova su se oba krila razbila, pa pošto više nisu mogli odolijevati i oni su bili prisiljeni da se povuku.

Ali, Husein-kapetan, Mustafa-aga Zlatar i još neki su se držali pa su navedenu vojsku postavili u zasjedu u klancu Zlostup na udaljenosti od Sarajeva jedan sat hoda. Kada je paša sa svojom vojskom na njih naišao i osuo vatru po njima, iscrpljena bosan-

¹⁵³. Prema tabelama: Zejnil Fajić, *Tabelarni pregled hidžvetskih godina preračunatih u godine nove ere*, Sarajevo, 1982, izlazi da je 3. zu-l-hidždže 1247. godine - 4. V 1832, dok Muvekkit navodi Đurdevdan kao datum te bitke, iz čega proizlazi razlika od dva dana. (Napomena priređivača)

ska vojska, osim jednog manjeg dijela koji je davao otpor, povukla se u Sarajevo. U ovoj bici poginuo je sarajevski mutesellim Emin-beg Dženetić.^{*272}

Taj dan paša nije ušao u Sarajevo, nego je tu prenoćio, a spomenuta dvojica: Ali-aga i Smail-aga su taj dan ušli u grad.

Narod grada Sarajeva se nije obazirao ni na imovinu ni na nešto drugo, nego je, kako je već rečeno, nastojao samo da skloni djecu i žene u tvrđavu. Mnogi su opet pobjegli u okolicu grada.

Te noći su Husein-kapetan i Mustafa-aga Zlatar, iz svog komandnog šatora koji je bio postavljen na Bakijama iznad Sarajeva, krenuli i prebjegli na austrijsko područje.

Navedeni paša se 6. muharrema 1248. godine (5. VI 1832), zaobilazeći s vojskom Sarajevo, spustio u Sarajevsko polje prema Koševu. Zbog toga od ove vojske stanovništvu Sarajeva nije bilo nikakve štete.

Husein-kapetan je, prema dogovoru, pozvao u pomoć zborničkog mutesellima Mahmud-kapetana i Tuzla Mahmud-bega, a navedeni se nisu usudili da to odbiju, nego su s vojskom krenuli na put. Na putu su išli sporo, praveći od jednog konaka tri i kada su došli na Glasinačku visoravan, saznali su da je spomenuti Mahmud Hamdi-paša ušao u Sarajevo, pa su se vratili.

^{*272} Tih dana su djeca i žene u gradu Sarajevu sklonjeni u tvrđavu, odakle su Svevišnjem Bogu upućivali neprekidno svoje dove i učili tevhide.

MAHMUD HAMDI-PAŠA, IZ TIRHALE

6. muharrem 1248. godine (5. VI 1832)

(Od mjeseca ramazana 1248. godine (21. I - 20. II 1832) veliki vezir Mehmed Emin Akif-paša, po drugi put. Smijenjen.)

Kako nisam utvrdio tačan datum postavljanja od Dvora spomenutog paše za valiju Bosne, uzeo sam datum njegova ulaska u Sarajevo.

Sutradan, tj. 7. muharrema 1248. godine (6. VI 1832), navedeni paša postavio je za mutesellima grada Sarajeva jednog od svojih aga - Musa-aga.

Istoga dana smijenio je Skadranina Ismail-efendiju sa položaja sarajevskog kadije, a do dolaska murasele iz Istanbula na njegovo mjesto postavio je sarajevskog kajmekama nekibu-l-ešrafa Sejjid Muhamed Fadil-efendiju.

Prije nego što je navedeni paša ušao u Sarajevo, na nekoliko mjesta, kao što je to gore izloženo, nailazio je na otpor. Pa ipak, kada je došao u Sarajevo ni na jednom mjestu on nije pokazao oholost. Spomenuta ličnost posjedovala je lijepa svojstva: bio je blag i osjećajan vezir, stoga nikoga nije uvrijedio. Pametnom upravom nije dozvolio da se ikome nanese bilo kakva šteta ili uvreda od vojske i njihovih starješina iz njegove pratnje.

Priča se kako je od nekih zlonamjernih podosta imena Bosanaca zavedeno u defter radi kažnjavanja smrću ili progonstvom; kada je taj spisak navedenom paši predložen i kada ga je pročitao, poderao ga je uz odgovor: "Nisam kasap."

O poznatom Sarajliji Mustafa-agi Zlataru izdana je bujuruldija od navedenog valiye 23. safera 1248. godine (22. VII 1832) sa sljedećim kratkim sadržajem:

"Ostao je do kraja sa izdajnikom vjere i države Husein-kapetanom u njegovoj pobuni. Po zahtjevu važećih principa u pogledu njegovih odmetnika Mustafe Zlatara, koji je sa svojom obitelji pobjegao na austrijsko područje, država je zaplijenila

pokretnu i nepokretnu imovinu, stoku i ostale stvari, i kao opomena drugima određena je za troškove pobjedonosne vojske, s tim da zemljišnim posjedima upravlja mudir, a stvari i ostalo da se prodaju na dražbi. Osmina toga predat će se dalje tutundžibaši Husein-agi, koji je za to pitanje određen kao izvršilac.

Tako je fermanom i iradom naloženo.”

Izvršena je prodaja licitacijom 29. safera 1248. godine (28.VII 1832) putem suda, a posredstvom navedenog mubašira Husein-age osmina novca i stvari, koje su bile sakrivene u njegovoj kući, dućanu i magazii, predana je navedenom mubaširu.

Iza toga zaplijenjene su neke stvari i nešto nadenog novca sarajevskog mutesellima Emin-bega Dženetića, koji je u borbi poginuo, i to je predato navedenom mutesellimu Musa-agi.

Konačno, država je zaplijenila svu imovinu, stvari, zemljišta i milčeve poznatog Husein-kapetana Gradaševića. Njegove ostavljene stvari u pašinom konaku u Travniku, u kome je on stanovao, donesene su u Sarajevo i 15. rebiu-l-ewwela 1248. godine (12.VII 1832) prodane su na dražbi. Osmina od devet hiljada pedeset i nešto groša, koje su za to uzete, predana je navedenom mubaširu Husein-agi. Još od ranije je kasaba Travnik postala sjedište valiija Bosanskog ejaleta, koji su postavljeni na dužnost u Bosnu. Sarajevo je bilo pogodnije za sjedište ejaleta. Odlučeno je da se na pogodnom mjestu nanovo podigne pašin konak, a da se u tvrđavu smjesti hiljadu nefera, da se podigne odgovarajuća kasarna kako bi Sarajevo postalo sjedište vilajeta. Navedeni paša napravio je takav plan, pa je naredeno da se preko Halil-age, drugog zamjenika carske muhendishane, obavi uvidaj i dâ predracun. Troškovi, ma koliki bili, ubrat će se i izmiriti iz kadiluka navedenog ejaleta, kako je uobičajeno i u drugim krajevima. Za pribavljanje dopuštenja za gradnju od navedenog paše podnesen je arz Dvoru. Javljeno je da je prihvaćena gradnja navedenih objekata kod uzvišenog sultana, pa je izdano dopuštenje za gradnju.

U okolini je sakupio majstore dundere, a iz Sarajevskog kadiluka dobavljen je kamen, kreč i drvena grada. Iz kadiluka je dobavljeno devet stotina i devedeset radnika. Pri izgradnji svih građevina bilo je određeno da se stotinu i pet dundera, kameno-

rezaca i lagumdžija plaćaju dnevno od dva do tri groša. Za stotinu i šesnaest dana, to jest do 11. džumade-l-ahira 1248. godine (5. XI 1832) gradnja pašinog konaka je završena. Poslije toga je izgrađen i harem. Okolo je, na prostoru više od pola sata obilaska, kao kakvo utvrđenje, ozidan zid od čistog kamena, a u određenim razmacima sazidane su kule i kapije sa stražarnicama. Za nadnice majstorima uposlenim na ovim građevinama, te za željezo i eksere, u novcu je isplaćeno tovar i dvadeset hiljada sedam stotina devet groša. Ti troškovi prikupljeni su i izmireni iz kadiluka.

Sadržaj visoke irade koja je stigla 3. rebiu-l-ewwela 1248. godine (31. VII 1832) od velikog vezira Mehmed Rešid-paše u vezi sa pomilovanjem stanovnika Bosne glasi:

“Svi oni, koji su učestvovali u neredima koji su se zbili u Bosanskom ejaletu, a kasnije se pokajali i zatražili oprost, njima se u cijelosti prestupi opraštaju i smatrat će se kao da ništa nije bilo. Ovo se daje na znanje svim muslimanima, s tim da ubuduće svoje ponašanje usklade kako to Bog želi, a u skladu sa iradom njegova carskog veličanstva. Ukoliko se bilo ko ubuduće usudi učiniti nešto nepoželjno, odmah će biti zaslužen kažnjen.

U smislu izdate carske irade strogo je naređeno da svi zaimi i timarnici iz ejaleta Bosne dodu, pod vodstvom svojih alajbega, pod komandom velikog vezira i serdari-ekrema, koji boravi u Skopskom polju. Ukoliko neko izostane, zeamet ili timar koji se na njemu vodi bit će mu oduzet, pa pošto bude odgovarajući kažnjen neće se ostaviti u tom ejaletu, nego će biti zajedno sa svojom obitelji protjeran u tudinu.”

Kada je od spomenutog valiye u tom smislu izdata bujuruldiya od 19. rebiu-l-ewwela 1248. godine (16. VIII 1832), alajbezi sva četiri sandžaka pozvali su nefere da se pripreme, pa su krenuli na odredišta.

U smislu časnog fermana od 3. rebiu-l-ahira 1248. godine (30. VIII 1832) pošto je izvršen pregled svih carskih tvrđava u Bosanskom ejaletu, polovica od zatečenih sedam stotina i šest nefera - mustahfiza, njih tri stotine pedeset tri, sposobnih, pod punom opremom, pod jednim odgovarajućim zapovjednikom,

treba hitno da se pošalju u ordiju velikog vezira i serdari-ekrema, u polje kod Plovdiva. Stoga je spomenuti valija te nefere odmah dobio i uputio na odredište.

Na osnovu jednog drugog carskog fermana, izdatog te godine, kojim je naređeno da se hitno pošalje u ordiju velikog vezira i serdari-ekrema u polje kod Plovdiva, pod komandom odgovarajućeg zapovjednika svaki četvrti buljuk pješaka i konjanika, što iznosi 3 189 nefera, koji će se dići iz već zatečenih plaćeničkih posada, koje su se od ranije nalazile po tvrđavama Bosanskog ejaleta, spomenuti valija je vojsku odmah opremio, digao i uputio na odredište.

Dana 1. safera 1248. godine (30.VI 1832) smijenjen je dotadašnji kadija Sarajeva Sejjid Muhamed Fadil-efendija, a na njegovo mjesto postavljen je hadži-zade Husein Nuri-efendija iz Sparte.

Na osnovu visokog carskog fermana kojim je naređeno da se iz svih kadiluka Bosanskog ejaleta digne određen broj vojnika koji će se staviti pod komandu velikog vezira i serdari-ekrema, čije će plaće isplaćivati država, oni se trebaju naći u polju kod Plovdiva. Spomenuti valija je u tom smislu 11. džumade-l-ula 1248. godine (16. X 1832) napisao i razaslao bujuruldije po svojim službenicima u sve kadiluke. Iz svih kadiluka pristizala je dignuta vojska, pa je upućivana na odredište.

Tako je i kadiji Sarajeva, mutesellimu i prvacima toga kraja poslana valijina bujuruldija da dignu i opreme iz Sarajeva i njegovih nahija hiljadu i pet stotina nefera i da ih upute na određeno mjesto. Na osnovu valijine bujuruldije, iz Sarajeva i njegovih nahija dignuto je onoliko vojske koliko je traženo: iz Visokog, Fojnice, Prozora i kadiluka Konjic opremljena je spomenuta vojska i upućena u navedeno polje.

Kako god su za svaki kadiluk određeni posebni zapovjednici nad njihovom vojskom, i nad vojskom dignutom iz Sarajeva određeno je četiri-pet juzbaša s nazivom age, a nad svima je postavljen za zapovjednika Luftullah-aga Pakare.^{*273}

*273 Iz jedne valijine bujuruldije od 13. šewwala 1248. godine (5. III 1832) vidi se da je u gradu Sarajevu bio mutesellim neki Musa-aga.

Dvojica miriliva koji su komandovali vojskom, koja je došla u Bosnu pod Mahmud Hamdi-pašom, i to: Sadulah-paša i Ibrahim-paša su također pozvani iz Istanbula da dodu u ordiju u Plovdiv, pa su njih dvojica tamo otišli.

Kao što je naprijed izloženo, iz svakog kadiluka u Bosanskom ejaletu dignuta je velika vojska i to: iz svakog po tri-četiri buljuka, pa su ovi poslani u polje kod Plovdiva, gdje je bila ordija.

Povod da se ova vojska pokupi i opremi bio je tadašnji valija Egipta Muhammed Ali-paša.

Taj Muhamed Ali-paša rodio se u kasabi Kavali u Solunskom vilajetu i tu je odrastao. Kada se osposobio da može obavljati visoke dužnosti, otišao je u Egipat i stupio u vojničke redove. Postepeno napredujući do stepena uglednog zapovjednika postigao je veliku moć. Vještom pobjedom učinio je da bude zbačen misirski valija Husrev-paša, koji je postavljen od Dvora, a sâm je zauzeo položaj misirskog valije.

Upravljaajući Egiptom postigao je još veću moć pa je pokazao neposlušnost prema Osmanskom carstvu i ničemu se nije pokoravao. On je težio da se izdvoji i osamostali. Tvrdio je da pod njegovu upravu spadaju svi krajevi do ejaleta Konje, pa je i to htio da sebi potčini. Zbog toga je Dvor pristupio dizanju i opremanju vojske da bi, na taj način, ovog pašu pokorio, kaznio i protjerao.

Kada se okupila vojska, koja je dignuta iz Rumelijskog ejaleta, odabrana je dolina Plovdiva za zorno mjesto ordije, pa je odatle krenula i prošavši moreuz Galipolje uputila se prema Konji.

Prije nego što je vojska stigla do bojišta, sukobila se s one strane grada sa vojskom navedenog paše. Za vrlo kratko vrijeme, u borbi koja je vođena, vojska Osmanskog carstva je potučena, pa je bila prisiljena na povlačenje. U ovoj bici su veliki vezir i serdari-ekrem Rešid Mehmed-paša i neki njegovi emiri pali u ruke vojske navedenog Muhamed Ali-paše.

Ova bitka vođena je za vrijeme ljute zime. Od žestoke studeni i nezapamćenog snijega carska vojska pretrpjela je velike nevolje. Zbog toga je svima dat dopust da se vrate kućama.

Nekim vidnim zapovjednicima iz Bosne napomenuto je da se, kada budu prolazili za svoju zemlju kroz Istanbul, zaustave da bi bili nagrađeni za ono što su učinili. Tako je Stočaninu Ali-agi i njegovom nasljedniku valiji Mahmud Hamdi-paši, po carskoj milosti, data čast vezira, a sultan je još naredio da se Hercegovački sandžak izdvoji iz ejaleta Bosne i da se njemu, kao samostalan sandžak, dâ na upravu hercegovački mutesarifluk šewwala 1248. godine (21. II - 21. III 1832). Kako je navedeni aga bio poznat pod nadimkom Galib, kada mu je dodijeljena čast vezira, prozvan je Ali Galib-paša.

Od te godine pa do 1267. (do 1850/51) bio je neprestano mutesarif Hercegovačkog sandžaka. Dok je upravljao navedenim sandžakom, imao je pod svojom upravom ove kadiluke i nahije: Mostar, Trebinje, Nevesinje, Pljevlja, Prijepolje i Čajniče, Foču, Konjic, Nikšić, Ljubuški, Gabelu, Počitelj, Blagaj i Ljubinje, a od nahija: Grahovo, Pivu, Drobniak i Imotski.

Smail-agi Čengiću iz Gacka je, po carskoj milosti, dodijeljena čast carskog rikabdara, a i ostali su nagrađeni prema svojim zaslugama.^{*274}

Gore spomenuti Husein-kapetan, koji je pobjegao na austrijsku teritoriju kao i njegovi saučesnici: Mustafa-aga Zlatar, bijeljinski uglednik Ali-paša Fidahić, kapetan Krupe Mehmed-beg, pomilovani su od Carstva za svoje ranije prijestupe i ostavljena im je sva konfiskovana zemlja, a naredeno je da se svi u Istanbulu imaju zadržati da se odmore. Carski ferman o tome, od sredine džumade-l-ahira 1248. godine (14. XI 1832) upućen je navedenom Mustafa-agi i niže se doslovno navodi:

“Uzoru među uvaženim ajanima - Bosancu Mustafi Zlataru, koji se sada nalazi na području Beograda, neka mu se ugled poveća kada stigne ovaj visoki carski ferman, neka primi na znanje sljedeće:

^{*274} Prema jednom hudžetu od 1. zu-l-ka'deta 1248. godine (22. III 1832) izdatom od sarajevskog suda, kadija je bio neki Ismail-efendija. Na njegovom muhuru je stajalo:

“Bože, olakšaj poslove Ismailu.”

Na ličnu molbu velikog vezira da se uglednom prvaku Husein-kapetanu ukaže milost i da mu se oprost, izdat je moj navedeni carski ferman, kojim je po mojoj carskoj volji prosuta bezgranična milost i dostavljena je lično mome carskom uglednom i mudrom veziru, beogradskom muhafizu Husein-paši.

Na osnovu moga carskog fermana, spomenuti muhafiz je službeno izvijestio da se sada u Beogradu nalaze pristalice navedenog, koji su prešli sa austrijske teritorije i čekaju da se izda i drugi ferman. To se jasno razabire iz podnesenog izvještaja mome carskom Dvoru od navedenog muhafiza.

U skladu sa mojom plemenitom naravi da uvijek iskazujem milost i ljubav, kojima je moje carsko veličanstvo obdareno od Svevišnjeg Allaha, ti gore spomenuti i oni koji su s tobom prebjegli, i to: ugledni mirimaran Ali-paša Fidahić, kapetan Krupe Mehmed-kapetan, stekli ste moje carsko pomilovanje, a uz to vam se ostavljaju sva vaša imanja i prihodi na području Bosanskog ejaleta, s tim da svaki od vas odredi po jednog pogodnog upravitelja, koji će upravljati vašim imanjima i plaćati sve vaše eventualne dugove u ime vas, a spomenuti Husein-kapetan će sa svojom ženom i gore navedena dvojica zajedno sa svojim obiteljima i rodbinom doći u Istanbul i mirno i bezbrižno živjeti u sjenci carske milosti. U tom pogledu prosuta je moja neograničena milost, kakva i priliči mome carskom veličanstvu.

U vezi s tim, a kao što je rečeno i u mome carskom fermandu, gore navedenim se sve oprašta i ovim se to ponovo potvrđuje, o čemu su za svakoga izdati posebni fermanci, a o tome je od velikog vezira službeno obaviješten i navedeni muhafiz Beograda.

A ti ovaj moj visoki carski ferman smatraj dokumentom oprost, koji se daje s moje carske strane i odmah sa svojom obitelji pođi u moju prijestonicu s pratnjom, koju će ti dati navedeni muhafiz, o čemu se posebno izdaje i šalje ovaj moj carski ferman.

Sada, kada ovo saznaš, dodi u moju carsku prijestonicu sa svojom obitelji i boravi u mojoj carskoj zaštiti."

Navedene ličnosti su, u smislu carskog fermana, postavile po jednog službenika za imanje i nekretnine u Bosni, a one su sa

svojim obiteljima iz Beograda krenule u prijestonicu. Da se ne bi niko miješao u poslove upravljanja službenika, koje su navedene ličnosti postavile, izdata je jedna bujuruldiya od bosanskog valije navedenog paše, 17. ša'bana 1248. godine (19. I 1833) i svakom od njih upućena.

Prema predanju, kada su navedene ličnosti stigle u Istanbul, njima je nekoliko puta naređivano da obuku nizamsku odjeću, pa kada se svaki usprotivio, na kraju su Ali-pašu, Mehmed-kapetana i Mustafu-agu protjerali u različite kasabe u Anadoliji. Husein-kapetan je nekako ostao u Istanbulu. Na kraju je tu umro i pokopan je u okolici Ejuba.

Za vrijeme njegovog namjesnikovanja nad Bosnom da bi se poravnali računi, koji su od države na njega prešli, vršeni su obračuni godišnjih prihoda.

Bivši bosanski valija a sadašnji muhassil sandžakâ: Ohrida, Skadra i Elbasana Namik Ali-paša, za vrijeme svoga namjesnikovanja, računajući od 1246. godine (1830/31), iz džizije Bosne i Novog Pazara, koja mu je bila ustupljena, ostao je dužan četiri tovara hiljadu pet stotina devedest i dva groša. Iako je to bilo zavedeno na gore spomenutog pašu, kao njegov dug, od toga iznosa pedeset i dvije hiljade sedam stotina pedeset i jedan groš je ostao dužan bosanski defterder Mehmed-beg Malkoč. Pošto se ostalo nije moglo naplatiti, izdat je visoki ferman od 5. šewwala 1248. godine (25. II 1833) da se taj iznos smijesta naplati i pošalje glavnoj blagajni u Istanbulu.

Naprijed navedeni valija Mahmud Hamdi-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 5. safera 1249. godine (24. VI 1833), a na njegovo mjesto postavljen je Davud-paša, bivši valija Beograda, koji je bio pao u nemilost. Sada mu je potvrđeno da i dalje ostane u časti vezira i postavljen je na dužnost u Bosanski ejalet. Dok nije došao u Bosnu čehaja novoimenovanog paše Mehmed Sadik-paša, ejaletom je upravljao dotadašnji valija Mahmud Hamdi-paša.

DAVUD-PAŠA

5. safer 1249. godine (24. VI 1833)

Te godine, kada je spomenutom paši dat Bosanski ejalet bez Hercegovine, carskim fermanom od sredine mjeseca safera 1249. godine (30. VI - 9. VII 1833) postavljen je za njegovog kajmekama njegov tadašnji čehaja Mehmed Sadik-paša, dok on ne stigne u Bosnu.

Taj njegov kajmekam krenuo je iz Istanbula pa kada je, prevaljujući konak po konak, stigao u Skoplje 1. rebiu-l-ahira 1249. godine (18. VII 1833) uputio je po svom tataru hafizu kajmekamu bujuruldiju mutesellimu Novog Pazara Ejub-paši i sarajevskom kadiji. On je sutradan odatle krenuo i 17. toga mjeseca (3. VIII 1833) stigao u Sarajevo.

Prvog rebiu-l-ahira 1249. godine (18. VII 1833) smijenjen je tadašnji kadija hadži-zade Husein Nuri-efendija, iz Sparte, a na njegovo mjesto postavljen je Ahmed Nazif-efendija Samakovlija, sin hadži Huseinov.

Da bi se olakšala nastala situacija i ublažila opća kriza zbog ranijih teškoća u kojima se našla Osmanska carevina, donesena je jednoglasna odluka, a i visoki mešihat dao je saglasnost, da se pusti u opticaj povećani iznos novca koji nije iz čiste kovine, takozvana "džahidijja" (ratni novac) i to: "bešluk", "juzluk", "bir grošluk", "jirmiluk", "onluk" i sitni novac. Ali, kako su, zahvaljujući milosti Svevišnjeg Allaha, sada nevolje prestale izdat je ferman da se više ne kuje navedene novčanice: "bešluk", "juzluk" i "bir grošluk", nego da se kuje čisti novac od srebra i para, i to: četiri direhema za šest groša, pola toga za tri groša, a četvrtina toga za jedan i po groš, tako da se ubuduće kuje samo novac od čistog srebra, kao što je i ranije bio, i to: "jirmiluk", "onluk" i sitni kovani novac. Novac koji je nanovo kovan, o kome je gore bilo riječi, mjesec dana po izdavanju carskog fermana, tj. od 1. rebiu-l-ahira (od 18. VII 1833), po carskom fer-

manu stavljen je u opticaj. Termin je izdat za cijela područja Rumelije od prve dekade rebiu-l-ewwela 1249. godine (19. - 20. VII 1833), a stigao je u Sarajevo 5. džumade-l-ahira (22. VIII 1833).

Ovaj puta je Dvor počeo kovati i pustio u promet novu novčanicu nazvanu "mahmudijja" dukat, a za određivanje vrijednosti ostalih novčanica izdan je ferman od kraja rebiu-l-ahira (6. - 15. IX 1833) a stigao je u Sarajevo 5. džumade-l-ahira (22. IX 1833) pa je po tome određena vrijednost novca u prometu. S ciljem da se olakša poslovanje, uspostavi red u državi i narodu, puštena je u promet nova novčanica "mahmudijja" od čistog zlata, u veličinama: "jirmiluk", "onluk" i "bešluk". Zlatnik zvani "hajrijje", koji je do sada kovan u vrijednosti od četrdeset groša, ostao je isti: jedan puni: četrdeset groša, polovica: dvadeset groša, četvrtina: deset groša. Po toj vrijednosti smio se primati i davati i ni jedne akče više.

Za svaki "funduk" dukat od jednog dirhema određena je vrijednost od trideset i dva groša, a za svaku "rubijju" težina od četiri karata osam groša; za svaki puni dukat "istanbul" težine dvanaest karata dvadeset i četiri groša, za njegovu polovicu dvanaest groša, a za četvrtinu šest groša. Za jedan puni novi "rumi" dukat četrdeset osam groša, a za jedan puni stari "rumi" dukat pedeset i šest groša; za njegovu polovicu dvadeset i osam groša, za njegovu četvrtinu četrnaest groša. Za novi "adli" dukat petnaest groša, za stari "adli" dukat šesnaest i po groša. Za svaki "misir zerimahbub" dukat težine dvanaest karata dvadeset groša i deset para, za njegovu polovicu deset groša i pet para, za njegovu četvrtinu pet groša. U tom slučaju "jildiz" dukat vrijedio je četrdeset i četiri groša, a "mađar" dukat četrdeset tri groša.

Spomenuti valija Davud-paša stigao je u Sarajevo 11. džumade-l-ula 1249. godine (27. IX 1833). Kako je konak za pašu, koji je dao sagraditi njegov prethodnik Mahmud-paša, bio na periferiji grada, on nije tamo odsjeo, nego u konaku Mustafage Zlatara, koji se nalazio u gradu.²⁷⁵

²⁷⁵ Ovaj konak i prostor na kome se nalazio ranije je, to jest od 1115. godine pa do 1220. (1703 do 1805) bio u vlasništvu obitelji koja je sada već izumrla - uvaženih Musića kadija: Sulejman-efendije, Jahja-efendije i Mustafa-efendije.

Spomenuti valija izdao je svoju bujuruldiju 1. redžeba 1249. godine (14. XI 1833), kojom je tadašnjem mutesellimu Sarajeva, kajmekamu nakibu-l-ešrafa Muhamed Fadil-begu (Šerifoviću), dodijelio mutesellimluk nad nahijama: Fojnicom, Neretvom i Prozorom, da mu bude kao dodatak.

Prije tri-četiri godine Dvor je dao raji u Srbiji povlastice, međutim, one sve do sada, iz nekih razloga, nisu provedene u život. Ali, početkom mjeseca ša'bana 1249. godine (14. - 23. XII 1833) izdat je carski ferman, koji se u cijelosti niže navodi, a kojim je spomenuti valija strogo upozoren da treba provesti u život davanje povlastica navedenoj raji i da joj pridoda još neka zemljišta koja su joj carskim fermenom dodijeljena.

Taj ferman glasi:

"Utjecajnom i odabranom veziru, koji mudro rješava sve poslove naroda, osloncu sreće i napretka Carstva, koji učvršćuje njegove temelje, koga krasi sva najljepša svojstva, koja mu je Allah dao, sadašnjem valiji Bosne, kome su pridodati pod upravu sandžaci Klis i Zvornik, mome carskom veziru Davud-paši, neka mu se ugled uveća. Kada dobije ovaj visoki carski ferman, neka primi na znanje sljedeće:

Srpski narod, koji se nalazi pod vlašću moga Carstva, budući da je uvijek pokazivao svoju iskrenu privrženost i ispravnost prema mome Carstvu, kao nagradu za to, a u skladu sa mojom carskom milošću, godine hiljadu dvije stotine četrdeset i šeste (1246.) (1830/31), a u smislu visokog carskog fermena, daje se potpuna unutrašnja autonomija: sve nahije, koje su ranije oduzete, treba im vratiti; njihove poreze treba odrediti u globalu; u roku od godine dana, kada svi muslimani ise le osim mustahfiza, oni će preuzeti njihova imanja. To su povlastice, koje su im po carskoj milosti date.

Da bi se polučila korist i po muslimane i po raju, valjalo je raspraviti o mnogim pitanjima, čije je provođenje u život do sada odgađano, ali su sve nejasnoće u vezi sa ovim poslovima sada potpuno otklonjene.

Kako su sve poteškoće oko toga riješene, to valja pristupiti provođenju povlastica, koje su po carskoj milosti date navede-

nom narodu. Treba do kraja provesti u djelo ono što spada u te povlastice, koje su mojim carskim fermanom darovane, a naročito ona pitanja o kojima je ranije bilo riječi: da se sve izdvojene srpske nahije stave pod upravu srpskog kneza Miloš-bega. To su one nahije koje su u mapama označene od strane za to posebno određenih činovnika, uključujući: Ključ, Krajinu sa Grgučevcem i Janjom, Svrlijgom, Crnom Rijekom, Paraćinom, Režnje sa Aleksincem i Kruševcem, drukčije zvanim Aladža Hisarom i jednim dijelom Novog Pazara, zvanj Pravić, jedan dio Starog Vlaha, pa nahije koje čine Javor¹⁵⁴ i Radevina na rijeci Drini. Ove nahije ulaze pod upravu Srbije. Njegova preuzvišenost carski vezir Husein-paša, današnji mutesarraf sandžakâ Vidina i Nikopolja i tamošnji muhafiz, sa svoje strane odredit će činovnika, a gore spomenuti Miloš-beg će, sa svoje strane, odabrati i odrediti srpske činovnike, i oni će izići na lice mjesta i, kako je naprijed navedeno, sprovesti u život. U ovome trebaju pružiti pomoć susjedne valije i činovnici.

Kada se sve kako treba utvrdi, onda jednu kopiju te mape, u kojoj će biti tačno označene sve te nahije, predati ovlaštenom činovniku, koga treba odrediti gore spomenuti muhafiz.

Kao što je mojim ranijim časnim fermanom naredeno, bilo da se radi o muslimanima nastanjenim po kadilucima Srbije, bilo onima u varoši Beograda, izuzimajući one koji su nastanjeni u mojim carskim tvrđavama, ako ne mogu prodati svoju imovinu po odgovarajućim cijenama, dopušta im se, na osnovu ovog mog časnog fermana od dana njegovog oglašavanja, da i dalje ostanu nastanjeni u srpskim kadilucima i to još pet godina. Oni će u toku tih pet godina potpadati pod nadležnost vezira tih krajeva i nad njima će upravljati oni islamski zabiti koje veziri odrede.

Kako za ove zabite, tako i za sve stalno postavljene mustahfize, opskrba će se kupovati od Srba a da im se ne čini nepravda.

Spomenuti zabiti se ne smiju, ni pod kakvom izlikom, miješati u srpske unutrašnje poslove. Jedni prema drugima moraju se lijepo ophoditi.

¹⁵⁴ Možda se radi o Jadru.

Ako neko od muslimana, i prije isteka gore navedenog roka od pet godina, svoje nekretnine proda i želi da se sa svojom porodicom preseli u drugo mjesto, on se više ne može, ni u kome slučaju, ponovo vratiti i stalno naseliti među Srbe.

Ali su Srbi dužni da plate odgovarajuću cijenu za nekretnine i zemlju muslimanima koji su se prije roka iselili.

Nisu samo muslimani mustahfizi beogradske tvrđave, nego su nastanjeni i u varoši te tvrđave i oni će trgovati sa Srbima. Budući da su i jedni i drugi podanici Osmanskog carstva, da bi međusobno lijepo živjeli, naređuje se da u toj varoši upravlja moj uvaženi mudri vezir muhafiz Beograda Mehmed Vedžihi-paša, koji će tamo stalno biti zato da bi čuvao da ne dode do nereda i da bi osigurao opći mir.

Srbi će kao i do sada stanovati u beogradskoj varoši, a Miloš-beg i ostali sprski zabiti će slobodno dolaziti u varoš i izlaziti iz nje i jedni drugim neće činiti nikakve smetnje.

I Srbi i muslimani dužni su plaćati propisanu carinu u Beogradu i potpuno će slobodno trgovati.

Navedena carina plaća se Srbima.

Kroz beogradsku varoš niko ne smije nositi oružje, osim lice koje pripada vojsci navedenog beogradskog muhafiza, kao i srpski činovnici i njihovi policajci.

Muslimani ne mogu izvan varoši podizati svoje kuće i druga zdanja.

Muslimani se neće suprotstavljati dogovoru između Miloš-bega i spomenutog muhafiza u vezi sa održavanjem reda. Ali, ni Miloš-beg ni njegov narod neće smetati vjerskim obredima muslimana, niti bilo šta činiti što se kosi s rajinskim propisima ponašanja, koji se moraju poštovati širom moga Carstva.

Raja se ne smije preseljavati iz jednog kraja u drugi. Prema tome, ako bi podanici sa područja koje stoje pod upravom Miloš-bega prešli na ovu stranu, ili sa ove strane, bez dopuštenja u srpske krajeve i naselili se, takvu raju vratiti u njen stari zavičaj i paziti da se u spomenutim propisima ne provuku greške.

U pogledu održavanja reda i čistoće u gradu, spomenuti muhafiz će se o pojedinostima dogovoriti s Miloš-begom.

O pitanju trgovanja stranaca i njihovog stanovanja u beogradskoj varoši, i njih će spomenuti muhafiz, u skladu sa preuzetim obavezama prema prijateljskim državama, u dogovoru sa Miloš-begom, uzeti u zaštitu. Oni, kao i muslimani, mogu svoje nekretnine koje imaju u Beogradu prodavati kako muslimanima tako i Srbima bez ikakve zapreke.

Stranci ne mogu imati u vlasništvu nekretnine ni u beogradskoj varoši, a ni u ostalim srpskim kadilucima. Muslimani i Srbi mogu svoje nekretnine jedni drugima, po slobodnoj volji, prodavati i to im nije zabranjeno. Sačinit će se defter svih poreza koje su Srbi do danas plaćali glavnoj carskoj blagajni, prema mom spomenutom fermanu, pa pošto su povećani nužni troškovi oko upravljanja unutrašnjim poslovima, koji su predati u nadležnost njihovim starješinama nad ovim krajevima, ubuduće se određuje odsjekom dva miliona tri stotine hiljada groša i taj iznos se ustupa Miloš-begu. Đumruk i uprava predaju se u nadležnost Srbima. U ovo ne ulaze prihodi timara i zijameta, prihodi sa mukata i džizje ili bilo kog dosadašnjeg prihoda, bez obzira kako se zvao i da li se plaćao u novcu ili naturi. Računajući od Mitrovdana ove blagorodne godine, poslije navršenih svakih šest mjeseci, ove daće će se plaćati u Beogradu u dvije godišnje rate. Srbi će raspolagati sa svim prihodima države i koristit će sve prihode sa obradive zemlje.

Osim onih carskih tvrđava koje od ranije postoje na području srpske države, kao što je palanka Čuprija, kao i sva utvrđenja koja su kasnije izgrađena moraju se porušiti.

Sve ono što je gore navedeno u mom carskom fermanu i što bude trebalo na osnovu toga da se riješi, ovim se fermanom potvrđuje, da sve to, u dogovoru sa ruskim poslanstvom, ima da odmah izvrše i provedu u život za to zaduženi činovnici. Moje carsko veličanstvo našlo je za shodno da odobri da se sva ta pitanja na taj način riješe.

Beogradski muhafiz spomenuti vezir će se o ovome sporazumjeti sa knezom Miloš-begom, pa će se provesti onako kako se oni dogovore i slože.

Poslani su posebni carski fermi koji je strogo naredeno vidinskom muhafizu kako ima tačno utvrditi navedene granice nahije, a upućene su opširne preporuke i savjeti beogradskom muhafizu, i o tome su dostavljeni i posebni fermi gore spomenutom Miloš-begu.

Tebi se, navedeni veziru, koji s obzirom na svoju mudrost umiješ da sve dobro obaviš, naređuje da se dogovoriš sa spomenutom dvojicom muhafiza, kako to iziskuje ferman, i da tome svestrano pristupiš, kako bi se moja carska volja provela u život. Stoga je izdat i poslan ovaj posebni ferman. S tim u vezi, kada budeš upoznat sa sadržajem mog visokog carskog fermi, uloži sve snage i prouči da bi se našlo najbolje rješenje da se ovo na najbolji način riješi. U tom smislu izdaje se ovaj carski ferman i naređuje se sljedeće:

Po primitku ovog visokog carskog fermi, koji se izdaje, ima se u svemu postupiti kako je njegovim sadržajem naredeno. Izražavajući, na taj način, svoju odanost i pokornost, kloniti se svega što je suprotno.

Tako to primite na znanje i oslonite se na ovaj moj časni znak.”

U vezi sa izvršenjem prihvaćenih odluka na spomenuti način, a prema izdatoj carskoj iradi, izvršio je Ahmed Kašif-efendija, koji je određen kao službenik za razgraničenje, povlačenje granica i postavljanje međaša i pridodavanje Srbiji nekih područja s bosanske strane, pa je spomenutom valiji poslana karta koja govori o tom razgraničenju. Prema toj karti, granica se određuje: od najvećeg vrha Bijelog brda do planine Kopaonik, zatim od vrha zvanog Parnička kosa spušta se do rijeke Ibra blizu Jarine kose, a potom tokom rijeke Ibar do mjesta gdje se ona sastaje s rijekom Raškom, odatle do brda zvanog Parsija(?), preko vrha Golije do Vratnice, a odatle prolazi preko mjesta zvanih Jankov kamen, pa lanca Javor-planine, čitavom dužinom do mjesta zvanog Vasilijin javor, odatle do Javor-polja, odatle do Petrića čajra, pa do kose Ostrogovo, odatle do Stankove ravni, odatle grebenom do brežuljka Hovjikovica(?), odatle do rijeke Tisovice, odatle do mjesta zvanog Hajkovičko brdo, koje se nalazi u blizini rijeke Uvca, potom rijekom do mjesta zvanog Kožalji kod sela

Dobroselce, odatle do Orlića, odatle do brežuljka Oštren, odatle do brda Gorvić(?), odatle niz strminu do rijeke Rzav, odatle prelazi brdo Odrine kose, drugačije zvano Ptičja glava (Kuš baši), odatle do Vijogore, odatle iznad Prepelice, koja se nalazi na brežuljku zvanom Ivica, odatle do rijeke Drine, odatle rijekom Drinom do utoka u rijeku Savu i tu se završava.

Na ovaj način, kako je povučena granica, od bosanskih predjela je uzeto dosta područja, a i kasaba Loznica sa nahijom prešla je u granice Srbije. Jedino nije ušla u sastav Srbije kasaba Mali Zvornik, koja se nalazila s one strane rijeke Drine, a pripadala je Zvorniku na bosanskoj strani.^{*276}

Svi prihodi sa zemlje, koji su pripadali njihovim vlasnicima, a koje su ovom prilikom ušle u granice Srbije, odmah su otpali, i bile su uskraćene nadoknade od prodaje. Jedino je Bijeljinac Ali-paša Fidahić, dok je god bio živ uživao prihode sa svojih čiftlu-ka, koje je imao u granicama Srbije.

Tada su se muslimani nastanjeni u kasabama: Loznice, Lešnice, Valjeva i palankama koje nisu imale svojih tvrđava, raselili u okolne krajeve. Jedino su muslimani i dalje ostali u šest mjesta koja su imala svoje tvrđave, i to: u Beogradu, Šapcu, Smederevu, Fethu-l-islamu(?), Užicama i Sokolu.

Kada je spomenuti valija Davud-paša postavljen na dužnost u Bosanski ejalet, on je svome kajmekamu Mehmed Sadik-paši, koji je određen da upravlja ejaletom do njegova dolaska, a bio je njegov čehaja, naredio sljedeće:

“Čim dođe u Bosanski ejalet, prvo što treba učiniti je da izvrši popis cjelokupne hrane, ratne opreme, skladišta municije i svega ostalog u carskim tvrđavama po sačinjenom i potpisanom defteru i izvrši primopredaju sa njegovim prethodnikom Mahmud Ham-di-pašom, te da sve to preuzme.”

Stoga je spomenuti kajmekam, čim je stigao u Bosnu, odredio kao svog mubašira Osman-agu da to obavi. Taj Osman-aga je

^{*276} Ta kasaba pripadala je kasabi Zvorniku sve do godine 1295. (1878) i bila pod njegovom upravom. Kasnije, 1878. godine, po odluci Berlinskog kongresa, i kasaba Mali Zvornik pripojena je Srbiji i njoj predata na upravu.

izvršio pregled svih tvrđava na cijelom području Bosne, osim onih u Hercegovačkom sandžaku i sve što se zateklo u tvrđavama, bilo da je upotrebljivo ili neupotrebljivo, sav pribor, ratnu opremu, ispravnu ili u kvaru, sav dvopek i ostale namirnice i sve što je nestalo, putem suda i posredstvom zaduženih osoba utvrdio kako je nestalo i kada, te pribavio deftere. Posao je dovršen do 1. džumade-l-ahira 1249. godine (16. X 1833).

Prema tim defterima bilo je ispravno:

667 raznih topova, 3270 pušaka, 216 pištolja, 4220 mačeva i noževa, 889 sanduka fišeka, 2473 bureta crnog baruta, 858 velikih kumbara, 2957 ručnih kumbara, 25785 čistih olovnih duladi, 96231 komada raznih duladi, 18395 tovara raznih namirnica hrane. To je sve što se našlo u tadašnje šezdeset dvije tvrđave i utvrđenja. Osim pobrojanog, još je nađeno preko stotinu stavki raznog pribora i ostalog što pripada ratnoj opremi.

Od spomenutih namirnica, je ono što je kvarljivo, a što je otprilike još toliko, podijeljeno stanovništvu.

Tadašnji sarajevski kadija Ahmed Nazif-efendija je 17. ša'bana 1249. godine (2. XII 1833) vjenčao svoga maloljetnog sina Alaudin-efendiju sa maloljetnom ljepoticom Lejlom, kćerkom Mula Ahmeda Kaldže, stanovnika Divan Katibove mahale.¹⁵⁵

Nešto prije je umro Osman-paša, sin Osman-kapetana, brat Husein-kapetana, jedan od uglednih odžakovića u Biloj, u kadiluku Gračanice. Kada se za to saznalo u Istanbulu, a kako ostavina ovakvih lica potpada pod raspodjelu ostavštine vojnih lica, izdata je carska irada početkom zu-l-ka'deta 1249. godine (12. - 21. III 1834) kojom je naredeno sarajevskom kadiji da tu ostavštinu popiše na licu mjesta, sačini defter, popiše ga i ovjeri, a zatim pošalje u Istanbul.

To je bila navelika ostavina, a njegovi nasljednici bili su vrijedni samilosti i zbog toga je vali-paša podnio svoj arz Dvoru, koji je sa carske strane prihvaćen, pa je izdat jedan drugi emrišerif kojim je naredeno da se prvo podmire svi dugovi iza umrlog, a ostatak da se podijeli među nasljednike prema odredbama

¹⁵⁵ Alija Bejtić, *Ulice i trgovi Sarajeva*, Sarajevo, 1973. (Napomena priređivača)

nasljednog šerijatskog prava. Spomenuti valija je sa svoje strane odredio svoga čokadara Sadullah-agu, a kadija je ispred sebe odredio svoga katiba da sa navedenim čokadarom odu na lice mjesta i popišu i uvedu u defter, stavku po stavku, ono što je ostalo iza umrlog, izuzimajući zemlju. Pa kada su izdvojili troškove, ostatak od dvije stotine pet hiljada i šeststo groša je, prema odredbama šerijatskog nasljednog prava, podijeljeno na odgovarajuće dijelove nasljednicima: ženi, dvojici maloljetnih sinova Mahmud-begu i Hasan-begu, maloljetnoj kćeri i djetetu koje je na putu da se rodi.

Spomenuti umrli je potomak kapetana gradačačke tvrđave. Njegov djed Kôse-kapetan bio je kapetan te tvrđave, a nakon njegove smrti bio je to njegov sin Omer kapetan. Njega je 1235. godine (1819/20) pogubio tadašnji bosanski valija Ali Dželaludin-paša.

Jedan od četverice njegovih sinova Husein-kapetan postao je kapetan spomenute tvrđave. O njemu je naprijed bilo riječi. A hadži Bekir-beg i Murat-kapetan bili su povučeni ljudi i pomrli su u svom mjestu.

Četvrti njegov sin spomenuti Osman-paša još od ranije je otišao u Istanbul i zauzimao visoke položaje u konaku velikih vezira. Napredovao je pa kada je stekao čast mirimirana bio je postavljen za muhafiza tvrđave Ada Kale. Bio je nekoliko godina muhafiz te tvrđave, pa je smijenjen, a zatim je umro.

Njegov sin spomenuti Mahmud-beg bio je zet Fadil-paše, Sarajlije.¹⁵⁶ Umro je bez muških potomaka.^{*277}

U to vrijeme, raja nastanjena po selima ispod planine Vučjak, između kasabe Derventa i palanke Odžak, u kadiluku Derventa,

156. Kadić daje potpunije podatke i kaže da je on bio oženjen rodom sestroj sarajevskog nakibu-l-ešrafa Fadil-paše Šerifovića, Merjemom Mula-hanumom. Od ženskih potomaka, njegova kći Nuriya-hanuma bila je udata za Fadil-pašinog najstarijeg sina Mustafu Hajrudin-bega. Od nje su ostala dva sina po imenima: Sadik-beg i Fadil-beg.

*277 Svoju kćerku Nuriya-hanumu udao je za najstarijeg sina Fadil-paše Šerifovića Mustafu Hajrudin-bega. Od nje mu je ostalo dvoje muške djece, Sadik-beg i Fadil-beg.

po nagovoru hajduka po imenu pop Jovica, ustala je na otvorenu bunu i otpočela hajdučiju. Opustošili su muslimanske kuće, koje su s njima bile u susjedstvu, a jedan broj begovskih odžaka su porušili i opljačkali. Muslimane, koje su uhvatili, ponižavali su i ubijali.

Čim je spomenuti valija o ovome obaviješten, da ne bi odmetnici još više ojačali, i da bi se to zlo iskorijenilo, odmah je izdao pismenu bujuruldiju svim zaimima i timarnicima, koji se nalaze u sva tri sandžaka da odmah tamo krenu, a pismene bujuruldiije uputio je i alajbezima tih sandžaka. Ali, muslimani nastanjeni u susjednim kasabama su se digli, pa i ne čekajući da dođe pomoć od valije, navalili su na utvrđenje tih odmetnika u spomenutoj planini Vučjak, gdje su se oni bili utvrdili. Nakon krvavog okršaja mnoge su uništili, a ostale rastjerali, tako da više nije ostalo ni traga od njihove pobunjeničke organizacije.

Kada je vali-paša obaviješten da su potpuno uništeni i da je sve smireno, pored ostala tri sandžaka i sandžak Bosne uputio je svoju pismenu bujuruldiju od 7. muharrema 1250. godine (16. V 1834) u kojoj je rečeno da više nema potrebe da timarnici tamo kreću, kako im je bilo ranije naredeno. Ta se visoka bujurulidija dalje u tekstu u cijelosti navodi, i glasi:

“Ponosu sličnih i ravnih, svim zaimima i timarnicima nastanjenim po kadilucima Bosanskog sandžaka, neka im se ugled poveća, naređuje se: Povodom bune koja je nedavno bila izbila u Derventi i njenoj okolini, svim zaimima i timarnicima, koji se nalaze u sva tri sandžaka, bila je izdata po jedna bujuruldija. Ali, hvala Svevišnjem, pod zaštitom našeg sultana, sva briga je sada nestala i svi se oslobadate obaveze da krećete, kako je to zamolio i mirialaj spomenutog sandžaka njegova visost Mustafa-beg. Kada ovo primite na znanje, obustavit ćete pokret kako vam je bilo ranije naredeno.

Ali, s obzirom na to da su timarnici kao vojna lica oduvijek bili obavezni prema našem moćnom Carstvu da vode brigu o vojnoj dužnosti, oni su uvijek bili spremni da mogu odmah krenuti ako se, ne daj Bože, ma gdje ovako nešto pojavi. S obzirom

na propise koji se na vas odnose, vi ćete i ubuduće, kao i do sada, voditi računa o svojim dužnostima tako što ćete biti u svakoj prilici pripralni.”

U to vrijeme je među narodom bio u opticaju evropski kovani novac "Direkli rijal", u vrijednosti od 20 groša;

"Kušli rijal" u iznosu od 19 groša, a prema carskom fermandu izdatom 5. safera 1250. godine (13. VI 1834).^{*278}

Tadašnji kadija Sarajeva Ahmed Nazif-efendije Samakovlija, prije isteka roka na koji je postavljen, u četvrtak 10. rebiu-l-ewwela 1250. godine (8. VII 1834) krenuo je u Istanbul, a na svoje mjesto je ostavio, da u ime njega vrši dužnost kadije, glavnog katiba suda Sarajliju Mehmed Hasib-efendiju. Na dan 1. rebiu-l-ahira 1250. godine (7. VII 1834) za kadiju je postavljen Abdurahman-efendija Selanikli, sin učenog Sejjid Mehmed-efendije Nakih-zade.

Niže je u prijepisu navedena bujurldija izdata od spomenutog valije 1. redžeba 1250. godine (3. XI 1834) kojom je naređeno da se na munaru Careve džamije u Sarajevu postavi bajrak, da bi se tačno znalo kada treba obavljati propisane namaze. Naređuje se uglednom efendiji, koji se nalazi na visokom položaju sarajevskog kadije:

"U većini islamskih gradova sa munara džamija u kojima se okupljaju muslimani, lijepi je običaj da se svim pravovjernim objavi vrijeme obavljanja obaveznih namaza i da se stavlja bajrak. To je lijep običaj da se svakome olakša da zna kada treba obavljati propisane namaze. U gradu Sarajevu, na munari Careve džamije, gdje se svijet sabire, istaknut će se bajrak, što će biti od koristi da se objavljuje učenje ezana za podnevni namaz, a bajrak će se staviti i u vrijeme ikindija-namaza. Za službu isticanja tog bajraka na navedenu džamiju bujurulldijom je zadužen mujezin i kajim džamije Salih-halifa. Njemu se za to određuje, prilikom svake godišnje raspodjele iz imdadi hadarije, koja spada

*278 Stanovnik grada Sarajeva Abdulah-efendija Česrija, sin sarajevskog muftije Ahmed-efendije, umro je 1250. godine (1834/35) i ukopan je kraj svoga oca na mezarju Alifakovac, u Sarajevu.

u našu blagajnu, dva puta po deset groša, što za godinu iznosi stotinu groša. Taj će mu se iznos, za spomenutu službu, isplaćivati pod uvjetom da je savjesno obavlja. Naređeno je da se tako zavede u sidžil.”

Te godine su muslimani udarili na tvrđavu Cetinje u Crnoj Gori, ali je nisu mogli osvojiti. U hronici kršćanina Dragutina piše da se nalazi u rukama Crnogoraca.^{*279}

Spomenuti valija smijenjen je 17. rebiu-l-ewwela 1251. godine (13. VIII 1835), a položaj valiye Bosanskog ejaleta dodijeljen je bivšem muhafizu Beograda Mehmed Salih Vedžihi-paši.^{*280}

*279 Moguće je da je napad izvršen sa skadarske strane. Međutim, o tome da su te godine slate vojske iz Bosne ili Hercegovine nisam mogao ništa saznati.

*280 *Otkad sa istoka sunce i svijetli mjesec sja
Ovaj vezir - dobročinitelj dovoljan je svijetu kao svjetiljka
To je ugledni Davud-paša, beskrajno more dobrote srca
Koje se zatalasa darežljivošću prema dobru bez premca
Dugo vremena bijaše most, ruševan ko srce zaljubljenika
I mlado i staro vidje kako ga on popravlja
Podiže kulu poput Aleksandrova zida
I utvrdi, pa posta poput Ardeširova mosta
Ovakvu plemenitost ne vidješe uglednici svijeta
A za njegovom trpezom silni narod sit posta
Njegovo znanje božanskih tajni blistavo je kao sliv rijeke
A srce prosvijetljeno spoznajom, poput okeana
Šakire, ispade dva, a iz rascjepa pera nasta puni tarih:
"Podiže most darežljivosti i veleđuša vezir Davud."
Godine 1250. (1834/35)*

MEHMED SALIH VEDŽIHI-PAŠA

U ponedjeljak 17. rebiu-l-ewwela 1251. godine
(13. VII 1835)

(Od 19. rebiu-l-ahira 1255. godine (1. VI 1839) na sultanskom prijestolju je sin sultana Mahmud-hana Drugog. Na prijesto je zasjeo 1255. godine (1839/40). Vladao dvadeset dvije godine. Živio trideset devedet godina. Umro.

Od mjeseca rebiu-l-ahira 1255. godine (14. VI - 12. VII 1839) veliki vezir Husrev Mehmed-paša. Potječe iz plemena Abbaza. Smijenjen.

Od rebi-u-lahira 1256. godine (2. - 30. VI 1840) veliki vezir Mehmed Emin Reuf-paša, po treći put. Smijenjen.)

Te godine, dok je spomenuti paša bio muhafiz Beograda, dodijeljen mu je Bosanski ejalet sa Kliškim i Zvorničkim sandžacima. Njegov kapu-čehaja Mahmud-beg, koji se tada zatekao u Istanbulu, pismeno mu je čestitao to postavljanje. Na to je spomenuti valija svojom bujuruldiom od 23. rebiu-l-ewwela 1251. godine (19. VI 1835) to objavio svim odgovornim ljudima i prvacima Bosanskog ejaleta. Kada je primio visoki ferman o svom postavljenju, on je za svoga kajmekama u Bosni postavio svoga tadašnjeg čehaju Ahmed Bahri-bega, pa je navedeni stigao u Sarajevo sredinom rebiu-l-ahira 1251. godine (6. - 15. VIII 1835).

Spomenuti emir nije htio sjestiti svoga dobročinitelja - vali-pašu u pašinski konak, koji je dao da se izgradi na Gorici, na periferiji Sarajeva, prethodni valija Mahmud Hamdi-paša. On je, uz trošak od dvije stotine pedeset i šest hiljada groša stare pašinske konake, u samom gradu, poznate pod imenom Begluk, koji su bili potpuno dotrajali, dao da se poprave i prošire i dogradio niz दौरا. Tada je, to jest koncem mjeseca rebiu-l-ahira 1251. godine (15. - 24. VIII 1835) a to je prva dekada, u noći

udario grom u sarajevsku tvrđavu, koja je gledala na grad, u kojoj je bilo pohranjeno mnogo baruta. Od toga udara planula je velika vatra, mnoge kuće u njenoj blizini su do temelja srušene, a mnoge su oštećene. Na pola puta udaljenosti od tvrđave padalo je po gradu sitno i krupno kamenje. Nastradalo je stotinjak ljudi, što žena, što djece, a što muškaraca.

Dok ne dođe paša koji je postavljen na položaj muhafiza Beograda, spomenuti valija Vedžihi-paša zadržao se u Beogradu, a potom koncem džumade-l-ahira 1251. godine (13. - 22. X 1835) stigao u Sarajevo.

On je smijenio tadašnjeg mutesellima Sarajeva Sejjid Muhamed Fadil-bega Šerifovića, a pribavio je iz Istanbula muraselu 1. ša'bana 1251. godine (22. XI 1835) i postavio ga za sarajevskog kadiju.

Za mutesellima Sarajeva postavio je tadašnjeg mirimirana, alajbega ovoga sandžaka Sarajliju Mustafa-bega Babića.^{*281}

Godine 1251. (1835/36) austrijski komandant Valštaten(?)¹⁵⁷ je sa dovoljno vojske prešao preko granice na Krajini i spalio tvrđavu Izačić, kod Bihaća. Ali, kada su stigli stanovnici Krajine, razbili su tu vojsku, mnogo ih pobili i tjerali sve do granice.

Po starom pravilu bosanskih valija i ovaj valija pozvao je sve mirimirane, kapetane i ostale odgovorne i ugledne ljude Bosne u grad Sarajevo. Kada je sa njima održao dogovor i izvršio savjetovanje, pa kada im je dato odobrenje da se vrate, prije nego su otišli, dvojicu prvaka: banjalučkog mutesellima Abdula-ha Hifzi-efendiju Đumišića i teskeredžiju iz Travnika, Mustafa-bega Duvnjaka, pozvao je iz konaka gdje su se nalazili, u hazine odaje i tu su zadavljani.^{*282}

Tada se dogodila jedna čudna stvar.

^{*281} U mjesecu ramazanu 1251. godine (21. XII 1835 - 20. I 1836) dodijeljen je Mehmed-begu Ibširpašiću, čehaji čauša u Travniku u Bosni, položaj ser-bevaba.¹⁵⁷ Vidi u radovima dr. Galiba Šljive. (Napomena priređivača)

^{*282} A grijeh koji im se pripisivao bio je ovaj: da su oni s uglednim ljudima Bosanskog vilajeta vršili razmjenu pisama i htjeli da ponovo uspostave janjičarski odžak. Obojica su zakopani pored turbeta Jediler, koje se nalazi prema konaku Begluk.

Kada su spomenuta dvojica pogubljivana, iz jedne kuće blizu konaka Begluk pojavila se vatra. Po starom običaju, kada se negdje pojavi požar u Sarajevu, da bi se svakome objavilo da je izbila vatra i da bi svijet stigao da je što prije ugasi, onaj ko prvi opazi požar, ispaljivao bi iz puške. Tako su sa svih strana zapucalo puške, pa je nastala pucnjava kao u ratu. Kada se pucnjava začula i vali-paša je čuo, obeznanio se. Pomislio je da to Sarajlije idu na njega, zbog toga što je onu dvojicu pogubio, pa je odmah zatvorio kapiju i dok nije saznao o čemu se uistinu radi bio je u nedoumici i u velikom strahu.

Spomenuti valija je u mjesecu saferu 1252. godine (18. V - 15. VI 1836) temeljito popravio mevlevijsku tekiju na Bentbaši u Sarajevu, koja je bila jako dotrajala. U njenom sklopu je jedan šadrvan, a oko njega je podigao natkrivene sofe. Uz samu tekiju sagradio je jednu lijepu džamiju sa drvenom munarom. Dana 29. džumade-l-ahira 1252. godine (12. X 1836) ispostavio je od Dvora carski berat, kojim će se tadašnji šejh te tekije Luftulah-efendija zadužiti da u njoj kao imam i hatib obavlja bajram-namaz i džuma-namaz.

Ali, kako je ta džamija uz samu rijeku Miljacku, jedne godine, kada je ta rijeka bila nabujala, više od pola džamije je srušeno. Još ni danas nije popravljana, a tekija sa svojim odjeljenjima u dobrom je stanju.

Hifzi-efendija i Mustafa-beg, koje je navedeni paša pogubio, bili su kod krajišnika jako uvaženi, pa kada su saznali da su ova dvojica poznatih ljudi pogubljena, sve stanovništvo i njihove prvake obuzeo je strah. Zbog gore navedenog, vali-paša je postao nespokojan. Zbog toga su bili pošli da traže da se taj vali-paša protjera iz Bosne. U Sarajevo su krenuli: Mehmed-beg, kapetan Krupe, Murad-beg Beširović, kapetan Ostrošca, Jašar-beg iz Ključa, Mustafa-beg Sinikčić iz Petrovca i drugi, pa su narod zagrijali za to i podigli ga.

Idući, usput su pozvali i Firdus-kapetana iz Livna da im se pridruži, ali on je to odbio. Krajišnici su prvo pošli na Livno, pa pošto se Firdus-kapetan bio sklonio u livanjsku tvrđavu, ništa mu nisu mogli učiniti, ali su njegove konake opustošili.

Arnauti - svadalice, koji su došli pod komandom vali-paše kao bašibozuci, htjeli su i u Sarajevu da provode one ružne običaje kao i u svojim krajevima, to jest da ubijaju ljude po čaršiji i izazivaju nered. Tako su jednog dana, u čaršiji zvanoj Pazar-bula, na pazaru "Ženica", ubili iz puške nekog čovjeka zvanog Bećirović i njegovu ženu. Zbog toga je čaršija bila uznemirena, pa zatvorivši dućane, čaršilije su udarali Arnaute štapovima i komadima drveta. Da ne duljimo, ova uznemirenost se nekako smirila, pa su i dućani otvoreni. Ali, iza toga, spomenuti je valiija odredio Hasan-agu Zubovića da Mehmed-agu Kadrinovića Visočaka, nastanjenog u Sarajevu, privede, stoga što je bio uzrok da se čaršija zatvori.

Taj Hasan-aga je krenuo sa svojim ljudima prema Mehmed-efendijinom dućanu, u Kujundžiluku i kada je vidio da je naoružan, plašeći se neželjenih posljedica zbog njegovog hvatanja, odmah je prošao mimo dućana i ne pokušavajući da mu se približi.

O tome je podnio izvještaj vali-paši. Ali, valiija nije mogao sebi izbiti iz glave ono što je utuvio, pa je onda odredio binbašu Karanfila. Kada je ovaj, ničega se ne plašeći, htio dići Mehmed-efendiju iz njegova dućana, on se mašio za oružje pa, prolazeći između njih, jednom Arnautu odsjekao ruku i pobjegao. Od pušcanih metaka, koji su za njim Arnauti ispalili poginuo je Jevrejin, telal, zvani Toska, a tada je, ni kriv ni dužan, ranjen i mula Salih Mahalić(?).

Kada se ovom prilikom začula pucnjava iz pušaka u čaršiji, među čaršilijama je ponovo došlo do uznemirenosti, pa su zatvorili čaršiju, jer nisu željeli da Arnauti i dalje ostanu u Sarajevu.

Vali-paša je uvidio da je između Arnauta i Sarajlija nastalo neprijateljstvo, tako da se to nije moglo nikako izgladiti, a s druge strane nije mogao Arnaute udaljiti, jer to ne bi bilo pametno. Pošto se sada bila prvi puta pojavila strašna bolest kolera u Sarajevu, vali-paša je smatrao pametnim da svoj konak prenese u Travnik, ranije sjedište vezira. I u mjesecu rebiu-l-ewwelu 1252.

godine (16. XI - 18. VII 1836) on je svoj vezirski konak prenio u Travnik.

Spomenuti valija je još ranije molio Dvor da rasporedi u Bosnu sadašnjeg muhafiza tvrđave Ada Kale mirimirana Bošnjaka Osman-pašu Sulejmanpašića, sa nešto vojske, da mu pomogne da provode u život svoju namjeru da spriječi sve te neprilične postupke i da odmah pristupi popisu i organiziranju carske vojske, koja se zove redifa.

S tim u vezi, Dvor je navedenog Osman-pašu odredio pod komandu spomenutog valije i tamo ga poslao.

Naređeno je rumelijskom valiji Ahmed Zekerijja-paši da on pošalje vojsku u Bosnu. Ahmed Zekerijja-paša je, izvršavajući visoki carski ferman, odmah popisao i poslao.

Jedan od buntovnika, o kojima je gore bilo riječi, bio je bijeljinski mutesellim Sarhoš Ali-paša, koga je valija htio dovesti u pokornost. Kada je spomenuti paša za to saznao, digao je stanovništvo okolice, nahuškao ga i krenuo prema Travniku. Čim je on krenuo i vali-paša je pošao iz Travnika sa raspoloživom vojskom i krenuo na njega.

Na prostoru između Žepča i tvrđave Vranduk, u jednoj dolini, koja se i sada zove Ali-pašina Dolina, došlo je do okršaja. Poslije krvave borbe, Ali-pašini ljudi su pobijedili, pa su pobjegli, a vali-paša ih je tjerao sve do Bijeljine.

Ali-paša se bio utvrdio u bijeljinskoj tvrđavi, pa je neko vrijeme odolijevao napadima. Međutim, kadija toga kadiluka Sarajlija hadži Munib-efendija i još neki viđeni ljudi, došli su valiji, navodeći kao razlog da se kasaba sačuva od pustošenja, a djeca i žene poštede straha i zamolili da se paša smiluje i da ih poštedi. Vali-paša je uslišao njihovu molbu i spomenutom Ali-paši pružio sigurnost i ostavio ga na miru, odustavši od borbe, a Ali-paša se pokorio valiji.

Vali-paša se, uzevši Ali-pašu sa sobom, mjeseca džumade-l-ahira 1252. godine (13. X - 11. XI 1836) vratio u Travnik. Kasnije je navedenog pašu protjerao u Trapezunt, gdje je i umro.

Spomenuti vali-paša je 11. ša'bana 1252. godine (21. XI 1836) protjerao u razna anadolska mjesta: livanjskog muftiju Šakir-

efendiju i prvake Livna Fehim-efendiju, hadži Abdiju, Hasan-bega Kulenovića iz Jajca, kadiju Abdiju iz Jezera i Mula Muju iz Sarajeva, koga su optužili kod valije da je taj koji je nedavno tražio da se čaršija zatvori.

Tada su formirana dva tabora rezervista među stanovništvom Bosne. Od toga je otpalo na grad Sarajevo dvije stotine nefera, pa je popis završen do konca mjeseca ša'bana 1252. godine (početak decembra 1836).

Tadašnji kadija Sarajeva Sarajlija Sejjid Mir Muhamed-beg Fadil-efendija smijenjen je 1. ša'bana 1252. godine (11. XI 1836), a za kadiju je postavljen učeni kadija Abdulah-efendija. Ali, taj kadija nije došao u Bosnu, nego je odredio da namjesto njega tu dužnost, kao naib, vrši Sarajlija Mehmed Hasib-efendija.

Koncem mjeseca ša'bana te godine (1. - 10. XII 1836) stigao je u Sarajevo jedan odred turske vojske pod komandom mirilive Riza-paše, koji je upućen od strane Dvora u vojsku bosanskog valije.

Takoder je sredinom mjeseca šewwala (19. - 28. I 1837) stigao u Bosnu hadži Jakub-efendija, koji je od Dvora upućen, u svojstvu visokog činovnika, u konak bosanskog valije.

Dana 25. muharrema 1253. godine (30. IV 1837) poslano je mnogo zabita neredovne vojske iz Prizrena pod komandom Ali-age, a 29. rebiu-l-ewwela 1253. godine (4. VII 1837) iz Janjine, pod komandom Hasan-age, u valijinu vojsku.

Rezervisti konjanici Bosanskog sandžaka, čiji je alajbeg i mutesellim Sarajeva bio Mustafa-beg Babić po carskoj milosti i fermanu izdatom mjeseca džumade-l-ula 1253. godine (13. VIII - 1. IX 1837) dalje je zadržan kao sarajevski mutesellim, a pošto mu je dodijeljena čast sandžak-bega, pod njegovu komandu stavljeni su svi upisani konjanici rezervisti, a pod tim se podrazumijevaju bosanske spahije, koji se vode kao vojna lica.

Nakon što je spomenutom Mustafa-paši Babiću, po carskoj milosti, data čast mirilive, odmah je data čast mirilive i Sarajliji Muhammedu Fadil-efendiji Šerifoviću nad rezervistima konjanici-ma sandžaka Zvornika i Hercegovine. Tako je sada navedeni promijenio poziv, to jest, prešao je iz reda uleme u red vojnih

lica. Njemu je dodijeljen *mutesellimluk* nad Gradačcem, Gračanicom i Maglajem.

Vali-paša je pristupio pripremama u namjeri da buntovnike na Krajini suzbija i primjerno kazni, a ostalo stanovništvo da dovede u red. Kada je pozvao vojske koliko mu je bilo potrebno i opremio je ratnom opremom, onda je za svoga kajmekama odredio tadašnjeg čehaju Ahmed Bahri-bega da namjesto njega upravlja ejaletom. Sa ono vojske što je imao, u subotu 1. džumade-l-ahira 1253. godine (2. IX 1837) krenuo je iz Travnika i preko Banje Luke otišao u Krajinu. Prevaljujući konak po konak, kada je stigao u selo Lipnik, tri sata daleko od Majdana, poslao je svoju bujuruldiju svim odgovornim ljudima ejaleta 17. džumade-l-ahira 1253. godine (18. IX 1837) da ih obavijesti o svemu onome što se usput zbilo. Prijepis te bujuruldiije se niže navodi:

Nakon oslovljavanja slijedi:

“Uz pomoć i milost Svevišnjeg, kada smo krenuli iz Travnika, prevaljujući konak po konak, Svevišnji nam je olakšao da stignemo u polje kod Majdana.

Ima već mjesec-dva kako prema svojoj urođenoj buntovnoj prirodi Mehmed-beg, *mutesellim* Krupe i Murad-beg, *mutesellim* Ostrošca, čine zla na Krajini. Oni su se povezali sa izdajnikom Mustafa-begom iz Petrovca¹⁵⁸ i drugim izdajnicima na Krajini, pa nastoje da tamo izazovu bunu. Zbog toga ih je od ovog našeg pokreta, sljedstveno onome: ‘izdajica se uvijek boji’, iznenada obuzeo strah, pa su sirotinju u toj okolici zaveli, stavili im se na čelo i povelili ih u selo Lipnik, kod kule Džafer-bega, brata Murat-begovog, tri sata udaljenosti od kasabe Majdan, da se bore protiv nas. Čim smo, sutradan po dolasku u kasabu Majdan, za to saznali, odmah smo krenuli prema tome selu. Naša konjička i pješadijska carska vojska se odmah postrojila u guste redove i hrabro krenula naprijed.

Kada su vojnici Arnauti, kao prethodnica, na njih udarili, spomenuta rulja osjetila je da neće moći nikako izdržati.

¹⁵⁸ Bosanskog. (Napomena priređivača)

Pobacali su puške, uvidjevši da tu više ne mogu ni minute ostati, psujući svojim starješinama, krenuli su kud koji i svi se razbježali.

Spomenuta kula bila je u posjedu izdajnika Džafer-bega, brata navedenog Murat-bega. Kako je spomenuti bio u njoj, naređeno je da se kula spali i sruši sa zemljom.

Svi oni koji budu činili ono što ne treba uvijek će ovako biti uništeni i neka je svakome jasno da će ovako proći.

Da biste svi bili upoznati što se dogodilo, izdaje se ova bujuruldiya Bosanskog divana i sandžakâ Klisa i Zvornika i šalje iz polja kod Lušci-Palanke.”

Vali-paša je iz mjesta Lipnika krenuo pema Bihaću, pa pošto je prošao granicom i kaznio nasilnika, vratio se i došao u Travnik. Sada je ponovo izdao i poslao svoju bujuruldiyu od 9. redžeba 1253. godine (9. X 1837), u kojoj se objašnjava šta su sve činili u tim krajevima a čiji se prijepis u cijelosti navodi:

Nakon oslovljavanja, slijedi:

“One zločince, koje su poslali mutesellimi Krupe i Ostrošca, Mehmed-bega i Murat-bega, u kuli Lipnik, u nahiji Majdan, pobjedonosna carska vojska, koja se nalazi pod mojom komandom, a sastavljena je od konjanika, pješaka i arnautske vojske, u jednom je naletu razbila, tako da nisu mogli ni puške ispaliti, nego su svi pobjegli. Kao što vam je u ranijoj bujuruldiyi saopćeno, mi smo naredili da se ta kula zapali i da se do temelja njeni kameni zidovi sruše.

Spomenuta rulja došla je do Jasenice u Bihaćkom kadiluku, u koju su prispjeli i dvojica mutesellima. Ali, oni se tamo nisu mogli zadržati, pa su se odatle svi razbježali.

Mutesellim Krupe Mehmed-beg sa nekoliko svojih ljudi je pobjegao u tvrđavu Bužim, a Murat-beg u tvrđavu Ostrožac. S Božijom pomoći, mi smo krenuli iz Jasenice i kada smo stigli u Bihać, navedeni Murat-beg, uvidjevši da se neće moći održati u tvrđavi, sam je pobjegao u brda.

I stanovnici Ostrošca i Krupe su u strahu, zajedno sa svojom čeljadi pobjegli u brda, pa su iz svake tvrđave poslali u Bihać nekoliko starijih, pametnijih ljudi i zamolili da ih se poštedi.

Stoga je sa naše strane svakome dat oprost, pa smo s vojskom došli do Ostrošca i naredili da svako boravi na svom mjestu.

I majka spomenutog Murat-bega, zajedno sa njegovom djecom, došla je sama i zamolila da mu se prijestupi oprost. I mutesellim Krupe Mehmed-beg poslao je svoga čovjeka da zamoli da mu se greške oprost.

Pošto su navedeni svoje prijestupe priznali, čovječnost nalaže da se grijesi opraštaju onima koji mole i to je uzeto u obzir, pa su im prijestupi oprošteni.

Mutesellim Krupe Mehmed-beg nam je doveden, a došao je i Murat-begov brat Džafer-beg. Za Murat-bega se ne zna da li je bio pobjegao Austrijancima ili se negdje zavukao. Nije se mogao pronaći, ali za njim se traga. Hvala Svevišnjem, sada se svi nalaze pod zaštitom njegovog veličanstva i dovedeni su u pokornost.

U Ostrožac je za mutesellima postavljen moj kaftan-aga, a u Krupu moj mirahor Veli-aga. Stanovništvo tih tvrđava se obavezalo da više neće praviti neprilike i da će se uvijek pošteno vladati. Ukoliko među njima bude takvih koji bi htjeli činiti nevaljalštine, svi će zajedno sa mutesellimom odmah takve uhvatiti i nama ih poslati. Svi stanovnici iznad sedam godina života, jedan za drugog će jamčiti. Stanovnici svake tvrđave, već prema svojim mogućnostima, obavezuju se da će platiti od pedeset do sto pedeset hiljada groša. Ukoliko se stanovnici bilo koje tvrđave suprotstave ovoj obavezi, bit će kažnjeni i naredit će se da im se imovina preda da bi se njihove obaveze naplatile. U tome su uzeti njihovi pismeni senedi i naredeno je da se u tom smislu izda i sudska odluka.

Gore navedena dvojica: Mehmed-beg i Džafer-beg sa trideset-četrdeset svojih saučesnika - nitkova, dignuti su sa svojim porodicama iz mjesta u Krajini, gdje su živjeli, pa su svi protjerani u tuđinu, a naredeno je da im se i kuće popale.

I ona kula, u navedenoj Jasenici, odavno je postala leglo zločinaca, pa je svako ko je imao namjeru počiniti neko zlo dolazio tamo sa po dvadeset-trideset nitkova. Čim bi za to saznali, i oni nitkovi iz njene okoline bi odmah dolazili, pa bi se tu dogovarali, a oglas im je davan sa dva pucnja iz dva timur-topa. Za to

vrijeme bi silom oduzimali hranu i od muslimana i od raje u okolici i pravili smutnje kakve su htjeli. Utvrđeno je da su se u dvadeset-trideset godina tačno trinaest puta ti zločinci tamo okupljali i podizali bune. I ovaj puta, kako je svojstveno toj zlikovačkoj družini, osim što su za svoju družinu otimali hljeb i ostale živežne namirnice, oko dvije hiljade grla ovaca i tri stotine grla goveda od sirotinje su silom oteli. Jedan dio toga poklali su i pojeli, a jedan su dio otjerali sa sobom. Kada se saznalo da su oni, s jedne strane, izazivali pobunu, a s druge, nanosili štete sirotinji, postalo je nužno i sa šerijatskog, razumnog i vjerskog stanovišta, prije nego dušmani od toga vide koristi, da se i ta kula potpuno spali i da se naredi da joj se i kameni temelji sruše. Naređeno je da se ona dva topa, koja su u njoj bila, prenesu u tvrđavu Bihać.

Na ovaj način spašena je sva sirotinja nastanjena u okolnim kadilucima i njihovim selima. S Božijom pomoći, sada je zaveden red, a svi izdajnici vjere i države i tlačitelji sirotinje i raje su pohvatani. Kada su im još i kuće spaljene, mi smo se vratili u Ostržac.

Kada smo došli u kadiluk Novosel, naređeno je da se popale kuće izdajnika Mustafa-bega, iz Petrovca, i njegovih sinova Mehmed-bega, Osman-bega i drugog Mehmed-bega i kuće nekoliko njihovih saučesnika pokvarenjaka. Njihova su čeljad odvedena i protjerana iz ejaleta.

Zabit muslimana u Petrovcu Omer-beg, pošto nije izvršio naređenje, koje mu je nedavno izdato, da uhvati navedenog Mustaj-bega, svrgnut je i bačen u tamnicu. Kako je Mustaj-beg sa pokvarenim sinovima pobjegao u šumu, naređeno je da se pronadu, uhvate i nama predaju. Ako ih tamo ne nađu, da ih posvuda traže i bilo kada da ih uhvate nama će ih predati.

Od raje, muslimana i stanovnika Petrovca i Novosela, uzeta je pismena obaveza da Mustaj-begu i sinovima više neće dopustiti da kroče na područje kadilukâ Petrovca i Novosela. Ako bi dolazili u njihove kadiluke, pa ih ne uhvate ili im budu davali hranu, muslimani i raja su se obavezali da će platiti po pedeset hiljada groša.

Odatle smo krenuli i putujući napravili nekoliko konaka i stigli u Livno.

Pošto su Livnjaci bili uvjereni da ćemo im kuće popaliti zato što su oni prošle godine, bez ikakva povoda, porušili konake umrlog Firduz-bega, zamolili su da ih poštedito i obavezali se da će konake umrlog Firdus-bega obnoviti. Povodom te njihove molbe, uzeta je obaveza stanovnika da maloljetnoj djeci umrlog Firdus-kapetana naknade štetu za konake u iznosu od četiri stotine kesa u novcu.

Binbaša Ibrahim-beg Bušatlija, koji je bio vinovnik nereda u tom kraju, smijenjen je sa položaja binbaše i bačen u tamnicu. Od uglednika je bačen u tamnicu i hadži Ćato i juzbaša Sulejman-beg, iz Kupresa, nije se do sada opametio, nego je postupao protuzakonito, pa je uhapšen.

Dobrotom Svevišnjeg Allaha, a s ciljem zavodenja općeg reda i sigurnosti u tim krajevima, kažnjeni su svi koji su izazivali bunu i u petak 6. redžeba (6. X 1837), sa pobjedonosnom vojskom, koja je pod mojom komandom, stigli smo u Travnik.

Od onih prijestupnika, koje smo sa sobom doveli, oni koji budu zaslužili pogubljenje bit će pogubljeni, a oni koji budu zaslužili progon, bit će zajedno sa svojim obiteljima prognani u tuđinu da se više nikada ne vrate u Bosanski ejalet.

Hvala Svevišnjem Allahu, ovako je ejalet očišćen i za sirotinju osiguran mir i red. Zbog toga je izdana i dostavljena ova bujuruldiya da je primite na znanje."

Ova bujuruldiya izdana je iz Divana Bosanskog ejaleta sa sandžacima Klis i Zvornik te poslana u Travnik.

Iako je nemoguće da su svi ti jadni krajišnici, navedeni u ovoj bujuruldiji, bezgrješni, ipak većina njih nije napravila nikakvog prijestupa. Sva ta nasilja i skretanja s pravog puta, što im je pripisano, kao i tolike nepravde i nasilja prema njihovim ženama i djeci, nisu dolazila samo od vali-paše, koji je po svojoj prirodi bio takav, nego je tome u mnogome doprinio tadašnji kapetan Majdana Derviš-beg, pokvarenjak, koji je sve to još više raspirivao i prikazivao kako uistinu nije bilo. Konačno je i toga

pokvarenjaka stigla zaslužena kazna, pouzdano se zna da se nije spasio.

Tadašnjem uglednom kadiji Abdulah-efendiji isteklo je vrijeme nijabeta 1. ša'bana 1253. godine (31. X 1837) pa je taj kadijski položaj ustupljen Mehmed Šerif-efendiji. Ali, taj kadija nije došao u Bosnu, nego je odredio da tu dužnost, umjesto njega, obavlja Sarajlija Mehmed Hasib-efendija.

U četvrtak, 10. ša'bana 1253. godine ili 28. oktobra, po starom kalendaru, u dućanu mesara Abdulaha Bubana kada je izva-gao meso od jedne zaklane ovce, izašlo je devet i po oka, a loja je iz nje izvađeno oko jedanaest oka. Pošto je to rijetkost, sve je to odneseno na sud i zavedeno u sidžil.

Spomenuti vali-paša je od onih zatvorenika, koje je doveo iz Krajine: Mehmed-bega, kapetana Krupe, Murat-bega, kapetana Ostrošca i ostale njihove pristalice, predao jednom konjičkom miralaju carske vojske Jusuf-begu da ih sprovede u Istanbul 4. šewwala 1253. godine (1. I 1838) i da se protjeraju u razna mjesta u Anadolju. Taj konjanik bio je miralaj iz sastava rumelijske vojske.

U to vrijeme je u Sarajevu izbila pobuna duhova. U mnogim su se kućama pojavile velike buke, što je bilo zastrašujuće. To se naročito dešavalo u kući bajraktara hadži Abdije Džafića (u ulici Ulomljenici), gdje je ovo bilo najjače i najduže trajalo. Iako od toga ni ljudima ni životinjama nije bilo nikakve štete, niti nekih posljedica, ipak se u stanovništvo uvukao neki strah od toga. Konačno, zbog toga, uz odobrenje vlasti, uvedeno je nekoliko hodža, koji prave zapise i nekoliko popova, pa su ih odbili i Božijom pomoći to je prestalo.

Vali-paša je još ranije protjerao Banjalućanina Nazif-agu, sina Hifzi-efendije Đumišića, pa je sada, u saferu 1254. godine (26. IV - 24. V 1838), prognao i njegovu ženu i poslao je za njim.

U mjesecu džumade-l-ahiru 1254. godine (22. VIII - 19. IX 1838) spomenuti valija je došao iz Travnika u Sarajevo, pa pošto se tu zadržao tri dana, vratio se u Travnik.

Čim je istekao rok nijabeta Mehmed Šerif-efendiji na položaju sarajevskog kadije 1. ša'bana 1254. godine (20. X 1838)

razriješen je te dužnosti Sarajlija Mehmed Hasib-efendija, a za kadiju toga kadiluka postavljen je dotadašnji kadija Beograda Sejjid Mustafa-efendija Salihefendić. On je došao u Sarajevo da obavlja dužnost kadije.^{*283}

Tadašnjem miralaju nad dva tabora carske pješadijske vojske u Sarajevu Ali-begu, fermanom je dodijeljena čast sandžak-bega. Iza toga je taj alajbeg otišao u Hidžaz i obavio hadž, pa kada se opet vratio u Bosnu, dobio je naziv hadži Ali-paša.

Koncem mjeseca ša'bana 1254. godine (8. - 17. XI 1838) u Bosnu su iz Istanbula stigli upravitelj službe građevinarstva Abdulhalim-beg i upravitelj glavne tophane Mazlum-beg, koji su carskim fermanom određeni i poslani da izvrše uvid na svim malim i velikim topovima, koji se nalaze u tvrđavama i utvrđenjima Bosanskog ejaleta. One koji su među njima još upotrebljivi i koji se mogu popraviti, treba detaljno popraviti i postaviti na svoja mjesta, a one koji se ne mogu popraviti treba prebaciti u Istanbul. Utvrditi tačno koliko je potrebno da se još pošalje topova iz Istanbula.

Tadašnji sarajevski kadija Sejjid Mustafa-efendija, sin Mehmeda Salihefendića, posljednjeg safera 1255. godine (14. V 1839) oženio se u Sarajevu Afifom iz hadži Idrisove mahale, kćerkom mula Mehmeda.

Tadašnji vladar čestiti sultan Mahmud Drugi bolovao je petnaest-dvadeset dana pa je, odazivajući se pozivu: "Vrati se, dušo, svome Stvoritelju", u ponedjeljak 19. rebiu-l-ahira 1255. godine (13. VII 1839) preselio u vječni svijet. Mladi princ čestiti sultan Abdulmedžid-han ustoličen je na carski prijesto u smislu Božije zapovjedi: "Mi smo te učinili vladarem na zemlji!" Čim je obukao carsku odoru, odmah je oglašeno širom Carstva i naredeno visokim carskim fermanom, izdatim 20. rebiu-l-ahira 1255. godine (4. VII 1839) da se u svim džamijama i mesdžidima, za vrijeme bajrama i džuma-namaza, u hutbama pred džematima, spominje njegovo carsko ime. Ujedno je naredeno da se

*283 Na njegovom muhuru stoji:

"Prah pod nogama četverice prvih halifa. Mustafa, sluga roda Muhammedova."

ispaljuju hici iz topova, kako u prijestonici tako i u tvrđavama pokrajina hilafeta.

Ferman o tome stigao je u Bosnu zadnjeg dana rebiu-l-ahira 1255. godine (12. VII 1839).

U to vrijeme je petnaest ljudi, koji su bili prognani iz Krajine, pomilovano od novog vladara, pa su oslobođeni i vratili su se svojim kućama.

Tada je i Sarajlija Mehmed Tefvik-efendija Adžemović, koji je imao tu čast da bude u službi velikog vezira kao njegov vekilharač, po nekim važnim poslovima, fermanom od početka džumade-l-ahira 1255. godine (12. - 21. VII 1839) poslan u Bosnu, a stigao je tamo koncem džumade-l-ahira 1255. godine (31. VII - 9. VIII 1839). Pošto je obavio povjerene mu poslove kod vali-paše i mutesarrija Hercegovačkog sandžaka Ali Galib-paše, posjetio je svoju rodbinu u Sarajevu i vratio se u Istanbul.

Zbog uzastopnih ratova, koji su trajali oko sto pedeset godina pa sve do sada, u Carevini je poremećena uprava. Kada je novi sultan zasjeo na prijesto, on je sve svoje misli usredsredio na reformu državne uprave i na pitanje osiguranja mira stanovništvu i raji.

Kao prvi zadatak kojeg je trebalo provesti naznačeno je pitanje osiguranja života, imovine i časti, jer sve do te godine tako krupne stvari kao što su pogubljenje ljudi, progonstvo i novčana kažnjavanja, bili su u nadležnosti sandžak-begova i valije, i zavisilo je od njihove pravičnosti. Na taj način je bezbroj onih, koji ništa nisu zgriješili pogubljeno, njihova cjelokupna imovina oduzeta, a mnogo njih je prognano u tudinu i novčano kažnjeno.

Zbog toga je sadašnji sultan te sramote dokinuo.

Svi koji čine i najmanji grijeh bit će izvedeni pred sud, pa onako kako budu optuženi sud će raspraviti, pa ako trebaju biti kažnjavani, neće se kažnjavati mimo šerijatskih propisa. Ako bude Šerijatom propisano pogubljenje, ili neka druga kazna, onda o tome treba podnijeti ilam Dvoru, koji će sud dostaviti sa svojim arzom.

Dvor će to uskladiti sa Šerijatom i kada to Dvor razmotri i kako treba utvrdi da je neka presuda u skladu sa Šerijatom, od

cara će se izdati dopuštenje za izvršenje presude. Dok ne stigne sultanovo odobrenje, i takvi koji su počinili velika krivična djela ne smiju se ni javno ni tajno pogubiti, niti nad njim izvršiti presuda. Ako bi se neko usudio da to učini, bez obzira na kom visokom položaju se nalazi, i na njega će se primijeniti kazna koja se primjenjuje i na ostale, pa će se i prema tome na isti način postupiti.

Imovina onih koji su po Šerijatu i kanunu osuđeni na smrt neće se oduzimati u korist države, niti će njihovi nasljednici biti lišeni svojih nasljednih prava.

Ukratko, niko nikome ne smije samovoljno nasrtati na život, imovinu, čast i ugled.

Drugo pitanje je pitanje vojske.

Do sada se nije gledalo na to koliko u jednoj pokrajini ima stanovnika, pa se iz nekih uzimalo previše, a iz nekih premalo vojnika. Oni koji su uzimani u vojsku, ostajali su u toj službi dok su živi, pa je zbog toga dolazilo do opadanja priraštaja, a to je izazivalo nazadak i u zemljoradnji i u trgovini. Zbog toga car taj propis sada ukida.

Iz svakog ejaleta uzimati vojnika prema broju stanovnika, na pravičan način, a kada odsluže četiri-pet godina u vojnoj službi bit će otpušteni, a uzimat će se drugi koji će ih smijeniti.

Treće pitanje je pitanje poreza.

Što se tiče poreza, oni se većinom svaljuju na sirotinju i nemoćne, a ne na zabite i prvake, koji su gotovo bili pošteđeni. Car dokida ovakve metode.

Od svakoga se imaju naplaćivati porezi u zavisnosti od njegovih mogućnosti, odnosno imovnog stanja. Sva ostala pitanja koja su u vezi sa ovom materijom izmijenjena su i riješena na najbolji način. Sve je to regulisano visokim zakonom od 28. ša'bana 1255. godine (5. X 1839) koji se zove "tanzimat-i hajrije" (Spasonosna uredba), a pročitao je na skupu na koji su pozvani na trg Gülhane u carskom dvoru: ulema, veziri, viši i niži činovnici i u prisutnosti sultana. Svi su prisutni taj zakon svesrdno prihvatili.

O tome je izdat časni ferman - Hatti Humajün i razaslan po svim vilajetima u kojima je oglašeno da se ubuduće ima po ovim

odredbama postupiti. Spomenuti Hatti Humajün dostavljen je u Bosanski ejalet, gdje je prispio u prvoj dekadi mjeseca ramazana 1255. godine (8. - 17. XI 1839). Iako je rok nijabeta koji je zauzimao Sejjid Mustafa-efendija Selimefendić bio istekao 1. ša'bana 1255. godine (10. X 1839) po carskoj milosti produžen mu je rok za tri mjeseca, pa pošto mu je i taj produženi rok istekao, smijenjen je koncem šewwala 1255. godine (28. XII 1839 - 5. I 1840). Na taj položaj imenovan je 1. zu-l-ka'deta 1255. godine (6. I 1840) uvaženi mula Mehmed-efendija, ali spomenuti nije došao u Bosnu. Pošto je o tome vali-paša podnio svoj izvještaj, određen je da namjesto njega tu dužnost obavlja Sarajlija Mehmed Hasib-efendija, sin hadži Ibrahimov.^{*284}

Protiv zaima Mehmed-bega Halilbašića, stanovnika Sarajeva, bila je podnesena prijava vali-paši u vezi s nekim neredima, pa kada je valija izdao bujuruldiju da ga se privede, on se tome odupro i pošto je negdje pobjegao izdata je druga bujuruldija od 1. muharrema 1256. godine (5. III 1840) kojom je naredeno da se dobavi živ ili mrtav u Travnik.

Pouzdanost se zna da spomenuti zaim Mehmed-beg, nije bio od onih ljudi koji čine nered i smutnje. On je bio oženjen sestrom Mustafa-paše (Babića), sarajevskog mutesellima, kćerkom Omer-bega Šabića. (S njom je imao samo jedno žensko dijete, po imenu Hašema.) Međutim, kako se nije slagao sa spomenutom hanumom, on se, nešto ranije, s njom razveo. Zbog toga se navedeni paša na njega izuzeo, pa ga je optužio za neke smutnje i nered i, da bi ga kaznio, podnio je ilam valiji. Bojeći se osvete, spomenuti beg je nekud pobjegao.^{*285}

^{*284} Odmah je pred narodom javno pročitan.

^{*285} Kasnije se navedena Zubejda-hanuma udala za Mehmed-bega Sokolovića, sina (izostavljeno ime) iz mahale Sinan, u Sarajevu. On je s njom imao sinove: Omer-bega, Ali-bega i Ahmed-bega.

Hašema-hanuma, kćerka gore spomenutog zaima Mehmed-bega Halilbašića udala se za hadži Lutfagu Ćurčića, sina Derviš Mehmed-age - serdengečtije, iz Buzadžizade hadži Sinanove mahale u Sarajevu. Od djece iza njih ostale su samo dvije kćeri i to: Hasena-hanuma i Sidika-hanuma. Prva spomenuta bila je žena hadži Svrze Husein-age, a druga je za ovim siromahom. (A ja sam Muhamed Enverija Kadić.)

Sredinom mjeseca rebiu-l-ahira 1256. godine (12. - 20. VI 1840), izdat je visoki ferman po kojem je određena vrijednost zlatnog i srebrenog novca, koji je tada bio u opticaju:

"Madar" dukat	49,5 groša;
stari "rumi" dukat, tj. "mahmudija"	65 groša i 50 para;
novi "rumi" dukat, tj. "seri mahmudija" ..	27 groša i 10 para;
"funduk" dukat	36 groša i 15 para;
"rubija"	9 groša i 4 pare;
"istanbul" dukat	22 groša i 25 para;
"stari adli" dukat	18 groša i 35 para;
"novi "adli" dukat	17 groša;
"hajrije" dukat, tj. novi jirmi	19,5 groša;
"lujica" ili "sufurin" tri u jednom dukatu - portugalski zlatnik	143,5 groša;
"direkli rijal"	22,5 groša;
"garbun", tj. "rublja rijal"	16,5 groša;
"pet franaka", zvani "francuski rijal"	20 groša i 10 para;
neprobušeni "frank"	3 groša i 14 para;
probušeni "frank"	3 groša i 10 para;
"kušli rijal"	21,5 groš.

Istanbulskim i misirskim "zeri mahbub" dukatima se određuje vrijednost prema dirhemu zlata od po 41 groš.

U to vrijeme, iako je među sarajevskim ešrafima Munib Ahmed-efendijom Glodom i hadži Osman-begom Dženićem, postojala rodbinska veza, koja je bila tanka, između njih je došlo do spora oko vlasništva nad jednim malim hanom, blizu Sarajeva, u selu Vučja Luka, na putu za Kladanj i Olovo, tri sata hoda daleko od Sarajeva. Kada su prijatelji obiju strana nastojali da ih izmire, oni to nisu prihvatili. Svaki od njih je pojačavao svoje neprijateljstvo i raspirivao vatru smutnje. Pošto je taj spor iz dana u dan poprimao sve veće razmjere, a pristalice jedne i druge strane postajale brojnije, to ni tadašnji sarajevski mutesellim Mustafa-paša nije znao kako da ih smiri. On je držao stranu spomenutog hadži Osman-bega, pa njemu davao za pravo, ali s

tim se nije zadovoljio navedeni Ahmed-efendija. Budući da je bio vrlo darežljiv, a volio je i provod, imao je dosta svojih pristalica, pa ga se nije moglo privoljeti da popusti i to je arsom dostavljeno vali-paši.

Tim povodom je vali-paša obojicu pozvao u Travnik. Ali, pošto je Ahmed-efendija predosjećao da je protiv njega podnesena prijava valiji, pa da ga valija zbog toga ne bi kaznio, on je izbjegavao da mu ode, a ni njegove pristalice nisu ga od toga odvrćale. Sav ološ digli su na noge i učinili da se čaršija zatvori.

Kada je spomenuti Mustafa-paša vidio šta stanovništvo ovom pobunom smjera, te da mu se izmiče vlast iz ruku, potajno je otišao u Travnik.

Vali-paša, saznajući kako se stanovništvo pobunilo, uputio je svoje pismeno upozorenje da se smire, sadržano u bujuruldiji izdatoj 9. džumade-l-ula 1256. godine (9. VII 1840), koju je poslao po tadašnjem travničkom kadiji Sarajliji hafiz Salih Redžai-efendiji Uzunoviću (sinu Ibrahim Hilmi-efendije) i dao mu je i jednog agu svoga konaka i poslao ih u Sarajevo da i usmeno svijet pozovu na pokornost. Kada su ova dvojica stigla u Sarajevo, pozvali su ispred stanovnika njihove predstavnike, pa su pred njima otvorili i pročitali bujuruldiju koju su sa sobom donijeli. Evo prijepisa te bujuruldije.

Poslije oslovljavanja, slijedi:

“Mi smo čuli da je ovih dana u Sarajevu bilo toliko nereda da je trebalo dosta vojske da odmah interveniše. Ali, pošto su stanovnici i sirotinja Božiji emanet, a svi stanovnici nisu nevaljali nego ih je većina poštena, pa ako bi se sa jakom vojskom na nasilan način nastupilo i poštenu svijet bi doživio nepravdu, pa su najprije zatražena obavještenja.

Vidi se iz sljedećeg da nikada nije bilo koristi od okupljanja masa koje se suprotstavljaju volji sultana, pa ni od ovoga okupljanja nema nikakve koristi. Da je to što su počinili oni o kojima je riječ samo šteta, svima vam je jasno i u to ste se osvjedočili. Od našeg dolaska u vilajet, koji nam je po visokoj carskoj milosti dodijeljen, nema se nama što prigovoriti. Svi poštenu, bilo

da se radi o muslimanima ili raji, ostvarili su i ostvaruju mir kakav nikada nisu imali. Sa naše strane, osim dobrote i plemenitosti, ništa drugo nije učinjeno. Zahvaljujući Allahovoj milosti, svi oni koji su zla činili i zaslužili da ih se kazni - kažnjeni su, i time nije prema njima učinjena nikakva nepravda. Ono što su sami zaslužili, dobili su. I ubuduće će se, ako Bog da, ovako činiti. S te strane nema niko ništa prigovoriti, ni od Šerijata, a ni od države. Ako budete imali nekih drugih potreba, koje bi trebalo da nam stavite do znanja, to ne treba činiti na skupovima. Vama su uvijek otvorena naša vrata, nas koji smo od njegova veličanstva postavljeni da stanovništvu i sirotinji - raji osiguramo miran život i održavamo red i poredak u zemlji. Nikada neće biti vraćen ni onaj niži, a ni viši, kada dođe da nešto traži ili se potuži. Sve što budete tražili uvijek će se rješavati po Šerijatu i kanunu. Prema tome, ako nešto imate tražiti, to treba saopćiti redovnim putem. Međutim, mi smo iznenađeni ovakvim vašim nepoželjnim postupcima. S obzirom na ono što se dogodilo, bili smo odlučili da lično dodemo tamo sa dosta vojske, topova i ratne opreme. Ali, da ne bi poštena sirotinja stradala, još jednom smo preispitali svoj postupak, pa da bismo sa sebe skinuli odgovornost, donijeli smo navedenu odluku da tako postupimo.

Vi gore spomenuti, kojima se ovo upućuje, čim primite ovu našu naredbu, odmah tako postupite i navedenu skupinu rasturite. A ako imate nešto da nam saopćite, onda to učinite kako pristoji poštenim ljudima, u skladu s časnim Šerijatom, uzvišenim kanunom i na zadovoljstvo njegova veličanstva sultana, pošteno kažite, pa će se po šerijatskim i državnim propisima sa naše strane postupiti.

Ako ne budete učinili sve da tu skupinu rasturite, mi ćemo stvar riješiti onako kako su je rješavali neši prethodnici za njihova vremena i ovo ćemo s uspjehom privesti kraju. Ako vi nastavite sa postupcima, koji se kose s voljom njegova veličanstva, onda te nevolje neka idu na vaš vrat. Vi ste u tome pogriješili i sami ste svoj mir poremetili. Tada će s naše strane biti poduzeto

ono što treba i mi ćemo lično sa velikom vojskom, topovima i ratnom opremom tamo doći, pa čuvajući one poštene, koji nisu skrivali, da im ne učinimo kakvo zlo, nevaljale koji su to učinili kao i one koji i dalje budu to činili, kaznit ćemo onako kako se kažnjavaju i ostali kao što su oni, jer mi smo dužni da sve uradimo kako bismo zaveli red, mir i sigurnost stanovništvu i sirotinji raji u ovom ejaletu.

Kada budete primili na znanje da ćemo, s Božijom pomoći, strogo paziti na ono što je naša dužnost, razmislite o tome i to imajte na umu. Trudite se da postupate onako kako biste sebi osigurali spas i ovoga i onoga svijeta, i nastojte da nas obavještavate o svemu što se zbiva. Svi ste dužni da se pošteno vladate. Ukoliko se pojave opet oni nevaljalci, pa ustraju u lošim postupcima, da ne bi bilo štete poštenima, vi se ne miješajte među njih. Neka svako svoga posla gleda, uzdajući se u Allaha, da će se ti njihovi nevaljali postupci kako treba srediti.

Da bi takve stigla zaslužena kazna za koju su sami krivi, vi nas trebate najhitnije o svemu aršovima obavještavati. Tim povodom izdaje se ova bujuruldija u ime Bosanskog divana i Zvorničkog i Kliškog sandžaka, koja vam se iz Travnika šalje.”

Kada je pročitana ova bujuruldija, ona dvojica koji su bili određeni kao što im je bilo naređeno, otpočeli su je i usmeno objašnjavati i davati vezirove savjete.

“Ova skupina, o kojoj je riječ, neka se razide i neka se svako bavi svojim poslom. Jedino, prema ranijoj bujurulđiji, navedeni Ahmed-efendija i njegovi drugovi, koji su pozvani kod valije, trebaju mu otići i izraziti svoju pokornost.

Što se tiče ostalog stanovništva i svega onoga što su do sada nepoželjno učinili, uzima se kao da nije ništa ni bilo, nikome se neće prigovoriti.”

Kada su im sve tako objasnili, svi su bili zadovoljni, pa se tako ovo završilo.

Međutim, narod je bio protiv da ona dvojica odu u Travnik i izraze svoju pokornost prije nego im dode iz Travnika jamstvo da će se vratiti kada tome udovolje. Spomenuti Ahmed-efendija,

da bi se riješio briga, imao je namjeru da ode u Travnik, ali se nije nikako mogao izmaći od svojih saučesnika, koji su ga čvrsto držali, pa se činilo da neće ni otići.

Kada su se ona dvojica zaduženih za to vratili u Travnik, vali-paša je odmah počeo pripremati veliku vojsku da krene u Sarajevo. I oni lahkomisleni, koji su komandovali u Sarajevu, postupili su isto tako, pa su podigli stanovništvo u Visokom i Fojnici. Ali, kako to nije bilo neka opća stvar za koju bi se trebalo boriti, mnogi su se zavukli u selo ili na svoje čifluke, a mnogi su se u putu lijeno kretali, tako da ih se na mejdanu u palanki Vitez (između Travnika i Busovče) vrlo malo sakupilo. Upustili su se u borbu sa vali-pašinom vojskom i izdržali su sat-dva, i Sarajlije su bili prisiljeni da se povuku.

Vali-paša je krenuo sa svojom vojskom prema Sarajevu i ulogorio se u Sarajevskom polju 22. džumade-l-ahira (21. VIII 1840).

Neke kolovode ove bune su se posakrivale, a neke su pobjegle, pa je i Ahmed-efendija, sa svojim pristalicama, utekao u Dubrovnik.

On je sazvaio ostale stanovnike i pošto ih je dobro ukorio, između njih je, iz reda čaršinlija, četrdeset jednog zadržao u zatvoru. Ako se ubuduće i u najmanjoj mjeri učini nešto nepoželjno, pa ako te koji to čine ne uhvate i ne pošalju valiji, od ostalih prisutnih uzeo je on obavezu u pismenom obliku da će platiti državnoj kasi pet stotina hiljada groša i dopustio im zatim da odu.

One koje je zadržao u zatvoru, vezane i okovane protjerao je na otoke u Rumeliju.

Pismena valijina bujuruldija od 23. džumade-l-ahira 1256. godine (22. VIII 1840) koja se niže u prijepisu doslovno donosi, poslana je sarajevskom kadiji da se od onih koji su upropastili i uništili državnu imovinu oduzme i naknadi šteta.

“Za ono što se ovih dana zbilo u Sarajevu glavni vinovnik je kajmekam mutevellija Ahmed-efendija (to je Ahmed Munib-efendija Glodo). S njim zajedno su još bili: Rašid-efendija Alikadić, hadži Salih-efendija Pandža, Osman-beg Šir zaim, hadži Ahmed Krkbeš, hadži Murat Sjeniĉak, bivši baš-aga hadži Salih,

Mula alemdar Bolakli. To su ti izdajnici, koji su uzimali opremu iz tvrđave i upropastili je, te od esnafa oduzimali stvari i pare za hranu.

Pošto vrijednost toga treba nadoknaditi, to ćete uz odobrenje suda, posredstvom našeg mubašira, koji je za to određen, uz učešće uglednih ljudi i ostalih koji su nužni, sve njihove nekretnine i pokretnine, čitluke, kuće, dućane, bašče, mlinove i ostalo što imaju, bilo u Sarajevu, na području kadiluka ili na drugom mjestu, sve posebno popisati i sastaviti deftere, pa izvršivši procjenu potpisane i ovjerene deftere nama dostaviti. A to sve povjeriti pouzdanim ljudima da ih čuvaju tamo gdje se nalaze. Ako nema sigurna mjesta gdje bi bili pohranjeni, onda sve to staviti u masivne magaze, pa odrediti pouzdane ljude koji će ih čuvati, kako se ne bi pomiješali, dok ne stigne naša naredba šta će se dalje s tim činiti.”

Tako je ta naredba glasila.

Tadašnji mutesellim Sarajeva Mustafa-paša Babić smijenjen je 25. džumade-l-ahira 1256. godine (24. VIII 1840), a namjesto njega postavljen je tadašnji miriliva rezervne konjice Zvorničkog i Hercegovačkog sandžaka (suvari redifi mesure), Sarajlija Fadil-paša Šerifović. Mustafa-paša je postavljen za mutesellima Banje Luke.

Osim gore spomenutih vinovnika bune, svim ostalim stanovnicima dato je opće pomilovanje bujuruldivom izdatom 29. džumade-l-ahira 1256. godine (28. VIII 1840), a ovo je njen prijepis:

Nakon oslovljavanja slijedi:

“Neredi koji su se zbili u Sarajevu, a koje je izazvao tadašnji kajmekam mutevellije Gazi Husrev-begova vakufa Ahmed-efendija, zahvaljujući milosti Svevišnjeg Allaha, i zaštiti njegova veličanstva, sada su otklonjeni. Ostvaren je i zaveden mir i red među stanovništvom, sirotinjom i rajom, kako se samo može zaželjeti. Dobro su poznata imena začetnika svih dosadašnjih buna i nereda u Sarajevu, kao i onih koje su se sada zbile, zbog kojih su pošteno stanovništvo i sirotinja uvijek trpjeli, sada su protjerani tamo gdje treba, po Anadolu i Rumeliji. Ali, začetnik ovih nereda nije

uhvaćen, on je pobjegao, a to je gore navedeni Ahmed-efendija, čiji su saučesnici: hadži Ahmed Krkbešević, Osman-beg Šir, hadži Salih-efendija Pandža, Rašid-efendija Alikadić, bivši baš-aga hadži Salih (Šogolj) i sin mu Osman, hadži Murat Sjeničak, Salih Hadžić, hadži Salih Telalović, Salih-aga Vrago, Salih-aga Košto, Mustafa Tabučija, hadži Mustafa Šenbel, derviš Mustafa Đumrukčija, Mehmed alemdar Sahanić, Mustafa Vreto alemdar i njegov brat, Sulejman-aga Mašić, hadži Osman Repovac, Mustafa Talirević, Salih Terzija, Mehmed Berber, Mustafa Žunić, Čajničanin Mehmed-aga, Kujundžija Osman, Ahmed Džido, Pašan Smajkanović, Ibrahim Gaćanlija, hadži Abdija alemdar Berber, Osman Muzdedžija, hadži Ibrahim Bureković, hadži alemdar Slinić, čizmedžija Derviš Borčak, handžija Smajić, Luftulah-aga Ćurčić, Mustafa Muminefendić, Alija kazaz Arnautović, njegov brat Salih, Ibrahim terzija, Fezija Hadžiomerović, Salih Mahalić, hadži Pašan alemdar Pinjo i Mula alemdar Buluklija, za njima se traga i čim budu uhvaćeni i oni će biti protjerani u Anadoliju.

Osim gore navedenih, svim ostalim stanovnicima, starijim od sedam godina od nas se opraštaju prijestupi koje su počinili.

Gore navedeno stanovništvo obavezuje se da više ni u najmanjoj mjeri neće činiti ništa što je nepoželjno. Ako ipak među njima bude takvih koji učine i najmanju stvar koja je protivzakonita, pa ako ne budu uhvaćeni i nama predati i ako se njihova imena budu prikrivala, ili se ovi koji trebaju biti prognani prime u ovom kraju i sakriju, a nama ne izruče, pa se budu dešavale stvari koje se kose se datim nam pismenim obavezama, s Božijom pomoći, mi ćemo opet doći i dati obavezu u iznosu od hiljadu kesa novca, u korist državne blagajne, na ime obaveze, od stanovništva naplatiti ili nešto drugo poduzeti.

U tome smislu izdaje se ova bujuruldija Bosanskog divana i Kliškog i Hercegovačkog sandžaka iz logora u Sarajevskom polju."

Dok je vali-paša boravio u logoru u Sarajevskom polju, izdao je svoju bujuruldiju od 29. džumade-l-ahira 1256. godine (28.

VIII 1840) kojom je postavio za kajmekama mutevelliju Gazi Husrev-begova vakufa (Sarajliju) hadži Osman-bega Dženetića.

Vali-paša je sa cjelokupnom vojskom krenuo iz Sarajevskog polja u Travnik 1. redžeba 1256. godine (29. VIII 1840).

Neki odmetnici od raje nahije Drobnjak u Hercegovačkom sandžaku, udružili su se sa onim iz Morače i sa uskocima i počeli se ponašati suprotno pravilima. Da bi ih kaznio i doveo u red, uzeo je sa sobom i mutessellima Gacka Smail-aga Čengića i njegovu vojsku, pa je tamo otišao. U omjeru prema neprijateljima, njih je bilo vrlo malo, pa su poraženi. Poginulo je oko dvadeset Nikšićanina zajedno se dosta muslimana Sarajlija, koji su na tu stranu pobjegli. Kad je riječ o izbjeglicama, to su one Sarajlije koje su ranije bile poražene u borbi koju je vodio Vedžihi-paša. Tada je većina njih prebjegla u Hercegovinu, prešla u Gacko i sa Smail-agom ponovo išla u boj.

Od viđenih Sarajlija, koji su izginuli u mjestu zvanom Meltićak, koje se nalazi u nahiji Drobnjak su: hadži Pašan alemdar Pinjo, Sulejman-aga Mačković i Salih-aga Hadžić.

Kasnije je određen da te ustanike kazni i uništi, kako su i zaslužili, mutessarif navedenog sandžaka Ali Galib-paša Stočanin, pa je on pripremajući i opremajući potrebnu vojsku zatražio pojačanje od bosanskog valije. Vali-paša je odredio Sulejman-bega, binbašu arnautske vojske, koja je bila pod njegovom komandom, i Mehmed-agu, agu svoga konaka sa petnaest Arnauta, juzbašu Mehmed-agu sa jednim topom i dvadeset i trojicu tobdžija da se nadu uz pašu i 15. ša'bana 1256. godine (12. V 1840) poslao ih je u pravcu Mostara.

Vedžihi-paša, valija Bosanskog ejaleta, smijenjen je 1. ša'bana 1256. godine (28. IX 1840) a namjesto njega je, na osnovu carskog fermana, postavljen Mehmed Husrev-paša u čast vezira visokog stepena. Nije rečeno da treba njegov prethodnik Vedžihi-paša doći odmah u prijestonicu, nego je njegovom nasljedniku Mehmed Husrev-paši dat visoki ferman od prve dekade ša'bana 1256. godine (28. IX - 7. X 1840) da odmah krene iz Beograda i brzo stigne u Bosnu, obavi primopredaju i kada to izvrši da navedenog uputi u Istanbul.

MEHMED HUSREV-PAŠA SAMAKOVLJA

1. ša'ban 1256. godine (25. IX 1840)

(Od šewwala 1257. godine (13. XI - 14. XII 1841) veliki vezir Izzet Mehmed-paša, po drugi put. Smijenjen.)

Od redžeba 1258. godine (8. - 6. IX 1842) veliki vezir Mehmed Emin-paša, po četvrti put. Smijenjen.)

Kada je spomenutom paši, po carskoj milosti, data visoka čast vezira i dodijeljen valiluk nad Bosanskim ejaletom sa Kliškim i Zvorničkim sandžakom, prema visokom carskom fermanu naredeno mu je da ne čeka u Beogradu svoga nasljednika, uvaženog ferika Kamil-pašu, nego da za beogradskog kajmekama postavi tadašnjeg miralaja carske vojske Husein-bega, koji se tamo nalazio, a on da ide odmah u Bosnu.

Spomenuti Vedžihi-paša nije ništa o tome znao, a 23. ša'bana (19. V) ovaj je već stigao u Travnik. Kada je Vedžihi-paši predan carski ferman kojim se poziva da ide u Istanbul, obavio je sve što je trebalo u vezi sa predajom i u četvrtak 26. ša'bana (23. X) kako je to propisano, krenuo je iz Travnika.

I ovaj veliki Mehmed Husrev-paša je 26. ša'bana 1256. godine (24. X 1840) poslao juzbašu Orhan-bega i pod njegovom komandom sto pedeset vojnika kao pojačanje hercegovačkom mutesarrifu Ali Galib-paši.

Kada je spomenuti Ali Salih-paša sa vojskom, koju je pokupio i opremio, došao u Gacko, za komandanta vojske odredio je Husrev-bega, iz Trebinja. Njega i svoje sinove: Rizvan-bega i Zulfikar-bega poslao je sa vojskom u nahiju Drobnjak, a on je ostao u Gacku.

Ova vojska, koja je ušla u navedenu nahiju, otpočela je krvav boj sa odmetnicima, koji su se bili okupili u mjestu zvanom Tušine. U roku od dva sata, koliko je borba trajala, stradalo je stotinu i sedamdeset neprijatelja, pa su njihove odsječene glave

sakupili i ostavili na jednom mjestu. Ostale odmetnike su gonili, kuće im rušili i pustošili. Na taj način je, u roku od dvadeset sedam dana od pogibije Smail-age Čengića, izvršena osveta nad tim odmetnicima.

Svojom bujuruldiom od 11. ramazana 1256. godine (6. XI 1840) spomenuti valija, u cilju dogovora o nekim važnim pitanjima o Bosanskom vilajetu, pozvao je odgovorne ljude i to: iz svakog kadiluka i nahije po dvojicu pametnih ljudi s tim da se svi nađu u Travniku na dan 20. ramazana 1256. godine (15. XI 1840).

Kada su došli u subotu navečer u Travnik, sve ih je pozvao kod sebe, pa je pred svima njima otvorio i pročitao uredbe "Tanzimati hajrije." Pošto im je saopćio da će oni koji se budu ogriješili o ove uredbe biti strogo kažnjeni i da će kazna odmah biti izvršena, dao im je odobrenje da se vrate u svoj kraj.

Dana 27. ramazana 1256. godine (21. XI 1840) jednog od svojih aga carskog kapidžibašu hadži Mustafa-agu, poslao je u Sarajevo sa dodatkom carskoj kajjimi da to tamo, pred svim stanovnicima pročita i saopći da je, prema carskom kanunu, Sarajevo postalo sjedište ejaleta.

Kada je valija spomenuti paša (Mehmed Husrev-paša) saznao da je u Sarajevo stigao početkom ramazana (27. X - 5. XI 1840) nama već poznati Ahmed-efendija Glodo sa svojim drugovima, koji je bio pobjegao u Dubrovnik od ranijeg valije Vedžihi-paše, došla je njegova bujuruldija kojom poziva njega i njegove drugove da dodu u Travnik.

Gore spomenuti efendija je u svom mahzaru iznio opravdane razloge koji ga sprečavaju da dode u Travnik i iskaže svoju pokornost, ali valija to nije htio uvažiti. Zbog toga je vali-paša izdao svoju bujuruldiu 15. ramazana 1256. godine (11. XI 1840) upućenu ulemi i uglednicima Sarajeva, čiji sadržaj donosimo:

"Gore spomenuti efendija i njegovi drugovi su službeno pozvani da dodu kod nas, pod uvjetom da im se neće naštetiti ni časti, ni imovini, a ni životima. Spomenuti Ahmed-efendija je u nešto neosnovano posumnjao, pa je odbio da nama dode i s nama se sastane, što se razabire iz njegovog pismenog mahzara.

Ukoliko se taj efendija i njegovi drugovi sklone kod nas to će, u svakom pogledu, biti za njihovo dobro, jer će biti pod zaštitom njegovog carskog veličanstva. Ako odbiju doći, to će biti za njih pogubno i pokajat će se, a time i stanovništvu nanijeti zlo.”

Kada je valijina bujuruldija, kojom je ovako strogo naredio, data na znanje, oni su odmah krenuli u Travnik. Poslije susreta valija ih je tu zadržao.

Tada je vali-paša dotadašnjeg mutesellima kadilukā i nahijā: Sarajeva, Rogatice, Višegrada, Visokog, Fojnice, Prozora i Neretve - Fadil-pašu Šerifovića, koji je bio i miriliva spahije Hercegovackog i Zvorničkog sandžaka, smijenio 7. šewwala 1256. godine (2. XII 1840), a namjesto njega postavio miralaja bosanskih spahija hadži Jakub-bega.

U ponedjeljak 25. redžeba 1256. godine (22. IX 1840) tačno u deset sati (ala turka), sultan Abdulmedžid-han dobio je sina princa Muhammeda Murata. Tim povodom izdat je visoki ferman, koji je u Bosnu stigao posljednjeg šewwala 1256. godine (24. XII 1840) kojim je naredeno da se upućuje dova Allahu u slavu njegova veličanstva i za dug život i zdravlje carevića, te da se, na uobičajen način, u svim mjestima provodi slavlje sedam dana ispaljivanjem hitaca iz topova, pet puta na dan, u vrijeme namaza.

Budući da je isteklo vrijeme službovanja sarajevskom kadiji Mehmed-efendiji 1. zu-l-ka'deta 1256. godine (25. XII 1840), to je valjalo razriješiti i postaviti Sarajliju Mehmed Hasib-efendiju, koji je vršio tu dužnost namjesto njega.^{*286, *287, *288}

*286 Na muhuru Mehmed Hasib-efendije pisalo je:

“Sluga ponosa svijeta, Mehmed Hasib.”

*287 Od prosa koji se nalazio u carskom hambaru sarajevske tvrđave, a koji je bujuruldiom valije ranije prodat stanovništvu grada, nalazi se 11936 groša u rukama uglednog hadži Abdulaha Zafraniye sandžaktara. Ovim novcem je sada otkupljeno 3490 oka prosa, po cijeni od četrnaest para po oki i u navedeni hambar pohranjeno.

1. muharrema 1259. godine (1. II 1843) (Sidžil 79, str. 10.)

*288 Valijinom bujuruldiom od 19. rebiu-l-ahira 1259. godine (19. V 1843) u Banju Luku poslan je jedan buljuk konjanika carske redovne vojske, koji se nalazio u gradu Sarajevu. (Sidžil 79, str. 245.)

Do dolaska novopostavljenog kadije, valijinom bujurul dijom od 1. zu-l-ka'deta 1256. godine (25. XII 1840) određen je da obavlja dužnost kadije Sarajlija hadži Mustafa Muhibbi-efendija.

Da ne bi zadao strah spomenutom, nama već poznatom Ahmed-efendiji i njegovim drugovima, koje je navedeni valija zadržao u Travniku, on je slučaj povodom događaja koji su se ranije zbili, ustupio ministarstvu pravde u Istanbulu na razmatranje. Pa kada je stigao visoki carski ferman da ih uputi u Istanbul, vali-paša ih je u četvrtak 6. zu-l-ka'deta 1256. godine (1. I 1841) s počastima tamo poslao.

Još za vrijeme bivšeg valije Vedžihi-paše pričalo se o nasiljima koje je činio, pa su, s vremena na vrijeme, od stanovnika pristizale pritužbe na njega, i bilo je na razmatranju kako da se s njim riješi. Međutim, što su se više između njega i stanovništva produbljivali nesporednosti on je postajao sve žešći, pa je stoga činio razne protuzakonitosti suprotstavljajući se sultanovoj volji, i to je prouzrokovalo da je smijenjen.

Sredinom ramazana 1256. godine (6. - 15. XI 1840) izdat je carski ferman, kojim je određen jedan visoki činovnik Dvora, po imenu Selim-beg, sa zadatkom da provede istragu i utvrdi sve nasilje i protuzakonitosti koje je počinio Vedžihi-paša, kao i to da nepristrasno i objektivno utvrdi razloge bune i poimenično njene kolovođe, pa sve to dostavi Dvoru da bi se odmjerila odgovarajuća kazna. Taj Selim-beg došao je u Sarajevo 15. zu-l-ka'deta 1256. godine (8. I 1841).

Njemu je dakle naredeno da objektivno ispita i utvrdi sva nasilja i protuzakonitosti koje je počinio gore spomenuti, kao i uzroke i imena onih koji su prouzrokovali bunu, i o tome podnese ilam o pravom stanju. Ubuduće će se i u Sarajevu, kao što se to čini i u ostalim krajevima Carstva, formirati savjetodavno vijeće, sastavljeno od iskusnih i uglednih Sarajlija, pa će se sa njima dogovarati o upravljanju ejaletom.

S tim u vezi sada je formirano takvo vijeće, sastavljeno od onih koji su dostojni Boga, a to su sarajevski muftija Šakir-efend-

ija, Mustafa-efendija Gačanin, Abdulah-efendija Fočak, hadži Salih-aga Pinjo, hadži Abdi-aga Zafranija, hadži Omer-aga alemdar Prozorac, hadži Omer-aga alemdar Demerdžija, Ahmed-aga Šahinagić, hadži Abdi-aga alemdar Sloboda, hadži Derviš-aga Ibrahimović, Osman-aga Sočo, hadži Mustafa-aga Hrustemagić (ranije se zvao Čengiće), Hamid alemdar Sarač, hadži Abdi-aga Džaferović (to je potomak Džafića hadži alemdara), Sulejman-efendija Pobro, Sulejman-beg (drukčije zvani Kulović), Salih-aga Iblizović, Muhamed-aga Kutijarević, Salih-aga Vragović (drugo ime Ragibović), hadži Salih-aga Telalović, Muhamed-beg Dženetić spahijski binbaša, Mehmed Zaim Hrasnica, Abdi-aga Koldžo i Muhamed-aga Ibširić. Ti ugledni ljudi odabrani su bujuruldijom valije od 5. zu-l-hidždžeta 1256. godine (28. I 1841) i imenovani su u medžlis kao njegovi članovi.

Među gore pobrojanim nekoliko njih imali su naziv alemdara, a u službenim spisima nisu tako navodeni. Razlog tome je očito to što navedeni naslov dolazi iz omraženog janjičarskog odžaka, a smatralo se da taj naziv podsjeća na janjičarski fanatizam.

Naprijed spomenuti valija je čvrsto odlučio da sjedište vezira prenese (iz Travnika) u Sarajevo, koje je sada odabrao kao sjedište valija. Ali, pošto su prethodne valije do tada stalno imale sjedište u Travniku, a kako su pašin konak na Gorici i neka mjesta u tvrđavi bila prilično dotrajala, da ne bi opteretio stanovništvo on je svoju mnogobrojnu pratnju, sastavljenu od pješadije i arnautske vojske, iskoristio da ta mjesta popravi koliko je bilo moguće. Bujuruldijom od 9. zu-l-hidždžeta 1256. godine (1. II 1841) naredio je da se za njegov konak i vojsku pripremi, na ime dnevnog sljedovanja: dvije stotine i pedeset hiljada oka pšenice te šezdeset i pet hiljada oka ječma, pa ipak nije promijenio sjedište.

U to vrijeme je slučajno grom pogodio jednu kulu u tvrđavi Stolac u Hercegovačkom sandžaku, u kojoj je bila municija, i gotovo da se cijela tvrđava srušila.

Isto tako, u to vrijeme dogodila se jedna tragična drama, kakvoj nema ravne. To se zbilo ovako:

U Havadže Kemaludin mahali, u gradu Sarajevu, udovica Merjema, kći Ahmedova, koja je ostala iza svoga umrlog muža Mustafa-alemdara Mornjakovića i njeni odrasli sinovi: Abdija, Ibrahim i Sulejman, te maloljetni Mehmed i punoljetna kći Atija, stanovali su u svojoj kući koja se nalazila u spomenutoj mahali. Međutim, taj Abdija se stalno družio sa pokvarenjacima. Odao se uživanju i opijanju, činio nevaljalštine i pravio nered. Ona druga dvojica, Ibrahim i Sulejman su kao poštene i odgojeni mladići bili uvijek zauzeti svojim zanatskim radovima i brinuli se o izdržavanju kuće.

Kada su jednom prilikom njih dvojica otišli na svoj čiftluk, koji se nalazio u nahiji Kreševo, da tamo srede neke poslove, spomenuti Abdija je, sa svojim saučesnicima: Mustafom Krk Jelanom, sinom Smajlovim, porijeklom iz Beograda, Ahmedom Šahmanovićem i Bajrom Topalom, kako su se zvali okorjeli zločinci, 28. zu-l-hidždžeta 1256. godine (20. II 1841) došao u kafanu, koja se nalazila u Hadži Idrisovoj mahali, zvanoj Žabljak, pa pošto su se izopijali, taj Abdija je noću u šest sati (ala turka) s njima otišao do svoje kuće. Iako su ulazna vrata bila dobro zabravljena, oni su se nekako neopaženo uvukli u kuću, pa je sa tim svojim nesretnim saučesnicima polahko ušao u sobu gdje mu je majka spavala. Njegova jedna majka ležala je na jednom dušku sa maloljetnim sinom Mehmedom, a njegova sestra spomenuta Atija, ležala je na minderu. I dok su spavali, spomenuti bezvjernik Abdija je zaklao nožem svoju majku, mrski zlikovac Mustafa Krk Jalan zaklao je njegovu sestru Atiju, a prokleti Ahmed Šahmani zaklao je maloljetnog Mehmeda, i tako su ih poubijali. Ti prokletnici su se te noći pritajili i sutradan, u subotu, ostali su u toj kući. Sve što je bilo po kući stvari, pa i Atijin čeiz u sanducima, posakrivali su, što ispod podova, a što u bunaru.

Toga dana, po običaju, dolazile su žene iz komšiluka i rodbina u posjetu, kucale na vrata, pa pošto su vrata bila zabravljena, kao da nema nikoga, vraćali su se.

Oni prokletnici, toga dana, uoči nedjelje, po akšamu, potajno su izašli iz kuće i razišli se. Prokleti Abdija otišao je svojoj

sestri po majci Fatimi, koja je bila udata za kujundžiju Muharem-agu Kumašina, u Jakub-pašinoj mahali, u Sarajevu, gdje je bila nastanjena, i tu je prenoćio.

U nedjelju, sutradan, opet je došao svojoj kući i kucao na vrata, ali niko mu nije otvorio i nikakav glas se nije čuo. Potom je došao do kuće svoga komšije Ahmed-age Novalije, pa kada je upitao: "Je li moja mati tamo?", i kada mu je odgovoreno da nije i da treba ući u svoju kuću, preskočio je zid, koji ga je dijelio sa tim komšijom. Kada je ušao u kuću i ugledao da su mu majka, brat i sestra zaklani, pretvarao se da gorko plače, i jaučući otišao je u sud i obavijestio o tome.

Nakon toga, određeni su istražitelji koji su došli na lice mjesta. Pošto je izvršen uvidaj, Abdija je upitan da li na nekoga sumnja da je u ovo umiješan, a on je pokazao na dvojicu dundera, koji su nedavno bili uzeti da rade na ovoj kući, pa su ta dvojica odmah privedena. Pošto se poslije provedenih ispitivanja i provjeravanja ispostavilo da su nevini, onda je tadašnji muteselim Sarajeva hadži Jakub-beg podvrgao ispitivanju sve stanovnike te mahale i kada se posumnjalo da bi to mogao biti Abdijin posao, odmah je navedeni Abdija zatvoren. U istrazi je priznao da je on počinitelj ovog zločina. Ujedno je izjavio da su u tome bili saučesnici: navedeni Mustafa, Ahmed i Bajro, pa su i oni odmah pronađeni i bačeni u haps.

Iza toga su na šerijatskom sudu, gdje su bili prisutni svi ugledni ljudi toga kraja, prilikom saslušanja, na opće zaprepaštenje, javno priznali da je gore navedeni Abdija nožem i svojom rukom zaklao svoju majku, Mustafa spomenutu Atiju, Ahmed navedenog maloljetnog Mehmeda, a da je navedeni Bajro držao svijecu.

Nakon što su pojedinačno priznali, sastavljen je propisani ilam suda i poslan u Istanbul. To je bilo u skladu sa propisima da se ilam sastavi i dostavi vijeću ministarstva pravde na razmatranje.

Na osnovu izdate časne fetve od šejhu-l-islama da se navedeni Abdija, Mustafa i Ahmed, u prisutnosti nasljednika pogube, a navedeni Topal Bajro Salih, pošto je bio saučesnik zločina, od dana hapšenja u toku jedne godine okuje u bukagije i odredi da

radi najniže poslove. U tom smislu izdat je visoki carski ferman koncem mjeseca rebiu-l-ahira 1257. godine (11. - 20. VII 1841) i kada je prispio u Sarajevo, navedeni Abdija je pogubljen na Baščaršiji, gdje se svijet okupljao, u blizini džamije Minnet-zade Mehmed-bega. Navedeni Bajro je okovan u bukagije.^{*289}

Dana 1. rebiu-l-ewwela 1257. godine (23. IV 1841) smijenjen je Sarajlija hadži Mustafa-efendija, koji je vršio dužnost naiba u Sarajevu, a od toga datuma postavljen je za kadiju Mehmed Tabaković Šerif-efendija. Kako on nije došao u Bosnu, ispred sebe je odredio, kao svog naiba, Ahmed Naim-efendiju i poslao ga u Bosnu. Navedeni Ahmed Naim-efendija je iz Šimena.

Taj naib se oženio Nefisom, kćerkom Hasana Šakira iz Hadži Sejdinove mahale, u Sarajevu 29. rebiu-l-ewwela 1257. godine (21. V 1841).^{*290, *291}

Za smještaj regularne carske vojske, koja je bila u Travniku, otpočela je izgradnja kasarne u rebiu-l-ahiru 1257. godine (23. V - 20. VI 1841).

Uz visoki carski ferman, koji je izdat od sultana spomenutom valiji u vezi sa smaknućem spomenutih ubica, u obrazloženju velikog vezira rečeno je da on treba biti prisutan. Dana 14. džumade-l-ahira 1257. godine (5. VI 1841) spomenuti valija došao je u Sarajevo i pošto je izvršeno smaknuće, kako je gore navedeno, tri-četiri dana proveo je u Sarajevu, pa se vratio u Travnik.

Tih dana došlo je mnogo municije, topovskih duladi i ostale ratne opreme poslana iz Istanbula, da se smjesti u carske tvrđave Bosanskog ejaleta, što je i učinjeno.

^{*289} Ovo je bio prvi slučaj koji je, prema propisima gore navedenog zakona Tanzimat-i hajrije, u Istanbulu razmotren i potvrđeno ovo smaknuće, pa je i izvršeno. Međutim, sve do ove godine, oni koji su bivali na položaju bosanskog valije koga su htjeli oni su smicali, vješali i naređivali da se izvršavaju druge kazne, jer je to bilo u njihovim rukama.

^{*290} Na njegovom pečatu stoji:

"Sejjidin Ahmed Naim."

^{*291} Na jednom hudžetu koji je izdao spomenuti Muhibbi-efendija 15. muharrema 1257. godine (9. III 1841) na njegovom je muhuru stajalo:

"Sluga Vjerovjesnika Šerijata - Božiji rob Mustafa Muhibbi."

Ibrahim-efendija iz Cazinske tvrđave u nahiji Ostrožac je, obilazeći neke kadiluke, jedan dio stanovništva digao na bunu i usudio se da širi lažne vijesti. Međutim, njega je vali-paša stigao, uhvatio i 21. redžeba 1257. godine (7. IX 1841) protjerao u Rumeliju.

Tih dana se Ali Galib-paša, *mutesarraf* Hercegovine, sastao u kasabi Konjic sa mirimiranima i mirilivama, *mutesellimima* i ostalim odgovornim ljudima ejaleta, pa su preuzeli na sebe sljedeće obaveze sadržane u mahzaru:

- da stanu nakraj neželjenim postupcima stanovništva koje ono u posljednje vrijeme, tu i tamo, vrši;
- da nadu načina da više ne bude nereda;
- ukoliko se to dogodi, da se svi podignu da to spriječe;
- da niko ne pruža, ni u najmanjoj mjeri, pomoć onima koji se usude dizati buku i stvarati nered, bilo rječju ili djelom, javno ili tajno i
- da nastoje da se sve visoke naredbe odmah izvršavaju predano i odvažno.

Oni su taj mahzar predali visokom službeniku Dvora, nama već poznatom Selim-begu, koji je bio određen da provede istragu o onome što se zbilo za vrijeme bivšeg valiye Vedžihi-paše. Kada je svoj zadatak završio, na polasku za Istanbul, predali su mu mahzar da ga on preda Dvoru. Navedeni je krenuo iz Bosne 11. šewwala 1257. godine (26. XI 1841).

Spomenuti valija smijenio je dotadašnjeg *mutesellima* kadilukâ i nahijâ: Sarajeva, Višegrada, Rogatice, Visokog, Fojnice, Prozora i Konjica, konjičkog miralaja Bosanskog sandžaka hadži Jakub-bega, a namjesto njega postavio je za *mutesellima* 1. zu-l-hidždžeta 1257. godine (14. I 1842) Arif-bega, kajmekama redovne konjičke carske vojske.

Bosanski ejalet sastojao se od sedam sandžaka a to su: Bosna, Hercegovina, Novi Pazar, Zvornik, Travnik, Banja Luka i Bihać. A redovna vojska, koja je bila u njima: zaimi, timarnici, spahije i posada u tvrđavama, poznate kao *mustahfizi*, za vrijeme prethodnog valiye Mehmed Vedžihi-paše bili su podijeljeni

u četiri alaja, a svaki alaj nazivan je po svome sandžaku: Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, a rezervna konjica nazivala se pobjedonosna vojska. Prema novom pravilu za ustrojstvo vojske, propisano je da svaki alaj ima: mirilivu, miralaja, kajmekama, binbašu, kol-age, juzbaše, mulazime-čauše, subaše, a doneseni su i drugi propisi.

Za mirilivu alaja Bosanskog i Hercegovačkog sandžaka postavljen je (Sarajlija) Mustafa-paša Babić, a za mirilivu Kliškog i Zvorničkog alaja postavljen je (Sarajlija) Fadil-paša Šerifović.

Na taj način svi alaji carske vojske, organizirani u svojim tabovima, obučeni u propisane uniforme, svake godine, za vrijeme ljeta, na smjenu, na odgovarajućem određenom mjestu, obučavani su po dva mjeseca. Pošto je tako propisano sa najvišeg mjesta, prvi puta održana je obuka prošle godine, za vrijeme ljeta, pa su i ove godine 1258. (1842/43) za vrijeme ljeta i to od 1. džumade-l-ula do konca džumade-l-ahira (10. VI - 7. VIII 1842) bili na obuci alaji Bosanskog i Kliškog sandžaka, a od 1. redžeba do konca ša'bana (8. VIII - 5. X 1842) alaj Zvorničkog sandžaka.

Ako bilo ko od zabita ili nefera, iz ma kog razloga ne dode na obuku, oduzet će mu se timar i dati drugome. U tom smislu izdata je valijina bujuruldija od 15. rebiu-l-ahira 1258. godine (26. VI 1842) kojom je navedena vojska pozvana na mjesto vježbe. Hercegovački alaj vršio je obuku u Hercegovini.

Dotadašnjem naibu sarajevskog suda Mehmed Šerif-efendiji Tabakoviću istekao je rok nijabeta 1. džumade-l-ula 1258. godine (10. VI 1842) a namjesto njega postavljen je Ali Riza-efendija Baltić. Kako on nije mogao doći u Bosnu, opunomoćio je ranijeg naiba Ahmed Naim-efendiju da on vrši tu dužnost.

Uoči subote 1. džumade-l-ahira 1258. godine (10. VII 1842), Božijim davanjem, u sarajevskoj čaršiji, na mjestu zvanom Abadžiluk, izbio je požar, proširio se na okolicu, pa je izgorjelo mnogo zgrada i dućana. Pričinjena je velika šteta (izgorjela je cijela sarajevska čaršija).

Prema onome što su stručnjaci, određeni da procijene štetu, približno utvrdili, u defteru su nabrojane zgrade koje su izgorjele i ostala imovina koja je u požaru nestala. Po onome što je

zapisnički uvedeno na sudu bilo je: tri hiljade sedamdeset i devet dućana, magaza i odaja, a u pokretninama šteta je približno iznosila trinaest tovara i trideset i dvije hiljade i četiri stotine groša.

Pravednom vladaru toga vremena njegovom veličanstvu sultanu Abdulmedžid-hanu, rodio se carević u srijedu 17. ša'bana 1258. godine (24. IX 1842) u 11 sati kome je dato ime Abdulhamid-han. Sedam dana i sedam noći na smjenu su pucali topovi, iz tvrđave i utvrđenja, i ispred svih kuća i ljetnikovaca sijali su kandilji kao razasute zvijezde, gdje su veziri i ostali visoki dostojanstvenici provodili slavlje. Koncem ša'bana 1258. godine (27. IX - 5. X 1842) stigao je visoki ferman da se ovo oglasi širom Carstva, po običaju slavlje provodi pucanjem topova pet puta na dan, pa je i u Sarajevu provedeno veselje.

Pošto je gore spomenuta timarska vojska završila obuku, vali-paša ih je sve vratio svojim kućama.

U njegovoj bujuruldiji, izdatoj 27. ramazana 1258. godine (3. XI 1842) koja se tiče onih koji nisu došli, stoji kako je niže navedeno:

Poslije oslovljanja slijedi:

“U najboljoj namjeri, a za dobrobit uzvišene vjere, od formiranih alaja rezervne timarske konjice u Bosanskom ejaletu, tri alaja pozvana su na obuku i to: bosanski, zbornički i kliški alaj, pa kada su upoznati sa tim kako se vrše razne vještine i kako se izvode napadi, završile su se obje smjene i vraćeni su svojim kućama.

Prema defteru, potpisanom od nas, koji se šalje zajedno sa ovom bujuruldijom, iz gore spomenuta tri alaja navedena su imena vojnika koji nisu došli u svoje alaje, niti su mogli dokazati da su se našli u svojoj smjeni. A svrha davanja timara i jeste ta da se i u ratu i u miru timarnici odazovu i dodu na određeno mjesto i da se založe da postavljene zadatke izvršavaju. U tome se sastoji njihova dužnost, nisu zaslužili da uživaju timare, jer bi njihovim uživanjem državnu imovinu upropaštavali, to je u skladu sa voljom njegovog carskog veličanstva, osnovnim odredbama, koje se odnose na carsku konjicu. Zbog toga se strogo naređuje da se svi timari, koje posjeduju oni koji su u defteru

zavedeni od države, oduzmu, a da se jedan primjerak ovjerenog i potpisanog deftera, u kome će se iskazati količina hrane pokupljene kao desetina, nama dostavi. To je strogo naredeno.”

Mutesellim Sarajeva i ostalih nahija, kajmekam rezervne spahijske konjice Bosanskog sandžaka Arif-beg, smijenjen je sa te dužnosti 1. zu-l-hidždžeta 1258. godine (3. I 1843), na mjesto njega postavljen je za miriliva rezervne konjice Zvorničkog i Hercegovačkog sandžaka Fadil-paša Šerifović.

Tih dana je spomenuti valija krenuo u obilazak, pa je obišao kasabe i palanke Bosanskog ejaleta i utvrdio u kojoj su mjeri dotrajale carske tvrđave i utvrđenja, a potom se vratio u Travnik. Po povratku je pozvao u Travnik odgovorne ljude ejaleta i članove savjeta radi dogovora o popravci i uređenju dvadeset i jedne tvrđave i utvrđenja, koji su ruševni i koje je nužno popraviti.

Svi gore pozvani, po valijinoj naredbi okupili su se u Travniku, pa kad se vijeće sastalo kod valije, pristupilo se iznalaženju rješenja da se te tvrđave i utvrđenja poprave, ali da taj teret ne padne na državnu blagajnu. Oni su našli za shodno da ovo rasporede ovako:

Osam tovara i dvadeset i pet hiljada groša, koliko je po predračunu potrebno za dunderske dnevnicke i popravke i za nabavku ostalog materijala, treba naplatiti od imućnih ljudi. Pribavljanje kreča, kamena i ostalog materijala, rasporedit će se na sve stanovnike podjednako. Topove, municiju, i ostalo što treba od ratne opreme, dat će njegovo carsko veličanstvo.

Pošto su svi bili složni u tome, sastavljen je i napisan mahzar i sudski ilam Dvoru.

Kada je to izloženo sultanu, on je to lijepo primio, pokazao veliko zadovoljstvo, pa je u cijelosti odobrio onako kako je to i predloženo. Po carskoj milosti je o tome izdat visoki carski fer-man od početka muharrema 1259. godine (1. - 10. II 1843) kojim je ukazana carska milost vali-paši i svim odgovornim ljudima ejaleta, a dostavljen je po Tahir-begu, miralaju carske vojske, koji ga je donio u Bosnu. Njegov sadržaj je niže naveden, kako slijedi:

“Istaknutom i utjecajnom visokom vojnom muširu, koji pametno rješava potrebe naroda svojim bistrim umom i zaslužuje najveću Božiju milost, muširu Bosanskog ejaleta, mome veziru Mehmed Husrev-paši, neka mu veličina i dalje traje, uvaženom i odabranom emiru na koga se svi mudri oslanjaju, mome vrijednom i uvaženom mirimiranu, mutesellimu Zvorničkog kadiluka Mahmud-paši, mutesellimu Tuzle i njene okolice Mahmud-paši, mutesellimu Bihaća Mahmud-paši, neka ih sreća prati: ponosnim emirima, uvaženim mirilivama moje carske rezervne spahijske vojske Mustafa-paši i Fadil-paši, ponosu mojih uglednika, obdarenih svim vrlinama, koje uvijek prati Božija milost, Der-viš-begu, mutesellimu Majdana, koji je moj kapidžibaša sa titulom upravitelja carske konjušnice, mutesellimu Novog Husein-begu, mutesellimu Gračanice Ahmed Esad-begu, čehaji Mehmed-bega, neka mu se poveća ugled, hadži Ebubekir-begu mome carskom rikabdaru, kapidžibaši Osman-begu, sinu Tuzla Mahmud-paše, kapidžibaši mog carskog dvora mutesellimu Livna Mehmed-begu, kapidžibaši mog carskog dvora Ibrahim-begu, bivšem mutesellimu Prijedora Ahmed-begu, mutesellimu Banje Luke Ali-begu, defter-čehaji had egana mog carskog divana Ahmed Sejjid-begu, ponosima učenjaka, alimima, uglednicima, muderrisima, kadijama, naibima i muftijama i ostaloj ulemi i pobožnim ljudima, neka im se znanje poveća; uvaženim i ponosnim ajanima, binbašama spomenute vojske, odgovornim ljudima na granicama kao i svim ostalim mutesellimima, uglednicima i hanedanima i drugim odgovornim ljudima, kada dođe ovaj visoki carski ferman, neka prime na znanje:

Od svih postojećih carskih tvrđava i utvrđenja u Bosanskom ejaletu, prema defteru koji je dostavljen, za dvadeset i jednu tvrđavu i utvrđenje, koje su postale ruševne, odgovorni ljudi ejaleta i stanovništvo su jednodušno izrazili želju da ih poprave i dovedu u red. Za ostalo što bude potrebno, kao što su: topovi, kumbare, barut i druga ratna oprema i materijal, vi ste zamolili da to dodijeli Dvor.

S obzirom na to da ovo dobro djelo i odgovorni ljudi vilajeta, a i stanovnici čine samo zato što su čvrsti i postojani i zato što

im to njihova rodoljubiva dužnost nalaže, a to je još jedan lijep dokaz njihove odanosti prema mome carskom veličanstvu, ovakav je njihov postupak kod moga veličanstva lijepo prihvaćen, pa pošto me je to toliko zadovoljilo, u cijelosti se odobrava onako kako je predloženo da se otpočne s popravkom tih spomenutih tvrđava. Odmah narediti da se, prema potrebama, svake godine kada nastupi proljeće poprave tri-četiri tvrđave, tako da se za nekoliko godina sve izvrši kako je naređeno mojim carskim fermanom.

Što se tiče topova i ostale ratne opreme, to je preneseno na Safvet-pašu, ministra finansija, da on to, čim se ukaže potreba za to, odmah riješi. O tome je izdat moj carski ferman."

Spomenuti valija, izvršavajući visoki carski ferman i držeći se reda da na prvo mjesto stavi ono što je najvažnije i najpotrebnije, a kako je među carskim tvrđavama, koje je trebalo popraviti, bilo najpreče da se poprave tvrđave: Bihać, Livno, Banja Luka i Zvornik, on je, uz svoje bujuruldijske koje je povodom toga izdao 27. safera 1259. godine (31. III 1843), poslao i po jedan prijepis visokog carskog fermara, naredivši da se ove tvrđave počnu odmah popravljati.

U to vrijeme su se bili okupili u Krajini odmetnici iz nahijâ Ostrošca i Krupe, pa je valija odlučio da pođe tamo da ih, po šerijatu i kanunu, kazni. Zbog toga je počeo vršiti pripreme. Dana 19. rebiu-l-ewwela 1259. godine (19. IV 1843) uputio je svoju bujuruldijsku da se pošalje u Travnik jedan odred konjice, redovne carske vojske, koji se nalazio u Sarajevu. Kada je sakupio vojsku u Travnik i iz ostalih mjesta, koncem toga mjeseca (21. - 30. IV 1843) valija je zajedno sa tom vojskom krenuo iz Travnika, pa je 2. rebiu-l-ahira 1259. godine (2. V 1843) postavio svoj logor u polju kod Banje Luke.

Pošto se nekoliko dana odmarao, odatle je krenuo i za nekoliko dana stigao u polje kod Bihaća.

Kada su navedeni odmetnici shvatili da neće moći odoljeti napadu jake vojske pod komandom spomenutog vali-paše, odrekli su se svoje ranije tvrdnje da će istrajati i pokajali se. Stalno su poručivali vali-paši da više neće činiti ovakva zla, zamolivši ga

da im oprost i ukaže svoju milost zbog dosadašnjih prijestupa. Konačno se vali-paša smilovao i svima oprostio.

Vali-paša je krenuo iz polja kod Bihaća, prešao u nahiju Ostrožac i u polju kod Cazina se ulogorio.

Poslije kraćeg odmora, bio je izdao bujuruldiju od 21. rebiul-ahira 1259. godine (21. V 1843) kojom je obznanio da će se vratiti u sjedište ejaleta. Ali, s obzirom na situaciju, navedeni valija je u okolici tvrđave Krupe poražen, pa je bio, takoreći, opkoljen u Cazinskom polju. Tada je odavde krenuo i 10. džumade-l-ula (7. VI 1843) vratio se u Banju Luku.

U Banjoj Luci je ostao skoro četiri i po mjeseca. Poslije toga je došlo do svađe između tvrdoglavih Arnauta, koji su bili u pratnji valije i stanovništva Banje Luke. I kada je stanje smireno, valija je poveo vojsku koja je bila pod njegovom komandom u Travnik 21. ramazana (1259) godine.

Rok nijabeta Ali Riza-efendije Baltadžije na položaju naiba je istekao 1. džumade-l-ula 1259. godine (30. V 1843) pa je na tu dužnost postavljen Mehmed Riza-efendija Seidefendić. Kako taj kadija nije došao u Bosnu, dužnost je ustupio bivšem naibu Ahmed Naim-efendiji.

Spomenuti valija Mehmed Husrev-paša smijenjen je 13. šewwala 1259. godine (6. XI 1843) a na njegovo mjesto postavljen je ferik i član vojnog vijeća muhendis Mehmed Kamil-paša. Spomenuti Mehmed Husrev-paša, koji je dobio čin mušira, postavljen je za valiju Jedrena. Ali, sredinom mjeseca šewwala 1259. godine (novembar 1843) fermanom mu je naređeno da i dalje tu ostane da vrši poslove kao i do sada, dok ne stigne njegov nasljednik spomenuti muhendis Mehmed Kamil-paša i dok ne izvrši propisanu primopredaju dužnosti.^{292, 293, 294, 295}

²⁹² Abdulah-efendija Fočo, sin Ahmed-efendijin, iz Džami-i Atik mahale u gradu Sarajevu, umro je i ukopan pored svoga oca, navrh mezarja zvanog Alifakovac. Ostavio je iza sebe jednog maloljetnog sina po imenu Ismet-efendija. Na njegovim nišanima ispisane su ovaj tarih:

*Ugledni kadija, gospodskoga roda
Fočo - visokih ljudskih kvaliteta*

Abdulah-efendija preseli se sa ovoga prolaznog svijeta

U svijet Božijih blagodati

Ispade jedan i tajni glas izreče tarih o smrti:

"Danas predadoše rahmet za njegovu dušu"

Godine 1258. (1842/43)

*293 Zihni Sulejman-efendija Uzunić, sin umrlog Ibrahim-efendije, iz mahale Džami-i Atik u Sarajevu, kada je obolio od vrućice, obnoć je ustao, pa idući tijesnim sokakom, koji se nalazi između Careve i Latinske čuprije, bacio se u vodu i utopio.

Tarih mu je spjevao hadži Mustafa Muhibi-efendija.

Gore navedeni umrli nije bio oženjen, iza sebe ostavio je kao nasljednike samo braću:

Salih Redžai-efendiju, Abdulah-efendiju i Muhamed-agu.

Uzunić Sulejman-efendija

Ne uzevši ništa s ovog svijeta

Ode u cvijetu mladosti, on, najstariji brat

Preseli se u raj s ovog svijeta prolaznog

Sa uzdahom Muhibbi mu izreče tarih:

"Ispi smrtni napitak iz vode Miljacke."

Godine 1259. (1843/44)

*294 Hadži Ahmed Reis-aga, sin Hasanov, iz Kutahije, kavasbaša bivšeg rumeljskog valije Ahmed Zekerija-paše, umro je 28. džumade-l-ula 1259. godine (26. VI 1843). Ukopan je u haremu sa lijeve strane Divan Katibove džamije, koja se nalazi na Vratniku, u gradu Sarajevu.

*295 Abdulah Hakirević, alemdar, sin Mehmed-begov, umro je 1258. godine (1842), a ukopan je u haremu Havadže-zade džamije u Sarajevu.

MUHENDIS MEHMED KAMIL-PAŠA

13. šewwala 1259. godine (6. XI 1843)

Spomenute godine, kada je navedenom paši dodijeljen Bosanski ejalet sa Kliškim i Hercegovačkim sandžakom, krenuo je iz Istanbula i idući dunavskim putem, prevaljujući konak po konak, 4. zu-l-hidždžeta 1259. godine (26. XII 1843) stigao je u Travnik, sjedište valija.

Čim je došao u Travnik spomenuti valija je arnautskim binbašama koji su se od ranije nalazili uz bivše valije a to su: Jašar-beg, Hasan-beg, Karanfil-beg, drugi Hasan-beg, Hašim-beg, Abdurahman-beg, Ilijas-beg i Semun-beg, sa devet stotina i sedamdeset nefera Arnauta, odredio putne troškove da se vrate u svoje krajeve.

Do ove godine sva pisma i dopisi koji su slati iz Istanbula bosanskim valijama, kao i oni koji su valije slale u ostala mjesta, odašiljani su po posebnim tatarima.

Sada je uspostavljena poštanska služba. Svake sedmice u određeni dan pošta je dolazila, a također određenog dana je i odlazila. Na ovaj način od Istanbula do Bosne i od Bosne do Istanbula, službena pošta stizala je za jedanaest dana, pa je tako olakšano slanje pisama i dopisa do odredišta. Od svakoga je, na ime takse i poštanskih troškova za poštanske pošiljke naplaćivana poštarina, zavisno od težine i udaljenosti.^{*296}

Dana 25. rebiu-l-ewwela 1260. godine (10. IV 1844) dotadašnji mutesellim Bihaća mirimiran Mehmed-paša zajedno sa svojom pratnjom otišao je u Rumeliju.

Kao što je ranije spomenuto, u stolačkoj tvrđavi u Hercegovačkom sandžaku, u skladište municije udario je grom, pa je od

^{*296} Svojom bujurulđijom od 11. muharrema 1260. godine (11. II 1840) gore spomenuti valija je i dalje ostavio na dužnosti kadiju Mehmed Sadulah-efendiju, kadiju kadiluka Donja Tuzla.

toga gotovo cijela tvrđava srušena. Tadašnji mutesarraf toga sandžaka Ali Galib-paša odmah je pristupio njenoj opravci, pa je u toku dvije godine istu popravio i doveo u red bolje nego što je bila. U to vrijeme je i dovršena.

Spomenuti valija je, dok je bio u Bosni, na jednom važnom mjestu koje se zove Duga Poljana,¹⁵⁹ u Novopazarskom kadiluku, na istanbulskoj džadi, sagradio jedan drveni mesdžid.

I još nešto. Dok je on bio valija Bosne, za sve vrijeme je vrlo obazrivo i lijepo postupao s narodom i upravljao ejaletom. Ali, kada je, nakon devet godina, 1269. godine (1852/53) došao po jednom posebnom zadatku u Bosnu, već mu se narav bila promijenila i povjereni zadatak je izvršio hladno se ponašajući.

On je prvi u Bosni uveo stavljanje brojeva na kuće. Naredio je da se brojevi ispisuju na komadu daske i pribiju na kuće, pa je među narodom nazivan Tahtar.

Dana 1. džumade-l-ula 1260. godine (19. V 1844) sarajevskom kadiji Mehmed Riza-efendiji Seidefendiću istekao je rok nijabeta pa je stoga njegov naib Ahmed Naim-efendija smijenjen, a taj položaj dodijeljen je Mehmed Nuri-efendiji. Kada je spomenuti Ahmed Naim-efendija smijenjen sa dužnosti naiba Sarajeva, postavljen je za kadiju Travnik.²⁹⁷

U to vrijeme izdana je carska irada da se svi nastanjeni timarnici vojne konjice širom Carstva zaduže održavanjem reda i napolatom poreza. Međutim, budući da se Bosanski ejalet smatra islamskom granicom, izuzima se od toga; timarnici vojne konjice oprošteni su od tih obaveza. O tome je došla emirnama velikog vezira, dostavljena spomenutom valiji lično, prema kojoj je sultan odobrio da oni, kao i do sada, obavljaju svoju dužnost po ustaljenoj praksi. Kada je valija svojom bujuruldiom javio svim kadilucima i nahijama tu radosnu vijest nastalo je veselje u

159. Kod Sjenice, Sandžak. (Napomena priređivača)

²⁹⁷ U djelu *Tezkire-i Hatimetu-l-Eš'ar* navodi se da je 1260. godine (1844) za sarajevskog mullu došao Ahmed Tevhid-efendija, sin šejha Hakki-efendije, koji je rođen u Istanbulu. Na njegovom muhuru stoji:

"Ahmed Tevhid."

spomenutoj vojsci. U skladu sa svojim obavezama i odanošću stalno su upućivali dove s dobrim željama za dug život njegovom carskom veličanstvu za njegove pobjede i napredak. U svakom mahzaru upućenom Dvoru izražavali su svoju pokornost i odanost.

Prvog džumade-l-ahira 1260. godine (18. VI 1844) od visokog vijeća ministarstva pravde dato je pismeno uputstvo u devet tačaka u vezi sa ustanovljenim propusnicama i dostavljeno je u Bosnu.

Prema tome uputstvu, oni koji unutar kadiluka idu iz jednog sela u drugo izuzimaju se od toga. Za one koji odlaze u neki drugi kadiluk ili u ostala mjesta na području Carstva izdavan se se tezkera i za nju će se plaćati šest groša. Od onih koji odlaze u stranu državu naplaćivat će se četrdeset groša.

Ubuduće se propusnice neće pisati na običnom papiru, nego će se ispisivati na posebno štampanim obrascima.

Za takve propusnice bilo je propisano da važe godinu dana.

Te godine, u želji da poboljša kvalitet kovanog novca, sultan je naredio da se kuju zlatnici zvani osmanska lira od stotinu i osamdeset groša; pa su stavljeni u opticaj. Taj novac, u istom obliku, pošto je imao punu čistoću, bio je međunarodno priznat i po toj se vrijednosti obračunava.

Danas u Istanbulu srebreni novac "medžidija" je po toj vrijednosti u prometu, a zlatna lira vrijedi stotinu i osam groša. U Bosanskom ejaletu srebrena "medžidija" vrijedi dvadeset i pet po groša, a zlatna lira stotinu trideset sedam groša.

Vrijednost ostalog novca, što je bio u opticaju u Bosanskom ejaletu, a naročito u Sarajevu, bila je ova:

"Jalduz" dukat	52 groša;
"Madar" dukat	51 groš;
"istanbul" dukat.....	28 groša;
"funduk" dukat.....	36 groša;
"nova adlija" dukat.....	16 groša;
"stara adlija" dukat.....	18 groša;

"misir" dukat	24 groša;
"memduhija" dukat.....	21 groša;
"hajrija" dukat	22 groša;
"novi rumi" dukat	57 groša;
"stari rumi dukat"	66 groša;
"kušli rijal" dukat	22,5 groša;
"direkli rijal" dukat.....	23,5 groša;
"kistaš rijal" dukat	24,5 groša.

Tjelesno kažnjavanje u Gülhani u Istanbulu, koje se primjenjivalo nad prijestupnicima i grješnicima do ove godine, u ovo vrijeme je zabranjeno. Veliki vezir je u tome smislu izdao svoju fermanidiju početkom džumade-l-ahira 1260. godine (18. - 27. VI 1844) kojom je naređeno da se ima, u tom pogledu, u cijelosti postupiti onako kako je Šerijatom i kanunom određeno.

Njegovo veličanstvo sultan Abdulmedžid-han obišao je i razgledao neka mjesta i predjele, pa se u pratnji nekoliko najblijih ljudi iz svoje pratnje, u subotu 8. džumade-l-ula 1260. godine (26. V 1844) ukrcao u carski brod i posjetio okolicu Izmiru, Burse i Mitirenu. Pošto se u tim krajevima zadržao sedam dana, u ponedjeljak 24. toga mjeseca (11. VI 1844) vratio se u Istanbul.

Spomenuti valija Mehmed Kamil-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni posljednjeg dana šewwala 1260. godine (11. XI 1844), te se vratio u Istanbul.

Iz svih kadiluka Bosanskog ejaleta serasker Rumelije je tražio da se pošalje nekoliko sposobnih ljudi u rumelijsku ordiju radi savjetovanja. Ustvari, njih je pozvao veliki vezir Mehmed-paša, koji je posjetio glavnu komandu rumelijske vojske koja se bila okupirala na Kosovu. Iza toga odabrani su i upućeni: Mehmed-paša iz Bihaća, miralaj Sulejman-beg, čehaja čauša Ali-beg iz Banje Luke, Ali-beg iz Srebrenice, Mahmud-beg i Ali-beg Osmanpašić iz Gračanice, Uzeir-beg iz Maglaja, Mahmud-beg iz Dervente, Ali-beg iz Novog i Ali-aga iz Zvornika. Iz Sarajeva: Osman-aga Sočo, Lutfi-beg Paloš, hadži Abdi-aga Kobić i hadži

"misir" dukat	24 groša;
"memduhija" dukat.....	21 groša;
"hajrija" dukat	22 groša;
"novi rumi" dukat	57 groša;
"stari rumi dukat"	66 groša;
"kušli rijal" dukat	22,5 groša;
"direkli rijal" dukat.....	23,5 groša;
"kistaš rijal" dukat	24,5 groša.

Tjelesno kažnjavanje u Gülhani u Istanbulu, koje se primjenjivalo nad prijestupnicima i grješnicima do ove godine, u ovo vrijeme je zabranjeno. Veliki vezir je u tome smislu izdao svoju fermanidiju početkom džumade-l-ahira 1260. godine (18. - 27. VI 1844) kojom je naređeno da se ima, u tom pogledu, u cijelosti postupiti onako kako je Šerijatom i kanunom određeno.

Njegovo veličanstvo sultan Abdulmedžid-han obišao je i razgledao neka mjesta i predjele, pa se u pratnji nekoliko najblijih ljudi iz svoje pratnje, u subotu 8. džumade-l-ula 1260. godine (26. V 1844) ukrcao u carski brod i posjetio okolicu Izmir, Burse i Mitirenu. Pošto se u tim krajevima zadržao sedam dana, u ponedjeljak 24. toga mjeseca (11. VI 1844) vratio se u Istanbul.

Spomenuti valija Mehmed Kamil-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni posljednjeg dana šewwala 1260. godine (11. XI 1844), te se vratio u Istanbul.

Iz svih kadiluka Bosanskog ejaleta serasker Rumelije je tražio da se pošalje nekoliko sposobnih ljudi u rumelijsku ordiju radi savjetovanja. Ustvari, njih je pozvao veliki vezir Mehmed-paša, koji je posjetio glavnu komandu rumelijske vojske koja se bila okupirala na Kosovu. Iza toga odabrani su i upućeni: Mehmed-paša iz Bihaća, miralaj Sulejman-beg, čehaja čauša Ali-beg iz Banje Luke, Ali-beg iz Srebrenice, Mahmud-beg i Ali-beg Osmanpašić iz Gračanice, Uzeir-beg iz Maglaja, Mahmud-beg iz Dervente, Ali-beg iz Novog i Ali-aga iz Zvornika. Iz Sarajeva: Osman-aga Sočo, Lutfi-beg Paloš, hadži Abdi-aga Kobić i hadži

toga gotovo cijela tvrđava srušena. Tadašnji mutesarraf toga sandžaka Ali Galib-paša odmah je pristupio njenoj opravci, pa je u toku dvije godine istu popravio i doveo u red bolje nego što je bila. U to vrijeme je i dovršena.

Spomenuti valija je, dok je bio u Bosni, na jednom važnom mjestu koje se zove Duga Poljana,¹⁵⁹ u Novopazarskom kadiluku, na istanbulskoj džadi, sagradio jedan drveni mesdžid.

I još nešto. Dok je on bio valija Bosne, za sve vrijeme je vrlo obazrivo i lijepo postupao s narodom i upravljao ejaletom. Ali, kada je, nakon devet godina, 1269. godine (1852/53) došao po jednom posebnom zadatku u Bosnu, već mu se narav bila promijenila i povjereni zadatak je izvršio hladno se ponašajući.

On je prvi u Bosni uveo stavljanje brojeva na kuće. Naredio je da se brojevi ispisuju na komadu daske i pribiju na kuće, pa je među narodom nazivan Tahtar.

Dana 1. džumade-l-ula 1260. godine (19. V 1844) sarajevskom kadiji Mehmed Riza-efendiji Seidefendiću istekao je rok nijabeta pa je stoga njegov naib Ahmed Naim-efendija smijenjen, a taj položaj dodijeljen je Mehmed Nuri-efendiji. Kada je spomenuti Ahmed Naim-efendija smijenjen sa dužnosti naiba Sarajeva, postavljen je za kadiju Travniku.²⁹⁷

U to vrijeme izdana je carska irada da se svi nastanjeni timarnici vojne konjice širom Carstva zaduže održavanjem reda i napolatom poreza. Međutim, budući da se Bosanski ejalet smatra islamskom granicom, izuzima se od toga; timarnici vojne konjice oprošteni su od tih obaveza. O tome je došla emirnama velikog vezira, dostavljena spomenutom valiji lično, prema kojoj je sultan odobrio da oni, kao i do sada, obavljaju svoju dužnost po ustaljenoj praksi. Kada je valija svojom bujuruldiom javio svim kadilucima i nahijama tu radosnu vijest nastalo je veselje u

159. Kod Sjenice, Sandžak. (Napomena priređivača)

²⁹⁷ U djelu *Tezkire-i Hatimetu-l-Eš'ar* navodi se da je 1260. godine (1844) za sarajevskog mullu došao Ahmed Tevhid-efendija, sin šejha Hakki-efendije, koji je rođen u Istanbulu. Na njegovom muhuru stoji:

"Ahmed Tevhid."

Omer attar, a iz Travnika, Dervente, Tešnja, Jajca, Visokog i Fojnice odabrani su uglednici koji su upućeni u spomenutu ordiju. Kada su tamo došli i primili potrebna uputstva od velikog vezira, odmah su se svi vratili u Bosnu.

Spomenuti valija Mehmed Kamil-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni posljednjeg dana šewwala 1260. godine (11. XI 1844), a namjesto njega postavljen je dotadašnji valija Jedrena Osman Nuri-paša. Pošto mu je visokim fermanom naredeno da sve dok ne dođe njegov nasljednik i dok propisno ne izvrši primopradađu, on i dalje upravlja ejaletom, spomenuti Kamil-paša, u četvrtak 24. zu-l-ka'deta 1260. godine (5. XII 1844) i svoju obitelj i njenu pratnju poslao je u Istanbul, a on je, kao što mu je i naredeno, ostao do dolaska svoga nasljednika.^{*298}

*298 Tarih koji je spjevao sarajevski muftija Šakir (Muidović) za konak, koji je podigao bosanski valija Mehmed Kamil-paša šejhu oglavačke tekije Sirri-babi Siki-riću.

*Ne boj se što sjajno sunce svakog časa sja
Zemlji je dovoljna svjetlost vezirove pravednosti
Upitaš li ko je on - alhemija pravde i pravičnosti
To je ugledni valija Bosne, oličenje naklonosti sudbine
On sabire lijepa svojstva i rasipa darežljivost nesebičnosti
Časno mu je ime ponosa svijeta - Kamil, srca prosvijetljena
Uvećava svjetlost piru a kuća gdje se Bogu moli
Šejh Sirrijina je tekija, konak gdje Sirrija boravi
Čista ga ljubav na putu dobrih djela vodi
Nema mu slična ni ravna u cijeloj vasioni
Posjeduje divnu narav, srce kao ogledalo
A oštro oko proniče u tajne stvaranja
Dok obasjava svijet iskrenošću i čestitošću
Oči uznesenih ljubavnim zanosom sijaće radošću
Šakire! Iz rascjepa pera izađe puni tarih:
"Podiže dvorac Kamil Mehmed-mušir."
Godine 1260. (1844/45)*

OSMAN NURI-PAŠA

Posljednjeg dana šewwala 1260. godine (11. VI 1844)

Kada je valiji Osman Nuri paši spomenutog datuma dodijeljen Bosanski ejalet, on je krenuo iz Istanbula i, prevaljujući konak po konak, 29. zu-l-hidždžeta 1260. godine (9. I 1845) stigao u Sarajevo. Prvog muharrema 1261. godine (10. I 1845) umro mu je najmlađi sin Mehmed Rifat-beg, koji je ukopan u groblju Careve džamije s vanjske strane mihraba. Ostao je još nekoliko dana u Sarajevu, pa je potom krenuo i u sjedište valije, Travnik stigao u srijedu 7. muharrema 1261. godine (16. I 1845).

Njegov prethodnik muhendis Mehmed Kamil-paša je u ponedjeljak 12. muharrema 1261. godine (21. I 1845) krenuo iz Travnika za Istanbul zajedno sa svojim čehajom Mehmed Sadik-begom.

Mehmed Nuri-efendija, tadašnji kadija Sarajeva, pošto nije obavljao tu dužnost, zamolio je da se razriješi. On je sastavio pismenu molbu koju je poslao valiji da dostavi na visoko mjesto - šejhu-l-islam. Dok ne dode drugi naib, vali-paša je spomenutu molbu poslao na navedeno mjesto, a za kadiju je imenovao, svojom bujuruldiom od 9. safera 1261. godine (17. II 1845) Mustafu Muhibbi-efendiju.

Dvojica nepoznatih su noću ušli u kuću Abdulaha Skake u Skender-pašinoj mahali u Sarajevu, ubili ga, a imovinu mu opljačkali. Ma koliko su se vlasti trudile da nađu ubicu, hapsili osumnjičene i isljedivali ih, pravog krivca nisu pronašli. Končno je postupak oko toga neko vrijeme mirovao. Nakon nekog vremena, jedan od ubica, zločinac po imenu Smail je jednom kujundžiji donio srebrnu kutiju džepnog sata ubijenog i bokal da mu od toga nešto napravi. Taj kujundžija je slučajno znao da kutija pripada ubijenom, pa je obavijestio vlasti.

Vlasti su odmah uhvatile toga Smaila, pa je on prilikom ispitivanja priznao da je, zajedno sa berberom Ibrahimom, gore

navedenog ubio i da su mu opljačkali imovinu. Nakon toga je i navedeni Ibrahim uhvaćen i bačen u zatvor, pa je on isto priznao.

Kada je kasnije na sudu formirano vijeće uglednih ljudi, pa kada su pred njim ta dvojica ubica ispitana, obojica su dala istovjetno priznanje da su gore spomenutog pokrali i nožem ubili. Pošto su tako izjavili, ono što je zatečeno od pokradene imovine vraćeno je, a o tom sramnom slučaju je ardom obaviješten Dvor.

Da bi se ovaj predmet po zakonu proveo, izdat je visoki ferman od 12. safera 1261. godine (20. II 1845) od Dvora, koji glasi:

“U fermanu se naređuje da se ubice, ukoliko im niko ne oprostí krv, pogube. Na osnovu toga, pred sud su pozvani nasljednici ubijenog, pa pošto nisu bili spremni da oprostí, navedene ubice Ibrahim i Smail pogubljeni su na mejdanu gdje se izvršavaju kazne.”

Na položaju sarajevskog kadije nalazio se hadži Mustafa Muhibbi-efendija, Sarajlija. Dana 1. džumade-l-ula 1261. godine (8. V 1845) za kadiju je postavljen Sejjid Ahmed Tevhid-efendija, sin šejha Haki-efendije, pa je došao u Sarajevo da obavlja tu dužnost.

U to vrijeme neki nevaljalci na području Bosanske krajine skrenuli su s pravog puta i usudili se da čine zla. O tome je obaviješten i spomenuti valija, pa kako je to bila ozbiljna stvar, valija je naredio mutesellimu Sarajevskog sandžaka Fadil-paši da on preko stanovnika Sarajeva te nitkove pozove da se vrate na pravi put i da se okane takvih ružnih postupaka, te da im, u tom smislu, pošalje pismenu predstavku.

Saglasno tome, taj paša sastavio je jednu predstavku savjetodavnog sadržaja i tamo poslao po imamu Careve džamije hafiz Osman-efendiji (Pašaliću) iz Majdana i uglednim ljudima Sarajeva Osman-agi Soči i hadži Omer-agi attaru i uputio ih tamo da ih i usmeno posavjetuju. Navedeni su tamo došli i kada su uspeli da te ljude savjetima smire, i kada su se oni okanili tih svojih drskih postupaka, 11. džumade-l-ahira 1261. godine (18. VI 1845) vratili su se u Sarajevo.

U to vrijeme došlo je do svade između podanika Osmanskog carstva i jednog podanika Austrije u nahiji Ostrožac, u Krajini, u subotu posljednjeg dana džumade-l-ahira 1261. godine (5. VII 1845) dok su lovili ribu. Najprije je austrijski državljani udario rajetina, pa je onda rajetin ovoga udario i ubio ga. I dok se između krajišnika i Austrijanaca još raspravljalo o tome kako se to desilo, u međuvremenu, u srijedu 4. redžeba 1261. godine (9. VII 1845), zapovjednik Občilan-Pazara koji sa nalazi u blizini granice, došao je sa vojskom blizu tvrđave Podzvizd, u nahiji Ostrožac, i na području koje pripada Osmanskom carstvu, u blizini tvrđave, zapalio devet muslimanskih kuća i napao na tvrđavu. Na to su ga muslimani dočekali i otpočele su manje čarke. Kada je vali-paša o tome ilamom obaviješten iz Bihaća, on je u cilju mirnog međudržavnog rješenja slučaja poslao na austrijsku stranu uvaženog mirimirana, mutesellime kadiluka Bijeljina i Zvornik, Mahmud-pašu i miralaja regularne vojske hadži Ali-bega, da krajišnici zbog ovoga ne bi izazvali sukobe na granici i prelazili na drugu stranu, na Krajinu je poslao banjalučkog mutesellima Sarajliju Mustafa-pašu Babića i Travničanina defter-čehaju Ahmed-bega Vilića te travničkog muftiju hadži Derviš-efendiju Korkuta da im to objasne.

Spomenuti Mehmed-paša i hadži Ali-beg, kao što im je naređeno, otišli su u Zagreb, koji se nalazio na području Austrije i sastavši se sa komandantom Zagreba, koji je ujedno bio vojskovoda pokrajine Hrvatske i njen ban i deneral, kao što to iziskuju obziri i poštovanja i dobro prijateljstvo, o tome su na državnički način raspravili i dogovorili se:

- da gore navedeni deneral povuče svoju vojsku koja se nalazi pod njegovom komandom blizu granice;

- da se i stanovništvo sa ove strane, tj. na Krajini razide;

- da bude kao što je i ranije bilo i da osim straže na austrijskoj strani ne ostane druge vojske, te da se sve ostala vojska povuče u unutrašnjost svoga područja.

Eto, na taj način je opet vraćen mir i sigurnost, pa su se spomenuta dvojica, koji su bili za to zaduženi, dana 15. redžeba 1261. godine (20. VII 1845) vratili u svoja prebivališta.

Tada je spomenuti valija izdao svoju bujuruldiju od 15. redžeba 1261. godine (20. VII 1845) kojom je objelodanio carsku milost prema nekim uvažanim ljudima, nastanjenim u Sarajevu, koji su tu pažnju zaslužili, i kojom naređuje da se svakog mjeseca, svakom pojedinom, isplaćuje iz državne blagajne kako slijedi: hadži Mehmed Tahir-efendiji, muderrisu Sim-zade medrese - mjesечно po četrdeset groša; hadži Osman-efendiji, muallimu Careva mekteba - mjesечно po trideset groša; Abdulkadir-efendiji, turbedaru Jediler turbeta - mjesечно po petnaest groša; Terakči mula Ibrahimu, koji je obolio i ostario, mjesечно po deset groša. Ove prinadležnosti su nanovo određene: Lutfulah-efendiji, šejhu Mevlevijske tekije na Bentbaši, pored ranije carske plaće, još iznos od stotinu trideset groša; Ibrahimu, šejhu Ajni-dedeove tekije, koja se nalazi u ulici Gazija, dodaje se također na raniju plaću od trideset groša još dvadeset; šejhu tekije kadirijskog tarikata Mustafa-efendiji, na raniju plaću od pedeset groša dodaje se još toliko; Salahudin-babi iz hadži Abdine mahale na dosadašnju plaću od deset groša dodaje se još toliko.

Spomenuti valija je, kako je iziskivalo stanje, dana 9. ramaza na 1261. godine (11. XI 1845) u Novi Pazar poslao uvaženog Husein-bega, bivšeg mutesellima kadiluka Novi, koji je imao titulu komandanta carske ergele i njegove drugove: dotadašnjeg mutesellima Krupe Mehmed-bega, Osman-bega iz Bihaća i Mustafa-bega iz Petrovca.

Kao što je gore spomenuto, borba koja je izbila među stanovništvom Krajine i austrijske vojske, posredstvom visokih predstavnika određenih sa obiju strana, pod carskim patronatom je prestala. Da se ne bi ubuduće ovako nešto dešavalo, i da bi se Bosanskom ejaletu vratili mir i sigurnost, zaključeno je na vijeću odgovornih ljudi ejaleta, održanom kod valiije, da se podnese arz Dvoru. Pošto su svi ti prijedlozi napisani i sastavljen arz, poslani su u Istanbul Fadil-paša, mutesellim Sarajevskog sandžaka i Sarajlija Mustafa-paša, mutesellim Banjalučkog sandžaka.

Do dolaska Fadil-paše iz Istanbula, bujuruldijom valiije od 3. ša'bana 1261. godine (7. VIII 1845) opunomoćen je za mutesellima Sarajeva Abdulah Rašid-efendija Uzunić.

Navedena dvojica paša otišli su u Istanbul i do njihova dolaska prošlo je šest mjeseci. Prvog safera 1262. godine (29. I 1846) vratili su se u svoj kraj.

Sve službene isprave koje su se u narodu upotrebljavale do tada su ispisivane na običnom papiru. Sada je, od 10. ramazana 1261. godine (3. IX 1845) zabranjeno pisanje tih isprava na običnom papiru. Osim ilama i sudskih isprava, sve ostale, koje se izdaju u vezi sa trgovanjem, kao i razne isprave koje će se uzimati za važeće u međusobnom prometu, imaju se štampati i umnožavati na posebnim obrascima sa muhurima. Samo takvi obrasci će se koristiti, pa su razaslati po vilajetima i na njima su bile utisnute cijene.

Sve isprave pisane do toga vremena na običnom papiru važe, kao što su i ranije važile, a one koje se ubuduće budu izdavale na običnom papiru neće važiti - vlasti ih neće uvažavati. Tako je o tome sada uvedena uredba. Jedino su takvi obrasci smatrani ispravnim. Ovaj se propis počeo u Bosni primjenjivati 18. šewwala 1261. godine (20. X 1845). Nakon nekog vremena i sud je prešao na izdavanje svojih ilama i hudžeta na štampanim obrascima.

Navedeni valija Osman Nuri-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni 1. zu-l-ka'deta 1261. godine (1. XI 1845), a namjesto njega posavljen je dotadašnji mušir Erzeruma hadži Halil Kamili-paša. Osman Nuri-paši naredeno je da i dalje upravlja Bosanskim ejaletom dok mu ne dode nasljednik i dok ne obavi propisanu primopredaju dužnosti.*²⁹⁹

*299 Kada je dotadašnji valija Edrene mušir Nuri Osman-paša postavljen za valiju Bosne, u srijedu 29. zu-l-hidždžeta 1260. godine (7. I 1854) stigao je u Sarajevo.

HADŽI HALIL KAMILI-PAŠA

1. zu-l-ka'deta 1262. godine (1. XI 1845)

(Od 1239. godine (1823/24) do smjenjivanja navedenog (Mehmeda Reuf-paše) izredalo se devet velikih vezira sa imenom Mehmed.

Od šewwala 1262. godine (22. IX - 20. X 1846) veliki vezir Mustafa Rešid-paša. On je iz Istanbula. Smijenjen.)

Kada je spomenutom hadži Halilu Kamili-paši navedene godine dodijeljen Bosanski ejalet, on je pošao iz Erzeruma i, stigavši u Istanbul, odmorio se nekoliko dana, a onda je krenuo na svoju novu dužnost i, prevaljujući konak po konak, preko Jedrena i Skoplja, u četvrtak 23. safera 1262. godine (20. X 1846) stigao je u sjedište valije, grad Travnik.

Dotadašnji valija Osman Nuri-paša krenuo je za Istanbul 7. rebiu-l-ewwela 1262. godine (5. III 1846) i iz Travnika otišao preko Sarajeva za Istanbul.

Ovaj valija smijenio je dotadašnjeg mutesellima Sarajevskog sandžaka Fadil-pašu, a namjesto njega postavio mutesellima Banje Luke Mustafa-pašu Babića. Poslao mu je svoju bujuruldiju od 20. rebiu-l-ewwela 1262. godine (18. III 1846), kojom mu je naredio da preuzme dužnost mutesellima sa važnošću od 15. rebiu-l-ewwela 1262. godine (13. III 1846).

Dana 1. džumade-l-ula 1262. godine (27. IV 1846) isteklo je vrijeme službovanja Ahmedu Tevhid-efendiji, sinu šejh Haki-efendije, koji je bio naib u Sarajevu, ali sultanovim fermanom produženo mu je vrijeme službovanja za još četiri mjeseca, tj. do kraja ša'bana iste godine (22. VIII 1846).

Niže su navedena imena lica koja su ovaj put odabrana i za koja je izdano rješenje da stalno dolaze u vijeće, koje je formirano u Sarajevu od uglednih ljudi grada Sarajeva, a koje će raspravljati o najvažnijim državnim poslovima i svim pitanjima koja se odnose na ejalet, a to su: Mehmed Hasib-efendija (Čučo),

hadži Muhamed-efendija Telalagić, hadži Osman-beg Dženetić, Mehmed Zaim-beg Halilbašić, Muhamed-aga Zildžić, Mustafa-aga Zildžić, Salih-aga (Vrago) Ragibović, hadži Abdija sandžaktar Džafić, Ibrahim-aga Hadžimuratović, Salih-aga Žiga, Mehmed-aga Kutijar, Hamid alemdar Sarač, Muhamed-aga Ramić, hadži Abdija alemdar Sloboda, hadži Abdija Zafranija, alemdar hadži Omer-aga Demerdžija, Junus-aga Delagija, hadži Ahmedaga, hadži Ismail Demerdžija, Mula Ahmed Šahinagić, Muhamed-aga Bureković, Mehmed-aga Novalija, Osman-aga Sočo, Der-
viš-aga Hadžiibrahimović, Abdi-aga Čemerlić i Salih-aga Ibli-
zović.

Da bi ustanovio kakvo je stanje u svim krajevima i šta treba učiniti da se osigura mir i blagostanje naroda, nedavno je moćni halifa obišao i pregledao neke gradove i mjesta Rumelije u cilju daljeg poboljšanja prilika.

Najprije je car došao u Jedrene, pa je naredio da se očisti i uredi rijeka Marica i zaliv Ajnoz.

Na molbu stanovnika Ruščuka i Svištova, i njima su ukinute carine.

Pošto se po selima i kadilucima u ejaletu Silistra pojavila stočna bolest, stanovništvu je trebalo pomoći, pa je car naredio da im se pritekne u pomoć koliko se god može.

Pošto je car ukazao svoje dobročinstvo svojstveno samo vladarima, i pošto je sve obišao, koncem džumade-l-ahira 1262. godine (15. - 24. VI 1846), preko Varne vratio se u Istanbul.

Tadašnji naib šerijatskog suda u Sarajevu Sejjid Ahmed Tevhid-efendija, sin šejha Hakkija, smijenjen je s tog položaja 1. ramazana 1262. godine (23. VIII 1846), a namjesto njega postavljen je Sejjid Abdurahman-efendija, sin muftije iz Niša.

Prema odredbama carske kanunname, rezervisti timarskih spahija carske vojske, koji se nalaze u sandžacima: Sarajeva, Klisa i Zvornika, trebaju tri mjeseca na smjenu izvoditi obuku, i to iz svakog alaja po dva buljuka pod komandom svojih zapovjednika. Međutim, već odavno se taj propis ne provodi. Sada je spomenuti valija pozvao 10. zu-l-ka'deta 1262. godine (30. X 1846) po dva buljuka iz svakog alaje da dodu na obuku u

Travnik. Ako bude onih koji ne dodu, prema propisima, carska služba u kojoj se nalaze bit će im oduzeta i data drugome, a uz to će biti i strogo kažnjeni.

U tom je smislu valija izdao svoju bujuruldiju posljednjeg dana mjeseca šewwala 1262. godine (20. X 1846) i tako strogo naredio.

Početak mjeseca zu-l-ka'deta 1262. godine (21. - 30. X 1846) Sarajliju Ahmed-agu Ćidu, starješinu zaptije mutesellima Sarajevskog sandžaka Mustafa-paše, ubio je iz pištolja Sarajlija zlikovac Ibrahim Šarac. Ubica je odmah uhvaćen, a potom pogubljen.

Sve do ove godine, samo paše na položaju mirimirana i sandžak-bega Bosanskog ejaleta, kao i njihovi odrasli sinovi i poneko iz njihovih pratnji, nosili su stalno fes, satru i pantalone, dok se ostali mutesellimi nisu tako odijevali, nego su i dalje nosili staru odjeću. Zbog toga je bujuruldijom od 9. zu-l-hidždžeta 1262. godine (28. XI 1846) strogo naredio da svi mutesellimi i činovnici nose službene uniforme i da se ne upotrebljava naziv - kapetan.

Zbog nepravilnosti i lošeg upravljanja, koje su se u to vrijeme gomilale u Bosanskoj krajini, a što su ih pokretali tadašnji naib Bihaća Mehmed-beg, mutesellim Omer-beg i mutesellim Ostrošca Husein-beg, stanovništvo u Krajini se pobunilo.

Tako je o tome vali-paša izvještavan i zamoljen da sa svoje strane pomogne. Međutim, on nije ništa preduzimao protiv gore navedenih, osim što im je preporučivao i savjetovao ih da to nekako smire i zavedu red. To nije pomoglo, pa se krajišnici i njihove grupe nisu razišli, nego ih je bilo sve više.

Što je vrijeme više odmicalo, stanje je gore bivalo.

Kada je vali-paša s tim upoznat, razljutio se, pa uzevši sa sobom timarnike, koje je bio ranije pozvao na obuku i ostalu nizamsku vojsku, koja je bila pod njegovom komandom, on je sredinom mjeseca zu-l-ka'deta 1262 godine (31. X - 9. XI 1846) tamo krenuo. Na mjestu zvanom Dobrinje, u blizini Banje Luke, udario je na krajišnike, koji su se tu bili okupili i razbio ih u okršaju koji je s njima vodio. Kada ih je natjerao da bježe u svoja prebivališta, odatle je krenuo i, kada je, bez ikakva straha,

stigao u kasabu Bihać, tamo više nije bilo ni traga od pobune. Pohvatao je navedene: Mehmed-bega, Omer-bega i Husein-bega i dosta njihovih saučesnika i kao sužnje sa sobom doveo u Travnik, a onda ih protjerao u druge krajeve. Pri povratku iz Bihaća, u Banjoj Luci je proveo Kurban-bajram.

Pored zaostataka obaveza prema državnoj kasi, koje je imalo naprijed navedeno stanovništvo, sada su preko odgovornih ljudi ejaleta, na stanovništvo svih kadilukâ Bosanskog ejaleta razrezani troškovi. Iz ove raspodjele otpalo je na Sarajevski kadiluk dvadeset hiljada i pet stotina groša, i to je ubrano.

Kada je formiran državni savjet u Istanbulu, sastavljen od ministara, da rješava, u skladu sa zakonom, sva najvažnija državna pitanja i općenarodne poslove, spomenuti valija je odmah pristupio formiranju takvih savjeta u sjedištu sandžaka i kadilukâ Bosanskog ejaleta. Sastavio je i izdao uputstvo od šest tačaka u vezi s formiranjem i nadležnošću tih savjeta, i to na nadležna mjesta poslao.

Sadržaj tih uputstava je sljedeći:

Savjet, koji će biti u sjedištu ejaleta, bit će sastavljen od deset članova, koji će se, pored zapovjednika grada i muftija, izabrati među pametnim ljudima.

Savjet će se sastajati dva puta sedmično, a po potrebi i tri puta i radit će pod rukovodstvom Ahmeda Hulusi-efendije, valijinog čehaje.

Članovi ovoga savjeta će ostajati u Travniku, u smjenama od tri mjeseca, a potom će biti raspuštani, a namjesto njih će se birati drugi.

U savjete, koji će se formirati u sjedištima sandžaka, pored predsjednika, kadije i muftije, bit će, prema veličini sandžaka, izabrano sedam do devet pravednih i uglednih ljudi, koji će se sastajati pod predsjedavanjem zabita kadiluka, i tako će obavljati svoje poslove.

Odluke i zaključke, navedeno vijeće treba provesti kroz sidžil.

Pisani dokumenti ubuduće se neće zvati "ilam" i "mahzar" nego "mazbata". Ovu mazbatu će potpisivati, navodeći svoje

ime i prezime, uz stavljanje svoga pečata: prvo predsjednik, poslije njega kadija, pa muftija, a onda članovi vijeća.

Mazbate, koje se budu dostavljale iz kadiluka sandžacima, iz sandžaka ejaletu i iz ejaleta Dvoru, slat će se na navedeni način. Mazbate, koje treba dostavljati, čuvat će se u za to određenim sanducima.

U vezi sa ovim ukidaju se vijeća uglednih ljudi, koja su do sada postojala, a bira se vijeće u Sarajevu pod nazivom "šura".

U to vijeće izabrani su sljedeći ljudi: Mustafa-paša - predsjednik, kadija Sarajeva Sejjid Abdurahman Esad-efendija, muftija Sarajeva Muhamed Šakir-efendija (Muidović), članovi savjeta: hafiz Salih Redžai-efendija Uzunić, Ahmed Munib-efendija Glodo, Mehmed Hasib-efendija, hadži Muhamed Hilmi Efendija Telalagić, hadži Osman-beg Dženić, Muhamed-aga Zildžić, Salih-aga Ragibović, hadži Abdulah sandžaktar Zafranija.

Mustafa-paša, tadašnji mutesellim kadiluka Sarajeva i kadilukâ: Visokog, Neretve, Glamoča, Livna, Rogatice i Višegrada, smijenjen je, a postavljen je za mutesellima kadiluka Gradačac i kadilukâ koji njemu pripadaju: Dervente, Gračanice, Maglaja. Za mutesellima kadiluka Sarajevo i ostalih navedenih kadilukâ, koji mu pripadaju, dana 21. rebiu-l-ewvela 1263. godine (7. III 1847) postavljen je Fadil-paša (Muhamed Šerifović), s tim da dužnost preuzme od subote, početkom marta 1263. godine (1847).

Ove, 1263. godine (1847) po rumi-kalendaru, sve carine Bosanskog ejaleta uzeli su pod zakup kao ortaci: gore spomenuti Fadil-paša, mutesellim Novog Husein-beg, mutesellim Maglaja Osman-beg, Ali-beg, mutesellim Banje Luke, Jusuf-beg, mutesellim Novog Pazara, Mehmed-beg, mutesellim Prijedora, hadži Bekir-beg, kajmekam timarnika carskih spahija, hadži Mehmed-beg, mutesellim Dubice, Mehmed-beg, mutesellim Krupe, Mehmed-beg, mutesellim Bihaća i istaknuti prvak Prusackog kadiluka Hasan-beg.

Mjeseca rebiu-l-ahira 1263. godine (19. III - 16. IV 1847) umro je šejh Abdurahman Sirri-efendija Sikirić, sin Muhamed-efendije, pročelnik i muršid nakšibendijske tekije, koja se nalazi

u selu Oglavak u džematu Šćitovo u fojničkoj nahiji, koja pripada Sarajevskom kadiluku.

Već odavno uveo se običaj da je u službenim ispravama, i kod odabranih krugova a i kod običnog svijeta oslovljavanje suviše opširno, a to nema nikakve praktične svrhe, nego su samo prazne riječi, pa to treba pojednostaviti i skratiti.

Ubuduće se imaju ispisivati samo one titule koje su u skladu sa rješenjem što ga je izdao Dvor. Ima se pridržavati samo onih naslova koje je usvojilo i odobrilo visoko vijeće. U vezi sa carskim fermanom, izdatim u tom smislu, štampano je posebno uputstvo o tome koji su naslovi prihvaćeni, koje je visoko predsjedništvo ministarskog svijeta dostavilo Bosanskom ejaletu 12. džumade-l-ahira 1263. godine (29. V 1847). Po tom uputstvu se ima postupiti u pogledu oslovljavanja. U ovo vrijeme, prema potrebi, upućen je iz prijestonice Arif-paša i prispio je u Bosnu.

Kako spomenutom valiji nisu odgovarali ni voda ni zrak u Bosni, obratio se Dvoru da ga oslobodi, pa ga je oslobodio te dužnosti 20. redžeba 1263. godine (4. VII 1847), a namjesto njega postavljen je dotadašnji valija Jedrena Mehmed Tahir-paša.

Dotadašnjem valiji hadži Kamili-paši carskim fermanom naređeno je da, kao i do sada, upravlja Bosanskim ejaletom dok ne dode njegov nasljednik i dok po propisima ne obavi primopredaju dužnosti.^{*300, *301, *302}

^{*300} Prvog muharrema 1261. godine (10. I 1845) našao se kao gost u konaku Muhamed Fadil-paše Šerifovića gdje mu je maloljetni sin Mehmed Rifat-beg umro. Pokopan je u petak na jugoistočnoj strani Careve džamije, to jest između zgrade šerijatskog suda i spomenute džamije, na istočnoj strani mezarja, prema sokaku. Kasnije je navedeni Nuri-paša iz svojih sredstava podigao jedan lijep ćošak sa sedam prozora od tvrdog tesanog kamena, na prostoru između navedne džamije i spomenutog suda. Između mezara navedenog Rifat-bega i spomenutog ćoška, iza petog prozora, postavljena je lijepa kamena ploča sa tarihom. Taj tarih napisao je sarajevski muftija Muidović Šakir-efendija, i kada ga je podnio navedenom paši, bio je nagrađen sa pet stotina groša.

Navedeni Nuri-paša otišao je u Travnik u ponedjeljak 5. muharrema (14. I 1845). Prethodni valija Mehmed Kamil-paša došao je iz Travnika u Sarajevo. Tu se zadržao četiri dana i u četvrtak 22. muharrema (31. I 1845) otišao je u Rumeliju. Navedni Osman Nuri-paša je nakon devet mjeseci smijenjen.

*Plemenitom sinu imenjaka halife Osmana
Mušira Bosne pravednoga.*

*Tom njegovom dojenčetu
Smrti čas se ne smilova
Jedini posao nesmiljene sudbine je
Da odgoni suze osjećajnim ljudima
Njen jesenji vjetar hara preko ružičnjaka
Nevolju nanosi hiljadam pupoljaka
Rastanak s njim srcu i oku je privid
A na onom svijetu dijete je zagovornik
Kad bi ljepota ovog svijeta bila vječna
Smrt nikad ne bi stigla Jusufa.
Od kolijevke - majčina naručja
Ostavi tugu do Sudnjega dana.
Kad se u raju pridruži mališanima
To posta čast na prijestolju emirima
Tarih se pojavi na ploči boje zlata:
"Rifat-begova ruka otvori rajska vrata."
Godine 1261. (1845/46)*

*301 Nakon smrti Sirri-efendije, šejha tekije na Oglavku, ostala su dva sina:

- Abdullatif-efendija, za života napustio hilafet;

- Šakir-efendija, umro 1307. godine (1889/90).

Šejh Abdullatifovi sinovi:

- Abdulmedžid Hilmi-efendija, naslijedio oca na šejhovskom položaju;

- Abdulhamid Fettah-efendija;

- Derviš Muhamed Halid-efendija i

- Derviš Muhamed Behaudin-efendija.

Šakir-efendijini sinovi:

- Abdurahman-efendija, šejhov zamjenik;

- Abdulvehab-efendija i

- Derviš Muhamed.

*302 Tarih, što ga je sastavio sarajevski muftija Šakir-efendija Muidović za džamiju koju je sagradio u mjestu zvanom Buna, u Mostarskom polju Ali-paša Rizvanbegović Stočević, valija Hercegovine:

Mesdžid na Buni Ali-paša podiže

Za one koji padaju ničice

Utemelji ga zaštitinik vilajeta

U ime Boga, Gospodara svih svjetova

O ljudi! Na spas dolazite

To je kapija kuće onih što klanjaju.

"Naš Gospodaru, na istinu nas uputi

Putem onih koji ti zikr čine"

Jer, Ridvan na kapiji spasa ezan prouči:

"Ulazite u nju, sigurni u spas" - poruči.

Ovo je lijep znak dobročinstva i pravednosti.

Pazite, vi koji ste u kući pobožnosti!

Bog nas nadahnu tarihom:

"Zborište dobrih - dom pobožnih"

Godine 1262. (1845/46)

ČENGEL-ZADE MEHMED TAHIR-PAŠA

20. redžeba 1263. godine (4. VII 1847)

(Od mjeseca džumade-l-ula 1264. godine (5. IV - 4. V 1848) veliki vezir Ibrahim-paša Sarim. Navedeni je rodом iz Istanbula. Na kojoj god dužnosti da je bio, na njoj nije ostao više od godinu dana. Smijenjen.)

Od mjeseca ramazana 1264. godine (1. - 30. VIII 1848) veliki vezir Mustafa Rešid-paša, po drugi put. Smijenjen.)

Kada je, po carskoj milosti, te godine spomenuti Mehmed Tahir-paša postavljen za valiju Bosne, krenuo je iz Istanbula i, riječnim putem Dunavom i Savom, preko kasabe Bosanskog Broda u Bosni, dana 18. ramazana 1263. godine (1. IX 1847) stigao je u sjedište valiye, Travnik. Dotadašnji valija hadži Halil Kamili-paša je na ramazanski bajram krenuo u Istanbul i neopaženo otišao iz Travnika.

Tadašnjem naibu šerijatskog suda Sejjidu Abdurahman Esad-efendiji istekao je rok nijabeta 1. ramazana 1263. godine (13. VIII 1847) pa je razriješen kadijske dužnosti 1. zu-l-ka'deta 1263. godine (11. X 1847), a postavljen za naiba Travničkog kadiluka.

U Travnik je došao Hasan Ševki-efendija, činovnik sa zvanjem "upravitelj" vakufa, sa visokim carskim fermanom i uputstvom, izdatim 18. džumade-l-ula 1263. godine (4. V 1847) koji je zadužen:

- da čuva od upropašćavanja cjelokupnu uvakufljenu imovinu na području Bosanskog ejaleta;

- da popravlja i odobrava popravke džamija i svih ostalih mjesta gdje se sakupljaju pobožni ljudi;

- da se vakufima dobro upravlja u skladu sa odredbama njihovih vakfija;

- da se brine da se prihodi vakufa povećaju i

- da svake godine sa mutevellijama vakufa, prema postojećim propisima, svede obračune svih vakufa.

Kada je izvršio pregled tamošnjih vakufa i sravnio obračune, došao je u Sarajevo 17. zu-l-hidždžeta 1263. godine (26. XI 1847), pa je i ovdje otpočeo svodanje obračuna i sređivanje vakufa.

Sve do te godine u Bosanskom ejaletu nije bilo posebnog činovnika zaduženog za nadzor vakufa. Kad bi se ukazala potreba da se izvrši obračun za neki vakuf, to se vršilo po odobrenju kadije. Ovaj put, prvi upravitelj vakufâ u Bosni bio je gore navedeni Hasan Ševki-efendija.

U to vrijeme spomenuti valija iznio je pred skup odgovornih ljudi ejaleta i članove vijeća, koje je sazvao u Travniku, rješenja nekih važnih pitanja. Jedno od tih pitanja je ovo:

Opća situacija u svijetu iz dana u dan postaje sve osjetljivija. Zbog toga svi muslimani neizostavno trebaju biti budni, jer ih na to duži njihova patriotska i vjerska dužnost. Kod svih spahija na području Bosanskog ejaleta trebaju konji biti jaki, a njihova oružja da su očišćena, tako da je svaki na svom mjestu uvijek pripravan.

Treba popisati i opremiti trideset hiljada pripadnika rezervne vojske sposobne za ratovanje, dobro je naoružati da na svojim mjestima bude pripravna da bi bila spremna da odmah pođe čuvati zavičaj u pokrajini, kako je to propisano.

Za svu tu vojsku treba pripremiti hranu i narediti da se uskladišti kod zaduženih lica, da se nađe u slučaju potrebe. Tako je zaključeno.

Rezervna vojska i hrana raspodjeljuju se, kao zaduženje na kadiluke, prema njihovim mogućnostima, i u vezi s tim treba napisati deftere, pa su razaslane bujuruldiye po svim kadilucima 16. redžeba 1264. godine (18. VI 1848), kojima je naredeno da se u svakom kadiluku, prema potrebama, sastave defteri za opremljenu vojsku, a posebni defteri za hranu i to u dva primjerka, u koje će se unijeti poimenično svi vojnici i davaoci hrane, pa te spiskove treba hitno dostaviti u sjedište ejaleta.

Prema tim potvrđama na Sarajevski kadiluk otpalo je 1700 vojnih obveznika, stotinu tovara pšenice i pet stotina tovara ječma.

Stanovnici grada Sarajeva nisu se odazvali u dovoljnom broju, nego su jednim službenim pismom izvijestili valiju da su, u slučaju potrebe, svi pripravnici - od sedam do sedamdeset godina starosti. Zbog ovakvog odgovora valija se razljutio i prema tome stanovništvu postao neprijateljski raspoložen. Zatražio je od Dvora pomoć da bi ih silom upokorio i kaznio.

S tim u vezi je Dvor poslao u Bosnu, pod komandom sandžak-bega Melmendži Mustafa-paše iz rumelijske ordije, jedan alaj, tj. četiri tabora regularne vojske carske pješadije. Ta vojska je došla u Sarajevo 18. ramazana 1264. godine (18. VI 1848) i ulogorila se u poljani Grbavice, koja je bila na periferiji grada i tu postavila svoje šatore.

Pošto je vali-paša klanjao Bajram-namaz krenuo je iz Travnička i u subotu, drugi dan Bajrama, odsjeo kao gost u ljetnikovcu Babića Mustafa-paše, koji se nalazio u toj poljani.

Sutradan, u nedjelju, pozvao je mnogo uglednih ljudi, koji su u jednom spisku poimenično navedeni, da dođu u grad sa onima koji su poslani na doček. Neki od njih bili su na selu, ali većina ih je pojahala konje i izašla na doček.

Kada su izašli pred valiju, pošto ih je dobro izgrdio i preplašio, sve ih je dao pozatvarati. Kada je ova vijest stigla do običnog svijeta Sarajeva, čaršija je zatvorena i svi su se razbježali kućama.

Čim je paša o ovome saznao, uzevši sa sobom topove i jedan tabor vojske, došao je u grad. Kada je prošao kroz grad i vidio da je čaršija zatvorena, a svi trgovi prazni, vratio se i povukao se u konak gdje je bio odsjeo.

Sutradan, u ponedjeljak, pustio je na slobodu jedan dio zatvorenika i dopustio im da odu svojim kućama, pod uvjetom da navedeni stanovnici preuzmu lančano jamstvo jedan za drugog da se ubuduće više neće ovako remetiti red u pokrajini i da se neće dešavati ovako nepoželjni postupci, koji ugrožavaju red i sigurnost. Zatim je naredio mutesellimu Fadil-paši da postavi čehaje sarajevskim esnafima, a po mahalama muhtare.

Spomenuti mutesellim, kao što je određeno visokim fermanom, postavio je čehaje za dvadeset i četiri esnafa, koliko ih je tada

bilo u gradu Sarajevu i proveo jamstvo među esnafima. Za svaku mahalalu odredio je po dvojicu muhtara. Sve je to uveo u deftere i dostavio ih vali-paši.

Vali-paša je od one regularne vojske ostavio dva tabora u gradu Sarajevu, a ona druga dva tabora i dvadeset četiri zatvorenika, kako će se niže vidjeti, uzeo je sa sobom 13. šewwala 1264. godine (12. IX 1848).

Pošto je zatvorenike držao u travničkom zatvoru više od dva mjeseca, na osnovu carskog fermana, protjerao ih je u tudinu, na otok Krit, uputivši ih glavnom džadom preko sela Crne Ri-jeke, pa preko Glasinca i dalje višegradskom džadom. Ovo su imena lica, koja su zatvorena i protjerana: hafiz Salih Redžai-efendija Uzunović, Ahmed Munib-efendija Glodo, hadži Muhamed Hilmi-efendija Telalagić, njegov sin hafiz Tahir-efendija, hadži Mustafa-efendija Gacko, Ibrahim-efendija Korkut, Mustafa-efendija i šejh nakšibendijske tekije drukčije zvani šejh Mujo Đumrukčija, Jamak Salih-aga Sarić (sin Mula Ibrahimov), Salih-aga Ragibović, Salih-aga Koštro, Nur-aga Hemširija i hadži Husein-aga Arnaut. Navedeni hadži Husein-aga je za ovo saznao ranije, pa je prije nego je valija i stigao u Sarajevo, krenuo na put da obavi hadž. Ali, uzeti su njegovi sinovi Ibrahim-aga i Sulej-man-aga i bačeni u zatvor. Gore spomenuti Ibrahim-aga umro je u travničkom zatvoru prije nego što je prognan.

Zatim još: Ahmed-aga Šahinagić, hadži Abdija alemdar Sloboda, hadži Abdija alemdar Džafić, hadži Muzaferija Mehmed, alemdar, Ibrahim-aga Šehrija ili Šero, hadži Husein-beg Defter-darija, hadži Ibrahim-aga Odabašić, Mehmed-aga Kundurović, hadži Mehmed Kanberija, Salih-aga Ebulejz (Iblizović), hadži Mustafa Šinbel(?) i hadži Abdija Pekmez.

Muhtari, o kojima je bilo gore riječi, sve do ove godine nisu birani u Bosanskom ejaletu. Ovo je uveo navedeni valija (Tahir-paša).

Spomenuti valija podigao je jednu veliku masivnu kasarnu pokraj one polumasivne, koju je podigao prethodni valija Husrev Mehmed-paša, u blizini Travnika, i sada je dovršena.

Troškovi njene izgradnje razrezani su na sve bosanske kadiluke. Na Sarajevski kadiluk otpalo je pedeset i četiri hiljade groša. To je podijeljeno na tri dijela: jedan dio će se naplatiti od imućnih, jedan dio od timarnika, a od trećeg dijela: jednu polovicu, što iznosi devet hiljada groša, od imućne raje nastanjene u Sarajevu, a drugu polovicu od seoskog stanovništva, nastanjenog po selima Sarajevskog kadiluka.

Tako je valija naredio svojom bujuruldijom.

U to vrijeme izgorjela je čaršija grada Sarajeva: Varoš, Halvadžiluk, Kasapi i Sagrdžije.

Namik-efendija, visoki činovnik Dvora i član ratnog savjeta, koji je ranije došao u Bosnu po posebnom zadatku, taj zadatak obavio je i otišao u Istanbul.

Tadašnji naib šerijatskog suda u Sarajevu Sejjid Mir Izzet-efendija, sin Husein-begov, iz Plovdiva, smijenjen je 1. zu-lka'deta 1264 godine (29. IX 1848), a namjesto njega postavljen je Ataullah-efendija.

Čiftluci u Bosanskom ejaletu, od davnina su se obrađivali na četiri načina i to:

Prvi način: Čiftluci i njemu pripadajuće zgrade, sve što je potrebno za obradu: konji, volovi i sjeme, kao i sav ostali alat, pripadali su vlasniku, a vlasnik je zemlju sam sa svojom obitelji ili sa plaćenom radnom snagom obrađivao. Svi prihodi sa zemlje, osim ušura, pripadali su vlasniku.

Drugi način: Sve zgrade, kao i ono što je potrebno za obradu, pripadaju vlasniku. Ali, iz ljetine, koja je dobijena besplatnim radom čiftčije, sjetvom i žetvom sa zemlje, pošto se izdvoji ušur i sjeme, iz preostalog dijela ljetine, jedna polovica pripada vlasniku, a druga polovica čiftčiji.

Treći način: Sve zgrade, kao i ono što je potrebno za obradu čiftčiji, također pripada vlasniku. Iz ljetine, koja je dobijena sa zemlje besplatnim radom čiftčije, izdvaja se samo ušur. Iz preostalog dijela, zavisno od plodnosti zemljišta, vlasniku pripada trećina, odnosno četvrtina, a dvije trećine, odnosno tri četvrtine čiftčiji.

Četvrti način: Zgrade su ili vlasnikove ili čiftčijine, a sve ono što je potrebno za obradu je isključivo čiftčijino. Za onaj dio čiftlučke zemlje, koji je izdvojen na takvom čiftluku i izuzet ispod raspolaganja čiftčije, a zove se begluk, vlasnik je davao samo sjeme, a iz ljetine dobijene besplatnim radom čiftčije, osim ušura, sve je ostalo pripadalo vlasniku. U naknadu za to, iz ljetine koja je dobijena sa zemlje a kojom je raspolagao čiftčija, izdvajao se samo ušur. Iz preostalog dijela ljetine, zavisno od plodnosti zemljišta, u nekim kadilucima pripadala je vlasnicima jedna petina, u nekim šestina, pa sve do jedne devetine.

Spomenuta beglučka zemljišta nisu imala na svakom čiftluku zasebne kuće, prema broju kuća uzimala se i određivala veličina beglučkog zemljišta. Obradivanje zemlje snosile su sve čiftčije podjednako.

Velija Tahir-paša smatrao je svrsishodnim prvi, drugi i treći način davanja na obradu, pa je dopustio da i dalje tako ostane, ali četvrti način davanja nije dopustio. Beglučka zemljišta i njihovu besplatnu obradu je ukinuo. Isposlovao je da se izda carski ferman kojim će se narediti da se i ta zemlja daje na obradu, na isti način kao i ona koja se daje po trećem izloženom načinu. Ona se tako i dan danas daje na obradu. Ali je i dan danas propisano da uživatelj zemlje na primljeni dio ljetine, a prema broju kuća na čiftluku, plaća porez.

Do ove godine sva davanja Bosanskog ejaleta razrezivala su se na stanovništvo dva puta godišnje, računajući od početka mjeseca muharrema i redžeba. Na sve bosanske kadiluke su se raspodjeljivali šestomjesečni troškovi bosanskog valiije, pa su se dodavali i iznosi troškova koji su za to vrijeme učinjeni s njegove strane u dotičnom kadiluku. Sve to zajedno sabirano je sa davanjima, pa se taj ukupni iznos raspodjeljivao s kuće na kuću dotičnog kadiluka na domaćinstva. Tako je bilo propisano starim pravilima, ali ih je vali-paša ukinuo.

Iako su stanovnici grada Sarajeva još od davnina bili oslobođeni od poreza, ovaj puta je to izuzeo, pa je i za sve ostale kasabe i sela na području ejaleta Bosne odredio s kuće na kuću

po osamdeset i tri groša godišnje na ime poreza. Ove poreze nisu plaćale sve kuće podjednako, nego se obračun vršio prema broju kuća, računajući prosječno po osamdeset i tri groša. Taj iznos je razrezivan prema materijalnim mogućnostima svake kuće, računajući od početka marta rumijske godine do marta sljedeće godine.

Spomenuti valija je mutesellimu Bihaća Mehmed-paši bujuruldiom naredio da neka pitanja iz propisa tanzimata provede u Krajini u život. Navedeni mutesellim je odmah pristupio izvršavanju i provođenju u saglasnosti s bujuruldiom, ali stanovništvo Krajine to nije prihvatilo, nego se žestoko oduprlo i dotle išlo da ga je zbog toga napadalo, pa je mutesellim izvijestio valiju da nije u mogućnosti da to provede.

Vali-paša se razljutio i, ne razmišljajući o posljedicama, krenuo je uzevši sa sobom četiri-pet tabora pješadijske regularne carske vojske i svoju pratnju i naredio Sarajlijama Mustafi-paši Babiću i Fadil-paši da i oni sa njim pođu s namjerom da spomenuto stanovništvo kazni. Iz Travnika je pošao početkom mjeseca ševvala 1265. godine (20. VIII 1849).

Kada je došao u Jajce, među vojskom koju je vodio, pojavila se kolera i što je vrijeme odmicalo, bivala je sve žešća. Kada je pošao iz Jajca i preko kasabâ Varcara i Ključa stigao je u kasabu Petrovac i tu odsjeo. U toj kasabi su umrli: Ibrahim Edhem-beg, sin spomenutog Mustafe-paše Babića, miralaj zborničkog alaja bosanskih spahija u carskoj vojsci i Sarajlija Ibrahim-beg Kaimović, binbaša spahijske carske vojske, iz redova spomenutog paše.

Valija je odatle krenuo i kada je preko Bilaja džadom stigao u Bihać, sutradan, u utorak, pošao je na krajišnike, koji su se okupili u blizini Bihaća. Iako je vodio krvavu bitku, nije ih mogao savladati pa se povukao u Bihać, a dvije vojske su stajale jedna naspram druge bez borbe.

Pošto valija nije imao dovoljno vojske pod svojom komandom, uputio je arz Dvoru da mu pošalje pojačanje, a na ovoj strani je samo prividno stupio u pregovore sa krajišnicima. Držeći

vojske jednu prema drugoj, u iščekivanju pomoći, ostao je više od sedmicu dana. Na koncu je došlo pojačanje od nešto regularne arnautske vojske, ali se tada i valija razbolio. Dalekovidi ljudi, koji su bili pod njegovom komandom, nekako su se sporazumjeli sa krajišnicima i s njima sklopili primirje. Oni su postavili oboljelog valiju na tahterevan i vratili se s vojskom. U povratku, na visoravni Podrašnica, blizu Varcara, naišli su na jedan alaj konjice koji se zvao "hadži alaj" poslan u pomoć. Ali, pošto je valija bio bolestan, nije odustajao od povratka, nego su nastavili put za Travnik. Navedenoj konjici naredeno je da se smjesti u Banjoj Luci.

Valija Tahir-paša bio je dugo vremena teško bolestan u Travniku, ali se kasnije izliječio. Navedeni valija, dok je išao u Krajinu, i sve dok nije ozdravio odredio je svoga čehaju Akif-bega da upravlja ejaletom.

Abdulah-efendiji, koji je zauzimao položaj naiba šerijatskog suda u Sarajevu, istekao je rok nijabeta 1. zu-l-ka'deta 1265. godine (18. IX 1849), a na taj položaj postavljen je Muhamed Enis-efendija Muftić, ali on nije došao u Bosnu, nego je odredio da umjesto njega vrši dužnost naiba Haki-efendija Muftić.

Kovani novac, koji je u to vrijeme bio u opticaju u Bosanskom ejaletu, dobio je na vrijednosti, pa je "igirmiluk" koga je kovalo Osmansko carstvo bio izišao na 21 groš, a od stranog novca "mađarija" je iznosila 54 groša. Stoga je izdat carski fermān kojim se strogo naređuje da se ubuduće kovani novac ne smije ni primati ni davati ni za jednu akću više od utvrđene vrijednosti i to:

"igirmiluk" dukat	20 groša;
"mađarija"	50 groša ³⁰³

³⁰³ U salnami, koja je prvi puta štampana u litografiji početkom mjeseca muharema 1266. godine (XI 1849) ono što se odnosi na Bosanski vilajet, u cijelosti je niže navedeno:

"Kadija na položaju mulle Sarajevskog kadiluka je Enis-efendija; kadija Mostarskog kadiluka u Hercegovini je Ataullah-efendija.

U Bosanskom ejaletu nije bilo stranih konzula ni njihovih opunomoćenika. Prva je Austrija nedavno bila postavila svog konzula barona Bimiškića(?)¹⁶⁰ koji je neko vrijeme boravio u sjedištu valija u Travniku. Nakon što je razriješen dužnosti, na njegovo mjesto nije poslan drugi konzul. Početkom rebiu-l-ewwela 1266. godine (15. - 25. I 1850), carskim beratom određen je za generalnog konzula (Austrije) u Bosanskom ejaletu Atanasković i naredeno mu je da boravi u Sarajevu.

Bosanski valija je mušir Tahir-paša.

Mutesarrif Hercegovačkog sandžaka je vezir Ali-paša.

Kajmekam Zvorničkog sandžaka je mirimiran Mahmud-paša.

Kapuče-haja Bosanskog vilajeta u Istanbulu je Ševket-beg.

Defter sandžakā i kadilukā:

Na položaju muhafiza Beograda bio je mirimiran Hasan-paša.

Srpski vojvoda bio je vezir Aleksandar-beg.

Tvrđave: Beograd, Smederevo, Ada, Fethu-l-islam, Šabac, Sokol i Užice.

Bosanski vilajet obuhvaćao je ove sandžake i kadiluke:

Zvornički sandžak: Bijeljina, Gornju i Donju Tuzlu, Gračanicu, Maglaj, Gradačac, Tešanj sa Žepčem, Derventu sa Novim, Bihorinu sa Koritima.

Bosanski sandžak: Travnik, Sarajevo sa nahijama: Kresevo, Visoko, Fojnica, Vareš, Rogatica sa Kolajšom(?), Priboj, Novi Pazar sa Sjenicom i Mitrovićem, Stari Vlah sa Novom Varoš; nahije: Prozor, Krupa, Ostrovnica, Višegrad, Olovo sa Kladnjem, Birće sa Knežinom, Bosanski Brod, Banja Luka, Kostajnica sa nahijama: Kozarac, Prijedor, Dubica, nahija Stari Majdan, Bihać, Kamengrad.

Sandžak u Bosni: Klis, Prusac, Jezero, Jajce sa Belgradčikom, Konjic(?), nahija Glam-oč, Livno sa nahijom Grahovo, Novosel, drugačije zvani Kulen-Vakuf.

Hercegovački sandžak: Trebinje sa nahijom Nikšić i Popovo, Kolašin, Mostar, Nevesinje, Cernica, Prijepolje, Pljevlja, Foča sa Ulogom, Čajniče, nahije: Gacko, Konjic, Dugne(?), Ljubuški sa Imotskim, Stolac sa Gabelom, Ljubinja, Počitelj, Blagaj.

Budući da su u susjedstvu Bosne i Hercegovine, našao sam za shodno da i ovo navedem:

Sandžak Skadra, u Rumelijskom vilajetu: Skadar, drugi naziv Iskenderija, Ulcinj sa Barom, Podgorica, Bijelo Polje sa Komoranom, Budimlja drugačije zvana Trgoviste sa nahijom Plav, Zabria sa Lešom.

Pokrajina Crna Gora - pet nahija: Sandžak Ohrid - Ohrid sa Spatom(?), Gornji i Donji Debar, Starevo, Tirana sa nahijama Akčehisar i Ešim(?), Elbasan sa nahijom Duzdže(?) i Slave(?) Drač sa Kovajom(?), Pelilinom(?) i Matom(?).

Sandžak Manastir: Manastir, Prespa, Prilep, Kičevo, Koprulu(?), Tikveš, Sterevo(?), Flurina sa Kužanima, Srfice(?), Sari Göl, drugačije Čarčenbe.

Sandžak Skenderija (Sadar): Kesrija, Džuma Pazari, drugačiji naziv Kajalar, Horbište(?), Bihište(?), Naslići(?), Koriče(?), Kulovine, Opar."

¹⁶⁰. Vidi Kreševljakovića i Skarića. (Napomena priređivača)

Sa obradive zemlje u Bosanskom ejaletu, koja je bila pod filurijom i bedeli ušrom, a na koju se do sada nije uzimao ušur u naturi, od ljetine je određeno da se on uzima - i to jedna deseti-na, pa je za ovu finansijsku 1266. godinu (1849/50) pet stotina kesa izdato pod zakup odgovornim ljudima ejaleta.

S tim u vezi naređeno je visokim carskim fermanom, izdatim 19. rebiu-l-ehira 1266. godine (5. III 1850) da se tim dobijenim ekvivalentom izvrše popravci carskih tvrđava na području Bosanskog ejaleta i dovede u red ratna oprema. Za to su određeni Ahmed Šefki-efendija i hadži Ali-efendija, koji su stigli u Bosnu 12. džumade-l-ula 1266. godine (26. III 1850).

Spomenuti valija Tahir-paša odavno je nosio u sebi srdžbu na Fadil-pašu Šerifovića, mutesellima Sarajevskog sandžaka i Mustafa-pašu Babića, koji je bio u Sarajevu bez dužnosti. Zbog toga ih je, preko posebnog činovnika, pozvao u Travnik da ih kazni, a možda i protjera u tudinu. Ali, navedena dvojica, osjetivši da to valija potajno priprema, s nekim obrazloženjem su toga činovnika samog vratili a oni su, istog dana, potajno otišli u Istanbul.

Tada je bio na putu za Bosanski ejalet jedan tabor carske vojske, izdvojen iz rumelijske vojske, koji je poslan u Bosnu, pod komandom mirilive carske garde Ibrahim-paše. Zbog toga je valija poslao Derviš-bega, kapetana Majdana Husein-agu, agu iz svoje pratnje, da u mjestima kroz koja će naići ta vojska pripreme ono što je potrebno, da srede konake i dnevna sljedovanja u svim mjestima do Novog Pazara gdje će oni konaćiti.

U to vrijeme se Tahir-paša razbolio, ležao je nekoliko dana u postelji i 8. redžeba 1266. godine (20. V 1850) je umro. Pošto je za vrijeme bolesti oporučio da se ukopa na Ejup Sultanu u Istanbulu, poslije smrti, tijelo mu je stavljeno u sanduk, pa je kopnom iz Sarajeva prenesen u Istanbul i ukopan u tom mjestu.

Da li je navedeni valija zbog svog osobenjaštva, ili što je bosansko stanovništvo to zaslužilo, preko svake mjere prijestupnike mučio i kažnjavao, iako je bilo zabranjeno da se prijestupnici muče.

Kada je navedeni Tahir-paša umro, odlukom odgovornih ljudi ejaleta izabran je Ahmed-beg Vilić da upravlja ejaletom dok se ne postavi novi valija ili ne dode od njega određen kajmekam.

Tada su pošli iz Istanbula Lutfi Omer-paša, serasker rumelijske vojske i s njim ferik Abdi-paša, koji su od Dvora određeni u Bosanski ejalet. Kada su stigli u štab vojske u Bitolju i pripremili se da idu u Bosnu, stigla je na Dvor vijest o smrti tadašnjeg bosanskog valiye Tahir-paše. Da ne bi ejalet ostao bez valiye, postavljen je privremeno kajmekam spomenuti Abdi-paša, a Omeru Lutfi-paši naredeno je da ga tamo odmah uputi. Ustvari, Abdi-paša je bio na putu za Bosnu, pa je odmah nastavio putovanje i u petak 26. redžeba 1266. godine (6. VI 1850) znači za devet dana, stigao je iz Bitolja u Travnik. Pošto je po običaju obavio primopredaju onoga što je u vezi sa ejaletom, za mutesellima Travničkog sandžaka postavio je Derviš-bega Teskeredžića, a on se premjestio u Sarajevo. Spomenuti Abdi-paša odredio je Husein-bega iz zastupništva carske spahijske vojske i 28. redžeba 1266. godine (8. VI 1850) poslao ga na granicu, naredivši mu da kako treba očisti puteve, da na malim rijekama podigne mostove kuda će proći carska vojska sa topovima i ostalom ratnom opremom, koja je, visokom carskom iradom, određena u Bosnu.

Za valiju je postavljen 20. redžeba 1266. godine (1. VI 1850) bivši valija vilajeta Skoplje hafiz Mehmed-paša.³⁰⁴

³⁰⁴ Kamila-hanuma, kći Omer-age Fazlagića, majka Muhameda Fadil-paše Šerifovića, jednog od sarajevskih uglednika, kada je umrla, ukopana je pored svojih rođaka prema mezarju zvanom Alifakovac, u ovom gradu. Ovaj tarih uzet je sa kamenog nišana 1285/86. godine (1868/69).

Ah! Na ovom prolaznom svijetu nema opstanka

Svako živi ispije čašu rastanka

Nakibu-l-ešrafova žena, Čamila-hanuma

Bijale čestita i uz to čedna

Osamdesetu bješe navršila

U svojoj bašči mnogo ruža uzgojila

Otputova, i, eto, pod zemlju sakri se

Ahiretskom saraju uputi se

Sroči joj se tarih puni kad preseli:

"Džennetski saraj Čamila naseli."

Godine 1264. (1847/48)

OD
OMER-PAŠE LATASA
DO
NOVOG USTANKA
1850 - 1875

str 1032 prazna
str 1033 prazna
str 1034 SULTAN MAHMUD II 1808-1839
str 1036 prazna

ČERKEZ HAFIZ MEHMED-PAŠA

20. redžeba 1266. godine (1. VI 1850)

(Navedeni paša je najzad postao šejhu-l-islam. Nakon smje-njivanja, živio je u Hidžazu i 17. zu-l-ka'deta 1283. godine (22. IV 1867) umro. - Preneseno iz novina "Bosna".)

Kada je spomenuti tog datuma postavljen na položaj bosan-skog valije, odmah je pošao sa najnužnijom prtljagom i poštanskim konjima u četvrtak 2. ša'bana 1266. godine (13. VI 1850) za Sarajevo, pa je 8. toga mjeseca (19. VI 1850) stigao u Sarajevo.

Od 1098. godine (1686/87) do sada Travnik je bio sjedište Bosanskog ejaleta i boravište vezira. Ali, spomenuti hafiz Me-hmed-paša sjedište uprave ejaleta uspostavio je u Sarajevu.

Bosanski ejalet sa Hercegovačkim sandžakom zauzima hiljadu i šezdeset tri kvadratne milje površine. Nalazi se na 42 od 45 stepeni i 15 minuta geografske širine, a između 33 stepena i 25 minuta i 36 stepeni i dvadeset četiri minute geografske dužine. Na istočnoj strani od te pokrajine su, pored kneževine Srbije, još kadiluci: Vučitrn i Peć, koji potpadaju pod Skadarski sandžak. Sa zapadne strane je austrijska pokrajina Hrvatska, sa sjeverne je odvaja također austrijska pokrajina Slavonija, od koje je odvaja rijeka Sava, a sa južne također austrijska pokrajina Dalmacija i uz nju pokrajina Crna Gora. U Bosni i Hercegovini je blizu mil-ion i tri stotine hiljada stanovnika - muslimana i nemuslimana, muškaraca i žena. Najveća planina u Bosanskom ejaletu je Dur-mitor u kadiluku Pljevlja. Njena nadmorska visina, računajući prema Jadranskom moru je četiri hiljade aršina.¹⁶¹

Lutfi Omer-paša, mušir i serasker carske vojske u Rumeliji, koji je određen za vojna pitanja u Bosanskom ejaletu, pošto je

¹⁶¹ U originalu stoji 8000 kadema. Kadem znači, između ostalog, pola aršina. Tako smo došli do broja 4000.

upotpunio vojsku i izvršio ratne pripreme u oružju i ostalom što je za rat potrebno, neopaženo je krenuo iz glavne komande prema Bosni i, idući prema vojnim propisima, stigao je u Sarajevo 13. ramazana 1266. godine (23. VII 1850). Sva njegova brojna vojska, koju je doveo sa sobom, svečano se okupila na uzvisini zvanoj Gorica, na periferiji grada.

Tada su stigli u Sarajevo Sulejman Nazim-beg, koji je određen za predsjednika velikog vijeća, koje je trebalo formirati u Bosanskom ejaletu i Mehmed Azmi-efendija, postavljen za defterdara Bosne.

Spomenuti Omer-paša dobio je u Sarajevo sve odgovorne ljude Bosanskog ejaleta i Ali Galib-pašu Stočanina, mutesarrafa Hercegovačkog sandžaka.³⁰⁵

Navedeni mušir Omer-paša je 6. šewwala 1266. godine (15. VIII 1850) na prostoru zvanom Musalla, gdje se skuplja sarajevsko stanovništvo i klanja namaz, pred svim odgovornim ljudima ejaleta, stanovništvom, državnim činovnicima, sirotinjom i nemoćnim, kao što je zakonom propisano, otvorio visoki carski ferman koji sadrži Korisne uredbe (Tenzimat-i hayriyye) i pred svima ga pročitao:

Evo doslovnog sadržaja toga fermara:

“Uvaženim izvršiocima svih mojih carskih naredbi, cijenjenim muširima koji pouzdano i ispravno rješavaju sve zadatke, uspješno obavljaju važne poslove svojim ispravnim zaključivanjem, udaraju temelje sreći i napretku, učvršćuju stubove države, onima koje je Bog obdario najljepšim svojstvima, sadašnjem komandantu rumelijske vojske mome mudrom veziru Omer-paši i dosadašnjem valiji Skoplja, koji je ovaj put postavljen na Bosanski ejalet, mome veziru hafiz Mehmed-paši, neka im ugled dugo traje, sadašnjem bosanskom defterdaru, obdarenim najljepšim svojstvima, koji uživa posebnu milost Svevišnjeg, jednom od najodgovornijih ljudi moga Carstva Mehmed Azmiji, dosadašnjem defterdaru Vidina, koji je postavljen za defterdara Bosne, bivšem

³⁰⁵ Tada su se vratile u svoj zavičaj iz Istanbula Sarajlije: Fadil-paša i Mustafa-paša Babić.

predsjedniku velikog vijeća ejaleta Hudavendigar ejaleta¹⁶² sada postavljenom za predsjednika velikog vijeća Bosne Sulejman Nazim-efendiji, najuglednijem kadiji muslimana, izvoru znanja i čvrstog vjerovanja, koji visoko drži zastavu Šerijata i vjere, nasljedniku znanja Vjerovjesnika sarajevskom muli, neka mu se znanje poveća, svim odgovornim i uglednim ljudima Bosanskog ejaleta, ponosu uleme, koja traži istinu - naibima kadilukâ i muftijama spomenutog ejaleta, kada dođe ova visoka carska naredba, neka prime na znanje sljedeće:

Nije potrebno da se objašnjava da svi slojevi podanika, nastanjeni na području moga bogomštićenog Carstva, uživaju u sigurnosti i miru časno, da prema odredbama ovoga poretka na području Bosanskog ejaleta stanovnici - podanici moga Carstva, bez izuzetka, imaju pravo na to. O tome su izdavane i ranije, a i kasnije moje carske naredbe. Međutim, spomenuti Bosanski ejalet ostao je na starim uredbama, kao izuzetak od moje nove irade koja je ostvarena u ostalim krajevima mojih carskih zemalja. Zbog toga što su neki ove odredbe zloupotrijebili, moja glavna carska želja da se zavede mir i red među stanovništvom tih krajeva nije kako treba mogla biti ostvarena. Stalno su se u tim krajevima pojavljivali neredi i bune. Kao posljedica takvog stanja, s vremena na vrijeme, sakupljali su se kojekakvi buntovnici pa su nad stanovništvom i sirotinjom - rajom činili otvoreno nasilje. Primjerice, u posljednje vrijeme jedna grupa buntovnika u okolici Bihaća, po običaju je razvila svoj pobunjenički bajrak, pa je u tom kraju izazivala potpuni nered.

Za vrijeme moje vladavine ima da se na svakom mjestu zavedu tanzimatske uredbе, tako da su svi slojevi mojih podanika pod okriljem moga carskog veličanstva uvijek sigurni i u blagostanju. Prema tome, ni stanovništvo spomenutog ejaleta se ne može prepustiti daljem neredu, jer nedopustivo je da ovako važna i velika pokrajina moga Carstva i dalje živi u nesigurnosti. Zbog toga, treba i ovu pokrajinu spasiti iz ovakvog nereda.

¹⁶². Hudavendigar ejalet - ejalet u okolici Burse.

Jedina želja moje carske milosti je učvršćenje vjere i države i osiguranje spokojsva svim krajevima i narodu. Kao što sam, neka je Svevišnjem istinitom bezbroj puta hvala, u svim krajevima uspio uspostaviti tenzimatske uredbe, moja carska želja je da se i u toj pokrajini zavedu u potpunosti. S tim u vezi, prema izdatim uputstvima, ti koji si mušir, zajedno sa spomenutim valijom, ćeš kao što vam je naređeno, zvesti tenzimatske uredbe i uspostaviti punu pravednost. U tom smislu objavljen je ovaj strogi ferman moga carskog veličanstva, izdat i razaslan iz mog carskog Divana.

S tim u vezi, ti ćeš uzeti sa sobom koliko treba moje carske regularne vojske, koja je pod tvojom komandom i tamo doći.

Najprije ćeš svima objasniti da je moja odlučna carska volja da se u toj pokrajini uspostavi red i sigurnost. Također je moja carska volja da se na svakom mjestu iskorijeni nepravda i uništi nasilje i da svako, bez izuzetka, ima udjela u mojoj carskoj pravednosti. Kada im to objasnite, onda ćete složno pristupiti zavodenju tenzimatskih uredaba na području spomenutog ejaleta.

O provođenju spomenutih uredaba treba se stalno dogovarati. Kao što su i u nekim drugim ejaletima uspostavljeni savjeti videnih ljudi, i ovdje treba uspostaviti jedno ejaletsko vijeće, kao centralno tijelo. Pitanjima prihoda, rashoda i državne uprave, prema datim uputstvima, vi ćete, spomenuti muširu, u sporazumu sa defterdarom i predsjednikom toga vijeća, nastojati da to izvršavate iz jednog centra.

Ne treba posumnjati u to da ćete vi besprijekornom pokornošću izvršiti moju carsku volju, koju, na ovaj način želim pružiti stanovništvu navedenog ejaleta. Ali, pošto među njima ima i takvih koji ni sami ne znaju šta hoće i ne shvaćaju šta je dobro i korisno za njihovu domovinu, oni će se dići protiv ove moje pravedne carske irade. Ako to učine, pa se pobune samo zato što se uvijek bune, premda moje carsko veličanstvo mrzi prolijevanje krvi, svi oni koji se budu bunili protiv mojih pravednih carskih naredbi, valja da budu kažnjeni sa carske strane, a ako postupite suprotno fermanu sami ste krivi. U takvom slučaju ćeš ti sa hrabrom carskom vojskom, koja je pod tvojom komandom, odmah pristupiti kako se od tebe traži i uložiti sav svoj trud i sve svoje sposobnosti.

I vi gore spomenuti valija, defterdaru i predsjedniče vijeća, treba svaki prema svojim zaduženjima da izvršavate sve zakonske odredbe tako da moji carski podanici, koji su tamo nastanjeni, osjete moju carsku milost i dobrotu. Vi ćete to sve vršiti u skladu sa datim uputstvima za taj ejalet i prema mojoj carskoj iradi. Očekujem od vas da ćete vi ovo uzeti kao najvažnije i sa najvećim žarom pristupiti tome, dajući sve od sebe.

I vi gore navedeni mula, odgovorni ljudi ejaleta, naibi, muftije i svi ostali koji su spomenuti, složno ćete s najvećom pažnjom, pristupiti izvršavanju mog carskog fermana. Znajte da ćete vi snositi posljedice te opasne pojave, pa se shodno tome i ponašajte i nastoje svim silama da ispunite sva moja carska naređenja.

Tako to primite na znanje i oslonite se na ovaj časni znak.

Izdano sredinom redžeba 1266. godine (23. V - 1. VI 1850)."

Pošto je po naredbi spomenutog seraskera ferman pročitao, on ga je, stav po stav, svima prisutnim i usmeno objasnio.

Pošto je zadužio odgovorne ljude da svaki u svom kadiluku pristupi provođenju odredaba, dao im je dopuštenje da se vrate kućama. Jedino je mutesarifu Hercegovine Ali Galib-paši naredio da ostane u Sarajevu.

Među prisutnim bilo je trinaest osoba sa titulom paša, a to su: serasker Lutfi Omer-paša, bosanski valija hafiz Mehmed-paša, Ferik Abdi-paša, miriliva Melemendži Mustafa-paša, miriliva Ibrahim-paša, miriliva hadži Ali-paša, mutesarif Hercegovackog sandžaka Galib Ali-paša, njegov sin Hafiz-paša, Sarajlije Fadil-paša Šerifović, Mustafa-paša Babić, Zvorničanin Mehmed-paša, Tuzlak Mahmud-paša i Bišćak Mehmed-paša.

Još ranije, to jest za vrijeme valije Vedžihi Mehmed-paše, formirana je rezervna pješadijska carska vojska o kojoj se nije vodilo računa, pa je vremenom njena disciplina narušena. Prema nizamskim propisima, naredeno je da se ponovo uvede disciplina. One koji su umrli, oboljeli ili ostarjeli brisati, a namjesto njih upisati druge koji su za to sposobni. U tom smislu, serasker je razaslao svoja naređenja po kadilucima. Onako kako je naredeno u Sarajevu i još nekim kadilucima u cijelosti je izvršeno. Ali, oni koji su čuvali granicu u Krajini, među stanovništvom su

proturili uznemirujuće vijesti o tim rezervistima, pa da bi to spriječili digli su bunu. Kada je za to saznao serasker, odmah je uzeo sa sobom sedam tabora regularne vojske sa potrebnom opremom pa da bi ih kaznio i uveo red, krenuo je tamo.

Prije nego što je stigao serasker, vođe ustanika u Krajini zauzele su tvrđavu Jajce i u njoj se utvrdile. Serasker je nekoliko dana tukao tvrđavu i bio je pritijesnio, ali kada je vidio da to ne može, iz pravca Jezera poslao je jedan tabor sa vodičima da udare na tvrđavu i da s te strane učine pritisak. Kada su ustanici, koji su se u nju bili utvrdili, vidjeli da neće moći odoljeti, napustili su tvrđavu i zajedno sa vodom Ali-agom Kedićem, sramno pobjegli. Ali, jadno stanovništvo tvrđave, budući da se našlo između dvije vatre, pretrpjelo je velike štete.

Pošto je serasker zauzeo tu tvrđavu, krenuo je dalje. Iako je nailazio na zasjede ustanika, na nekim mjestima u Ključu, Petrovcu, Prijedoru i Krupi, sve ih je savladao uništavajući ih, pa je tako u tim krajevima razbio pobunu, i sve smirio. Provodeći carski ferman, pohvatao je mnogo stanovnika, kako običnog svijeta tako i uglednika, odveo ih vezane u Travnik i bacio u haps u travničkoj kasarni.

Nakon odlaska seraskera iz Sarajeva u Krajinu, mutesarriif Hercegovačkog sandžaka Ali Galib-paša, koji se zadržao u Sarajevu, uz saglasnost bosanskog valiye hafiz Mehmed-paše, otišao je u Hercegovinu i odsjeo u svom ljetnikovcu, u polju zvanom Buna.

Zbog toga što je za dva tabora regularne vojske, koja je opremljena iz Sarajeva, odredio svoj konak u Mostaru i još nekoliko kuća gdje će se svi smjestiti, stanovništvo Hercegovine se uznemirilo, a njima se pridružio i njihov kavazbaša Ibrahim-aga, pa i ne pitajući ništa mutesarriifa vojske u Hercegovini, stavio se na čelo pobunjenika da bi spriječio ulazak nizamske vojske. Tako je 23. zu-l-hidždžeta 1266. godine (30. X 1850) izbio ustanak. Da bi osigurali granicu, požurili su prema kasabi Konjic.

Kada je o ovome podnesen izvještaj seraskeru, koji se tada nalazio u Krajini, a pošto posao u Krajini još nije bio završio i nije mogao da tamo pode, on je odredio kajmekama seraskera

Skender-bega, koji se nalazio u Sarajevu, da on sa potrebnom vojskom ide na Hercegovinu.

Uzevši sa sobom vojsku, spomenuti emir otišao je prema kasabi Konjic. U blizini Konjica, na mjestu zvanom Vrapče, strupio je u krvav boj sa Hercegovcima, ali ih nije mogao savladati, pa je bio prisiljen da se povuče u kasabu Konjic. Pošto ni Hercegovci nisu imali dovoljno snage da bi navalili na kasabu Konjic, oni su uzeli za svoju zasjedu mjesto zvano Borike. Ovo je stanje podugo potrajalo.

Navedeni Skender-beg bio je porijeklom Mađar. U svojoj zemlji se zvao grof Ilinski. Ovom prilikom bio je ranjen u nogu, pa je zbog toga ostao u jednu nogu hrom. Bio je oženjen djevojkom iz konjičke obitelji Proho.

Kada je navedeni serasker završio posao u Krajini, i vratio se u Travnik, odmah se diglo stanovništvo u Posavini i podijelilo na dvije grupe. Jedna grupa išla je preko kasabe Kladnja da udari na Sarajevo, a druga grupa bila je određena da džadom preko Žepča udari na Travnik.

Kada je izbio ovaj ustanak, zbornički mutesarif Mahmud-paša pobjegao je preko Drine na drugu stranu i otišao džadom preko Srbije u Istanbul. A mutesellim iz Tuzle Mahmud-paša pobjegao je preko rijeke Save i sklonio se u austrijske krajeve.

Spomenuti serasker odredio je Ibrahim-pašu da odbije onu grupu koja je išla preko kasabe Kladnja prema Sarajevu. Ibrahim-paša se upustio u borbu sa ustanicima, u blizini kasabe Kladanj. Pošto nije imao vojske koliko mu je bilo potrebno, bio je gotovo poražen, pa iako se sklonio na jedno sigurnije mjesto, bio je opkoljen. Za ovako uznemireno stanje bosanskog stanovništva i dizanje ustanka, vojni zapovjednici pretpostavljali su da je u to umiješan Sarajlija Mustafa-paša Babić. Prilikom ovoga poraza Ibrahim-paše kod Kladnja, zapovjednici su Mustafa-pašu Babića digli iz njegovog konaka i zatvorili ga u vojni logor na Gorici.

U susret onoj grupi ustanika, koja je išla džadom preko Žepča da udari na Travnik, spomenuti serasker Omer-paša poslao je jednog od državnih činovnika u Travniku čauš-agu Mehmed-bega da ih opomene i posavjetuje da se bez borbe vrate.

Spomenuti beg naišao je na ustanike u polju zvanom Orahovo, i prije nego je došao u Žepče, savjetovao ih je, kao što mu je serasker stavio u zadatak. Ali, samo što je progovorio nekoliko riječi, navedeni ustanici su toga bega u jednoj kući, u tom polju, ubili.

Ova vijest je odmah stigla do seraskera, pa je uzeo sa sobom vojsku i tamo krenuo. U tom polju upustio se u borbu sa ustanicima. Nakon duge borbe, serasker je pobijedio i tu grupu ustanika rastjerao. Kada su se ovi razbježali, on je odatle nesmetano došao u kasabu Tuzlu.

Čim su te vijesti stigle do one grupe ustanika koja se nalazila oko Kladnja, i oni su se razbježali u svoje zavičaje. I Ibrahim-paša, koji je bio opkoljen, oslobodio se od njihova pritiska, pa je i on krenuo i nesmetano stigao u kasabu Tuzlu.

U Tuzlu je došao mutesellim Mahmud-paša Tuzlo, koji se ranije bio sklonio u Austriju. Kad je došao seraskeru Omer-paši on ga je zatvorio.

On je u tim krajevima pobunu potpuno suzbio. Mnoge je pohvatao i povezao, a zatim protjerao u tudinu.

Kada je spomenuti serasker izvršio sve ono što je sultan od njega tražio, odatle se uputio u Sarajevo. Sa sobom je poveo mutesellima Mahmud-pašu Tuzlu na ponižavajući način u Sarajevo i zatvorio ga.

Spomenuti bosanski valija hafiz Mehmed-paša osjetio je još prvih dana po seraskerovom dolasku u Sarajevo, da on namjerava žestoko kazniti stanovništvo Bosanskog ejaleta. Budući da je on bio pravedan i bogobožan nije se mogao pomiriti s tim da se stanovništvo tako kažnjava. Zbog toga je na prikladan način upozorio seraskera da ih, na pogodan način, dovede u red. Ali, serasker nije htio ni da čuje za to. To ga je rasrdilo, pa ga je žestoko napao. Pošto su izmijenili dosta oštrih riječi putem arza su jedan drugog tužili Dvoru. Dvor je, prema ukazanoj potrebi, ostavio seraskera na njegovoj dužnosti, hafiz Mehmed-pašu smijenio sa položaja valije Bosne, a namjesto njega postavio Hajrudin-pašu.

HAJRUDIN-PAŠA

Sredina muharrema 1267. godine (16. - 25. XI 1850)

(Od mjeseca rebiu-l-ahira 1268. godine (24. I - 21. II 1852) veliki vezir Mehmed Emin Reuf-aga, po peti put.)

Spomenuti Hajrudin-paša postavljen je te godine za bosanskog valiju, a tada je još trajao ustanak stanovništva Hercegovine. Naređeno mu je da objasni stanovništvu, da ga posavjetuje da se treba smiriti i da se pobuna suzbije, pa je upućen da ide preko Dubrovnika u Hercegovinu.

Gore spomenuti valija, izvršavajući visoku carsku iradu, došao je u Hercegovinu preko Dubrovnika i odsjeo kao gost hercegovačkog mutesarrifa Stočanina Ali Galib-paše Rizvanbegovića, koji je boravio u svom ljetnom konaku kraj rijeke Bune u Mostarskom polju. Ostao je samo nekoliko dana u namjeri da stanovništvo umiri i pozvao nekoliko ljudi s kojima je o tome mogao razgovarati. Ali, pošto su skrenuli s puta oni koji nisu prihvaćali ove savjete, to je Ali-paša spomenutog valiju otpremio u pratnji svoga starijeg sina Hafiz-paše preko Ljubuskog do na granicu Bosne. Kada je valija stigao u kasabu Duvno, dao je dopuštenje Hafiz-paši da se vrati, a on je potom došao u Sarajevo na dan 26. safera 1267. godine (2. I 1851).

Neko je proturio lažnu vijest da su neki hercegovački buntovnici postavili zasjedu na putu kojim se trebaju vratiti navedeni Hafiz-paša i da hoće da ga ubiju. Kada je taj paša čuo za tu vijest, preplašio se. Iz Duvna je prešao na austrijsko područje, pa je u Imotskom bio gost u jednoj katoličkoj kući. Međutim, tu se razbolio i dana 27. safera 1267. godine (2. I 1851) je umro. Njegovo mrtvo tijelo preneseno je u kadiluk Gabela i ukopan je u selu zvanom Čapljina.

Kao što je spomenuto Skender-beg, kajmekam carske vojske, koji je pošao protiv hercegovačkih ustanika, pošto nije imao do-

voljan broj vojske da bi izvršio napad, sklonio se u kasabu Konjic i odatle se stalno branio.^{*306}

Kada se serasker vratio iz Tuzle u Sarajevo, poslao je vojske koliko je bilo potrebno za pojačanje gore spomenutom Skenderbegu. Tada je Skender-beg, prikupivši svu snagu, krenuo tamo gdje su se bili ustanici okupili i 3. rebiu-l-ahira 1267. godine (5. II 1851) u Borikama stupio s njima u borbu. Kako poslije žestokog okršaja hercegovački ustanici nisu mogli odoljeti, povukli su se u zasjedu zvanu Kula, pa prikupivši snage, ponovo su stupili u žestok okršaj. Ali, ni ovaj puta nisu imali snage da odole, bili su poraženi. Svi su se razbježali.

Spomenuti Skender-beg je neometano krenuo naprijed i 8. rebiu-l-ahira 1267. godine (10. II 1851) stigao je u Mostar.

Za vrijeme tih borbi, vođa hercegovačkih ustanika poznati Ibrahim-aga kavazbaša, nalazio se u kadiluku Foča. On je poticao tamošnje stanovništvo da se digne i udari na Sarajevo. Ali, čuvši za poraz koji su pretrpjeli Hercegovci, kao i to da je Skender-beg stigao u Mostar, vidio je da mu tu nema stanka, pa je odatle pobjegao i sklonio se u Zadar, koji se nalazio pod Austrijom, a odatle otišao u Egipat.

Kada je Skender-beg došao u Mostar istodobno su stigli i Ali-paša Stočanin i njegov sin Hafiz-paša (Rizvan). Nakon predaha

*306 U ovo vrijeme umro je Sulejman Nedžib-efendija Isaefendić, sin Emin-efendije, sina Ismail-efendijina. Dana 15. rebiu-l-ewwela 1267. godine (18. I 1851) na popisu ostavine navedeno je:

- Jedan vranac	320 groša
- Jedan dorat	401 groš
- Deset volova po 200	2000 groša
- Još pet volova po 150 groša	750 groša
- Šest krava	750 groša
- Troje teladi	200 groša
- Dva bika	200 groša
- Ječma - šinika: 23 i 1/4	930 groša
- Pšenice - šinika 19 i 3/4	1400 groša
- Kukuruz - šinika 55 i 1/4	2491 groša
- Prosa - šinika 20	500 groša
- Sijena jedan plast	180 groša
- Slame jedan plast	150 groša

od dva-tri dana, Skender-beg je ovu dvojicu zatvorio i o tome arsom izvijestio Omer-pašu.

Serasker je odmah pošao iz Sarajeva i 19. rebiu-l-ehira 1267. godine (21. II 1851) stigao u Mostar. Pošto je u tim krajevima sve bilo mirno, i pošto je zaveo red, kako je bilo naredeno, mnoge je ugledne stanovnike pohvatao i vezane otpremio u progonstvo.

Iza toga je spomenuti serasker-paša krenuo u Banju Luku. Kada je pošao iz Mostara poveo je sa sobom spomenutu dvojicu: Ali-pašu i njegovog sina Hafiz (Rizvan) - pašu. Za vrijeme putovanja, na jednom konaku blizu Banje Luke, koncem mjeseca džumade-l-ula 1267. godine (24. III - 2. IV 1851) slučajno je okinula puška jednog stražara, koji je čuvao gore spomenutu dvojicu i zalutali metak pogodio je Ali-pašu, koji je od te rane odmah izdahnuo. Odatle je njegovo mrtvo tijelo preneseno u Banju Luku i ukopano u haremu Ferhad-pašine džamije.

I nekoliko viđenih Banjalučana uhvatio je i svezao, pa ih zatočio u travničku tvrđavu.

Hercegovački sandžak je od ranije bio u sastavu Bosanskog ejaleta. Međutim, 1249. godine (1833/34) je izdvojen, pa je za učinjene usluge uz davanje vezirske časti carskim fermanom dodijeljen Ali-agi kao samostalni sandžak. On je punih osamnaest godina bio mutesarraf toga sandžaka i u njemu je zaveo mir i blagostanje. Ni ovaj put, nakon smrti spomenutog, taj sandžak nije pripojen Bosni, nego je postavljen Sarhoš Ali-paša kao samostalan sandžak-beg.

Mnoge zatvorenike koje je Omer-paša bio dobio u Travnik iz pojedinih kadiluka i kasaba i zatvorio u logor sada je oslobodio i pustio kući. Preostale je vezane u lance otpremio u progonstvo, u tudinu. I iz Sarajeva je mnoge uglednike, među kojima su bili: Mustafa-paša, Muhamed Fadil-paša Šerifović, Ali-beg Dženetić, Rašid Abdulah-efendija Uzunić, Sulejman Sokolović, Husein-aga Sunulah, Husein-aga Mašić, Muhamed-aga Bakarević poslao u progonstvo. Kasnije je i porodice tih paša poslao u mjesta gdje su oni prognani.

Sve do tada u Bosanskom ejaletu nije se polagala pažnja održavanju puteva. Nigdje nije bilo takozvanih drumova opkopanih sa strane kanalima. Po ondašnjem običaju, sve prelaze i saobraćajnice podizali su dobrotvori i održavali ih u vidu kaldrme. Sada je prvi puta spomenuti valija Hajrudin-paša u toku ljeta 1857. godine pozvao na besplatan rad sve stanovništvo grada Sarajeva, i bogate i siromašne, i zaposlio ih na smjenu po dva mjeseca i naredio da se izgradi džada, počevši od sarajevske malte (od kršćanskog groblja) pa do Ali-pašina polja, u dužini od sat i četvrt hoda.

Isto tako, sve do sada stanovništvo Sarajeva bilo je izuzeto od redovnih i vanrednih nameta. Prvi puta, ove 1267. godine (1850/51) određen je porez na sve stanovnike Sarajeva, s kuće na kuću po osamdeset groša. Iznos od dva tovara devedeset osam hiljada i tristotine pedeset groša razrezan je na ukupno stanovništvo Sarajeva da to plaća prema svojim mogućnostima.

Istodobno, svi timarnici spahije, nastanjeni na području Bosanskog ejaleta, kao konjanici carske vojske, prihode sa posjeda koje su im pripadali uzimali su od stanovnika koji su ih obrađivali u naturi i tako vršili naplatu.

Za timarnike Bosne određeno je da su nad obradivom zemljom svoga timara vlasnici.

Svako otuđenje ili prijenos na toj zemlji rješavao se u saglasnosti s dotičnim timarnikom. On je izdavao i tapijske isprave.

Pored prihoda s timara, timarniku su pripadale i takse na tapije, kao i naknade za zemljišta bez nasljednika.

U slučaju smrti timarnika timar, koji se vodio na njemu, ako ima muške djece dodjeljivao se njima, a u slučaju da ih nije imao, onda je dodijeljivan nekome trećem, ko je na to imao pravo. Za to prenošenje u Bosni postojao je poseban činovnik koji se zvao timar-defterdar.

Ovako je provedeno prema starom kanunu i starim propisima i bilo je na snazi sve do ove 1267. godine (1850/51). Te godine je država sve timare uzela u svoje ruke, pa je u tome učestvovala i putem licitacije, ustupani su zakupnicima. Od na-

knade, zavisno od veličine timara, odgovarajući dio davan je starim uživaocima timara.

U tome starom kanunu bilo je propisano i ovo:

“Kada neki uživalac obradive zemlje umre, ta obradiva zemlja, koju je on uživao, prelazila je na jednake dijelove samo na njegove muške potomke, bez plaćanja takse, a ženska djeca nisu u tome učestvovala. Ukoliko nije imao muške djece, ženska djeca su u tome učestvovala, uz tapijsku pristojbu. U slučaju da nema ni ženske djece, onda se zemlja ustupala, uz pristojbu na tapiju, ostalim nasljednicima prema stepenu srodstva. To su bile te novouvedene odredbe.”

Medutim, prema odredbama sada izdane carske kanunname stoji propis:

“Kada neko od uživalaca obradive zemlje umre, obradiva zemlja, koju je on uživao, prenosi se na njegovu mušku i žensku djecu, na jednake dijelove, bez plaćanja tapijske pristojbe, a donešen je i propis da se ostalim nasljednicima ustupa, uz plaćanje takozvane tapijske prakse.”

Ovom prilikom carskim fermanom nagrađeni su vojni zapovjednici u Bosanskom ejaletu za učinjene usluge: Lovčeli Derviš-beg i Madar Skender-beg dobili su titulu mirilive.

Sivas-zade Junus Zijauddin-efendija postavljen je za naiba šerijatskog suda u Sarajevu da dužnost preuzme s danom 1. zulka'deta 1267. godine (27. IX 1851).

Ovog puta smijenjen je i spomenuti valija Hajrudin-paša sa dužnosti u Bosni, a namjesto njega postavljen je Velijuddin-paša, sin Mustafa-paše.

GIRITLI MUSTAFA-PAŠA-ZADE VELIJUDDIN-PAŠA

16. džumade-l-ula 1268. godine (8. III 1852)

(Od džumade-l-ahira 1268. godine (23. III - 20. IV 1852) veliki vezir Mustafa Rešid-paša, po treći put. Smijenjen.)

Spomenuti je navedenog datuma došao u Sarajevo. Međutim, nisam mogao doći do podataka da li je njemu uz Bosanski ejalet dodijeljen i Hercegovački sandžak.

Tada su se kršćani Bosanskog ejaleta pobunili protiv Osman-skog carstva. Čulo se da se spremaju na opći ustanak i da hoće da se riješe podaništva prema Carevini. Zbog toga je od svih kršćana, koji žive po selima i kasabama širom Bosne i Hercego-vine, za jedan dan, tj. 11. džumade-l-ahira 1268. godine (2. IV 1852) silom oduzeto oružje, i tako je pobuna smirena.

Kada je saznao serasker Omer-paša da je spomenuti kavaz-baša Ibrahim-aga pobjegao u Egipat, on ga je, na neki način, iz Egipta dobio, uzeo ga kod sebe i obećavao mu da će tražiti da se on postavi kod njega kao binbaša.

Kada je spomenuti Omer-paša 10. redžeba 1268. godine (30. IV 1852) krenuo iz Sarajeva, poveo je sa sobom i navedenog kavazbašu. Kavazbaša je, čekajući navedeno postavljenje, u Is-tanbulu umro. Seraskerova obitelj je 1. ša'bana 1268. godine (25. V 1852) otišla u Istanbul.^{307, 308}

³⁰⁷ Spomenuti pjesnik Mustafa Galib-beg, sin je Ismail-paše, kajmekama sandža-ka Čildir. Rođen je u kasabi Leskovcu 1245. godine (1829/30). Godine 1263. (1846/47) došao je s ocem u Carigrad, 1266. godine (1849/50) priključio se ad-ministraciji Dvora, a 1268. godine (1851/52) došao je u Bosnu za divan katiba Veli-paše (Velijudin-paše Mustafapašića). Kratko iza toga imenovan je za kajme-kama Banjalučkog kadiluka u Bosni, a 1269. godine (1852/53) smijenjen je s tog položaja i došao u Carigrad. U vrijeme kada je štampana ova tezkira (1270. godi-na - 1853/54) postavljen je za sekretara carske mornarice i otputovao na Krim. Napisao je nekoliko pjesama.

*Kad bi zalud u potrazi za ljubavlju obišao svijet
U srcu je njeno mjesto, tamo je njen cvijet
Ljepoticu Dvorca Jedinstva samo srce zna
Ako je uredu kuća ljubavi, za ljubav je dosta prostora.*
(Nečitljivo)

*Kad ljubav doživljava, družini se pridružuje
Ne zašuti, o ružo, poput prekrasnog pupoljka
Dok do cika zore zaljubljeni bulbul tužno poje
Posmatrač tvojih kretnji finih zadržan ostaje
Tvoj stas, o vilo, poput čempresa, tratine ljubavi ukras postaje
Hoće li, o Galibe, ko te pogleda tajnu tvog lica shvatiti
U tački crnog bena bit ljubavi otkriti.*

* 308 Po visokom carskom fermanu već sedamnaest mjeseci boravimo nas dvadeset tri Bošnjaka kao izgnanici na otoku Kreti i ovo je arzuhal ovih sluga:

- Mi smo Sarajlije, koji smo živjeli pod zaštitom i u sigurnosti cara pravednoga. Neki od nas su ugledni građani, neki trgovci, neki esnaflije, a neki ulema i šejhovi, i uvijek smo živjeli kao čestiti podanici, jer nam to i naša vjera nalaže, i uvijek se molili za dug život i sreću našeg čestitog sultana. Mi smo sluga, koji smo pokorno izvršavali naredbe carskih vezira i po njihovoj volji i naređenjima postupali. Božijom voljom lanijske godine, to jest 3. šewwala 1264. godine (2. IX 1848), u Sarajevo je došao ugledni vezir Tahir-paša i odsjeo na svom čifluklu na Grbavici, i kako je naš zabit uspostavio ustaljeni red u gradu, očekivalo se da će spomenuti mušir sutra dan posjetiti Sarajevo. Mi, članovi vijeća, čaršilije, ulema, imami i ugledni ljudi, ukupno četrdeset do pedeset osoba, skupili smo se i došli na spomenuti čifluk da mu izrazimo dobrodošlicu, a on nam je uputio prijekore prvo rekavši: "Šta sam vam skrivio, pa me optužujete arzom i mahzarom na Dvoru. Drugo: Vi se protivite dolasku i prolasku carske vojske. Treće, čaršilije i trgovci čine nasilje kršćanskim trgovcima. Zašto?"

Mi smo mu odgovorili:

"Mi uopće pojma o tome nemamo".

A naš zabit je na to rekao: "Uistinu, svi su grješni, odmah ih pohvatajte!" - i po njegovom naređenju sve su nas u jednu odaju zatvorili. Nakon dvije-tri noći, oslobodili su nekoliko bogatijih, a kroz devet dana, na njihovo traženje, stanovnici grada su u svojoj predstavi nas neosnovano objedili. Ostali narod iz cjaleta, nakon povratka u Travnik, nas, ove sluga držali su u zatvoru tri mjeseca. Iznudili su zapisnike i na dokumente stavili pečate i otpremili ih Dvoru. Mi smo se tješili riječima: "Allah nam je dovoljan. On je najbolji zaštitnik" i Bogu hvala, jer smo još od djetinjstva časni ljudi. Ne izlazimo iz okvira svojih dužnosti, ne činimo nasilje ni pobune, niti išta što bi zemlji štetilo. Mi se ne miješamo u važne poslove, nego se bavimo svojim svakodnevnim brigama i poslovima, i u ovim ružnim stvarima nemamo nikakvog grijeha ni krivice. Mi jedino grijesimo mnogo prema uzvišenom Bogu i zbog tih grijehova ovoliko vremena smo se kajali i molili Njegov oprost. Zadovoljite se sa ovoliko mjeseci naše kazne. Mi molimo milost od uzvišene Carevine da radi Boga i Njegovog časnog Poslanika nam greške iz prošlosti oprost i da nas oslobodi. Usudujemo se arzom zamoliti da se izda ferman o tome.

U ovom pitanju - ferman i neizmjerena milost pripadaju čestitome caru.

Imena i prezimena, te zanimanja dvadeset dvije osobe, koje su već sedamnaest mjeseci carskim fermanom protjerane iz Bosne u Haniju na Kreti:

1. Hafiz Salih Redžai-efendija, muderris, član vijeća;
 2. Ahmed Munib-efendija, kadija, član spomenutog vijeća;
 3. Mehmed Hilmi-efendija - ders-i am, član spomenutog vijeća;
 4. Derviš Salih-aga Ragibović, handžija, član spomenutog vijeća;
 5. Mustafa-efendija Gačo, imam i muallimi sibjan, iz Sarajeva;
 6. Hafiz hadži Tahir, trgovac, sin spomenutog hadži Mehmed-efendije;
 7. Hadži Mehmed Sandžaktar, trgovac, zet Zafranije;
 8. Mustafa Nuriya Imsirija, trgovac;
 9. Salih-aga Sarić, kazaz;
 10. Mula Ahmed Šahinović, starac, abadžija;
 11. Hadži Mehmed Kamber, sarač;
 12. Hadži Ibrahim, nanuldžija;
 13. Hadži Mustafa Šanbel, nadničarski radnik;
 14. Salih-aga Koštro, bolesnih očiju;
 15. Hadži Abdulah Pekmez, trgovac, ugledni čaršilija;
 16. Salih-aga Iblizović, bakardžija;
 17. Mula Mehmed Kundur, trgovac;
 18. Mula Sulejman Arnautović, trgovac, hrom;
 19. Ibrahim Šehrija, trgovac;
 20. Hadži Husein Spaho, tutundžija;
 21. Hadži Dedo Travničanin, čaršilija;
 22. Hadži Salih, kadija iz Rogatice, nastanjen u selu Spahi(?).
- Svega 22.

BIOGRAFIJA SPOMENUTOG OMER-PAŠE

Spomenuti Omer Lutfi-paša rodio se 1211. godine (1796/97) u selu Jana Gora, u nahiji Plašćan, regimente Ogulin, koja se nalazi u austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Bilo mu je ime Mihajlo, a prezime Latas. U djetinjstvu je, pored maternjeg jezika, naučio njemački i talijanski jezik. Upisao se u vojnu školu, u kasabi Gospić i tu je, pokazujući veliku sposobnost, stjecao vojnu naobrazbu. Budući da je pokazivao interes prema vojnoj naobrazbi još dok je bio mlad, unaprijeđen je za starješinu čete. Stekao je naobrazbu u administrativno-vojnom upravljanju.

Godine 1239. (1823/24) pobjegao je iz vojske, ali se ne zna zbog čega pa, prešavši granicu Bosne, stigao je u kasabu Glam-oč. Primljen je kao gost u konaku imućne obitelji Filipovića.

On je sam sebi promijenio ime i nazvao se Mićo. Pošto je tu neko vrijeme ostao, otišao je u Banju Luku. Bio je primljen u službu hadži Ibrahima, oca hadži Alije Bojića. Kada je spomenuti Bojić zapazio iz njegovog ponašanja da je sklon islamskom načinu života, a i Mićo se ponudio da primi islam, on je to, bez kolebanja, prihvatio, pa ga je odveo pred kadiju. Kao što je po Šerijatu propisano, upoznao ga je sa islamskim principima i kada ga je, po Poslanikovom običaju obrezao, dali su mu ime Omer-efendija.

Potom je taj Omer-efendija učio islamsko pismo i predano na tome radio dvije godine. Kada je i to savladao, a pošto je izrazio želju da ide na obale Dunava, spomenuti Bojić ga je poslao sa jednim pismom kojim ga je preporučio jednom svom prijatelju, koji se nalazio tamo.

Kada je Omer-efendija došao u Vidin, našao se sa čovjekom kome je preporučen. Njegovim posredstvom primljen je kod Ibrahim-paše. Neko vrijeme bio je u službi u vezirskom konaku.

On je njegovim sinovima davao lekcije iz općeobrazovnih predmeta, pa kada je navedeni paša uvidio da je on vrlo vješt i iskusen, da ima veliko znanje iz propisa u modernom vojnom organiziranju, poslao ga je na Dvor, prepustivši velikom veziru Rušid Mehmed-paši da ga primi u vojnu službu. On je naišao na veliku pažnju velikog vezira koji ga je odmah primio i postavio za agu desnog krila pješadijske redovne vojske i odredio da predaje ratne vještine u vojnoj školi. Kasnije ga je unaprijedio u čin binbaše, pa je imao čast da princu Abdulmedžidu predaje osnove geometrije i matematike.

Pošto su u to vrijeme na području Osmanskog carstva bile vidne posljedice na unutrašnjem planu zbog zauzetosti oko Grčke i Egipta, a bio je na pomolu i rat s Rusijom, zbog toga su sva unapređenja bila zaustavljena, pa je navedeni Omer-efendija ostao dugo vremena na tom položaju. Godine 1251. (1835/36), carskim fermanom, dodijeljena mu je čast vojnog kajmekama, a kada je umro sultan Mehmed-han dodijeljen mu je čin miralaja.

Kada je zasjeo na prijesto sultan Abdulmedžid-han, on je unaprijedio svoga učitelja Omer-bega u čin mirilive. Vremenom je sve više napredovao, pa kada je dostigao položaj seraskera rumelijske armije, određen je da sredi stanje u Bosanskom ejaletu.

Kada je iza toga završen rat s Rusijom 1272. godine (1855/56), kao seraskeru, dodijeljen mu je naslov serdari-ekrema. Na koncu je umro kao umirovljenik.

Petu noć ša'bana 1268. godine (26. V 1852) oko jedan i po sat, izbio je požar u Sarajevu, koji je trajao sve do zore. On se pojavio iz jednog sjenika, koji se nalazio blizu rijeke Miljacke, naspram Smail-aginog hana i blizu Mustafa-pašina mejdana (kod Šeher-ćehajine ćuprije). Vjetar je puhnuo sa istočne strane te se vatra nije proširila na istok, nego je zahvatila dvije-tri kuće, koje su se nalazile uz sâm han. I to je pogašeno, ali se širila prema zapadu, odakle je pošla, pa sjevernom stranom rijeke Miljacke do drvene ćuprije zvane Ćumurija, koja se nalazi u Ajas-pašinoj mahali, odatle do džamije spomenute mahale, zatim do Ferhat-begove džamije, dalje do mesdžida Oruč Pehlivana, odatle do

mitropolitova konaka i hrišćanske crkve (na varoši), pa je prešla u Halvadžiluk preko Morića-hana i zahvatila Halvadžiluk i at-tarsku čaršiju do mjesta koje ih dijeli, odatle do sokaka Oprkanj, koji vodi Kazandžiluku, naspram sebilja na Baščaršiji, a onda tim sokakom do Bravadžiluk čaršije, pa sokakom te čaršije do mjesta gdje je požar počeo i gdje se krug zatvara, zahvativši više od tri hiljade dućana, magaza, odaja i slično, koje je do temelja i u pepeo pretvorio. Do ovog požara sarajevska čaršija bila je u starom stilu. Ispred većine dućana nalazile su se klupe zvane kreveti, između kreveta i dućana, a nekada između samih kreveta bili su uski prolazi, koliko može čovjek proći. Kreveti su bili visoki toliko da se na njima moglo sjesti i otvarali su se i zatvarali kao i dućani. Njima su se vlasnici dućana koristili; na njima se sjedilo, poslovi se obavljali i na njima su se zadržavali prodavači džindžuha i siromašne zanatlije. U nekim čaršijama ovi kreveti su bili više cijenjeni nego dućani, a u nekim navedeni kreveti, niti su se otvarali niti zatvarali i na njima se niko nije zadržavao. Oni su služili kao pomoćna skladišta dućana. Na njima se sjedjelo i dogovarali su se poslovi. Uz to, većina dućana imala je po dva čepenka i oba su se prema vani otvarala. Jedan čepetak širine 1/2 metra - donji čepetak, u ravnini dućanskog poda, a drugi jedan i po metar širine - gornji čepetak, koji se dizao do ispod krova. Zbog toga su dućanske strehe bile isturene po jedan i po metar na ulicu. Uz to, od strehe do strehe bile su nadstrešnice poput samara. Stoga su gotovo svi čaršijski sokaci bili natkriveni. Dućanski podovi bili su iznad zemlje oko pola metra, a kod dućana koji nisu imali krevete, ispod donjeg čepenka nalazili su se čumurluci poput malog spremišta.

Kada se desio ovaj spomenuti požar i kada je muhendis Ešref-efendija izvršio uviđaj i premjer, kako bi se čaršija izgradila na novi način, a prema propisima izdatim u vezi sa uređenjem sokaka, što je iziskivalo proširenje sokaka i nizanje zgrada u jednom pravcu, prostori za krevete negdje su izostavljeni za račun širenja sokaka, a negdje su pridodati za proširenje dućana. Tako su ovom prilikom svi kreveti nestali.

Isto tako, i čaršijski su dućani pravljeni tako što su se njihove strehe isturala samo 1/2 metra, a ćepenci dućana su se otvarali unutra.

Hercegovački valija Sarhoš Ali-paša ovaj puta je smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen je Arnaut-paša sa činom mušira, koji je u Mostar došao 4. ramazana 1268. godine (2. VI 1852).

U ovo vrijeme i bosanski valija Veli-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni, a na njegovo mjesto postavljen je Huršid Mehmed-paša.

HURŠID MEHMED-PAŠA

27. zu-l-hidždžeta 1268. godine (14. IX 1852)

(Od mjeseca zu-l-ka'deta 1268. godine (17. VIII - 15. IX 1852) veliki vezir Mehmed Emin Ali-paša. Navedeni je rođen u Misir-čaršiji u Istanbulu. Sin je Ali Riza-efendije. Smijenjen.

Od mjeseca zu-l-hidždžeta 1268. godine (16. IX - 14. X 1852) veliki vezir Mehmed Ali-paša. Navedeni je iz obitelji Hadži-oğlulari, koja potječe iz kadiluka Hemšin. Smijenjen.

Od godine 1269. (1852/53) veliki vezir Giritli Mustafa Naili-paša. Navedeni je rodom iz sela Poljan u kadiluku Prušte, u sandžaku Kasrije. Bio je dugo vremena valija Krete, po čemu je i prozvan. Smijenjen.

Od godine 1270. (1853/54) veliki vezir Mehmed Emin-paša. Poznat je pod nazivom Kibrisli. Smijenjen.

Od godine 1271. (1854/55) veliki vezir Mustafa Rešid-paša, po četvrti put. Smijenjen.

Od godine 1272. (1855/56) veliki vezir Mehmed Emin Ali-paša, po četvrti put. Smijenjen.

Od godine 1273. (1856/57) veliki vezir Mustafa Rešid-paša, po peti put.)

Ne zna se tačno kog je datuma Huršid Mehmed-paša postavljen za bosanskog valiju, ali je došao u Sarajevo spomenute godine.

Kad god je Rusija namjeravala zaratiti sa islamskim zemljama, ona je najprije dizala na bunu Crnogorce i Srbijance, koji su uvijek bili tome skloni, potičući ih da čine zla i štete susjednim muslimanima. Kako je uvijek tako činila, i kako joj se to ustalilo kao običaj, i ovoga puta došla je na tu pokvarenu zamisao da zarati oko Sevastopolja i da izazove ratni sukob.

Najprije je potakla crnogorske ustanike da se pobune, pa su onda Crnogorci umiješali svoje prste među raju nastanjen u

susjednim nahijama, koje su bile pod upravom Osmanskog carstva, dizali je na pobunu i izazivali nered među mirnim stanovništvom. Čim se za to saznalo, odmah je za mutesellima Gacka postavljen poznati vođa Arnauta i poslan tamo sa svoje dvije-tri stotine ljudi da spriječi da se nered u tim krajevima proširi.

Spomenuti vođa bio je neko vrijeme mutesellim toga kadiluka. Dok je navedeni vođa bio mutesellim u spomenutom kadiluku, poduzimao je akcije da bunu smiri, pa ipak nije uspio, jer se i nikšićka nahija digla na pobunu i počela se odmetati. Čim se za to saznalo, navedeni starješina Arnauta zadužen je za čuvanje nahije. Kada je otišao u Nikšić, shvatio je da je neće moći samo sa svojom vojskom čuvati, pa se vratio u Gacko. Zatražio je pojačanje od Seid-bega, miralaja nad četiri tabora, koji se u Gacku odmarao, ali on to nije prihvatio, nego se ponovo vratio na spomenutu dužnost.

Navedeni vođa sa neferima, koji su bili pod njegovom komandom, uzevši i svoje dvije žene iz Gacka, krenuo je prema Nikšiću. Kada je došao u selo Krstac, stanovnici toga sela su ga upozorili da sa ovim svojim snagama neće moći proći, jer su mu odmetnici postavili mnoge zasjede.

On je tada o tome obavijestio Seid-bega, a Seid-beg mu je, po jednom juzbaši koga je poslao odgovorio: "Ti si Arnaut, tebi ne priliči da se plašiš. Čega se bojiš?" Pošto mu je to kazao, navedenom vodi Džuluku(?), obraz i ponos nije mogao podnijeti pa je krenuo prema Nikšiću. Kada je došao do klanca, zvanog Zlostup, naišao je na zasjedu postavljenu od neprijatelja. Mada se hrabro borio i vodio krvavu bitku, nije ih mogao nadvladati. Kako je dvadeset ljudi izgubio, ostali su se dali u bijeg i sa svojim obiteljima, goli-bosi, vratili su se u Gacko. Sve što su imali opljačkano im je od neprijatelja.

Ovakvo je sada stanje bilo u nahijama: u Pivi, Drobnjaku, Banjanima, Grahovu i Nikšiću. Sva raja digla se na oružje i ustanak, koji se bio rasplamsao. Kada je o tome podnesen arz Dvoru, Dvor je zadužio komandanta rumelijske vojske Ismail-pašu da sa dovoljnim brojem vojske ustanike kazni i da ih ponovo vrati u pokornost, kao što su i prije bili.

Kada je spomenuti Ismail-paša došao u Bosnu, poslao je sa vojskom u Gacko Lovčeli Derviš-pašu i Ibrahim-pašu. Naredio je da se još popiše, koliko bude potrebno, vojske za pojačanje, pa da se opremi i uputi u Gacko.

A kada je on stigao u Mostar 4. rebiu-l-ewwela 1269. godine (16. XII 1852) pozvao je hercegovačkog mitropolita Despota Josifa i tražio da mu on objasni razloge zašto se ustanici bune. Pošto nije od njega dobio objašnjenje koje odgovara pravom stanju, naredio je mitropolitu da on ispred sebe pošalje jednog ili dvojicu svojih ljudi u krajeve gdje su ustanici i da ih savjetima primire.

Mitropolit je poslao svoga čovjeka po imenu Petra u Pivu i Drobnjak, a drugog po imenu Kosta u Banjane i Grahovo. Međutim, spomenuti komandant (Ismail-paša), i ne čekajući da se ti izaslanici vrate, krenuo je iz Mostara 11. rebiu-l-ewwela 1269. godine (23. III 1852) i stigao u Gacko. Kada je tamo prikupio vojsku i izvršio potrebne pripreme, za zapovjednika odredio je Dedagu, sina Smail-age Čengića. Svu raspoloživu vojsku podijelio je na dva dijela, pa je jednu grupu uputio, pod komandom spomenutog Derviš-paše i Sarajlije Mustafa-bega Repovca sa vojskom, kao pojačanje u Banjane i Grahovo. A on lično krenuo je na Pivu, Drobnjak i Nikšić, uzevši sa sobom spomenutog Ibrahim-pašu, gore navedenog Dedagu i pojačanje vojske prikupljene u Sarajevu, koja je bila pod komandom drugog binbaše Ibrahim-age Vilića.

Kada je spomenuti vojskovoda stigao u nahiju Pivu, i kada su pobunjenici te nahije uvidjeli da neće moći odoljeti, htjeli - ne htjeli pokorili su se i dali obećanje da će se vladati kao raja.

Spomenuti paša povezao je i okovao deset-petnaest nepokorenih buntovnika, koji su se među njima nalazili, pa ih je poslao u zatvor u Mostar.

Kada je odatle prešao i stigao u Drobnjak, tamo je tek ponegdje bilo pucnjave, ali i njih je natjerao da se pokore. Jedna grupa ustanika te nahije bila se sklonila u čuvenu pećinu Turiju, koja se nalazila u toj nahiji, a on se nije okanio dok ih nije pohvatao. Put koji je tamo vodio bio je vrlo težak i tijesan, i kada je

na hiljadu muka na njih udario, oni što su bili unutra bili su prisiljeni da se predaju.

Spomenuti paša je njih i Milovana, unuka čuvenog vojvode, stavio pod stražu, a za muhafiza te nahije postavio je navedenog Dedagu, s tim da odmetnike selâ Tušine i Malinske kazni i dovede u red.

Ismail-paša je odavde pošao sa vojskom, pa kada je došao u tvrđavu Nikšić, onda je tu zatvorenike, koje je sa sobom doveo, stavio pod stražu i odatle dalje krenuo, pa idući prema Ostrogu na mjestu zvanom Planinica izašle su pred njega odmetničke čete. Kada su stupili u okršaj, neprijatelji nisu mogli izdržati napad islamske vojske, pa su se dali u bijeg.

Paša je te noći tu zakonačio, sutradan je napao odmetnike u klancu Ostrog, gdje ih se bilo mnogo okupilo. Nakon požrtvovane borbe i krvavog okršaja, kada su odmetnici uvidjeli da neće moći da se odupru, izvadili su mošti, po njihovom vjerovanju sveti leš koji je od davnina pokopan u crkvi Ostrogon, pa su sa tim zajedno pobjegli u unutrašnjost Crne Gore.

U to vrijeme je od Pljevalja krenuo u pomoć spomenutom paši Jahja-paša sa dva odreda regularne vojske i sa nešto neredovne vojske. Prolazeći preko nahije Šaran, pred njega su izišli ustanici te nahije, ali nisu imali snage da izdrže. Pošto su mnogo izginulih ostavili na bojištu, sramno su se dali u bijeg. Ova islamska vojska pobjednički se priključila ordiji pod komandom Ismail-paše, koja se odmarala u Ostrogu. Spomenuti komandant zadržao se u Ostrogu oko mjesec dana, pa se potom, preko Nikšića i Gacka vratio u Mostar. One zatvorenike koje je bio stavio pod stražu u tvrđavi Nikšić poveo je sa sobom, pa ih bacio u mostarski zatvor.

Da kažemo nešto i o dijelu vojske pod komandom Lovčeli Derviš-paše.

On je krenuo iz Gacka i napao na nahiju Banjani. Pošto ustanici te nahije nisu imali snage da prihvate borbu, predali su se. Kada je navedeni Derviš-paša došao u tu nahiju, pohvatao je nekoliko ustaničkih vođa, povezao ih i poslao u mostarski zatvor, pa je u tom kraju vatru bune utnuo.

Krenuvši odatle, stigao je u nahiju Grahovo. Voda ustanika te nahije Jakov-vojvoda istrajavao je u pobuni, izbjegavao da se pokori i bio se utvrdio sa svojom družinom u svojoj kuli. Spomenuti paša je vojvodu nekoliko puta pozivao da se preda, dajući mu neka obećanja, ali ovaj nije nikako pristajao na to, nego mu je odgovorio da je spreman i da ima snage da se bori. Kada je tako odgovorio, paša je tri-četiri dana tu kulu tukao iz topova i pušaka, ali ona je bila čvrsta i nije joj se ništa moglo, pa je naredio napad svim snagama. Hrabra vojska je silovito navalila na kulu, ne obazirući se ni na one koji padaju i ostaju, pa su se u jednom jurišu približili kuli. Bale sijena i komade drva su sa svih strana potpalili i kada se vatra razbuktala i plamenovi se uzdigli, zahvatili su i tu kulu. Pozadi, neposredno uz kulu, u jednoj krševitoj vrtači, bila je jedna prirodna prostrana pećina, čija se kapija nalazila u kuli. Kada je vatra zahvatila kulu, ustanici koji su u njoj bili sklonili su se iz kule u pećinu. Ali je vatra postajala sve žešća, pa vrelinu i dim nisu mogli izdržati. Pošto iz pećine nisu mogli izaći sve dotle dok se ne ugasi požar u kuli, bili su prisiljeni, uz pogibeljnu opasnost da požar gase, pa čim su to završili morali su da se predaju.

Spomenuti paša ih je stavio pod stražu, a pošto je bilo zimsko vrijeme i vladala velika studen, mnogo zatvorenika je zbog toga stradalo. Tom prilikom nastradao je i spomenuti vojvoda Jakov. Oni koji su ostali živi, opremljeni su u zatvor u Mostar.

Derviš-paša se sa svojom vojskom odatle vratio, pa je i on stigao u Mostar drugi dan nakon povratka Ismail-paše u Mostar. Svim rezervistima dato je odsustvo, pa su se vratili svojim kućama.

Da nešto kažemo i o Dedagi Čengiću, Smail-aginu sinu, koji je bio postavljen za muhafiza nahije Drobnjak. Spomenuti aga bio je zaveo red u navedenoj nahiji, ali nikako nije mogao upokoriti stanovništvo selâ Tušine i Malinske u toj nahiji. Kada je uvidio da to mora izvesti silom, poručio je svome najmlađem bratu Hajdar-begu, koji se tada nalazio u Sarajevu, da sakupi koliko god može više rezervista, pa ga pozvao da mu s njima dođe. Spomenuti emir je odmah u Sarajevu uzeo juzbaše: Ma-

жданli Rešid-agu i Hasan-agu, porijeklom Hercegovca, pa sakupivši jedva dvije stotine i pedeset rezervista, pošao svome bratu spomenutom Dedagi, i onog dana kada je tamo stigao Dedaga je bio sve pripremio za napad na navedena dva sela. Iako su njegov brat Hajdar-beg i rezervisti, koji su došli s njim, bili umorni, nisu htjeli izostati od toga napada, nego su se i oni njima te noći pridružili i krenuli u napad.

Konjaničkoj vojsci naređeno je da napadne na selo Tušinu, a pješacima na selo Malinsku. Kada je ta vojska u ranu zoru istodobno napala na ta sela, iako su odmetnici ustali da se odupru, nisu imali snage da borbu izdrže. Ostavivši sa sobom tridesetak poginulih, razbježali su se u brda. U ovoj bici poginuo je i kapetan Mišo Cerović, a od islamskih vojnika samo je poginuo Jusuf Kršović, a oko petnaest ih je ranjeno. Na taj način upokorena su i dovedena u red ta dva sela, pa je i njihovo stanovništvo prihvatilo rajinske obaveze.

Spomenuti komandant Ismail-paša je, da bi osigurao i rasporedio u upokorenim nahijama potrebne muhafize, za nahiju Gacko odredio Hajdar-bega Čengića, sina Smail-agina, za nahiju Pivu i Drobnjak Dedagu Čengića, također sina Smail-agina i Hasan-bega Tosku, a za nahije Banjani i Zupci Arslan-bega Tosku, kao komandante.

Nakon nekog vremena navedeni Hasan-beg i Arslan-beg isposlovali su da se smijene Dedaga i Hajdar-beg, pa su potom čuvali te nahije kao muhafizi. Oni su se nalazili na čuvanju oko dvije-tri godine, pa su smijenjeni. Namjesto njih postavljen je i poslan u Istanbul samo Šahin-beg Toska. On je ostao na toj službi sve do posljednje bune 1294. godine (1877).

Kada je izbila buna u navedenim nahijama, očekivalo se da će izbiti i među Srbima, te da će se oni sa Crnogorcima sporazumjeti. S tim u vezi, nakon što je iz Sarajeva poslana rezerva u Hercegovinu, također je opremljeno još nešto rezervne vojske, pa kada je snabdjevena opremom, pod komandom binbaše Sarajlije hadži Mehmeda Hrasnice, zaima, poslana je na čuvanje u pravcu Višegrada. On je bio zadužen da čuva granicu sa vojnicima pod svojom komandom od Višegrada do Nove Varoši, a za čuvanje

granice od Nove Varoši do Mitrovice određena je druga mjesna vojska. Na ovaj način ta nahija i granice su još dugo čuvane.

Do ove godine u Bosanskom ejaletu nije se nalazio francuski konzulat. Te godine je od 1. džumade-l-ula 1269. godine (10. II 1853) došao konzul navedene države i Sarajevo uzeo za svoje sjedište.

Tada je došao u Sarajevo inženjer Mehmed Kamil-paša, bivši bosanski valija, koji je određen od Dvora da namete Bosanskog ejaleta reguliše prema uredbama. On je popisao sve zgrade u gradu Sarajevu, pa pošto ih je označio brojevima, tu je prekinuo posao. Pošto je navedeni valija izumio da se brojevi pišu na daskama i da se one kače na kuće, dobio je nadimak na bosanskom: "Tahtar".

Tadašnji mutesarraf Hercegovačkog sandžaka, kojim je zasebno upravljao Ismail-paša, 25. ša'bana 1269. godine (4. VI 1853) je smijenjen, a namjesto njega postavljen je Mustafa-paša Bušatlija iz Skadra, da on samostalno upravlja sandžakom.^{*309}

^{*310}

Historičar Majkov(?) navodi:

- Kada je spomenuti Mustafa-paša došao u Hercegovinu, nekoliko četa crnogorskih odmetnika bili su prešli u Hercegovinu i činili mnoga zla tamošnjim muslimanima. O tome je navedeni

^{*309} U salnami, štampanoj 1. muharrema 1270. godine (4. X 1853), navedeno je sljedeće:

Kadija Sarajeva bio je vezir Huršid-paša;

Bosanski defterdar i prvi predsjednik Vijeća - Šakir-efendija;

Kapučehaja Bosanskog vilajeta - Ihsan-beg;

Valija Hercegovine - Mustafa-paša - vezir;

Mostarski kadija - Ahmed Sirri-efendija;

Mutesarraf Zvorničkog sandžaka - mirimiran Fehim-paša;

Kajmekam Banjalučkog sandžaka - kapidžibaša Mahmud-beg;

Kajmekam Bihačkog sandžak - Adem-efendija, visoki carski činovnik;

Kajmekam Novopazarskog sandžaka - Ali-beg, sa titulom komandanta carske ergele;

Kajmekam Travničkog sandžaka - kapidžibaša Ahmed-beg;

U Skadru je bio mutesarraf Skopljak vezir Osman Mazhar-paša.

Te godine je Ishak Hakkı-paša postavljen za kajmekama Zvorničkog sandžaka.

^{*310} Prema obračunu jednog vakufa iz godine 1269. od 13. zu-l-ka'deta (18. VIII 1853) vidi se da je te godine bio upravnik svih vakufa u Bosni i Hercegovini neki Osman-efendija.

paša podnio arz Dvoru i zamolio da se u Hercegovinu pošalje što je moguće više vojske upomoć.

Kada je tim povodom u Mostar stigao 5. ramazana 1270. godine (1. VI 1854) Lovčeli Derviš-paša koji je od Dvora određen sa dva tabora vojske*, crnogorske čete su se povukle. Pošto su se povukle u unutrašnjost Crne Gore, spomenuti Derviš-paša se vratio u Sarajevo 25. ramazana 1270. godine (25. VI 1854).

Tadašnji valija Hercegovačkog sandžaka Mustafa-paša Bušatlija Skadranin je smijenjen. Spomenuti sandžak pripojen je Bosanskom ejaletu, kao što je bio i ranije, a za njegovog mutesarrifa postavljen je Edhem-paša, koji je 11. zu-l-ka'deta 1270. godine (5. VIII 1854) stigao u Mostar.

U to vrijeme vršio se popis i opremanje rezervne vojske iz Sarajeva i nekih drugih kadiluka, koja će smijeniti rezerviste, koji se nalaze na čuvanju granice prema Srbiji, pa je tamo upućena vojska pod komandom novopostavljenog binbaše Mehmed-bega Visočanina Zečevića, u mjesecu džumade-l-ula 1270. godine (februar 1854). Osim u Travniku, više nigdje na području Bosanskog ejaleta nije bilo kasarne za smještaj carske vojske.

Pošto je Sarajevo bilo sjedište ejaleta, ukazivala se potreba da se i u njemu nalazi carska vojska. Ali, kako nije bilo kasarne, to su u zimsko vrijeme za smještaj carske vojske ispražnjavane kuće stanovništva. Zbog toga je to pričinjavalo poteškoće i za carsku vojsku i za stanovništvo.

Da bi se obje strane oslobodile ove nevolje bilo je prijeko potrebno da se izgradi jedna kasarna. U gradu u blizini Atmejdana postojalo je jedno zemljište zvano Begluk i zgrada pašinskog konaka, i riješeno je da se na njemu podigne jedna velika kasarna, pa je u džumade-l-ahiru 1270. godine (1. - 29. III 1854), uz pomoć stanovništva započeta njena gradnja.

Spomenuti komandant Ismail-paša, nakon izvojevanе pobjede u Ostrogu, a i Lovčeli Derviš-paša u nahiji Grahovo, vratili su se u Mostar i kraće vrijeme su se na odmoru tamo zadržali.

* Da dodu kao pojačanje. (Napomena priređivača)

Međutim, pošto je Osmansko carstvo ušlo u sukob s Rusijom, koji će dovesti do sevastopoljskog rata, ono je moralo hitno pristupiti ratnim pripremama. Svi vojni zapovjednici, koji su se nalazili u Bosanskom ejaletu, pozvani su i upućeni na svoja odredišta. Jedino je naredeno feriku Avni-paši da ostane u Sarajevu. Dok je spomenuti boravio u Sarajevu pretrpio je moždani udar, pa je zauzimanjem ljekara spašen, ali su mu ostale posljedice.

Od cjelokupne carske vojske, koja se nalazila u Bosanskom ejaletu, među onima koji su upućeni u spomenuti rat serdar Omer-paša uzeo je mnogo Bosanaca u tu regularnu vojsku i uputio ih na front.

Stanovnici nahija Bihora i Peštera, koje pripadaju Novopazarskom sandžaku, u Bosanskom ejaletu, oduvijek su bili divlji i fanatični, bez reda i discipline i nisu imali nikakve uprave, naviknuti da se svemu odupru i da čine šta hoće. Da bi te stanovnike doveo u red spomenuti bosanski valija Huršid Mehmed-paša je 1271. godine (1854/55) tamo poslao jedan tabor regularne vojske pod komandom Travničanina binbaše Mahmud-bega Osmića, a on je sa sobom poveo još nekoliko stotina rezervista, pa je krenuo u te krajeve. Paša je u svim usputnim kadilucima i kasabama uzimao rezerviste koliko mu je trebalo i priključio ih uz ove koje je poveo. Kada je spomenuti paša tamo stigao, dočekali su ga sakupljeni domaći avanturisti i stupili u žestoku borbu, ali su bili poraženi. Valija je ušao u te nahije i kaznio je sve one koje je trebalo kazniti, a oko dvije stotine buntovnika stavio pod stražu. Potom su se ostali stanovnici pokorili.

Kada je valija zaveo red u ovim krajevima, i kada je riješio pitanje upravljanja, za upravnika je poslao Džavid-bega, a za naiba suda Pljevljaka Šemsi-kadiju.

Da bi osigurao mir i red odredio je za muhafiza spomenutog binbašu Mahmud-bega sa potrebnim brojem neregularne vojske. Pohvatane buntovnike poveo je sa sobom vezane u Sarajevo. Te grješnike rasporedio je u nekoliko tvrđava i zatvorio. Pošto ih je držao u zatvoru blizu dvije godine, oslobodio ih je i poslao u njihova boravišta.

Te godine u Bosanskom ejaletu nije bilo nikakvih nereda ni buna, a nisu vršeni ni izvana nikakvi napadi, jer te godine su Osmansko carstvo i njegovi saveznici bili ušli u rat protiv Rusije na Dunavu, Karsu i Sevastopolju. Pošto je Rusija osjetila odmah u početku da će biti poražena, Srbe i Crnogorce, koji su bili njeni čarkadžije, uhvatio je strah pa se nisu usuđivali da igdje prave izgrede, nego su se pritajili.

Pošto je Carstvo početkom 1272. godine (13. IX - 12. X 1855) poraženo u navedenim bitkama, one su okončane. U Parizu je obrazovana konferencija izaslanika ispred ostalih država da se utvrde uvjeti mirovnog ugovora.

Prema odredbama mirovnog ugovora dok se Rusiji ne odredi naknada ratne štete i ne riješi pitanje naplate prihoda iz pokrajina Vlaške i Moldavije, uprava nad te dvije pokrajine je njoj ustupljena. Kasnije je Rusija išla za tim da tim dvjema pokrajinama prizna samostalnost. Sada su na spomenutoj konferenciji te dvije pokrajine oduzete od Rusije i predate pod upravu Osmanskog carstva, kao što su i ranije bile.

U to vrijeme završena je ranije započeta izgradnja vojne kasarne u Sarajevu, o kojoj je naprijed bilo riječi. Poslani su u Istanbul spiskovi, kao prilog službenom izvještaju, o utrošenoj drvenoj i ostaloj građi, kao i iznos učešća stanovnika putem novčane pomoći, kojeg je odnio ugledni prvak grada Sarajeva Abdulah Rašid-efendija Uzunić.

U ovo vrijeme je Engleska imenovala svoga konzula u Bosni i odredila mu sjedište u Sarajevu. Do ove godine u Bosni nije bilo konzula te zemlje.

U to vrijeme razboljela se supruga spomenutog valije Huršid Mehmed-paše (Hadidže Ferdane-hanuma), pa je kratko vrijeme болоvala i umrla. Ukopana je u rebiu-l-ahiru 1272. godine (11. XII 1855 - 8. I 1856) uz turbe merhum Gazi Husrev-bega.

Umrta je bila pobožna žena. Stalno je posjećivala džamije, mesdžide i tekije. Između ostalog, ona bi svake subote dolazila u turbe Gazi Husrev-bega gdje bi ibadetila i sirotinji obilato dijelila milostinju. Neka joj se Bog smiluje.

Tadašnji mutesarraf Hercegovačkog sandžaka Edhem-paša je smijenjen, a namjesto njega postavljen je zbornički kajmekam Ishak-paša iz Antepa, koji je došao u Mostar 17. zu-l-ka'deta 1272. godine (21. VII 1856).

Tada je smijenjen i bosanski valija Huršid Mehmed-paša, a namjesto njega postavljen je Rešid Mehmed-paša. Dotadašnji valija Huršid-paša bio je kasnije valija Sirije. Međutim, kako u događajima koji su se u Siriji dogodili nije postupao kako mu je naređeno, oduzeta mu je čast vezira, pa je pao u nemilost i tako je umro. *311, *312, *313

*311 U bujuruldiji bosanskog valije Muhamed Huršid-paše od 7. ša'bana 1272. godine (13. IV 1856) viden je ovakav muhur:

"Pomoć i uspjeh je samo kod Allaha. Ja se oslanjam na Allaha. - Mehmed Huršid." Navedena bujuruldija čuva se u sarajevskom muzeju pod brojem 993.

*312 Iz jednog hudžeta suda u Sarajevu od 15. rebiu-l-ahira 1272. godine (25. XII 1855) vidi se da je te godine bio kadija u Sarajevu Ibrahim Saduddin-efendija. On je porijeklom iz Istanbula. Godine 1255. (1839/40) bio je muderris, godine 1263. (1846/47) bio je mulla u Bagdadu, 1272. (1855/56) u Plovdivu, 1280. (1863/64) i 1297. (1879/80) drugi i treći puta u Bagdadu bio je mulla, a iza toga je umro. Sidžil-i Osmani, džild 3, str. 21.

*313 Tarih o gradnji mosta u Mostaru na Neretvi, koji je spjevao Derviš-paša Ba-jezidagić, a ispisan je iz Derviš-pašine medžmue:

*Čupriju podiže koja podsjeća na luk duge
Allahu moj! Ima l' na svijetu po ljepoti druge?
Jedan je derviš zadivljen stao i rekao riječi:
"Ostavit ćemo čupriju, a mi ćemo proći"*
Godine 974. (1566/67)

REŠID MEHMED-PAŠA

26. safera 1273. godine (26. X 1856)

(Od godine 1273. (1856/57) veliki vezir Mustafa Nail-paša, po drugi put. Smijenjen.)

Od godine 1274. (1857/58) veliki vezir Mustafa Rešid-paša, po šesti put. Umro.

Od godine 1274. (1857/58) veliki vezir Mehmed Emin Ali-paša, po treći put. Smijenjen.)

Navedeni paša dobio je nadimak Okuz (vo).

Ne zna se kada je spomenuti paša od države postavljen, ali te godine stigao je u Sarajevo.

Godine 1273. (1856/57) Rusija je imenovala svoga konzula u Bosanskom ejaletu i odredila mu sjedište u Sarajevu. Do ove godine u Bosni nije bilo ruskog konzula.³¹⁴

U mjesecu zu-l-hidždžetu 1273. godine (23. VII - 21. VIII 1857) rajinska džizja pretvorena je u bedeli askeriju.

Spomenuta džizja, prema šerijatskim propisima i starim pravilima, bila je ovako propisana: svaki odrastao i normalan muškarac nemusliman ju je plaćao. Bila je podijeljena u tri vrste - najviša, srednja i najniža. Najviša je iznosila četrdeset osam, srednja vrsta dvadeset četiri, a najniža dvanaest srebrenih dirhema na ime naknade.

Vrijednost dirhema određivala se prema propisanoj vrijednosti srebra.

U ranija vremena navedena džizja određivala se i naplaćivala prema jednoj vrsti zlatnika zvanog dinar, koji je vrijedio dvanaest dirhema srebra. Znači, za najvišu vrstu džizje naplaćivana

³¹⁴ Mehmed-efendija sin je Ali Riza-efendije. Bio je dva puta muderris u Bagdadu, sarajevski mulla postao je 1273. godine (1856/57). Pri kraju vladavine sultana Medžid-hana imao je sedamdeset godina.

(*Sidžil-i Osmani*, džild III, str. 20)

su po četiri dinara, za srednju po dva dinara, a za najnižu po jedan dinar.

Kasnije, u vrijeme koje pamti ovaj siromah, vrijednost jednog srebrenjaka, koji je bio u opticaju, a koji se zvao "altılık" (šestak), iznosila je pedeset para, pa se prema njemu odmjeravala džizja; za najvišu vrstu džizje, koja je iznosila četrdeset osam dirhema, uzimano je po šezdeset groša, za srednju po trideset, a za najnižu po petnaest groša.

U Bosni je bilo vrlo malo najviše vrste, dok je srednje bilo nešto više, a najbrojnija je bila najniža vrsta. Pri obračunavanju, prosječno po glavi na džizju je otpadalo po dvadeset i tri groša i nešto para.

A što se tiče bedeli askerije, prema kanunu se uzimalo: - od svakih sto osamdeset muškaraca za vojsku se uzme po jedan nefer, a novčana naknada za jednog nefera, na ime bedeli askerije, kada se razdijeli pet hiljada groša na stotinu osamdeset nefera, izlazi po glavi na svakog dvadeset i sedam groša i trideset para bedeli askerije. Po ovome je bila veća bedeli askerija od bedeli džizje za oko četiri i po groša.

Težina spomenutog zlatnika - dinara iznosila je četrdeset i osam zrna ječma, ili dvije stotine osamdeset osam zrna slačice. Mjera i dioba gore spomenutog dirhema ovako se objašnjavala: jedan dirhem šest danika, jedan danik dva kirata, jedan kirat dva tosudža, jedan tosudž dva zrna čurekota, jedno zrno čurekota dva zrna ječma, jedno zrno ječma šest zrna slačice, jedno zrno slačice šest fulsa, jedan fuls šest fetila, jedan fetil šest nakira.

Kao što je gore spomenuto, godine 1269. (1852/53) pobunjenu raju u nahijama Piva, Drobniak i Nikšić sa jakim vojnim snagama je komandant Smail-paša doveo u red. Raju u nahijama Banjani, Grahovo i Zupci upokorio je Lovčeli Derviš-paša i tako je tamošnja buna potpuno suzbijena. Kada su stanovništvo doveli u pokornost, onda su u svaku tu nahiju odredili dovoljno vojske za održavanje reda. Ona je tri godine uzastopno vršila onu dužnost koja joj je naređena. S vremena na vrijeme bi se

pojaviła poneka grupica hajduka, ali oni bi odmah u začetku bili suzbijeni i pobuna je smirivana. I tako je to teklo.

Međutim, kako se priča, kada je u Mostar stigao zapovjednik kaznenog odreda, koji je poslan iz Istanbula, posavjetovao se s mutesarrifom Hercegovačkog sandžaka Ishak-pašom o tome kako će nastupiti prema crnogorskom stanovništvu. Kad su raspravili i sporazumjeli se našli su za shodno da zatraže od crnogorskog kneza Zeke da pošalje jednog svog ovlaštenog čovjeka u Mostar. Nikome ništa o tome ne kazujući, službeno su obavijestili spomenutog kneza. S tim u vezi, navedeni knez je ispred sebe poslao u Mostar svoga vojvodu Petra Vukotića. Pošto je obavio pregovore sa ovom dvojicom, vratio se. Iza toga su Crnogorci vršili upade i stavivši se na čelo pobunjenika, počeli su da izgone iz tih nahija vojnike koji su čuvali red. Natjerali su u bijeg Mehmed-bega Tosku, koji se nalazio u mjestu Jezera, a iz nahije Zupci Banuš-bega Tosku. Pošto su im se oduprli, oni što su bili muhafizi u nahiji Banjani, gotovo su ih sve pobili i uništili. Potom su napali na muslimanska sela, koja su sa njima bila u susjedstvu, porušili im kuće i opljačkali ih. Ubijali su i putnike po drumovima.

Kada je o ovome dostavljen arz Dvoru, određen je ferik Salih-paša, koji se nalazio na odmoru u Sarajevu, da on tu raju kazni i upokori.

Spomenuti paša opremio je nekoliko stotina rezervista iz Sarajeva, a za njihove zapovjednike odredio je binbašu Rašid-agu Majdanliju. Doveo je još iz nekih kadiluka potrebne rezerviste, pa uzevši ove i još dva tabora redovne vojske, krenuo je u Hercegovinu. Kada je došao u Mostar i iz Stoca i Nevesinja sakupio je mnogo rezervista.

Pošto je prvo odlučio da pobunjenu raju u nahiji Zupci upokori, s opremljenom vojskom je tamo krenuo. Kada je došao u Trebinje, stanovništvo je popisao i među trebinjskim stanovništvom opremio rezerviste.

Tada je i Dedaga Čengiđ dobrovoljno došao sa oko dvije stotine rezervista u Trebinje da pomogne spomenutom paši, pa se priključio ordiji.

Iz Pljevalja je došao miriliva Jahja-paša, koji se do tada tamo nalazio i priključio se ordiji.

Spomenuti Salih-paša poveo je tu opremljenu vojsku i krenuo iz Trebinja. Iz toga kadiluka otišao je u nahiju Zupci, za koju se računa da je odatle udaljena tri sata hoda. Kao vojnu prethodnicu poslao je navedenog Jahja-pašu i Dedagu.

Kada su ovi kao vojna prethodnica ušli u navedenu nahiju, dočekao ih je jedan izdvojeni odred pobunjenika, koji su se tamo bili sakupili i stupili su sa njima u žestok okršaj. Ali, pošto nisu mogli odoljeti, razbježali su se na sve strane. Desetak odsječenih glava i isto toliko živih uhvaćenih zarobljenika iz ove borbe, da se pohvale, poslali su Salih-paši, a on je ukorio i njih i njihove zabite, i to im je uzeo za veliku sramotu. Te noći je vojska tu zakonačila.

Međutim, neprijatelji su se sakupili na jednom mjestu i dogovorili na koji bi način mogli Salih-pašinu ordiju savladati.

Prvo, pošto u pašinoj vojsci ima mnogo Hercegovaca, ma kakvu varku u borbi da primijenimo, oni će to doznati. Očito je da neće od naših manevara biti kakve koristi.

Sutradan su poslali nekoliko ljudi koji su bili u stanju da Salih-paši objasne ono što su oni bili smislili kao svoju podvalu. Ovi su stigli u ordiju, ušli u pašin šator i želeći da mu to pitanje nasamo izlože, podilazeći mu otvorili su razgovor:

“Mi smo oduvijek bili odana raja Osmanskom carstvu. Nikada se nismo željeli suprotstavljati naredbama našeg sultana i njegovih ministara.

Ali, ima neko vrijeme kako nam Hercegovci o glavi rade i kako su postali naši najveći neprijatelji.

Zbog njihovih nasilja i nezakonitih postupaka, u koje se upuštaju, mi, raja, vjerne carske sluge, bili smo prinudeni da se odupremo, a Hercegovci nam na pravdi Boga potoke krvi proljevaju. Dokle god se oni budu nalazili u odriji, mi, raja, pokorne carske sluge, sve do jednog, ne možemo se s tim pomiriti, nego ćemo se stalno boriti, to je sigurno.

Ako se oni udalje iz ordije, onda neka paša, kao naš gospodar, slobodno dođe u našu nahiju i, što god bude sultan naredio, mi ćemo drage volje prihvatiti i izvršiti.”

Tako su izjavili.

Spomenuti paša povjerovao je da je sve što su mu rekli istina. Nakon iskazane počasti nevjerničkoj delegaciji, dao im je odobrenje da se vrate. Tada je on pozvao sve rezerviste iz Hercegovine, kao i njihove binbaše pa je naredio da i Jahja-paša i Dedaga idu kućama.

Kada je Jahja-paša zatražio da mu stvar objasni, Salih-paša je rekao:

“Vaše nasilje i bezakonje natjerali su raju na bunu. Ispostavilo se da je među vama veliko neprijateljstvo. Sve dok se vi Hercegovci budete nalazili u sastavu vojske raja se neće nikada pokoriti niti će izvršavati svoje podaničke obaveze. Tako raja tvrdi.”

Kada je Salih-paša tako objasnio, Jahja-paša je počeo:

“Optužbe koje su neprijatelji iznijeli čiste su laži. Oni hoće da carskoj vojsci prirede nevolje kakve nikada nije imala. Potpuno je jasno da oni hoće time da carsku ordiju oslabe, i to je njihova podvala.”

Jahja-paša i Dedaga su se na njegovo naređenje povukli iz vojske sa svim hercegovačkim rezervistima. Idući svojim kućama, čim su prošli kasabu Trebinje, naprijed navedeni ustanici su, u mjesecu džumade-l-ahiru 1274. godine (17. I - 14. II 1858) napali na Salih-pašinu ordiju. Međutim, još se u početku jedan izdvojeni odred ustanika upustio u borbu sa prethodnicom Salih-pašine ordije, a glavnina ustanika bila se pritajila. Kada je Salih-paša udaljio rezerviste iz svoje vojske, svi pobunjenici su navalili na ordiju. Pošto je spomenuti vidio da je prevaren, brzo je pobjegao u Trebinje da samo spasi glavu. Koliko god je bespomoćna carska vojska, zajedno sa poslanim pojačanjem i rezervistima iz Sarajeva, nastojala da ih odbije vodeći krvave i žestoke borbe, nije mogla izdržati ustaničke napade, nego ih je većina izginula. Ustanički odredi su islamskim vojnicima, koje su žive pohvatali, poodsijecali noseve, pa ih tako poslali da idu u svoje krajeve.

Čim su iz vojske odstranjeni trebinjski rezervisti, došli u Trebinje i saznali šta je bilo sa Salih-pašinom vojskom, odmah

su pohitali da mu priteknu upomoć. Ali, dok su oni stigli na bojište, koje je bilo daleko, njegova ordija pretrpjela je poraz, pa iako su se upustili u borbu doživjeli su mnoge gubitke, pa su bili prisiljeni da se povuku.

Kada se za ovaj poraz saznalo na Dvoru, Salih-paša je smijenjen, a namjesto njega postavljen je ferik Husein-paša Daimi.

U to vrijeme je Rusija imenovala svoga konzula za Bosanski ejalet i odredila mu sjedište u Sarajevu. Do te godine nije bilo u Bosanskom ejaletu ruskog konzula.

Kada su, morskim putem, stigli u kasabu Trebinje, ferik Husein Daimi-paša i miriliva Kadri-paša, koji mu je pridružen, a koji su tamo određeni nakon smjenjivanja ferik Salih-paše, koji je pretrpio navedeni poraz u nahiji Zupci, u to vrijeme su se nalazili na čuvanju nahije Pive sa jednim taborom vojske miriliva Jahja-paša i Dedaga Čengiđ s grupom novoobučених vojnika.

Gore spomenuti Husein-paša naredio je Jahja-paši da napusti čuvanje nahije Pive i da preuzme čuvanje nahije Nikšić.

Navedeni Jahja-paša je, prema naredbi, sa jednim taborom, koji je bio pod njegovom komandom, krenuo iz nahije Pive i bez borbe stigao u nahiju Nikšić. A Dedaga je došao u Gacko i čekajući na smjenu vojnika, nije stigao da se pridruži Jahja-paši, nego je ostao u Gacku.

Husein-paša je odlučio da od pobunjenih nahija raju u nahijama Banjani i Grahovo dovede u red i pokori. Za to je odredio hadži Ali-pašu, koji se u to vrijeme nalazio u Trebinju, a inače se nekad ranije nalazio u Bosni radi nabavke hrane i ostalog što je potrebno za vojsku. Uzevši sa sobom četiri tabora regularne vojske, koja se nalazila u Trebinju, zajedno sa topovima, poveo je sa sobom Kadri-pašu i Šahin-bega, arnautskog zapovjednika, pa su krenuli iz Trebinja u spomenute dvije nahije i došli u Bileću. Ovdje je uzeo sa sobom Hajdar-bega Čengiđa, zapovjednika oko tri stotine neregularnih vojnika, koji su se tamo nalazili, pa su krenuli u nahiju Banjani.

Kada je stigao u nahiju Banjani, tamošnja raja koja se bila odmetnula napustila je svoje kuće, pa se odmetnula po okolici.

Spomenuti paša je tu raju oko sedmicu dana nastojao da na lijep način nagovori da se pokori, ali nije nikako mogao udobrovoljiti.

Pošto su ostali uporni da i dalje budu u odmetništvu paša je odatle krenuo namjeravajući da ide u nahiju Grahovo. Kada je u vezi s tim spomenutom Hajdar-begu naredio da pripremi sve što je potrebno za borbu, on mu je na to odgovorio: "Ovo što imamo vojske nije nam dovoljno za nahiju Grahovo. Poći sa ovoliko vojske bila bi greška. Jer, istrajnost koju pokazuje raja nahije Banjani dokaz je da će je pomoći Crnogorci, pa zbog toga, ako se sada želi poći tamo, moglo bi se za pet-šest dana dobiti u našu vojsku oko hiljadu Hercegovaca kao pojačanje našoj vojsci, pa bi se onda moglo tamo krenuti". Iako mu je objasnio i upozorio ga da nije pametno ići na tu stranu, spomenuti paša nije na to obraćao pažnju. On je držao da su ta upozorenja o pomoći Crnogoraca pobunjenoj raji navedene nahije laž i da se na to ne treba obazirati. Posebno ga je razljutio pismeni odgovor, pun otvorenih laži, koji je dobio od raje Banjana, kada ju je pozvao na pokornost. Ustvari, on je sam po sebi bio odvažan i poduzetan i bez ikakva kolebanja krenuo je odatle. Idući prema Grahovu, ne obazirući se ni na što, na mjestu zvanom Rječani, koje se nalazi na granici između Banjana i Grahova, upao je među ustaničku raju izmiješan sa Crnogorcima, kojih je bilo oko četiri-pet stotina. Ali, kada su uvidjeli da se neće moći oduprijeti, pobjegli su na lijevu stranu, pa su se zaklonili za jedan brežuljak.

Po naređenju gore spomenutog paše, na njih je krenuo navedeni Hajdar-beg sa svojom neregularnom vojskom. Nakon kratke borbe natjerao je neprijatelje u bijeg, a onda ih je gonio sa svojim stražama sve do karaule, pa su se potom povukli. Odatle je prešao u mjesto zvano Bjelosavi, gdje se ulogorio i sakupio svoju vojsku.

Sutradan je odatle neopaženo krenuo i kada je stigao bez okršaja do sela Vilusa, koje se nalazi u nahiji Grahovo, došao mu je u pomoć Aziz-paša sa svojih oko dvije stotine nefera pomoćne vojske Korjenića, pa su se i oni ovdje priključili vojsci.

Husein-paša je poslao Aziz-pašu i zapovjednika (Arnauta) Šahin-bega u Trebinje da dobave potrebnu hranu za vojsku, koja će se u Grahovu ušančiti, a on je s vojskom krenuo i stigao u Grahovac, ili kako se zvalo Malo Grahovo.

Kao što je gore spomenuto, Dedaga Čengiđ, je po naređenju Husein-paše čekao da zamijeni vojsku pa nije otišao s Jahja-pašom, koji je krenuo u Nikšić. Nije htio da uzalud sjedi sa sakupljenom rezervnom vojskom, nego je pošao sa tih oko sto pedeset vojnika da priskoči upomoć Husein-paši. Iako se jedan odred neprijatelja pokazao na tom odredištu, nisu smjeli da ih napadnu. Islamska vojska se tu ulogorila i dobro se utvrdila.

Navedeni Husein-paša nije htio ovdje držati rezerviste, nego ih je poslao dva sata daleko odavde, u nahiju Korjenici, koja se nalazi na trebinjskoj džadi. Kada su zapovjednici rezervista objasnili gore spomenutom paši da nije pametno to što radi, on im je predložio da to čini zbog nedostatka hrane, jer ono hrane što je ovdje bilo neće biti dovoljno za rezerviste i oni će trpjeti oskudicu. Pošto su u toj nahiji muslimani, neka se ti rezervni vojnici tamo snabdijevaju. Ako bude ustrebala i njihova pomoć, to mjesto je blizu, moći će im se priteći. Rekavši im tako, poslao je tamo rezervnu vojsku zajedno sa njihovim zapovjednikom Dedagom i binbašom Sulejman-begom Bašagićem. U ordiji je ostao samo binbaša Hajdar-beg sa deset-petnaest nefera.

Iz ovoga se može ovo zaključiti: Kao što su neprijateljski odredi prevarili ferik Salih-pašu, u nahiji Zupci, tako su isto sada prevarili i Husein-pašu, pa im je i on nasjeo. Ali, da to ne bi otkrio on je uzeo kao razlog nedostatak u hrani i zbog toga je Hercegovce udaljio iz vojske. Jer, manevri Crnogoraca i njihova ratna vještina stalno su se provodile kao varke i izmišljotine, niko ko nije s njima godinama ratovao ne može to znati. A kako Hercegovci dobro znaju sva njihova lukavstva, oni su odbijali te manevre Crnogoraca i vraćali im istom mjerom. Zbog toga Crnogorcima nije išlo u račun da se Hercegovci nalaze u ordiji, pa su ih stalno raznim lažima i sumnjičenjima optuživali.

Na koncu, kada je gore spomenuti paša ostao i utvrdio se samo sa četiri tabora regularne vojske, sa dvije strane se pojavi-

lo oko deset hiljada raje pomiješane sa Crnogorcima, pa su se ušančili sa dvije strane. Paša je, prema njihovim utvrđenjima, na dvije strane, rasporedio po dva tabora svoje regularne vojske. Sa jedne strane nekoliko čarkadžija iz neprijateljske vojske udarili su na utvrđenja, ali su ih carski vojnici, koji su tamo bili raspoređeni, odbacili, pa pošto su ih gonili do njihova logora, ovima se suprotstavila sva ta vojska i prinudila carsku vojsku na povlačenje, pa dok su ovi došli do svojih utvrđenja, mnogi su pali kao šehidi. Međutim, kada se carska vojska oduprla kod svojih utvrđenja, vojska koja se nalazila s druge strane utvrđenja mnoge je poubijala. Ovom prilikom neprijateljska vojska bila je u pripravnosti i nije se upuštala u borbu.

Međutim, prema nekim kazivanjima, Crnogorci su umiješali svoje prste među raju Osmanskog carstva i pružali joj pomoć. Kada je Dvor za to saznao, da su za ono što se dešava među pobunjenom rajom u tim nahijama krivi Crnogorci, ustao je sa optužbom, a pošto su Crnogorci to poricali, ukazala se potreba da se to pitanje na licu mjesta provjeri. S tim u vezi je od Dvora određen u svojstvu mufettiša Kemal-efendija, politički činovnik, i poslan je i izaslanik jedne strane zemlje. Oni su stigli morskim putem u kasabu Trebinje, pa su uzeli sa sobom Dedagu Čengića, koji ih je doveo u nahiju Korjenici gdje se tada nalazila Husein-pašina vojska. Kada su tamo stigli i kada su vidjeli koliko se mnoštvo neprijatelja sakupilo u okolici, uhvatio ih je strah, pa uzevši sa sobom Dedagu vratili su se u Trebinje.

Pobunjenički odredi mogli su zatvoriti drum, međutim da bi potkrijepili ono što su poricali, ostavili su navedeni drum otvoren i nisu ometali spomenutu dvojicu mufettiša ni u dolasku ni u povratku, ali su namjeravali da Husein-pašu pobijede. Međutim, Husein-pašino utvrđenje bilo je smješteno na pogodnom i sigurnom mjestu. Pošto su smatrali da ne bi bilo nikakve koristi ukoliko bi ga napali, osim što bi ih mnogo stradalo, pošli su smišljati kako da Husein-pašu na prevaru izvedu iz utvrđenja.

Poslali su jednog svog čovjeka spomenutom paši. Kada je taj došao paši, predstavio se kao jedan od crnogorskih voda i rekao

mu da Crnogorci gaje veliko prijateljstvo i iskrenu privrženost prema Osmanskom carstvu. Također je kazao da je on poslan da ga upozori da se spašava od pobunjene raje i njenih namjera, koje mu sada pripremaju, te da izbavi svoju vojsku iz pogibelji u koju je upala. Tako mu je saopćio sve te laži i podvale. On je ovako počeo da mu govori:

“Sada je pobunjena raja uhvatila priliku, pa se iz dana u dan okuplja i što vrijeme više odmiče sve će ih biti više. Ona će vam zatvoriti sve puteve kuda vam dolazi pojačanje i snabdijevanje hranom. A vaše vojne snage, u odnosu na ustanike, su vrlo male, pa je očito da ćete biti prisiljeni da se predate. Nego, dok imate još vremena, a drum za Trebinje je slobodan, ne gubite vrijeme, sada je prilika da se povučete u Trebinje. Poslije, kada izvršite dopunu vojske, i kada upotpunite svoje naoružanje, onda dodite i ostvarite ono što želite.”

Tim lažnim upozorenjima Husein-paša je nasjeo i vjerujući da su istinita odlučio je da se vrati u Trebinje. Poslao je obnoć posebnog glasnika, koji se provukao kroz neprijateljske redove da pozove upomoć vojsku koja se nalazila u Trebinju i Korjeniću, da mu osigura drum za Trebinje. Na to naređenje je Dedaga, koji je tada bio u Korjeniću, sa ljudstvom pod svojom komandom, zorom krenuo navedenom paši. Kada je došao blizu pašine vojske, napala ih je neprijateljska grupa koja je bila u pripravnosti. One što su bili sa Dedagom i pošli naprijed, tjeroali su do logora, a one koji su ostali pozadi, prisilili su da se vrate.

Kada je sutradan Husein-paša sa vojskom htio krenuti u Trebinje, većina vojnih zapovjednika nije odobravalala pokret vojske, ali Husein-paša je sam sebi bio uobrazio da će sve biti dobro, pa je izdao vojsci naređenje za pokret.

Čim je vojska na dan 2. šewwala 1274. godine (16. V 1858) izašla iz utvrđenja, onaj odjel neprijatelja koji se nalazio pozadi, odmah je zauzeo utvrđenja, a Husein-pašu opkolio. Vodio se tako žestok okršaj da to nije bio mejdan za topove i puške, nego se borba vodila sabljom na sablju i hvatanjem za gušu. Ali, pošto su neprijatelji bili brojniji, islamska vojska nije mogla izdržati i

bila je savladana. Jadni miriliva Kadri-paša trudio se da ne prepušti topove i municiju u neprijateljske ruke, pa je pao kao šehid, kao i većina carske vojske.

Navedeni Husein-paša, Dedaga i Hajdar-beg su se teškom mukom s preostalom vojskom spasili.

Da se vratimo na Husein-pašu.

Ustanički neprijatelji bili su obaviješteni o tome da se u Trebinju dižu i opremaju vojske za pojačanje i pomoć. U jedan opasni klanac, na putu kojim će ta vojska proći, odredili su jedan jak, izdvojen odred i postavili zasjedu.

Iz Trebinja su krenuli binbaša hadži Smail-aga sa jednim taborom regularne vojske, koja je u Trebinju bila pod njegovom komandom i binbaša Toska Banuš sa jednom grupom plaćenika Arnauta, koji su bili pod njegovom komandom, te Kani Mehmed-paša, koji je tada postavljen za bosanskog valiju, a u Trebinje je stigao morskim putem. Idući putem, spomenuti valija Kani-paša došao je sam u tvrđavu Klobuk, koja je bila blizu džade, a ostala vojska je išla svojim putem. Međutim, od onoga dana kako je Husein-paša otpočeo borbu, ta vojska je stalno nailazila na zasjede koje su im neprijatelji postavljali, ali uvijek je uspijevala da se odupre. Međutim, kako je to mjesto bilo vrlo tijesno i krševito, nisu mogli savladati neprijatelje. Ostavivši mnogo poginulih, bili su prisiljeni da se vrate, to jest da pobjegnu u Trebinje.

Kada je valija Kani-paša vidio ovaj poraz iz tvrđave Klobuk, on se vratio u Trebinje. Kada je vojska, koja se spasila, otišla u Trebinje, vidjevši kako je islamska vojska zbog mnoštva neprijatelja pretrpjela poraz, stanovništvo kasabe Trebinja očekivalo je da će neprijatelji napasti na Trebinje i zbog toga ih je obuzeo strah. I spomenuti valija se prepao, pa je htio da se povuče u Dubrovnik, ali ga je ono zatečene vojske silom zadržalo.

Odmah se pristupilo potrebnim pripremama. Ali, neprijatelji nisu napali na kasabu Trebinje, nego na trebinjsku nahiju Korjenici, koja je bila muslimanska, pa su je spalili i srušili, te kada su sve opljačkali i uništili, tek onda su se povukli u svoje boravište.

Kada je dostavljen arz Dvoru o tome porazu i da je to prouzrokovano time što je komandant navedni Husein-paša bio loš strateg i nedovoljno brižan, uvidjelo se da ga više ne treba držati u službi u ovim krajevima, pa je smijenjen, a namjesto njega postavljen je ferik Hilmi-paša.

Pošto je za ovaj poraz snosio krivicu i mutesarriif Hercegovackog sandžaka Ishak-paša, i on je smijenjen sa svog položaja a namjesto njega postavljen je Vasif-paša.^{315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330}

³¹⁵ Pjesnik Ishak-paša - prevodilac *Kāmīsa*, bio je brat Asim-efendije. Potomak je dvorskog hroničara, kajmekama i nakibu-l-ešrafa Ajntaba Emin-efendije. Rođen je u Ajntabu 1223. godine (1808/09). Radi ličnog osposobljavanja, neko vrijeme proveo je na poduci kod sada preminulog Kučuk hafiz-efendije, učenog čovjeka iz spomenutog grada. Godine 1254. (1838/39) bio je haznadar Hafiz-paše, valije Konje, i dobio čin dvorskog kapidžibaše, a 1267. godine (1850/51) unaprijeđen je u mirahora. U spomenutoj godini dodijeljen mu je položaj mirimirana i na taj način je odlikovan. Tada je otišao u Damask kao čehaja velikog vezira Mehmed-paše, koji je bio postavljen za mušira carske vojske u Arebistanu. Koncem 1268. godine (1851/52) premješten je valija Sirije Izzet-paša u ejalet Džidu i nakon što je obavljao državne poslove u Siriji četiri i po mjeseca kao kajmekam vratio se u prijestonicu. Prije izlaska iz štampe ove moje tezkire otišao je u Zvornik na položaj kajmekama.

Navedeni Ishak-paša bijaše vrstan pjesnik i prozaist svoga vremena. Ima pjesama dovoljno da bi mogao imati divan, kao i mnogo lijepih tariha. Napisao je biografiju bivšeg velikog vezira Mustafe Rešid-paše, koji je posjedovao vještinu i sposobnost u stilistici.

*Vita si jela u vrtu ljepote, kažem ti
Svjež izdanak ruže dobrote, velim ti
Čelo ti je puno nura svojstvenog ti
Tu dobro čuvanu tajnu, evo vapim ti
Suncem i mjesecom ponekad lice nazovem ti
Zapanjen sam zbog laži što izrekoh ti
Bol i muka je sreća što je sudbina pruža, rekoh ti
Vjeruj, iskusio sam to na sebi, kažem ti
Kad u Hercegovinu stiže ne donese proljeće, velim ti
Sastanak je rajsko uživanje za dušu, kažem ti
Grudi probadaju strijele trepavica ti
Razgledaj ranu po ranu na nišanu, vapim ti
Od ruke saputnika, šta sve ne pretrpješ ti
Rana duboka, duša skrivena, kažem ti
Čistu pjesmu Ziver-efendije, pjevam ti
Poput Hakijine ljudske duše ispisah ti
O nevaljala dušo, sa toliko zala si ti
Kraj će biti ružan, kažem ti.*

*316 UMRLI U GODINI 1274. (1857/58)

Trgovac hadži Salih Hadžiabdagić, sin Abdulah-agin, ukopan je u dvorištu džamije Bakir Baba, u Sarajevu 1274. godine (1857/58).

U Sarajevu je umro i Majdanlija hafiz Osman-efendija, sin Muhameda, ukopan na Alifakovcu. On je umro 9. ša'bana 1274. godine (25. III 1858). Ostavio je samo jednog sina po imenu Rešid-aga.

Mustafa-aga Zildžić, sin hadži Salih-age, umro je 1274. godine (1857/58) u Sarajevu, a ukopan je na mezarju Alifakovac.

*317 TARIH KOJI JE SPJEVAO FADIL-PAŠA NOVOROĐENOM SINU

*Ovom nemoćnom robu kad se starosti približi
Ponovo podari potomka Vječnoživi, Plemeniti
Izrekoh mudževher tarih sretan i zadovoljan:
"Rodi se Asaf Mahmud i vrijeme srebrom osjaji."*

Godine 1270. (1853/54)

*318 TARIH O IMENOVANJU NA POLOŽAJ VELIKOG VEZIRA

*Opet zauze vezirsku stolicu veliki vezir pohvalnih svojstava
Fadile! Pero ispisa pun tarih ovako:*

"Postiže Mustafa-paša visoki položaj vezirski."

Godine 1273. (1856/57)

*319 TARIH O DOLASKU VELIKOG VEZIRA (KODŽA MUSTAFA REŠID-PAŠE)

*Veliki vezir plemeniti Rešid-paša
Hvala Bogu, opet zasja na prijestolju
Sultanu uvijek dolazi Božije nadahnuće
I dobrota ispoljena u ovom imenovanju
Njemu da zahvalimo, važno se nešto dogodi
Neka ga Božija uputa, dokle je Božija volja prati
Svi Božiji robovi ovakvu dovu čine za njega
Da Bog da na mjestu paše ostao do vijeka!
Što god da napišem mali je dio onog što mu dolikuje
Svim svojim umijećem iskazati ne mogu šta ga odlikuje
Ako se prvo pribroji osamnaest, slovima bez tačke
A drugo i slovima s tačkama dva tariha napisah:
"Sa ova dva polustiha Fadil uz Božiju pomoć nađe riječi"
"Visokom vezirskom položaju veliku vrijednost dade Rešid-paša."*

Godine 1274. (1857/58)

*319a TARIH KOJI JE SPJEVAO FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ U POVODU SMRTI SVOGA ŠURE MAHMUD-PAŠE TUZLIČA IZ DONJE TUZLE, KOJI JE UMRO U PROGONSTVU NA RODOŠU:

*Iz ove Bosne na Rodos s ladom sudbine doplovi
I kao gost ovaj svijet ostavi
Niko ne sazna u tuđini bit sudbine
Uzalud je, svijet tako od Ademova vremena ide
Sve živo smrtni će napitak ispiti
Ne zna to duša dok je u tijelu, ne zna to ovaj varljivi svijet*

*Ne ostavi ga smrtni čas, njegovo tijelo u zemlju stavi
Otputova u vječnost, neka mu duša nađe rajsko naselje
Jedan mevlavija - Fadil, izreče tarih o njegovoj smrti:*

"Neka Mahmud-paši dâ mjesto u raju Istiniti."

Godine 1272. (1855/56)

*320 Salih Sami-efendija, glavni pisar šerijatskog suda grada Sarajeva, sin Ibrahim Hilmi-efendije, umro je 7. redžeba 1272. godine (14. III 1856), a ukopan je u mezarju Alifakovac.

*321 UMRLI U 1273. GODINI (1856/57)

U haremu Bakir Babine džamije u Sarajevu, ukopan je hadži Mustafa-aga Tuzlić, sin Salih-agin, umro je 1273. godine (1856/57).

Šejh hadži Muhamed Bistrigi, sin šejha Jakub-efendije, potomak šejha Ibrahim-efendije Bistrigije, nastanjen u Gazi Mehmed-begovoj mahali, u Sarajevu, šejh tekije u toj mahali, ukopan je u posebnom turbetu, u mezarju s desne strane Careve džamije.

Ahmed Tefrik-beg Babić, sin Mustafa-pašin, Sarajlija, ukopan je na mezarju Alifakovac, u Sarajevu.

*322 DOGAĐAJI IZ 1274. GODINE (1857/58)

Šerifović plemeniti Muhamed Fadil-paša, sin Mustafa Nuri-efendije, prvak sarajevskih uglednika, nad ulazom u medresu, koju je na svoje ime nanovo sagradio sa lijeve strane Sultan Mehmed Fatihove džamije, u Džami-i Atik mahali, u Sarajevu, sastavio je ovaj tarih:

*U ime Allaha utemeljeno je ovo zdanje nauka
Hvala Gospodaru, koji dove prima, što daje da dode do završetka
Njen utemeljitelj, u znak zahvalnosti ovaj dževher tarih izreče:
"Allah Fadilu dosudi da podigne novo zdanje medrese."*

Godine 1274. (1857/58)

*323 Vidi bilj. 319.

*324 DRUGI FADIL-PAŠIN TARIH POVODOM ISTOG DOGAĐAJA

*Pisari cijelog Carstva zapisaše sretni događaj ponovo
Blagoslovljen nek' je Hatim-pašin dolazak za vezira ponovo
Fadil događaj svečano objavi dževher tarihom:
"Šesti put car nagradi Rešid-pašu carskim pečatom."*

Godine 1274. (1857/58)

*325 JOŠ JEDAN TARIH O ISTOM DOGAĐAJU

*Muhmel tarih satakaše Učleri od polustihova
A drugi ispisa Fadil od posebnih dževher slova
Oba su tariha divna, svaki ponaosob vanredan
"A prijesto velikog vezira Rešid-pašom uvećan."*

Godine 1274. (1857/58)

*326 TARIH O POSTAVLJENJU NA VISOKI POLOŽAJ VELIKOG VEZIRA

*S tog najvišeg položaja smijenjen je bio
Pa ponovo sretno veliki vezir postao
Visoki vezir cara svijeta*

*Jedinstven u svom vremenu, najviši među velikima
Fadil napisa ovaj muhmel tarih
Poput dragulja je, njemu je sličan
Ponovni dolazak visokog mušira
Ukrasi i treći put ovaj položaj
Godine 1274. (1857/58)*

***327 TARIH O IMENOVANJU MEHMED-PAŠE NA POLOŽAJ VELIKOG VEZIRA**

*Bijaše i ranije biran za vezira, počast krasnu
I ponovo, sa srećom, dode na stolicu časnu
Izbi iskren vjesnik Fadil i izreče tarih:
"Mehmed-paša dode za velikog vezira dostojanstveno."
Godine 1274. (1857/58)*

***328 DRUGI FADIL-PAŠIN TARIH POVODOM DOLASKA ALI-PAŠE**

*Neka ga Bog blagoslovi, ponovo za velikog vezira dode nakit iskrenosti
Izreci, Fadile, dva tariha zajedno i zbroji ih:
"Ponovo car svijeta pečatom velikog vezira nagradi"
"Vezir lijepih osobina i treći put zauze položaj visoki."
Godine 1274. (1857/58)*

*329 Neka je hvala Allahu, koji je uzdigao svoje robove da troše imovinu u razne dobrotvorne svrhe i pomaže im da steknu pohvalna i dobra djela. Neka je mir i pozdrav od Božijeg Poslanika i Vjerovjesnika Muhammeda, najvećeg dobrotvora, kao i na njegovu porodicu i družinu, sve do onog dana kada će se čovjek zaklanjati u hlad učinjenih dobročinstva.

Poslije svega toga, povod da se napiše i sastavi uzvišena pismena isprava o uvakufljenju je ono što je niže navedeno.

- Veliki dobrotvor hadži Ibrahim-aga Odabašić, sin Ahmed-agin, koji stanuje u Hadim Ali-pašinoj mahali u gradu Sarajevu, pred svijetlim vijećem šerijatskog suda, u sudskom je postupku tražio da se zapisnički uvede niže navedeno uvakufljenje i postavio je mutevelliju, kako slijedi:

- U prisutnosti derviš Ali-efendije Hulusija, sina Alijina, stanovnika Husamuddin mahale, odlučio je tačno onako kako Šerijat propisuje i dao jasnu važeću izjavu:

"Ono što se nalazi u mom neprikosnovenom vlasništvu i što se nalazi u mom posjedu u gore spomenutoj mahali Hadim Ali-pašinoj, u gradu Sarajevu, pet bakalskih dućana, koji graniče sa dućanom Mula Abdulaha Kobiljaka sa jedne strane, sa druge strane dućanom hadži Mudžedži Osmana, sa treće strane sa baščom Ahmeda Berberovića, a sa četvrte strane graniče sa javnim putem. U istoj mahali jedna pekarska radnja i iznad nje četiri odaje za izdavanje pod kiriju, koja graniči sa jedne strane kafanom gore navedenog vakifa, sa dvije strane potokom Koševo, a sa četvrte strane javnim putem. Zemljište pod njima pripada Isa-begovu vakufu, a zgrade su u mom vlasništvu uz ranije utvrđenu godišnju određenu mukatu.

Ovih pet dućana bakalskih i jednu pekarsku radnju sa četiri odaje, iznad nje, za izdavanje, koje su u mom vlasništvu, sa svim onim što pripada njima, zajedno sa mojim pravima koje su u njima sadržane, izdvajam iz mog vlasništva i u ime Plemenitog Allaha, očekujući Njegovu milost, zauvijek uvakufljujem i vječito i jasno vezem kao neotuđivo vakufsko dobro.

Ubuduće dajem sljedeće odredbe: Gore navedeni dućani, kao i pekarska radnja zajedno sa četiri odaje iznad nje će se svake godine, preko mutevellije izdavati pod odgovarajući zakup. Od naplaćene godišnje zakupnine će se prvo platiti određena mukata vakufu, pa će se ostatak podijeliti na četrdeset dijelova.

Iz tih četrdeset dijelova, dvadeset dijelova će mutevellija čuvati i sakupljati za potrebe popravka i održavanja uvakusljenih nekretnina. Prema ukazanoj potrebi, mutevellija će odatle uzimati za popravke i održavanje.

Dva dijela će mutevellija godišnje trošiti na uređenje i održavanje mesdžida, koji se nalazi na potoku Koševo, u gore spomenutoj mahali.

Mutevellija će svake godine jedan dio plaćati na ime plaće imamu toga mesdžida.

Četiri dijela iz toga ostatka će mutevellija trošiti na opravku i održavanje džamije, koja se nalazi u mahali Dajanli hadži Ibrahimu, u gradu Sarajevu.

A jedanaest dijelova će godišnje iznositi za službu upravljanja i nadzora.

Sve dotle dok ja budem oblačio odjeću, upravljanje ovim vakufom meni pripada. Poslije moje smrti, neka tim vakufom upravljaju i vrše nadzor moji muški potomci."

³³⁰ U Sarajevo je stigao Mehmed Kani-paša, koji je razriješen dužnosti mutesarri-fa Kipra mjeseca rebiu-l-ewwela 1274. godine (20. X - 19. XI 1857), pa je unaprijeđen na čast vezira i postavljen za valiju Bosne.

Kasnije, dana 12. safera 1275. godine (21. IX 1858) postavljen je za valiju Soluna. Ali, tada je digla bunu raja Bihaća i u Posavini.

Navedeni paša, ne osvrćući se na to što je smijenjen, mobilizirao je između stanovnika Sarajevskog sandžaka i iz samog grada Sarajeva oko hiljadu vojnika pomoćne vojske i na dan 6. rebiu-l-ewwela 1275. godine (14. X 1858) poveo ih u Posavinu, pa je pod njegovom komandom buna ugušena. Isto tako naredio je da se svom snagom navali i na pobunjenike u Bihaćkom sandžaku.

Zbog ovoga, spomenutom je izdata naredba u mjesecu rebiu-l-ahiru te godine da i dalje ostane na položaju valije Bosanskog vilajeta i to 15. rebiu-l-ahira 1275. godine (12. X 1858) u noći od četvrtka, u pet sati (ala turka).

Kao što je gore navedeno, kako je trebalo da se Kani-paša razduži, on je već bio na putu za Sarajevo. Mehmed Akif-paša, koji je namjesto njega bio postavljen, već je bio stigao u Mokro. U međuvremenu je došlo produženje dužnosti Kani-paši, pa je zato Mehmed Akif-paša, došavši u Sarajevo, prenoćio samo jednu noć i sutradan krenuo u Skoplje.

Konačno je Kani-paša smijenjen 1. zu-l-ka'deta 1275. godine (2. VI 1859), pa je 10. zu-l-ka'deta (11. VI 1859) otišao u Skoplje.

KANI MEHMED-PAŠA

19. zu-l-ka'deta 1274. godine (1. VII 1858)
prispio u Sarajevo

Ne zna se koje je godine spomenuti postavljen za valiju Bosne, ali je u mjesecu ramazanu 1274. godine (2. III - 30. III 1858), morskim putem stigao (u kasabu Trebinje) u Hercegovinu. Nakon poraza u bici kod Grahovca, ostao je još mjesec i po u Hercegovini, a potom je, navedenog datuma, stigao u Sarajevo.

Prema onome što se dâ razumjeti, navedeni poraz kod Grahovca imao je utjecaja na ugled spomenutog valije pa je i on, nakon dva-tri mjeseca, smijenjen sa položaja bosanskog valije, a namjesto njega postavljen je Kalkandelenli Akif Mehmed-paša.

Ali, gore spomenuti porazi nad islamskom vojskom, najprije u Zupcima, zatim kod Grahovca, još su više ojačali pobunjenu raju Bosne. Tih dana, kada je Kani Mehmed-paša smijenjen, stigla je nenadana vijest da se pobunila raja nastanjena u kadiluku Gračanica. Kada je ta vojska stigla, spomenuti paša pozvao je i sakupio sve članove vijeća i ostale ugledne ljude (u Sarajevu), pa je pred njih iznio prispjele izvještaje o toj buni, upozorivši ih na sljedeće:

“Ako se ugušenje ove bune ostavi do dolaska novog valije, ona će postati još veća i jača, pa će je kasnije biti teško ugušiti, to je sasvim očito. A ja, iako sam smijenjen sa položaja valije, nisam oslobođen od dužnosti vršenja državnih poslova i čuvanja Carstva. Ja želim da ovu bunu ugušim.” Tako je izjavio i na to dobio saglasnost, pa je sa zadovoljstvom počeo vršiti pripreme. On je sa sobom poveo oko tri stotine konjanika, koliko ih se moglo za jedan dan sabrati i opremiti među stanovništvom Sarajeva, pa se brzo uputio tamo (tj. prema Posavini) u mjesecu saferu 1275. godine (10. IX - 8. X 1858).

Kada je stigao do kasabe Donja Tuzla, ta buna je već bila smirena. Tamošnji stanovnici - muslimani, čim je izbila buna, odmah su naskočili i brzo je smirili, a njihove sakupljene grupe, na sve strane, razbili i varnice bune su brzo ugasili.

Spomenuti paša ostao je u navedenoj kasabi s vojskom i nakon dva-tri dana odmora vratio se u Sarajevo. O toj buni i načinu na koji je ugušena podnio je službeni izvještaj Dvoru, a pošto je bio smijenjen, počeo je pripreme za put.³³¹

³³¹ U grad Sarajevo došao je u subotu 26. safera 1273. godine (26. X 1856) Mehmed Rešid-paša, koji je smijenjen iz Erzeruma, i te godine postavljen za valiju Bosne.

Ma koliko da je bio dobar valija, bio je i nesretan. U to vrijeme pobunila se raja u Posavini. I u Hercegovačkom sandžaku došlo je do nereda, pa je, što iz grada Sarajeva, a što iz Sarajevskog kadiluka, blizu tri hiljade bašibozuka poslano u Hercegovinu.

On je ostao na položaju valije Bosne godinu i pet mjeseci, pa je 1274. godine (1857/58) smijenjen. Te godine 22. ša'bana 1274. (8. IV 1858) u četvrtak u 9 sati (ala turka) krenuo je iz Sarajeva i preko Mostara otišao u Istanbul.

KALKANDELENLI AKIF MEHMED-PAŠA (ŠAPČANIN)

Sredina rebiu-l-ahira 1275. godine
(18. - 27. XI 1858)

Kojeg je datuma spomenutom paši dodijeljen valijski položaj nema tačnih podataka, ali zna se da je navedeni krenuo iz Tetova, pa idući novopazarskom džadom i prevaljujući konak po konak, stigao je u mjesto Mokro, udaljeno od Sarajeva pet sati hoda. Dok je tu konačio, na arz ranijeg valiye Kani Mehmed-paše o tome kako je smirena buna koja se bila digla u Bosni (i u Posavini), koji je podnio Dvoru, Dvor se obradovao, pa kao nagradu za tako valjan postupak ostavio je njega da i dalje upravlja Bosanskim ejaletom, a njegovom nasljedniku Akif-paši je izmijenio postavljenje i imenovao ga za valiju Solunskog ejaleta.

Kada je Akif-paša primio iradu o promjeni imenovanja na spomenutom konaku, on je sutradan, tačnije polovicom rebiu-l-ahira 1275. godine (20. XI - 5. XII 1858) krenuo sa toga konaka i stigao predvečer u Sarajevo. Prenoćio je samo jednu noć i zomrom, preko Mostara i Dubrovnika, otišao na svoju novu dužnost.

Kada je došao na dubrovačku skelu, tada je s mora stigao i Lovčeli Derviš-paša, koji je bio ponovo postavljen za komandanta vojnih jedinica u Hercegovini namjesto smijenjenog ferika Hilmi-paše. Pošto se susreo sa spomenutim, koji je slučajno tu izbio, Akif-paša se ukrcio na lađu i otišao u Solun.³³²

³³² U 1274. godine (1857/58) u Sarajevu je bio mula - Mahmud-efendija.

KANI MEHMED-PAŠA

drugi put

Sredina rebiu-l-ahira 1275. godine

(18. - 27. XI 1858)

Kada je donesena odluka da spomenuti i dalje ostane na položaju valiije Bosne sa Hercegovinom, opazalo se da raja nastanjena u Bosni i Hercegovini čeka zgodnu priliku da digne bunu i odmetne se. Da se ne bi dala prilika da se ova predviđanja i ostvare, naredeno je da se preduzmu sve mjere budnosti.

Sve je kako treba razmotreno na vijeću i riješeno:

“U svrhu opreznosti, popisati i pripremiti stanovnike muslimane sposobne za oružje u svim krajevima Bosne, tako da su uvijek spremni da odmah krenu u rat i kada ustreba da mogu brzo stići tamo gdje bude trebalo.”

U tom smislu su izdane i bujuruldije i razaslane svim sandžacima u mjesecu redžebu 1275. godine (4. II - 5. III 1859).

Na ovaj način izvršen je popis i prirema vojske i u Sarajevu. Poimenično je određeno četrdeset juzbaša.

U to vrijeme je spomenuti valija popisao i opremio jedan drugi tabor rezervne vojske, pa pošto im je postavio za binbašu Zaim-bega Sultanovića, poslao ih je pod njegovom komandom u Višegrad da tamo čuvaju granice prema Srbiji.

Spomenuti valija je stalno bio na oprezu. Motrio je kako treba na raju i onda kada nešto radi i kada miruje.

Na obalama rijeke Drine i Save kod mnoge raje je uhvatio opasna dojavna pisma, pa ih je pohapsio. Na ovaj način je spriječio da dođe do prikriveno pripremane bune.

U međuvremenu je navedeni valija smijenjen sa dužnosti u Bosni, a namjesto njega postavljen je Bosanac Osman Mazhar-paša, sin Sulejman-paše, koji je tada bio smijenjen s položaja valiije Trabolosi Garba.¹⁶³

¹⁶³ Trabolosi Garb - Tripolis u Libiji.

Dosadašnji valija navedeni Kani-paša nije bio podmitljiv. On je osjećao zadovoljstvo da se bavi poslovima uprave i da čini dobra djela. Čak i dok je bio valija on nije imao više od sedam-osam plaćenih nefera u svojoj pratnji. Njegova cjelokupna službena pratnja sastojala se od čehaje, vekiliharča, tutundžije, aščije, seiza i dvojice sluga.

Kada je smijenjen sa dužnosti, rekao je ovo:

"Bilo mi je dosadilo da plaćam svoju pratnju i da je ja izdržavam. Razmišljao sam o tome da još dvojicu otpustim. Ovaj moj nasljednik, koji dolazi, pored potpunog sastava službenog osoblja, ima još i oko četrdeset-pedeset robova i robinja. Ali, ja sam mušir Carstva i neću tako da se ponašam."

Međutim, valijama Bosanskog ejaleta određeno je za izdržavanje mjesečno po sedamdeset i pet hiljada groša, pa je toliko bilo određeno i spomenutom paši i nije trebalo da toliko škrtari. *333, *334, *335, *336, *337, *338

*333 (Pjesma) MEHMED AKIF-PAŠI

*Kad se nešto po Božijoj volji dogada i tvori
Uzvišeni Gospodar tog dana uzrok mu stvori
Ako Bog hoće da dâ svijetu mir
Na vlast dode neko mudar kao Hizr
Od Boga blagoslovljen, vezirsku čast nosi
Njegova visost Akif, kog' znamenje krasi,
Na vijest o njegovoj časti dode radost
Njegovim dolaskom oko vasi one prosu svjetlost
Medu vezirima ne mogu naći ništa sličnije
Opisati ga kako bi trebalo ja ne umijem
Problemi svijeta nalaze rješenje
Kad ovakav upravljač dobije postavljenje
Neka traje život i sreća ovog vezira
U njegovom okrilju neka sirotinja nađe mira
Ešrefe, nek' se ovaj tarih do neba uznaša:
"Dode zaštita Bosni - dode Akif-paša."
Godine 1275. (1858/59)*

*334 Iz jednog hūdžeta šerijatskog suda u Sarajevu od 9. džumade-l-ahira 1275. godine (14. I 1859) vidi se da je tada u navedenom sudu bio kadija Mehmed Abdurreuf-efendija, sin Ahmed-efendije iz Prilepa.

*335 Na jednom arzuhalu travničkog kajmekama Ahmed-bega od 15. ša'bana 1275. godine (21. III 1859) nalazi se muhur sa tekstom:
"Es-Sejjid Hasib Ahmed."

*336 Na jednoj bujuruldiji bosanskog valije Mehmed Kani-paše od 1. zu-l-ka'deta 1275. godine (2. VI 1859) nalazi se muhur s tekstom:

"Koga Bog pomogne kao što je svog Poslanika, ako se susretne i s lavom u šikari, on će ga nadvladati."

*337 TARIH FADIL-PAŠE ŠERIFOVIĆA, KOJI JE ISPJEVAO ZA JEDNU OSOBU SAHRANJENU U TURBETU MEVLANA DŽELALUDDIN RUMIJE U KONJI

Najbliži prijatelj ukrasa prijestolja - Mevlana Muhammeda

Pridruživši se onome u raju u vječni svijet ode

Njegov privrženik Fadil-mevlevija izreče tarih kao dovu:

"Neka Allah u rajskom društvu Seida pridruži pirovima."

*338 TARIH KOJI JE ISPJEVAO FADIL-PAŠA O PONOVNOM POSTAVLJENJU MEHMED KANI-PAŠE ZA VALIJU BOSNE

Za njegovu titulu i položaj kad se čulo

Fadile, jednim bejtom pero je dva kronostiba ispisalo:

"Kani-paša Bosnu s izvorom čistote nađe" - 1275. (1858/59)

"Sretno vezirstvo dobi Kani - izvor plemenitosti."

Godine 1275. (1858/59)

OSMAN MAZHAR-PAŠA
SULEJMANPAŠIĆ - BOSANAC IZ SKOPLJA
9. zu-l-ka'deta 1275. godine (10. VI 1859)

(Od godine 1276. (1859/60) veliki vezir Kibrisli Mehmed Emin-paša, po drugi put. Smijenjen.

Od godine 1276. (1859/60) veliki vezir Muterdžim Mehmed Rušdi-paša. Navedeni paša sin je hadži Hasan-age iz ugledne kuće u Sinopu, u kadiluku Ajandan. Godine 1241. (1825/26) u sedmici proglašenja reformi, tj. 1826. godine upisan je u sedmi tabor regularne vojske, formirane u Tophani. S obzirom na urođenu darovitost, u službi je redovno napredovao. Bio je šest puta veliki vezir. Šesti puta se po vlastitoj želji povukao. Navedeni se, u vrijeme kada je bio kol-aga, nalazio u karauli u Tarabiji s činom juzbaše. Budući da je tom prilikom naučio francuski, on je godine 1255. (1839/40), u vrijeme provođenja reformi, na turski preveo udžbenik obuke za pješake, konjanike i artiljeriju. To je bio povod da dobije naziv Muterdžim Mehmed Rušdi-paša. Kada je kasnije Širvanli Mehmed Rušdi-paša došao na vezirski položaj, on je prozvan Bujuk Mehmed Rušdi-paša. Ustvari, on je zaista bio visok i ta mu je visina i imenu pridodata.

Od godine 1276. (1859/60) veliki vezir Kibrisli Mehmed Emin-paša, po treći put.)

Kada je spomenuti paša smijenjen sa valiluka u zapadnom Tripolisu, došao je u Istanbul i neko vrijeme bio je na raspolaganju. Kada je postavljen na dužnost u Bosanski ejalet sa Hercegovinom, krenuo je iz Istanbula i džadom preko Novog Pazara navedenog datuma stigao je u Sarajevo.

Dvoru je bilo poznato da su izbili neki nesporazumi između posjednika čiftluka i čiftčija oko ljetine sa čiftluka i ostalog u vezi sa tim poslovima, pa da bi taj nesporazum izgladio i stvar se sredila na pravedan način, riješio je da iz sandžakâ vilajeta pošalje

po dva-tri utjecajna čovjeka i zemljoradnika u Istanbul. Izvršavajući visoku carsku iradu iz Sarajevskog su sandžaka određeni: Sarajlija Sunulah-efendija Sokolović i Muhamed Isamudin-efendija Pandža, a od posjednika zemlje, koji su je sobom obradivali: Salih-aga Sivac iz sela Rakova Noga u Sarajevskom kadiluku, a od raje Rajetin Krleta iz Trnova i između čiftčija nastanjenih u Sarajevskom polju Mitan Matić.

Ovi izaslanici su se sastali sa odgovornim ljudima određenim od Dvora da stvar rasprave. Kada su upoznati s tim kako se posluje sa čiftlucima, i kada su stvar svestrano razmotrili i predložili rješenja, zatražili su da se odlukom cara to i ozakoni. Kada je o tome izdat kanun od 14. safera 1276. godine (12. IX 1859) izaslanici su se vratili iz Istanbula.

U gradu Sarajevu je od davnina postojala jedna pravoslavna crkva, pa kako se vjernika te vjere namnožilo, ta je crkva (u ulici zvanoj Varoš) postala tijesna. Oni su zamolili spomenutog valiju da im on zatraži visoki carski ferman koji im je bio potreban kao odobrenje da još jednu crkvu sagrađe u Ajas-pašinoj mahali, blizu tamošnje džamije, usred grada, na mjestu sa svih strana opasanom muslimanskim stanovništvom. Valija je, dajući toj mahali naziv Frenkluk, zatražio carsku iradu da se dopusti da se tu sagrađi još jedna pravoslavna crkva. Na ovaj zahtjev izdat je carski ferman za vrijeme sljedećeg valije, pa je tada počela njena izgradnja.

Do ovoga vremena u Bosni i Hercegovini nije bilo telegrafskih linija. Sada je novopazarskom džadom do Sarajeva uspostavljena telegrafska linija. U Sarajevu, u Ajas-pašinoj mahali, zakupljena je jedna zgrada Gazi Husrev-begova vakufa za telegrafhanu i počeli su stizati telegrafi početkom zu-l-hidždžeta 1276. godine (20. - 29. VI 1860). Kasnije su produžene linije do Broda, Hercegovine i Bihaća.^{*339}

^{*339} **TARIH KOJI JE FADIL-PAŠA SPJEVAO POVODOM DOLASKA NA ŠEJHOVSKI POLOŽAJ SADUDIN-EFENDIJE**

*Ponos učenjaka, predvodnik muslimana sunnija
Aristotel upućen na pravi put - Sadudin-efendija,
Izvor znanja - prvak među prvacima,*

Ove godine je ljetina izdala, pa se stanovništvo mučilo s prehranom, a živežnim namirnicama cijene su skočile. Stoga je sarajevsko stanovništvo došlo u prilično teško stanje. Tada se stanovništvu počelo jeftino prodavati proso i peksimet, koji je od ranije ostavljen u skladište tvrđave za slučaj nužde. Tako se stanovništvo prehranilo do nove žetve.

U to vrijeme smijenjen je Vasif-paša, kajmekam Hercegovackog sandžaka, a namjesto njega postavljen je Huršid-paša.

Tog vremena je Ismail-paša ponovo postavljen za reisa vojske na području Bosne i Hercegovine, pa je on došao u Sarajevo u mjesecu džumade-l-ula 1277. godine (15. XI - 14. XII 1860).

Prema nekim kazivanjima, dok su jednom razgovarali reis Kamil-paša i spomenuti valija Osman-paša, Osman-paša je rekao: "Ja sam mislio da su muslimani u Bosni slabi i nemoćni i da o strategiji nemaju pojma. Ali sam se sada uvjerio da su jaki i sposobni i da su u stanju dočekati i snažne neprijatelje."

Iz ovoga što je on rekao reis Ismail-paša zaključio je nešto suprotno. On je shvatio da valija želi biti samostalan, pa je o tome odmah izvijestio Dvor i sve objasnio.

*Stjecište spoznaje - uman među umnicima,
 Bog blagoslovio muftiju, pripadnicima islama
 Donese sa sobom doživljaj bajrama nad bajramima
 Car svijeta, pa opet postiže uspjeh zavidni
 Visoki muftijski položaj nađe ovako sretni
 Bog neka mu upućuje uvijek poruku svoju jasno
 I neka služi Šerijatu dugo godina časno
 Da je Ibn Kemal ovo doživio, svog vremena sudija
 Iskao bi govoreći: "Neka mu Allah dug život dâ"
 Gle, Fadilovo pero krasan stih ispisa
 Na osam načina, osam tariha iskaza:
 "Sadudin-efendija, zaslužno zauze šejhu-l-islamski položaj"
 "Sadudin efendija za šejhu-l-islama bi izabran."
 Godine 1275. (1858/59)*

DRUGI TARIH:

*Šejhova stolicu ovako časnoj osobi pripada.
 Sejjudu učenja Fadil ovako tarih ispisa:
 "Pravni učenjak Sadudin, svijetu posta muftija."
 Godine 1275. (1858/59)*

Kada je valija saznao za to i on je podnio arz Dvoru da opovrgne tu potvoru. Dvor je, da bi prekinuo spor među njima, obojicu smijenio s položaja u redžebu 1277. godine (13. I - 11. II 1861). Namjesto navedenog vali-paše imenovao je muhafiza Beograda Topal Osman-pašu, a namjesto reisa ponovo je postavio za seraskera Omer Lutfi-pašu.

Spomenuti reis krenuo je u Istanbul morskim putem i kada je stigao u luku Metković udarila ga je kap, ali ipak se ukrcao na ladu i otišao u Istanbul.

Navedeni Osman Mazhar-paša odlučio je da se nastani na svom čifluku Brdovci u okolici Skoplja, koji je još ranije kupio. Uzeo je svoju obitelj i posluhu i otišao novopazarskom džadom iz Sarajeva.

Njegov čehaja Travničanin Mušteba(?) Mustafa-paša, iako je bio oženjen i imao obitelj u Sarajevu, ostavio ju je, a on otišao zajedno sa svojim dobrotvorom. Ali, Osman Mazhar-paša je jedva oko šest mjeseci bio na tom čifluku, tu ga je zatekla smrt, pa mu je tijelo preneseno u Skoplje i tamo je sahranjen. Pošto je njegova žena (Kamila-hanuma) bila Bosanka, ona je odabrala da se u Bosni nastani. A kako su joj rođena braća Rustem-beg, Dedaga i Hajdar-beg Čengić bili u Sarajevu, i ona je došla u Sarajevo, kupila jedan lijep konak u Jahja-pašinoj mahali i tu je do kraja života stanovala.

Kako je iza umrlog Osman Mazhar-paše ostalo dosta imovine, a on nije imao potomaka, sav imetak i prihodi prešli su na njegovu ženu. Zbog toga ona nije imala nikakvih poteškoća i do smrti je vezirski živjela.^{340, 341}

³⁴⁰ Iz hudžeta šerijatskog suda grada Sarajeva, izdatog 7. muharrema 1277. godine (26. VII 1860) vidi se da je tada bio kadija Ahmed Abdulah-efendija. Ovim hudžetom određuje se za izvršioca oporuke Kamila, kći Salih-age Ibrisiagića, majka malodobne djece: Ibrahima, Edhema, Ahmeda, Nazifa i Vasvije i, iza smrti njihova oca Sulejmana Nedžib-efendije, sina uvaženog muderrisa Mehmed Emin-efendije Isevića, određuje se za skrbnika.

Kadijin pečat:

"Ahmed Ataullah."

³⁴¹ Umrlo je 1299 godine (1881/82). Jedini njen nasljednik je bio spomenuti Hajdar-beg.

I njegov ćehaja Mustafa-paša vratio se u Sarajevo i nastanio se u ženinoj kući.

Početkom mjeseca rebiu-l-ahira 1277. godine (17. - 26. X 1860) Pruska je imenovala svoga konzula za Bosanski ejalet, a on je Sarajevo uzeo za svoje sjedište. Do ovoga vremena ova država nije imala svoga konaka u Bosni.^{*342, *343, *344, *345}

^{*342} TARIH FADIL-PAŠE ŠERIFOVIĆA O DOLASKU MAZHAR OSMAN-PAŠE ZA VALIJU BOSNE 1275. GODINE (1858/59)

Sretnim nek' ti čini dolazak s vlašću veza bliska

Dova je: Božija uputa nek' je uvijek s tobom, bliska, prijateljska

"Neka je sretan" Fadil obrađovan tarih napisa:

"Kakva sreća, stiže Bosni taj ugledni valija."

Godine 1275. (1858/59)

^{*343} TARIH KOJI JE NAPISAO FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ ZA MUVEKKITHANU, KOJA JE PODIGNUTA U JEDNOM UGLU HAREMA GAZI HUSREV-BEGOVE DŽAMIJE

U haremu Husrev-begove džamije

Muvekkithana nova, krasna je

Fadile, ona zaslužuje dževher tarih koji veli:

"Muvekkithanu su odlično izgradili."

Godine 1275. (1858/59)

DRUGI TARIH ZA MUVEKKITHANU:

Osnova se muvekkithana, dom za vremenski bāt

Muvekkithan pomisli da ptica pjeva kad otkuca sat.

Fadil tad sročio i napisa tarih:

"Centar za vrijeme privlačan u džamijskom haremu počeo kucati."

Godine 1275. (1858/59)

^{*344} TARIH KOJI JE SROČIO SALIH SIDKI HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKITHANU IZ SARAJEVA O IZGRADNJI MUVEKKITHANE U HAREMU GAZI HUSREV-BEGOVE DŽAMIJE

Husrev - emir gazija, dobrotvor odabrani

Onaj čija dobra djela čovječnost krase

(Nečitljivo)

Sidki, njegov sluga iz srca tarih sročio:

"Nek' je mjesto u raju prosvijetljenoj mu duši."

Godine 1276. (1859/60)

^{*345} NADVRATNI TARIH MUSAFIRHANE U GRADU SARAJEVU KOJA JE IZGORJELA U POŽARU 1261. GODINE (1845/46) I KASNIJE PONOVO PODIGNUTA 1276. GODINE (1859/60)

Ovo dobročinstvo Husrev-bega - emira gazija

Bijaše ljepše i od svakog dosad privlačnije

Uvijek je trošio novac u ime čistog i moralnog

TOPAL ŠERIF OSMAN-PAŠA

7. ša'ban 1277. godine (18. XII 1861)

(Od 16. zu-l-hidždžeta 1277. godine (25. VI 1861) na sultan-skom prijestolju sultan Abdulaziz-han. Navedeni sultan sin je sultana Mahmud-hana Drugog. Roden je 1245. godine (1829/30). Vladao šesnaest godina. Živio četrdeset osam godina. Navedeni je svrgnut i nakon pet dana umro.)

Od godine 1278. (1861) veliki vezir Mehmed Fuad-paša. Smijenjen. Navedeni je sin čuvenog pjesnika Kečedži-zade Izzet-efendije. Kao politički činovnik našao se u sređivanju pitanja grčke granice i stanja u Siriji. Konsolidirao je bankarsko poslovanje s mjenicama i "veliki defter" pretvorio u javne dionice. Kada je postao veliki vezir, po drugi put, stekao je naslov seraskera i javeri-ekrema.

Od godine 1279. godine (1862/63) veliki vezir Jusuf Kamil-paša. Navedeni je iz Arapgira. On je bliži rođak Gümrükçi Osman-paše. Prijevod "Telemaque" donio mu je slavu i po vještini prevođenja postao je općepoznat.

Od godine 1279. (1862/63) Mehmed Fuad-paša, po drugi put.

Od godine 1283. (1866/67) veliki vezir Muterdžim Mehmed Rušdi-paša, po drugi put. Smijenjen.

Od godine 1283. (1866/67) veliki vezir Mehmed Emin Ali-paša, po drugi put. Navedeni je 1. safera 1285. godine (24. V 1868) dobio i resor ministra inostranih poslova. U ovom mandatu je umro.)

Podiže musafirhanu uzvišeniju od hanikaha prethodnog

Neka se ovdje čuje zikr, tesavvuf i nauka

Neka se za njegovu dušu čuje Ihlas i Fatiha

Dodoše dva svjetska putnika, dževher tarih izrekoše:

"Podiže se hanikah od prvog veći i ljepši."

Godine 1274. (1857/58)

Spomenuti paša je, dok je bio muhafiz Beograda, postavljen za valiju Bosne sa Hercegovinom. Odatle je krenuo i navedenog datuma prispio je u Sarajevo.

Raja nahije Šaran u kadiluku Pljevlja digla se na bunu, pa je i raju koja je bila pokorna potakla na ustanak protiv islamskih nahija. Kada je dostavljen izvještaj gore spomenutom valiji da napadaju na islamske krajeve, da im pljačkaju i raznose imovinu i da čine divljaštva nad muslimanima, on je izdao naredbu mudirima svih obližnjih kadiluka: Pljevalja, Prijepolja, Foče i Čajniča da dignu i opreme koliko treba rezervne vojske i tamo upute. I navedeni mudiri postupili su po naredbi, pa su i opremili vojske koliko je bilo potrebno, i uputili je u taj kraj.

Međutim, ustanici su bili obaviješteni o pripremama na islamskoj strani, pa su od Crnogoraca zatražili jako pojačanje u vojsci. Kada je tamo stigla islamska vojska, pa kada je naišla na velike neprijateljske snage, kakve nije očekivala, upustila se u bespoštednu borbu. Borili su se lavovski, ali s obzirom na nadmoćnost neprijatelja, nisu mogli odoljeti, pa su, ostavivši mnogo izginulih, bili prisiljeni da se povuku.

Kako je neprijatelja bilo mnogo, a i zbog navedene izvojevanе pobjede, očekivao se napad i na kasabu Pljevlja pa su se stanovnici uplašili i o toj su opasnosti izvijestili valiju, zamolivši da im što prije pošalje pomoć. Na to je vali-paša odredio Mustafa-pašu, čehaju ranijeg valije, koji se nalazio u Sarajevu, pa ga je hitno poslao tamo koncem muharrema 1278. godine (29. VII - 7. VIII 1861) sa jednim odredom rezervne vojske. Kako je navedeni čehaja došao tamo, on je osigurao kasabu od neprijateljskog napada. Kasnije je postavljen za mutesarrafa sandžaka Tuzle. Nakon dva-tri mjeseca razbolio se i umro. Ukopan je u kasabi Donja Tuzla. Namjesto toga paše postavljen je Hilmi-efendija.

Kao što je ranije objašnjeno, serasker Omer Lutfi-paša je ponovo došao u Bosnu. Pošto se zadržao neko vrijeme u Sarajevu, otišao je u Mostar. A u to vrijeme se bila raja ponovo pobunila u poznatim nahijama koje graniče sa Crnom Gorom, pa pošto je bila otkazala svaku poslušnost, navedeni serasker je pristupio vršenju potrebnih ratnih priprema da tu raju kazni i

dovede u red i pokornost, a bunu smiri. On je naredio vali-paši da pored regularne i pomoćne carske vojske i dobrovoljaca, koji se nalaze u hercegovačkim krajevima, i iz bosanskih krajeva digne odgovarajući broj pomoćne vojske i uputi je u Mostar.

S tim u vezi je vali-paša iz Sarajevskog sandžaka popisao nekoliko stotina probranih dobrovoljaca, pa opremivši ih, postavio im je komandante hadži Derviš-agu Halača i binbašu Ali-agu Hadžidžaferagića, pa ih je početkom safera 1278. godine (8. - 17. VIII 1861) pod njihovom komandom poslao u Mostar, a odmah potom iz Travničkog sandžaka, pod komandom binbaše Derviš-bega Kulenovića je upućen jedan odred pomoćne vojske na tu stranu.

Spomenuti serasker, pošto je završio potrebne ratne pripreme, ostavio je u Mostaru Lovčeli Derviš-pašu, a on je preko Metkovića otišao u Skadar, pa pošto je i tamo odredio za komandanta Abdulkerim-pašu i završio sve potrebne ratne pripreme u tom kraju, vratio se u Mostar preko Metkovića, vodeći sa sobom skadarskog prvaka Husein-bega, sina Kazaza Hamze i pod njegovom komandom oko stotinu pedeset Arnauta. On se pobrinuo da izvrši popunu u vojsci i osigura svu ratnu opremu u samoj Hercegovini. Ono pomoćne vojske, koja je dignuta iz Sarajevskog sandžaka, poslao je i rasporedio na strateški važna mjesta u kadiluku Trebinje, a pomoćnu vojsku iz Travničkog sandžaka i četu vojnika pomoćne vojske iz Mostara, pod komandom Ibrahim-bega Alajbegovića, uz to i carsku vojsku, koja je bila u Mostaru, poveo je sa sobom i odatle krenuo u Gacko. Kada je tamo došao, naredio je Dedagi Čengiđu da ostavi oko hiljadu plaćeničkih vojnika na potrebnim mjestima, prema rasporedu koji je odredio ranije komandant Smail-paša za osiguranje kadiluka Foče i Pljevalja, a sa ostatkom plaćeničke vojske da dodu u Gacko. Navedeni aga je po tome naređenju i postupio, pa kada je stigao sa ostatkom od oko tri stotine vojnika u Gacko, tada je navedeni serasker ostavio u Gacku, pod nadzorom Jahja-paše, redovnu carsku vojsku i rezerviste, koji su se razboljeli i nisu mogli dalje pješačiti, a on je sa šesnaest tabora redovne carske vojske, koja je bila pod komandom spomenutih: Dedage, Ibra-

him-bega, Derviš-bega, te arnautske vojske, pod komandom: Arslan-bega Toske i Mehmed-bega, uzevši ih pod svoju komandu, krenuo iz Gacka u nahiju Pivu.

Za vrijeme putovanja, u mjestu zvanom Goranska u nahiji Pivi dočekali su ga pivski odmetnici, pa su se neko vrijeme borili, ali su ubrzo poraženi i na sve strane su se razbjegli. Spomenuti serasker ušao je u nahiju Pivu i u mjestu Goranska se s vojskom ulogorio.

U pogledu osiguranja stalne dobave hrane i ostale vojne opreme za čuvanje glavne džade od Gacka do vojnog logora, pored onih njegovih tri stotine plaćenika stavio je pod njegovu komandu još stotinu dvadeset i pet nefera pomoćne vojske iz Travnika. Ali, sa samo ovoliko vojske se nije mogla čuvati ta džada, a on ga je ipak poslao na osiguranje džade obećavši da će mu dati još jedan tabor carske vojske. Navedeni aga krenuo je tamo sa onih četiri stotine dvadeset i pet nefera pod svojom komandom, i na udaljenosti od sat i četvrt hoda od mjesta Goranska, zauzeo je mjesto zvano Zabrdje, čije su kuće još ranije spaljene, pa je podigao kolibe i jedan niz utvrda.

Sa spomenutim agom bila su i njegova braća - Muhamed-beg i Hajdar-beg, bez vojske. Oni su samo pošli s namjerom da mu, u slučaju potrebe, pomognu. Tada su očekivali da dođe još jedan tabor vojske što ga je obećao serasker. I nakon čekanja od nekoliko dana ta vojska nije stigla, pa su stoga upozorili brata spomenutog age, da izvijesti seraskera da sa ovoliko vojske nije moguće čuvati prolaze i da ga zamoli da mu što prije pošalje taj obećani tabor carske vojske. Ali, spomenuti aga im je na to odgovorio:

“Ako ja budem od seraskera tražio tu vojsku, on će reći da ja to činim iz straha i nemoći koji su prevagnuli nad životima i vojskom.”

Čim je tako odgovorio, obojica njegove braće mislili su da ukoliko se dogodi očekivani napad od neprijatelja, a oni budu negdje izvan toga, neće mu moći pružiti pomoć, pa su se oprostili s bratom i vratili u Gacko.

Pošto je navedeni aga bio najveći protivnik neprijatelja, to su oni stalno čekali zgodnu priliku da ga pogube. Zato su tada,

kada se taj aga našao sa toliko malo vojske na tako opasnom mjestu, iskoristili priliku da ga pogube, pa se mnogo neprijatelja sakupilo da napadnu na njega. Čim je za to čuo njegov brat Hajdar-beg, koji se bio vratio u Gacko, odmah je o tome arsom izvijestio spomenutog seraskera i zamolio ga da pruži pomoć. Navedeni paša naredio je Jahja-paši da sakupi koliko može carske vojske, koja se bila razila po Gacku i okolici, i brzo ih uputio spomenutom agi u pomoć. Jahja-paša je bez odlaganja pozvao zabite i naredio im da izvrše provjeru sposobnosti vojske i da saberu oko četiri buljuka vojnika vještih borbi, da ih opreme i sa kajmekamom Mustafa-begom i kol-agom Ahmed-begom, te navedenim Hajdar-begom, da uzmu sa sobom Ibrahim-bega Sulejmanpašića, koji se tada slučajno zatekao u Gacku, pa da odmah krenu iz Gacka u Zabrđe u pomoć Dedagi. Kada su stigli do uzvisine zvane Glasovit, odakle se moglo vidjeti navedeno mjesto, ugledali su da je oko četiri hiljade Crnogoraca opsjelo navedenog agu i njegove ljude i da, sa sve četiri strane na njih pucaju iz pušaka. Kada je to vidio spomenuti paša u njemu je buknila ona hrabrost svojstvena njegovom rodu, pa je što je mogao brže stigao do uzvisine zvane Muratovica, gdje je slučajno naišao na odred jednog kapetana, koji je bio pošao upomoć neprijateljima. Odmah se upustio u borbu i probijajući se naprijed prema Dedagi konačno je stigao na udaljenost od petnaest minuta hoda daleko od Zabrda i na jednom pogodnom mjestu zauzeo položaj. Sve do jacije borili su se odredi navedenog paše i Dedage, a potom su se neprijatelji povukli, pa je vatra na obje strane utihnula.

Ustvari, kada su neprijatelji koji su bili opkolili Dedagu čuli zvuke trube Jahja-pašine vojske, oni su pomislili da to dolazi seasker Omer-paša sa svojom vojskom, koji je nalazio na logorovanju u Goranskoj.

Sutradan zorom je Jahja-paša odatle krenuo sa svojim snagama i priključio se Dedaginom taboru.

Da je ovaj okršaj potrajao još samo dva-tri sata, u Dedaginoj vojsci bi nestalo municije. Ove dvije islamske vojske su se sada sastavile i pošto su se malo odmorile, pokopale su na bojištu

svoje izginule, a odsječene neprijateljske glave nanizali su na kočeve. U ovoj bici su pali: kapetan Jezera Šaula i kapetan Banjana Aćim.

U to vrijeme je serasker Omer-paša poslao jedan tabor vojske da u planini usijeku potrebnu drvenu građu za izgradnju četiri kule koje je počeo dizati u mjestu Goranska. Taj tabor je naišao na zasjedu što su je Crnogorci bili postavili pa je stupio u borbu i dok je stiglo pojačanje od serdara mnogo ih je stradalo. A kada je stiglo pojačanje, odbacili su Crnogorce iz šume, pa su potom usjekli potrebnu građu i dopremili je na mjesto.

Kada je spomenuti serasker izgradio te kule, onda je u njih postavio dva tabora carske vojske da čuvaju okolicu, a potom je odatle krenuo uzevši sa sobom Jahja-pašu, koji se tada nalazio u Zabrdi sa Dedagom, Ibrahim-begom i Hajdar-begom i njihovim neferima i vratio se sa njima u Gacko.

Jedan od ona dva tabora, koji su bili ostali u Goranskoj kuli je digao, a namjesto njega postavio je pomoćnu vojsku Toske i jednog njihovog komandanta. Za tu vojsku i za onu koja se nalazila u Nikšiću naredio je Derviš-paši da im dobavi šestomjesečno sljedovanje u hrani. Pošto je jedan broj tabora rasporedio na najvažnija mjesta, uzeo je sa sobom nekoliko tabora i vratio se u Mostar.

Spomenuti Derviš-paša je odmah, kako mu je iradom seraskera naredeno, uzeo sa sobom jedan tabor carske vojske i pet stotina nefera sa njihovim zapovjednicima Arslan-begom Toskom i Dedagu sa njegovim neferima i krenuo je iz Gacka. Kada su bez borbe došli u Goransko, digli su ona dva tabora što su ostala u kulama, a namjesto njih ostavili su jedan tabor, koji je bio sa njima, pod komandom Arslan-bega. Kad su izvršili pregled zatečenog sljedovanja i hrane u skladištu, procijenili su da ima dovoljno za dva mjeseca, pa su se vratili u Gacko i pripremili za tu vojsku potrebne hrane za još četiri mjeseca. Da bi tu hranu dopremio, uzeo je sa sobom pet tabora carske vojske, Dedagu i Ibrahim-bega, te zapovjednika Toska-bega. Idući prema tome mjestu, kada su došli do Muratovice, vidjeli su da su svi klanci zatvoreni od Crnogoraca. Kada su utvrdili da hranu koju nose

sa sobom ne mogu dopremiti na odredište bez velikih gubitaka, zaustavili su se na tom mjestu i ostali tu tri dana. Četvrti dan su se zorom pojavili neprijatelji sa tri strane, zauzeli sve važnije položaje i brežuljke i pripremili se za napad.

Kada je to vidio spomenuti paša je odmah skupio sve zapovjednike na dogovor, pa su se složili da im valja udariti na Crnogorce, koji su se nalazili na sve tri strane. Stoga je paša svoje raspoložive snage podijelio na četiri dijela. Jedan dio je dodijelio Jahja-paši zajedno sa taborom vojske i Ibrahim-begom Alajbegovićem i njegovim neferima; drugi dio Dedagi sa njegovim neferima i jedan tabor vojske pod komandom miralaj Izzet-bega; treći dio zapovjedniku Mehmed-begu Toski sa njegovim neferima i jedan tabor vojske pod komandom kajmekama Mehmed-bega, a četvrti dio je izdvojio zajedno sa jednim taborom carske vojske i odredio ga na poseban položaj, s tim da pritekne upomoć, ako zatreba, tim prvim trima odjelima. Za osiguranje topova, municije i hrane koju su imali sa sobom, ovlastio je četiri buljuka carske vojske s kajmekamom Mustafa-begom. On je uzeo sa sobom četiri buljuka carske vojske da bi mogao nadgledati kako se borbe vode i, u slučaju potrebe, da pruži spomenutim vojskama pomoć. Kada je otišao dvadeset minuta ispred i uspeo se na jedan brežuljak, tada su Crnogorci, koji su se bili posakrivali u zasjede u dolini Smrčina a da islamska vojska to nije znala, vidjevši kako je malo topova, opreme i hrane kod carske vojske i pomislivši - "sad je prilika" - odmah iskočili iz zasjeda i navalili na ovu vojsku. Čim je Derviš-paša vidio da su se vojske sukobile, požurio je upomoć sa svojom vojskom i pozvao i onaj drugi odjel u kome je bio Dedaga. Dok je stigao navedeni aga, paša je sa svojom vojskom i onom koja je bila pod komandom kajmekama Mustafa-bega, koji je imao zaduženje da štiti topove, toliko silno navalio da se više nisu mogli koristiti ni puške ni topovi, nego je udarala sablja na sablju i hvatalo se za gušu, pa se tako vodila bespoštedna borba. Kada je stigao spomenuti Dedaga sa svojim neferima, neprijateljima je ponestalo snage i bili su potpuno poraženi.

Iako je u ovom okršaju bilo mnogo izginulih, u odnosu na gubitke neprijatelja to nije bilo mnogo. Ali, iako su neprijatelji bili poraženi i iscrpljeni u borbi, ipak nisu napuštali okolne visove i klance. Pošto su sa svih strana bili okruženi, paša je procijenio da sa vojskom ne može ići naprijed, pa je donio odluku da tu nekoliko dana ostane.

Kada je za ovo saznao serasker Omer-paša, koji se nalazio u Mostaru, odmah je izdao naredbu Osman-paši, koji je bio ostao u Gacku, da zaobilaznim putem dopremi za šest mjeseci hranu vojsci koja je ostala u Goranskom, a kao pojačanje je poslao još nekoliko tabora carske vojske.

Spomenuti paša je odmah, po naređenju seraskera, prikupio potrebne količine hrane i sa sobom uzeo carsku vojsku koju je serasker opremio i oko stotinu i pedeset vojnika pomoćne vojske pod komandom Hajdar-bega Čengića, pa su krenuli iz Gacka i zaobilaznim putem stigli do kule u mjestu Goransko. Pošto je predao hranu, koju je sobom donio, vratio se i bezbjedno stigao u Gacko.

Neprijatelji su bili doveli svoje snage protiv Derviš-paše i glavni im je cilj bio da mu zatvore prolaz. Kada su čuli da je Osman-paša doturio hranu u Goransko, odustali su od daljeg opsijedanja Derviš-pašine vojske i odlučili da se povuku.

Derviš-paša je tu ostao petnaest dana. Pošto su hranu koju su imali u Goranskom pojeli, povukli su se u Gacko, pa su odatle doturali hranu i ostalo što je bilo potrebno u Nikšić i druga mjesta gdje je bila carska vojska i dostavljali je bez ikakve smetnje.

Spomenuti serasker je prikupljenu pomoćnu vojsku pustio kućama koncem novembra 1862. godine a on se još neko vrijeme zadržao u Mostaru. Zatim se uputio u Skadar, a komandovanje nad vojskom povjerio je (Lovčeli) Derviš-paši.

U nahiju Beširevići u Bihaćkom sandžaku, i to u krajeve: Cazin, Bužim i Tršić, neko je izvana ubacio u uši tamošnjeg stanovništva ovakvu vijest: "Sultan Abdulaziz prilikom zasjedanja na vladarski prijesto snizio je stanovništvu Bosne namete za sedamnaest hiljada kesa. Do sada, u vašim nametima nije bilo nikakvih

olakšica, a to znači da je to otišlo u džepove vladajućih ljudi u Bosni." Na takve lažne priče stanovništvo Bosne je nasjelo, pa je tražilo da se odmah to iznese na vidjelo ako se želi da se narod zbog toga ne pobuni. Narod je odmah zahtijevao da mu se pruži korist od toga. Počeli su se na sve strane o tome dogovarati pa se, na koncu, njih nekoliko stotina sastalo u Tršiću.

Kada je o tome čuo tadašnji mutesarriif Bihaća Muhidin-paša, on je, i ne pitajući zašto su se ovi tamo sakupili, niti koliko je sve to tačno, to pitanje ozbiljno shvatio, pa je podnio telegrafski izvještaj vali-paši da se u Bihaćkom sandžaku pojavilo četiri-pet hiljada odmetnika. A pošto u telegrafskom izvještaju nije jasno rečeno kome narodu ti odmetnici pripadaju, vali-paša je pomislio da se to dogodilo među rajom pa je, da bi se taj slučaj riješio, odmah sazvaio sve članove velikog vijeća, kao i još neke iskusne ljude i iznoseći ovo pitanje pred njih, otpočeo je ovim riječima:

"Ovaj slučaj se ne može upoređivati se ostalim, pa se njegovo nužno rješenje ne smije odgadati. Ovo je slučaj sličan zaraznoj bolesti 'crnog prišta', što dalje traje sve se više širi i neophodno je potrebno da se njegova iskra, koja izaziva bunu, čas prije ugasi."

Svi prisutni ugledni ljudi su se složili s njim pa su odmah pristupili svim potrebnim pripremama. Među stanovništvom Sarajeva odmah je upisao dvije stotine konjanika, koji su svakog časa bili u mogućnosti da krenu sa svom ratnom opremom. Za njihovog komandanta postavljen je Ahmed Asim-beg Mutevelić, a za njihove binbaše određeni su hadži Zaim (Mehmed-beg) Hrasnica i Ali-beg Halilbašić.

Kada je zakonačio na svom prvom konaku u selu Rakovici, vali-paši je stigao pismeni izvještaj od vijeća u Bihaću o tome slučaju. Kada je pročitao taj izvještaj, vidio je da stoji da su ti što su se tamo sakupili muslimani, pa je zbog toga pao u nedoumicu. Pošto se posavjetovao sa onim uglednim ljudima koji su bili s njim, a pošto su već krenuli, zaključili su da idu u Travnik pa da se dogovore sa tamošnjim vijećem i onako kako se na tom vijeću dogovore tako će dalje postupiti. Vali-paša je odatle krenuo i drugog dana stigao u Travnik. Kada je tamo došao sazvaio

je vijeće, pa pošto je iznio pred njega slučaj da ga riješi, donesena je odluka da se ide u Krajinu.

Iza toga je vali-paša izdao naredbu tadašnjem travničkom mutesarifu Čerkez Ahmed-begu da digne, koliko god može, rezervista konjanika među travničkim stanovništvom.

Spomenuti emir je nabrzinu digao koliko god je bilo moguće rezervista-konjanika, pa im je za zapovjednika odredio Derviš-bega Teskeredžića, a za binbašu Derviš-bega Hasanpašića, kao rezervu i njih pridružio vali-paši.

Vali-paša je pozvao sa sobom i travničkog muftiju hadži (Muhamed) Derviš-efendiju, pa je preko Varcara krenuo za Banju Luku. Usput je i iz kasabe Jajce digao nešto rezervista konjanika, pa kada je stigao u Banju Luku, naredio je tamošnjem kajmekamu Mehmed-begu da i on odatle, koliko može, pripremi rezervista konjanika.

Spomenuti emir je odmah regrutovao vojske koliko god je mogao pa kad su, uz bubnjeve i zurle, došli na zbornu mjesto, to se vali-paši nije svidjelo pa ih je vratio, a sam je sa svojom pratnjom i vojskom krenuo u pravcu Bihaća.

Kada je tamo stigao, saznao je da navedeno skupljanje nije bilo s namjerom pobune. Uzrok smutnji bilo je loše upravljanje upravnika kasabe Cazin Selim-age. Jer, spomenuti upravnik je bio silnik i stalno je ponižavao stanovništvo, pa su bili izloženi progonima i mučenjima. Pošto je stanovništvo vjerovalo da je on krivac što nisu dobili te povlastice, sakupilo se na dogovor kako da se riješi zala toga upravnika.

Kada je vali-paša o svemu tome tačno obaviješten, odmah ga je smijenio i zatvorio, a namjesto njega postavio je kadiju Ak-sakalli-efendiju.

I mutesarifa Bihaća Muhidin-pašu smijenio je zato što je taj slučaj olahko shvatio i nije sagledao posljedice, pa je naslijepo to uvećao i dostavio svoj službeni izvještaj o tome, što je bilo uzrok tolikom pokretu vojske. Namjesto njega postavio je kajmekama Zvorničkog sandžaka Hilmi-efendiju. Na taj način je spriječio neumjesne akcije stanovništva. Među stanovništvom je pronašao i kaznio kolovode koji su to zaslužili, pa je tako osam-naest ljudi uhapsio, a potom ih protjerao.

Kada je vali-paša u tom kraju smirio nered, onda se vratio, vojsku i toware poslao je u Sarajevo, a on se uputio rijekom Savom, izašao na skelu Kobaš, pa kada je odatle preko Dervente stigao u Sarajevo tamo je vladala žestoka zima.

Ovaj vali-pašin pohod je trajao oko četrdeset pet dana.

U desnom krilu dvorišta džamije merhum Gazi Husrev-bega u Sarajevu još otprije su bile izgrađene vruće česme i iz njih je za vrijeme zime tekla ugrijana voda. U posljednje vrijeme, zbog nekih nezgoda koje su se zbile, te su česme bile iščupane i iz njih nije tekla vruća voda. Iako nije bilo nikoga ko je zapamtio kada su bile u ispravnom stanju, postojalo je više ostataka na mjestima gdje su se nalazile, pa je ovoga puta pristupio njihovom popravku mutevellija spomenute džamije Ahmed Asim-beg. Ali, prije nego je dovršio popravku morao je poći zajedno sa vali-pašom u Krajinu, pa je nakon povratka, u srijedu 16. džumade-l-ahira 1278. godine (15. XII 1861) taj posao završen i iz deset slavina je počela teći vruća voda. Zimi, svakog dana, u vrijeme podne i ikindija namaza se puštala vruća voda za uzimanje abdesta.

U to vrijeme je raja u Srbiji, koja je imala autonomiju, potajno čekala priliku da digne novu bunu. Bilo je dosta dokaza o njihovim krivicama i o onome što potajno namjeravaju učiniti. Da bi se ta prikrivena buna spriječila, trebalo je sačuvati autonomiju i od nepravdi zaštititi islamsko stanovništvo koje je živjelo u Srbiji. Zbog toga je tadašnji valija Bosne Šerif Osman-paša stanovništvo iz Sarajevskog, Travničkog i Bihaćkog sandžaka popisao i digao, koliko je bilo potrebno plaćeničke vojske, pješadije i konjanika. Za zapovjednike vojske Sarajevskog sandžaka postavio je Ahmeda Asim-bega, iz Travničkog Mahmud-bega Bušatliju, a iz Bihaćkog kapetana Derviš-bega Majdana. Uzevši sa sobom ove plaćenike i još dva tabora redovne vojske, u nedjelju 4. zu-l-ka'deta 1278. godine (3. V 1862) krenuo je iz Sarajeva i, idući konak po konak, stigao u Sjenicu. Tamo se zadržao nekoliko dana, a onda je odatle krenuo u namjeri da preko kasabe Bijelo Polje pređe u Hercegovinu. Kada je stigao u kasabu Bijelo Polje, Husein Avni-paša, koji je stigao u Bijelo Polje iz Hercegovine, izvijestio ga je da nema potrebe da ide u Hercegovinu, pa se tu zadržao još desetak dana. Međutim, kada je

čuo da je u Srbiji izbila buna, odmah se vratio sa svojom vojskom u Sjenicu. Tu se zadržao neko vrijeme, pa kada je stigla spomenuta plaćenička vojska - pješadija i konjanici - koji su iz Rumelije raspoređeni na čuvanje tih krajeva, te nešto redovne vojske, vali-paša je s vojskom odatle krenuo i povukao se na visoravan Glasinac udaljenu osam sati hoda od Sarajeva. Pošto se tu zadržao više od jednog mjeseca, vojsku je zamijenio, jedan dio je ostavio, a ostalu je razdijelio na kasabe Rogaticu i Vlasenicu. Kratko vrijeme iza toga, to jest koncem mjeseca rebiu-l-ahira 1279. godine (15. - 24. X 1862) svu vojsku je raspustio i poslao kućama.

Što se tiče pobune koju je srpska raja digla, ona se potajno pripremala da istjera muslimane koji su bili stalno nastanjeni na području Beogradskog ejaleta, i to u sedam tvrđava: Beograda, Smedereva, Šapca, Fethu-l-islama(?), Golupca, Ada Kale, Užica i Sokola. Raja je stalno tražila odgovarajući povod i zato ga je stalno izazivala. Prema jednoj verziji, jednog dana u Beogradu je na jednoj česmi došlo do svađe između nekog Srbina i muslimana oko uzimanja vode, i pošto su počele psovke i uvrede, došlo je i do tuče, pa su se umiješali s obje strane pomagači u toj tuči i tako je nastala prava gužva. Pošto je nekoliko ljudi isprebijano i ozlijeđeno, svađa je smirena, ali su neprijatelji to uzeli za povod pa, ispoljivši svoje neprijateljstvo i mržnju prema muslimanima, digli su se da sve muslimane protjeraju.

Zbog toga je raja navedeno islamsko stanovništvo optužila Dvoru, navodeći da ne može više živjeti zajedno sa njima, pa ako i dalje oni ostanu tu, očito je da će zbog toga njihovo podaništvo prestati i tražili su da se oni uklone. U ovom pogledu Dvor je udovoljio njihovom traženju, pa je Ada Kale pripojio Vidinskom sandžaku i odredio da tamošnje islamsko stanovništvo i dalje tu ostane. Muslimani iz ostalih tvrđava mogu svu svoju pokretnu imovinu sigurno iznijeti na onu granicu koju žele, a što se tiče njihove nepokretne imovine, ima da im se plati u novcu prema stvarnoj vrijednosti.

Tvrđave Užice i Sokol, koje se nalaze na kopnu, u unutrašnjosti, imaju se porušiti i sa zemljom srasniti. Navedeni hrišćani preuzeli su na sebe da oni neće postupati suprotno rajinskim

propisima od Dvora na ime zaduženja. Oni su isposlovali od Dvora da izda carsku iradu o iseljenju svih muslimana. Jadno islamsko stanovništvo nije imalo drugog izlaza nego se, htjelo-ne htjelo u saferu 1279. godine (29. VII - 26. VIII 1862) počelo seliti iz utvrđenih gradova: Užica, Sokola, Šapca. Gotovo da su se svi iselili u Bosanski ejalet i iz Beograda, a ostalo je otišlo u druge ejalete.

Dvor je te iseljenike, za vrijeme od četrnaest godina izuzeo od ostalih zaduženja prema državi i od slanja u vojsku. Za one koji su se iselili u Bosanski ejalet osnovano je šest kasaba u koje su naseljeni i to: Kozluk, Brezovo Polje, Šamac, Orašje, Orahovo i Kostajnica. Tamo su im podignute časne džamije.

Da se vratimo na muslimane koji su bili stalno nastanjeni u Beogradu. U kasabama, koje imaju i koje nemaju tvrđave u navedenom ejaletu još od osvajanja uvijek su bili nastanjeni pripadnici islamske vjere i bila im je osigurana islamska uprava. Međutim, toj raji data je autonomija i otkako su se oni izdvojili ispod islamske uprave, pa do danas, islamsko stanovništvo bilo je protjerano iz domovine i pretrpjelo je od te raje velike pritiske, tako da su im bili u opasnosti i životi i imovina. To je tako bilo da je nemoguće sve to ispričati i perom opisati.

Ukratko, sve čiftluke i obradivu zemlju koju su muslimani od ranije držali, neko vrijeme su na uobičajen način obrađivali i uživali. Plodove su još neko vrijeme uzimali u naturi. Međutim, čiftčije su postepeno počele da odbijaju da vlasnicima predaju njihove daće. Kada su htjeli podnijeti tužbu, morali su je podnijeti sudskim vlastima one vjere kojoj tuženi pripada. Tako je bilo propisano. Stoga, kada su posjednici tražili ostvarenje svojih prava putem hrišćanskih sudskih vlasti, oni nisu tome pridavali važnost. Ovo je bio razlog da je između čiftčija i čiftlučkih posjednika dolazilo do tuča. Hrišćanske vlasti su posjednicima zabranjivale da izlaze na svoje čiftluke. Donesena je odluka da čiftčije plaćaju u novcu daće njihovim posjednicima. Zbog toga je oglašeno ako neki od posjednika bude išao na svoj čiftluk, pa mu se dogodi neka nezgoda da se ne obraća vlastima. Ovoga su se neko vrijeme pridržavali.

Kasnije, godine 1249. (1833/34) pošto su svi čifluci i obradive zemlje na području Beogradskog ejaleta pripadale državi, to su oni putem kupoprodaje ustupljeni beogradskoj raji, pa je tim povodom izdata obavijest da se posjednicima više neće plaćati daće. Tako su jadni posjednici, bez ikakve naknade, otjerani sa svojih zemalja i ostali bez svojih prava. Pošto su ostali bez ikakvih prihoda, odlučili su se za zanatstvo i trgovinu i neko vrijeme su s tim lijepo prolazili, ali su ih hrišćani ometali. Da bi ih spriječili u trgovanju, gdje god bi ih u putu sreli zlostavljali bi ih i stvarali im nesigurnost pri putovanju, a imovinu im pljačkali, dijelili i izlagali ih drugim poniženjima. Islamsko stanovništvo izgubilo je svaku sigurnost i mogućnost za bilo kakvu zaradu. Stoga su bili prisiljeni da se, htjeli - ne htjeli, isele. Neki su iselili u kasabu s tvrđavama, a većina ih se iselila u druge krajeve.

Da se vratimo na hrišćane.

Kada su se oni digli da oduzmu zemlje od muslimana nastanjenih u kasabama koje imaju tvrđave, navedeni stanovnici su im se suprotstavili. Tada su im rekli:

“Mi vas ne možemo spriječiti da nam otmete naše čifluke koji su daleko, ali one koji se nalaze dokle top može doprijeti nećemo pristati da ih vama ostavimo. Ukoliko vi budete u tome uporni i da sve zgrade srušite u varoši sa zemljom, nećete postići svoj cilj.”

Pošto su im tako odgovorili, ovi su osjetili da to nisu prazne riječi, pa su ostavili muslimane na tom području. A pošto su sve tvrđave još uvijek bile u rukama muslimana, oni su bdjeli nad njihovom sigurnošću i vodili o njima veliku brigu.

U to vrijeme su mnogi Bosanci imali svoje čifluke u Beogradskom ejaletu, pa su i ti čifluci, kao što je gore navedeno, oduzeti bez ikakve naknade. Jedini je Sarhoš Ali-paša, iz Bijeljine, stalno ubirao sve dospjele prihode sa svojih čifluka. Jer, spomenuti paša je poslao vijest da će, ukoliko mu ne bude isplaćivana naknada za čifluke, dolaziti svake godine sa svojom pratnjom u vrijeme žetve, žetvu paliti i uništiti. Ustvari, on je bio poznat kao vrlo hrabar i osvetoljubiv čovjek. Ono što bi odlučio uvijek je do kraja provodio. Znajući to, hrišćani su mu stalno slali sve ono što mu je pripadalo na njegovom čifluku.

Spomenuti muslimani, u čijim je rukama ostala zemlja, držali su je sve do ove godine, to jest dok se nisu iselili oni su je i obrađivali.

Buntovnici hercegovačkih nahija, o kojima je gore bilo riječi, opet su se digli na ustanak. Tvrđava Nikšić bila je zapala u veliku nevolju i bila je sa sve četiri strane okružena neprijateljima, pa je bilo opasno u nju dolaziti i iz nje izlaziti. Pored toga, ono priroda što su stanovnici dobijali sa zemlje koju su obrađivali nije bilo dovoljno za izdržavanje, pa im je bila potrebna hrana koju bi izvana dobavljali, a svi putevi koji su vodili u tvrđavu bili su teško prohodni, jer ih je najviše išlo kroz klance. Bez jake pratnje, stanovništvu se hrana nije mogla dopreмати. Zbog toga je većina stanovništva bila u velikoj nevolji i bez hrane je muku mučila.

Stoga je Lovčeli Derviš-paša, koji se nalazio u kasabi Gacko kao mušir hercegovačke vojske koja je tu logorovala, opskrbio tvrđavu hranom za jedno duže vrijeme. Da bi navedenom stanovništvu raspodijelio nešto hrane, uzeo je sa sobom ferika Salih-pašu, koji se tada nalazio pod njegovom komandom, zatim mirilivu Jahja-pašu, miralaja Mehmed-bega, kajmekama Mustafa-bega i još pet-šest binbaša - zapovjednika neredovne vojske, zajedno sa redovnom i pomoćnom vojskom pod svojom komandom i mjeseca rebiu-l-ewwela 1279. godine (25. IX 1862) krenuo je preko klanca Duga u pravcu Nikšića. Za vrijeme puta presrela ga je brojna grupa crnogorskih odmetnika u klanecu Presika, pa se zametnuo težak boj tako da se borilo bez topova i pušaka, na nož i za gušu, pa su se na tom bojnem pazaru razmjenjivali životi i glave, a od krvi su tekli potoci. Kada su odmetnici uvidjeli da će biti poraženi povukli su se i dali se u sramni bijeg. I islamska vojska, pomislivši da je poražena, nije se usudila da ide naprijed prema tvrđavi Nikšić, nego se malo povukla i vratila sve do mjesta zvanog Nozdrve. U ovom okršaju mnogi islamski junaci postigli su čast šehida. Među prvim je poginuo binbaša, zapovjednik neredovne vojske Muhamed-beg Čengić, sin Smail-agin, zapovjednik Arslan-beg Toska, Mustafa-aga Nikšićanin Pivodić, binbaša krajiške pomoćne vojske Beograda-

nin Sulejman-aga, svi ugledni ljudi. I na strani Crnogoraca ih je dosta stradalo. Čak je i sva garda, koja je postojala do ove bitke, izginula pod iskusnim sabljama islamske vojske. Iza toga, taj odred vojske je ukinut i zaboravljen.

Kada se spomenuti Derviš-paša vratio odmarao se dva-tri dana u Nozdrvama, a potom je došao u Gacko. Odatle je prešao u Bileću, i kada je ponovo obavio pripreme krenuo je preko nahije Banjani u Nikšić.

Kada je idući tamo došao u mjesto zvano Kabna(?), opet ga je dočekaao jedan odred crnogorskih odmetnika i spomenuti paša ih je s mukom razbio. U tom okršaju poginuo je vojvoda nahije Banjani Koprivica i Jovan Baćević. Paša je te noći tu zakonačio, ali je konačište bilo sasvim bezvodno i islamska vojska je veliku muku mučila bez vode. Čak su mnogi regularni i pomoćni vojnici, trpeći žeđ, i ne obazirući se na odobrenje ili zabranu svojih zabita, na svoju ruku, krenuli zorom prema rijeci Slano. Kako na njih nije ispaljen nijedan metak sa bilo koje strane, prošavši nekoliko vrlo opasnih i tijesnih klanaca, stigli su do te rijeke i utolili žeđ.

Pošto su taj dan primijećeni crnogorski odmetnici na uzvisinama s lijeve strane od islamske vojske, navedeni komandant je poslao miralaja Mehmed-bega i kajmekama Mustafa-bega sa četiri vojna odreda da ih odbiju i zauzmu njihove položaje. Njih dvojica su tamo otišli pa potisnuvši neprijatelje zauzeli su njihove položaje.

Kada je spomenuti komandant pozvao one koji su zaduženi da dobavljaju vodu, na tom sastanku bio je i mostarski muftija Mustafa-efendija koji je rekao: "Mnogi su vojnici sigurno išli do Slanog i sami sebi donijeli vode. Tamo kuda su prošli nije bilo neprijateljskih zasjeda." Kada je na tome sastanku tako izjavio, spomenuti komandant odmah je počeo pripreme da tamo krene pa je, kao vojnu prethodnicu, poslao Jahja-pašu sa četiri tabora vojske i iza njih uputio hranu i ratnu opremu pripremljenu za tvrđavu Nikšić, i tako krenuo na put. Za osiguranje konačišta u mjestu zvanom Kita odredio je Salih-pašu. Njemu je naredio da ne polazi prije nego što dobije obavijest da je vojska stigla do

Slanog i osigurala prelaz preko rijeke. Salih-paša se nije obazirao na ovu naredbu, nego je krenuo odmah čim je vojska stigla do rijeke. A neprijatelji su, na sakrivenim mjestima, čekali zgodnu priliku i čim je Salih-paša krenuo, požurili su da mu naprave zasjedu i zauzeli su zaklone. Kada je spomenuti paša iznenada naišao na zasjedu, vojnici koji su išli naprijed, primijetili su da ih je mnogo i da neće moći odoljeti napadu, došli su i izvijestili o tome. Dok je stigla pomoć iz ordije, i Salih-paša i mnogo islamske vojske je izginulo. Ostatak vojske stigao je do Slanog, pa je pripremio prelaz preko rijeke i prešao na drugu stranu.

Ovo mjesto nalazi se na kraju Nikšićkog polja i pošto je bilo osigurano, tu su se malo odmorili, a nakon toga je navedeni komandant odatle krenuo i stigao u tvrđavu Nikšić. Čim je predao hranu što je donio za stanovnike tvrđave, odatle je krenuo, pa kada je došao u mjesto Slivlje(?) koje se nalazi na kraju Nikšićkog polja, u namjeri da prede kroz Crnu Goru do Spuža, upozoren je da neće moći proći jer se sakupilo mnogo raje ustanika sa Crnogorcima na putu kuda oni treba da prođu, u klanac Ostrogon, i da su tamo postavili zasjede. Navedeni komandant se na svoje oči osvjedočio da se jedna grupa odmetnika utvrdila na klisurama ostroškog klanca, koje dominiraju nad cijelim klancom.

Te večeri sazvaio je vojne zapovjednike redovne i pomoćne vojske radi dogovora. Kada su se dogovorili, zaključili su da se izda naređenje da se jedan dio vojske noću približi utvrđenjima da bi spriječio pristizanje pomoći iz utvrđenja na stijenama njihovim saborcima koji su u Ostrogu. I kada bude napad vojske u zoru na klanac Ostrog da poslana vojska udari na utvrđenja.

Spomenuti komandant je našao da je taj plan dobar. Iste noći poslao je četiri tabora vojske i sa njima buljukbašu Bajrovića kao vodiča. Međutim, neprijatelji su bili uvjereni da ih te noći islamska vojska neće napasti pa nisu isturili nikakvo osiguranje. Bilo je oko Mitrovdana 7. XI pa kako je zrak bio oštar, bilo im je teško da tu zanoće. Napustili su utvrđenja i povukli se malo niže u jednu zaklonjenu dolinu.

Kada se spomenuta vojska približila njihovim utvrđenjima, i kada su potajno provjerili i utvrdili da u njima nema nikoga, ušli su unutra. Prišli su na ulaze sa strane sa koje su i došli, nečujno otvorili vrata, a zatvorili ona koja su neprijatelji ostavili otvorena, kako je njima odgovaralo, i pritajivši se tu su do zore ostali.

Kada je spomenuti komandant, kao što je bilo zaključeno, zorom sa svojom vojskom udario na klanac Ostrog, i kada je borba otpočela, odmetnici, koji su se bili povukli u dolinu, požurili su prema svojim utvrđenjima i kada su se približili, islamska vojska koja se bila sklonila u utvrđenja, osula je po njima žestoku paljbu i mnoge pobila. Kada su odmetnici vidjeli da su iznenada utvrđenja pala u islamske ruke, i kada je na njih otvorena vatra, ostali su preneraženi, a pošto ih je mnogo izginulo, ponestalo im je snage za dalji napad, pa su se razbježali po okolici. Kada je islamska vojska ove odbacila, pa kada je okrenula paljbu po odmetnicima koji su se bili utvrdili u klancu Ostrog, uvidjevši da se našla među dvije vatre ta vojska je postala svjesna da joj je došla opasnost odakle je čekala pomoć. I ne znajući da su razbijena oba krila i centar i šta im je činiti u toj prilici, ne obazirući se na opskrbu i opremu, pobacali su čak i torbe s leđa i kabanice s ramena zvane struke i spašavajući glave razbježali su se na sve strane. Islamska vojska zauzela je taj kraj i popalila im kuće i crkve i došla do velikog ratnog plijena u hrani i svemu drugom što su ostavili iza sebe. Čak su sakupili preko tri hiljade struka, koje služe kao kišni ogrtači.

U to vrijeme smijenjen je tadašnji kajmekam Hercegovačkog sandžaka Huršid-paša, a na njegovo mjesto je postavljen Džavid-paša.

Hercegovački odred koji je u subotu krenuo iz Ostroga, i dan prije toga skadarski odred koji je krenuo iz Plava, idući sastali su se na mjestu zvanom Orija Luka(?). Sa jedne strane Derviš-paša a sa druge strane Abdi-paša, udarili su na crnogorska sela i sva su ih zauzeli. Otkako Crna Gora postoji Crnogorci nisu nikada ranije takav udarac primili. Čak su se oni što su pobjegli ispred islamske vojske, kada je udarila na Ostrog, ne mogavši

nigdje naći spasa, bacali sa visoke stijene u jednu veliku provaliju, tako da ih je tu stradalo oko sedam-osam stotina.

I sada, pošto neprijatelja nije bilo nigdje na vidjelu, islamska vojska se dva dana odmarala, dopunjavajući ratnu opremu i ostalo i pripremajući se da krene naprijed do Cetinja, koje je odatle bilo udaljeno četiri sada hoda. Ako Bog da, uskoro će biti i ta radost da i njega osvojimo. U ovih četiri-pet dana više od tri hiljade Crnogoraca je nastradalo, a od islamske redovne vojske i plaćenika je vrlo malo poginulo. Crnogorci nisu više mogli izdržati napade carske vojske. Potpuno su isprepadani, pa su samo iz daljine pucali iz pušaka. Spomenuti komandant je odatle krenuo i na putu prema Spužu odredi Crnogoraca i raje, koji su se sakupili u dolini Zete, bili su pošli na islamsku vojsku, pa iako nisu imali hrabrosti da joj se suprotstave ipak su sa strane otvorili na njih paljbu. Ali, novi komandant se nije obazirao na njihovu vatru, nego je uzvratio istom mjerom i otišao prema tvrđavi Spuž. Tu se sastao s komandantom carske vojske Abdulkerim-pašom, koji je bio iz skadarskog kraja.

Serasker Omer-paša, koji se nalazio u Skadru na odmoru, poslao je spomenutu dvojicu u tadašnje sjedište Crnogoraca, u kasabu Cetinje. Oni su sa svojom vojskom stigli do sela Rojeka, koje se nalazi na sat i po hoda udaljenosti pa su na nekoliko mjesta dočekani i napadnuti neprijatelji koji nisu mogli odoljeti pa su natjerani u bijeg.

Iako je spomenutu kasabu bilo lahko zauzeti, pošto za to nije bilo izdato odobrenje od seraskera, islamska vojska je vrlo dugo ostala u tom selu. Zašto je to tako bilo, nije se moglo saznati, ali vojsci je naredeno da se vrati. Zna se tačno da su se kada je carska vojska trebala ući u kasabu Cetinje, umiješale evropske države i to je odloženo. Pošto su Crnogorci formalno priznavali protektorat Osmanske carevine, njima su oprošteni prijestupi pod uvjetom da se na svim važnijim mjestima izgrade karaule i da se putevi dovedu u red. (Preneseno iz djela *Nekdu-t-Tavar-ih.*)

Kasnije su te odredbe dokinute, a podignute karaule uništene.

Povodom dolaska (Lovčeli) Derviš-paše sa jednim taborom osmanske vojske u mjesta Bartine i Glavice, koje se nalaze u

unutrašnjosti Crne Gore, radi izgradnje tih karaula ser-katib crnogorskog vladike uputio je protest stranim diplomatskim predstavnicima u Beču, o čemu je javljeno serdari-ekremu Omer-paši jednim telegramom iz Beča 11. redžeba 1279. godine (2. I 1863).

U to vrijeme došao je u Sarajevo Zija-beg, viši činovnik Dvora, određen da izvidi stanje u Bosanskom ejaletu. Istovremeno je i vali-paša bio u obilasku ejaleta.

Taj Zija-beg bio je vrlo podao i uobražen čovjek, uz to i valijin neprijatelj. Čak nikome nije dopustio da izade na svečani doček na dan kad će valija doći u Sarajevo. Tog dana bio je kod njega sastanak vijeća i kada je jedan član pogledao kroz prozor kako dolazi vali-paša, on je čitavo vijeće izgrdio. Kada je Dvor bio upoznat sa postupkom spomenutog emira, smijenio ga je, a namjesto njega postavio jednog čestitog dvorskog čovjeka Ahmed Dževdet-efendiju.

Spomenuti je došao morem u Hercegovinu, pa se dugo zadržao u Mostaru vršeći svoje inspektorske poslove, a zatim stigao u Sarajevo u nedjelju 9. redžeba 1280. godine (20. XII 1863).^{*346}

Gore spomenuti je sve svoje inspektorske poslove uspješno i pametno obavljao. Čak je sazvaio odgovorne ljude Bosanskog ejaleta koji će čuvati otadžbinu i dobio je njihov pristanak da se to zove bosanska vojska, s tim da ta vojska nikuda ne ide van Bosne, da vojna obaveza traje tri godine, a kao rezervisti da se vode devet godina. Tako je on isposlovao od Dvora pristanak da se takva vojska uspostavi.

Međutim, u drugim ejaletima je vojna obaveza trajala pet godina s plaćom, a kao rezervisti su se vodili sedam godina. Uz to su bili obavezni da služe u drugoj pokrajini, i to je bilo propisano zakonom.

Međutim, uvažavajući dosadašnje zasluge bosanskog stanovništva, sultan je, kao priznanje napravio izuzetak za Bosanski

^{*346} Nešet Ahmed-efendija, sin Ajni Ekbera je iz Burse. Bio je muderris u Merašu, a godine 1277. u mjesecu muharremu (24. VII - 19. VIII 1860), zatim u muharremu 1285. godine (24. IV - 23. V 1868.) bio je mulla u Bagdadu, a iza toga se njegovo ime ne spominje. (*Sidžil-i Osmani*, džild 4, str. 553.)

ejalet, pa je uvjete koje su tražili prihvatio. U tom smislu je izdat visoki carski ferman i poslan po Salih-paši, sinu Mustafa Nail-paše sa Krete, koji je u Sarajevo prispio 17. rebiu-l-ewwela 1281. godine (20. VIII 1864). Pred carskom kasarnom, u prisustvu odgovornih ljudi Bosanskog ejaleta, i stanovništvom lično ga je pročitao valija Bosne Šerif Osman-paša.

Odmah se pristupilo popisu i opremi te vojske, pa nije ni bilo potrebno bacanje kocke jer je bilo dovoljno dobrovoljaca, a između sinova istaknutih odgovornih ljudi određeno je onoliko zabita koliko je bilo potrebno.

Spomenuti Dževdet-efendija krenuo je iz Sarajeva 21. rebiu-l-ahira 1281. godine (24. IX 1864) i otišao u Travnik.

Ahmed Dževdet-efendija je s lahkocom tu vojsku formirao, a stanovništvo je u njoj vidjelo svoju korist. On je o tome podnio pismeni izvještaj, pa je povodom toga dobio preko Kenan-bega i službeni odgovor čiji je prijepis u cijelosti niže naveden:

“U vezi sa donesenim zaključkom da se u Bosanskom ejaletu organizuje redovna vojska, o tome šta je sve učinjeno i izvršeno i kako je izdat carski ferman, koji je u vezi s tim prispio i otvoren i pročitao, te kako se stalno upućuju molitve za zdravlje čestitog cara, a i usmeno su mu saopćene dobre namjere i dato objašnjenje sa kakvom je ljubavlju sve stanovništvo iskazalo svoju zahvalnost time što je već prvog dana izrazilo želju da bude primljeno u vojnu službu, pa je odmah otpočeo upis nefera koji su pridolazili. O tom važnom pitanju prispio je službeni izvještaj. Onaj kome je povjereno da taj izvještaj sastavi, to je dobro izvršio i jasno, vejsijevskim¹⁶⁴ stilom napisao, tako da je u njemu objašnjeno sve ono što je učinjeno bolje nego da se to i očima vidjelo, pa je sa oduševljenjem i najvećom pažnjom pročitao. Onima koji su upućeni u ove poslove, poznato je kako se tome korisnom poslu težilo u svakom stoljeću i koliko god se nastojalo u tome se nije moglo uspjeti. Naprotiv, to je uvijek izazivalo velike poteškoće i imalo loše posljedice. Međutim, mi trebamo biti sretni zbog toga što je Svevišnji obdario cara, našeg velikog

¹⁶⁴ Vejsi - čuveni stilista iz sedamnaestog stoljeća.

dobrotvora, time da se to u njegovo vrijeme desilo i omogućilo mu da nesmetano vlada.

U ejaletu o kome je riječ ima se uspostaviti šest tabora koji će biti stalno popunjavani, a nakon četiri godine će se početi smjenjivati, tako da će jedna trećina svake godine biti prevedena u rezervu. Sada je počeo upis nefera za obuku. Prema tome propisu, u toku devet godina bit će pored šest tabora redovne vojske još i osmanaest tabora vilajetske rezerve. Ovi rezervisti, koji predu godine starosti, jedan put godišnje u određeno vrijeme će se pozivati na vježbu. Sabirat će se na određena mjesta i obučavati. Jasno je da će se na taj način stvoriti velike organizirane snage. I ovo se ima pripisati našem vladaru, koji na vrlo lahak način omogućuje da se to uspješno obavlja, a što je opet dokaz da on, kao naš gospodar, stalno bdiye nad našom srećom. O svima koji su se založili da se u vezi s ovim naredjenjem to lahko provede u život obaviješten je sultan. Ali, po svojoj osobini zna da dobro uočava ono što je za korist Carstva. Za ono što je učinio, sultan je odlikovao Šerif Osman-pašu ordenom drugog reda visokog Osmanskog carstva.

Sultan uvijek sve misli i o svemu brine, posvećujući se dobrobiti i sreći Carstva, pa je tako i ova korisna stvar donijela učvršćenje carskoj vojsci. Ne samo da on u tome vidi nešto čime se može ponositi nego je to jasan dokaz ljubavi prema njemu, što se u tom ejaletu uvijek upućuju želje za njegovo zdravlje i napredak i dokazuje da je to narod, koji je od davnina pokazivao svoju veliku odanost i u carskoj službi svoja velika junaštva. To dokazuje da se u Bosanskom vilajetu odlikuju od ostale vojske, da su oni sposobni u vojnim pitanjima i da su veliki junaci, a sultan to dobro zna. Zbog toga, iskazujući svima posebnu zahvalnost Dvora, izdata im je ova pismena isprava 1281. godine (1864/65)."

Kada je Bosanski ejalet pretvoren u vilajet, kajmekam Hercegovackog sandžaka Džavid-paša je smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen je bosanski defterdar Našid-beg sa titulom mirimirana i dodijeljen mu je položaj kajmekama i prozvan je Našid-paša.

Džada između grada Mostara i kasabe Konjic, koja je od davnina tuda išla, nalazi se u visokim brdima i dubokim uvalama i oduvijek je bila teško prohodna. A kada bi zapuhala bura na opasnoj uzvisini zvanoj Bahtijarevica(?) i ljeti i zimi putnici su muku mučili, naročito zimi, kada bi putevi nekoliko puta postajali neprohodni, pa se nikuda nije moglo proći. Na tom putu, za vrijeme bure, mnogi putnici su se smrznuli i stradali.

Tako je bilo i sada, kada je trebalo da ode u Mostar komandant bosanske vojske Omer Fevzi-paša. Kada je uvidio da nije moguće otkloniti opasnost, on je pristupio projektovanju druge džade, kroz druga mjesta, koja će biti pogodnija i odredio da se izgradi nova džada od Mostarskog polja uz rijeku Neretvu, preko sela Jablanice, sve do kasabe Konjica i to sa slivnicima. Kako se u mjestu Ričine udaljenom tri-četiri sata od Jablanice, s obje strane navedene rijeke, nalaze vrlo visoke klisure, probijanje džade iziskivalo je mnogo truda i velike troškove. Međutim, ova džada trebala je prolaziti ovuda, jer će biti bolja i mnogo ravnija nego ranija, tako da će to biti prvorazredna džada sa opkopima i kanalima. Kada je on o tom svom planu obavijestio vilajetsku upravu, ona je o tome podnijela svoj arz Dvoru, pa je izdato odobrenje za izgradnju. Godine 1281. (1864/65) otpočela je izgradnja te džade.

Svi ejaleti na području Carstva promijenili su naziv u vilajete, izmjenjene su neke ustanove, što se vidi iz jedne odluke izdate od ministarskog vijeća, koja služi kao uzorak.

Najprije je uspostavljen Dunavski vilajet i o tome je izdata nizamnama. Potom je izdata objava o tome kako će se Bosanski ejalet preobraziti u Bosanski vilajet i dato je saopćenje 17. zu-l-hidždžeta 1281. godine (13. V 1865).

O provođenju u život objavljene nizamname i prevodenju ejaletâ u vilajete, stigao je u petak, 14. muharrema 1282. godine (27. V 1865) visoki carski ferman u Sarajevo. Pred okupljenim stanovništvom na Musalli, pročitao ga je sarajevski kadija Jusuf Agah-efendija.

U vrijeme dok je Bosna bila ejalet, centralnim sandžakom upravljao je lično valiija, a otkako je preoblikovana u vilajet, uprava nad centralnim sandžakom dodijeljena je Munib-efendiji,

koji je postavljen za mutesarrafa. Stoga je Sarajevo imalo dva konaka - jedan se zvao Vilajetska uprava, a drugi Uprava sandžaka. *347, *348, *349, *350, *351, *352, *353, *354, *355, *356, *357, *358

*347 Sarajevski mulla bio je u godinama - 1280. i 1286. (1863. i 1869.) hadži hafiz Nuruddin Mehmed-efendija. On je iz Amasije, a bio je imam džamije Atije-Sultan. (*Sidzil-i Osmani*, džild 4, str. 584)

*348 Crnogorski knez Nikola otišao je u Beč, sjedište Austrije, preko Kotora i Trsta 17. V 1865. godine pa se kasnije, 30. maja, vratio u Crnu Goru.

*349 Dolaskom vladara Aziz-hana dat je Osmanskom carstvu novi život i nastupio je novi polet. On je mnoge bijednike razveselio. Zahvaljujući njegovoj carskoj dobroti i blagodat, od njegova sjaja postalo je sve veselo na zemlji.

Za vrijeme njegove pravedne vladavine na ovom svijetu su sve smutnje nestale i cijeli svijet je u blagostanju, jer ga je Svevišnji Istiniti podario, kakvog do njegova dolaska nije bilo. Neka ovako i dalje potraje, neka se obnovi sreća, pravda i dobrota, koje su i njegovi preci podarili, pa neka tako i naš gospodar nama poklanja. Ponizni carski sluga Muhibbija je ovu čestitku sročio našem vladaru Abdulaziz-hanu 1282. godine (1865/66).

*350 Do ovog vremena upravnik sandžaka nazivao se kajmekam, kadiluka mudir, a nahije zabit. Kada se vilajet uspostavio, upravnik sandžaka dobio je naziv mutesarraf, kadiluka kajmekam, a nahije mudir.

U ovo vrijeme kajmekam Hercegovačkog sandžaka Džavid-paša je smijenjen, a na njegovo mjesto, u povodu formiranja vilajeta, postavljen je za hercegovačkog mutesarrafa Našid-beg koji se nalazio na dužnosti bosanskog defterdara sa naslovom mirimirana.

On je postao poznat kao Našid-paša. Kada je Bosanski ejalet pretvoren u vilajet, povodom nove organizacije, mjesečne plaće činovnika i ostalih službenika dostigle su sedam tovara i osamnaest hiljada pet stotina i osamdeset groša.

*351 Početkom mjeseca muharrema 1282. godine (27. V - 1. V 1865) carski kapidžija, mudir kadiluka Sulejman-efendija Nikšić, unaprijeđen je u čast upravnika carske ergele. Starješini žandarmerije navedenog kadiluka Šakir-agi je, po carskoj milosti, darovana čast carskog kapidžibaše.

*352 Odredi carske vojske, koji su se nalazili u Beogradu, prema navedenim propisima, svake dvije godine su po jedanput mijenjali svoje položaje, pa je odredima carske vojske u Nišu i odredima carske vojske u Trnovu i Tuljcima(?) naredeno da i oni krenu za Beograd. Kada su izvršili sve pripreme za pokret, krenuli su 12. muharrema 1282. godine (12. VI 1865). Tako je pisalo u novini "Terdžume-i Ahval".

*353 Sredinom mjeseca muharrema 1282. godine (6. - 16. VI 1865) raniji esham-muhasebedžija Vejsil-efendija postavljen je za muhasebedžiju Bosanskog vilajeta.

*354 Dana 10. muharrema (5. VI) stigao je u Mostar Našid-paša koji je postavljen za kajmekama Hercegovine. On je odmah poduzeo da sve ulice i puteve u Mostaru popravi, a također je preduzeo i potrebne korake da se to isto i u unutrašnjosti sandžaka učini.

*355 Kešif-efendija, činovnik za zemljišne posjede Hercegovačkog sandžaka, kada je pregledao Fočanski kadiluk, izdao je na oko dvadeset hiljada parcela obradive zemlje senede njihovim vlasnicima. Od toga je, kao pristojba, naplaćeno na ime prihoda iznos od osamdeset tri hiljade četiri stotine četrdeset i dva i po groša.

Vijeće kome je bio na čelu vali-paša, dotadašnje veliko vijeće, promijenilo je naziv u Vijeće vilajetske uprave, a vijeće koje je bilo uspostavljeno na čelu sa mutesarriфом sandžaka dobilo je naziv Vijeće uprave sandžakâ. Kancelarije za izdavanje dokumenata i finansijska uprava, te povjerenici blagajni su razdvojeni. Za nadzor nad kadijama u Bosanskom vilajetu uspostavljen je mufettiš, a na taj položaj postavljen je Kamil-efendija.

Pošto je tabija sarajevske tvrđave, zvana Jekovac, koja gleda na Bentbašu, bila jako ruševna, potpuno je popravljena.

U Sarajevu, u Kučuk Katib mahali, na zemljištu koje pripada vakufu merhum Gazi Isa-bega, mlin sa devet vitlova prvotno je bio izgrađen od kamena. U ranijim vremenima je potpuno srušen od poplava i bujica. Kasnije je više puta pravljen od drveta, ali nije mogao izdržati udare voda, pa je dosta puta rušen. Ovaj puta je valija vilajeta Šerif Osman-paša uložio trud da se podigne od kamena, kao što je nekada bio. Utrošio je oko osamdeset hiljada groša i gradnja je završena 1. rebiu-l-ewwela 1282. godine (25. VII 1865). U ovo vrijeme obnovljena je cesta na Bentbaši i puštena u promet.

Sve do tada u Bosanskom vilajetu nije bilo štamparije. Kada je u Bosni formiran vilajet, umnožili su se administrativni poslovi i ukazala se potreba za jednom štamparijom, pa je štamparija uspostavljena u Sarajevu. Sve potrebne mašine i ostali pribor je

Početakom sljedećeg ljeta, početak će pregled u kadiuku Stolac, a odatle će se nastaviti u Mostaru i dalje.

Dana 15. muharrema 1282. (10. VI 1865).

*356 Početkom mjeseca safera 1282. godine (koncem juna 1865) dotadašnji žandarmerijski sekretar u Istanbulu Tahir-efendija postavljen je za sekretara žandarmerije Bosanskog vilajeta.

*357 Dotadašnji kadija Stoca Bošnjak Sulejman-efendija početkom safera 1282. godine (koncem juna 1865) postavljen je za kadiju Trebinja.

*358 U jednom pismu koje je stiglo iz Mostara 9. safera 1282. godine (4. VII 1865) stoji sljedeće: U Hercegovačkom sandžaku, od početka mjeseca jula 1278. godine pa do konca augusta 1280. godine (1861. do 1863.), za službene potvrde naplaćeno je ukupno pet tovara dvadeset i četiri hiljade i pet para na ime tapijske takse.

U ovim krajevima je zbog velike suše i vrućine sve voće mnogo ranije dospjelo. Čak su na dan ustoličenja cara u Mostaru istodobno prispjele trešnje, smokve i grožđe.

nabavljen. Dok se nisu nabavila osmanska slova, štampalo se litografijom. Kasnije je austrijski podanik po imenu Sopron donio u Sarajevo ćiriliska slova i isposlovao dopuštenje da izdaje neslužbeni list na bosanskom jeziku pod nazivom "Bosanski vjestnik". Prvi broj izašao je u četvrtak 3. zu-l-hidždžeta 1282. godine (17. IV 1866).

Uz naručena islamska slova iz Istanbula stigao je u Sarajevo i tipograf Kadri-efendija posljednjeg dana mjeseca zu-l-hidždžeta 1282. godine (15. V 1866). On je odmah počeo štampati tim slovima sve što je bilo potrebno, pa je počeo izlaziti službeni list na bosanskom jeziku pod nazivom "Bosna", i to na jednoj strani turskim, a na drugoj ćirilskim slovima. Prvi broj objavljen je u ponedjeljak 13. muharrema 1283. godine (29. V 1866).

Tarih koji je izrekao Mehmed-efendija, prvi učitelj Ruždije u Sarajevu, povodom Nove godine i izlaska novine:

Dok se pod carskom zaštitom vodi briga ...

Osjetila se potreba da se otpočne u Bosni sa štampanjem novine iz Vilajeta

Pupoljci mog novogodišnjeg tariha, muširi saopćavaju radosnu vijest

"Reci novog glasila, poredani su kao niska dragulja."

Godine 1283. (1866).

Kada se počeo štampati spomenuti list "Bosanski vjestnik" uglednog navedenog Soprona, u Sarajevu se bila pojavila epidemija kolere. Spomenuti je izdržao tri sedmice, pa je nakon toga, kada je izašao dvadeset peti broj tog lista 23. džumade-l-ula 1283. godine (2. X 1866)¹⁶⁵ prestao je izlaziti, a on je raspustio štampariju i prenio je u Zemun. Navedeni je u Sarajevu izdao svega dvadeset pet brojeva novine.

Tada je, na zauzimanje Reuf-bega, kajmekama Bihaćkog sandžaka, a uz pomoć stanovništva, dovršena medresa pred Fethijje džamijom u kasabi Bihać, čija je gradnja ranije započeta.

U to vrijeme su, prema visokom fermanu, određeni da provedu žrijebanje za regularnu vojsku tadašnji miriliva konjice koja se

¹⁶⁵ Ovdje je Muvekit pogriješio. List je nastavio izlaženje do marta 1867. godine kada je i Sopron otišao.

nalazila u Sarajevu Ahmed-paša, koji je otputovao u Janju, miriliva pješadije Ali-paša, koji je otišao u Manastir, i komandant odjela novopazarske vojske Tevfik-paša, koji je otišao u Vučitrn.

Dana 23. zu-l-hidždžeta 1282. godine (9. V 1866) valija (Šerif) Osman-paša, vojni komandant ferik Faik-paša i politički činovnik Kostan-efendija krenuli su iz Sarajeva i otišli da prekontrolišu kule i ostale objekte, koji su se gradili u klancu Duga, između Nikšića i Gacka. Gore spomenuti valija odredio je Munib-efendiju, kajmekama Sarajevskog sandžaka da upravlja poslovima vilajeta. Kada je valija obišao navedene krajeve, vratio se u Sarajevo 4. safera 1283. godine (18. VI 1866).

Po preporuci vlasti, u Sarajevu je osnovana kompanija za kolski prijevoz da uz naknadu prevozi putnike, njihovu trgovačku robu i ostalo. Ta kompanija imala je svoj kapital, a krajem godine dobit od njega dijelila se akcionarima. Jedan dio je iznosio najmanje dvije stotine i pedeset groša, a upisalo se bilo oko hiljadu akcionara. Rasprodano je na bogatije ljude Bosne i tako je novac prikupljen. Iz toga su iznosa nabavljena kola, kočije, konji i ostala sredstva, te radnici. Sastavljeno je i uputstvo u vezi sa upravljanjem, koje je sadržavalo osam tačaka. Sjedište je bilo određeno u Velikom Ćulhanu. Dana 26. šewwala 1282. godine (13. III 1866), otpočela je raditi.

U blizini palanke Vitez, u Travničkom kadiluku, na putu koji vodi iz Busovače prema Zenici, izgrađen je jedan han da bude kao stanica. Pošto je taj han podignut iz sredstava kompanije, nazvan je Han-kompanija. Ali, službenik Hasib nije imao pojma o upravljanju. Već prije nego što se navršila godina dana, zbog njegove nebrige sav kapital kompanije je propao, pa je kompanija zapala u velike dugove. Kako nije mogla više da se izdržava, sve što se zateklo stoke, kola i navedeni han i sve ostalo što je imala, rasprodano je na javnoj aukciji. Iz ostvarenog iznosa ne samo da akcionarima nije ništa vraćeno nego su i potraživanja vjerovnika isplaćena iz pozajmice. Na taj način je ta kompanija ukinuta.

Dana 26. muharrema 1283. godine (10. VI 1866) osnovana je prva gradska uprava. Na prvom mjestu, za tu upravu su osig-

urani godišnji prihodi u iznosu od oko šezdeset hiljada groša. Kasnije su dodati još neki, pa su konačno dostigli iznos od devedeset i dvije hiljade groša u finansijskoj 1294. godini (1877).

Dana 3. safera 1283. godine (17. V 1866) od grada Sarajeva preko Travnika i Banje Luke do kasabe Gradiške uspostavljena je telegrafska linija i od tada je otpočela razmjena vijesti. Kasnije je također ispostavljena telegrafska linija od grada Sarajeva do kasabe Donja Tuzla.

U srijedu, 7. safera 1283. godine (21. VI 1866) oko dva i po sata (ala turka) na nebu, na jugoistočnoj strani, pojavio se jedan vatreni stup u obliku prizme, iznad kasabe Donja Tuzla i pao u područje brda, pa se iza toga na mjestima gdje je pao, pojavio jedan dugačak stup prema nebu. To je trajalo oko jedan sat.

Isti dan i u isti sat pojavilo se također, sa jugoistočne strane neba, nešto u obliku sofe za jelo, sjajnije od sunca i uz njega nešto poput četvrtastog oblika, a uz to i iza njega nešto poput šarene zastave, opet s gornje strane gore spomenute kasabe, spustilo se na jednu uzvisinu. Nakon ovih znakova, pokazala se jedna bijela linija, dugačka i kao platno protezala se sa neba do zemlje. To je potrajalo jedan sat i nestalo.

Također, isti dan, oko tri sata (ala turka) niže od navedene kasabe, u selu Milešiću, s neba sa jugoistočne strane, spustila se vatra i u vidu zračnog kovitlaca, pa je pala po prilici ne neka mjesta oko kasabe Bijeljina i Janja. Taj kovitlac bio je debeo oko dva pedlja, a dug dva aršina. Pošto se spustilo s neba na jugoistočnoj strani nešto crveno kao vatra, ostala je duga dimna zavjesa. Ta dimna zavjesa zabila se na mjesta gdje se spustila i polahko nestala. Ovi predznaci su se vidjeli isti dan i u kadiluku Brčko. Kada je potom izvršen uvid, odmah nakon spuštanja, na mjestima kod navedene kasabe gdje se to dogodilo, nije se vidio nikakav trag niti je bilo ikakvih promjena.

Sve do ovog vremena u Sarajevu nije bilo posebne vojne bolnice. Uzimane su kuće u zakup u koje su se smještali bolesnici i tu se liječili. Jadni bolesnici nisu imali potpun mir, nego su se mučili. Sada je na periferiji Sarajeva, sa zapadne strane, u šejh Magribijinoj mahali kupljena jedna lijepa bašča i bostan da se

na tom mjestu izgradi bolnica sa svim onim što je potrebno. Udaren joj je temelj i početa gradnja u srijedu 14. safera 1283. godine (28. VI 1866).

U to vrijeme, 22. safera 1283. godine (6. VII 1866) došao je u Sarajevo mušir Čerkez Abdi-paša, koji je postavljen za komandanta bosanske vojske.

Dana 6. rebiu-l-ewwela 1283. godine (19. VII 1866) stiglo je dvije hiljade rezervista, poslanih jednim velikim brodom iz Istanbula da se nađu u Bosni. Oni su prispjeli u zaljev Klek, a odmah sutradan, sa nekoliko šiškane-topova, pod komandom mirilive Ibrahim-paše, krenuli su odatle i stigli u Sarajevo.

Dana 27. rebiu-l-ewwela 1283. godine (9. VIII 1866), tadašnji fetva-emin i član Visokog carskog vijeća, Bosanac Refik-efendija, po carskoj milosti postavljen je na visoki položaj šejhu-l-islama.

Spomenuti efendija rođen je od oca hadži Abdi-bega, uglednog stanovnika kasabe Rogatica u Sarajevskom sandžaku. Kako je postajao punoljetan, vidjelo se da je sposoban, pa ga je otac spomenuti hadži Abdi-beg, poslao njegovom zetu kadiji Mustafa-efendiji Glodi, iz Sarajeva, da se pod njegovim nadzorom školuje. Dok je on bio na naukama u Sarajevu, njegov nadziratelj i muž njegove tetke spomenuti Mustafa-efendija je 1241. godine (1825/26) postavljen za naiba kadiluka Travnik, pa je poveo sa sobom i spomenutog Mehmed Refik-efendiju u Travnik. Sve dok mu nije istekao rok nijabeta, on ga je tamo školovao. Poslije smjenjivanja sa te dužnosti, opet ga je poveo sa sobom i vratio se u Sarajevo. Dao ga je da bude sekretar šerijatskog suda u Sarajevu. On je na tom poslu stjecao sve više i više iskustva. Kada je kasnije za naiba šerijatskog suda postavljen Ahmed Nazif-efendija Samakovlija i on ga je veoma cijenio. Kada je gore spomenuti naib razriješen dužnosti 10. rebiu-l-ewwela 1250. godine (17. VII 1834) i u četvrtak, krenuo u Istanbul, poveo je sa sobom i navedenog Refik-efendiju. On je za njega vjenčao svoju kćer i tako je on postao i njegov zet. Kako je taj učeni efendija iz dana u dan postajao sve sposobniji, dospio je i do službe kod šejhu-l-islama, pa je i tu iz dana u dan napredovao i

postavljan je na sve veće položaje. Pošto je dugo vremena bio fetva-emin, u ovo vrijeme došao je do položaja šejhu-l-islama.

Dana 29. jula komandant bosanske vojske mušir Čerkez Abdi-paša i ferik Faik-paša, otišli su iz Sarajeva u Mostar. Navedeni mušir se 16. avgusta vratio u Sarajevo. U to vrijeme je miriliva Ali-paša došao iz Soluna u Sarajevo.

Da bi putnicima putovanje bilo olakšano, ranije se počelo s proširivanjem i izgradnjom prološke ceste, koja vodi od kasabe Livna do austrijske granice (u Dalmaciji). Bila je strma i kamenita, a dana 29. rebiu-l-ewwela 1283. godine (11. VIII 1866) izgradnja se bližila kraju, pa je travnički kajmekam Ahmed-paša tamo otišao radi kontrole.

Dana 6. rebiu-l-ewwela 1283. godine (19. VIII 1866) kajmekamu Novopazarskog sandžaka Mehmed-paši stigla je irada od vilajeta u vezi sa gradnjom džade između Sjenice i Novog Pazara, koja je bila jako oštećena.

Dana 16. rebiu-l-ahira, (19. VIII 1866) četiri baterije šišhane-topova, koje su ranije došle u Sarajevo da bi se postavile na neka važna mjesta u Bosanskom vilajetu, dopremio je u Mostar miriliva carske vojske Ibrahim-paša i kada ih je na svoja mjesta postavio, vratio se u Sarajevo.

U utorak 17. rebiu-l-ahira 1283. godine (28. VIII 1866) u mnogim kadilucima Bosne padala je jaka tuča. Između ostalog, u kadiluku Prijedor, gdje je grad padao veličine jajeta, sva je ljetina uništena, a većina grana i ostalog polomljena.

U to vrijeme bila je osnovana u Sarajevu kompanija za ručnu izradu sukna. Od imućnih stanovnika vilajeta Bosne putem pretplate sakupljeno je oko četiri-pet tovara novca i to je položeno u zajedničku kasu. Postavljen je i direktor da upravlja kompanijom, sekretar i osam članova. Doneseno je uputstvo o poslovanju, koje je sadržavalo dvadeset tačaka.

Ti činovnici su sedam-osam godina pametno i predano upravljali, i njen kapital se iz godine u godinu uvećavao, pa su se i uloženi udjeli penjali, i svi su bili zadovoljni. Pošto su mnogi akcionari svoje uloge malo po malo preprodali, pa kada se kapital koncentrisao u rukama nekoliko ljudi, onda su se oni pov-

ukli iz ortakluka napustivši fabriku sukna, pa je prestala s radom navedena kompanija. Te 1291. godine (1874/75) akumulirala je kapital u iznosu od pet tovara i dvadeset četiri hiljade i šest stotina devedeset i devet groša i dvadeset i dvije pare. Koncem 1291. godine (kraj 1874/75) prestala je sa radom.

Dana 3. džumade-l-ula 1283. godine (13. IX 1866) u Sarajevu i njegovoj okolini pojavila se kolera. Vladala je više od dva mjeseca i mnogo ljudi pomorila.³⁵⁹

Na dan 9. džumade-l-ula 1283. godine (19. IX 1866) u Sarajevo je stigao pomoćnik vojnog komandanta mulazim Ahmed-aga sa osam brdskih topova, s nalogom da ih postavi na najvažnije položaje Bosanskog vilajeta.

Mjere: aršin i razni dirhemi, koji su bili u upotrebi među narodom u Bosanskom vilajetu, tokom vremena su se iskvarile. Kod većine natpisi su se izlizali, pa je prilikom kupoprodaje narodu nanošena šteta. Zbog toga je iz Istanbula donesen ispravan aršin, i naredeno je da se svi zatečeni dirhemi usklade prema ovima. Da ne bi dolazilo do mijenjanja aršina, s obje strane su stavljani žigovi s nazivom "Bosna", kao znak da su ispravni, pa se i danas u narodu po tom propisu upotrebljavaju.

Iz novca vakufa merhum Gazi Husrev-bega u Sarajevu počela je izgradnja dvije bolnice za sirotinju u mahali Kučuk Katiba; jedna za muškarce, druga za žene, koje će se izdržavati iz novca tog vakufa. Njihov mutevellija bio je Asim-beg. Kako se tih dana pojavila navedena kolera, a gradnja se bližila kraju, odmah je u njima počelo liječenje sirotinje i samohranih.

Prvog redžeba 1283. godine (9. XI 1866) kajmekamu Travničkog sandžaka Ahmed-begu dodijeljena je čast mirimirana i postavljen je za kajmekama Bihačkog sandžaka, a kajmekamluk Travničkog sandžaka dodijeljen je Hulusi-efendiji.

Kajmekam Bihačkog sandžaka Reuf-paša Osmanpašić premješten je na dužnost kajmekama Zvorničkog sandžaka.

U srijedu od pola noći 6. redžeba 1283. godine (14. XI 1866) iz Sarajeva se vidjelo kako na hiljade zvijezda pada s nebesa, a to

³⁵⁹ Da bi se pročistio zrak po sokacima i u mnogim kućama paljena je smreka.

se prostim okom primijetilo i u Banjoj Luci, Travniku i drugim mjestima.

Dana 11. redžeba 1283. godine (20. XI 1866) Marija, žena Petra Andelkovića, čiftčije Bakir-bega Hamzalajbegovića, člana vijeća Livanjskog kadiluka, u selu Odžaku, u kadiluku Livno, u Travničkom sandžaku, teškom mukom rodila je muško dijete, koje nije bilo kao ostala djeca. Znatiželjnici su ga izvagali i ustanovili da je bilo teško oko petnaest oka.

U interesu štednje, nijabet šerijatskog suda u Sarajevu je dokinut, a njegovo održavanje pripojeno je tadašnjem sudskom mufettišu ejaleta Sejjidu Mehmed Kamil-efendiji 6. ša'bana 1283. godine (14. XII 1866).

Tadašnji kajmekam Hercegovačkog sandžaka mirimiran Našid-paša smijenjen je sa dužnosti 9. ramazana 1283. godine (15. I 1867), pa je otišao u Istanbul, a namjesto njega postavljen je mirimiran Dželal-paša.

Predanim radom Mustafe Edip-paše, ferika carske vojske, koji je tada bio zadužen da izgradi utvrđenja u klancu Duga, ona su bila i dovršena. Ali, povodom izgradnje tih utvrđenja, a naročito radi dogovora o vrlo važnom pitanju konjičke džade, taj paša je pozvan u Sarajevo.

Tada je donesena odluka na ministarskom sastanku u Istanbulu o proširenju kruga onih na koje se prenosi erazi-mirijja i vakufska zemlja, pa je zaključeno da se, na ime te prenosne takse, ti prihodi naplate za pet godina po jedan i po ušr iz prihoda.

Dana 4. šewwala 1283. godine (9. II 1867) tadašnje nadležstvo za politiku je ukinuto. U to vrijeme je sjedište kajmekamluka također dokinuo, pa je sva nadležnost političkog ureda (kajmekamluka) prenesena u nadležnost valije vilajeta, kao što je i ranije bilo. O tome je izdat carski ferman.

Ali-beg koji je bio zadužen za političku upravu i Munib-efendija za kajmekamluk, otišli su u Istanbul. Nakon što su tamo stigli, Hercegovački sandžak je izdvojen u zaseban vilajet, a spomenutom Ali-begu dodijeljena je čast mirimirana, pa je postavljen u spomenuti vilajet.

Dana 24. zu-l-hidždžeta 1283. godine (29. IV 1867) dvanaest šišhane-topova sa poklopcima je, iz Istanbula, višegradskim drumom, stiglo u Sarajevo.

Tadašnji kajmekam Hercegovačkog sandžaka Dželal-paša smijenjen je 9. muharrema 1284. godine (14. V 1867), a na njegovo mjesto postavljen je Mahmud-paša Bušatlija, sin Mustafa-paše iz Skadra, kajmekam Novopazarskog sandžaka. Za kajmekama Novopazarskog sandžaka postavljen je Sabit-paša.³⁶⁰

Uspostavljena je telegrafska linija iz Evrope za Indiju od Niša preko Bosanskog vilajeta i počela raditi 14. safera 1284. godine (17. VI 1867).

Dana 18. safera 1284. godine (21. VI 1867) krenuo je iz Istanbula sultan Abdulaziz-han da posjeti i razgleda svjetsku izložbu, koja je otvorena u Parizu, prijestonici Francuske. Za Pariz je otputovao carskim brodom. U pratnji cara bio je i ministar vanjskih poslova. Stigao je 30. juna u luku Tulon i, nakon što se tu nekoliko sati odmorio, odatle je krenuo i sutradan je stigao u Pariz. Tamo je odsjeo u dvorcu Tujler(?). Pošto je posjetio i razgledao izložbu, krenuo je odatle i stigao u Dover, luku Londona, prijestonice Engleske 13. jula. Pošto se i tu odmorio, otišao je u Beč.

Do tada su se oni koji su bili zaduženi da upravljaju sandžakom zvali kajmekami, a oni koji su zaduženi da upravljaju kadilukom mudiri. Međutim, dana 21. safera 1284. godine (24. VI 1867), prema izdatom visokom fermanu, kajmekami su prozvani mutesarřifima, mudiri kajmekamima, a zabiti nahija mudiri-ma.

U Sarajevo je stigao visoki ferman 28. safera 1284. godine (1. VII 1867) da se popišu obradiva zemlja i druge nekretnine na području Bosanskog vilajeta, pa se otpočelo s provođenjem.³⁶¹

³⁶⁰ Ahmed Rifat-efendija, potomak umrlog Jozgatli Mazhar Mustafa-efendije, bio je na položaju kadije Maraša 1279. godine (1862/63), a 1284. godine (1867/68) postao je sarajevski mulla. (*Sidđil-i Osmani*, džilt 4, str. 501)

³⁶¹ U vezi s tim, ubirana je pristojba zvana "sinor vergi" - po četiri groša na zemljište u vrijednosti od 1000 groša, a od prihoda zemljišta koja se daju pod kiriju počela se ubirati pristojba od četiri odsto.

Žena Tadije Nikočića, iz sela Draževića, u nahiji Kreševo, u kadiluku Fojnica, u Sarajevskom sandžaku, kada je otišla da donese drva i odmakla se od svoje kuće oko pet minuta daleko, usput sabirući drva u breme, ugledala je zmiju, pa je uhvatio strah i pobjegla je. Kada je njen muž spomenuti Tadija vidio kako je izbezumljena, upitao je šta joj je bilo, pa kada je žena sve to ispričala, on je uzeo kolac i dugu dvocijevku s namjerom da ubije tu zmiju i otišao je do mjesta gdje se ta strašna zmija krila. Kada je ugledao tu grdosiju svojim očima, i njega je obuzeo strah. Smeo se, pa nije mogao puškom da opali. Za sve vrijeme dok je on razmišljao ta zmija nije očiju s njega skidala. Konačno se pribrao, pa je ispalio puščani hitac na nju; nije je pogodio u glavu, nego se puščani metak zabio u njen trbuh. Zmija je zbog toga što su joj se prosula crijeva pustila jedan strašan krik koji su čuli i ljudi na udaljenosti od pola sata hoda i preplašili se. Kada je zmija bila ranjena i kada je spomenuti Tadija vidio da hoće da ga napadne, u strahu nije mogao ispaliti drugi metak, nego ju je napao kocem, i teškom je mukom ubio. Kada su pridošli seljaci, izmjerili su zmiju i ispostavilo se da je bila teška trideset i pet oka, a dugačka dvanaest aršina. To je zapisano 18. rebiu-l-ahira 1284. godine (19. VIII 1867).

Naređeno je da se redovna vojska, koja je opremljena u Bosanskom vilajetu, obučava u gađanju. Obuka je izvršena na dan 2. džumade-l-ula 1284. godine (11. IX 1867) na pola sata udaljenosti od Sarajeva, pred Mustafa-pašinim hanom, uz znanje tadašnjeg mirilive bosanskih alaja Ali-paše. Kasnije je u mjestu Dobrinju, jedan i po sat hoda udaljenom od Sarajeva, pod komandom mirilive artiljerijskog puka Ibrahim-paše, izvršena obuka u gađanju topovima. Pošto je spomenuti Ibrahim-paša izvršio obuku, nakon petnaest dana dobio je dopuštenje da privremeno ode u Bitolj, pa je otišao iz Sarajeva.

Upravnik ureda za strance u gradu Sarajevu zamolio je da ga se oslobodi te dužnosti. Ta služba je dodata Rašid-efendiji, pomoćniku valije, dana 15. džumade-l-ahira 1284. godine (14. X 1867), jer je bio upućen u političke poslove.

Dana 14. zu-l-ka'deta 1284. godine (9. III 1868) između činovnika Bosanskog vilajeta, koji su se zalagali i čije su zasluge bile uočljive, Mahmud-paši, mutesarifu Hercegovačkog sandžaka, dodijeljeno je odlikovanje drugog stupnja, orden Medžidije, Reuf-paši, mutesarifu Zvorničkog sandžaka, trećeg stupnja, a Hulusi-efendiji, mutesarifu Travničkog sandžaka, četvrtog stupnja.

Dana 18. muharrema 1285. godine (11. V 1868) istaknuti uglednik Bosanskog vilajeta Derviš-beg Teskeredžić, iz Travnika, odlikovan je članstvom u državnom vijeću prvog stupnja drugog razreda.

U nedelju 9. safera 1285. godine (1. VI 1868) rodio se princ, sin sultana Abdulaziz-hana i dato mu je ime Abdulmedžid.

Na dan 17. safera 1285. godine (9. VI 1868) ubijen je, od hajduka, Mihailo Obrenović, beg Srbije, u času dok je šetao kraj Hajdučke česme, koja se nalazi u beogradskoj šumi Topčider.

Pošto je Bosanski sandžak pretvoren u vilajet, a postojeći konak sandžaka potpuno dotrajavao, dana 21. safera 1285. godine (13. VI 1868) počela je izgradnja jednog lijepog konaka na zemljištu zgrade stare mehkeme u blizini Careve džamije.

Član vijeća glavne tophane kajmekam Asim-beg, koji je poslan od seraskera da izvrši smotru stanja tobdžija i šišhane-topova, koji se nalaze na bosanskom području, izvršio je smotru topova i opreme na položajima u Hercegovini, a onda je prešao u Bosnu. Pošto je obavio pregled topova na najvažnijim mjestima u Bosni, vratio se u Sarajevo. Kada je podnio izvještaj paši komandantu, dana 27. safera 1285. godine (19. VI 1868) je krenuo iz Sarajeva da izvrši smotru položaja druge carske armije i otišao Novopazarskom džadom prema Nišu i Vidinu.

Da bi se imali gdje napiti oni koji su žedni, a okupljaju se na baščaršijskom trgu, koji se nalazi u Sarajevu, godine 1156. (1743/44) tadašnji valija Bosne Mehmed-paša Kukavica, Bosanac, porijeklom iz Foče, izgradio je nasred čaršije jedan lijep sebilj od tesanog kamena s drvenim krovom sa četiri čoška. Navedeni sebilj je imao takav izgled do 1268. godine (1851/52). Međutim, u velikom požaru koji je buknuo, drveni krov toga sebilja je

izgorio. Te godine, tadašnji muhendis Ešref-efendija, mali rastom, ne dirajući zidove sebilja, uzeo je nešto prostora unaokolo i na tome podigao jednu stražarnicu. Stoga je prostor trga stijenio, pa su se oni koji su dolazili da trguju mučili i teško kretali. Tadašnji valija Bosne spomenuti Šerif Osman-paša nije dopustio da narod na pazaru bude u tjeskobi, pa je 28. rebiulahira 1285. godine (18. VIII 1868) uklonio stražarnicu. Osim što je sebilj doveo u prvobitno stanje, pokrio ga je olovnim kubitom. Za stražarnicu su kupljeni jedan-dva čelengirska dućana, koji su se nalazili iznad gornje tabačke čaršije, uz drvenu ćupriju zvanu Drvenija i na tom mjestu je podignuta.

Časno turbe Mustafe Gaibi-Babe, koje je na austrijskoj strani nasuprot Gradiške, jako je tijesno. Za njega se drži da spada u red bogougodnih ljudi, a turbe jedne takve osobe je u ruševnom stanju. Kako u njemu ne mogu obavljati sve dužne počasti oni koji dolaze da ga hodočaste iz bliže i dalje okolice, zaključeno je da za ponovnu gradnju toga turbeta treba osam hiljada i pet stotina groša, i kada je o tome službeno javljeno zapovjedniku hercegovačke plaćeničke vojske Dedagi Čengiću, te kada je on, kao iskreni vjernik to saznao, sa zadovoljstvom je taj cjelokupni iznos u tu svrhu poklonio. Pošto je dobijeno dopuštenje od gore spomenutih državnih vlasti da se prostor poveća i da se navedeno turbe proširi, to turbe je porušeno po tom planu, pod nadzorom kajmekama kadiluka Gradiške Mehmed-efendije i počela je izgradnja lijepog turbeta, ljepšeg nego što je bilo ranije. Turbe je 26. džumade-l-ula 1285. godine (14. IX 1868) dovršeno. Odgovorni ljudi gore spomenute države, dajući sa svoje strane potrebni mramorni kamen, iskazali su dužno poštovanje.

Namjesto dotadašnjeg mutesarrifa Bihaćkog sandžaka Ahmed-bega, koji je razriješen dužnosti, postavljen je hadži Ali-paša, pa je po nekim važnim poslovima došao u Sarajevo 4. džumade-l-ahira 1285. godine (22. IX 1868).

Još ranije je razriješen dužnosti komandant bosanske vojske mušir Čerkez Abdi-paša, a namjesto njega postavljen je Menenedži mušir Mustafa Tevfik-paša. On je dobio naređenje da riješi neka pitanja vezana za carsku vojsku, koja se nalazi u Her-

cegovini; da ispita stanje puta kod Jablanice, koji je davno izgrađen i otvoren, na potezu od Mostara do Konjica kako bi se prije dovršila ćuprija, koja je u gradnji, pa je tamo došao 18. džumade-l-ahira 1285. godine (6. X 1868). Dok se spomenuti mušir nalazio u Hercegovini, otišao je da od Mostara do Trebinja, Gacka, Nikšića, Pive i Bileće, pregleda izgradnju kula i državnih zgrada u tim mjestima, a izvršio je i smotru carske vojske na položajima u Zupcima, Grabu i Poljicu, pa se potom vratio u sjedište vilajeta.

Na dan 25. džumade-l-ahira 1285. godine (13. X 1868) otvoren je prvi put vašar u kasabi Jajce.

Dana 13. redžeba 1285. godine (30. X 1868) stigao je u Sarajevo ferik Esad-paša, član ratnog vijeća, koji je postavljen za komandanta carske vojske u Bosni i Hercegovini, a dosadašnji komandant mušir Mustafa Tefvik-paša, odmah je krenuo iz Sarajeva za Istanbul. Tada je izdato naređenje da se kazne i protjeraju hajduci: Mihajlo, Ilija i Janja u Banjalučkom sandžaku. Kada su se susreli s tim hajducima mutesarraf navedenog sandžaka Ali Riza-paša zajedno sa Mehmed buljukbašom, koji mu je poslan, pošto su se ovi oduprli oružjem, spomenuti buljukbaša odgovorio je istom mjerom, pa je svu trojicu ubio.

Dana 1. ša'bana 1285. godine (14. XI 1868) preko Broda su stigli u Sarajevo Delum(?)-paša, miriliva iz komande glavne topخانه i predsjednik komisije za učvršćivanje granica miralaj Ahmed Hafiz-beg.

Kajmekam Ahmed Muhtar-beg i Kostan-efendija, koji su tada bili određeni kao članovi komisije za granice Crne Gore, zbog žestoke zime, smatrali su da to trebaju odložiti za proljeće, s čim su se obje komisije složile, tako su učinili, pa su došli u Sarajevo.

Kada je provjerio stanje carske vojske u Bosni, dotadašnji komandant Esad-paša je, sa dva tabora carske vojske, koja je bila na logorovanju u Sarajevu, na dan 21. ša'bana 1285. godine (7. XII 1868) vršio vježbe u gađanju pod komandom mirilive Ali-paše na Gorici.

U to vrijeme došao je u Sarajevo Mustafa Edib-paša, komandant hercegovačke vojske.

U štampariji u Sarajevu počeo je izlaziti "Gülšen-i Saraj" (Sarajevski cvjetnik) - ugledni sedmični neslužbeni list. Prvi broj je izdat u četvrtak 1. šewwala 1285. godine (15. XII 1868). Njegov vlasnik i urednik bio je Mehmed Šakir-efendija Bjelopoljak, nastanjen u Sarajevu.

Spomenuti valija Šerif Osman-paša smijenjen je sa dužnosti u Bosni i postavljen na dužnost u Dunavski vilajet. I ne čekajući svoga nasljednika on je, u srijedu 7. šewwala 1285. godine (21. I 1869) otišao na svoju novu dužnost.^{362, 363}

³⁶² TARIH IZ 1277. GODINE KOJI JE SPJEVAO MIRILIVA FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ IZ SARAJEVA

Za komentar Evrada Dželaluddin Rumije pod nazivom *Haqâiq-i ezkâr*, a to se podudarilo sa ustoličenjem Abdulaziz-hana.

(Pjesma ima 54 bejta)

Uzvišen je Allah, pogledaj beskrajnih Njegovih milosti
 Pero uspje ovu riznicu božanske spoznaje ispisati
 U njegovo pravedno vrijeme ko je uspio
 I ko je Kur'an dobro protumačio?
 Mnogo radosti u ovo vrijeme se podiže
 Stiže Božija milost među dervise
 Probudih srce derviša iz sna nebaja
 Napisah šta je Mevlanin Evrad i njegova poglavlja
 Pišući, obratih se Allahu skrušeno, u nemoći dok sam pisao
 Tog časa božanski "kutb" je nadahnućem pristigao
 Opet me Božija milost i dobrota usrećila
 Što vjerovatno ni Hakkaniju nije uspjelo
 Jutarnji povjetarac s Božije strane na moju želju je puhnuo
 Oko ugleda ružičnjak, jer je ružu želje otvorilo
 I tog trenu vidjeh sliku mrava i Sulejmana
 Pa napisah hvalospjev sultanu svih vremena
 Caru careva, Abdulaziz-hanu velikom
 Sjeni Božijoj na zemlji - caru plemenitom
 Vremešni svijet kad on dode na prijesto ružičnjak je postao
 O pravdi i pravičnosti slavuj je pjevati započeo
 Cijeli svijet pod njegovom zaštitom novi život zateče
 I pravdom učini da voda novog života poteče
 U tom času Božija milost pomoć i pravda se povrati
 Svijetom glas o njegovoj slavi i veličini se proširi
 Pravdom Noširvana je nadmašio
 Glas o njegovoj dobroti svijetom se pronio
 Bog je dao da se brzi at njegove sreće pojavio
 I gle kako se na mejdanu rahatluka rastrkao
 Kad god je od tog časa svojom veličinom krenuo

Taj kraj je poput sjajnog sunca obasjavao
 Tako je pravdom i pravičnošću svijet pridobio
 Pa se i bogat i siromah za njega žrtvovao
 Savršenom pravdom osvoji svijet kao Sulejman
 Ako bi htio mogao bi osvojiti Iran i
 Uvijek ga na putu kuda će proći očekuje Hizzi Ilias
 Ako postoji drugi Aleksandar to je taj sultan
 Toliko je njegova veličina osvojila svijet
 Da neprijatelj čim čuje za njegovo ime daje se u bijeg
 Njegovo prefinjeno biće Božijom dobrotom je stvoreno
 Nijedno biće na svijetu, pa ni car, nije mu ravno
 Nebrojena dobra ljudskom rodu je učinio
 Pa je radošću sve krajeve Carstva ispunio
 Dade Bog pa mu biće blista poput mjeseca i sunca
 I blista svjetiljka njegova dobročinstva poput sunca
 Niko nema kažnjen, ni najnižem slugi nije nepravdu učinio
 Pa onaj koji opisuje tog uglednog cara, kako ga ne bi hvalio
 U sjeni njegove mladosti i dobrote svijet je radostan postao
 Zar treba da se to dokazuje - niko to nije osporio
 I bogatašu i siromahu obilne su njegove milosti
 Na hiljaditi dio toga izložiti ljudska riječ nije u mogućnosti
 Pred pragom njegove visosti ko je svoje stanje izložio
 Taj je želju postigao, ali se od njegove dobrote i zastidio
 U njegovo vrijeme otvorena su vrata riznice spoznaje
 Ispunio je bisernu kutiju nauke u svakom kraju zemlje
 U njegovo sretno vrijeme svijet se nade u nauci i znanjima
 Niko me ne može pobiti, svaki se kraj ispunio učenima
 On je ugled Carstva i naroda podigao
 S njim je prijesto Osmana ponovo zablistao,
 Njegovu platonsku ličnost ko je vidio zadivljen je ostao
 Neka kaže ko je nekada ovakvog vladara vidio
 Gledaj dobrote Božije - eto vladaru svijeta je pripala
 I lavovi i ljudi bi se pokorili kada bi mu to želja bila
 Aleksandar ili Feridun da su u njegovo vrijeme živjeli
 Mogli bi biti na njegovom dvoru vladari
 Bogu hvala! Nema na svijetu onih što su nepravdu iskusili.
 To svojstvo - veliku pravednost - Bog mu dodijeli
 Svijet je pod njegovim okriljem mir našao
 Svak je savršen red i poredak doživio
 U svakom pogledu duše djedova je obradovao
 I time ponosnim vladare loze Osmana je učinio
 Ne sumnjam u to - on je ponos predakā sultanā
 Pravdom je bacio u sjenu bivše vladare svijeta
 Neka ga Bog uputi da učini mnogo dobra djela
 Poticala je u narodu ratne vještine njegova ličnost ugledna
 Kad bi vidjeli u kakav je red Carstvo i narod doveo

Sve bivše vladare bi tim napretkom oduševio
 Zazida vrata zulumu nad svakim podanikom
 Njegova dobrota posta svakom ista, i odličnom i običnom
 Njegova dobrota poput kiše aprilske padala je
 Vrijeme mu svaki dan bajram i novu godinu donosilo je
 Svaki vjernik se njegovoj visosti pokorava
 Od istoka do zapada vlast mu se protekla
 On je vlast osnivača Šerijata učvrstio
 Taj odabrani vladar islam je zaštitio
 Zaslužuje kad bi se cijeli svijet njime ponosio
 Svjetlo njegove pravde je kao sunce sve obasjalo
 Usudih se nemoćnik da ga opišem
 Al' ne mogu tu učenu osobu istinski da nahvalim
 Da je pisac Šahname - Firdevsi ovo vrijeme doživio
 Hvalospjeve bivšim vladarima bi ispričao
 Odvažih se šahu svijeta ovu pjesmu da podnesem
 Vrijednost dragog kamena zna on - rudnik dragulja
 Ne tvrdim: umjetnik sam, nit se smatram umjetnikom
 Ali, Urfi sam i Hakani dok pjesmu predajem
 Siromašni sam sluga od umjetnosti udaljen
 Na oba svijeta moj je pomagač Kur'an
 Stiže mi Božija pomoć, piru da služim sam privilegao
 Istog časa Sultanov Divan mi je u pomoć pritekao
 S obje strane prihvatih se pera da ne bih pogriješio
 Ne bi li mi Bog - Njegova milost - greške oprostio
 Smogoh snage da veliku pjesmu izreknem
 Bezgraničnu pohvalu Njegove dobrote iskažem
 Taj novi čistopisni primjerak se dokrajči
 Tu pjesmu što raduje Božije nadahnuće donosi
 Nisam službenik, nego sluga Carev najniži
 Sudeno mi da Mu se na kraju zahvalim
 Fadile, tvoj stih nema više snagu
 Majstora riječi je običaj da prizna manu
 Da iskreno činim dovu svakog časa dužnost mi je
 Ja na ovo nagovaram i dan i noć Prijatelja
 Moja je molitva ukratko zikir i dova
 Uglednom Caru neka Allah dug života da
 Neka uvijek u dobrom zdravlju prebiva
 I napredak iz dana u dan doživljava
 Neka je dugovječan kao Sulejman na sultanskom prijestolju
 I nek' mu nikad ne zade mjesec sreće na ovom svijetu
 Neka mu uz ime epitet pobjedonosni dodaju
 I njegovom fermanu nek' se neprijatelji pokoravaju
 Neka ga Allah obrađuje s dosta carevića
 I dok se vasiona kreće, nek' se spominje ime Abdulaziz-hana
 Napisah puni tarih na dan njegovog sretnog ustoličenja:

"Važan se događaj zbi, Abdulaziz-han posta sultan."

Godine 1277. (1860/61)

*363 KASIDA SA TARIHOM U SLAVU BOSANSKOG VALIJE ŠERIF OSMAN-PAŠE

(Kasida ima 40 bejtova)

Onaj što je na sultanskom prijestolju - Abdulmedžid sretni
Utonuli u Božiju dobrotu, Car careva pravedni
Taj pravedni Car je zemlji ukras i sjaj dao
Da je u njegovo doba Cezar živio rob bi mu bio
Svijetu dobit od njegova dobra, mišljenje mu bedem čvrsti
Sreća mu trajna bila, kao mjesec sjajni
Taj padišah kome ravna nema, Car careva savršeni
Njega ovoj zemlji na dar posla Vječnoživi
Carstvo i narod oživi - vladar kao Aleksandar
U ovoj časnoj zemlji do savršenstva dovede upravu i mir
Čudi dobre, najbolje, poštenje mu ne može se iskazati
Bez licemjerstva je, velikodušnošću sve krajeve unaprijedi
On je eliksir miru svijeta, izvor na kome se liječi bol i tuga
Pogledaj, njegov veliki ugled podiže i siromaha i bogataša
Taj darežljivi šah baci pogled samilosti
Pripazi na red i poredak, pun dobrote i milosti
Neka mu dragi Allah dug život dade
Neka mu ugled uveća, uz trajne pobjede
Njegova moć i veličina u sreći neka je trajna
Svijet moli Boga da poživi hiljadu godina
Dobročinstva su narodu bez uzvrata - tješitelj je slugama
U mojim riječima nema licemjerstva - sklonište je sirotama
Napisah ponosa radi, ovim stekoh uvaženje
Ova pjesma, čisti dragulj, nadahnuće je Božije
Da kažem šta mi je na srcu, da se napisati usudim
Šta je bit toga, ako mi se dopušta da prosudim
U Beograd dođe kao bivši namjesnik
Donese mu smirenje i posta narodu zaštitnik
Izgradnju Beograda tvrdog započe i dovrši
Ta ugledna ličnost i svaku pohvalu zavrijedi
Biser je mora dobrote, od sebi sličnih izdvojen
Rijetko zrno bisera, pristaje mu da se nazove jedinstven
Štiže ova vijest nova, a svijet se obradova
Čedni vezir Bosni donese ljepote i ugled
Ugledni Osman-paša postiže položaj vezirski
U toj časti dok se vasiona kreće neka poživi
Vezirska čast njegovoj ličnosti pristaje, pogledaj ga
Nadmašuje prethodnike taj valija koji vlada
Do te visoke časti zaslužno se uzdiže bez sumnje
Učini sve da ova pokrajina procvate
On je alhemija istinska, oštromnost urođena

OMER FEVZI-PAŠA

7. šewwal 1285. godine (21. I 1869)

Spomenuti Omer-paša bio je postavljen za valiju Bosne i Hercegovine i komandanta carske vojske. On je preko Dubrovnika stigao u Mostar u petak 19. šewwala 1285. godine (2. II 1869). Pošto je namjeravao da se tamo zadrži kako bi posvršavao neke važne poslove u Hercegovini, telegrafski je odredio Ali-pašu, predsjednika vojnog vijeća, koji se nalazio u Sarajevu, da on obavlja vilajetske poslove.

Kada je dotadašnji valija Šerif Osman-paša stigao iz Sarajeva u Brčko i kada je dobio veselu vijest da je ponovo postavljen na položaj valije Bosne, da bi se to i službeno potvrdilo, zadržao se tamo neko vrijeme. Proturio je vijest u narod da putnici ne mogu prolaziti zato što se Sava zaledila, pa je tako neko vrijeme tu ostao. Kada je i sa najvišeg mjesta izdat visoki ferman da se on ponovo postavlja na položaj valije Bosne, on se vratio, i u srijedu 5. zu-l-ka'deta 1285. godine (17. II 1869) stigao je u Sarajevo.

Spomenuti Omer Fevzi-paša kada je saznao da će njegov prethodnik biti ponovo postavljen na Bosanski vilajet, nije htio doći u sjedište vilajeta, nego je ostao u Mostaru.

Kada je (Šerif) Osman-paša i službeno postavljen na dužnost u Bosanski vilajet, on se vratio iz Mostara i preko Dubrovnika otišao u Istanbul.

*Iskreni, koji sebi ravnje nadmašuje, upućen u važne poslove
Dode besprimjeran vezir u ovu zemlju uz pomoć Moćnog
Svi umovi prihvataju njegovu oštroumnost.*

ŠERIF OSMAN-PAŠA

drugi put

5. zu-l-ka'de 1285. godine (17. II 1869)

Kada je spomenuti valija prvi put smijenjen i kada je otišao u Brčko, neki ugledni ljudi iz Sarajeva, koji su mu se bili zamjerili, izrazili su želju da se taj valija ne postavlja ponovo na dužnost u Bosnu i ujedinili su se u tome sa Mehmed Kamil-efendijom, sudskim mufettišem. Tako su podnijeli u Istanbul jedan arz protiv navedenog paše, ali to im nije koristilo. Pošto je o ovome spomenuti valija bio obaviješten, kada se vratio u Sarajevo, pred svim uglednicima, koji su bili došli da mu zažele dobrodošlicu, iznio je javno sadržaj arza kojim se tražilo da ga se razriješi te dužnosti i na prikladan način ih je ukorio. Međutim, svima je to oprostio, ali spomenutom Kamil-efendiji nije nikako mogao preći preko toga, nego je isposlovaao ferman kojim se on smjenjuje sa dužnosti u Bosni, pa je otišao iz Sarajeva u Istanbul.

Pošto je u to vrijeme austrijski imperator Franc Jozef bio u obilasku Hrvatske, spomenuti valija je, na osnovu telegrafskog naredenja s Dvora, morao da mu izrazi dobrodošlicu, pa je u srijedu 26. zu-l-ka'deta 1285. godine (10. III 1869) krenuo iz Sarajeva i tamo otišao. U Rijeci, koja se nalazi u Dalmaciji, dočekaao je imperatora 1. zu-l-hidždžeta 1285. godine (15. III 1869) i tu večer su zajedno večerali. Drugi dan, spomenuti valija je odatle pošao i vratio se u Sarajevo preko Zadra, Metkovića i Mostara.

U to vrijeme postavljen je za komandanta vojske u Novom Pazaru Mustafa Asim-paša.

Stanovništvo sedam kuća sela Jablanica, u kadiluku Trgovište u Novopazarskom sandžaku, već odavno pravi nered, koji su sve gori. Budući da je to blizu Arnautluka, pa im dolazi pomoć i sa te strane, oni se usuđuju da se javno bune i otkazuju svaku

pokornost. Kada se uvidjelo da se sa stanovništvom toga sela ne može izići nakraj osim sa žandarmerijom, i da ih se samo na taj način može dovesti u red, na osnovu visokog fermana komandant novopazarske vojske mirliva Mustafa Asim-paša i Hulusi-efendija, mutesarraf toga sandžaka, uzeli su sa sobom četiri bu-ljuka carske vojske i oko dvije stotine graničara zaptija, pa su 7. muharrema 1286. godine (19. IV 1869) krenuli u to selo. Pošto su čeljad iz tri kuće i seoski muhtar još ranije bili pobjegli, da se ne bi ostavilo mjesta da čeljad preostale četiri kuće dobija pomoć i da se ne bi uzalud krv prolijevala, oni su pohvatani i odvedeni. Razasrani su graničari i zaptije na sve strane da pohvataju one koji su bili pobjegli. Uzimajući lančano jamstvo od stanovnika toga sela i svih sela u njegovoj blizini, zaveden je mir i red u tim krajevima.

U to vrijeme džamija u kasabi Orahova, u kadiluku Gradiška u Banjalučkom sandžaku, koju je ranije podigao mutesarraf Banje Luke Ali Riza-paša da u njoj obavljaju namaz muhadžiri koji su tu naseljeni, postala je tijesna. Zbog toga je Jusuf-aga Sibić, stanovnik Banje Luke, dobrotvor i trgovac, utrošivši petnaest hiljada groša, podigao jednu lijepu i prilično čvrstu džamiju dugu devetnaest, a široku deset aršina, sa krovom od crijeva.

Za komandanta bosanske vojske postavljen je tadašnji komandant hercegovačke vojske Mustafa Edib-paša, u činu ferika, dana 14. muharrema 1286. godine (27. IV 1869) pa je stigao u Sarajevo u petak 18. muharrema 1286. godine (1. V 1869). Na *njegovo mjesto postavljen je mirisliva Ali-paša.*

U to vrijeme je jedna koza Mitra Plantasa, iz sela Berković u kadiluku Stolac, okozila jedno jare i jedno janje. Glava toga janjeta bila je slična jaretu, dok se ostali dijelovi tijela nisu ni po čemu razlikovali od janjećih.

Kada je valija Šerif Osman-paša smijenjen sa dužnosti u Bosni na osnovu primljene telegrafske naredbe, upravljanje poslovima vilajeta povjerio je defterdaru, a on je u utorak 13. safera 1286. godine (25. V 1869) krenuo iz Sarajeva u Istanbul.

Hajdar-efendija, koji je postavljen za mufettiša sudstva Bosanskog vilajeta, navedenog je dana došao u Sarajevo.

U to vrijeme u sjedištu vilajeta uspostavljena je kasa za siročad i postavljeni su činovnici koji će obavljati potrebne poslove.

Kada je Šerif Osman-paša došao u Istanbul, nije mu data nikakva služba, pa je odlučio da se stalno nastani u svom konaku u Kura-Češme.

U vremenu dok je bio valija Bosne kupio je zemljište u Sarajevskom polju, gdje se mogu postaviti četiri kuće i na njemu dao izgraditi lijepe konake.

On je u mahali Čekrekči Muslihuddina u gradu Sarajevu, na džadi koja je nanovo otvorena i prozvana po navedenom paši kupio deset magaza i ispred njih petnaest dućana, a na njima deset odaja.

Nakon što je smijenjen sa dužnosti u Bosni i stigao u Istanbul, gore spomenutu zemlju zajedno sa konacima on je, preko svojih opunomoćenika prodao Dedagi Čengiću, a spomenute nekretnine u navedenoj Muslihuddinovoj mahali prodao je Gazi Husrev-begovu vakufu.

Spomenuti je bio darežljiva i gostoljubiva osoba. Povremeno bi pozivao ulemu i velikaše na gozbu. Mnogim siromasima je iz svog džepa davao opskrbu svakoga mjeseca. Poticao je zanatlije da se unapreduju u svom zanatu. Čak je dvojicu mladića iz Sarajeva poslao u Istanbul da izuče kožarstvo i obućarstvo.

Za vrijeme ljeta on je narod poticao na gađanje iz pušaka šišhana i najboljim strijelcima dijelio nagrade.

Kratko rečeno, bilo da se radi o državnim poslovima i njihovom provođenju, bilo o poslovima od koristi za narod, on je ustrajno na tom radio.

Spomenuti mušir je, dok je boravio u svom konaku, 9. džumade-l-ahira 1291. godine (24. VII 1874) umro. Neka mu se Bog smiluje.

SAFVET-PAŠA

7. safer 1286. godine (19. V 1869)

Spomenuti Safvet-paša bio je nadzornik vojnih škola. Međutim, te godine, naredbom sa najvišeg mjesta, data mu je puna komanda nad vojskom uz namjesništvo nad Bosnom i Hercegovinom.

Taj paša nije odmah došao u Bosnu, nego su vilajetski poslovi ostavljeni, kao i do tada, defterdaru da ih on obavlja.

Uoči četvrtka, 29. safera 1286. godine (10. VI 1869) rodio se sin carević (sultana Abdulaziz-hana), kome su dali ime Mehmed Ševket.

Spomenuti valija Safvet-paša došao je u Sarajevo u srijedu, 13. rebiu-l-ewwela 1286. godine (23. VI 1869). Tadašnjeg pomoćnika valije Rašid-efendiju je i dalje ostavio na tom položaju.

Mutesarrif Zvorničkog sandžaka Reuf-paša Šerif Osman-paša-zade, uz dobijeno odobrenje, zajedno sa spomenutim valijom došao je u Sarajevo. I tadašnji miriliva nizamske vojske u Bosni Ali-paša, koji se po odobrenju nalazio u Istanbulu, toga dana je došao u Sarajevo.

Pošto je potpuna komanda nad vojskom u Bosni povjerena spomenutom valiji, on je dotadašnjeg komandanta ferika Mustafa Edib-pašu premjestio za komandanta hercegovačke vojske, pa je on krenuo iz Sarajeva 17. rebiu-l-ewwela 1286. godine (27. VI 1869) i otišao u Mostar.

Visoka carska irada izdata je 1281. godine (1864/65) o tome kako će se provoditi regularna vojna obaveza u Bosanskom vilajetu, jer od te godine do sada vršilo se žrijebanje, pa se popuna svake godine vršila dobrovoljcima i onima koji su odgovali. Kada je valija ovoga puta proveo žrijebanje 24. rebiu-l-ewwela 1286. godine (4. VII 1869) stanovništvo se uznemirilo, ali se smirilo i žrijebanje je provedeno.

U Sarajevo je došao u srijedu 4. rebiu-l-ahira 1286. godine (14. VII 1869) Abdunafi-efendija, bivši defterdar Bagdadskog vilajeta, koji je postavljen za mutesarrafa glavnog grada Bosanskog vilajeta.

U selu Cerkovići, u kadiluku Piva, pojavila se četa hajduka: dvojice Plašića, trojice Kneževića, Živka Zeca i Šabana Krunića, koji je nosio muslimansko ime, pa su počeli pljačkati i tući ljude. Kada je o tome saznao spomenuti Safvet-paša, strogo je naredio Dedagi Čengiću, vojskovodi regularne vojske, da po svaku cijenu te hajduke progoni i da ih primjerno kazni. Gore navedeni vojskovoda je 25. redžeba 1286. godine (31. X 1869) prošao iza leda navedenih hajduka i sa svojom vojskom za nekoliko dana ih razbio i protjerao u Dalmaciju. Tom prilikom je spomenuti vojskovoda u Crkvici ostavio svojih osamdeset vojnika i povjerio im da čuvaju taj kraj, a on se vratio u Pivu. Odmah je pohvatao sve hajdučke čete i predao ih mjesnim vlastima.

Uoči utorka 27. redžeba 1286. godine (2. XI 1869) čuo se jedan zastrašujući pucanj, pa je svijet mislio da je ispaljen top zbog požara. Tada se bio izlio Đeka potok (Bistrički), koji izvire ispod visoke planine Trebević, na južnoj strani Sarajeva i razlio se po bistričkoj mahali i okolici, jako zamućen. Valjajući krupno kamenje rušio je sve mostove i plotove pred sobom, kako se do sada nije zapamtilo. Tekao je čak ispred kasarne u pravcu Careve ćuprije, a odatle je zatrpao kamenjem i pijeskom čaršijske sokake.

Prvog ša'bana 1286. godine (6. XI 1869) dovršen je vilajetski konak, koji se gradi u Sarajevu i dobavljen lijep namještaj. Činovnici vilajeta su se odmah tu počeli smještati.

Dana 21. ša'bana 1286. godine (26. XI 1869) prvaku Hercegovačkog sandžaka, vojskovodi regularne vojske u Hercegovini Dedagi Čengiću, dodijeljena je čast mirimirana, pa je nakon toga bio poznat pod nazivom Derviš-paša.

Tada je smijenjen mutesarraf sandžaka Zvornik Reuf-paša a namjesto njega postavljen je Hakki-paša. On je došao u svoje sjedište 26. ramazana 1286. godine (31. XII 1869).

Uoči petka 27. ramazana 1286. godine (1. I 1870) iznenada je izbio požar u kome je izgorio konak sandžaka, koji je bio podignut na zemljištu gdje je bila sudnica, u blizini Careve džamije u Sarajevu. Iza toga, 1287. godine (1870/71) na tom prostoru uspostavljen je cvjetnjak i voćnjak i u njemu podignut šadrvan.

Predsjednik vojne komisije Bosne Ali-paša unaprijeđen je u visoku čast ferika i postavljen za komandanta vojnih odreda u vilajetu Janji, a na njegovo mjesto postavljen je miriliva Mustafa Asim-paša. Ali, prije nego je otišao Ali-paša u Janju, odustalo se od toga i ostavljen je i dalje u Bosni.

Spomenuti Mustafa-paša postavljen je za kontrolora obračuna i stanja carske vojske, koja se nalazila na logorovanju u Bosanskom vilajetu 28. zu-l-ka'deta 1286. godine (1. III 1870) odakle je došao u Sarajevo.

Tadašnji mutesarraf Hercegovačkog sandžaka Skadranin Bušatlija Mahmud-paša, dugo je bio bolestan pa je umro dana 29. zu-l-ka'deta 1286. godine (2. III 1870).

Navedeni valija Safvet-paša još je ranije otišao u Hercegovački sandžak, pa je tamo izvršio kontrolu važnijih položaja i pošto je riješio i ostale poslove, vratio se u Sarajevo 4. zu-l-hidždžeta 1286. godine (7. III 1870).

Kada je umro mutesarraf Hercegovačkog sandžaka Mahmud-paša na položaj mutesarrafa toga sandžaka postavljen je Abdunafi-efendija, tadašnji mutesarraf sjedišta Bosanskog vilajeta, a na položaj mutesarrafa sjedišta vilajeta postavljen je Ismail Haki-efendija. Na položaj mutesarrafa Zvorničkog sandžaka postavljen je mutesarraf Travničkog sandžaka Mustafa-efendija, na položaj mutesarrafa Travničkog sandžaka postavljen je mutesarraf Novopazarskog sandžaka Hulusi-efendija, a na položaj mutesarrafa Novopazarskog sandžaka postavljen je bivši mutesarraf sirijskog Tripolisa Huršid-paša. Imenovanja su izvršena 15. muharrema 1287. godine (17. IV 1870).

U to vrijeme je u Banjalučkom kadiluku, po nagovoru mutesarrafa Banjalučkog sandžaka Ali Riza-paše, zasadeni stotinu i dvadeset hiljada čokota loze.

Da bi se spasila od prosjačenja i besposličenja tadašnja siromašna djeca i siročad u Bosanskom vilajetu, i da bi se podučila zanatima, podignuto je sirotište, nabavljena potrebna oprema i dovedeni nastavnici, te je zvanično otvoreno 6. safera 1287. godine (8. V 1870) i počelo se s prikupljanjem djece. Za rad navedenog sirotišta, prikupljeni su prihodi s druge strane. Ovdje je do ulaska austrijske vojske podučavano između pedesetero do šezdesetero djece.

Za upravnika sirotišta postavljen je nemaran čovjek, po imenu Hasan Hilmi-efendija. On je za kratko vrijeme upropastio više stotina hiljada novca, koji je stanovništvo dalo za njegovo izdržavanje. Zbog toga je smijenjen i postavljeni su drugi činovnici.

Ugledna sultanova majka udarila je temelj za izgradnju jedne džamije u kasabi Sjenici dana 26. rebiu-l-ewwela 1287. godine (26. VI 1870) i otpočelo se s gradnjom.

Dana 1. džumade-l-ula 1287. godine (30. VII 1870) smijenjen je tadašnji mutesarriif Travničkog sandžaka Hulusi-efendija, a namjesto njega postavljen je bivši mutesarriif sjedišta Prizrenskog vilajeta Kamil-efendija.

Francuska je najavila rat Pruskoj 15. rebiu-l-ahira 1287. godine (15. VII 1870), a 2. džumade-l-ula 1287. godine (31. VII 1870) i zvanično ga objavila. Francuska je pripremila devet stotina i sedamnaest hiljada pješaka i konjanika i hiljadu četiri stotine i šezdeset devet topova i sve to stavila u pripravnost, a Pruska je u savezu s Njemačkom pripremila devet stotina devedeset hiljada pješaka i konjanika i hiljadu četiri stotine devedeset dva topa. Na koncu, u velikoj bici kod tvrđave Sedab dana 6. džumade-l-ahira 1287. godine (2. IX 1870) francuska vojska je poražena. Francuski kralj Napoleon, koji se nalazio u toj tvrđavi sa osamdeset hiljada vojnika, predao se kralju Pruske.

U ovim borbama Prusi su uzeli od Francuza kao ratni plijen: stotinu zastava s plemićkim grbovima, hiljadu i tri stotine topova, stotinu pedeset i pet mitraljeza, a osim topova koje su zarobili u tvrđavama Sedanu i Mecu, uzeli su još dvije hiljade i pet

stotina tvrđavskih topova i pet stotina hiljada pušaka. Na kraju su zaključili mirovni ugovor prema kojem je određeno da Francuska, u kratkom roku, na ime ratne odštete, isplati Pruskoj pet milijardi franaka u novcu i da joj preda pokrajine Alzas i Loren. Vrijednost tih milijardi, računajući da svaki tovar teži stotinu oka, jeste dvanaest hiljada i pet stotina dukata - napoleona koje je Francuska za kratko vrijeme isplatila Pruskoj. U historiji se ne zna da je do sada bilo koja država platila nekoj drugoj državi na ime ratne odštete i deseti dio od ovoga iznosa.

Tadašnju ćupriju preko rijeke Drine, koja protječe kroz kasabu Goražde, u kadiluku Čajniče, sagradio je bivši valija Bosne hadži Mehmed-paša Kukavica. Kule te ćuprije su od tesanog kamena, a preko njih je velika ćuprija od drveta dužine dvije stotine i deset aršina. Njena drvena grada stara šezdeset godina je potpuno dotrajala, pa je obustavljen prelaz preko nje. Uzvodno od ćuprije putnici su prelazili čamcem, pa su tako podnosili velike teškoće, a uz to, kada bi nadošla rijeka Drina, saobraćaj bi bio potpuno obustavljen. Ovom prilikom hercegovački prvak Derviš-paša Čengić, koji je uvijek za dobrobit svoje domovine žrtvovao i život i imovinu, po čemu je bio poznat, počeo je, uz pomoć okolnog stanovništva da gradi navedenu ćupriju. On je sam snosio sve troškove potrebne za isplatu dunderskih nadnica i kupovinu željeza i eksera, a potrebnu drvenu gradu dalo je stanovništvo iz okolice. U roku od pedeset dana ćuprija je dovršena i u utorak 3. džumade-l-ahira 1287. godine (31. VIII 1870) preko nje su počeli prelaziti putnici. Gore spomenuti paša je na ime troškova potrošio četrdeset i pet hiljada groša.

Iz tabelarnog pregleda vilajetskog obračuna vidi se da je zakupnina poreza - desetine sa erazi-mirije iz svih sedam sandžaka, sa područja Bosanskog vilajeta za 1286. godinu (1869/70), predata putem nadmetanja, iznosila ukupno: dvije stotine četrdeset četiri tovara - dvije hiljade dvije stotine sedamdeset i sedam groša.

Vodeni bent Gazi Isa-begovih vakufskih mlinova u gradu Sarajevu, izgrađen od kamena, potpuno je porušen od nabujale Miljacke 5. šewwala 1287. godine (29. XII 1870).

Izvršavajući visoku iradu kojom je naređeno da se svim za-
imima i timarnicima u Bosanskom vilajetu, pošto su zaslužili
sultanovu milost, isplate sva njihova nagomilana potraživanja
timarskih naknada iz carske blagajne, u Sarajevu je počela ispla-
ta iz vilajetske blagajne 21. zu-l-hidždžeta 1287. godine (14. III
1870).

U to vrijeme smijenjen je tadašnji mutesararif Banjalučkog
sandžaka Ali Riza-paša i na njegovo mjesto postavljen je mute-
sarrif Travničkog sandžaka Kamil-beg, a na njegovo mjesto
postavljen je gore spomenuti Ali Riza-paša.

Tada je smijenjen bosanski valija Safvet-paša, a namjesto njega
je, po drugi put, postavljen Akif Mehmed-paša.

AKIF MEHMED-PAŠA

drugi put

6. safer 1288. godine (27. IV 1871)

(Od 23. džumade-l-ahira 1288. godine (10. IX 1871) veliki vezir Mehmed Nedim-paša. Navedeni je sin bagdadskog valije Nedžib-paše. On je, dok je bio u zvanju mušira, postao prvi savjetnik velikog vezira i ministar tužilaštva. Smijenjen.)

Spomenuti Akif Mehmed-paša došao je u Sarajevo u srijedu 6. safera 1288. godine (27. IV 1871).

Pošto je spomenuti valija odlučio izvršiti obilazak vilajeta, odredio je za svoga kajmekama Ali Hajdar-efendiju, sudskog mufettiša i u ponedjeljak 20. džumade-l-ula 1288. godine (6. VIII 1871) pošao je iz Sarajeva, pa kada je obišao sandžake Travnik, Banju Luku i Bihać i završio potrebne poslove, dana 1. redžeba 1288. godine (16. IX 1871) vratio se u Sarajevo.

Uoči nedjelje 24. džumade-l-ula 1288. godine (10. VIII 1871) izbio je požar u kasabi Donjoj Tuzli, u kome je izgorjelo: dvije stotine devedeset šest dućana, trinaest magaza, jedan mekteb, pet hanova, dvanaest kafana, jedna džamija i jedna medresa.

Spomenuti valija Akif Mehmed-paša je smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen je Mehmed Asim-paša. Taj Akif Mehmed-paša bio je valija Bosne jedan dan manje od šest mjeseci.^{*364, *365, *366,}

^{*367}

^{*364} TARIH O DOLASKU NA POLOŽAJ ŠEJHU-L-ISLAMA MUHTAR MULA-BEGA

*U sreći blagostanje Carstva i vjere se obnovi
Uzvišeni Stvoritelj, koji sve daje, pruži svoje milosti
Je li moguće da pero opiše savršenstva i vrline
Imenjaka Ahmeda Muhtar Mula-beg-efendije
Kada bi udostojen šejhu-l-islamskom časti
Uz njega se pokajale mnogi grješnici*

*Neka mu služi kao osnaženje časni Šerijat Muhammeda
I neka mu ime Vječnoživi bude uputa
Fadil napisa tarih o njegovom dolasku na položaj muftije:
"Neka ga Istinski uputi - Mula-beg sretno posta muftija".
Godine 1288. (1871/72)*

TARIH O DOLASKU NA ŠEJHU-L-ISLAMSKI POLOŽAJ AHMED MUHTAR MULA-BEGA

*Ahmed Muhtar-beg, imenjak Ponosa svijeta
Zaslužno postiže zvanje šejhu-l-islama
Tragao sam za punim tarihom kroz Durr-i Muhtar:
"Ukrasiše se vrata šejhu-l-islamska - dode ovaj muftija."
Godine 1288. (1871/72)*

*** 365 DRUGI TARIH O DOLASKU NA ŠEJHU-L-ISLAMSKI POLOŽAJ AHMED MUHTAR MULA-BEGA**

*Taj odabranik vjere posta šejhu-l-islam narodu
Sluge ahmedovskog Šerijata rekoše nek' je Bogu hvala
Fadil napisa puni tarih i reče Bogu hvala:
"Obnovi se položaj šejhu-l-islama zaslužnom osobom Bogu hvala."
Godine 1288. (1871/72)*

*** 366 TARIH KOJI JE SPJEVAO FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ**

*Taj dvorac visoki, centar Šerijata je postao
A nekada je sastajalište vinopija bio:
Pravedni šah ferman je izdao, a ja sam tarih izrekao:
"Sada ovo mjesto - muftiluk, prebivalište Meki-zadea je postalo."*

*** 367** Kada je umro Abdi-aga Ablaković, sin Mehmed-age iz mahale Ivlakovali hadži Mehmeda u Sarajevu, iza sebe je ostavio odrasle sinove: Mehmed-efendiju i Muhamed-efendiju. Umro je 17. safera 1288. godine (8. V 1871), a pokopan na mezarju Alifakovac u Sarajevu.

MEHMED ASIM-PAŠA

29. džumade-l-ahira 1288. godine (10. IX 1871)

(Od 25. džumade-l-ula 1289. godine (31. VII 1872) veliki vezir Mithat-paša.

Navedeni je sin hadži Ešref-efendije, visokog činovnika Ureda za carske vakufe. Smijenjen.)

Spomenuti valija je porijeklom iz Istanbula. Iako je postavljen za valiju Bosne navedenog datuma, došao je u Sarajevo tek 6. ša'bana 1288. godine (21. X 1871).

Prvog ramazana 1288. godine (14. XI 1871) završena je gradnja jedne časne džamije u kasabi Nikšiću, koja je građena na osnovu carske irade i otvorena za obavljanje namaza.

Visokom iradom od 5. ramazana 1288. godine (18. XI 1871) ukinut je mutesarrifluk sjedišta vilajeta, obračunski ured sandžaka i pomoćna administrativna uprava vilajeta.

Tadašnji mutesarrif sjedišta vilajeta Hakki-paša postavljen je za mutesarriфа Bihačkog sandžaka, a mutesarrif Bihačkog sandžaka Salih-paša ostao je neraspoređen i nakon dužeg boravka u Sarajevu, postavljen je za načelnika gradske uprave Sarajeva.

Mutesarriф Novopazarskog sandžaka Huršid-paša je smijenjen, a na njegovo mjesto postavljen je 1. muharrema 1289. godine (11. III 1872) Fehim-paša.

U to vrijeme podudario se početak arapske nove godine sa početkom rumi (istočne crkve) nove godine. Prema starom računanju, ono što bi ostalo viška u jednoj rumi godini, da bi se moglo ravnati prema arapskoj godini, taj vremenski višak se dodavao na rumi godinu. No, pošto je Osmansko carstvo u to vrijeme imalo poslovne odnose i obaveze sa evropskim državama, pa da se ne bi rumiska godina krnjila, odustalo se od dodavanja toga viška, pa se ostalo kod rumi godine onakve kakva i jeste, i to su nazvali finansijsko datiranje.

Našlo se za shodno da se ukratko objasni kako se došlo do tog usklađivanja.

Prvo, najsjajnija zvijezda, koja zrači svjetlost više nego ikoja druga, obasjava cijeli svijet, od koje zavise noći, dani, mjeseci i uopće sve što postoji - zove se Sunce. Njenih dvanaest sazviježda, krećući se svojim putanjama, obidu oko nje i okrenu se za tri stotine šezdeset i pet dana, pet sati, četrdeset devet minuta. Ovo se zove Sunčeva godina ili potpuna godina. Na ovaj način se svake tri godine uzimaju po tri stotine šezdeset pet dana. Ostatak od pet sati i četrdeset devet minuta, koji, po prilici, svake četvrte godine iznosi koliko jedan dan, zove se prestupni dan i on se dodaje četvrtoj godini, pa se ta godina računa sa tri stotine šezdeset i šest dana. Ta se godina još zove prestupna i u nju se uračunava i onaj preostali dan.

One četrdeset i četiri minute, koje su nedostajale za sto trideset i jednu godinu, iznose po jedan dan, pa bi se svake sto trideset i dvije godine, prema tome pravilu, morao prestupnoj godini dodavati dan više. Međutim, on se izostavlja i donesen je zaključak da se sunčeva godina obračunava kao što je naprijed navedeno.

Osim lunarne godine, vršilo se usklađivanje i datiranje sa sunčevom godinom. Naprimjer, u seldžučkoj državi od četristo sedamdeset prve hidžretske godine oni su stalno početak svoje godine uzimali od početka Sunčeve godine, to jest računali su je od onoga časa kada Sunce obasja sazviježde Ovan. Pošto je Sunčeva godina sa svojih dvanaest sazviježda imala trideset stepeni, ta se godina sastojala od dvanaest mjeseci, sa po trideset dana. Svake godine dodavali su po pet ili šest dana, koliko je već bilo potrebno do početka Sunčeve godine. Te dane su oni zvali "ejjami musterrika" (ukradeni dani).

Evropljani su se uvijek držali obračuna Sunčeve godine, kao što je naprijed spomenuto. Prestupni dan dodavali su na kraju februara.

I Bizantinci su svake četvrte godine na februar dodavali taj prestupni dan. Pošto nisu odustajali od toga pravila, što je nji-

hova era išla dalje, to je sve više zaostajala. Tako je 1813. godine po Isau, a.s., iznosila punih dvanaest dana razlike između ove dvije kršćanske godine. Pošto će 1945. godine rumijska godina zaostajati za još jedan dan, to će ta razlika među njima iznositi trinaest dana. Jer, na početku Hidžretske ere, početak Sunčeve godine, koji se zove "Nevroz sultan" podudara se sa katoličkim martom kao i danas, s tim što je bilo dvadeset prvog marta, a rumi je padao osamnaestog marta. U to doba, razlika između ta dva računanja godine iznosila je tri dana. A danas, početak proljeća (Nevroz sultan) pada na dvadeset prvi mart, po evropskom računanju, a po bizantijskom računanju je devetog marta. Dok spomenuta kršćanska era dode do 1945. godine rumi era past će na osmi mart.

Iako su Jevreji računali svoju jevrejsku eru prema Mjesečevoj godini, ravnali su se prema Sunčevoj godini. U suštini, početak ovog računanja je stepen u kojem se Sunce okrene prema sazviježdu Vaga, a prvi dani i mjeseci prema lunarnom računanju nikada se nisu podudarali sa naprijed spomenutim stepenom. Na koncu navedenog stupnja otišli su za preko petnaest dana naprijed i postalo im je pravilo da se ne vraćaju, pa su to uzeli za početak godine. Na taj način, na svaku treću godinu, a ponekad i na drugu, kada se napravi obračun od devet godina, na sedam godina se dodaje još po jedan lunarni mjesec, pa se te godine sastoje od po trinaest mjeseci. Ti prestupni mjeseci nazvani su "Va-adar". Tako su Jevreji svoju eru, po navedenom pravilu, uskladili za stalno sa Sunčevom godinom. A po godinu-dvije i odustaju, pa opet su, pridržavajući se prestupnih mjeseci, uvijek usklađivali svoju eru Sunčevoj godini.

Kada je riječ o Mjesečevoj godini, pošto je nebesko tijelo koje se nazivalo "Žuta zvijezda" dobilo ime Mjesec, i pošto se brzo kreće, svojim srednjim kretanjem prođe dvanaest sazviježda za dvadeset sedam dana, sedam sati, četrdeset i tri minute, pet sekundi i dvadeset sedam terci. Na taj način Mjesec, sa mjesta gdje se nađe zajedno sa Suncem, u tom času, opet dode na isti stupanj i minutu. Ali, za to vrijeme Sunce se kreće svojom vlastitom pu-

tanjom i do stepena i minute na koji Mjesec stigne i kada se po drugi puta nađe na istom stepenu i minuti sa Suncem prođu još dva dana, pet sati, pedeset i osam sekundi i dvadeset i osam terci. Za ovo vrijeme dođe na period kruženja dvadeset devet dana, dvadeset dva sata, četrdeset četiri minute, tri sekunde i pet terci.

Kretanje ovih dvaju nebeskih tijela slično je kretanju kazaljki na satu. Kada bi se velika i mala kazaljka na satu, naprimjer, poklopile u dvanaest sati, velika kazaljka bi kretanjem za šezdeset minuta napravila krug na satu i opet bi došla na dvanaest, a mala kazaljka za to vrijeme došla bi do brojke jedan, i dok se ponovo poklope velika i mala kazaljka prođe još pet minuta, dvadeset i sedam sekundi i dvadeset terci. Kada se ovo vrijeme doda onome iz spomenutog kretanja, to je dužina vremena od šezdeset pet minuta, dvadeset i sedam sekundi i dvadeset terci. Kada se ovo vrijeme doda onome iz spomenutog kretanja, to je dužina vremena od šezdeset pet minuta, dvadeset sedam sekundi i dvadeset terci, koje prođu od prvog poklapanja velike i male kazaljke do drugog poklapanja.

U svome kretanju nebesko tijelo - Mjesec ostvari za to vrijeme dvanaest obrtaja i, kada to prođe, onda se namiri Mjesečeva godina od trista pedeset i četiri dana, osam sati, četrdeset osam minuta i četrdeset sekundi. Kada se tako računa, između Mjesečeve i Sunčeve godine, pojavljuje se razlika od deset dana, dvadeset i jedan sat i trinaest sekundi. Na taj način, Mjesečeva godina je kraća od Sunčeve godine, i od tih razlika koje se pojavljuju, javlja se po dva puta u trideset četiri, a jedan put u trideset tri godine po jedna Mjesečeva godina više. Prvi islamski učenjaci iz kur'anskog teksta: "Trista godina i još devet..." tumače navedenu razliku i objašnjavaju da je u tri stotine sunčevih godina tri stotine devet lunarnih godina.

Od početka Hidžretske ere pa do 363. godine (973/74) sve islamske države u svom poslu su se pridržavale Mjesečeve godine. Ali, nakon trideset četiri ili trideset tri Mjesečeve godine gubio se jednogodišnji prihod od ušura sa obradive zemlje. Da

bi se to izbjeglo, za vrijeme abasidskog halife Taji Billaha, koji je te godine došao na prijesto, dobrovoljno su se sastali svi učenjaci i mudraci pa su zaključili i složili se da uzmu i Sunčevu godinu i da se po njoj ravnaju; hidžretskim godinama su dali vrijednost Sunčevih godina. Godina koja bi se nakupila u svake trideset četiri ili trideset tri lunarne godine, u odnosu na hidžretsku lunarnu godinu, dodavala se u Sunčevoj godini, pa se uobičajilo da se ona naziva prestupna godina. Prešlo se i na upotrebu mjeseca prema rumi kalendaru. Pošto je mjesec mart bio najbliži početku Sunčeve godine, taj mjesec su uzeli za početak godine. Od tada pa do danas, u godinama u kojima se približava početak mjeseca muharrema početku mjeseca marta, dodavala se po jedna prestupna godina na Sunčevu godinu, pa je tako ova 1289. godina po hidžri (1872/73) bila prestupna, a godina 1288. (1871/72) Sunčeve godine, koja je slijedila iza 1287. godine (1870/71) Sunčeve, nije se mogla pribrojiti, nego je bilo potrebno pridodati Sunčevu godinu 1289-oj hidžretskoj godini. Međutim, kao što je gore izloženo, napušteno je dodavanje prestupne godine na Sunčevu godinu, pa je Sunčeva godina ostala kakva jeste i dat joj je naziv "finansijska godina".

Carski serjaver Ibrahim-paša, po lijepoj zamisli moćnoga vladara, bio je u mjestima gdje se nalazi osmanska armija da izvrši smotru postrojene vojske i svega što joj je potrebno za odmor, pa je zadužen da obide sjedišta druge i treće armije, kao i položaje koji su pod njihovom komandom. Kada je to izvršio, vratio se preko Brčkog i 11. džumade-l-ahira 1289. godine (6. VIII 1872) stigao je u Sarajevo. Pošto je tu obavio smotre, dana 23. džumade-l-ahira 1289. godine (28. VIII 1872) stigao je u Mostar.

U gradu Sarajevu kupljena je jedna parcela bostana, koju je uvakufio subaša hadži Mehmed za časnu džamiju Abdulhalife, a koja se nalazi uz Musallu, i to za tri stotine hiljada groša, koji su skupljeni kao dobrovoljni prilog od stanovništva i škole Mektebi-idadijje. U ponedjeljak 16. džumade-l-ula 1289. godine (22. VII 1872) uz prisustvo vali-paše (Mehmed Asim-paše), komandanta vojske Ahmed Hamdi-paše i ostalih uglednika vilajeta za-

klani su kurban, udaren temelj i otpočela je izgradnja. U utorak 15. ša'bana 1290. godine (8. X 1873) završena je izgradnja.

Tada je smijenjen valija vilajeta Mehmed Asim-paša, pa kada je namjesto njega postavljen Mehmed Rašid-paša, dotadašnji valija Mehmed Asim-paša samo na nekoliko sati prije nego što je došao njegov nasljednik, u četvrtak 18. džumade-l-ahira 1289. godine (23. VIII 1872) krenuo je iz Sarajeva za Istanbul. Uglednici vilajeta su ga pratili do Ilidže.^{*368}

^{*368} Hasan-beg, mutesarriif Hercegovine, kasnije je postao Hasan-paša.

On je rođen 1242. godine (1826/27) u Skadru. Po carskoj milosti je 1262. godine (1845/46) unaprijeđen u drugi stepen mirimiranske časti i postavljen za visokog administrativnog činovnika u Ministarstvu vanjskih poslova.

Godine 1278. (1861/62) bio je mutesarriif Midilli, 1280. godine (1863/64) na Rodosu, a 1282. godine (1865/66) mutesarriif Bige. Te godine imenovan je za mutesarriifa Varne, 1284. godine (1867/68) postao je mutesarriif Kutahije, 1288. godine (1871/72) Izmiru, a 1289. godine (1872/73) Nigde, ali prije nego je otišao u Nigde, premješten je za mutesarriifa Hercegovine 1291. godine (1874/75) postao je mutesarriif Plovdiva, a 1292. godine (1875/76) premješten je za mutesarriifa sandžaka Mamuretu-l-Aziz.

Mjeseca zu-l-hidždžeta 1292. godine (29. XII 1875 - 27. I 1876) postao je valija vilajeta Van u časti vezira, a 1300. godine (1882/83) razriješen je te dužnosti i došao je u Istanbul. Kasnije, godine 1302. (1884/85) postao je valija Soluna, u muharremu 1304. godine (30. IX - 29. X 1886) postavljen je za člana Komisije za saobraćaj, a u muharremu 1305. godine (19. IX - 18. X 1887) za valiju Halepa. Nakon dvije godine provedene na toj dužnosti, u mjesecu redžebu 1307. godine (21. II - 22. III 1890) razriješen je, pa je u zu-l-hidždžetu 1311. godine (5. VI - 4. VII 1894) ponovo postavljen za valiju u Halepu, a u džumade-l-ula 1312. godine (31. X - 29. XI 1895) razriješen je dužnosti i došao je u Istanbul. Umro je vjerovatno 1315. godine (1897/98).

MEHMED RAŠID-PAŠA

18. džumade-l-ahira 1289. godine (23. VIII 1872)

(Veliki vezir: Midhat-paša*. Na položaju bio osamdeset i jedan dan.)

Kada je stigla vijest da spomenuti valija dolazi u Sarajevo 18. džumade-l-ahira 1289. godine (23. VIII 1872), toga dana je komandant bosanske vojske Ahmed Hamdi-paša sa odgovornim ljudima vilajeta izišao na doček van grada, do Lipa. Kada su izrazili dobrodošlicu, on se sa svojom pratnjom uputio prema konaku.

Mutesarrif Hercegovačkog sandžaka Abdunafi-efendija smijenjen je 29. džumade-l-ahira 1289. godine (3. IX 1872), a namjesto njega postavljen je Skadranin Hasan-beg Bušatlija. Gore spomenuti Hasan-beg došao je u Mostar 7. redžeba te godine (10. X 1872) i preuzeo dužnost. Navedeni je brat umrlog Mehmed-paše, ranijeg mutesarrafa sandžaka.

U to vrijeme hadži Mehmed-aga Merdan, viđeni stanovnik kasabe Kreševo, Fojničkog kadiluka, u Sarajevskom sandžaku, kopajući željeznu rudu, na dubini od sto i četiri aršina našao je jednu crnu stijenu, oko dvije oke tešku. Kada je iznesena vani i razbijena, u njoj je nađena jedna mala žaba. Nakon što je izvadena iz kamena, živjela je još oko dvije minute i uginula.

Tadašnji istaknuti vlasnik neslužbenog lista pod nazivom "Gulšeni saraj" (Sarajevski cvjetnik), koji je izlazio u Sarajevu gdje je i štampan, Bjelopoljac Mehmed Šakir-efendija Kurtćehajić, bolovao je oko šest mjeseci na nogama a nekoliko mjeseci u postelji. Na koncu je otišao u Beč da se liječi, ali kako ni tamo nije bilo lijeka, umro je sredinom redžeba 1289. godine (14. - 23. IX 1872). Bio je oženjen, ali nije iza sebe ostavio djece.

Na zemljište zvano Lipova, na području kadiluka Kolašin, u Novopazarskom sandžaku, susjedni Crnogorci su tu i tamo upa-

* U prethodnom poglavlju se spominje kao Mithat-paša. (Napomena priređivača)

dali i tako stalno izazivali svadu. Da bi zemlju nadgledali i da bi ujedno bio zaveden mir sa obje strane, donesena je odluka da se na toj zemlji, s ove strane granice, izgrade dvije karaule u koje će se moći smjestiti jedan buljuk vojske. Kada su na dan 5. ša'bana 1289. godine (8. X 1872) krenuli radnici i vojnici određeni za izgradnju zgrada na tom mjestu, Crnogorci su, prešavši granicu, otvorili pušcanu vatru na njih, a onda su opkolili i kasabu Kolašin, pa su i na nju otvorili pušcanu vatru. Naravno, i carska vojska se suprotstavila. I kada je poginulo s obje strane po desetak ljudi, Crnogorci su se poslije okršaja povukli i sukob je prekinut.

Odmah je poslan od Vilajetske uprave starješini brdana poseban izaslanik sa zahtjevom da se Crnogorci, koji su se usudili učiniti ovu nepodopštinu, strogo kazne. Nakon toga, u tom kraju više nije bilo nemira.

Dana 12. ša'bana 1289. godine (15. X 1872) stigao je u Sarajevo Abdulah-paša, koji je postavljen za starješinu bosanske vojske.

Tih dana je klima bila vrlo blaga, dani su bili lijepi, kao da su ljetni, pa su stabla voća, pošto su dala prvi plod, po drugi puta cvjetala. Tako je u bašci Mula Torbe Saliha, stanara Čoban mahale, u Sarajevu, iza tog drugog cvjetanja jabukovo stablo dalo plod, koji je ponovo dospio 12. ša'bana 1289. godine (15. X 1872). Te prispjele jabuke se nisu ni po čemu razlikovale od prvog roda, čak im je ukus bio dobar.

Uvažena je molba valije vilajeta Mehmed Rašid-paše kojom je tražio da se razriješi dužnosti na položaju valije Bosne zbog bolesti koja ga je zadesila. Zbog toga je Bosanski vilajet predat na upravu Mustafa Murteza-paši, bivšem muširu zaptije. Spomenuti Mehmed Rašid-paša je u četvrtak, 28. ša'bana 1289. godine (31. X 1872) krenuo iz Sarajeva za Istanbul.³⁶⁹

³⁶⁹ BIOGRAFIJA IFET ABDUNAFI-EFENDIJE, koji je razriješen dužnosti sandžak-bega Hercegovačkog sandžaka.

Ifet Abdunafi-efendija, sin Ramadana, potomak je hadži Mehmed Seid-efendije, muftije Adane.

MUSTAFA ASIM-PAŠA

6. ramazan 1289. godine (7. XI 1872)

(Od sredine mjeseca ša'bane 1289. godine (14. - 23. X 1872) veliki vezir Muterdžim Mehmed Rušdi-paša, po treći put.

Od sredine zu-l-hidždžeta 1289. godine (9. - 18. II 1873) veliki vezir Ahmed Esad-paša. On je sa otoka Sakiza (Hios?). Na položaju se zadržao šezdeset jedan dan. Smijenjen.

Od sredine safera 1290. godine (9. - 18. IV 1873) veliki vezir Sirvanli Mehmed Rušdi-paša. Navedeni je bio glasovit učenjak. Sin je Ismail-efendije, muršida tarikata halidijja. Smijenjen.

Od godine 1290. (1873/74) veliki vezir Husein Avni-paša. Navedeni je rodom iz Sparte. Istakao se u uređivanju godišnjaka i vojnih uredbi, te u nabavci novog oružja. Smijenjen.)

Učeci i napredujući postao je profesor, pa je kasnije promijenio poziv i 1260. godine (1844) došao u Istanbul za upravnika zaostalih potraživanja sa arazi-mirijje i vakufskih zemljišta. Godine 1261. (1845) postao je upravnik prihoda trećeg stepena u Adani, godine 1264. (1847/48) bio je na dužnosti predsjednika Velikog vijeća u Halepu, a potom defterdar. Godine 1269. (1852/53) postao je defterdar Harputa, godine 1272. (1855/56) bio je istražni činovnik u Trapezunu, a kasnije je bio zadužen za ubiranje poreza na otocima Sredozemnog mora. Godine 1280. (1863/64) bio je defterdar Bagdada. Nakon što je tamo smijenjen godine 1286. (1869/70) bio je mutesarrif grada Sarajeva, a godine 1287. (1870/71) postao je mutesarrif Hercegovačkog sandžaka. Pošto je i tu smijenjen 1290. godine (1873/74) bio je mutesarrif Resma, a 1293. godine (1876) postao je samostalni mutesarrif. Godine 1295. (1878) bio je valija Mosula, a 1296. godine (1878/79) postao je valija Mamuretu-l-Aziza.

Pošto je smijenjen u mjesecu saferu 1300. godine (12. XII 1882 - 9. I 1883) unaprijeđen je u viši stepen. Godine 1305. (1887/88) bio je predsjednik Komisije za izbor činovnika. Sredinom zu-l-hidždžeta 1308. godine (18. - 28. VII 1891) umro je prilikom obavljanja hadža. Ukopan je u Taifu. Bio je učen, principijelan, visoko moralan i skroman. Bio je pjesnik. Njegova pisana djela su: opširan komentar *Mizanu-l-Burhani*, *Izbor najljepših misli iz Hadisa*, tesavvufsko djelo *Seyr-i Sulğk*, *Nafiu-l-Asar*, *Izbor iz Kušejrijje*, *Mali Divan poezije*. Imao je sina Mahmud Nuruddin-efendiju.

(*Tezkiretu-l-Hatimeti-l-Eš'âr i Sidžil-i Osmânî*)

Iako je spomenuti paša postavljen za valiju Bosne s tim što mu je dato zapovjedništvo nad bosanskom vojskom još 7. ša'bana 1289. godine (10. X 1872) on je stigao u Sarajevo tek 6. ramazana te godine (7. XI 1872). Kada se saznalo kada će doći, svi vojni zapovjednici i prvaci vilajeta izišli su na doček do Ilidže da mu izraze dobrodošlicu, i on je navedenog dana došao u Sarajevo sa svojom uglednom pratnjom.

Pošto je spomenuti paša ostao u sjedištu vilajeta - Sarajevu, pet dana, i pošto je riješio neke važne stvari, ne obazirući se na teškoće putovanja, krenuo je iz Sarajeva u četvrtak 12. ramazana (13. XI 1872) u Novopazarski sandžak da tamo lično riješi neke značajne vojne i državne poslove, a do svog dolaska opunomoćio je za vojne poslove predsjednika vojnog vijeća Abdullah-pašu, a vilajetskog defterdara Hakki-efendiju za ostale državne poslove. Pošto je spomenuti valija sredio poslove u tim krajevima, vratio se u Sarajevo u četvrtak 27. ramazana (28. XI 1872).

Po carskoj iradi, telegrafski je naredeno da se u Istanbul uputi jedan tabor regularne vojske sačinjen od hrabrih Bosanaca, da se pokažu carskom veličanstvu, a potom da se vrate.

Za prijevoz do Istanbula poslana je carska lada zvana "Asir" u luku Klek. Pod komandom miralaja Ismet-bega i binbaše Ahmed-efendije, na dan 20. ramazana 1289. godine (21. XI 1872) vojnici i oficiri prvog alaja, iz prvog tabora, krenuli su iz Sarajeva u luku Klek. Pred stanovništvom koje se sabralo na ispraćaj, Mustafa Hilmi-efendija, muftija grada, proučio je dovu. Kada su ti vojnici, prevaljujući konak po konak, stigli u luku Klek, ukrcali su se na pripremljenu lađu i 12. šewwala 1289. godine (13. XII 1872) došli u Istanbul. U petak 19. šewwala 1289. godine (20. XII 1872) dok su stajali na počasnom mjestu pri ceremoniji odlaska sultana na džuma-namaz, postrojeni u redove, uzvišeni sultan izvršio je smotru. Naredio je da se daruju po zaslugi: miralaj navedenog tabora Ismet-beg odlikovan je ordenom "Medžidije" četvrtog stepena. Svi pripadnici toga alaja su nagrađeni sa po dvije lire, a oficiri alaja, po carskoj milosti, po dvije mjesečne plaće.

Onoga dana kada je ta vojska stigla u Istanbul, ukazali su joj posebnu čast, pa su je dočekala dva mušira carske garde - dva mlada princa Jusuf Izuddin i Mahmud Dželaluddin. Njih dvojica su ih ljubazno primili i oficire i vojnike obilato ugostili. Ta vojska je smještena u carsku kamenu kasarnu. Za sve vrijeme boravka, vojska je u Istanbulu svakog petka izlazila na službeni selamluk. Pošto je iskazana carska milost svakom oficiru i vojniku, prema njihovim položajima, carskim fermanom je naredeno da se vrate u svoju domovinu; taj vojni tabor ispraćen je uz najveće počasti, pa se ukrcao na posebno određenu lađu zvanu "Talia" na pristaništu carske mornarice i 12. safera 1290. godine (11. IV 1873) stigao je u luku Dubrovnik. Sutradan su došli u kasabu Trebinje i pošto su se tu odmorili tri dana, odatle su krenuli u ponedjeljak 23. safera 1290. godine (22. IV 1873) u Sarajevo.

Spomenuti valija Mustafa Asim-paša pošao je iz Sarajeva u Mostar 22. šewwala 1289. godine (21. XII 1872) da sredi neka važna vojna i državna pitanja i da izvidi kakvo je opće stanje u tom sandžaku. Do svoga povratka, i sada kao i ranije, opunomoćio je Abdullah-pašu i defterdara Hakki-efendiju. Pošto je u tim krajevima uredio sve ono što je bilo potrebno, vratio se u Sarajevo 17. zu-l-ka'deta 1290. godine (6. I 1874).

Željeznička pruga koja je građena od Banje Luke do Dobrljina, na austrijskoj granici, završena je u petak 18. zu-l-ka'deta 1289. godine (17. I 1873). Poslije službenog otvorenja, banjalučki mutesararif Kamil-beg, zapovjednici i istaknuti građani, ukrkali su se u vagone i krenuli, bez zadržavanja, od Banje Luke do Dobrljina i prešli taj put za dva sata i pedeset dvije minute, te nakon kratkog odmora, ponovo se za isto vrijeme vratili u Banju Luku.

Dotadašnji mutesararif Novopazarskog sandžaka Fehim-paša smijenjen je 27. zu-l-hidždžeta 1289. godine (25. II 1873) i postavljen za mutesararifa sandžaka Plovdiv, a na dužnost u Novopazarski sandžak postavljen je Abdulhamid-paša, mutesararif Plovdiva.

Ranije spomenuti alaj prvog tabora bosanske vojske išao je u Istanbul sultanu na smotru, i čim se vratio telegrafski je od seraskera određeno da iz bosanskog drugog alaja pošalje jedan tabor u Carigrad na smotru, kako je zahtijevano carskom iradom. Dosljedno tome, pripremljen je drugi tabor, drugog alaja, pa je vojnicima i njihovim oficirima naredeno da preko Dubrovnika idu za Istanbul i 9. safera (8. IV 1873), u ponedjeljak, krenuli su iz Sarajeva. Spomenuti tabor je stigao u Dubrovnik u subotu 21. safera (20. IV 1873), a odatle se ukrcao na carsku lađu zvanu "Talia", koja je čekala. U ponedjeljak 1. rebiu-l-ewwela 1290. godine (29. IV 1873) stigli su u Istanbul, pa su ih tamo dočekali komandant carske vojske i dva vojna orkestra, mušir specijalne carske vojske, princ Jusuf-efendija, a za njim serasker Husein Avni-paša, te bivši komandant Bosne Ahmed Hamdi-paša. Navedeni su tabor smjestili u spomenutu carsku kasarnu "Medžidije".

I oni su isto tako svakog petka, bili na ceremoniji ispraćaja sultana na džuma-namaz, pa su i ti oficiri i vojnici, svaki prema svome položaju, nagrađeni od cara.

U vezi s visokim carskim fermanom, da se taj tabor vrati u svoj zavičaj, navedeni drugi tabor se u četvrtak 19. redžeba 1290. godine (30. VIII 1873), u prisustvu princa Jusufa Izuddina, mušira carske garde i princa Mahmuda Dželaluddina, zapovjednika ratne mornarice, te serasker-paše, dok je glazba svirala, ukrcao u vojnom pristaništu, na posebno određenu carsku lađu zvanu "Babil". Pošto su se ukrcali, pri samom polasku, uglas su nekoliko puta uzviknuli: "Živio nam sultan", i tako napustili Istanbul. Zdravi i veseli iskricali su se u dubrovačkoj luci, a potom su preko Trebinja stigli u Mostar.

Novoiimenovani komandant grada Sarajeva ferik Tahir-paša stigao je u Sarajevo 13. safera 1290. godine (12. IV 1873).

Iz Sarajeva je krenuo 12. džumade-l-ula 1290. godine (8. VII 1873) preko Travnika za Banju Luku i Gradišku valija i komandant vilajeta Mustafa Asim-paša da nešto ispita, a za vođenje državnih poslova opunomoćio je spomenutog Tahir-pašu.

Ovom prilikom zadatak navedenog valije bio je da otkrije trag organizirane družine i njena skrovišta, koja je išla za tim da izazove bunu i nered u Bosanskom vilajetu. Nekoliko buntovnika je pod stražom poslao u Sarajevo, a on se vratio 28. ša'bana 1290. godine (21. X 1873).

Na dan 6. rebiu-l-ahira 1290. godine (3. VI 1873) stigao je u Sarajevo Omer Fehmi-efendija, koji je postavljen za predsjednika pravnog vijeća Divana Bosanskog vilajeta.

Dotadašnji miriliva konjaničke carske vojske u Bijeljini Ahmed-paša, premješten je na službu u Novi Šeher 2. redžeba 1290. godine (26. VIII 1873).

U to vrijeme su četiri buntovnika iz Gradiške, koji su pobjegli na austrijsko područje, otišli u Beč, pa su se tamo žalili na postupak Dvora, jer su oni, tobože, narodni zastupnici.

Dana 13. ramazana 1290. godine (4. XI 1873) za mutesarrifa Travničkog sandžaka postavljen je Rizvan-paša, a za mutesarrifa Bihačkog sandžaka postavljen je mutesarrif Banjalučkog sandžaka.

Abdulah-paša, predsjednik Vojnog vijeća Vilajeta, koji se nalazio sa specijalnom grupom zapovjednika u Zvorničkom sandžaku, pozvan je privremeno u sjedište vilajeta, pa je koncem ramazana stigao (12. - 21. XI 1873) u Sarajevo.

Mustafa Asim-paša, dotadašnji valija i vojni komandant, smijenjen je sa položaja valije Bosne a postavljen za člana Državnog savjeta. Namjesto njega je, po treći put, postavljen na položaj bosanskog valije Mehmed Akif-paša.^{*370, *371, *372, *373}

*370 PRIJEPIS BUJURULDIJE

"Neka sela, čija su imena poznata, koja se nalaze u kadilucima: Travniku, Tešnju i Maglaju, udaljena su od tih mjesta, a blizu su kadiluku Žepče, koje se nanovo uspostavlja i ima oko hiljadu kuća. Budući da su spomenuta sela zamolila da se odvoje od tih kadiluka i pripoje kadiluku Žepče, vilajetska uprava, s obzirom na potrebe vilajeta, treba sačiniti karte koje će pokazati udaljenost ovih sela od kadiluka Žepče. Uz to, napraviti poseban uvid u svakom selu i utvrditi kod naroda kojoj se strani želi pripojiti i njihova mišljenja potvrđena muhurom dostaviti. U tu svrhu, prema odluci vilajetskog vijeća, određuje se i upućuju u taj kraj ugledni građani Sarajeva: hadži Mustafa-aga Hamamdžić sa Mehmed-efendijom, sekretarom ureda za mulkove i Sulejman-efendija, juzbaša tobdžija carske vojske. Da bi navedeni mogli ispuniti svoju dužnost, mjesni službenici to trebaju omogućiti i olakšati, pa se ova bujuruldija šalje sa Divana valije i komandanta Bosanskog vilajeta."

23. zu-l-hidždžeta 1289. godine (21. II 1873)

***371 PJESMA KOJU JE ISPJEVAO IBLIZOVIĆ ŠEJH SEJFUDDIN-EFENDIJA,
SIN HADŽI IBRAHIMOV IZ SARAJEVA U NARODU ZVANI EBULEJS-ZADE**

Bože! Vatra zbog rastanka s Tobom sažiže džigerice, bez Tebe
Zbog rastanka s Tobom, ova kućica srca gori i postaje oganj, bez Tebe
Zar bulbul, zaljubljen u ružu želi bašču i ružičnjake, bez Tebe
Dvorac Firdevs-raja meni postaje zindan, bez Tebe
Iskreni ašik - zaljubljen u Tvoju ljepotu, život daje za Tebe
Ako ne stignem do Tebe, gušiću se u plaču bez Tebe
Čemu ukrasna odjeća dervišu koji se nada da bude uz Tebe
Derviš odbacuje čohu i krunu, ostaje bez ičeg' kad je bez Tebe
Bože! Ako Sejjifi ne bude dato da se sjedini s Tobom
Ove suze krvave će teći - potop će nastati bez Tebe

***372 KASIDA KOJU JE ISPJEVAO SPOMENUTI
SEJFUDDIN-EFENDIJA O NAKŠIBENDIJSKOM ŠEJHU**

Elif - Allah Adema
Be - Temeljem ljudskog roda učini
Te - Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta, smilova mu se,
Se - Stekao je sevap
Džim - Ljepotu je vidio
Ha - Vodu života ispio
Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta
Hi - Bogu je blizak
Dal - On je kapija upute
Zel - Zagovornik grješnika
Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta
Ri - Pobožnjak je pravi
Ze - Stožer svog vremena
Sin - Sejjijev pir
Šin - Šah zagovora
Sat - Dostojan družine "Safa"
Dat - Prijatelj nemoćnika
Ti - Pir tarikata
Zi - Spašen je krivog puta
Ajn - Učeni
Gajn - Gaffarov miljenik
Fe - Bulbul ovog svijeta
Kaf - Katmer onog svijeta
Kef - Keramet mu svojstvo
Lam - Latifov miljenik
Mim - Muhammed mu ime
Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta
Nun - Nakšibendi mu drugo ime
Vav - Valija vilajeta
He - Carska kapija
Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta
La - Elif mu tevhid

Je - Kupa znanja

Ovo su riječi Bošnjaka

Sultan nakšibendija, mjesto mu u sedam dženneta

***373 PRIJEPIŠ BUJURULDIJE KOJU JE IZDAO BOSANSKI VALIJA DOK JE BORAVIO U GRADU BANJOJ LUCI**

"Ponosu plemenitih, uglednom Kamil-beg-efendiji, koji je ovaj puta postavljen na položaj mutesarrika Bosanskohercegovačkog sandžaka drugog stepena; kadiji i muftiji spomenutog sandžaka, neka mu se znanje uveća, uzoru sličnih i ravnih članovima vijeća, uglednim građanima i odgovornim ličnostima sandžaka, videnim begovima, efendijama i agama, daje se na znanje:

Stoga što je njegova visost Kamil-beg, mutesarrik toga sandžaka premješten za mutesarrika sandžaka Bihać, pa dok ne stigne valija, koji će iz predsjedništva biti postavljen namjesto njega stigla je telegrafska visoka naredba od 27. IX 1872. godine (1289), kojom je naređeno da se za opunomoćenika mutesarrika, kao vršilac dužnosti, postavi gore spomenuti miralaj, jer je sposoban i podoban za tu dužnost. Njemu se naređuje da svojom razboritošću i oštroumljem savjesno vrši državne poslove, u skladu sa kanunom i fermanom, dok ne stigne novi mutesarrik; da sva narodna prava rješava u skladu sa Šerijatom i visokim kanunom i da zavede red i poredak na najbolji mogući način. Kako se taj sandžak nalazi na samoj granici, prema obavezama i odredbama te važećim propisima, dobro vodeći računa o susjedima, treba paziti da sve ono o čemu treba izvještavati centar vilajeta odmah dostavi.

A vama, kojima se ovo upućuje, naređujem da gore spomenutog smatrate opunomoćenikom. Svim njegovim naređenjima i saopćenjima, u skladu sa propisima časnog Šerijata i kanuna, kao i odredbama časnog cara, vi ćete se dragovoljno založiti svim svojim mogućnostima da složeno rješavate sve državne poslove i potrebe svoga kraja.

U tom smislu izdaje se ova naredba od valijina vijeća i komandanta vilajeta, po kojoj treba postupiti onako kako je naređeno."

Izdato 29. septembra 1872. godine (1289)

MEHMED AKIF-PAŠA

treći put

6. šewwal 1290. godine (27. XI 1873)

Kada je navedeni paša postavljen na položaj bosanskog valije bez zvanja vojnog komandanta, dana 6. šewwala 1290. godine (27. XI 1873) oko sedam i po sati stigao je u Sarajevo, a njegov prethodnik spomenuti Mustafa Asim-paša krenuo je u četvrtak iz Sarajeva za Istanbul.

Tada je dobio odobrenje Hasan-beg Bušatlija, mutesarrif Hercegovačkog sandžaka, da dođe u Sarajevo radi nekih dogovora s valijom.

Dana 18. šewwala 1290. godine (9. XII 1873) tadašnji mutesarrif Bihačkog sandžaka Kamil-beg postavljen je za mutesarri-fa Bitoljskog sandžaka, a za mutesarri-fa Bihačkog sandžaka postavljen je Vasfi-paša, dok je za mutesarri-fa Banjalučkog sandžaka postavljen Raif-efendija.

Još ranije se, na osnovu visokog carskog fermama, pristupilo projektovanju željezničke pruge počev od Broda(?) u Bosanskom vilajetu do Sarajeva, a odatle je trebalo da se veže sa rumeljskom željezničkom prugom. Sada su, to jest koncem zu-l-ka'deta 1290. godine (10. - 19. I 1874), svi poslovi na izradi projekta bili potpuno završeni, pa su, posredstvom odgovornih lica, otpočeli radovi u blizini sela Potočani, u kadiluku Maglaj, a istodobno su zaduženi službenici otpočeli s projektovanjem.^{*374}

^{*374} Po jednom projektu pravac pruge bi išao iz Sarajevskog polja ulicama: Skenderija, Atmejdani, pa Zildžilukom (Zvonarska ulica) do Kozje čuprije, a odatle do džamije Pale, držeći se rijeke Miljacke.

Po drugom projektu pruga bi išla opet iz Sarajevskog polja, Švrakina sela, pa Vraca u Kovačičima, preko Jevrejskog groblja do Mjedenice, pa iznad Carske kasarne, pored Kečedži Sinanove džamije, iznad mezarja Alifakovac, pa koritom Miljacke sve do džemata Pale.

Tadašnji mutesarraf Novopazarskog sandžaka Abdulhamid-paša smijenjen je 13. muharrema 1291. godine (2. III 1874), a namjesto njega postavljen je Tosun-paša.

U to vrijeme smijenjen je sa položaja valije Bosne navedeni Akif-paša, pa je pozvan u Istanbul gdje je postavljen za nazira vijeća pravosuda. On je krenuo iz Sarajeva za Istanbul 17. muharrema 1291. godine (6. III 1874). Na položaj bosanskog vali je postavljen je Lofčeli Derviš (Ibrahim)-paša, predsjednik Vijeća za vojne uredbe.^{*375}

* 375 TARIH KOJI JE SROČIO FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ O DOLASKU MEHME-DA AKIF-PAŠE U SARAJEVO

*Svojim dolaskom treći puta Sarajevo počasti
Božiju pomoć neka postigne kako mu srce želi
Nek' mu je sretan dolazak za vezira, tarih napiši:
"Akif-paša se ponovo Bosni vrati."*

Godine 1290. (1873/74)

I SLJEDEĆI TARIH ZA AKIF-PAŠU NAPISAO JE FADIL-PAŠA

*Dok bijaše bosanski valiija, nadzirao je upravu i sudstvo
Neka Gospodar učini da uvijek bude u sreći, i ugledu
Fadile, na hiljadu jedan ovakav polustih kao tarih dolazi
"Upravi i sudstvu dade sjaj Akif-paša."*

IV

**POSLJEDNJE
GODINE
NEPOSREDNE
OSMANSKE
VLASTI
U BOSNI
1875 - 1878**

Str 1165 prazna
Str 1166 SULTAN A BOWLMEDZIN 1839-1861
Str 1168 prazna

LOFČELI DERVIŠ IBRAHIM-PAŠA

17. safer 1291. godine (6. IV 1874)

Spomenuti paša je navedene godine postavljen na položaj valije Bosne i komandanta bosanske vojske. U subotu 17. safera (6. IV 1874) stigao je preko Broda u Sarajevo.

Kao što je ranije spomenuto, na ime naknade pri izvršenju proširenja kruga nasljednika na obradivoj zemlji, donesena je odluka da se naplaćuje jedna i po desetina. Zbog toga je stigla u Sarajevo irada od 10. safera 1291. godine (30. III 1874) da se, počevši od 1290. finansijske godine (1873/74), u roku od šest godina, izvrši naplata od svih prihoda obradive zemlje zajedno sa starim ušrom i još jedna četvrtina novoprispjelog ušra.

U Sarajevo je stigao 13. rebiu-l-ahira 1291. godine (30. V 1874) ferik Ešref-paša, član Vojnog savjeta Dvora, koji je određen da izvrši kontrolu nekih pitanja u vezi sa carskom vojskom u Bosanskom vilajetu.

Sve do ove godine u Bosanskom vilajetu se duhan slobodno prodavao. Dana 16. rebiu-l-ahira 1291. godine (2. VI 1874) duhan je stavljen pod ograničenje i državnu kontrolu.

Kada je došao visoki ferman da se prilikom prodaje i nasljedivanja obradive zemlje prijenos vrši na osnovu tapije, došla je naredba u Bosanski vilajet da se na taj način vrši prijenos emlaka.

U činu mirimirana postavljeni su: na položaj mutesarrafa Bihaćkog sandžaka Izzet-paša; mutesarraf Banje Luke postao je Ali Riza-paša, bivši mutesarraf Travnika; mutesarraf Travnika postao je Raif-efendija, bivši mutesarraf Banje Luke; a za mutesarrafa Zvornika postavljen je Hulusi-efendija, bivši mutesarraf Jerusalima.

Dana 12. džumade-l-ahira 1291. godine (28. VII 1874) u Sarajevo su stigli ferik Osman-paša, koji je postavljen za komandan-

ta carske vojske u Bosanskom vilajetu i miriliva Sulejman-paša, postavljen u komandu carske vojske, a miriliva Abdulah-paša, koji je do tada bio u navedenoj komandi, otišao je iz Sarajeva 14. redžeba 1291. godine (27. VIII 1874).

U ponedjeljak 10. ša'bana 1291. godine (23. IX 1874) rodio se princ Mehmed Sejfuddin.

Sredinom ša'bana (23. IX - 2. XII 1874) stigao je u Sarajevo Sulejman Šefik-efendija, koji je postavljen za naiba šerijatskog suda u Sarajevu.

Koncem mjeseca ša'bana (3. - 11. X 1874) za mutesarrifa Hercegovačkog sandžaka postavljen je Mustafa-paša, dosadašnji mutesarrif Kandije.

Za komandanta carske vojske na području Novog Pazara postavljen je ferik Ševket-paša, dotadašnji predsjednik vrhovnog vojnog suda, dana 12. zu-l-ka'deta 1291. godine (21. XII 1874).

Početkom mjeseca safera 1292. godine (9. - 18. III 1875) tadašnji komandant glavnog grada vilajeta ferik Osman-paša postavljen je za predsjednika savjeta bosanske vojske, a dotadašnji predsjednik savjeta miriliva Sulejman-paša postavljen je za člana toga savjeta.

O pitanju granice koja je razlog sporovima među stanovništvom oko prava posjeda između kadilukâ: Bihać, Ostrožac, Novosel i Krupa, koji se nalaze na području Bosanskog vilajeta i graničnih krajeva Austro-Ugarske, odlučeno je da se sačini jedna komisija sastavljena od činovnika Dvora i spomenute države, da se na osnovu ranije novopostavljene granice označi linija i ucrta granica, te da se izvrši razgraničenje i da se to reguliše u nadležnosti jednog ureda. Tim povodom je ispred Dvora naredeno da Abdulah-paša, miriliva rumelijskih rezervista, Hilmi-efendija, član ratnog vijeća i kol-aga, Edhem-beg, miralaj, član ratnog vijeća i upravnik Mekteb-i idadijje, prvak grada Sarajeva Mehmed-beg Čemerlić, prvak Banje Luke Fehim-efendija Đumišić, jedan istaknuti član upravnog vijeća Bihaćkog sandžaka i Husein-efendija Karabegović, to učine. Kada je i Austro-Ugars-

ka odredila svoje ljude, komisija je upućena u te krajeve središnjom mjeseca rebiu-l-ahira 1292. godine (17. - 26. V 1875).

Najprije su pristupili utvrđenju granice između Bihaćkog sandžaka i Dalmacije. U vrijeme kada su u toku četiri mjeseca utvrdili granicu toga sandžaka do njegove krajnje tačke Kostanjnice, tamošnja raja, podanici sultana, digla je bunu. Zbog toga su navedeni napustili svoj zadatak i vratili se u svoja mjesta.

Ferik Osman-paša, komandant grada Sarajeva i predsjednik vojnog savjeta bosanske vojske, određen je za predsjednika vojnog savjeta četvrte armije, pa je spomenuti paša 4. rebiu-l-ewwela 1292. godine (10. IV 1875) rijekom Dunavom otputovao na svoje odredište. Kada je austrougarski imperator odlučio da obide dalmatinske krajeve, tim povodom je naredeno sa Dvora bosanskom valiji Derviš-paši da u cilju učvršćenja prijateljstva između Osmanskog carstva i navedene države priredi službenu dobrodošlicu. Zbog toga je spomenuti paša krenuo iz Sarajeva za Dubrovnik preko Mostara 3. rebiu-l-ewwela 1292. godine (9. IV 1875) i 21. rebiu-l-ewwela (27. IV 1875) stigao je u Dubrovnik. U valijinoj pratnji poslan je iz Istanbula Aziz-paša, miralaj druge armije, da obavlja dužnost tumača, pošto je carskim fermanom unaprijeđen u čast mirilive; vali-paši je dao veliko odlikovanje Leopolda, Aziz-paši i miralaju Ismet-begu, zapovjedniku prvog alaja regularne bosanske vojske željeznu krunu drugog reda, a ostalim emirimima dodijelio je odlikovanja prema njihovoj zaslugi.

Na položaj mutesarrafa Travničkog sandžaka postavljen je sredinom rebiu-l-ewwela (17. - 26. IV 1875) dotadašnji mutesarraf Dželali Garbijja Mehmed-beg.

U Sarajevo su došli sredinom rebiu-l-ahira (17. - 26. V 1875), na sastanak s vali-pašom da bi mu predali službene spise koje su donijeli, i to Hasan Edib-paša, predsjednik vojnog vijeća treće armije, i Kostan-efendija, koji su bili određeni da okončaju utvrđivanje granice sa Crnom Gorom i da srede sve zaostale stvari oko toga.

Na dan 6. džumade-l-ula (10. VI 1875) u Sarajevo je stigao Husein Hilmi-paša, bivši komandant Vidina, iz druge armije

carske vojske, koji je postavljen za pomoćnika komandanta bosanske vojske.

Tosun-paša, mutesarraf Novopazarskog sandžaka, postavljen je na dužnost u sandžak Plovdiv, a dotadašnji mutesarraf Plovdiva Hasan Hakki-beg, postavljen je za mutesarrafa Novopazarskog sandžaka.

Hrišćanska slavenska raja kao što su Srbi, Crnogorci, Bosanci i Hercegovci i ostali nemuslimani, žele se osloboditi vlasti Osmanskog carstva i uspostaviti svoje samostalno slavensko kraljevstvo, te tako steći svoju samostalnost. Oni odavno potajno namjeravaju dići bunu, ali im se ti planovi nisu ostvarili. Jedna grupa vođa pobune potajno je obišla sve krajeve Bosne i Hercegovine da ovu svoju zamisao provede i da svakom pojedincu hrišćaninu dâ upute kako da se ponaša. Svakom pojedincu objasnili su sve što je bilo potrebno, i tako ubacili sjeme bune. Ove nagovore za pobunu hrišćani u Bosni su prihvatili, pa su listom pristali uz pobunjenike i čekali priliku da se dignu.

Dalekovidi muslimani bili su uvjereni da su oni svoje zamisli u stanju provesti, pa pošto su shvatili kakve sve teške posljedice to može donijeti, na sve to su blagovremeno upozorili, ali se tome nije davala važnost. Konačno 9. džumade-l-ula 1292. godine (13. VI 1875) hrišćanska raja sela Zovi Dol, u kadiluku Nevesinje, u Hercegovačkom sandžaku, prva je digla bunu i počela se okupljati i otkazivati pokornost. Tamošnje vlasti su pokušale da ih na lijep način umire, ali bezuspješno. Što je dalje vrijeme odmicalo, njihova buna bivala je sve žešća, pa su nastali veliki neredi. Kada ih više nije mogao smiriti ni kajmekam kadiluka, onda je iz glavnog grada vilajeta upućen jedan tabor u taj kraj. No nisu mogli suzbiti pobunu.

Iza toga se raja nahije Gabela pobunila, a potom je razvila bajrak bune i raja nahije Stolac, Ljubinje i Trebinje. Sa oružjem u rukama napadali su muslimanske kuće po selima i pljačkali im imovinu.

Ono što je bilo carske vojske u tim krajevima i muslimanskog stanovništva, ustali su da suzbiju pobunjenike, pa iako su

pobjeđivali u svakoj bici, iskra bune se nije mogla ugasiti. Ako bi se na jednom mjestu i smirila, odmah se zatim pojavljivala na drugom. Tako je pobuna sve više uzimala maha, pa su stanovništvo susjednih selâ, koje je bilo mirno i pokorno, raznim zastrašivanjima, silom nagonili da ih slijede i tako širili krug pobune.

Da bi se putem savjeta i preporuka raja Metkovića i Gabele, koja je bila sklona nemirima, umirila, tamo su poslani: Mehmed-beg Kapetanović, prvak Ljubuškog zajedno sa mostarskim biskupom i nekoliko viđenih ljudi njihove vjere, i Hamza-beg Stočanin, koji je u tim krajevima imao mnogo veza.

I oni su nekako navedenu raju smirili i isposlovali da se drum za Metkoviće otvori.

Vali-paša je sa svoje strane naredio i dao uputstva mutesarri-fu toga sandžaka i glavnom komandantu da to na pametan način nastoji riješiti, da raji sela Zovi Dol i ostalih za koje se zna da su se odmetnuli i otkazali poslušnost, na lijep način savjetuje da polože oružje.

Navedena dvojica - mutesararif i komandant su u tom pravcu sve poduzeli prema dostavljenim uputstvima, pa su pokušali i posredstvom Hajdar-bega Čengića, Petraki-efendije Petrovića, Hasan Edib-paše i Kostan-efendije, koje je u tom svojstvu poslala Vilajetska uprava, (oni su bili određeni za članove komisije za utvrđivanje granica sa Crnom Gorom od predsjedništva vlade) na lice mjesta u taj kraj, ali svi ti savjeti nisu imali nikakvog utjecaja. Naprotiv, iz dana u dan, oni su se sve više dizali i otvoreno razvijali bajrake pobune. Tako su presjekli drum između Nevesinja i Mostara udarajući na karavane koje su tu nailazile, pa su oduzeli oko pedeset tovara kahve, pirinča i šećera, zajedno sa stokom i sve otjerali u svoja sela. Ubili su sedam muslimanankiridžija i glave im poodsijekali. Počeli su napadati i zaptijske patrole koje su prolazile kroz te krajeve, pa su i jednog zaptiju ubili iz puške. Oni su, i ne krijući se, dolazili do same kasabe Nevesinja i počeli odvoditi stoku stanovnika. Kada su opazili pokrete vojske mirilive Selim-paše, koji je tada bio komandant u

tom mjestu, bojeći se toga, ti odmetnici su bili prisiljeni ostaviti tu stoku i povući se. Oni su tom prilikom i na tu vojsku ispalili hite iz nekoliko pušaka, ali nisu nikoga ranili. Da se spriječe daljnja kretanja odmetnika i da im se ne ostavi za to prostora, Mustafa-aga, kol-aga graničara, sa svojim ljudstvom je krenuo iz Gacka da bi se spojio sa vojnim snagama koje su se nalazile u Nevesinju. Kada je stigao u selo Fojnicu, uzeo je sa sobom dva buljuka carske vojske, koja je tamo bila stigla, i dvije grupe pandura i u subotu 21. džumade-l-ahira 1292. godine (25. VII 1875) pošao je iz navedenog sela. Međutim, kada je došao u selo Zalom, klanac zvani Zalomski klanac već su bili zatvorili pobunjenici. Kada su oni upotrijebili oružje i navedeni aga je to isto učinio, pa su stupili u okršaj. Nakon što je za ovo čuo Selim-paša, komandant u Nevesinju, odmah je požurio da stigne sa svojom vojskom, pa je te odmetnike natjerao u bijeg. U ovom okršaju poginuo je Čočuginov sin iz sela Kolesko, koji je bio starješina pobunjenika.

Sutradan, u nedjelju, oko stotinu i pedeset pobunjenika napalo je na selo Odžak, u kadiluku Nevesinje. Na njih je napao Adem-aga Korjenić, juzbaša pandura u Nevesinju, sa ljudima pod svojom komandom i nešto zaptija. Oružana borba trajala je oko dva sata, pa su navedeni pobunjenici bili prisiljeni bježati. I u ovom okršaju poginuo je starješina knez Šurko Petković, iz sela Grabci.

Sve do sada su tim odmetnicima stalno upućivani savjeti da se uzaludno krv prolijeva, pa i za vrijeme napada pokazivalo se sažaljenje prema njima u nadi da će se opametiti, pa se tako dugo čekalo. Međutim, upućivane savjete oni nisu slušali, a plamen svoje bune širili su na sve strane. Tim povodom podnesen je arz Dvoru da je došlo dotle da ih se mora silom upokoriti. Dvor je u svojoj telegrafskoj naredbi odgovorio da se na te pobunjenike uputi koliko treba vojske da ih ona kazni i da njihovu družinu razbije i njihove vode pohvata.

Pošto je tako naredeno, na osnovu toga spomenuti Selim-paša, koji se nalazio u Nevesinju, zatim Veli-beg, binbaša Besim-beg i Šukri-beg, koji su se nalazili u klancu Dabre, pa iz Bileće Selim-

efendija, kada su poslali svoje vojne odrede koji su bili pod njihovim komandama kao regularna vojska, i kada su pokazali veliku hrabrost, ne mogavši im odoljeti pobunjenici su potpuno razbijeni.

Tada je izvršen napad na odmetnike sa tri strane. Najprije ih je napao Selim-paša sa svog krila, pa ih je istjerao iz krševitih i nepristupačnih predjela, gdje su se nalazili i razbio ih. Iza toga je napao Veli-beg sa svog krila. U okršaju koji je potrajao više od dva sata među pobunjenicima bilo je oko šezdeset poginulih, a među muslimanskom vojskom bilo je sedam poginulih i isto toliko ranjenih.

Selim-efendija je sa svojim neferima krenuo i u mjestu zvanom Devin(?), poslije okršaja koji je trajao oko dva i po sata, tamošnje odmetnike je razbio. Potom je izbio u selo sa džamijom, gdje se nalazio Veli-beg, ali se u tom selu zatvorio u jednu čvrstu kulu vođa ustanika Jovan Džonbata sa oko petnaest svojih drugova. Međutim, kada je opkoljen, bio je prisiljen predati se.

U to vrijeme je alajbeg zaptije Halil-beg određen da dovede u pokornost pobunjeno selo Dračevo u Hercegovačkom sandžaku, čiji su stanovnici ustrajali u pobuni. Raniji komandant zaptije Ahmed Hamdi-paša, koji je bio postavljen za komandanta hercegovačkog krila vojske u Bosanskom ejaletu sa zadatkom da smiri i suzbije nastalu bunu i nered u navedenom Hercegovačkom sandžaku i da povrati raniji red i sigurnost, upućen je u pomoć od strane Dvora. Stigao je brodom "Nusret" u luku Klek zajedno sa mirilivom Nedžib-pašom i Husein-pašom i sa još dva odreda carske vojske, koja je upućena sa njima.

Derviš-paša, valija vilajeta, bio je određen carskom iradom pa je on opunomoćio ferik Husein Hami-pašu, pomoćnika komandanta, da on sredi vilajetske poslove i neka vojna pitanja, a on je uzeo jedan tabor rezervne vojske i 4. redžeba 1292. godine (6. VIII 1875) krenuo iz Sarajeva u Mostar.

Onoga dana kada je paša krenuo u Mostar, Derviš-paša Čengić otišao je sa jednim odredom redovne vojske i jednim odredom rezervista u Nevesinje.

U to vrijeme stigli su na jedno mjesto prvaci vilajeta i odgovorni ljudi toga kraja da se dogovore o pitanju Hercegovine, o tome kako slati i prenositi svu potrebnu opremu i snabdijevanje za vojsku. Oni su tada donijeli zaključak da se iz svih sedam sandžaka Bosanskog vilajeta sakupi, kao besplatna pomoć, hiljadu grla konja sa opremom koja će se za to upotrijebiti. Ujedno je predviđeno da se o ovome pitanju ne obavezuju ni sa čim ni stanovnici sela ni siromasi, nego da se to samo sakupi od imućnih i ostalih domoljuba. Kada su o ovome podnijeli arz Dvoru, došla je telegrafska saglasnost s Dvora u kojoj se izražava veliko zadovoljstvo sultana zbog ovakve požrtvovnosti stanovništva vilajeta, koja je van svakog očekivanja. Odgovor je dostavljen valiji vilajeta. Tim povodom je raspoređeno četiri stotine grla navedene marve na Hercegovački sandžak i Novi Pazar, a šest stotina grla sakupljeno je iz ostalih pet sandžaka, pa sve pod punom opremom upućeno u Hercegovinu.

Kao što je gore izloženo, oni odmetnici koji su bili u selu Dračevu, spojili su se sa odmetnicima koji su prešli u okolicu Trebinja, pa se svakim danom njihova družina povećavala. Nemilosrdno su palili kuće i kule po selima i u okolini kasaba, kao i sjenike i usjeve na njivama. Bili su jako opkolili i pritijesnili kasabe - Trebinje, Ljubinje, Gacko i nahiju Dabar. Međutim, kada je došao u luku Klek spomenuti miriliva Husein-paša, oko hiljadu-dvije odmetnika koji su opsjedali nahiju Dabar odustali su od opsijedanja i povukli se u brda. Samo oni odmetnici koji su opsjedali kasabe: Trebinje, Ljubinje i Gacko i dalje su bili uporni u tome, a mjesno stanovništvo i vojska, koja ih je štitila, uspješno su odbijali napade.

Od opkoljenih kasaba Ljubinje je bilo najčvršće pritiješnjeno. Zbog toga je spomenuti Husein-paša tamo došao sa pet tabora vojske i u subotu 20. redžeba 1292. godine (22. VIII 1875), kada je stupio u žestok okršaj, pošto nisu imali snage da se odupru, poraženi su se razbjegli. Paša je stanovništvu te kasabe ostavio hrane i municije koliko je bilo potrebno, a i nešto carske vojske, tako da im je bio osiguran miran život.

Na dan 16. redžeba 1292. godine (18. VIII 1875) iz Srbije je prešlo ladama kompanije Sava tri-četiri hiljade odmetnika kod Banje Luke i Bihaća. Čim su prešli odmah su digli na noge raju kadilukâ Kobaša, Gradiške, Dubice, Kostajnice, Prijedora i Banje Luke, one kod kojih je bila usadena tajna želja za odmetništvom i puškama su napali na zaptiju, koja je bila po selima, i na mirno stanovništvo. Palili su čardake posjednika, a zapalili su i tri karaule koje su se nalazile niže Gradiške. Poubijali su oko dvadeset žandarma. Ubili su i Mustafa-begovog subašu u okolici Kobaša, te jednog handžiju, njegovu ženu i kćerku. Bili su opkolili Kostajnicu, Kobaš, Gradišku i Dubicu i zatvorili sve puteve prema njima. Odmah su otpočeli sa raznim nedjelima, pa su mjesne vlasti kasaba iz okolice Kobaša, Dervente, Tešnja, Maglaja i Broda smjesta uputile rezervnu vojsku, koja je mobilisana i stavljena pod oružje pod komandom njihovih zabita. Ovi muslimani iz navedenih kasaba poslani su da udare na odmetnike, koji su bili u Kobašu, muslimansko stanovništvo kasabâ: Travnička, Jajca, Uskoplja, Varcara, Banje Luke i Kozarca da udare na odmetnike koji su bili u Gradišci, a muslimani kasaba u Bihaćkom sandžaku poslani su na odmetnike u Kostajnicu. Oni su stupili u borbu sa tamošnjim odmetnicima i u svakom pojedinom mjestu muslimani su pobjeđivali.

Muslimanska vojska, koja je poslana na odmetnike u Gradišci, u krvavom okršaju ih je natjerala u bijeg u planine i na drugu obalu rijeke Save. Ovom prilikom uhvaćeno je dvanaest živih odmetnika. Mnogi su na bojištu izginuli, a mnogi su se utopili dok su prelazili Savu.

Na dan 22. redžeba 1292. godine (24. VIII 1875) pod komandom Kozarčanina Husein-bega sedam stotina pješaka i stotinjak konjanika udarali su na odmetnike, koji su se bili utvrdili prema kasabi Prijedor. Boreći se sa njima prsa u prsa, zauzeli su karaulu, koja je bila udaljena dva sata hoda od Dubice. Sutradan su odatle krenuli i, idući prema Dubici, na tri-četiri mjesta, naišli na zasjede, ali na svakoj zasjedi pobijedili su rastjeravši ih na sve strane, i tako su stigli u Dubicu. A odmetnici, sa ono snaga što

su još imali, razasuli su se na području Une, koja dijeli ovu stranu, pa su tamo zauzeli klance. Stigli su im čamci sa suprotne strane, pa su u roku od dva-tri dana prebacili na austrijsku stranu svu svoju imovinu i stoku i više od deset hiljada stanovnika.

U to vrijeme je tadašnji mutesarif Bihaćkog sandžaka Izzet-paša došao u Kostajnicu sa oko hiljadu i pet stotina konjanika i pješaka-mustahfiza, koje je podigao iz kadiluka spomenutog sandžaka. On je tada oslobodio kasabe Kostajnicu i Dubicu. Kada je stigao u kasabu Kostajnicu, tamo je ostavio oko tri stotine vojnika, a sa preostalom vojskom krenuo je da se udruži sa spomenutim Husein-begom. Vratio se u Dubicu da bi tamo našli načina da spriječe stalno pritjecanje pomoći u oružju i vojsci iz Srbije.

Na dan 23. redžeba 1292. godine (25. VIII 1875) vojska je poslana pod komandom banjalučkog prvaka hadži Mustafa-age i Omer-bega da odbije odmetnike, koji su stigli do Gradiške i tu se sakupili. Kada su došli do sela Podgorac, u kadiluku Gradiška, upustili su se u okršaj sa odmetnicima koji su tamo bili. Nakon okršaja koji je trajao oko tri sata, ustanici su bili prisiljeni da se razbježe. U tom okršaju je mnogo odmetnika izginulo, a poginuo je i njihov tadašnji komandant - pop sela Hrvoljani(?). Među ubijenim bili su i neki hrišćani varoši Gradiške, a pronađen je i Jakov, nećak banjalučkog trgovca Jove Pastelica.

Spomenutog datuma poslana su dva buljuka regularne vojske, jedan buljuk rezervista i još nešto neredovne vojske na odmetnike, koji su napali selo Popovo, u kadiluku Pljevlja. Nakon okršaja sa odmetnicima, selo je oslobođeno i očišćeno od njih. U ovom okršaju poginulo je trideset i četiri odmetnika, a uhvaćen je živ jedan crnogorski desetar, koji je imao i oznake čina, a zarobljena je jedna zastava. Kasnije je krenuo iz Pljevalja sa dvije stotine vojnika mustahfiza i dvanaest kordona, njihov juzbaša da se priključi onoj vojsci koja je otišla da oslobodi selo Popovo. U klancu Izvorilo(?) naišli su na preko tri stotine odmetnika, te u okršaju koji je trajao četiri-pet sati, odmetnici su, ostavivši desetak poginulih, poraženi pobjegli. Iza toga, odmetnici su udarili na selo Đurdevića Taru u spomenutom kadiluku i

popalili kuće. U borbama između odmetnika i stanovnika spomenutog sela i nahije Fericka(?), nešto je odmetnika izginulo i njihova se družina razbježala.

Na dan 20. redžeba 1292. godine (22. VIII 1875) ispod karaula Đuvana(?), koja se nalazi udaljena sat i po hoda od kasabe Zvornik, uoči nedjelje, oko pet sati, sakupilo se više od dvije stotine Srba u namjeri da predu na ovu stranu rijeke Drine. Nakon što su osuli vatru na pograničnu vojsku, ovi im uzvratili, bili su prisiljeni da se povuku.

Uoči srijede 24. redžeba 1292. godine (26. VIII 1875), srpski odmetnici su prešli granicu, pa su sijali nesreću sve do blizu Višegrada. Palili su kuće po selima i osmatračnice na granici. Odmah su počeli pljačkati imovinu i stoku po selima, a iskidali su i telegrafske linije.

Čim se saznalo da hoće da zatvore višegradsku džadu, odmah je poslano iz Sarajeva četiri buljuka carske vojske, a kajmekam Višegradskog kadiluka Vahid-efendija i binbaša Abdulah-efendija su već u četvrtak poslali rezervnu vojsku, zaptiju i kordone, koliko je bilo potrebno, a još su digli vojnih rezervista iz susjednih mjesta - Čajniča i Rogatice, pa su na njih krenuli sa sve četiri strane. Zapovjednici rezervista i kordona juzbaše: Rustem i Alija, koji su u selu Kamenici naišli na odmetnike, u okršaju su ih mnoge pobili, a petericu hajduka su zarobili. I Abid-efendija, juzbaša mustahfiza, ubio je jednog odmetnika među onima koje je sreo u selu Dobrunu i svu njihovu družinu rastjerao.

Na dan 26. redžeba 1292. godine (28. VIII 1875) osmatračnice: Previja i Luka između Berana i Gusinja, koje su pale u ruke odmetnika, u prvom naletu koji je izvršio Ali-beg iz Gusinja sa mustahfizima pod njegovom komandom, oslobođene su iz neprijateljskih ruku, pa je u njih postavio potreban broj vojske. Dok među vojnicima spomenutog bega niko nije stradao, među poginulim odmetnicima bio je crnogorski juzbaša Radoš Dedović, a ranjen je Vaso, koji je bio ranije član upravnog vijeća Berana, a sada se odmetnuo.

Posljednjeg dana redžeba 1292. godine (1. IX 1875) Rusija je predložila da se pošalje jedna komisija sastavljena od konzula

velesila, odmetnicima Bosne i Hercegovine, koja će ispitati njihov slučaj i savjetovati im da se smire i prestanu buniti. To je ranije predložila Osmanskom carstvu i evropskim državama. Svi su se složili s tim, pa su poslali po jednog svog zaduženog čovjeka. Međutim, ovi članovi komisije, osim što su utvrdili da se oni ne pokoravaju, drugo nisu ništa učinili. Rusija je ostvarila ono što je željela, u to je sada uplela i prste stranaca.

Tada je preko crnogorske granice prešlo mnogo odmetnika iz Crne Gore prema kasabi Berane, koja je bila na granici. Opkolili su i pritijesnili kordonske osmatračnice u mjestima Lutkir(?) i Žice(?). Protiv njih su poslani binbaše: Ali-efendija i Mehmed-efendija, koji su se tamo zatekli i pod njihovom komandom nešto redovne vojske iz Sjenice i Bijelog Polja kao i rezervista mustahfiza, koliko se moglo skupiti. U borbi su se odmetnici povukli, a zatim su se kordoni i vojska, koji su bili opkoljeni u osmatračnicama, vratili u kasabu Berane.

Sutradan, u ponedjeljak 29. redžeba 1292. godine (31. VIII 1875) ranom zorom su odmetnici upali u sela koja se nalaze u susjedstvu te kasabe, pa su opljačkali imovinu i stoku stanovnika i bili su pošli da sve prebace u svoj kraj. Tada su upućeni u potjeru za tim odmetnicima rezervisti iz Berana, četiri buljuka redovne vojske i tri buljuka konjanika pod komandom binbaše Nuri-efendije. Kada su ovi stigli te odmetnike, u borbi su oslobodili sve što su oni bili oteili i vratili. Odmetnici su poraženi pobjegli u svoja skloništa, koja su bila u okolici sela Radohe(?). U ovom okršaju poginulo je dvadeset odmetnika i jedan njihov bajraktar.

Tog istog dana pred akšam na jedan sat, odmetnici su napali sela koja se nalaze blizu čaršije u kasabi Berane, Dolac i Nuvarac i odatle su udarili i na kasabu. Ono što se zateklo carske vojske i stanovništva hrabro su ih dočekali. Oko jedan sat iza akšama prisilili su odmetnike da se poraženi povuku. Međutim, ti odmetnici, dok su bježali, podmetnuvši vatru, zapalili su crkvu, koja je tamo bila, sve vjerske građevine, mnogo kuća pokrivenih slamom i koliba u tim selima.

U to vrijeme četiri odreda carskog konjičkog puka, koji su se nalazili u Sjenici a upućeni u Sarajevo, prošli su kroz Novu Varoš, pa su stigli do sela Radohe(?) na sat hoda od Nove Varoši, napali su odmetnici, koji su prešli iz Srbije i ubili zastupnika juzbaše i jednog zaptiju. Presjekli su telegrafske vodove, potpuno uništili selo Orašec, a u selu Rotsosi(?) zapalili dvije kuće, dva hana i jednu kafanu na drumu. Čim se za ovo saznalo u Sjenici, upućeno je tamo sedam hiljada vojnika redovne vojske pod komandom Munib-bega, miralaja, jedan buljuk konjice, nešto zaptije i mustahfiza. Kada su se sukobili, mnogi su od tih odmetnika izginuli, pa su na bojnopolju ostavili i jednog svog bajraktara i povukli se, a carska vojska je taj kraj uzela pod svoj nadzor.

Kao što je gore spomenuto, kasabe Bileća i Trebinje bile su opsjednute i pod jakim pritiskom. Zbog toga, u to vrijeme, poslana su četiri tabora carske vojske pod komandom mirilive Nedžib-paše, preko nahije Dabra prema Bileći, a tri tabora carske vojske pod komandom mirilive Husein-paše preko Ljubinja, prema Trebinju. Spomenuti Husein-paša je u dva-tri mjesta imao okršaje sa odmetnicima, ali ih je prisilio na bijeg i kasabu Trebinje oslobodio od opsade. Oslobodio je i dvije kule osmatračnice: Manastir i Poljane, koje su odmetnici dugo vremena držali, pa je tako otvorio džadu između Trebinja i Dubrovnika i osigurao prijevoz sljedovanja za vojsku.

Kada se spomenuti Nedžib-paša, koji je bio otišao prema Bileći, probio bez borbe, odmah je poslao dva tabora vojske u Trebinje da prevezu živežne namirnice u Bileću. Pošto je obaviješten da će tim taborima biti presječen put i da se sabralo mnogo odmetnika u selu Zvijerine, tri sata hoda daleko od Bileće, na zapadnoj strani, poslao je tamo dva tabora pješadije sa dva brdska topa. U subotu, 4. ša'bana 1292. godine (5. IX 1875) u četiri sata i četrdeset pet minuta, otpočeo je okršaj prsa u prsa između carske vojske i odmetnika, koji je trajao do jedanaest i po.

Istovremeno, tj. 30. redžeba 1292. godine (1. IX 1875) odmetnici, koji su prešli granicu kod Nove Varoši, pljačkali su i razno-

sili imovinu mirnog stanovništva po selima. Kada su to počeli slati i preko granice, sustigli su ih miralaji Munib-beg i Ali-beg sa dovoljno pješadije i konjanika regularne vojske i rezervista, pa ne mogavši odoljeti njihovom hrabrom napadu, oni su poraženi pobjegli. U ovom okršaju poginulo je oko trideset odmetnika, a među njima bio je i jedan njihov bajraktar. Sva opljačkana stoka je vraćena.

U isto vrijeme srpski odmetnici sa svojim raspoloživim snagama napali su iz sve snage palanku Priboj, kod crkve Banja, koja se nalazi u kadiluku Nova Varoš. No, vratili su se razočarani, pošto su ih mjesno stanovništvo i mustahfizi odbili. Kada su ti odmetnici kasnije opkolili kulu Vraneš, koja se nalazi na granici kadiluka Nova Varoš, odmah je stigao miralaj Munib-efendija sa redovnom vojskom i rezervistima, pa ih je odbio.

Istodobno, na odmetnike koji su se pojavili u Priboju i Dobrunu i koji su sijali svoja zla i zapalili nekoliko kuća, poslani su mustahfizi iz Višegrada i Čajniča. U bitkama koje su vođene ubijeno je preko trideset odmetnika, a osam ih je živih uhvaćeno.

U to isto vrijeme, na preko tri stotine odmetnika, koji su prešli iz Srbije u selo Krševac, udaljeno od kasabe Višegrad sat i po hoda, krenuli su Ali-efendija i Abid-efendija sa rezervistima, koji su bili pod njihovom komandom, pa kada su ubili trojicu odmetnika u okršaju, ostale su natjerali u bijeg u unutrašnjost preko granice.

Tada je uzeto kao rezerva u vojsku hiljadu ljudi, pješaka i konjanika iz Sarajevskog sandžaka. Iz samog Sarajeva upisano je pet juzbaša i pet stotina nefera, a nad njima je postavljen kao binbaša Mustafa-beg Fadilpašić. I iz susjednih kadiluka je upisano pet juzbaša i pet stotina nefera, a za njihovog binbašu postavljen je Hajdar-beg Čengić.

Od vojske, koja je opremljena iz Sarajeva, poslan je prema Višegradu prvi juzbaša Sarajlija Ahmed-efendija Svrzo sa stotinu nefera, u četvrtak 2. ša'bana 1292. godine (3. IX 1875).

Na dan 3. ša'bana 1292. godine (4. IX 1875) upućeni su prema Višegradu iz Visokog trojica juzbaša, a jedan iz Kladnja, sa

ukupno četiri stotine nefera. Dana 5. ša'bana 1292. godine (6. IX 1875) upućen je prema Višegradu i drugi sarajevski juzbaša sa svojih stotinu nefera - Smail-beg Selmanović.

U nedjelju 6. ša'bana 1292. godine (7. IX 1875) poslan je jedan juzbaša iz kasabe Fojnice sa stotinu nefera na čuvanje Nevesinja.

Tada su vojnici, koji su bili na čuvanju kule, koja se nalazila u mjestu Ogradenice, u kadiluku Pljevlja, kada im je javljeno da su se odmetnici sakupili da udare na njih i da im neće moći odoljeti, napustili kulu i povukli se u mjesto Popovo. Kasnije su saznali da su kulu spalili odmetnici. Sutradan je binbaša Salih-aga, koji se nalazio u Popovu, uzeo sa sobom jednu polovicu svojih vojnika i otišao u spomenute Ogradenice i u okršaju, koji je trajao od tri sata do osam, izginulo je mnogo odmetnika. Navedeni Salih-aga se potom opet vratio u Popovo.

Derviš-paša, tadašnji valija Bosanskog vilajeta i komandant bosanske vojske, nešto ranije je otišao u Mostar. I upravo dok je bio u toku sređivanja pitanja komandovanja nad tamošnjom vojskom i rješavanja drugih pitanja, smijenjen je. Carskom iradom na položaj valije Bosanskog vilajeta i komandanta vojnih snaga Bosne u činu mušira postavljen je Ahmed Hamdi-paša, tadašnji komandant hercegovačke vojske, koji se nalazio u Mostaru. O tome je spomenuti dostavio telegrafsku obavijest 3. ša'bana 1292. godine (4. IX 1875) feriku Husein-paši, kajmekamu bosanskog valije.

Dotadašnji valija vilajeta Derviš-paša nije se ni vratio u sjedište vilajeta, nego je 7. ša'bana 1292. godine (8. IX 1875) iz Mostara, preko pristaništa Klek, ravno otišao u Istanbul.

AHMED HAMDI-PAŠA

3. ša'ban 1292. godine (4. IX 1875)

(Od godine 1292. (1875) veliki vezir Mahmud Nedim-paša, po drugi put. Ovoga puta je navedeni paša na opću molbu smijenjen.)

U petak zorom 3. ša'bana 1292. godine (4. IX 1875) Crnogorci i drugi odmetnici napali su na kasabu Berane i vojnu kasarnu. Poslije dugotrajne borbe, odmetnici su poraženi pobjegli. U ovoj borbi poginulo je desetak muslimana, a nekoliko je ranjeno. Među sedam poginulih odmetnika bio je i njihov kapetan Zarija.

Isti dan te godine hiljadu ustanika iz Srbije naoružanih puškama šišanama sa iglama za paljenje i velikog kalibra, prešli su rijeku Drinu između Bijeljine i Zvornika i upali u selo Čengiće, drukčije zvano Šipak. Kada je kordonska vojska vidjela da je malobrojna i da se neće moći oduprijeti, povukla se unutra, pa čim su izvijestili nadležne zapovjednike, komandant Bijeljine miralaj Zeki-paša, poslao je svoga kol-agu Raif-efendiju i s njim binbašu vojnih rezervista Murad-bega, sa potrebnim brojem vojnika redovne vojske, rezervista i ostalih. Dok je ova vojska tamo stigla, ti odmetnici su u tom kraju pljačkali i palili muslimanske kuće. Vojska je požurila da im pritekne u pomoć, pa kada je stigla do tog mjesta, opkolila je odmetnike, pa je u okršaju polovica njih izginula, a od preostalih, ne mogavši se oduprijeti islamskoj vojsci, jer nisu imali za to snage, neki su se razbjegli po dolinama i brdima, a neki su se sklonili u masivnom manastiru Tavni, koji se u toj okolini nalazi.

U subotu 4. ša'bana 1292. godine (5. IX 1875) pod komandom miralaja hadži Murad-bega, iz Bijeljine, pješadija i konjica carske vojske, zajedno sa pristiglom vojskom koja je došla kao pojačanje, sa sve tri strane, opkolila je taj manastir. Zapaljen je

i sa zemljom sravnjen, pa su svi odmetnici koji su se u njemu nalazili izginuli. Nakon nekoliko dana, oko stotinu odmetnika, koji su bili pobjegli u doline i brda, htjeli su preći preko rijeku Drine i spasiti se. Mustahfizi, koji su ih tamo spremno dočekali, neke su na kopnu pobili, a neke dok su plivali, potopili. Ukratko, samo su se trojica uspjela spasiti.

Da bi se ubrzalo obavješćavanje, zbog nereda koji su tamo izbijali, čim je uspostavljena telegrafska stanica u kasabi Konjicu, kojom je povezan Mostar, nabavljeni su aparati i činovnici, pa je i u Rogatici otvorena telegrafska stanica.

U subotu 4. ša'bana 1292. godine (5. IX 1875) odmetnici, koji su se okupili kraj Donje Crkvice u Hercegovini, počeli su pucati iz pušaka na utvrđenje i kasarnu carske vojske. Vojska ih je dočekala i do sutona ih odbila i protjerala. Ali, sutradan zorom su odmetnici zapalili kuću Šerifa Šahinovića, koja je bila u blizini toga utvrđenja, a česmu su srušili i iznad samog izvora postavili zasjedu. A u taj čas su se vraćala dva odreda carske vojske iz Gacka, pa kada su stigli u Crkvice sa tamošnjom vojskom hrabro su udarili na odmetnike i istjerali ih iz zasjede, i dok su ih preplašene progonili, udarili su na jednu drugu skupinu odmetnika. U okršaju, koji je trajao više od tri sata, ubijeno je oko trideset odmetnika, a još više ih je ranjeno, pa su ostali u trnju i kamenjaru. Ono što ih je preostalo, poraženi su pobjegli u brda. U ovom okršaju poginuo je Nikola, glavar spomenutih odmetnika, a koji je i ranije bio juzbaša carskih pandura u Pivi, pa je prebjegao odmetnicima.

Među pismima koja su kod njega pronađena bila su i dva od crnogorskog serdara. U jednom ga je pitao o ishodu bitke kod Gacka, a u drugom hvali Nikolinu odvažnost, bodri ga i obećava mu pristizanje pomoći.

Toga ponedjeljka otpočela je podjela oružja i municije od vlasti svima koji ga nisu imali kako u Sarajevu, tako i po selima u njegovoj okolini.

Isti dan su i treći juzbaša rezervista hadži Mehmed-aga Šogolj, sa stotinu opremljenih vojnika i binbaša Hajdar-beg Čengić krenuli prema Višegradu.

U utorak 7. ša'bana 1292. godine (8. IX 1875) komandant izdvojene vojske u Gacku, krenuo je da oslobodi put između Gacka i Bileće i da se spoji sa Nedžib-pašom u Bileći. Od raspoložive vojske ostavio je jedanaest buljuka carske vojske i jedan buljuk kordona za čuvanje Metohije i ostalih sela, a on je uzeo sa sobom tri tabora pješadije, oko tri stotine vojnih rezervista i Dede-pašu Čengića, pa su spomenutog dana zorom krenuli. Idući preko Cernice u pravcu Korita, kada su naišli na odmetnike u brdima prema Cernici i s njima se sukobili, samo što su otvorili vatru na njih, odmetnici su bili prisiljeni da bježe. Ovi su ih tjerali sve do palanke Korita. Međutim, kada su tamo naišli na još jednu grupu odmetnika, u okršaju koji je trajao oko tri sata odmetnici su razbijeni i rastjerani, pa su prebjegli u planine Banjani.

Toga utorka Server-paša, predsjednik državnog savjeta po posebnom zadatku, na osnovu visoke irade, stigao je u Mostar preko luke Klek.

U četvrtak 9. ša'bana 1292. godine (10. IX 1875) u Kasinci, u kadiluku Gradiška, sa one strane granice, prešlo je na čamcima dvadeset odmetnika, pa pošto su se za kratko borili sa vojnim rezervistima, koji su tamo bili na osiguranju, pobjegli su u planine blizu Kasinca. Saznavši da u toj planini ima podosta odmetnika, kajmekam kordona Vejsil-beg, koji je bio u Gradišci, poveo je sa sobom nešto redovne vojske, rezervista i ostalih i uputio se u tom pravcu. Kada je naišao na oko pet stotina odmetnika, u okršaju ih je dosta uništio, a preostale natjerao u bijeg. On se potom vratio u Gradišku. Sutradan u petak, krenuo je navedeni komandant sa četiri buljuka rezervista, jednim buljukom konjice i dvije stotine ostalih vojnika na preostalim dvije stotine odmetnika, koji su bili prešli preko granice (iz Austrije). Na jedno krilo rasporedio je svoga kol-agu Abdurahman-agu, a na drugo krilo Omer-agu Arnauta, iz Gradiške. Odmah su otpočeli borbu sa odmetnicima i, za kratko vrijeme, ne mogavši izdržati, odmetničke grupe odlučile su da bježe. Ukrcavši se na jedan čamac, koji su unaprijed pripremili, njih oko trideset je pobjeglo na drugu

stranu. Ostali su se bacili u rijeku Savu, pa oni koji su znali plivati i prešli su, a oni koji nisu utopili su se.

Pop Bogdan sakupio je dosta odmetnika i stavio im se na čelo. U namjeri da spriječi da niko od muslimana ne prođe od strane Duge i on je, u selu Kazanci, u kadiluku Gacko, s lijeve strane džade za Krstac, zaposjeo položaj. Saznavši za to Selim-paša, komandant gatačkog kraja, poveo je dva tabora carske vojske i u četvrtak, 9. ša'bana 1292. godine (10. IX 1875) u zoru je krenuo iz logora. Jedan dio njegovih snaga, koji je nastupao s desne strane u pravcu sela Krstac, a drugi s lijeve strane išao je u pravcu sela Kazanci. Jedinica, koja je nastupala s lijeve strane, naišla je na jednu grupu od oko pet stotina odmetnika, i u zoru, u dvanaest sati otpočela je borba. U okršaju, koji je potrajao jedan sat, odmetnici, ne mogavši odoljeti, povukli su se poraženi, a carska vojska ih je i dalje gonila. Međutim, kada je opaženo da ispod obronaka planine Golije onima koji bježe pristiže pomoć s ove strane od oko pet stotina ljudi pod komandom Vuleta i Lazara, koji su se smjestili u Ravnama, na džadi iznad Pive, carska vojska koja je progonila poražene odmetnike popela se na uzvisine, pa se sastala sa onim krilom koje je išlo s desne strane u pravcu mjesta Krstac, a onda su otvorili žestoku vatru i svom snagom navalili na odmetnike, koji nisu izdržali ni jednog časa, nego su se razbježali prema Gorju(?) i Ravnima. U ovom okršaju poginula su pedeset četiri odmetnika.

Odmetnici su bili pritijesnili carsku vojsku koja se sklonila u utvrde i kule u mjestima Zupci i Grab, u kadiluku Trebinje. Ti vojnici su bili u neprilici zbog nedostatka vode i hrane. Čim je za to saznao Husein-paša, komandant Trebinja, u četvrtak 9. ša'bana 1292. godine (10. IX 1875) poveo je sa sobom dva i po tabora carske vojske i oko dvije stotine stanovnika i krenuo prema Zupcima i Grabu. Tamo se podugo tukao sa odmetnicima dok je carskoj vojsci, koja se nalazila u utverdama i kulama, do-
turio vode i raznih namirnica.

Toga dana poslan je u Foču Salih-aga Sivac, četvrti juzbaša iz sela Rakova Noga, sa stotinu vojnih rezervista dignutih iz selâ Sarajevskog kadiluka.

Na dan 10. ša'bana 1292. godine (11. IX 1875) carskom iradom, tadašnjem mirilivi Selim-paši, koji se nalazio u hercegovačkoj vojsci, dodijeljen je visoki čin ferika, a Širvanli Ismet-begu, miralaju prvog puka bosanskih rezervista i Ismet-begu Uzuniću, miralaju prvog puka redovne vojske, visoki čin mirilive.

U to vrijeme sa jednim taborom rezervista i dva topa stigao je u Novi Pazar iz Prizrena ferik Mehmed Ali-paša, koji je postavljen za komandanta vojske u Novom Pazaru.

Na dan 11. ša'bana 1292. godine (12. IX 1875) četiri buljuka rezervista, koji su se nalazili u Sarajevu, upućeni su u Foču.

Na dan 12. ša'bana 1292. godine (13. IX 1875.) iz Nove Varoši je krenuo tadašnji komandant vojske u Novom Pazaru ferik Mehmed Ali-paša sa šest tabora carske vojske. Kada je došao u klanac zvani Crni Vir, stupio je u borbu sa pet-šest stotina srpskih odmetnika, koji su pobjegli iz klanca naniže prema srbijanskoj granici. Htjeli su da se sklone u selu Ravne, udaljenom četvrt sata od granice, ali i odatle su potisnuti, pa ih je tjerao sve do granice. U ovom okršaju izginulo je oko dvadeset odmetnika, jedan je živ uhvaćen, a zarobljen je i jedan veliki bajrak.

Ovom prilikom je spomenuti paša protjerao u unutrašnjost oko dvije hiljade odmetnika koji su ranije prešli granicu Srbije i prekinuli telegrafsku liniju od Nove Varoši prema Višegradu, zatvorili poštanski promet i činili razna nedjela.

Toga dana su poslana četiri buljuka - rezervista, koji su bili u Sarajevu, u kasabu Čajniče.

U to vrijeme su se sjedinili odmetnici iz Šarana, Dubrave i ostalih mjesta, pa su otpočeli opsijedati i pritješnavati tamošnje muslimansko stanovništvo u selima Kolašinu i Prosecinu(?). Suprotstavila im se mjesna vojska mustahfiza i u borbi, koja je trajala deset sati, uhvaćen je jedan odmetnik, a mnogo ih je izginulo. Ranjen je i njihov vođa kaluder Dobro Novina(?), koga su slijedili četvrt sata.

U isto vrijeme je na odmetnike koji su se, idući na Berane pojavili iz tri pravca udarila redovna i pomoćna vojska, koja se tamo nalazila, dočekala ih i tjerala. Međutim, u taj čas su odmetnicima pritekla u pomoć tri bajraka Crnogoraca, pa je okršaj

postao nešto žešći, ali od odmetnika koji nisu mogli odoljeti junačkom napadu islamske vojske, izginula su dvadeset trojica, ranjeno je više od šezdeset, a od ispaljenih hitaca iz topova sa onog drugog krila poginula su još četiri Crnogorci, a nekoliko ih je ranjeno.

Dana 13. ša'bana 1292. godine (14. IX 1875) popisano je i opremljeno stotinu rezervista među stanovništvom grada Sarajeva, zajedno sa petim juzbašom.

Dana 14. ša'bana 1292. godine (15. IX 1875) ferik Selim-paša, koji se nalazio u Gacku, odlučio je da se vojsci utvrđenoj u Pivi dâ pojačanje i da joj se dostavi potrebna hrana. Nešto vojske koja se zatekla pod njegovom komandom ostavio je u Gacku, a poveo je sa sobom Dede-pašu Čengića sa njegovih oko tri stotine rezervista, koji su odatle krenuli. Kada je stigao na mjesto zvano Glasovito, tri sata hoda udaljeno od Metohije, do ispred karaule u Ravnama, otpočeo je žestok okršaj sa vrlo jakim odmetničkim snagama. S Božijom pomoći tako su ih potukli da su odmetnici iza sebe na bojištu ostavili oko dvije stotine i pedeset poginulih, a ostali su se razbježali po okolini. Ova dvojica ono hrane što su imali uza se, dali su vojsci u Pivi i izbacili ih iz obruča. Među poginulim u ovoj bici bilo je osam popova.

Srbijanci iz Srbije su opet prešli preko granice. Kada je saznao ferik Mehmed Ali-paša, komandant vojnih snaga Novog Pazara, da su izgradili utvrđenja u blizini manastira Banja i tamo se utvrdili, uzeo je sa sobom šest tabora carske vojske i 15. ša'bana 1292. godine (16. IX 1875) napao na okupljene odmetnike u tim utvrđenjima. U krvavom okršaju je odmetnike istjerao iz utvrđenja i gonio ih sve do granice. U toj borbi i potjeri mnogo je odmetnika stradalo. Porušen je i taj manastir, kao i njihova skloništa i sve je sa zemljom srušteno.

Na dan 16. ša'bana 1292. godine (17. IX 1875) Mustafa-beg Fadilpašić postavljen je za binbašu rezervista iz Sarajeva i okolnih mjesta i otišao je u Višegrad.

Spomenuti ferik Mehmed Ali-paša krenuo je iz mjesta zvanog Manastir Banja, a rezervisti koji su se zatekli u Višegradu odatle su krenuli i sastali su se u mjestu Dobrun 17. ša'bana

1292. godine (18. IX 1875). Tada je očišćena višegradaska džada od odmetnika i gdje god je bilo potrebno ostavljen je dovoljan broj carske vojske. Kada je to spomenuti paša obavio, sa preostalom carskom vojskom krenuo je prema Pljevljima i protjerao ustanike koji su hajdukovali oko Pljevalja.

U to vrijeme su službenici Dvora zaplijenili šest topova i pet stotina pušaka sa okidačima u blizini kasabe Gradiška, koje su poslane rijekom Savom od Srbijanaca kao pomoć odmetnicima, koji su se tada bili digli na ustanak u Banjalučkom sandžaku.

Na dan 19. ša'bana 1292. godine (20. IX 1875) jedan odred odmetnika na području Grahova, pored same granice sa Dalmacijom, tamo gdje se završavaju granice Travničkog i Bihaćkog sandžaka, napao je na kulu u Tiskovenu i njene muhafize što rastjerao, a što pobio, te kulu zapalio. Uoči nedjelje, istoga dana, oko devet i po sati (ala turka) poslano je iz Petrovca blizu četiri stotine rezervista da te odmetnike unište. Kada su došli do mjesta zvanog Dolovi, udaljenog tri sata od gore navedene kule, napali su ih odmetnici. U mraku je otpočela puščana paljba i odbijali su ih i branili se sve do zore. A u zoru, odmetnici, uvidjevši da ne mogu odoljeti žestokim i junačkim napadima islamske vojske, razbjegli su se na sve strane.

U to vrijeme jedna grupa smutljivaca, koja je prešla iz Srbije i Crne Gore, digla je na bunu hrišćansko stanovništvo sela Zvizda u kadiluku Prijepolje, kao i stanovništvo susjednih sela, pa su palili i uništavali muslimanske kuće, a imovinu im pljačkali. Čim je stigla vijest da su se prebacili od one strane gdje je manastir Seljane, odmah je poslan Osman-beg, binbaša rezervista sa buljukom rezervista i dosta ostale vojske da pritekne u pomoć islamskoj vojsci. Kada su ovi naišli na odmetnike i kada su na njih iz sve snage napali, trojicu odmetnika su odmah ubili, šestericu žive uhvatili, a ostale natjerali u bijeg u brda. Islamska vojska je sakupila otete stvari, koje su bile raznesene po kućama i u manastiru hrišćana, koji se nalazio u okolici, i predali ih vlastima u kadiluku Prijepolje.

Kada se kasnije saznalo da su se trojica odmetnika spomenutih kadiluka sastali sa crnogorskim odmetnicima pod koman-

dom kapetana Bože, u Banji i susjednim selima i da su opet spalili nekoliko kuća i prekinuli telegrafsku liniju za Pljevlja, dignut je iz Pljevalja jedan buljuk carske vojske i dovoljan broj mustahfiza, zatim četiri tabora rezervista zatečenih u Prijepolju pod komandom kol-aga Osmana i Halila i još četiri buljuka rezervista s dovoljnim brojem mustahfiza pod komandom spomenutog Osman-bega, pa su poslani sa dvije strane na te odmetnike. Ostale su natjerali u bijeg u pravcu rijeke Lima. Kada je oko stotinu pedeset rezervista i jedan buljuk carske vojske, predvođeni muftijom spomenute kasabe, krenulo da poprave telegrafsku liniju, ubili su još pet odmetnika, na koje su naišli na džadi kod hana na Jabuci.

Istodobno je četrdeset odmetnika napalo na jedan buljuk birčanskih rezervista, koji su se nalazili pod komandom tadašnjeg juzbaše Mahmud-age, koji je bio na čuvanju vrlo važne tačke - Čelikovih Stanova, udaljene jedan i po sat od Višegrada. U okršaju, koji je izvršila ova vojska, stradalo je pet odmetnika, a ostali su rastjerani. Na dan 20. ša'bane 1292. godine (21. IX 1875) miriliva Ali-paša poveo je sa sobom dva tabora carske vojske na odmetnike, kojih je, u selu Lokvast u klancu Divit, bilo mnogo. Navedeni paša je odgovorio istom mjerom i u roku od jednog sata, koliko je trajao okršaj, dvadesetak odmetnika ostalo je na bojištu, a ostali su se dali u bijeg. Dok su te odmetnike tjerali, oni su od mirnog stanovništva opljačkali oko osam stotina grla razne stoke, pa je islamska vojska sve to oslobodila. Kada su došli u selo Odžak, blizu Nevesinja, naišli su na preko tri stotine odmetnika. Poslije pola sata borbe odmetnici su opet poraženi pobjegli. Spomenuta stoka predata je vlastima u Nevesinju. Kada se navedeni Ali-paša jednu noć odmorio u Odžaku, raspoložive vojne snage koje je vodio rasporedio je na dvije strane sa zadatkom da očiste od odmetnika selo Tursinu i njegovu okolicu, u blizini Nevesinja, i tako su krenuli iz toga sela. Prvo krilo je poslao od Lastavca, a drugo od Rakove Noge na Tursinu. Paša je udario na preko pet stotina odmetnika, koji su se bili utvrdili u kuli, u Tursini. Nakon okršaja, koji je trajao oko pola sata, odmetnici su se razbjegli.

Poslije nekog vremena, 23. ša'bana 1292. godine (24. IX 1875) iz Gacka na Nikšić su krenuli sa šest tabora carske vojske miriliva Osman-paša zajedno sa ferik Ševket-pašom i Selim-pašom, da bi olakšali položaj carske vojske, koja je već duže vremena bila okružena neprijateljima u Nikšiću i klancu Duga. Pošto su pretpostavljali da će odmetnici, na prolazu, kada dođu do mjesta Krstac, na visokim krševitim i vrlo teško prohodnim mjestima napasti na vojsku koja sa sobom vodi karavan sa hranom, držeći se borbenih propisa, poslali su dva tabora da idu naprijed i zauzmu važne položaje da bi štitili glavninu od napada neprijatelja. Kada su krenuli naprijed, odmetnici su s obje strane otvorili na njih žestoku vatru, pa je i carska vojska, ne oklijevajući, junački odmah otpočela borbu. Okršaj je trajao blizu četiri sata. S jedne strane se kretao karavan, pa je plan odmetnika propao i morali su se razbježati na sve strane. Za tren oka zauzete su kule na Krstacu, koje su odmetnici još ranije bili zapalili i tu su prenoćili. Sutradan su odatle krenuli i došli do kula: Zlostup, Nozdrve i Prisjela i pošto su tamošnju carsku vojsku obradovali, ne nailazeći ni na koga, stigli su 24. IX u Nikšić. U spomenutom mjestu su odredili i predali sljedovanje za četiri tabora da ne bi ubuduće oskudijevali. Sutradan po dolasku otišli su u kule redovne vojske i karaule, koje su se nalazile u okolici navedene kasabe i namirili im ono što je nedostajalo, a po ukazanoj potrebi dodali su jedan tabor vojske da se nade u Nikšiću. Pošto su se dva dana odmorili u Nikšiću, odatle su krenuli 26. IX i pobjedonosno se vratili u Gacko.

Priča se da je u navedenoj bici kod mjesta Krstac poginulo petnaest odmetnika.

U kasabi Stolac sakupljeni su konji za komoru da se unaprijed pripremi sljedovanje za tri tabora carske vojske, koja se iskrcala u luci Klek sa Mustafom Džavid-begom, mirilivom prvog pješadijskog puka treće carske armije. Na dan 25. ša'bana 1292. godine (26. IX 1875) oko tri stotine kiridžija i deset buljuka carske vojske poslano je zajedno sa Riza-efendijom i Salih-efendijom, pod nadzorom Halil-bega, miralaja zaptije, iz sjedišta vila-

jeta. Ali, postojala je bojazan da će odmetnici zatvoriti put za Klek. Da bi to unaprijed provjerili, poslana su četiri buljuka u kule u Hutovu, pa su se tamo pritajili. Kada je gore navedeni karavan u povratku naišao na preko tri hiljade odmetnika, u mjestu zvanom Pobranice, u blizini kule u Sutovu, pa kada je otpočeo sa njima borbu, u taj čas su stigla i ona četiri buljuka, koja su bila u Hutovu, pa su odmetnici uzeti u unakrsnu vatru. U okršaju, koji je trajao tri sata, uvidjevši da neće moći odoljeti silovitim napadima carske vojske, odmetnici su pobjegli, ostavivši iza sebe oko dvije stotine poginulih a podugo su ih još tjeroali. Većina odmetnika su bili Dalmatinci, Crnogorci i Italijani, što je ustanovljeno pregledom poginulih.

Odmetnici, koji su se bili utvrdili u selima Trtović te Donje i Gornje Vardište, u višegradskom kadiluku, povremeno su napadali na glavnu džadu, kidali telegrafsku liniju i presretali poštu koja je tu nailazila. Zbog toga su 26. ša'bana 1292. godine (27. IX 1875) binbaša rezervista Mustaj-beg Fadilpašić sa Hajdarbegom Čengićem i potrebnim brojem redovne vojske i konjice, te pet buljuka rezervista pod komandom njihovih zabita, udarili na te odmetnike sa četiri krila. Nakon bitke, koja je trajala oko četiri sata, odmetničke družine su, ostavivši za sobom stotinjak poginulih i ranjenih na bojnom polju, pobjegli preko granice u unutrašnjost. Jedan dio ovih koji su se okupili u mjestu zvanom Balvan, na samoj granici kod karaule, s pojačanjem koje im je stiglo od odmetnika iz Krnetine, želeći da presijeku put islamskoj vojsci, iskočili su pred nju dok se vraćala. Ali, pošto su i tu pretrpjeli poraz, opet su preko granice pobjegli u unutrašnjost. U ovoj bici poginuli su po jedan nefer od rezervista iz odreda Ahmed-efendije, Smail-bega i Muhamed-age.

Kada se te iste godine saznalo da je preko pet stotina odmetnika pomiješanih sa Crnogorcima napalo na patrolu na granici starog sela Buča, na udaljenosti od jednog sata hoda od kasabe Berane, odmah su na njih poslani binbaše iz Rugove i Trgovišta: Ali-aga, Salih-aga i Omer-aga i pod njihovom komandom osam buljuka redovne vojske, jedan buljuk rezervista sa dva topa ko-

jima su komandovali binbaša Mehmed-efendija i njegov kol-aga Mustafa-efendija. Pošto su ovi zaposjeli važne položaje, nakon borbe koja je trajala pola sata iza zalaska sunca, odmetnici su pobjegli ostavivši iza sebe na bojnopolju trinaest poginulih.

Na dan 29. ša'bana 1292. godine (30. IX 1875) ferik Ševket-paša i miriliva Osman-paša, krenuli su sa svojom vojskom iz Gacka u namjeri da oslobode carsku vojsku, koja se nalazila opkoljena u utvrđenjima Pive, gdje su svi putevi bili zatvoreni. Po svim brdima i u krševitim predjelima, desno i lijevo od mjesta zvanog Glasovita, bilo se okupilo mnogo odmetnika. Iz brojnih utvrđenja, koja su bili podigli i iz postavljenih zasjeda žestoko su napadali carsku vojsku. Pošto je topovskim hicima oborena kordonska kula u mjestu Glasovita, koju su odmetnici ranije bili zauzeli i utvrdili se, uvidjevši da neće moći odoljeti hrabrim napadima carske vojske pobjegli su. Pošto su ih protjerali, ostavili su tu dovoljno vojske i sa ostatkom vojske su krenuli u Pivu. Naišavši u nekoliko mjesta na odmetnike i njih su razbili i natjerali u bijeg i tako su stigli u Pivu i oslobodili opsjednutu vojsku, koja se tamo nalazila.

Prvog ramazana 1292. godine (1. X 1875) izdato je naređenje da se pronađu odmetnici koji su pobjegli u planinu Prosar i Kozaru, poraženi u bici u mjestu Gasinci, uzvodno od kasabe Gradiška. Čim je tamo upućeno oko osam stotina rezervista iz Prijedora i Kozarca, poslana su i iz kasabe Dubice tri buljuka i još oko stotinu vojnika pomoćne vojske. Na sat i po od Dubice naišli su na odmetničku zasjedu i stupili u okršaj. Pošto su paljbe dva puta izmijenjene, odmetnici su, ostavivši iza sebe trojicu ubijenih, pobjegli u planinu Pastrvu, koja se nalazi između Kostajnice i Novog.

Čim se saznalo da se pojavila jedna njihova grupa i da napadaju i pljačkaju sela oko Novog, odmah je dignut jedan buljuk rezervista iz Kostajnice i iz Ostrošca i pet-šest stotina mustahfiza i tamo poslano.

Taj buljuk je ostavljen u mjestu, a mustahfizi su poslani u planinu. Gdje god su naišli na odmetnike odmah su stupili sa njima u žestoku borbu, pa su odmetnici, ostavivši iza sebe neko-

liko poginulih, pobjegli, a mustahfizi su se vratili u Kostajnicu. Međutim, ponovo je upućeno oko dvije stotine mustahfiza i tri buljuka rezervista da vrše osiguranje od odmetnika. Ovi su, naišavši na odmetnike, stupili s njima u borbu, oko dvadeset ih ubili, zarobili im dvije puške, dvije sablje i dvije zastave.

Te godine je za mutesarrafa Travničkog sandžaka postavljen Rešid-beg, a za mutesarrafa Banjalučkog sandžaka Abdulah-efendija.

U to vrijeme je bosanski valija i komandant vojske Ahmed Hamdi-paša bio zauzet suzbijanjem bune u Hercegovini, pa nije imao vremena da se zadržava u sjedištu vilajeta. Pošto nije bilo moguće da i dalje, u ovako nemirnim vremenima, upravlja državnim poslovima, a to je do sada vršio za Sarajevo zamjenik valije vilajeta komandant vojske u sarajevskom sandžaku Hussein Hami-paša, razdvojeni su državni poslovi od vojnih za Bosanski vilajet i za Sarajevski sandžak. Kao što su i u ostalim sandžacima bili mutesarrafi sandžakâ, i za sarajevski je postavljen u zvanju pomoćnika valije Ibrahim-beg iz Jenišehira, jedan od istaknutih članova državnog savjeta. Spomenuti emir stigao je u Sarajevo u ponedjeljak 4. ramazana 1292. godine (4. X 1875) i počeo obavljati povjerenu mu dužnost.

Na dan 5. ramazana 1292. godine (5. X 1875) naredeno je da se dostave hrana i ostale potrebe vojsci koja je bila u mjestima Fatnica i Plana. Jedan buljuk rezervista iz Sarajeva, dok je prenosio tu hranu, upao je s tovarima u zasjedu odmetnika i više od šest stotina je opkolilo njihov prolaz na putu kroz klanac Divin, pa su odmetnici na njih iznenada napali. Međutim, carska vojska je, koliko je bilo brže moguće, zauzela dobre položaje i otpočela borbu. U žestokom okršaju, koji je trajao dva i po sata odmetnici su, izvadivši noževe, ponekad jurišali na carsku vojsku, ali meci ispaljivani od carske vojske nisu im dali da oka otvore, ni da im se primaknu. Na koncu, odmetnicima je ponestalo snage, pa su se poraženi razbjegli. U ovoj bici poginulo je šest islamskih vojnika, a ranjeno osamnaest. Od odmetnika je devetnaest izginulih pronađeno na bojištu. Međutim, sutradan, kada je narod Fatnice i Dabra pretražio mjesto gdje je borba

vođena, pronađeno je još četrdeset i osam poginulih odmetnika u kamenjaru.

Neprijatelji nisu mogli oteti ni jedno grlo stoke, a ništa ni od hrane im nije palo u ruke. Sve što je prenosila carska vojska je predala u svoje odredište. Poginule i ranjene vojnike su natovarili na tovarne konje, pa su mrtve zakopali u selu Dabru, a ranjene prenijeli u bolnicu u Stocu.

Na dan 6. ramazana 1292. godine (6. X 1875) veliki broj odmetnika napao je na četrdeset rezervista, koji su bili na čardaku Osmana Džabice, iz Prijedora, u selu Potogošte, udaljenom dva sata hoda od kasabe Prijedor. Pošto su ih opkolili sa svih strana, na njihov poziv da im se pomogne, carska vojska upućena je u pomoć i odmah stupila u borbu. Nakon borbe, koja je trajala oko šest sati odmetnici su poraženi, pa su se razbjegli po okolini. U ovom okršaju je poginulo jedanaest odmetnika. Među poginulim bio je i jedan Srbijanac, koji im je bio komandant. Uzeto je njegovo oružje, konj i nekoliko dugih pušaka. Dok je stigla vojna pomoć, ti odmetnici su zapalili tri spahijska čardaka i sve hambare sa kukuruzom.

Te godine 6. ramazana (6. X 1875) Server-paša, predsjednik Državnog savjeta, koji se tada nalazio u Mostaru, pred činovnicima je pročitao uputstvo sa najvišeg mjesta za zavođenje reda, koje je sadržavalo 28 tačaka.

Na dan 7. ramazana 1292. godine (7. X 1875) krenuo je ferik Ševket-paša sa tri tabora vojske iz Gacka, a Ali-paša, konjički miriliva, sa još četiri tabora iz Stoca da se spoje sa islamskom vojskom koja se nalazila u Trebinju, pa da protjeraju ustanike, koji su se ponovo utvrdili i činili hajdučiju u krajevima oko nahije Zupci i Grab, u okolici Trebinja i na putu za Dubrovnik oko sela Popovo, u okolici pristaništa Klek. Spomenuti Ševket-paša krenuo je iz Gacka bilečkom džadom i, ne naišavši ni na kakvu prepreku, stigao je u Trebinje. Na dva sata prije nego što je Ali-paša došao u kasabu Ljubinja, preko četiri stotine odmetnika, koji su se nalazili u Ljubinjском polju, napali su na muslimansko stanovništvo u namjeri da im opljačkaju stoku. Čuvši da su ubili četvero čobančadi i deset ljudi, koji su im bili pritekli

u pomoć iz Ljubinja, gore spomenuti paša poveo je sa sobom dva tabora svoje vojske pa im je odmah pohitao u pomoć. Međutim, prije nego što je tamo stigao, odmetnici su, ostavivši opljačkanu stoku, pobjegli. Ti odmetnici se nisu nigdje smirivali ni zaustavljali, nego su stalno krstarili tamo-amo. Gdje god su nailazili na stanovnike stalno su im nanosili štetu.

Kada je spomenuti Ali-paša, sa svoja četiri tabora, stigao u Trebinje, Ševket-paša je rasporedio mirilivu Osman-pašu sa dovoljno vojske na jedno krilo, mirilivu Husein-pašu, sa jednim izdvojenim odredom, na drugo krilo, a Ali-pašu je ostavio kod sebe, sa dovoljno vojske, da se tu nađe u slučaju potrebe. Uputio ih je jedno sa drugim iz Trebinja, i tako su stigli u nahiju Zupci.

Kada je izvršen taj ratni manevar, sakupljeni odmetnici u selima: Grab, Bukva i Mosko(?), čim su ugledali carsku vojsku, spalili su sve kuće u kojima su se ranije bili smjestili, pa sklonivši se u utvrđenja, koja su prije bili podigli, otpočeli su s paljbom. Međutim, ne mogavši odoljeti, napustili su svoja skloništa, i kada su počeli bježati u pravcu sela Grahova i naišli na busije, koje su tamo ranije bile pripremljene, upali su u žestoku vatru carske vojske. Ostavili su iza sebe oko stotinu i šezdeset poginulih i još toliko ranjenih, a oni su pobjegli u unutrašnjost Crne Gore.

Spomenuti paša je odmah porušio sva utvrđenja koja su odmetnici podigli. Pošto je carskoj vojsci, postavljenoj u kulama i selima Zupci i Grab, podijelio šestomjesečno sljedovanje vratio se u Trebinje.

Iza toga je Ševket-paša poveo šest tabora carske vojske iz Trebinja i krenuo u nahiju Popovo. Čim je tamo stigao, došlo je stanovništvo iz osamnaest sela i zatražilo zaštitu. Ono je ranije, da bi se sklonilo od hajdučkih zala, prešlo dalmatinsku granicu. Da bi ovo stanovništvo zaštitio, a i osigurao džadu za luku Klek, ostavio je dva tabora carske vojske, i tako toj nahiji vratio mir.

Stanovništvo nahije Gabele, koje je bilo zavarano obmanama odmetnika i ranije se preselilo u Dalmaciju, njih četiri stotine kuća iz osam sela, zatražili su da žive pod zaštitom sultana, kao i ranije, i vratili su se svojim kućama.

Na dan 10. ramazana 1292. godine (10. X 1875) u neka sela nahije Bužim u Bihaćkom sandžaku, prešlo je sa suprotne strane oko pet stotina naoružanih odmetnika, koji su vršili napade. Vodili su mnoge okršaje sa rezervnom carskom vojskom, koja je još ranije tamo upućena. Dva puta su izgonjeni sa svojih položaja i konačno, ne mogavši dalje odolijevati carskoj vojsci, ostavili su dvadeset troje poginulih i pobjegli na drugu stranu.

Te godine dato je odsustvo vojnim rezervistima iz Sarajeva, koji su se nalazili oko Višegrada, i oni su se vratili kućama.

Dana 11. ramazana 1292. godine (11. X 1875) stigla je u Sarajevo carska irada, kojom se oslobada naplata jedne četvrtine zaostalog duga - ušre, koja je kao povećanje bila određena od erazi-mirije i mevkufije, na području Bosanskog vilajeta, do konca finansijske 1289. godine (1872/73).

U petak 15. ramazana 1292. godine (15. X 1875), dok su pred kasarnom Berane carska vojska i rezervisti obavljali džuma-namaz, pojavili su se Crnogorci i odmetnici na sedam mjesta, pa su napali pušćanom vatrom na kasarnu i čaršiju. Zbog toga je vojska odmah ustala da odbije taj napad. Poslije borbe koja je potrajala oko sat i po, ti hajduci su, ostavivši za sobom trideset i jednog poginulog, poraženi pobjegli u brda. Među poginulim je bio i crnogorski perjanik Sojo Skinanović(?).

U to vrijeme iz Grahova u Livanjskom kadiluku binbaša Seidbeg krenuo je sa četiri buljuka vojnih rezervista i nekoliko kordona da kazne odmetnike koji su se bili utvrdili u selima Velikom i Malom Mračaju, kod Tuškovca(?), u nahiji Grahovo, u kadiluku Livno. Otišao je u ta dva sela i odmah otpočeo borbu sa njima. Odmetnici nisu mogli odoljeti hrabrim napadima carske vojske pa su, ostavivši iza sebe oko sedamdeset poginulih, pobjegli.

Istovremeno je pet buljuka rezervista, poslanih na tri-četiri stotine odmetnika, koji su se bili pojavili u mjestu zvanom Svinjar, koje se nalazi između Gradiške i Kobaša, naišlo na njih u selu Kaduča, u okolici planine Motajice i kada su se sukobili, ti odmetnici su izdržali oko tri sata, ali su se na kraju razbježali. Jedan dio njih sa unaprijed pripremljenim čamcima a drugi dio

plivajući, prešli su rijeku Savu i pobjegli na drugu stranu. U ovoj borbi stradalo je oko pedeset odmetnika.

Takoder, buljuk kordona juzbaše Ahmed-age i rezervisti pod komandom prvaka kasabe Nove Varoši Mehmed-bega, dok su prolazili kroz šumovite krajeve, naišli su na odmetnike, koji su u okolini Nove Varoši otimali stoku, kidali telegrafske linije i činili druga zla. Islamska vojska je te odmetnike za kratko vrijeme rastjerala na sve strane, i oko dvadeset ih je stradalo.

Te godine bio je poslan mulazim Osman-aga da preuzme ranjenike bihačkog tabora iz kasabe Kostajnice i da ih dovede u kasabu Novi, i dok se s njima vraćao naišao je, sa svojom pratnjom od šezdeset vojnika, na odmetnike u okolini Dobrljina, na dva sata hoda udaljenosti od Kostajnice. Otpočela je borba, a iza toga je, po naredenju kol-age, upućeno tri buljuka rezervne vojske iz Novoga. Kada su odmetnici vidjeli kakvu hrabrost islamska vojska pokazuje pri napadu, nisu imali snage da im odole. Bilo ih je oko trideset poginulih, a iz njihovih ruku spašeno je oko tri stotine grla razne stoke koju su bili oteli, pa su poraženi pobjegli na drugu stranu.

Te godine su u luku Klek prispjele četiri lade carske mornarice i to: "Nusret", "Sultanija", "Talia" i "Ismail", sa jednim alajem redovne i rezervne vojske od tri hiljade vojnika i hiljadu tri stotine i tri pomoćna rezervna vojnika pod komandom carskog serjavera mirilive Halil-paše i miralaja Šukri-bega, koji je bio posebno zadužen ratnom opremom, hranom i ostalim vojnim materijalom i dvije stotine tovarnih konja.

U četvrtak 21. ramazana 1292. godine (21. X 1875) prešle su sa crnogorskim odmetnicima preko granice dvije bojne trube i tri bajraka u Berane. Izdata je naredba da na njih udare: binbaša Ali-efendija sa četiri buljuka carske vojske, koji se nalaze na čuvanju kasarne na sjevernoj strani, binbaša Mehmed-efendija sa četiri buljuka rezervista iz Mitrovice, koji se nalaze na zapadnoj i južnoj strani Berana, kol-aga Mustafa-efendija sa četiri buljuka, sa desnog krila, binbaša pomoćnih rezervista Ismail-aga i Ali-aga Draga iz Trgovišta, sa centra.

Prema utvrđenom rasporedu izvršen je juriš. Iako je bilo mnogo odmetnika, oni nisu mogli odoljeti hrabrim napadima, nego su, ostavivši sedamdeset i devet poginulih na bojištu, poraženi pobjegli prema crnogorskoj granici. U ovoj borbi je ranjen i Vukota, član gradskog vijeća Berane, koji je bio pristao uz ustanike, a poginuo je i bratić crnogorskog kapetana Milovana.

Na kule, koje su se nalazile u Zupcima i Grabu, u kadiluku Trebinje, do sada su odmetnici tri puta napadali, ali su svaki put odbijeni.

Prema obavještenju da će na te kule napasti oko dvije hiljade Dalmatinaca i Crnogoraca, koji su se utvrdili u zubačkim brdima, miriliva Osman-paša je, od ukupno pet tabora vojske, koja je bila pod njegovom komandom, dva tabora ostavio u Trebinju, a sa sobom poveo tri tabora i uzeo tri Krupova topa, pa ih je rasporedio u skladu sa vojnom strategijom na dvije strane. Junačkim napadima carske vojske, u bici koja je trajala oko dva sata, ustanici nisu mogli odoljeti. Ostavili su za sobom stotinu i dvadeset poginulih i preko dvije stotine ranjenih, te municiju, kundake starih topova i razbježali se. Tjerani su sve do granice i tako odbijeni. O tome je spomenuti paša telegrafski izvijestio sjedište vilajeta 26. ramazana 1292. godine (26. X 1875).

Valija Bosanskog vilajeta i komandant vojnih snaga Ahmed Hamdi-paša smijenjen je dok je bio u Mostaru. Namjesto njega postavljen je valija Soluna Reuf-paša, sin Abdi-paše. Spomenuti Ahmed Hamdi-paša, pošto je smijenjen, poslije bajrama je naišao kroz Sarajevo, i nakon što se dva dana odmorio, krenuo je iz Sarajeva novopazarskom džadom.

REUF-PAŠA ČERKEZ ABDI-PAŠA-ZADE

Posljednji dan ramazana 1292. godine (30. X 1875)

Kada je spomenutom paši dat valiluk nad Bosnom i glavna komanda nad vojskom, pošao je iz Soluna i u ponedjeljak 30. ramazana 1292. godine (30. X 1875) stigao u Sarajevo idući novopazarskom džadom. Čim je otišao u poštanski ured da odatle pošalje poruku; nakon izmijenjenih poruka sa predsjednikom Državnog savjeta Server-pašom, koji je, po posebnom zadatku boravio u Mostaru, vratio se u konak. Pošto je po naredbi Dvora zadužen da ide u Mostar u vezi sa provođenjem nekih mjera u Hercegovini, te noći je dao naređenje i preporuke o najvažnijim pitanjima opunomoćivši za vilajet Ibrahim-bega, mutesarrafa glavnog grada vilajeta, a za ostalo tadašnjeg glavnog komandanta Sarajeva Husein Hami-pašu, sutradan, u nedjelju, ranom zorom, prije nego je obavljen namaz Ramazanskog bajrama, krenuo je iz Sarajeva za Mostar.

U ponedjeljak 2. šewwala 1292. godine (1. XI 1875) na oko osam stotina odmetnika, koji su se bili utvrdili u mjestu zvanom Prenčani u kadiluku Pljevlje, poslani su miriliva Fuad-paša i miralaj Salih-beg, sa dovoljno carske vojske i rezervista, koje su imali pod svojim komandama. Od sutona toga dana, pa u utorak cijeli dan, u okršajima koji su vođeni, odmetnici nisu mogli odoljeti junačkim napadima islamske vojske. Pošto su ih žestoko pritijesnili, oni su se bacili u rijeku Taru i davili. Tako ih je preko dvije stotine stradalo, a ostali su se poraženi razbjegli. Među poginulim odmetnicima bio je i vojvoda Šarana i Jezerâ i njegov otac i stric. Na bojištu je nadeno mnogo crnogorskih kapa.

U predjelu oko mjesta Grude, u navedenom kadiluku, dva buljuka carske vojske iz tabora koji je pripadao Serezu i nešto pomoćne vojske su bili u obilasku, i tamo su naišli na grupu crnogorskih odmetnika i na njih odmah udarili. Poubijali su dvadeset i petericu, a ostale rastjerali.

Dana 8. šewwala 1292. godine (7. XI 1875) u mjestu Bučja, od poslana tri odreda kordona iz Grahova da štite stanovništvo kadiluka Livno od hajdučkih napada, jedno njihovo krilo je u nedjelju naišlo na oko četiri stotine odmetnika. Odmah su otpočeli borbu, pa su i ostali odredi stigli. Na dati znak sa kôta u pozadini, upućen ka Grahovu stigao je binbaša Seid-beg sa dva buljuka rezervista. Poslije okršaja, koji je trajao oko tri sata, ti odmetnici su napustili položaje, koje su bili zaposjeli, i poraženi pobjegli na austrijsku granicu. U ovom okršaju je poginulo jedan-aest odmetnika.

Na dan 9. šewwala 1292. godine (8. XI 1875) voda je bila poplavila sve četiri strane Gradiške i najveći dio njenih područja. Zbog toga su odmetnici napali selo Mačkovci, koje je ostalo bez odbrane, pa mu se nije moglo prići bez čamca. Sve su kuće u njemu spalili, a kukuruz su čamcima na drugu stranu prevezli. Kada je o tome obaviješten komandant Banje Luke Sarajlija miriliva Ismet-paša, koji se nalazio u Gradišci, on je odmah tamo uputio miralaja Ibrahim-bega sa tri buljuka carske rezerve i nešto pomoćne vojske. Kada su ovi stigli do vode, koja je okruživala sela, zatekli su odmetnike kako prevoze kukuruz na drugu stranu, sa stokom koju su oteli od katolika. Nakon što se saznalo da su oni otišli u selo Donju Dolinu, odmah su pribavljeni čamci, pa je vojska prebačena na drugu stranu - na sigurno mjesto, i stigli su do sela Gornje i Donje Doline na pola sata prije večeri.

Prethodnica islamske vojske naišla je na stražu, koju su odmetnici bili postavili na jednom mjestu koje se može braniti. Došlo je do puščane paljbe sa obje strane. Zapaljena je stražarnica odmetnika i jednog su ubili. Pola sata naprijed, blizu rijeke, na jednom mjestu utvrdilo se više od tri stotine odmetnika, ali pošto su uvidjeli da neće moći odoljeti, ukrcali su se na velike čamce, koje su sa sobom dovezli, i pobjegli na drugu stranu.

U petak 13. šewwala 1292. godine (12. XI 1875) poznati odmetnički vođa Jovan Škorić sa oko trideset i pet svojih drugova, prešao je na ovu stranu da svojim lažnim pričama među hrišćanskim stanovništvom zapali fitilj bune. Oko Čadavice, četvrt sata udaljene od kasabe Novog, bio je poveo sa sobom

nešto oduzele stoke da je prebaci u Austriju. Međutim, kada je naišao na patrolu, koja je tamo bila u obilasku, stupili su u okršaj. Navedena vojska pokazala je veliku hrabrost, pa je poginuo spomenuti voda Jovan, njegov brat i još četverica njegovih drugova. Oni koji su ostali u životu poraženi su pobjegli u kulu u Kurat, je bila nasuprot kasabe Novi, a odatle dalje prema varoši Podava. Islamska vojska nije imala nikakvih gubitaka.

Kada je stigla vijest da su unazad nekoliko dana vojnici carske vojske, koja se nalazila u utvrđenjima nahije Piva, opkoljeni i pritiješnjeni, ferik Ševket-paša je poveo sa sobom osam tabora carske vojske i 17. šewwala 1292. godine (16. XI 1875) krenuo iz Gacka. Idući prema Pivi, na jednom vrlo krševitom i teško prohodnom mjestu, naišao je na oko desetak hiljada odmetnika i sve do sutona ih je odbijao, pa je te noći tu i zakonačio. Kada je sutradan krenuo, opet su ga ti odmetnici napali iz jednog vrlo krševitog i neprohodnog mjesta, pa je i carska vojska odgovorila na isti način, držeći se junački u okršaju koji je trajao nekoliko sati. Odmetnici su u toj bici imali preko pet stotina poginulih, pa ostavivši i poginule i zauzete položaje, poraženi su se razbjegli. Među poginulim bilo je preko dvije stotine samih Crnogoraca, što se utvrdilo po njihovim posebnim oznakama.

Na dan 28. šewwala 1292. godine (27. XI 1875) iz Gacka je prema Pivi krenuo sa sedamnaest tabora carske vojske mušir Reuf-paša, valija vilajeta i komandant vojske, da odbije i uništi odmetnike koji su se bili ponovo sakupili na području Pive. Kada je onih petnaest hiljada odmetnika, koji su došli iz Crne Gore, vidjelo kolika snaga islamske vojske ide tamo i kako hrabro nastupaju, nisu je ni sačekali niti su i jedan metak ispalili. Na znak dat trubom da bježe kud ko zna, svi su se razbjegli. Islamska vojska stigla je u Pivu i doturila hrane koliko je bilo potrebno vojsci koja je bila u utvrđenjima opkoljena, i pošto su upotpunili osiguranje, vratili su se u Gacko.

U nedjelju 29. šewwala 1292. godine (28. XI 1875) poslana je carska vojska i rezervisti na odmetnike, koji su se bili skupili oko sela Rijeka, blizu sela Dajsića, u kadiluku Berane. Goneći

jedni druge, dva puta su vodili okršaje. U jednom okršaju poginula su pedeset i dva odmetnika, a u drugom petnaest.

Dana 30. šewwala 1292. godine (29. XI 1875) u Hercegovackom sandžaku u gatačko područje formirano je kao poseban sandžak, a na položaj mutesarrafa postavljen je Kostan-efendija.

Na dan 7. zu-l-ka'deta 1292. godine (5. XII 1875), cijeneći zasluge koje je učinio, Dedo-paša Čengić je unaprijeđen na čast mirimirana.

U četvrtak, na dan 10. zu-l-ka'deta 1292. godine (8. XII 1875) idući iz Gacka za Bileću miriliva Ali-paša sa četiri i po tabora carske vojske, na putu je naišao na oko osam hiljada odmetnika u selu Bjelani, u mjestu Poljanići. U okršaju koji je voden poginula su trideset i dva carska vojnika, a ranjeno je šest. Odmetnici su ostavili dvije stotine poginulih i poraženi pobjegli u brda.

U to vrijeme su odmetnici bili opkolili Pivu, međutim, kada su čuli da carska vojska tamo ide, pobjegli su u Crnu Goru i Banjane, pa je tako sedam-osam hiljada odmetnika napustilo ovaj kraj. Oni su napali na selo Planu u kadiluku Bileća. Kada je to vidio miriliva Ali-paša, koji je dolazio s te strane sa četiri tabora carske vojske, odmah se upustio u okršaj sa njima. Sve što su opljačkali oteo je od njih, a odmetnici su bili prisiljeni da se povuku u brda. Dan iza toga, navedena vojska je, na putu koji vodi u Banjane, postavila zasjede, a miriliva Husein-paša je, sa svojih pet tabora vojske, odmetnike natjerao u te zasjede. Oni su upali među dvije vatre, i nakon žestoke paljbe, nastala je borba prsa u prsa. Kada je kasnije iznenada sasvim blizu zapucalo, pa kada je među odmetnicima zavladao strah od junačkih napada carske vojske, izginulo ih je oko sedam stotina, a blizu dvije hiljade ranjeno. Na islamskoj strani palo je oko četrdeset vojnika. I u ranijim okršajima, koje je vodio Ševket-paša u Pivi sa odmetnicima, samo Crnogoraca izginulo je preko hiljadu. Tada je ubijeno i osam hajdučkih kapetana. Jedan odred odmetnika, koji se spasio od kaznenih udaraca i progona ispred tabora spomenute dvojice: Husein-paše i Ali-paše, naišao je na carsku vojsku, koja je bila pod komandom Reuf-paše, valije i koman-

danta vilajeta. U tom okršaju izginulo je pet-šest stotina njihovih ljudi.

Tada su se vratili iz Siska prijedorski trgovci obalama rijeke Save i Une, u zloj namjeri da spale svojih trinaest čamaca kojima su došli do mjesta Ravnice, daleko od kasabe Novi. Preko šest stotina odmetnika prešlo je preko rijeke na ovu stranu - na ostrvo Ada, koje je tri četvrtine sata hoda udaljeno od kasabe Novi i tu ostavilo zasjedu. Čim se za to saznalo, odmah je iz Novog poslan jedan buljuk rezervista. I oni su, dobro se čuvajući, došli obalom rijeke do iza čamaca. Međutim, čim su se približili tome otoku, navedeni odmetnici otvorili su vatru i puščana paljba se čula do Novog. Odmah je poslan jedan drugi buljuk rezervista, a sa njima i nešto pomoćne vojske i kordona. Sve do dvanaest sati (ala turka), trajala je borba među njima. Na koncu su odmetnici izgubili, ostavivši preko stotinu poginulih i ranjenih i poraženi se razbjegli, a čamci su neoštećeni dovezeni do iza Novog. Spomenuti Reuf-paša obaviješten je da je opkoljenoj carskoj vojsci u Nikšiću i klancu Duga nestalo hrane. Kako je Božijom odredbom bila već zavládala žestoka zima, ta vojska se nije mogla ostaviti u takvom položaju. Pripremivši svu potrebnu hranu, spomenuti paša poveo je sa sobom trinaest tabora carske vojske i krenuo iz Trebinja. Bez ikakve smetnje stigao je u Bileću, pa odatle u Srnice, pa u Gacko, pa u Krstac. Kada je tamo došao, na jednom teško prohodnom mjestu naišao je na poveći odred odmetnika. Poslao je naprijed pet tabora carske vojske, koja je bila pod njegovom komandom i u četvrtak 24. zu-l-ka'deta 1292. godine (22. XII 1875), nakon okršaja koji je trajao oko četiri sata, ne mogavši odoljeti junačkim napadima koje je pokazala pobjedonosna vojska, ti odmetnici su, ostavivši iza sebe puno poginulih i ranjenih, glavom bez obzira pobjegli. Spomenuti paša, hranu koju je nosio sa sobom neometano je predao utvrđenjima u Nikšiću i klancu Duga, pa je tako opkoljenu carsku vojsku obradovao, a potom se vratio u Gacko.

U ovoj bici su muslimani izgubili deset ljudi, a pedeset i šest ih je ranjeno. Besim-begu, pomoćniku komandanta carske vo-

jske u Cernici, koji je bio ranjen, po carskoj milosti dodijeljeno je odlikovanje - Medžidija trećeg stepena.

Početak mjeseca zu-l-hidždžeta 1292. godine (29. XII 1875 - 7. I 1876) Hercegovina je izdvojena iz Bosanskog vilajeta i formirana kao poseban vilajet i dodijeljena dotadašnjem bosanskom valiji Reuf-paši. Njemu je data i dužnost ovlaštenog komesara. Jedino je Bosanski vilajet ostavljen mutesarifu vilajeta Ibrahim-begu s tim što mu je dodata dužnost valijinog opunomoćenika, a komandovanje nad vojskom povjereno je Hussein Hami-paši i o tome je izdan carski ferman.

Tada su razdvojene i komande bosanske i hercegovačke vojske, pa je Ahmed Muhtar-paši ostavljeno da kao i do sada bude predsjednik medžlisa. On je došao u Mostar i preuzeo povjerene poslove.

Kada je hercegovačko područje formirano kao poseban vilajet, u Mostaru se počeo štampati jedan koristan nedjeljnik pod nazivom "Neretva". Nakon što je navedeni vilajet ponovo pripojen Bosni, kao što je i bio, spomenuta novina prestala je sa izlaženjem.

U to vrijeme ministar vanjskih poslova Austrije Kont Andraš dostavio je evropskim državama i Dvoru otvoreno pismeno upozorenje da se Slavenima, koji prelaze iz Dalmacije u Hercegovinu i Crnu Goru to neće zabraniti, te plan kako će Dvor svoje unutrašnje poslove srediti pa je to prihvaćeno i zabilježeno u *Nakdu-t-Tevarihu*.

Da bi se spriječilo prelaženje na onu stranu buntovnika koji pomažu da se ustanak nastavlja, dana 8. zu-l-hidždžeta 1292. godine (5. I 1876) jedna patrola rezervista, koja je poslana na zadatak da patrolira obalama Vrbasa i Save, naišla je na grupu odmetnika, koja je u čamcima prelazila preko Save na ovu stranu. U okršaju koji se zbio, jedan od tih čamac se prevrnuo zajedno sa odmetnicima u rijeku i oni su se utopili. Većina odmetnika u ostalim čamcima pogođena je puščanim mecima, a ono što ih je preostalo, razbijeni su pobjegli na austrijsku stranu. Jedan od njih je živ uhvaćen i predan vlastima u Neretvi.

Istovremeno, dok su stanovnici sela Prosećin u kadiluku Kolašin napasali svoje koze, Crnogorci Bašo i Lazo sa jednom grupom svojih saučesnika, prešli su na ovu stranu granice da pljačkaju te njihove koze, pa su napali na njih. Međutim, ti žitelji su se hrabro oduprili i sačuvali svoje koze, odbivši te hajduke. Tom prilikom je jedan stanovnik ranjen.

Tada su ferik Ševket-paša, carski serjaver Halil-paša i mirliwa Nedžib-paša, koji su se nalazili na vojnoj dužnosti u taborima Hercegovačkog vilajeta, na službeni poziv otišli u Istanbul.

Pošto se do nastupa zime odmetnici nisu mogli suzbiti, naredeno je ferik Selim-paši, Osman-paši, Ali-paši i Husein-paši, koji su tada bili u Hercegovini, da sa vojskom pod njihovom komandom, na pogodnim mjestima i važnim tačkama provedu zimu. Pošto je Derviš-paša Čengić bio bolestan, dato mu je odobrenje da ide u svoj zavičaj.

Tada je spomenuti Ibrahim-beg, mutesararif Sarajeva, po carskoj milosti postavljen na položaj valiye Bosne bez Hercegovine u časti vezira.

JENIŠEHIRLI IBRAHIM-PAŠA

9. zu-l-hidždžeta 1292. godine (6. I 1876)

(Od 7. džumade-l-ula 1292. godine (31. V 1876) na carskom prijestolju sultan Murat-han Peti. Navedeni sultan sin je sultana Abdulmedžid-hana. Rođen je 1256. godine (1840/41). Vladao tri mjeseca i četiri dana. Smijenjen.

Od godine 1292. veliki vezir Mehmed Rušdi-paša, po četvrti put.)

Navedenog datuma spomenuti Ibrahim-paša postao je valija Bosne u časti vezira, a do tada je bio opunomoćenik valije Bosanskog vilajeta i mutesararif sjedišta sa titulom bega.

Položaj mutesarriifa - sjedišta sandžaka je ukinut.

Kada su u to vrijeme neki domoljubi carskoj vojsci, koja se nalazila u hercegovačkim krajevima, darovali ogrtače i čarape, odmah su i sinovi valije: Asim-beg i Šerif-beg, koji su boravili u Istanbulu, poslali, kao svoj poklon, šest stotina i četrdeset pari čarapa.

Na dan 19. zu-l-hidždžeta 1292. godine (16. I 1876) u istanbulske novine objavljeno je da je za pomoćnika komandanta vojnih snaga u Bosni i Hercegovini postavljen ferik Ali-paša, predsjednik Vojnog savjeta.

Tadašnji valija vilajeta Hercegovine Reuf-paša smijenjen je 27. zu-l-hidždžeta 1292. godine (24. I 1876). Namjesto njega postavljen je Ali-paša, član izvršnog savjeta u časti vezira. Spomenuti Ali-paša je Ali-beg, poznat u Bosni pod nadimkom Pokliko.

Kao što je navedeno, spomenuti Reuf-paša bio je oko dva mjeseca bosanski valija i komandant vojske. Poslije njegovog smjenjivanja glavno vojno zapovjedništvo dodijeljeno je Ahmed Muhtar-paši, dok je, po carskoj milosti, Reuf-paši dodijeljen samo valijski položaj nad Hercegovačkim vilajetom. On je bio svega

dvadeset i sedam dana hercegovački valija, pa pošto je smijenjen, otišao je u Istanbul.

Veliki broj odmetnika zatvorio je carinsku džadu u zloj namjeri da ostave kasabu Trebinje bez živežnih namirnica. Kada je za to saznao komandant vojnih snaga Bosne i Hercegovine Ahmed Muhtar-paša, krenuo je posljednjeg dana zu-l-hidždžeta 1292. godine (27. I 1876) s vojskom iz Trebinja. Idući naprijed dva sata hoda prema klanцу, na jako kamenitom i strmenitom području je naišao na odrone, pa pošto ga je tu zatekao i suton, zanoćio je, a odmetnici su bili s obje strane klanca. Prema ratnim redovima carske vojske, u dužini od pola sata, na visini od četiri-pet stotina metara, odmetnici su se s obje strane rasporedili po vrhovima brda, pa je u zaklonima cijelu noć ložena vatra.

Sutradan, u petak zorom, u Boga se uzdajući, najprije je ispaljeno nekoliko hitaca iz topova. Potom su sa desne i lijeve strane klanca hrabro iznenada napali centar odmetnika. Razbivši odmetničke snage na dvoje, zauzete su kôte. Nakon okršaja, koji je potrajao oko pet sati, nemajući više snage, odmetnici su potpuno razbijeni, pa je zauzet i duboki klanac. Zauzevši i osiguravši puteve, odmah je otpočelo pribavljanje hrane.

U ovom okršaju bilo je između sedam i deset hiljada poraženih odmetnika.

Odavno su stigla obavještenja da su odmetnici sa strane, da bi stanovništvo nahija privukli odmetništvu, i to sela: Kopan, Vukoviće, Grabci i još nekoliko sela, koja su blizu austrijske granice, a koja pripadaju nahiji Popovo, odabrali kao bazu za svoje snabdijevanje. Isto tako, saznalo se da su se u tim selima sabrali odmetnici koji su razbijeni dan ranije u okršaju u gore spomenutom klanцу, zvanom Duboki klanac, te da su im ta sela pružala utočište.

Spomenuti komandant je zorom krenuo sa potrebnom vojskom iz Dubokog klanca i čim se približio tim selima, odmetnici su vidjeli da neće moći odoljeti snazi carske vojske, pa su počeli odmah bježati. Njihove kuće, koje su ranije bili uzeli pod svoju odmetničku upravu da bi stanovništvo tih sela zadržali pod svo-

jom upravom, spalili su, a onda su sve oružje bacili i dali se u bijeg.

Ovom prilikom niko od carske vojske nije ranjen. Nekoliko odmetnika je poginulo, a ostali su se razbježali.

Oko stotinu i pedeset grla stoke, koju im je bio poslao njihov komitet da se prehrane, oduzeto je kao ratni plijen.

Eto tako, stanovništvo Bosne i Hercegovine, koje se naoružalo i krenulo u odmetništvo, nije to dobrovoljno učinilo, nego je od jedne grupe stranih odmetnika bilo prisiljeno na to. Zbog toga je većina ovih iskoristila priliku i vratila se svojim kućama u želji da se ponovo stave pod okrilje cara.

Pošto je sultanova vlast, onima koji su se do sada vratili u svoje boravište stalno ukazivala pažnju i pružala im svestranu pomoć, strani odmetnici nisu mogli podnositi da ovi žive u miru, nego su povremeno, kada bi im se za to ukazala prilika, napadali na njihova sela, otimali im sve što su imali, a njihove kuće i skloništa palili i rušili, te njih prisiljavali da im se pokore i pridruže. Zbog toga su one jadnike, koji su željeli da se vrate, ti strani odmetnici silom zadržavali pod svojom vlašću, pljačkali im imovinu, kuće i pokućstvo im palili, pa su ovi tako gladni sa svojom djecom i obiteljima, tamo-amo, kukajuć na sav glas, bespomoćno lutali.

Neki od odmetnika koji su razbijeni u navedenoj bici u Dubokom klanecu potajno su prelazili preko strmih i krševitih klanaca s austrijske granice u unutrašnjost Dalmacije, a mnogi su pobjegli prema nahiji Zupci. Više od dvije hiljade odmetnika uteklo je u nahiju Popovo, pa su, krijući se, bespomoćni, bez municije, provodili tamo noć, a u zoru nekako prelazili preko vode i odlazili, poput bujice, u pobunjene krajeve. Čak kada su bježali nisu se ni okrenuli na šezdeset radnika, na koje su naišli, a koji su poslani iz Ljubinja da usijeku potrebnu drvenu građu i izvade kamen, zvani ploča, za popravak kula, koje su se nalazile između Trebinja i Bileće. Ti jadnici, ispaćeni glađu za vrijeme bježanja, u nastojanju da stignu što prije u navedene krajeve, nisu uopće napali te radnike, nego su samo bježali s brda na brdo. Tada su naišli na jednu hrišćansku kuću, pa kada su našli

još nedopečen hljeb, rekli su im da nemaju hrane ni municije i da su bez svega ostali, zgrabili hljeb i pobjegli dalje.

Prije nego što je počela navedena bitka, komitet je bio naredio da se u Dubrovniku skuha jedanaest hiljada oka hljeba, koji je bio poslan na oko stotinu tovarnih konja. Međutim, kako su odmetnici bili razbijeni, odmah je to vraćeno.

Jedan čovjek po imenu Maksim, koji je bio neko vrijeme vojvoda u nahiji Banjani, zadesio se među ustaničkim odredima kada je bila bitka na Carini, i tom prilikom poginuo.

Po naredenju ustaničkog vode popa Minje ubijen je Pavle Sparić, koji je bio upravitelj u nahiji Zupci i oduzet mu je novac koji je kod njega zatečen.

Eto, to su ti koji su toliko dobra vidjeli od Osmanskog carstva, a mnogi od njih su imali i redovita primanja. Međutim, u njima je izdajstvo bilo ukorijenjeno, pa su u toj namjeri odnedavno prekinuli pokornost, latili se oružja i krenuli u odmetništvo pljačkajući po okolici. Konačno, svakog onog ko je nezahvalan i krene putem kakvim ne treba stiže puščani metak, i njegov život tako završava.

U to vrijeme, u unutrašnjosti kadiluka Gusinja, sat daleko od mjesta Plav, selo Iznice opkolilo je oko hiljadu i pet stotina odmetnika. Iznenada su napali i ubili pet muškaraca, dvije žene, jednu djevojku i tri hrišćana, za koje su mislili da su muslimani. Zapalili su im dvanaest kuća i štale zajedno sa sijenom. Sve što su tamo našli od stvari i stoke oteli su i bili krenuli da bježe. Nakon što je to saznao tadašnji kajmekam navedenog kadiluka Ali-beg, sakupio je muslimana koliko je mogao iz kasabe Gusinja i okolnih sela, i na njih je poslao četiri buljuka carske vojske, koja je bila pod komandom kol-age Halila, u spomenutom mjestu Plav. Čim su ih pristigli, zametnuo se boj, pa su pobili oko četrdeset odmetnika, a ostale rastjerali. Sve navedene stvari i stoku koju su bili opljačkali, oslobodili su iz njihovih ruku.

U ovo vrijeme je ugledni građanin kasabe Gacka Dede-paša Čengić, koji se od prije šest-sedam godina nastanio u gradu Sarajevu, a koji je nekoliko mjeseci ranije došao u Hercegovinu da svidi neke neodložne poslove, prispio u Mostar radi liječenja

bolesti od koje je prije nekog vremena obolio. Premda se tamo liječio uz pomoć vojnih liječnika, srce nije mogao izliječiti. Iz dana u dan mu se bolest pogoršavala pa je s bratom Hajdar-begom krenuo u Sarajevo. Na putu, u selu Jablanici, nedaleko od kasebe Konjica, napustio je ovaj prolazni svijet i otišao u vječnost. Donesen je u kasabu Konjic i ukopan u haremu čaršijske džamije.^{*376}

S obzirom da je spomenuti umrli svojom hrabrošću, odanošću i ljubavlju prema svojoj domovini, i ranije, u mirno vrijeme, stekao zasluga, nagrađen je visokom čašću mirimirana. Iako je imao već skoro pedeset godina, očekivalo se da će još dosta usluga učiniti za domovinu. Ovako je smrt ovoga, koji je želio dobro svim stanovnicima Bosne i Hercegovine, iskrenog prijatelja države i naroda, pogodila njegove prijatelje. I sinovi umrlog - Ali-beg i Osman-beg, carskim fermanom su nagrađeni čašću paše.

Ta obitelj Čengića potječe iz sela Ustikoline u fočanskom kadiluku, koji je ranije pripadao Hercegovini. Što je više vrijeme odmicalo, oni su se sve više množili i razilazili po okolini, a kako su mnogi od njih bili hrabri, ta obitelj je dala dosta istaknutih ličnosti i paša na visokim položajima, koji su se pročuli svojom hrabrošću.

I otac spomenutog Derviš-paše Smail-aga Čengiće, boravio je u Sarajevu. Međutim, još dok je bio mlad, preselio se u Gacko i to mjesto odabrao za svoje boravište. Pošto je po svome izgledu odavao hrabrog i poštovanog čovjeka, on je postavljen za mutesellima toga kraja i sve do kraja svoga života upravljao tom oblašću. U brojnim okršajima, koje je vodio sa Crnogorcima, ispoljavao je junaštvo. Konačno, godine 1256. (1840/41), u boju sa Crnogorcima, u nahiji Drobnjak, na mjestu zvanom Mljetičak je poginuo. I njegov sin Muhamed-beg, u okršaju sa Crnogorcima, u klancu Duga, poginuo je 1279. godine (1862/63).

Unapređenje u čast vezira, dodijeljeno po carskoj milosti Ibrahim-paši, valiji Bosanskog vilajeta, stiglo je u Sarajevo u ned-

*376 Iza navedenog su ostala tri sina: Alija, Osman Mazhar i Osman.

jelju, 4. muharrema 1293. godine (1. II 1876) posredstvom Omer-bega, binbaše carske vojske.

Omer Fehmi-efendija postavljen je, kao i do sada, za predsjednika apelacionog suda trećeg stepena u sjedištu vilajeta.

U to vrijeme je jedan odred carske vojske poslan u beranski kraj da doprema drva. Na snage, koje su upućene da drže kôte iznad crkve u spomenutom kraju, odmetnici su otvorili vatru. Na kraju, u okršaju koji je trajao sat i po, poginulo je osam odmetnika, a ostali su se poraženi razbjegli.

U utorak 5. muharrema 1293. godine (1. II 1876) u Sarajevo je posredstvom Sulejman-efendije stigao carski ferman, izdat u vezi s uređenjem sudstva, koji je svečano dočekan.

Server-paša, predsjednik Državnog savjeta, koji se već dugo nalazi u Mostaru radi smirivanja stanja u Hercegovini, ranije je od Dvora tamo poslan. Pošto je pozvan u Istanbul, krenuo je u srijedu 6. muharrema 1293. godine (2. II 1876) iz Mostara da bi preko Broda tamo otputovao i stigao je u Sarajevo. Pošto se tu jedan dan odmorio, u petak, zorom, krenuo je preko Broda u Istanbul.

Iste godine poslana je carska vojska na mnogo odmetnika koji su, prije nekoliko dana, prešli granicu s one strane i ušli u planinu zvanu Isfina(?) (Svinjarevina?) u Banjalučkom sandžaku i stupili u borbu s njima. Nakon četverosatnog boja, nisu više mogli odoljeti hrabroj islamskoj vojsci. Jedna polovica njih je ponovo pobjegla na drugu stranu, a druga je, razbijena, pobjegla u planinu Motajicu. Za njima je, sa tri buljuka carske vojske, poslan u potjeru binbaša Raif-efendija.

Dana 7. muharrema 1293. godine (3. II 1876) poslani su Hasan-beg, član upravnog vijeća iz Bihaća sa stotinu rezervista, i Ali-beg, iz Krupe, također sa nešto rezervista, da obave popravak telegrafske linije, koju su prekinuli odmetnici na prostoru između kasabe Novog i Krupe, u Krajini. Odmetnici, koji su se bili okupili naspram Podvođe, zauzeli su selo Ivanjsku, pa su tu iskopali šančeve, napravili zaklone i odatle pucali iz pušaka na drum između Novog i Krupe, kojim se protezala i telegrafska linija. Zbog toga je sva skupljena vojska raspoređena na dva

krila. Jedno krilo krenulo je sa drumu prema telegrafskoj liniji, a drugo je krilo pošlo da zade iza leda odmetnika i da ih istjera iz sela Ivanjske. Čim je vojska, koje je nastupala sa drumu, ugledala odmetnike, počela je na njih vatru otvarati. Nakon bitke, koja je potrajala pet-šest sati, odmetnici su istjerani iz svojih zasjeda, pa su ponovo pobjegli na austrijsku stranu, gdje su im bila utvrđenja. U ovoj bici poginulo je oko stotinu pedeset odmetnika.

Dana 11. muharrema 1293. godine (7. II 1876) oko šest stotina odmetnika prešlo je noću rijeku Taru i napalo na četiri buljuka carske vojske, rasporedene u okolici sela Đurđevića Tara, u kadiluku Pljevlja, pa je i carska vojska njih dočekala. U okršaju, koji je trajao pet-šest sati, poginuli su i vođa odmetnika stanovnik nahije Morača u Crnoj Gori Svetinac(?), juzbaša Lipove i neki Kosanović, a ostali su odmetnici utekli u manastir Dobrilovina(?), koji se nalazi s ove strane rijeke, i tu su se utvrdili. Čim su odmetnici saznali da je komandant Pljevalja Fuad-paša, koji je upućen sa jakim odredima vojske da ih istjera, stigao do mjesta zvanog Crni Bor, obnoć su napustili manastir i pobjegli preko rijeke Tare na drugu stranu. Gore spomenuti paša je još bolje utvrdio važne tačke, a onda se vratio u Pljevlja.

Kada se saznalo da su se pojavili odmetnici u selu Gornji Podgradci, u kadiluku Gradiška, naredeno je da krene nekoliko vodiča od mjesnog stanovništva pred konjaničkim buljukom. Bivši naib toga kadiluka Ibrahim-efendija uzeo je četiri-pet ljudi i u selu Braje naišli su na devetnaest odmetnika. U okršaju su dva odmetnika poginula, četiri ranjena, a ostali su poraženi pobjegli.

Da bi se nagradili rezervisti, koji su dignuti na oružje iz Sarajevskog sandžaka i upućeni na položaje gdje je bilo potrebno, pošto su i za vrijeme žestoke zime dočekivali odmetnike, odbijali ih i vodili sa njima borbu, njihovi zemljaci - Sarajlije su im poslali "domovinski poklon" u vrijednosti oko dvadeset hiljada groša, u novcu i odjeći, da bi im se to podijelilo. Novac i četiri tovara odjeće poslani su: hadži Mustafa-agi Foči, iz Sarajeva, 16. muharrema 1293. godine (12. II 1876), nagrade rezervisti-

ma, koji su upućeni prema Banjoj Luci, poslane su Mula Hadžibegić Salihu u vrijednosti stotinu srebrenih medžidija. Poslani su pokloni i rezervistima upućenim u Foču.

Dana 18. muharrema 1293 (14. II 1876) u okršaju, koji je trajao oko tri sata sa odmetnicima koji su se pojavili iz mjesta Budže u okolici Berana, Božijom pomoći oni su poraženi i natjerani u bijeg. Mnogo ih je izginulo, a među njima našli su mrtvog poznatog odmetnika iz sela Lomnici(?), po imenu Soko.

Dana 25. muharrema 1293. godine (21. II 1876) pet vojnika, koji su bili u obilasku na području džemata Sokolovići, u kadiluku Višegrad, naišli su na dvanaest odmetnika koji su prešli preko granice iz Srbije na ovu stranu. Čim su opazili te vojnike odmah su se latili oružja da napadnu, a oni su njih dočekali. Jedan odmetnik je poginuo, a ostali su pobjegli. U subotu, 1. safera 1293. godine (27. II 1876) osam muslimana i nemuslimana stanovnika u okolici sela Blagaj, sat hoda od kasabe Novi, gonili su drva. Međutim, na njih je napalo preko trideset odmetnika, pa su uhvatili živog jednog muslimana i jednog hrišćanina i oteli im šest grla stoke. Čim se za to saznalo, odmah je poslano u potjeru nešto konjanika i pješadije. Sustigli su ih, i u borbi su poginula dvojica odmetnika, pa su zarobljenu i otetu stoku vratili, a ostali odmetnici pobjegli su na austrijsku stranu.

Ali-begu, starijem sinu gore spomenutog umrlog Dede-paše Čengića, po carskoj milosti data je čast mirimirana, a mlađem sinu Osman-begu čast kapidžibaše 3. safera 1293. godine (1. III 1876), pa se od tada Ali-beg zvao Ali-pašom.

U srijedu 5. safera 1293. godine (3. III 1876) oko četrdeset odmetnika, koji su čamcima prešli sa austrijske strane kod Stupara(?), pokupili su kukuruz nekog hadži Abdije. Upravo kada su ga utovarili u čamce stigla je patrola, koja je bila u obilasku, i u okršaju ubila dvojicu odmetnika. Međutim, pošto su se ostali bili već ukrcali na čamce, to su sa sobom odnijeli sav oteți kukuruz i pobjegli na austrijsku stranu.

U to vrijeme odmetnici iz Gornjeg Sela stalno su dolazili da napasaju stoku sa planine Bjelasice, koja je pripadala mirnom hrišćanskom stanovništvu nahije Ravna Rijeka, u kadiluku Bije-

lo Polje. Međutim, kada su naišli na četiri muslimana, u okršaju. Božijom pomoći, nikome na ovoj strani nije ni kapi krvi poteklo iz nosa, niti su oteli ijedno grlo stoke, a voda tih odmetnika Mihajlo Sigo(?) je uhvaćen, dok su ostali pobjegli.

Te godine krenuo je iz Istanbula za Sarajevo, sjedište vilajeta, Hajdar-efendija, koji je postavljen za predsjednika Izvršne komisije, koja je po odluci formirana u vilajetu Bosni. Dana 7. safera 1293. godine (5. III 1876) je telegrafskim putem naredeno Vaso-efendiji, koji je postavljen u Izvršnu komisiju Hercegovine, da se spremi i doputuje preko Trsta.

U ponedjeljak 10. safera 1293. godine (8. III 1876) na vijest da jedna grupa odmetnika sa suprotne strane, u osam čamaca, stalno prelazi preko rijeke Vrbasa na ovu stranu, kol-aga Abdulrahman-aga, koji se nalazio u Svinjaru(?), uzeo je jedan buljuk rezervista, pa su napravili zasjedu na obali rijeke. Kada su odmetnici naišli na tu zasjedu, u okršaju koji se zbio, dva čamca su potopljena, a ostali su pobjegli na austrijsku stranu.

Dana 11. safera 1293. godine (9. III 1876) jedna grupa odmetnika u mjestu zvanom Vlatova(?) zapalila je jedan plast sijena, pa je u povratku naišla na zasjedu kordona. Jedan od njih je ubijen, a ostali su pobjegli prema Srbiji.

Dana 14. safera 1293. godine (12. III 1876) na selo Gojako-vice, koje se nalazi u kadiluku Kolašin, na drugoj strani rijeke Tare, oko dvije stotine crnogorskih odmetnika mještana, napali su i ubili nekog Tahira, stanovnika toga sela. Kada je stigao buljuk kordona, koji se nalazio u selu Prosećinu(?), stanovništvo je ispoljilo svoju hrabrost i jednog odmetnika ubilo je puščanim metkom, a ostali su razbijeni pobjegli.

Sulejman-efendija, juzbaša carske tvrđave u Srebrenici i Mustafa-aga, juzbaša kordona, išli su u granice kadiluka Višegrad da naprave uvid u kordonske kule unutar granice toga kadiluka, koje su te godine odmetnici bili spalili. Kada su sa kordonima koje su sa sobom vodili stigli do mjesta Sigale(?) i Samice(?), naišli su na jednu grupu odmetnika. U okršaju koji je vođen dvojica njihovih ljudi su poginula, a ostali su natjerani u bijeg preko granice.

Ugledna lica Bosanskog vilajeta unaprijedena su po carskoj milosti zavisno od njihovih položaja.

Kao što je ranije spomenuto Hajdar-efendija, raniji poslanik u Beču, koji je carskim fermanom postavljen da provodi odredbe za sređivanje prilika u Bosni, u ponedjeljak dana 17. safera 1293. godine (15. III 1876) stigao je u Sarajevo.

Narod iz šezdeset i sedam kuća, koji je prebjegao u Dalmaciju i pošao za svećenikom fra Ivom, a zaveden od nekoliko bunтовnika, još prošlog ramazana, iz kadiluka Duvno u Travničkom sandžaku, pridružio se jednoj grupi od preko hiljadu i pet stotina odmetnika, pa su u četama nekoliko puta napadali na sela gore spomenutog kadiluka. Medutim, tadašnji mutesararif toga sandžaka Rešid-beg, uz pametne vojne akcije mjesnih rezervista i njihovu borbu, svaki puta ih je odbijao. Kasnije je spomenuti mutesararif putem pouzdane veze poslao ovome prijevod izdatog fermana, koji je u zdanje vrijeme objavljen. Taj svećenik se, prihvativši upućene mu savjete, zajedno sa narodom koji ga je slijedio vratio kući.

U to vrijeme, tadašnji mutesararif Bihaćkog sandžaka Izzet-paša, već je duže vrijeme bio bolestan i bilo mu je potrebno liječenje i promjena zraka. Pošto se s molbom obratio vilajetu da ga se razriješi dužnosti mutesararifa, vilajet je tu dostavljenu molbu proslijedio Dvoru. Dvor je tu molbu uvažio, pa je na njegovo mjesto postavljen Siri-efendija, mektubdžija Dunavskog vilajeta.

Uoči četvrtka 27. safera 1293. godine (25. III 1876) jedna grupa iz pobunjenih sela u kadiluku Berane, u namjeri da krade stoku mirnog stanovništva, napala je na obore muslimana u selu Stavli(?) u kadiluku Bijelo Polje. Čim su izvršili napad, stanovnici su ustali u odbranu, i u borbi koja je vođena, poginuo je poznati odmetnik Šiko Pilić(?), iz sela Kurikuća(?).

Uoči petka 28. safera 1293. godine (26. III 1876) nekoliko nepoznatih lica sa austrijske strane u jednom malom čamcu htjeli su preći na ovu stranu. Kada ih je opazila posada granične karaula, koja je bila u mjestu Donja Tolisa, a pripadala je tvrđavi toga kadiluka, upitala je: "Ko ide?", a oni su kao odgovor zapu-

cali iz pušaka. I posada je odgovorila istom mjerom i natjerala ih u bijeg.

Hajdar-efendija, zadužen za provođenje reformi, odobrio je da se na kršćansku crkvu u Ajas-pašinoj mahali u Sarajevu objesi zvono, pa je 30. safera 1293. godine (28. III 1876) izdato odobrenje da zvoni.

Odmetnici, koji su se bili obnoć prebacili na ovu stranu i oteli nešto stoke, u četvrtak 4. rebiu-l-ewwela 1293. godine (30. III 1876) vraćali su se čamcima na suprotnu stranu, u mjestu Rakane(?), dva sata hoda uzvodno od kasabe Novi, u Bihaćkom sandžaku. Međutim, dok su - po jedan buljuk rezervista i konjice te nešto pomoćne vojske - prolazili, naišli su na njih. U borbi koju su vodili, preko šezdeset odmetnika je što pobijeno, a što potopljeno u rijeci. Izbavljeno je iz ruku odmetnika preko stotinu grla stoke, koju su bili oteli i povelili na drugu stranu. Sve je predato vlastima da se dâ njihovim vlasnicima.

Jedan odred pomoćne vojske od dvadesetak nefera, koji je upućen u patrolu na područje između selâ Kakmuš, Glibače i Popovo, u kadiluku Pljevlja, u subotu 6. rebiu-l-ewwela 1293. godine (1. IV 1876) naišao je na jednu četvu od dvadesetak odmetnika. U okršaju je jedan od njih stradao, a ostali su pobjegli.

Također, u navedenom kadiluku, dok je jedna druga patrola bila u zasjedi, udarila je na nju jedna četa odmetnika, i u tom okršaju je jedan od njih poginuo, a četiri su ranjena. I u selu Stuble, u kadiluku Bijelo Polje, kada je jedna četa odmetnika naišla na postavljenu zasjedu, jedan je također poginuo, a ostali su se nādali u bijeg.

Komandant vojnih snaga u Bosanskom vilajetu ferik Husein Hami-paša pozvan je u Bitolj, a namjesto njega postavljen je Veli-paša. Do dolaska njegovog predsjednika Hami-paša je odredio da, kao njegov opunomoćenik, upravlja vojnim poslovima Ismet-paša, iz Sarajeva, tadašnji komandant Banje Luke, a on je krenuo iz Sarajeva u Bitolj 10. rebiu-l-ewwela 1293. godine (5. IV 1876). Spomenuti ferik Veli-paša stigao je u Sarajevo u četvrtak 18. rebiu-l-ewwela 1293. godine (13. IV 1876). Kada je pomoćna vojska u selu Lozica, u Bihaćkom sandžaku, počela

borbu sa okupljenim odmetnicima, binbaša Nedžib-efendija je odmah krenuo sa svoja tri buljuka carske vojske. Stigavši na poprište, u okršaju sa oko hiljadu i pet stotina odmetnika, koji je trajao tri sata, odmetnici nisu mogli odoljeti silovitim napadima carske vojske i ostavivši na bojnopolju oko šezdeset poginulih, poraženi su pobjegli. Od islamske vojske su poginula tri nefeera, a četiri su ranjena.

Za članove komisije za sređivanje prilika, koja je formirana pod predsjedavanjem Hajdar-efendije, izabrani su: jedan od utjecajnih ljudi grada Sarajeva - Abdulah-efendija Alajbegović i prvak iz Ljubuškog Mehmed-beg Kapetanović, koji je nastanjen u Sarajevu, a od hrišćanskih uglednika - Petraki-efendija i Andrija Šišić, sahačija iz Travnika.

U to vrijeme je hrišćansko stanovništvo sela Japre i Hadrovci, u kadiluku Majdan zavedeno, pa je pristalo uz odmetnike napustiti su svoje kuće i utvrdili se u planini Risovac. Kada se saznalo za to, dignut je jedan buljuk rezervista iz kasabe Novi i okolice i jedan buljuk konjice, kojima je bilo stavljeno u zadatak da ove, uz jamstvo da im se neće ništa dogoditi, vrati kućama, s ove strane granice. U polju kod Rudića naišli su na jake snage odmetnika. U okršaju, odmetnici su ostavili na poprištu dvadeset osam mrtvih, a ostali su poraženi u čamcima pobjegli na drugu stranu.

I u okršajima, koje su vodili sa odmetnicima okupljenim u planini Suhaji dva buljuka rezervista pod komandom Hasan-efendije, binbaše rezervista u Bihaću i pomoćne vojske, koju su digli iz kadiluka Ostrošca i Krupe, poginulo je oko šezdeset odmetnika, a ostali su pobjegli u planine.

Na dan 16. rebiu-l-ewwela 1293. godine (11. IV 1896) tri buljuka rezervista i pomoćne vojske pod komandom rezervnog binbaše Raif-efendije, krenula su na oko hiljadu odmetnika, koji su se bili okupili u planini Motajici. U okršaju koji je voden, poginulo je oko stotinu pedeset odmetnika. Jedna grupa ukrcala se u šest čamaca, koji su im prebačeni s austrijske strane, i pobjegla na suprotnu stranu.

Iste godine jedna patrola u okolini Pljevalja naišla je na četu odmetnika u okolini sela Višnjica. U okršaju su ubijeni: voda

odmetnika Mitar Robović i Živko Košilović i crnogorski kapetan Mitar Rakić, iz Tušine, a mnogi njegovi ljudi su ranjeni. Iza toga, u susretu sa jednom četom odmetnika, u planini Kruševo, jedan njihov čovjek je poginuo, a ostali su natjerani u bijeg.

Dana 17. rebiu-l-ewwela 1293. godine (12. IV 1876) jedan glamočki odred, sastavljen od rezervista i pomoćne vojske, krenuo je iz sela Odžak, udaljeno sat i po hoda, na mjesto zvano Varnok(?) naišao na odmetnike i u prvom naletu ih potisnuo. U kraćem okršaju, odmetnici su poraženi utekli u planinu.

Postavljene su zasjede na ona mjesta za koja se smatralo da će ostaci ranije razbijenih odmetnika u planini Motajici na drugu stranu bježati. Nasuprot zasjede, koju je carska vojska postavila duž rijeke Vrbasa, opažen je jedan veliki čamac koji može primiti oko dvije stotine ljudi, pun odmetnika, kako prelazi preko rijeke. Nakon borbe od oko pola sata čamac se zajedno sa odmetnicima prevrnuo i potopio.

Na dan 20. rebiu-l-ewwela 1293. godine (15. IV 1876) jedna odmetnička četa koja je prešla iz Srbije da krađe stoku, obnoć je opljačkala od Ahmed-age Sjeničaka, u selu Halinovići, sedmero goveda, a od Ahmeda u selu Konja(?) pet goveda. Obaviještena je pomoćna vojska koja je bila raspoređena s ove strane granice da su opljačkali stoku i da je vode, pa su ih ovi progonili i prisilili da stoku ostave, a njih natjerali da bježe u unutrašnjost preko granice.

Na dan 21. rebiu-l-ewwela 1293. godine (16. IV 1876) odmetnici koji su još s one strane prešli u krajeve Duvna, iznenada su napali i mnoge kuće popalili. Svakoga ko nije pristajao uz njih bez obzira je li musliman ili nemusliman, oni su ubijali. Čim je o tome saznao tadašnji travnički mutesarrif Rešid-beg, pokupio je pomoćnu vojsku, povjerio je oficirima redovne vojske i tamo je poslao. Ovi su, s Božijom pomoći, očistili taj kraj od odmetnika.

Da bi otklonio nestašicu u hrani stanovništvu u Nikšiću, mušir Ahmed Muhtar-paša, glavni komandant vojnih snaga Bosne i Hercegovine, poveo je sa sobom jake vojne snage i ponio dosta živežnih namirnica, pa je u četvrtak 25. rebiu-l-ewwela 1293. godine (20. IV 1876) krenuo iz Gacka u pravcu klanca Duga. U

petak je naišao na oko osam hiljada i pet stotina odmetnika, koji su čekali svoju priliku u Presiki, pa su napali na njega sa dvije strane. U okršaju, koji je trajao pet sati, te odmetnike je porazio, a u osam sati (ala turka) krenuo je sa karavanom natovarenim hranom iz Presike, i uvečer stigao u tvrđavu Nikšić i tamo je predao.

U subotu zorom krenuo je iz Nikšića u Gacko s namjerom da se vrati i kada je stigao do navedenog mjesta Presika, odmetnici su izvršili pojačanje, tako da ih je bilo trinaest hiljada. Između Presike i Nozdrva, u klancu prema Pivi, na potezu od jedan i po sat hoda, izgledalo je da su puteve za povratak i sve šume i vrhove ispunili svojim utvrđenjima. Gore spomenuti paša je opet u zoru krenuo iz Presike s kolonom, i odmah otpočeo s okršajima. Sve do devet sati (ala turka) trajala je teška i žestoka borba. Zauzeo je sva utvrđenja, a odmetnike je otjerao daleko u šumu. Iza toga je paša sa svojom kolonom mirno i pobjedonosno došao u Nozdrve, odatle na svoje odredište u Zlostup, a u ponedjeljak, ne naišavši ni na koga u putu, vratio se u Gacko. U ovim okršajima poginula su pedeset i četiri islamska vojnika, a ranjenih je bilo oko stotinu pedeset. Od odmetnika je izginulo preko hiljadu, a među njima su bili i odmetničke vođe: pop Bogdan iz Gacka, senator(?), Bambin brat Milovan, poznati Pivljanin Lazar Sočica, tri kapetana iz Šarana, i iz Drobnjaka također tri kapetana i još devet vođa Šarana, a osim ovih nesretnika još ih je mnogo izginulo.

Tom prilikom spomenuti paša podnio je Dvoru izvještaj o svojim pobjedama u krvavim i neobično teškim bitkama, koje je ovoga puta vodio u Dugoj i Nikšiću. Tim povodom upućenu čestitku od velikog vezira spomenutom komandantu našao sam za shodno da u cijelosti u prijepisu navedem: "S Božijom pomoći, i pod okriljem cara, ostvarenu pobjedu koja krase bojno polje, a čijoj se hrabrosti svijet divi, i ja čestitam. Njegovom veličanstvu je uistinu radostan događaj da još jednom slavi oštru sablju Osmana kao ukras pod kupolom prijestolja. Sa britkom sabljom njegova veličanstva, vi ste srca odmetnika u paramparčad razbili. Svi, koji su učestvovali u vašem hrabrom pohodu: zapo-

vjednici, oficiri i svaki pojedini carski nefer, u ovim teškim bitkama pokazali su požrtvornost, tako da se vaše junaštvo i vaša pobjeda po svijetu pročula, pa se i njegovo veličanstvo ponovo osvjedočilo da su to pravi potomci svojih slavni predaka kojima je uvijek bila najsvetija vlastita pobjeda. Pored toga, to će, dok je svijeta i vijeka, krasiti stranice pisane historije države i naroda. Vaše pobjede su se po svijetu proćule, a sadašnjim i budućim pokoljenjima one su jasna poruka kako trebaju služiti, zalagati se i žrtvovati. Na ovome vam čestitaju sve odane carske slugе, kako oni viši, tako i niži, na čemu su vam veoma zahvalni i zbog čega su radosni. I svi uzvikuju: 'Hrabrog li zapovjednika i hrabre li vojske.'"

Gore spomenuti komandant proćitao je ovu čestitku sa visokog mjesta, pred svim emirima, zabitima i carskim vojnicima. Pošto im je to proćitao, onda je pred prisutnim, sa svoje strane, svim uglednim lićnostima izrazio zahvalnost, a govor koji je održao je niže u cijelosti naveden.

"Nama je stavljeno u dužnost da uništimo buntovnićke odmetnike, koji su se onedavno pojavili u hercegovaćkom kraju, da ćuvamo državu i narod, da podižemo ćasni vojni poziv, koji nam donosi spas na oba svijeta. Vi ste stekli pohvalu i za sve dosadašnje zasluge, u kojima ste istakli svoju požrtvornost, a naroćito ovom prilikom vi ste pokazali svoju hrabrost kada ste u klancu Duga preko dvadeset hiljada odmetnika potukli, što je samo još više ukrasilo sve vaše hvale vrijedne zasluge. Zbog ove velike pobjede u bici za svijetlu vjeru, naš carski dobrotvor sultan, koji vodi brigu o svojoj vojsci, veoma je zadovoljan. On vas pozdravlja i šalje vam svoje poklone.

Ja se ponosim što vam ovo mogu ćestitati. Sretan sam što vas mogu obradovati što ste stekli ovoliku naklonost njegova velićanstva, našega sultana. Zato što sam imao ćast da i ja sa vama budem i što sam sudionik ove visoke carske naklonosti, i mene to ćini srećnim.

O gaziје, vaša pobjeda je toliko velika da je sve vaše neprijatelje sjadila, a muslimane, koliko god ih ima na svijetu, razveselila.

O junaci, ova vaša pobjeda je tolika da vam svi oni koji domovini žele dobro, obični svijet i uglednici, svi oni koji zauzimaju vezirske položaje i uvaženi izaslanici njegova veličanstva, od srca čestitaju.

O drugovi, za vašu zaslugu i pobjedu, bolje reći njene učesnike, reći ću još i ovo: I u ovoj bici, kao i u ranijim, bilo je mnogo poginulih odmetnika. Ali, pod utjecajem vaše nadmoći i žestokim udarima vašeg oružja, stradali su, u ovim pobjedonosnim bitkama, njihove najistaknutije vode.

O vi junaci, za vašu požrtvovnost i junaštvo, koje ste pokazali prema islamu, da još kažem: Uz Božiju pomoć, od sada nijedan odmetnik se neće više oduprijeti snazi vašeg oružja. Jer, vi ste im svima očigledno pokazali kakva je osmanska vojska i njena vrijednost, kao i moć svoga oružja. Vi ste sve njih do kraja uplašili. Ukratko, sada se ispostavilo da ste vi najbolja vojska na svijetu. Neka vam Svevišnji ispuni sve želje. Da sa ovako časnim pobjedama još mnogo puta zabruje svi krajevi našeg gospodara - sultana, koje će uzdići vašu vrijednost, vaš ugled, da još više zadovoljstva steknete kod cara i da nas sve još obradujete. Amin."

Na dan 25. rebiu-l-ewwela 1293. godine (20. IV 1876) Izzet-efendija, binbaša skopskih rezervista, koji je tada bio na odmoru u Banjoj Luci i banjalučki prvak hadži Omer-efendija, porijeklom iz Fesa, sa dva buljuka rezervista i sa nešto pomoćne vojske lavovski je napao na oko stotinu pedeset odmetnika, koji su se bili utvrdili u utvrđenjima, koja su podigli na brdu zvanom Oštra glavica, u planini Kozari. U ovom okršaju, odmetnici nisu mogli izdržati, pa ostavivši za sobom preko dvadeset poginulih i svoje zaklone i utvrđenja, pobjegli su u šumu, ali ovi su ih i dalje tjerali.

U okršaju, koji se tada vodio između glamočke vojske i odmetnika, u planini Runadini(?), na Uncu, u unutrašnjosti Bihaćkog sandžaka, odmetnici su pobjegli u šumu, ali ovi su ih i dalje tjerali. Na islamskoj strani ranjena su tri nefera, a dvadeset i jedan odmetnik je poginuo, dok su ostali pobjegli u okolne krajeve.

Tadašnji komandant bosanske vojske ferik Veli-paša, preuzeo je pod svoju komandu carsku vojsku, koja se nalazila na području Banje Luke i Bihaća, pa je 27. rebiu-l-ewwela 1293. godine (2. IV 1876) krenuo iz Sarajeva da sredi tamošnje stanje.

Zadnjeg dana rebiu-l-ewwela 1293. godine (25. IV 1876) jedan broj pomoćne vojske i jedno odjeljenje zaptija, koji su iz Livna poslani u pravcu Prologa, kada su stigli u Prolog, uzeli su sa sobom dvadeset kordona i pretražili planinu, pa su se u zoru sukobili sa tristo-četiristo odmetnika u mjestu Rosintovci. Okršaj je trajao četiri sata i poslano je iz Livna još nešto pomoćne vojske. U tom boju izginula su četiri odmetnika, a ostali su se razbježali po okolici.

U to vrijeme u borbi koja je vođena između pomoćne vojske

i odmetnika, na mjestu zvanom Crnovo, koje se nalazi u kadiluku Majdan, odmetnici su poraženi. Uhvaćeno je devet živih odmetnika i predati su vlastima u Majdanu.

Na dan 9. rebiu-l-ahira 1293. godine (4. V 1876) trideset-četdeset odmetnika naišlo je na zasjedu pomoćne vojske u planini Kozari. U okršaju je jedan poginuo, pet je ranjenih, a ostali su pobjegli.

Prije nekoliko vremena prešli su sa austrijske strane odmetnici, pa su napali na kadiluk Petrovac i Glamoč u Bihaćkom, odnosno Travničkom sandžaku, i tamo, milom ili silom, muslimansko stanovništvo, koje je bilo nastanjeno u tim kadilucima, prisilili da im se pridruži. Činili su razna zla i pričinjavali štete. Palili su kuće i ostale zgrade i sve uništavali. Odmah je na njih poslana carska vojska i njeni pomoćni odredi da ih u žestokim napadima odbiju.

Pristupilo se popravkama onoga što je tamo porušeno i spaljeno i dovođenju u prvobitno stanje. Stanovništvo i njihovi svećenici, koji su bili skrenuli s pravog puta pod utjecajem spomenutih odmetnika, zamolili su da im se to oprost, pa su se jedni za drugim vraćali u svoja sela i stavljali se pod okrilje carske vlasti. Čim su to učinili drugi, tri stotine domova, od ukupno preko hiljadu hrišćanskih stanovnika, iz kadiluka Glamoč,

koji su se bili pridružili odmetnicima, vratili su se svojim kućama zatraživši utočište kod vlasti. Odmah im je dato potrebno sjeme za podmirenje sjetve, kao i dopuna u sredstvima da bi mogli obrađivati zemlju. Onima koji su se vratili mirnom životu do sada je podijeljeno pedeset hiljada oka raznog sjemena.

Na dan 11. rebiu-l-ahira 1293. godine (6. V 1876) komandant vojske Bosne i Hercegovine Ahmed Muhtar-paša uzeo je sa sobom raznih živežnih namirnica koliko je bilo potrebno za carsku vojsku koja se nalazila u utvrđenjima Pive, i to: suho meso, osušeno u Bosni, duhan, kahvu, lijekove i ostalo i, ne naišavši ni na jedan napad odmetnika, stigao u Pivu i predao namirnice, te tako za jedno duže vrijeme namirio carsku vojsku i omogućio joj sigurnost u tom pogledu. Potom se mirno vratio u Gacko.

U to vrijeme je komandant vojske u Bosni Veli-paša išao prema Bihaću i došao do teško prohodnog i krševitog mjesta u planini Cerovice, u kadiluku Petrovac, koje je opasano prirodnim utvrđenjima i sa desne i sa lijeve strane i naišao je na oko hiljadu i po odmetnika kako čekaju priliku da prođe carska vojska. Pošto je s njim bila i birčanska vojska u okršaju, koji je trajao četiri sata, odmetnici su, ostavivši za sobom preko šezdeset poginulih, poraženi pobjegli. Sve položaje koje su oni držali zauzela je carska vojska, a sve oružje i municiju, koje su u bijegu ostavili, zarobljeni su.

U to vrijeme krenuo je sa carskom vojskom miriliva Ali-paša, komandant patrolnih snaga, da ukloni odmetnike koji su se u međuvremenu bili utvrdili izgrađivši svoje kolibe i šančeve u mjestu zvanom Ivanjska u Bihaćkom sandžaku. Oni su bili ponovo prekinuli telegrafске linije i obustavili rad telegrafa. U okršaju sa odmetnicima on ih je rastjerao iz navedenog mjesta i srušio im kolibe i šančeve koje su bili izgradili i, popravivši telegrafsku liniju, omogućio je da se opet šalju vijesti.

Na dan 13. rebiu-l-ahira 1293. godine (8. V 1876) poslana je regularna i pomoćna vojska u planinu Orahovo, sklonište odmetnika, koji su spalili jednu katoličku crkvu, dvije kuće i jednu staju u selu Rujani, udaljenom četiri sata hoda od kasabe Livna.

Sutradan, u nedjelju zorom, naišli su na oko dvije stotine odmetnika. Kada su vidjeli da neće moći odoljeti njihovim hrabrim napadima, i kada su im trojica poginula a nekoliko ranjeno, poraženi su pobjegli na austrijsku teritoriju.

Tadašnji valija Hercegovine Ali-paša smijenjen je 18. rebiu-l-ahira 1293. godine (13. V 1876), a na njegovo mjesto postavljen je Salim-efendija. Njegov prethodnik spomenuti Ali-paša postavljen je za valiju Skadra.

Dana 19. rebiu-l-ahira 1293. godine (14. V 1876) u zoru, patrola formirana od četrdeset ljudi iz Petrovca, naišla je, u mjestu zvanom Risovac, tamo gdje se sastaju granice kadiluka Krupe i Novosela, na oko pet stotina odmetnika. Odmah su stupili sa njima u borbu, pa kada im je pristigla pomoć još od dva buljuka rezervista, koji su se u tom mjestu nalazili, u okršaju koji je vođen, sa Božijom pomoći, osim četverice ranjenih, drugih gubitaka nije bilo a odmetnici su poraženi rastjerani. Srušene su im dvije barake i zaplijenjeno nešto stoke. Međutim, s obzirom da je odmetnika bilo mnogo, oni su svoje poginule odnijeli u šumu i stoga se nije moglo saznati koliki su im gubici.

U ovo vrijeme, jedna četa odmetnika sastavljena od četrdeset Crnogoraca, uoči srijede 23. rebiu-l-ahira 1293. godine (18. V 1876) naišla je na zasjedu Arifa - buljukbaše, dok je bio sa petnaest nefera u obilasku u kadiluku Pljevlja. U okršaju, koji je vođen, vraćeno je oko stotinu grla stoke koju su odmetnici bili opljačkali.

U okršaju koji je u to vrijeme vođen pomoćna vojska je poslana da osigura rugovačku džadu, koja vodi za Peć da se ne bi prenosila hrana odmetnicima. Tom prilikom poginuo je Milan, bratić odmetnika Miloša, koji se pridružio odmetnicima kao uvaženi zastupnik tužbi u kadiluku Berane, i prouzrokovao paljenje sela Zrajevica(?).

U petak 25. rebiu-l-ahira 1293. godine (20. V 1876), binbaša mjesta Vinica i okolice, u Duvanjskom kadiluku, u Travničkom sandžaku i njegov kol-aga Mahmud, koji su upućeni sa četrdesetak nefera i četiri buljuka rezervista, idući u Vinicu, naišli su

na pedesetak odmetnika i u borbi dvojicu su ubili, a ostali su se razbjegli.

Dana 26. rebiu-l-ahira 1293. godine (21. V 1876) miralaj Vajsil-beg sa jednim i po taborom carske vojske krenuo je protiv odmetnika, koji su se bili utvrdili u mjestu Sočula(?), u planini Grmeč. U okršaju, na islamskoj strani, osim što je jedan vojnik ranjen, drugih gubitaka nije bilo, a izginulo je oko četrdeset pet odmetnika i zaplijenjene su tri odmetničke zastave, dva tovara municije, trideset pušaka sa okidačima i devet stotina grla stoke. Tako je telegrafski izvijestio Sirri-efendija, mutesarriif Bihaća.

Dana 29. rebiu-l-ahira 1293. godine (24. V 1876) patrola rezervista, pandura i pomoćne vojske, poslani da obidu kadiluk Pljevlja, naišli su na zasjede, koje su odmetnici bili postavili na dva mjesta, na jedno trideset, a na drugo petnaest svojih ljudi. U sukobu su tri odmetnika poginula, a ostali su pobjegli.

Dana 29. rebiu-l-ahira (24. V) preko dvije hiljade odmetnika, okupljenih u Banjanima, zorom su bili zauzeli sve uzvisine koje su se nalazile prema selima: Cernici, Ključu i Zagrači, u kadiluku Gacko, pa su čekali da se istjera stoka tih sela na ispašu. Kada je patrola tabora, koji je bio u selu Cernici njih opazila, počela je odmah pucati sa pogodnih tačaka na te njihove zasjede. Zatim je i ostali dio tabora, zajedno sa seljacima toga sela i drugih navedenih sela stupio u borbu, pa kada je još pristigao u pomoć ferik Selim-paša sa dosta carske vojske, koja se nalazila u Dede-pašinoj kuli, sa svih strana su junački na njih navalili. Odmetnici su, uvidjevši da neće moći odoljeti, razbjegli na sve strane. U tom bijegu ih je carska vojska progonila sve do vrhova zvanih Kobilja glava. Tada im je stigla pomoć od preko hiljadu ljudi iz Crne Gore, pa je otpočela nova borba, ali su i njih potpuno potukli. Stradalo je preko stotinu pedeset odmetnika, a ostali su kukavički pobjegli u brda Banjani. U ovoj bici poginulo je pet nefera, a šesnaest ih je ranjeno.

Te godine, na potezu između sela Redžića, koje je udaljeno od kasabe Bihać dva i po sata i od mjesta Doljani tri sata hoda, bilo je nekoliko čamaca, koji su prelazili preko rijeke na austri-

jsku stranu i otuda se vraćali s pojačanjem, pa su te snage zapalile nekoliko hanova i kuća i zastrašivale muslimansko stanovništvo u susjedstvu. Poslani su plaćeni panduri iz kasabe Bihać sa potrebnim brojem pomoćne vojske u selo Klišlović, da presijeku odmetničke veze sa pozadinom i da im planove pometu. Sutradan su poslali u okolicu sela Redžić tri buljuka carske vojske - rezervista, sa potrebnom pomoćnom vojskom, koji su bili stacionirani u Bihaću pod komandom binbaše Osman-efendije, komandanta amasijanskog tabora.

Panduri i pomoćna vojska, koji su išli kao prethodnica, pritijesnili su odmetnike na obalama rijeke Une i započeli sa njima borbu. U taj čas pristigli su na bojište i odredi pod komandom spomenutog Osman-efendije. U krvavoj borbi, koja je trajala oko četiri sata, sa Božijom pomoći, odmetnici su potpuno poraženi. Tri stotine dvadeset je poginulo ili se utopilo. Iz ruku odmetnika oduzeto je oko tri hiljade grla što krupne, što sitne stoke. U ovoj bici, od islamske vojske su četiri askera poginula, a devet ih je ranjeno.

Dana 1. džumade-l-ula 1293. godine (25. V 1876) domaći i strani buntovnici, koji su potučeni u bitkama u kadilucima Majdan i Bihać, a ostali živi, sakupili su se na jedno mjesto, pa su se organizirali kao i ranije i, da bi se osvetili, napali su na mjesto Bilaj, u okolini Petrovca. Međutim, tri buljuka rezervista koji su se tu nalazili na osiguranju mjesta, zajedno sa stanovništvom, hrabro su im se oduprli, pa kada je stigla u pomoć vojska iz Petrovca, uz njihovu pomoć spriječili su odmetnike da svoje namjere ostvare. Pošto ih je mnogo poginulo, poraženi su pobjegli. Očekivalo se da će oni ponovo napasti, pa su u područje Petrovca poslani miralaj Vejsil-beg sa dovoljno vojnih snaga da ih suzbije, a također je iz Cazina upućeno dovoljno pomoćne vojske.

U to vrijeme hrišćansko stanovništvo koje se bilo razbjegalo za vrijeme buna iz sandžakâ: Bihać, Banja Luka, Travnik i Novi Pazar, vraćeno je i naseljeno u kadiluke - šest hiljada u kadiluk Majdan, devet stotina šezdeset osam osoba u kadiluk Gradišku,

dvije hiljade pet stotina osoba u kadiluke: Livno, Duvno i Glam-oč te devet stotina pedeset tri osobe u Novu Varoš.

Na dan 6. džumade-l-ula 1293. godine (30.V 1876) jedan odred odmetnika, koji se formirao na suprotnoj strani pod komandom poznatog ustanika Karadorđevića, prešao je preko granice u šumu Đurkovac, koja se nalazi na granici nahije Bužim. Pošto su pušćanom paljbom počeli napadati pomoćnu vojsku koja se tamo nalazila, oni su na isti način uzvratili, pa su hrabro napali na njih i počeli ih odbijati. U sukobu, koji se vodio prsa u prsa, na koncu su odmetnici, ostavivši na bojištu oko šezdeset poginulih, potučeni pobjegli. U ovom okršaju poginulo je pet nefera, a petnaest je bilo ranjeno.

U sukobu carske vojske pod komandom binbaše Nedžib-bega oko mjesta Majkić i Suva, u kadiluku Majdan sa odmetnicima, ovi su pretrpjeli teške gubitke, pa su se preostali razbjegli. Preko dvije stotine njihovih koliba, koje su se nalazile u planini Grmeč, kao i sva hrana i municija su spaljeni.

Ferik Veli-paša, komandant vojnih snaga u Bosni, koji je preuzeo pod svoju komandu carsku vojsku na području Travničkog sandžaka, Banje Luke i Bihaća, po ukazanoj potrebi nedavno je iz Sarajeva otišao da obiđe te krajeve i da popravi stanje. Pošto je u tim krajevima obišao najvažnija mjesta, dao je potrebna naređenja o njihovim utvrđenjima, kao i uputstva tamošnjim komandantima, pa se vratio u Sarajevo 8. džumade-l-ula 1293. godine (1. VI 1876).

U utorak 7. džumade-l-ula 1293. godine (31. V 1876) svrgnut je sa prijestolja Osmanskog carstva Abdulaziz-han. Uz saglasnost velikog vezira i ostalih vezira, istaknute uleme i uz odobranje uglednika i puka, na osmanski prijesto ustoličen je sultan Murat-han Peti. Telegrafskim putem objavljeno je da hatibi, koji su ovlašteni da uče hutbu, kako je to odredio najodabraniji Božiji Poslanik, nakon proučene hutbe, spominju ime njegovog veličanstva sultana. Sa visokog mjesta velikog vezira izdata je ta naredba telegrafskim putem.

Iza toga, posljednjeg dana džumade-l-ula 1293. godine (23. VI 1876) izdata je i dostavljena visoka naredba u Bosanski vila-

jet, koja je sadržavala vijest o zasjedanju na prijesto, kao i mudre savjete cara, pa je pročitana u petak u dvorištu Vilajetske uprave u prisutnosti valiye Ibrahim-paše, predsjednika Izvršne komisije Hajdar-efendije, komandanta oružanih snaga Bosne Veli-paše, odgovornih lica vilajeta, zapovjednikâ i zabitâ, emira vilajeta, uleme i šejhova, te duhovnih poglavara i ostalih - pred postrojenim počasnim taborom carske vojske. Kada je završeno čitanje fermama, Fehim Omer-efendija, naib glavnog grada vilajeta i predsjednik višeg suda, proučio je naglas dovu za dug život i slavu sultana. Dok je on učio dovu, prisutni su pratili sa "amin", a sa tvrđave su pucali topovi.

Na dan 9. džumade-l-ula 1293. godine (2. VI 1876) šest tabora pomoćne vojske iz kadiluka Pljevlja izašli su u patrolu. U planini Korica naišli su na odmetnike iz Šarana. Kada su se sukobili s trojicom, jednoga su ubili, a ostale natjerali u bijeg.

Srbija i Crna Gora, koje su i do sada neprekidno pomagale bosanskohercegovačke odmetnike, sada su, 11. džumade-l-ula 1293. godine (4. VI 1876) i zvanično proglasile Osmanskom carstvu rat pa su počele prebacivati vojsku.

Bivši sultan Abdulaziz-han, nakon pet dana od svrgnuća s prijestolja, tačnije u nedjelju 12. džumade-l-ula 1293. godine (5. VI 1876) je umro.

Odmetnike, koji su se bili utvrdili u planini Grmeč i tamo podigli kolibe i hambare je nedavno miralaj Vejsil-beg sa vojskom rastjerao, a njihove hambare je spalio. Ali, rastjerani odmetnici su uzeli za svoje sklonište vrhove gore navedene planine, pa su ponovo podigli kolibe i hambare. Zbog toga je donesena odluka da ih se odatle protjera. Glasoviti junak među muslimanima Husein-beg, sa dignutom pomoćnom vojskom iz kadiluka Ključ, 13. džumade-l-ula 1293. godine (6. VI 1876) krenuo je na te odmetnike. Udarivši sa tri strane na njih tako vješto odmah ih je pomaknuo s mjesta gdje su se bili utvrdili, pa su se, ostavivši iza sebe mnogo poginulih, poraženi razbjegli, a spaljene su njihove kolibe i hambare. U ovom okršaju poginula su dvojica muslimana od oko stotinu nefera.

Jedna jedinica pandura od oko stotinu ljudi, koja je vršila obilazak oko Petrovića, uoči subote, 18. džumade-l-ula 1293. godine (12. VI 1876) naišla je na četu odmetnika. Pošto je bila noć, a i dali su se u bijeg, ne može se znati da li su imali izginulih. Sutradan se pojavila jedna grupa odmetnika u kojoj je bilo između hiljadu i pet stotina do dvije hiljade ljudi. U mahali Paro(?) zapalili su šest muslimanskih kuća i bez ikakva straha išli su ravno na spomenutu kasabu. Kada se za to saznalo, deset buljuka rezervista, koji su bili u spomenutoj kasabi i stanovnici kasabe su hrabro izašli da ih dočekaju. U bici koja je vođena odmetnici su teško poraženi pobjegli, ostavivši iza sebe četvera kola natovarena raznim stvarima. Međutim, hrabra islamska vojska nije ih prestala goniti. Skoro jedan i po sat su ih tjerali u šumi i mnogo ih pobili. U ovom okršaju niko od muslimana nije poginuo.

U to vrijeme pomoćna vojska u okolici kasabe Kulen -Vakufa, mjestimično je nailazila na druge odmetničke čete. U okršajima koji su vođeni na islamskoj strani nije bilo nikakvih gubitaka. U odmetničkim odredima su dvojica ubijena, a dvojica ranjena.

Na dan 19. džumade-l-ula 1293. godine (13. VI 1876) tadašnji komandant Prijedora Sulejman-beg, krenuo je s carskom i pomoćnom vojskom na odmetnike, koji su se bili sabrali u planini Kozari, u Banjalučkom sandžaku. U borbi koja je vođena poginulo je pet vojnika carske vojske, a jedanaest je ranjeno. Od odmetnika poginulo je oko stotinu pedeset, a ostali su se razbježali.

Uoči srijede 22. džumade-l-ula 1293. godine (15. VI 1876), u mjestu zvanom Orahovica, u nahiji Novi, jedna četa odmetnika naišla je na zasjedu pomoćne vojske. U okršaju su tri odmetnika ubijena, a ostali su se razbježali.

Uoči četvrtka 23. džumade-l-ula 1293. godine (16. VI 1876) u Midhat-pašinom konaku, dok su odgovorni državni ministri bili na savjetovanju, iznenada je upao juzbaša Hasan Čerkez, koji je zbog nečega gajio mržnju prema seraskeru Husein-paši, pa je iz revolvera poubijao: Avni-pašu, ministra vanjskih poslova Rašid-pašu i nekoliko ljudi među poslugom i zabitima, a kapudan Ahmet-paša je ranjen. Navedeni je odmah uhvaćen i nakon nekoliko dana obješen.

Ovo je prijepis telegrafskog izvještaja, koji je poslan u glavni grad vilajeta od komandanta oružanih snaga mušira Ahmed-paše 1. džumade-l-ahira 1293. godine (24. VI 1876):

“U prošli četvrtak krenulo se iz Gacka prema Nikšiću, pa se i ovog puta očekivala teška bitka. Međutim, zahvaljujući samo sreći njegova veličanstva i rezultatima dosadašnjih pobjeda, ne naišavši u putu, u toku sedam dana, ni na jednog jedinog neprijatelja, karavana koja je brojala tri hiljade i sedam stotina tovara razne hrane, dva puta je stigla u Nikšić. S predatom hranom tamo zatečena carska vojska je osigurana sljedovanjem, kojim se može izdržati godinu dana. Istodobno i potrebe stanovništva sve do prispjeća nove žetve, tj. za tri mjeseca podmirene su predajom hrane, pa je i njihova nevolja otklonjena. Po izvršenom zadatku, carska vojska se sigurno vratila u Gacko. Još stotinu i dvadeset krava poslano je stanovništvu Nikšića.”

U subotu 2. džumade-l-ahira 1293. godine (25. VI 1876) oko pet sati, kod Kulen-Vakufa, u Bihaćkom sandžaku, prešlo je na dva mjesta preko rijeke više od tri hiljade odmetnika, pomiješanih sa austrijskim stanovništvom i napali su na kasabu, pa je borba trajala jedan sat po zalasku sunca. Iako su ispalili mnogo hitaca iz dva topa, koja su imali, dva buljuka rezervista carske vojske, zaduženih za čuvanje kasabe, uz hrabar otpor stanovništva i carske vojske, koja je prispjela pod komandom miralaja Vejsil-bega, junački su ih odbijali, pa, pod jakom vatrom ispaljenom iz tih topova, odmetnici su pokleknuli i, ostavivši iza sebe na poprištu oko dvije stotine poginulih i mnogo ranjenih, razbjegli su se. Zaplijenjene su u ovoj bici trampete i topovski okidači.

U ovom sukobu su ranjeni juzbaša vojske Ali-aga, sedam nefera i jedanaest stanovnika, a samo jedan nefer je poginuo.

Za vrijeme toga sukoba, kajmekam kadiluka Novosel Sezai-beg bio je u Bilaju, pa čim je začuo topovsku jeku, odmah je sa svojim ljudima požurio da stigne na mjesta okršaja. Pokazali su veliku hrabrost i požrtvovanost.

Kada je te godine oko šest stotina odmetnika prešlo s druge strane prema selu Dugo Polje, u kadiluku Derventa, i kada su u tom selu zapalili Osman-begov čardak i počeli nanositi štetu u

okolici, na njih je udarila carska vojska, a i pomoćna vojska je poslana pod komandom miralaja Edhem-bega. Vodeći borbu u planini zvanoj Vučijak, s Božijom milosti ubijeno je stotinu i pedeset odmetnika, a mnogo ih je bilo ranjeno, pa su se poraženi razbjegli. Zaplijenjena su im dva konja, a i manja količina oružja.

Istovremeno, u selu Agići, u nahiji Novi, jedan odred odmetnika je naišao na carsku vojsku i nešto malo pomoćne vojske, pa su četiri ubijena, a zaplijenjena su im i četrdeset i tri grla stoke.

U nedjelju 3. džumade-l-ahira 1293. godine (26. VI 1876) pomoćna vojska je naišla na oko tri stotine odmetnika, koji su kružili oko sela Čavali(?) u nahiji Bužim, gdje su prešli. Sedam odmetnika je ubijeno, a petnaest ih je ranjeno. Preostali su pobjegli u šumu, gdje su se ujedinili sa drugovima, koji su s druge strane stigli u pomoć. Pojačavši snage, namjeravali su da ponovo krenu u napad. Stoga je zatraženo da se u Kulen-Vakufu pozove hiljadu pomoćnih vojnika, koji su odmah upućeni u navedenu nahiju, pa su počeli potpuno uništavati te odmetnike.

Isti dan su na odmetnike, koji su se drznuli da pale kuće u okolici sela Rujile(?), u kadiluku Livno, gdje su se bili i pojavili, poslani carski vojnici pod komandom kol-age Šerif-bega i komandanta pomoćne vojske binbaše Mahmud-bega Bušatlića. Dva buljuka carske vojske i jedinica pomoćne vojske naišli su na navedene odmetnike, u šumi sela Tušnjani, i u okršaju ih pet ubili. Sutradan, u ponedjeljak, ta je vojska u navedenoj šumi ponovo napala pet stotina odmetnika na koje je naišla. U junackom okršaju, koji je trajao oko četiri sata, oko četrdeset odmetnika je ubijeno, ostali su poraženi pobjegli na austrijsku stranu. U ova dva okršaja od islamske vojske su ranjena samo dva nefera.

Ovo je prijepis telegrafske naredbe izdate valiji Bosne od Predsjedništva vlade od 10. džumade-l-ahira (3.VII 1876):

“Svima se upućuju posebni pozdravi od strane sultana. Nepriznajući Carstva digli su glavu protiv muslimana. I Osmansko carstvo, uzdajući se u pomoć Svevišnjeg Allaha, vrši potrebne pripreme.

Bosanski ratnici su sami po sebi takvi da se uvijek uzdaju u Allaha i duboko vjeruju u Njega. Junaštvo njihovih djedova, koje su pokazivali ranije prema neprijateljima kada ih je napadao, služi za primjer u svijetu kako treba pobjeđivati neprijatelje vjere. Da bi se osigurao mir i budućnost svih, zatečeni muslimani u Bosni i Hercegovini, od sedam do osamdeset godina će se naoružati. Uzdaajući se u Božiju pomoć, svi će zajedno sa carskom vojskom dati sve od sebe za čuvanje vilajeta i pobjedu nad neprijateljem. Treba svima objaviti da je sultan uputio poziv, pa se, na osnovu carskog fermana, izdaje proglas. Međutim, prema nemoćnim stanovnicima treba imati samilosti. Svima se upućuju preporuke da učine sve što treba u ovom pogledu, da bi se ostvarila pobjeda i spas.”

Komandant oružanih snaga Bosne i Hercegovine mušir Ahmed Muhtar-paša, koji je boraveći u krajevima Hercegovine pokazao tolika junaštva, u ponedjeljak 11. džumade-l-ahira 1293. godine (4. VII 1876) stigao je u Sarajevo.

U utorak, 12. džumade-l-ahira 1293. godine (5. VII 1876) poslan je ruski hromi đeneral Đoko Vlačković, i pod njegovom komandom četrnaest tabora pješadije i jedan alaj konjice, naoružani topovima, da iznenada udare na kasabu Bijeljenu.

Čim je đeneral neopaženo došao, da se hrišćanima nastanjenim u toj kasabi ne bi dogodila neka šteta, preporučio im je da u naznačeno vrijeme svaki iznad svojih uličnih vrata postavi krst.

Gore spomenuti đeneral je sa vojskom koju je vodio prešao preko rijeke Drine, u blizini Ade istog dana, zorom, iznenada napao na spomenutu kasabu. Međutim, jedan tabor carske vojske, koji je bio u kasabi, te oko šest stotina vojnika pomoćne vojske Arnauta, dočekali su ih i odbili. Ispoljili su veliko junaštvo i hrabrost, pa se obistinilo ono što u uzvišenom Kur'anu piše: “Koliko li je malih odreda pobijedilo velike odrede.” Zbog nadmoći muslimana, neprijatelj nije mogao ni oka otvoriti. Pošto su se silovito sručili na njih svojim ostrim sabljama, izgubili su se i nisu znali šta da rade. Jedni su pobjegli u rupe i jaruge, a drugi su se sklonili u kuće na kojima je bio istaknut krst i tamo se posakrivali, a neki su, pak, pobjegli odakle su i došli. Islamski

vojnici su gonili one što bježe, pa su neke poubijali, a neke tjerali sve do rijeke Drine. One koji su se u njihove kuće i polja sakrivali izvodili su i javno pogubljivali.

U ovoj bici poginulo je oko hiljadu i pet stotina srpskih vojnika, što u samoj kasabi, a što na njenim ulicama, a što opet u okolici kasabe, a stradala su i četiri artiljerijska konja.

Stanovništvo je zaplijenilo mnogo neprijateljskog oružja, što su ovi ostavili na bojnom polju i nekoliko njihovih ratnih zastava. Poginuli su, uz znanje vlasti, sahranjeni. U ovoj bici je poginulo carskih vojnika i stanovnika - muslimana četrdeset, a osamdeset i pet ih je ranjeno.

Toga dana, kada je vođena ova bitka, tuzlanski prvaci - hadži Tosun-beg i hadži Mustafa-beg, požurili su sa jednim odredom dobrovoljaca u boj. Pošto im je odbrana domovine bila sveta dužnost, odmah je i gradačacki prvak hadži Mehmed-beg, sa pedeset hrabrih junaka, koje je o svom trošku opremio, krenuo u Bijeljину, pa su svi raspoređeni na pogodna mjesta. Na rijeci Drini, na mjestima odakle je postojala mogućnost da će odbjegli srpski vojnici udariti na muslimane, da ne bi prelazili preko Drine u Srbiju tamo je podignuto nekoliko utvrđenja.

Niže je naveden prijepis jedne druge telegrafske naredbe Predsjedništva vlade, koja je, nakon ovoga, dostavljena Bosanskom vilajetu:

“Od prije nekog vremena Srbi imaju prikrivene prevratničke namjere protiv zakona i sultanove vlasti. Naočigled cijelog kulturnog svijeta utvrđena su njihova zlodjela i to se ne može ničim prikriti, niti naći za to neko opravdanje. Sultanova vlast je, dosljedno carskoj veličini, milosti i uzvišenosti, želeći da ne dođe do prolijevanja krvi, neposredno, a i posredstvom drugih, upućivala savjete, ali oni se ne prolaze neprijateljstva, i dalje su istrajni u svojim opasnim namjerama.

Oni i sada tako djeluju i već dugo njihove čete i hajduci napadaju na naše krajeve i nastoje da nam stalno pričinjavaju štete. Ovoga puta su to počeli provoditi i zvanično i javno šaljući svoju vojsku. Tako su nedavno prešli preko granice i došli do Niša i Bijeljine sa topovima i mnoštvom svoje vojske, koju su poslali.

Moja carska vlast je prinuđena da im stavi do znanja da će poslati svoju vojsku da zaštiti časna prava i da su svi dužni pokoravati se mome veličanstvu. S Božijom pomoći tome se već pristupilo. Jedina naša namjera je bila da se naši neprijatelji prisile na to da shvate svoja prava, ali i želja carske vojske da pokaže svoju hrabrost i pripravnost svih muslimana - hrabrih junaka Bosne, odanih svojoj domovini, nije ih opametila. Sa svih strana Bosanskog vilajeta, svakoga dana, od zore do mraka, upućuju se islamski borci pod oružjem Srbije, koji su potpuno blokirali njenu granicu.”

Kako je već navedeno, dan kasnije po dolasku u Sarajevo Ahmed Muhtar-paše, komandanta bosanskohercegovačke vojske, došlo je do sukoba kod Bijeljine, pa je spomenuti mušir odmah digao mnogo pomoćne vojske, pješadije i konjice među muslimanima sandžakâ: Sarajeva, Travnika i Zvornika, i počeo ih upućivati prema Srbiji, Crnoj Gori i u krajeve oko Livna, gdje su se bili pojavili odmetnici. Toga dana je u Sarajevu postavio dvojicu binbaša, i to: Mahmud-bega Fadilpašića i Ali-aga Hadžidžaferagića. Već sljedeći dan je Ali-aga upućen u Zvornik sa oko stotinjak konjanika, pa su pod komandom spomenutog binbaše Mahmud-bega krenuli u Zvornik. Još je dignuto preko pet hiljada nefera pomoćne vojske iz kadilukâ sa područja Sarajevskog sandžaka i poslano u Zvornik, Višegrad, Foču i Konjic.

Od ono pokupljene vojske iz Travničkog sandžaka, jedna polovica je poslana u Bijeljinu, a druga u Livno.

Vojska pokupljena iz Zvorničkog sandžaka raspoređena je duž rijeke Drine.

Tada je smijenjen bosanski valija Ibrahim-paša, a namjesto njega postavljen je Mehmed Nazif-paša, iz Bitolja.³⁷⁷

³⁷⁷ TARIH KOJI JE SPJEVAO FADIL-PAŠA ŠERIFOVIĆ O BOJU S CRNOGORCIMA

*Crnogorski ustanici svaku stijenu zaposješe
Borci za vjeru stigoše, izdajnike protjeraše
Sa Učlerima stiže muhmel tarih vojsci islamskoj:
Godine 1293. (1876/77)*

MEHMED NAZIF-PAŠA, IZ BITOLJA

14. džumade-l-ahira 1293. godine (7. VII 1876)

(Od 11. ša'bana 1293. godine (1. IX 1876) na carskom prijestolju sultan Abdulhamid-han Drugi. Navedeni sultan sin je sultana Abdulmedžida i mlađi brat sultana Murata Petog. Roden je 1258. godine (1842).

Od mjeseca zu-l-hidždžeta 1293. godine (18. XII 1876 - 15. I 1877) veliki vezir Mithat-paša, po drugi put. Smijenjen.

Od 22. muharrema 1294. godine (6. II 1877) veliki vezir Edhem-paša.)

Spomenuti vezir postavljen je za valiju Bosanskog vilajeta bez Hercegovine, pa je u četvrtak 14. džumade-l-ahira 1293. godine (7. VII 1876) stigao u Sarajevo.

Te godine je Mehmed Ali-paša, komandant vojnih snaga u Novom Pazaru, sa vojskom koja je bila pod njegovom komandom, stupio u borbu sa neprijateljima, koji su se nalazili na drugoj strani, u Srbiji, kod skele Javor. Kada je bitka otpočela, osim onih koji su uspjeli pobjeći, izginulo je oko hiljadu i pet stotina Srba, koje je stigla topovska i puščana vatra. Sve što su muslimani nastanjeni u susjednim selima sakupili na bojištu - razne stvari i oružja, i ono što su borci zarobili još: četiri stotine šezdeset osam šišhane topova sa okidačima, četrdeset sanduka municije i druge ratne opreme kao: trampete, trube i ostalo - sve je to predato gore spomenutom paši.

Od islamske vojske poginulo je pedeset vojnika, a stotinu osamdeset sedam ih je bilo ranjeno.

Srpske snage su se sastojale od dvadeset i četiri tabora. Neprijatelji su imali namjeru da prvo zauzmu kasabu Sjenicu, a zatim da se objedine sa Crnogorcima. Međutim, to im nije uspjelo.

Samo uz Božiju pomoć moglo je sedam i po tabora osmanske vojske do nogu potući ovako jaku vojnu snagu. Još je više od

četiri stotine rezervista od Sjenice i s Peštera upalo u Srbiju, pa su spalili dva sela i dvije karaule i zaplijenili dvije stotine ovaca, osamdeset goveda, dvanaest konja i ostalog plijena.

Tada su u okolici Višegrada primijećeni Srbi, pa su borbom prisiljeni na povlačenje. Rezervisti su ih gonili, pa su na njih napali sa položaja u Napolju, Kuke i Dikavje*, u unutrašnjosti Srbije i tu ih je mnogo poginulo, ranjeno i rastjerano. Međutim, pošto je bila noć, nije se moglo znati koliki su im gubici. U ovom sukobu su zapaljene njihove devedeset i četiri kuće i pet karaula. Zaplijenjeno je više od dvije stotine grla stoke i nekoliko pušaka. U ovom malom okršaju samo su dva muslimana bila lakše ranjena.

Dana 16. džumade-l-ahira 1293. godine (26. VI 1876) srpska vojska, koja je došla kroz dolinu da napadne na novopazarsku tabiju Stara crkva, nije mogla ništa učiniti hrabroj i odlučnoj carskoj vojsci. U roku od dva sata su rastjerani. Ostavivši iza sebe na bojištu preko pet stotina mrtvih i isto toliko pušaka i fišeklija, pobjegli su sa mnoštvom ranjenika. Iz topa koji su postavili na uzvisinu naspram navedenog utvrđenja, uspjeli su ispaliti pet puta hice na spomenuto utvrđenje: top na utvrđenju je pogođen iz topa islamske vojske i raznesen u komade. Da nije još za sat-dva sunce zašlo, niko od četiri hiljade srpskih vojnika ne bi se mogao spasiti. U ovoj bici poginuo je jedan muslimanski vojnik, a dva su ranjena.

Iste godine, u petosatnoj bici, koju je vodila carska vojska poslana na utvrđenja koja su bili podigli Srbi na brdu zvanom Čukovica, u kadiluku Novi Pazar, neprijatelji nisu mogli izdržati i pretrpjeli su poraz, pa su pobjegli. Na bojnom polju su ostavili blizu četiri stotine mrtvih, isto toliko pušaka i fišeklija, tri stotine osamdeset i sedam devreka i oko dvije stotine kišnih ogrtača. U ovoj bici je od islamske vojske poginulo pet nefera, a dvanaest ih je ranjeno.

Jake vojne snage regularne i pomoćne vojske, koje su prije dva-tri dana došle u okolicu Novog Pazara, s Božijom pomoći

* Imena toponima položaja o kojima autor piše. (Napomena priređivača)

su, iz svih tih krajeva, Srbe potisli. U okršaju vođenom u mjestu Konjic, u naselju zvanom Sabah Kol, koji je potrajao pet sati, neprijatelji su rastjerani, pa su gonjeni sve do jednog graničnog sela.

I u borbi vođenoj dan ranije sa više od pet hiljada Crnogoraca u Podgorici, brdani su loše prošli, pa su pobjegli u brda, a na bojištu su ostavili oko osam stotina mrtvih. U to vrijeme je islamska vojska, koja je bila oko Višegrada, silom oružja ušla u Srbiju i zauzela srpsku kasabu Kotroman. Pošto su zarobili sedam hambara punih hrane i dvopeka, kasabu su zapalili, a došli su do obilatog ratnog plijena u oružju i opremi.

I oko Nove Varoši su Srbi potučeni, pa je ono što ih je preostalo pobjeglo u Srbiju i taj je kraj očišćen od neprijatelja.

Kada je srpska vojska, u sastavu od preko tri hiljade vojnika, topovima napala na islamsku regularnu vojsku u utvrđenjima oko Višegrada, na dan 18. džumade-l-ahira 1293. godine (11. VII 1876) zadali su im takav udarac i toliko ih potukli, da su neprijatelji bili van sebe i nisu znali šta da rade, niti su imali vremena trubom objaviti kuda da se bježi, nego su utekli kud je koji znao.

Dana 21. džumade-l-ahira 1293. godine (14. VII 1876) klanac Zalom, koji se nalazi između Nevesinja i Gacka, bili su zauzeli Crnogorci, pa je tako Gacko bilo gotovo odsječeno. Zato je ferik Selim-paša, koji se tamo nalazio, krenuo prema Nevesinju sa potrebnom vojskom. Odmah u putu započeo je okršaj sa neprijateljima. Pokazao je veliko junaštvo i Crnogorce je potpuno pobijedio i rastjerao, a zatim se pridružio vojnim snagama Nevesinja. U ovoj bici poginulo je oko četiri stotine Crnogoraca, a među islamskom vojskom poginula su dva mulazima, osam vojnika i tri pomoćna vojnika.

Dana 22. džumade-l-ahira 1293. godine (15. VII 1876) miriliva Husein-paša žestoko je udario na logor srpske vojske, koji je bio u mjestu Sočanici, u blizini Novog Pazara. Srbe koji su tamo bili je razbio, pa ih je gonio u unutrašnjost Srbije oko četiri sata daleko. Srpski odmetnici su se smeli, i sve što su imali: puške,

municiju, ostalu opremu, pa i konje natovarene hranom, čak i svoje suknene ogrtače su ostavili i pobjegli.

Osmanska vojska je pored ove sjajne pobjede zaplijenila šest stotina šišana i puške sa iglama, osamnaest tovara municije i još mnogo vojne odjeće.

Tako je drum, koji spaja Mitrovicu sa Sarajevom, uzet pod kontrolu vojske, i na tom pravcu više nije bilo nikakvih smetnji.

Po prilici jedan sat hoda daleko od kordonske kule, zvane Osman-pašina kula, a koja se nalazi iznad sela Bunjice, na granici, tri sata udaljenosti od Sjenice, pomoćna vojska je udarila na utvrđenja koja su bili podigli Srbi. Zauzeli su ta utvrđenja, a poginula su i tri njihova vojnika i uzeli su kao ratni plijen oko stotinu kišnih kabanica, nekoliko šišana pušaka i još nešto ratne opreme. Zapalili su i srpsko selo zvano Džerihaće(?), koje je imalo pedeset kuća. U ovom okršaju je poginulo pet muslimana, a pet ih je ranjeno.

U to vrijeme vodila se i bitka naspram Ljubovije, u kadiluku Srebrenica. Poginulo je dvije stotine Srbijanaca i oko tri stotine ih je ranjeno, te su tako potpuno razbijeni. Spaljena je srpska upravna zgrada (konak), telegrafski ured i još nekoliko građevina.

Na dan 23. džumade-l-ahira 1293. godine (16. VII 1876) u blizini granice uz Mali Zvornik, na utvrđenja koja su bili Srbijanci podigli, napala je pomoćna vojska, koja je bila u Zvorniku sa nešto regularne vojske. U bici, koja je trajala danju od četiri sata pa do jedan sat po sutonu (ala turka), to jest punih devet sati, islamska vojska je rastjerala srbijansku vojsku od oko osam hiljada ljudi. Zapaljeni su i izgorjeli čamci, pripremljeni da pređu na ovu stranu, pa sve zatečene velike karaule, zatim uredene i prostrane kuće vrlo poznatog bogataša Jove Kostića i još četrdeset kuća. Osim onoga što je ostalo u požaru, vrijednost ratnog plijena iznosila je pet stotina lira u zlatu, u stoci, stvarima, dvopeku, odjeći, oružju i ostalom. Prema ovome se cijeni da je bilo desetak poginulih i dvadeset i tri ranjena.

Gore spomenuti ferik Selim-paša, komandant vojnih snaga na području Gacka i Nevesinja, još ranije je sa jakim vojnim snagama krenuo da očisti nevesinjski drum od Crnogoraca. Pošto

je njegovim odlaskom gatački kraj ostao sa vrlo malim snagama za osiguranje, Crnogorci su iskoristili priliku pa su, prikupivši svoje snage, napali na Gacko, i ne ispalivši ni jedan metak zauzeli ga. Obišavši kasabu Nevesinje, zauzeli su drum prema Bišini, između Mostara i Nevesinja.

Kada je ova strašna vijest stigla do mušira Ahmed Muhtar-paše, komandanta vojnih snaga Bosne i Hercegovine, odmah je, 24. džumade-l-ahira 1293. godine (17. VII 1876) krenuo iz Sarajeva u Mostar da bi stvari sredio.

Na dan 28. džumade-l-ahira 1293. godine (21. VII 1876) sakupilo se dosta Crnogoraca u selima Kalodera i Rovci s namjerom da udare na Berane, koji su udaljeni odatle dva i po sata hoda. U sukobu između regularne i pomoćne vojske, koja je na njih poslana, a koji je trajao tri sata, odmetnici su poraženi pobjegli, odnijevši sa sobom poginule i ranjene. Od islamske vojske su samo četiri ranjena. Pošto su zauzeli i porušili neprijateljska utvrđenja, pobjedonosno su se vratili na svoje položaje.

Na dan 29. džumade-l-ahira 1293. godine (22. VII 1876) na Srbijance, koji su te noći bili došli na obalu Drine da bi pokupili poginule koji su dan prije pali u bici u Ljuboviji, otvorena je sa ove strane žestoka paljba stražara, pa ih je ubijeno preko trideset ispaljenim duladima iz šišhane topova, a ono preostalih kuća i zgrada u Ljuboviji do temelja je srušeno.

Zatim, u subotu su bili pošli na Ljuboviju jedan pop i jedan oficir i sa njima oko tri stotine vojnika Srbijanaca. Međutim, kada je carska vojska, postavljena na ovoj strani u zasjede, otvorila žestoku vatru, ubili su tu dvojicu: popa i oficira i još oko pedeset vojnika, a ostali su se razbježali.

U to vrijeme je opća komanda nad Bosnom predata ranijem bosanskom valiji Lovčeli Derviš-paši, koji se tada nalazio na području Novog Pazara.

U okršaju, koji je vođen između stanovnika Kolašina i Crnogoraca, ubijeno je mnogo brdana. S obzirom da se bilo smračilo, nije se moglo znati koliko ih je poginulo.

U bici, koja je vođena sa oko tri hiljade Srbijanaca, koji su se nalazili na planini Ragovini, u sandžaku Novi Pazar, sa jedne

strane, i carske vojske pod komandom mirlive Omer-bega, s druge strane, a koja je trajala pet sati, Srbijanci su poraženi pobjegli, pa su gonjeni sve do s onu stranu obale rijeke Uvac, u Srbiji. Pored onih što su se utopili u navedenoj rijeci, bilo ih je još tri stotine izginulih. Zarobljeno je šest srbijanskih vojnika, a zaplijenjena je i jedna zastava, oko stotinu pušaka i nešto ratne opreme. U ovoj bici je poginulo osam muslimanskih vojnika, a šest je ranjeno.

Iz buljuka pomoćne vojske Omer-age juzbaše, koja se nalazila u selu Dobrunu, u kadiluku Višegrad, jedan odred je krenuo u unutrašnjost na dva sela: Brezovac i Jablanicu, koja su imala trideset kuća, a nalazila su se dva sata daleko unutar granične linije. U borbi sa Srbijancima, koja je trajala oko tri sata, mnogo je ovih poginulo i ranjeno, dok među muslimanima nije bilo nikakvih gubitaka.

Na dan 1. redžeba 1293. godine (23. VII 1876) miriliva Mustafa Džemaluddin-paša i Salih Zeki-paša, sa sedam tabora carske vojske, tri buljuka konjice, osam topova i sa oko dvije hiljade vojnika pomoćne vojske, udarili su sa dvije strane na utvrđenja što su ih Srbijanci bili podigli u blizini Ade na rijeci Drini. Kako je gore spomenuto, oni su bili pobjegli u bici za Bijeljinu, i bili su potpuno poraženi. Nakon bitke, koja je trajala četiri sata, neprijatelji su, napustivši četiri utvrđenja i četiri topa, poraženi, najprije prešli preko rijeke Drine, a zatim se povukli u unutrašnjost Ade. Carska i pomoćna vojska su ih tjerali do same obale Ade, koju su u prvo vrijeme bili zauzeli.

U isto vrijeme, pomoćna vojska dobila je nalog da zaposjedne sve položaje u kadiluku Ključ, pa da udari na sklonište odmetnika u planini Grmeč. Odmah je došao miralaj Vejsil-beg, komandant Bihaća, sa jednim taborom regularne vojske i dovoljno pomoćne vojske u Lušci-polje, koje se nalazi između kasabe Ključa i Petrovca. U okršaju, koji je sa odmetnicima vođen, mnogo ih je poginulo, pa su oni, podigavši tri svoje ratne zastave, poraženi pobjegli.

Na vijest da su saučesnici Crnogoraca, kao što je već rečeno, iskoristivši priliku, okupirali kasabu Gacko, zauzeli drum i za-

tvorili prolaz između Nevesinja i Mostara i kada se čulo da su se raširili od Mostara do Konjica, Ahmed Muhtar-paša, koji se tada nalazio u Sarajevu, odmah je krenuo iz Sarajeva i kada je stigao u Mostar postavio je svoj logor na mjestu zvanom Podvelež. Nabrzinu je uzeo pod svoju komandu dovoljan broj carske i pomoćne vojske i izvršio pripreme carske i pomoćne vojske, te u subotu 1. redžeba 1293. godine (23. VII 1876) krenuo je iz logora.

Kada je na svom putu stigao do hana zvanog Bakračuša, i kada je opazio da su se neprijatelji prema Nevesinju utvrdili, idući ispred veoma krševitog i visokog mjesta Kutljače, on je sutradan, u nedjelju zorom krenuo pravo na neprijatelje. Uzdajući se u Božiju pomoć, u dvanaest sati počeli su žestoko boj, hrabro napadajući i bez predaha idući prema vrhovima brda, gdje su u vrlo jakim utvrđenjima bili neprijatelji. Ne obazirući se na puščane metke, kojim su neprijatelji zasipali kao kišom, carska i pomoćna vojska su svako mjesto gdje bi opazili neprijatelje lavovski napadali, pa oni nisu mogli izdržati ni tri sata, nego su htjeli-ne htjeli napuštali svoja utvrđenja, braneći se u povlačenju. Spomenuti paša prošao je ravno u Nevesinje i otvorivši puteve on je svima koji su tu prolazili pružio sigurnost.

Ova bitka je bila značajna i vrlo žestoka. Toliko je izginulo Crnogoraca da se više nigdje nisu pojavljivali.

Gore spomenuti Ahmed Muhtar-paša nije ni iza toga neprijatelje ostavljao na miru, nego je sa dosta carske vojske odmah krenuo iz Nevesinja za njima u potjeru. Kada je stigao do mjesta zvanog Studenica, ono neprijatelja što je ostalo u bici poslije poraza kod navedene Bakračuše, on je ugledao, ali se oni nisu usudili da ga sačekaju, nego su zajedno sa svojim knezom pobjegli. Spomenuti paša otišao je ravno u Bileću i ne dajući predaha carskoj vojsci, uzeo je sa sobom ferik Selim-pašu i mirlivu Širvanli Osman-pašu, i dao se u potjeru za neprijateljem.

Idući iz Bileće, dva i po sata daleko, u jednom vrlo opasnom klancu zvanom Vučji do, neprijatelji su se pribrali i počeli se odupirati carskoj vojsci, i tako upali u borbu. I carska vojska ih je dočekala i stalno s njima vodila borbu, prsa u prsa. U tom

žestokom boju, u kome su se razmjenjivale glave i životi, oni su izdržali. Međutim, zbog umora islamske vojske i zbog nestanka municije mnogi su izginuli. Čak je i gore spomenuti ferik Selim-paša na tom mjestu poginuo, a navedeni Širvanli Osman-paša sa nekoliko stotina vojnika je zarobljen i odveden u sjedište crnogorske uprave Cetinje.

U ovoj prilici sakupilo se devet ustaničkih zastava sa oko četiri hiljade Crnogoraca, u selu Školari, tri i po sata hoda daleko od kasabe Berane, u Novopazarskom sandžaku. Saznavši da namjeravaju napasti na tu kasabu, poslano je na njih sedam stotina nefera iz rugovskih i malisorskih plemena, pet stotina nefera iz Peći i jedan tabor carske vojske sa dva topa, da ih napadnu. U bici, koja je trajala pet sati, Crnogorci su razbijeni. Na bojištu su ostavili oko dvije stotine poginulih i među njima nekoliko poznatih odmetnika. Zauzeta su i njihova utvrđenja, a zaplijenjeno je i pedeset pušaka sa okidačima, i šišhana velikog kalibra.

Na dan 3. redžeba 1293. godine (25. VII 1876) jedan odred Srbijanaca je navalio na kordonsku kulu zvanu Osman-pašina kula, udaljenu tri sata hoda od Sjenice. Dočekali su ih kordoni, koji su u njoj bili, sa oko tri stotine nefera pomoćne vojske od stanovnika Peštera. Kada je na neprijateljskoj strani palo šest mrtvih, preostali su pobjegli na onu stranu granice.

Tih dana su komandant Prijedora Sulejman-beg i tamošnji kajmekam Ševki-beg sa dva buljuka rezervista i nešto pomoćne vojske, krenuli na preko šest stotina odmetnika, koji su se bili sakupili u selu Božići, i zapalili kapetanovu kuću i nekoliko njegovih čardaka i mlinova na području između Prijedora i Banje Luke. U okršaju, koji je vođen, odmetnici su na bojištu ostavili četrdeset-pedeset mrtvih, a ostali su poraženi pobjegli u planinu Kozaru.

Uskoro iza toga, postavljen je za komandanta pomoćne vojske u sandžacima: Travnik, Bihać i Banja Luka u časti rumeljskog beglerbega Derviš-paša Teskeredžić, iz Travnika, koji se u to vrijeme nalazio na Dvoru. On je stigao u Sarajevo 6. redžeba 1293. godine (22. VII 1876) i primivši valijinu bujuruldiju, koja

je sadržavala njegova zaduženja, kao i pismeno uputstvo Vijeća vilajetske uprave kako ima postupati, krenuo je iz Sarajeva u Travnik.

Na dan 11. redžeba 1293. godine (2. VIII 1876) miralaj Vejsil-beg, komandant Bihaća, poveo je nešto carske i pomoćne vojske i krenuo da napadne preko tri hiljade odmetnika koji su se bili utvrdili u okolici mjesta Unac, pa ih je rasturio. Odmetnici, koji su se nalazili u okolici sela Trubari su, ne ostavljajući traga, prebjegli na austrijsku stranu. U ovoj bici je bilo preko stotinu poginulih odmetnika, a na muslimanskoj strani jedan je poginuo i desetak je ranjeno.

U to vrijeme je vođena bitka između pomoćne vojske Bihaćkog sandžaka i odmetnika, koji su se bili sakupili u planini Grivas i Rizovac u Bihaćkom sandžaku, pa je pomoćna vojska pokazala svoju veliku požrtvovanost i junaštvo i potpuno razbila odmetnike.

Dana 12. redžeba 1293. godine (3. VIII 1876) tadašnji alajbeg Vilajetske zaptije Halil-beg, koji je bio u Višegradu, sa odredom carske i pomoćne vojske prešao je dva sata hoda daleko preko srbijanske granice i vodio borbu sa Srbijancima skoro osam sati. Uz Božiju pomoć porazio je Srbijance i razbio ih, pa su pobjegli u svoja utvrđenja jedan sat hoda u pozadini. Za vrijeme borbe zapaljeno je jedno srbijansko selo.

Dana 13. redžeba 1293. godine (4. VIII 1876) jedna vojna jedinica iz Prijedora, sastavljena od redovne i pomoćne vojske, upućena je u ophodnju pod komandom Vejsil-bega, i određena da tjera odmetnike. Idući prema Kozarcu, na jedan sat hoda udaljenosti, naišla je na oko pedeset odmetnika, pa su osam ubili, a zaplijenili su i dvije stotine grla stoke. Nakon toga su planinu Kozaru opkolili sa dvije strane. U okršajima sa odmetnicima, sa pet-šest njihovih četa u kojima je bilo pedeset-šezdeset vojnika, ubili su oko trideset, a mnoge ranili. Oduzeli su im tridesetak pušaka sa iglom i ostalog oružja i blizu hiljadu grla stoke.

Gore spomenuti zapovjednik je u ovoj bici, u nedjelju 6. augusta, rasporedio svoju vojsku da ide iz polja Bilani u tri pravca. Idući prema selu Duškovu, bijući se sa odmetnicima na koje je

našao, ubio ih je petnaest i zaplijenio tri puške sa iglama i dosta ratne opreme. Sutradan, u ponedjeljak, dok je stigao do sela Gozreniš Milinice(?) pobio je oko dvadeset i pet odmetnika i zarobio deset pušaka sa iglama i oko dvije stotine grla stoke.

Dana 15. redžeba 1293. godine (6. VIII 1876) zatečenih šesnaest tabora pomoćne vojske pod komandama njihovih zapovjednika krenulo je na neprijatelje, koji su se bili utvrdili u brojnim utvrđenjima koja su podigli po brdima prema Sjenici. Postepeno jedno za drugim, zauzeli su sva ta brda i neprijatelje odbili i protjerali, pa je već te noći izvršen prijelaz preko srbijanske granice. Sutradan, zauzevši još nekoliko utvrđenja, u ponedjeljak 7. VIII, krenuli su iznad kule Divlja rijeka, koja se smatrala njihovim sjedištem, ferik Rešid-paša sa desnog krila, ferik Mehmed Ali-paša sa jednim izdvojenim odredom sa lijevog krila, ferik Džemil-paša i misirski liva Ismail-paša i trebalo je da se sastanu sa izdvojenim odredima spomenutog Mehmed Ali-paše. U žestokoj bici, vođenoj skoro od pet sati pa do sutona, nisu mogli odoljeti požrtvovnim napadima. Iako su se nalazili na visokim brdima u brojnim utvrđenjima, na nepristupačnim mjestima, dvadeset šest tabora redovne vojske, preko deset hiljada nefera pomoćne vojske, oko trideset velikih i malih topova, udarili su na ova čvrsta utvrđenja, pa oni nisu mogli izdržati napade misirske i redovne carske vojske i poraženi su se razbježali. Na bojnom polju su ostavili preko hiljadu mrtvih, a isto toliko ranjenih, mnogo oružja i opreme, pa su se, braneći se u povlačenju, razbježali. Carska vojska je zauzimanjem blizu dvije stotine što malih, a što velikih utvrđenja, izvojevala potpunu pobjedu. Na strani carske vojske bilo je oko dvije stotine poginulih i ranjenih.

Čim je Rašid-paša sa vojskom koja je bila pod njegovom komandom i misirskom vojskom pod komandom člana ratnog savjeta kajmekama Riza-bega zauzeo utvrđenje koje se nalazilo na desnoj strani, Mehmed Ali-paša, na lijevoj strani, sa svojim izdvojenim odredima i članom ratnog vijeća binbašom drugim Riza-begom, krenuo je naprijed. Tada je iz komande pošao sa tri tabora vojske i miralaj Osman-beg, član ratnog vijeća, a u taj

čas pošao je i Džemil-paša sa svojim izdvojenim odredom prema neprijateljskom utvrđenju, koje se nalazilo na visokoj planini. Sa čelne strane, krenuo je Hasan-aga i njegova vojska, a sa lijeve gore spomenuti Rašid-paša sa navedenim Osman-begom. Neprijatelji su, ne mogavši odoljeti žestokoj vatri, pobjegli. I pored toga, ova tri tabora, koja su naprijed poslana, nisu ih puštala iz vida, nego su ih i dalje tjerala. Kada su stigli do njihovih utvrđenja na Javoru, pošto se približila noć, a najedanput se i magla spustila, bili su prisiljeni da se te noći, 7. augusta, tu zaustave. No, kako su neprijatelji dan ranije doživjeli poraz, napustili su utvrđenja na Javoru, ostavivši mnogo oružja i ratne opreme i obnoć su pobjegli. Sutradan, u utorak 8. augusta, bez borbe je zauzeto to utvrđenje zajedno sa Kotromanom.

Takoder kod Sjenice, na visovima brdâ, koja se nalaze prema srbijanskoj strani, prije desetak dana, nešto oko šest tabora Srbijanaca izgradili su brojna utvrđenja, pa odatle drsko pljačkali stanovništvo, presretali na drumu i palili muslimanska sela udaljena oko jedan sat hoda. Taj dan je na Srbijance udario komandant vojnih snaga Lofčeli Derviš-paša, rasporedivši carsku i mirsirsku vojsku sa pomoćnom vojskom na tri krila, pa je ranom zorom krenuo, i zauzevši sva njihova utvrđenja, sa Božijom pomoći, odbacio je Srbijance preko granice.

Istog dana, tj. 15. redžeba 1293. godine (6. VIII 1876), u selu Jankovići, uzvodno od Rače, dva sata daleko, u blizini Bijeljine, stigla je vijest da tamo kruži jedan tabor srpske vojske, koji je prešao rijeku Savu. Odmah je upućeno koliko je bilo potrebno carske vojske u izviđanje, s namjerom da ih odbiju. Idući prema selu Crlinovu, na pola puta prije tog sela, dolazio je sa njihove strane još jedan tabor neprijateljske vojske, pa su se spojili. Kada su se sastala dva neprijateljska tabora, otpočela je borba. Neprijatelji nisu mogli odoljeti junačkim napadima carske vojske, pa su poraženi bježali prema Savi braneći se od napada. Tjerani su oko jedan sat. Islamska vojska im je zarobila svu municiju, ratnu opremu zajedno sa natovarenim konjima, jedna kola sa četrdeset pušaka i mnoštvo drugih stvari, koje su oni na bojištu ostavili.

Također su odmetnici prešli preko Rače prema Janjarima. Carska vojska, koja je poslana da ih odbije, naišla je na te odmetnike u okolici Janjara. U borbi, koja je trajala od devet i po sati do pola sata iza akšama, poginulo je mnogo odmetnika, a zarobili su im i dosta oružja i ostalog. Pošto je bila noć, a s obzirom da su se neprijatelji sklonili u planinu Vučjak, islamska vojska je zanoćila naspram njih.

Mada su neprijatelji bili mnogobrojni, a imali su i dva topa, nisu mogli odoljeti junačkim napadima islamske vojske i shvatili su, ako do sutra ostanu, da će svi izginuti, pa su se razbježali kud ko zna i u šest sati napustili taj položaj.

Čim se saznalo da su pobjegli, zorom je krenuo Abdurahman-efendija, binbaša gore spomenutog tabora, naredivši lahkim strijelcima da to mjesto pretraže, pa su oni ustanovili da su ovi na bojištu ostavili osim trideset i tri mrtva i jednog srbijanskog komandanta. Po tragu kuda su prošli, tjerali su ih do iza brčanskog puta na onu stranu. Bila im je namjera da presijeku Janjare i ostale islamske krajeve i da pređu preko granice. Međutim, sa Božijom pomoći, to im nije uspjelo. U roku od dvadeset i četiri sata su suzbijeni.

U to vrijeme je oko stotinu nefera ove vojske, sa četrdeset rezervista, stanovnika Dubice, na jednom pogodnom mjestu u Dubičkom polju, postavilo zasjedu. Sa mnogo odmetnika koji su na njih naišli, dva sata su vodili bitku. Među njima nikome nije ni krv iz nosa potekla, a poginulo je šezdeset odmetnika, te zarobljeno oko tri stotine grla stoke, koja se kod njih zatekla.

U to vrijeme, dok je vršena potraga za odmetnicima u planini Kozari, u Banjalučkom sandžaku, u okršaju vodenom sa odmetnicima, zatečenim u jednoj pilani, poginula su dva muslimana, a među njima bilo je oko trideset izginulih, a ostali su pobjegli.

Istog datuma, tj. u subotu 15. redžeba (6. VIII 1876), carska vojska je osvojila kasabu Grguševci, a u nedjelju 16. redžeba (7. VIII 1876), zauzela je srbijansku kasabu Knjaževac, u vidinskom kraju. U ponedjeljak 17. redžeba (8. VIII 1876), osvojila je i srbijansku kasabu Zaječar.

U znak zahvalnosti za zasluge pobjedonosne carske vojske u pogledu progona neprijatelja, što je na sultana učinilo poseban utisak, on je naredio da se odlikuju svi komandanti koji se nalaze na istaknutim ratnim položajima, paše, zapovjednici, zabiti i vojnici, pa su im uručeni carski pozdravi i izrazi njegove naklonosti. Visoku službenu naredbu koja je, po carskom fermanu, tim povodom izdata, a koju je uputio glavnoj komandi Bosne glavni katib carskog ureda 19. redžeba 1293. godine (10. VIII 1876) Nazif-beg, kajmekam ratnog savjeta, a koji je stigao u Sarajevo preko Mitrovice i Pazara, Nazif-paša, valija vilajeta, u prisutnosti glavnog komandanta Bosanskog vilajeta Vali-paše, uz učešće vojnih zapovjednika i odgovornih ljudi glavnog grada vilajeta, u glavnoj komandi, dok je bio postrojen počasni stroj carske vojske, sa najvećim poštovanjem otvorio je i pročitao carsku iradu. Nakon toga je isporučio carev pozdrav oficirima i vojnicima i čestitao im.

U to vrijeme, poslane su jake snage redovne i pomoćne vojske da protjeraju odmetnike, koji su se tada bili pojavili oko Livna i Grahova, pa su odmah krenuli: komandant pomoćne vojske Derviš-paša Teskeredžić i Rešid-beg, mutesarriif Travničkog sandžaka.

I u Zvorničkom sandžaku, u blizini sela zvanog Bogutovo Selo, koje je udaljeno osam sati hoda od kasabe Donja Tuzla - sjedišta sandžaka, srpski odmetnici su izazivali nered i napadali. Pošto su bili prekinuli svaku vezu između Bijeljine i Tuzle, presjekli telegrafsku liniju i u okolici pljačkali, odmah je stigla carska pomoćna vojska, koja se nalazila u Bijeljini. U vođenoj borbi, Srbi su natjerani da bježe u svoje utvrđenje. U ovoj borbi poginula su trideset i tri neprijatelja, a među njima bio je i jedan komandant a zaplijenjeno je i mnogo stvari.

Dana 20. redžeba 1293. godine (11. VIII 1876) ferik Mehmed Ali-paša krenuo je s mjesta zvanog Kladenci, koje se nalazi u Novopazarskom sandžaku, sa pet tabora carske vojske sa oko pet stotina nefera pomoćne vojske i četiri topa, da dočeka vojnog mušira Derviš-pašu sa njegovom komandom kod Divlje ri-

jeke. Tamo se u jednoj šumi nalazilo mnogo Srbijanaca, pa su s jedne njihove tabije iz topova otvorili vatru na carsku vojsku. Međutim, od toga nije bilo nikakve štete. Carska pomoćna vojska napala je na tu šumu sa dvije strane. Vodio se žestok okršaj topovima i puškama, od četiri sata do osam sati (ala turka). Kada je bilo blizu devet sati, izvršen je napad na jedno jako utvrđenje, koje se nalazilo u veoma visokom mjestu, udaljenom pola sata od planine Javora. Tu su istaknute carske zastave. Borba je trajala sve do jedanaest sati (ala turka). Zarobljeno je i mnogo plijena.

Dana 22. redžeba 1293. godine (13. VIII 1876) nastale su finansijske poteškoće zato što razrezane državne dažbine nisu mogle podmiriti velike troškove oko nužnih ratnih priprema, pa je državna blagajna bila u krizi, a stanovništvo u nevolji. Stoga se i ubuduće moralo pribjeći jednom vanrednom rješenju. Na posljednjoj sjednici ministara donesena je odluka da se štampaju i izdaju papirne obveznice pod nazivom "kaima", u cilju ublaženja situacije. Uz prethodno odobrenje Dvora, izdata je naredba da se ovaj papirnati novac uzima pod nazivom "metalik akča", a da ga bude u vrijednosti od tri miliona groša, to jest šest stotina hiljada kesa. Za ovaj put se smatralo da je za sada dovoljno izdati novca u vrijednosti od dva miliona groša, a ostalo će se naknadno izdati ako bude potrebno. U svakom slučaju je donesena odluka da se izdati novac treba smatrati privremenim sredstvom plaćanja.

Na osnovu naredenja izdatog 27. redžeba 1293. godine (18. VIII 1876) mirilivi Jusuf-paši, komandantu mjesta Novi Pazar, da izvrši izvidanje i napad na granici Srbije, spomenuti paša pošao je iz Novog Pazara sa dovoljno vojske. Kada je izbio na granicu, prije nego što se sukobio sa neprijateljima, Srbijanci su uvidjeli da neće moći odoljeti napadu islamske vojske, pa su se, što su prije mogli, povukli u svoja jaka utvrđenja izgrađena od kreča i kamena. Namjeravali su da u pozadini sakupe rezerviste, pa da se odatle brane. No, silovit napad islamske vojske nije neprijateljima dao da se zadrže u tim utvrđenjima. Pošto su im slomili

otpor, konačno su ih jednim napadom natjerali u bijeg. Vojne snage su u jednom žestokom napadu zauzele utvrđenja, pa pošto su dugo tjerali neprijatelja, uspjeli su pobijediti. U ovoj bici su Srbijanci na bojištu ostavili četiri oficira i sto osamdeset vojnika, a jedan vojnik je zarobljen. Zaplijenjeno je sto dvadeset pušaka, četiri sanduka municije i ostalog. Od islamske vojske u ovoj bici poginulo je dvadeset boraca, a deset ih je ranjeno.

Nakon toga, spomenuti Jusuf-paša naredio je da se skine ljetina sa njiva uz granicu. Poveo je sa sobom dva tabora carske vojske i nešto pomoćnih vojnika, i kada su došli na granicu, neprijatelji su na njih otvorili vatru, pa je navedena carska vojska odgovorila na isti način. Udarivši na neprijatelje, prešli su granicu i hrabro krenuli na srbijansku pješadiju i na utvrđenja koja su bila desno i lijevo od njih, pa su i to sve zauzeli, a neprijatelji, razbijeni, otišli su dva sata naprijed, do Raškog Kotromana. Naišavši na sela: Mladkanovići, Pilup, Leh(?), Pandur(?), Kaseiš i Simon(?), sa oko pet-šest stotina kuća, carska vojska je rastjerala neprijatelje. I u ovom okršaju mnogo ih je izginulo, a zaplijenjena su i tri šatora, pedesetak pušaka i još dosta druge opreme.

Zadnji dan redžeba 1293. godine (21. VIII 1876), u nedjelju, u Sarajevo su stigli novopazarskom džadom miriliva Fuad-paša i Šukri-paša sa pet tabora carske vojske. U to vrijeme je spomenutom Fuad-paši, po carskoj milosti, dodijeljen čin ferika. On je 4. ša'bana 1293. godine (25. VIII 1876) sa vojskom krenuo u Mostar.

Sultan je naredio da se pomoćna vojska među stanovništvom Bosanskog vilajeta sakupi i da joj se podijeli pet hiljada "vinčester" pušaka sa municijom. Za to je zadužen miriliva Rifat-paša, koji je stigao u Sarajevo u četvrtak. On je odmah raspodijelio municiju po svim sandžacima, zavisno od mjesnih potreba i to odmah poslao.

U petak 5. ša'bana 1293. godine (26. VIII 1876) stigao je u Sarajevo miriliva Husein-paša sa nešto carske vojske. U namjeri da odbije i protjera Srbijance, koji stalno napadaju islamska

utvrđenja i položaje koji se nalaze na višegradskoj strani, duž granice sa Srbijom, kao prethodnica pošlo je dvadeset vojnika pod komandom Rogatičanina Sejfi-bega od kule zvane Avni-pašina kula, a kao pozadina su išli četrdeset kordona sa svojim zabitima. Za njima su još upućeni pomoćni vojnici pod komandom binbaše Adem-bega i Mustafa-beg, juzbaša i Šaćir-aga sa dvadeset nefera pomoćne vojske. Toga dana, u borbi koju je vodilo blizu tri stotine vojnika sa Srbijancima, neprijatelji su poraženi. Islamska vojska ih je gonila, pa je zauzela srbijansko selo zvano Pagosince(?) od šezdeset kuća. Gore spomenuti Sejfi-beg je lično smaknuo odmetnika po imenu Lazar, koji je bio buljukbaša preko dvadeset godina. Tamo je stigao i aga buljuka komandir zaptije Mustafa-aga sa svojih deset konjanika i Ali-aga, juzbaša kordona sa svojih trideset i pet nefera. Svi su se spojili sa prethodnicom, pa su krenuli dalje od zauzetog sela Pagosinca, oko dva sata naprijed. Spomenuti Mustafa-aga sa svojim konjanicima je napao na dva utvrđenja koja su bila izgrađena za osiguranje sela Kaljina, koje je imalo dvadeset i pet kuća. Zauzeo je i ta dva utvrđenja zajedno sa navedenim selom, i ubio trojicu odmetnika, a ostale rastjerao. Pošto ih je gonio još oko pola sata, vratio se.

Abdurahman-aga, juzbaša pomoćne vojske u Priboju, u borbi koju je vodio sa preko stotinu Srbijanaca u srpskim granicama, zauzeo je selo Mujčići, dva sata udaljeno preko granice i porušio ga. Jednoga pobunjenika je ubio, ostale rastjerao i zaplijenio stotinu koza, pa se zatim vratio.

Na patrolu, sastavljenu od dvadeset nefera iz pljevaljskog buljuka poslanu da osmatra granicu, a nalazila se na položaju Kobilu, naišli su Srbijanci, pa su četiri Srbijanca stradala.

Kao što je gore navedeno, prodiranje Srbijanaca na osmanske krajeve, islamska vojska je stalno odbijala i progoneći ih nanosila im gubitke. Međutim, spomenuti odredi se nisu prolazili svoga odmetničkog puta i ispoljavajući prema Osmanskom carstvu neposlušnost, uvijek su se laćali oružja. Zbog toga je Osmansko carstvo, u namjeri da ih dovede u pokornost, kao što

su i ranije bili, od Rače do rijeke Dunava pripremilo i rasporedilo dvije stotine hiljada vojnika prema Srbiji. Na prostoru od navedene Rače pa do kadiluka Nova Varoš, raspoređeno je samo toliko vojske koliko je potrebno da odbije napade. Jer, iako je Osmansko carstvo imalo dosta municije i ostalog ratnog materijala, s obzirom da se u te krajeve potrebni ratni materijal mogao dostavljati samo tovarnim konjima, a uz to svi tamošnji putevi su krševiti i teško prohodni, naredeno je da se tamo rasporedi samo onoliko vojske koliko je potrebno za odbranu.

Municija i ostali ratni materijal je stalno prevožen željeznicom od Istanbula do Mitrovice, a odatle tovarnim konjima u Bosnu. Jedan dio je poslan stanovništvu i vojsci u sandžacima Bihać i Banja Luka da odbiju odmetnike koji su se tamo pojavili, a još nisu odbijeni, a drugi dio je poslan da se podijeli vojsci i stanovništvu na području Hercegovine, jer je Austrija odnedavno blokirala luku Klis na području Hercegovine, koja je pod vlašću Osmanskog carstva.

Redovna carska i pomoćna vojska, koja je tada bila u kasabi Bijeljini, a raspoređena duž rijeke Drine, Srbijance, koji su jedanput napali na kasabu Bijeljinu, dva puta okolicu Rače i jedanput na obje Tuzle, svaki puta je potpuno razbila i na stotine ih je poginulo i natjerano u bijeg. Oni su te krajeve dobro čuvali.

Iako neprijatelji nisu napadali na islamsku vojsku koja se nalazila u kasabi Zvornik, ipak, dok nisu zauzeli i porušili brojna utvrđenja, koja su neprijatelji izgradili s one strane rijeke Drine, prema spomenutoj kasabi, bilo je četiri-pet manjih okršaja, pa su i ti krajevi čuvani i zaštićivani od neprijateljskih napada.

Jedanput ili dvaput su Srbijanci pokušavali preći granicu i napasti na islamsku vojsku, koja se nalazila u mjestu Ljuboviji, u kadiluku Srebrenica, ali u oba slučaja natjerani su u bijeg i odbijeni uz mnogo poginulih. Pored toga, islamska vojska je iz topova porušila srpsku palanku Ljuboviju. Ona je i taj kraj čuvala i štitila.

Iako su odredi pomoćne carske vojske na području Višegrada bili malobrojni, dobro su obavljali svoje zadatke. Oni su nepri-

ateljima zadavali mnogo nevolje i štete. Tadašnji komandant tih odreda kajmekam regularne carske vojske Akif-beg bio je dalekovidan, požrtvovan i vrlo hrabar čovjek. On je zajedno sa Halil-begom, alajbegom zaptije glavnog grada vilajeta, koji je bio pod njegovom komandom, te juzbašom pomoćne vojske Smail-begom Sulejmanovićem i jedinicama koje su bile pod njihovom komandom, prešao preko granice i zauzeo sva mjesta u širini oko pet sati hoda, do planine Šargan, porušio preko dvije hiljade kuća što u palanki Kotromani, što u njenoj okolini. Njihova vojska je došla do ratnog plijena.

Ovako su muslimani - stanovnici Bosne, odbijali neprijatelja i progonili odmetnike i, ne osvrćući se ni na ljeto ni na zimu, ni na kišu ni na snijeg, bili su na braniku svoga zavičaja, žrtvujući svoje živote, stalno su čuvali svoju domovinu i odbijali neprijatelje. To se sultanu neobično dopalo, pa im je poklonio mnogo pušaka sa iglama i municijom.

Darovan im je prekrivač sa Revdei-muteherre Hazreti Pejgambera, a.s., koji se čuva na posebnom mjestu da stalno bude na čast Sarajevu. Poslan je posredstvom Ali Saib-paše do Mitrovice, a odatle u Sarajevo posredstvom miriliva Ibrahim-paše sa deset tabora carske vojske i četrnaest brdskih i poljskih topova kojima je komandovao.

Naredeno je da se objavi radosna vijest da će pokrivač biti donesen u Sarajevo u subotu 6. ša'bana 1293. godine (27. VIII 1876). Obavezna je vjerska dužnost svih muslimana da iskažu dostojno poštovanje i počasti prema najvećoj i najvrednijoj uspomeni ovoga svijeta sa kojom se ponose islamski narodi, jer ko to ima donosi mu spas, pomoć i veliku blagodat, kako narodu tako i cijelom kraju. Odmah je izdan proglas o tome radosnom događaju.

Tim povodom, navedenog dana, svi civilni i vojni dostojanstvenici i odgovorni ljudi vilajeta, vojne jedinice, stanovništvo i mektebska djeca izašli su izvan tvrđave, na mjesto zvano Hanić, na doček. Postrojeni u povorku, ulema, dobri ljudi, šejhovi i učenici, išli su pješke, sa najvećim poštovanjem, glasno izgov-

arajući "La ilahe illallah" i uz tekbire, sa zapaljenim drvetom ud, donijeli su ga do džamije, koju je sagradio merhum Gazi Husrev-beg. Tu je s poštovanjem položen.

Sutradan, u nedjelju, kada su svi činovnici i odgovorni ljudi, a zatim i muslimansko stanovništvo, uz najveće počasti, i na smjeran način, obavili hodočašće toga blagoslovljenog amane-ta, on je postavljen uz najveće počasti u jedan stakleni sanduk, koji je izrađen tako da se može objesiti na zid prema Kibli, u turbetu gore spomenutog Gazije.³⁷⁸

Dana 10. ša'bana 1293. godine (31. VIII 1876) vođena je bitka sa crnogorskim odmetnicima, kojih se bilo okupilo blizu dvije hiljade i pet stotina, u selu Banovac, udaljenom sat i po hoda od kasabe Berane, u namjeri da napadnu na kasabu. Odmetnici su bili poraženi, a njihova su utvrđenja zauzeta i srušena. Zapaljeno je oko dvadeset kuća, a ubijeno je i oko dvadeset i pet ljudi.

U četvrtak 11. ša'bana 1293. godine (1. IX 1876) sultan Murat-han Peti, koji je tada bio na carskom prijestolju, smijenjen je pošto se nije mogao izliječiti od bolesti koja ga je snašla. Na njegovo mjesto, na prijesto Osmanskog carstva, po pravu naslijeđa, doveden je njegov brat sultan Abdulhamid-han Drugi.³⁷⁹

U planinskom vijencu zvanom Tratin, opasanom sa četiri strane šumovitim predjelima, koji se protežu prema planini Javor, tri sata hoda udaljenom na ovoj strani od Ivanjice, a dva sata daleko od planine Javor, kod Novog Pazara, dana 13. ša'bana 1293. godine (3. IX 1876) Srbijanci su izgradili brojna utvrđenja u koja su se bili sklonili. Sve puteve između Javora i tih utvrđenja

³⁷⁸ Priča se: Kad god bi neki osmanski sultan dolazio na carski prijesto izrađivao bi se novi prekrivač kojim bi se pokrio mezar Božijeg Miljenika. Njega su donosili u Istanbul u posebno spremište i tamo se čuvao. Kad bi se ukazala potreba, po jedan komad toga slao se u znak počasti u neki kraj. Komad ovog časnog pokrivača bio je otprilike dva metra dužine i metar širine. Bio je crne boje.

³⁷⁹ Tada je neki pjesnik izrekao ovaj dvostih:

*Godine 1293. (1876) devedeset tri dana sultan bijaše Murad-han
Preseli se u kuću osame, a želje postiže Murad-han*

bili su zatvorili posjećenim stablima, a na svakom putu i šumarku podigli su zaklone za pješadiju.

Kada se to otkrilo, izdato je naređenje da se zauzmu svi vrhovi i šume koje se nalaze prema njima s lijevog krila da bi se postavili topovi na pogodna mjesta i pokrenuo napad.

Prema datom rasporedu Mehmed Ali-paša, komandant vojnih snaga u Novom Pazaru i ferik Rešid-paša, komandant misirskih snaga sa potrebnom vojskom udarili su sa tri strane. Odmah su stupili u borbu sa odmetnicima, koji su se bili zaklonili iza podignutih zaklona za pješadiju, u šumi. Svojim hrabrim napadom natjerali su neprijatelje da preplašeni bježe, sve do njihovih tabija u planini Tratin. Nešto prije akšamskog ezana, stigli su do samih vrhova, pa su postavili svoje topove na udaljenosti oko dvije hiljade i pet stotina koraka, prema neprijateljskim tabijama.

Kod gore spomenutih vrhova su se sastajali putevi koji vode iz Užica za Novu Varoš i iz Ivanjice u Sjenicu. Na užičkom putu, na jedinicu srbijanske vojske i oko dvije hiljade dobrovoljaca, koji su se bili izdvojili, udario je Zekerija-beg, miralaj misirske vojske sa dva i po tabora redovne carske vojske i jednim taborom misirske, a Hasan-paša sa izdvojenim odredom pomoćne vojske poslan je naprijed, pa su oni u žestokom napadu isturene neprijateljske odrede razbili. Dugo su ih još tjerali, pa je jedan dio neprijatelja utekao u planinu Putić, a jedan dio prema Užicu. U ovom okršaju poginulo je pedeset-šezdeset neprijatelja.

Dana 15. ša'bana 1293. godine (5. IX 1876) jedan buljuk carske vojske i stotinjak nefera pomoćne vojske upućeni su na Srbijance, koji su se bili sakupili da napadnu na selo Sakar, kraj Zvornika. U prilično žestokom okršaju, koji je vođen oko jedan sat, njih je mnogo izginulo, a ostali su odbijeni i protjerani. Dana 16. ša'bana 1293. godine (6. IX 1876) Ahmed Muhtar-paša, komandant u Hercegovini, sa potrebnim vojnim snagama ušao je u mjesto zvano Zaslap, koje se nalazi dva sata hoda daleko u unutrašnjosti granice Crne Gore. Tu se zaustavio, a njegove straže uzele su na nišan, pod pušcanu i topovsku paljbu kuće u Gra-

hovcima. Zbog toga su se jake vojne snage Crnogoraca i odmetnika iz Hercegovine ukopale u utvrđenjima, koja su podigli na suprotnim vrhovima i tu se utvrdile. No, pravih okršaja nije bilo, jer su bili zabavljeni povremenim odbranama. Međutim, jedan izdvojeni odred redovne vojske pod komandom svoga binbaše Adem-age, ušao je iz Korjenića u Banjane, pa kada su naišli na pedesetak odmetnika sve su ih pobili, a oni su imali samo jednu žrtvu, pa su se pobjedonosno vratili.

Oko dvije hiljade i pet stotina crnogorskih odmetnika bilo je napalo sa dvije strane na odred Sulejman-paše iz sastava vojnih snaga spomenutog Ahmed Muhtar-paše. No, s Božijom pomoći, ne samo da su odbijeni, nego su zauzeta i tri njihova utvrđenja, koja su prethodne noći bili podigli naspram carskoj vojsci, kojoj su onemogućavali njene prethodnice - straže. Zapalili su jedno selo u Grahovcima i ubili četiri-pet odmetnika, a ostali su pobjegli.

Dana 23. ša'bana 1293. godine (13. IX 1876) Srbijanci su iz četrdesetak što većih a što manjih utvrđenja, koja su izgradili na teško prohodnim planinskim vrhovima prema kasabi Mali Zvornik, stalno uznemiravali topovima karaule islamske vojske. Zbog toga je Veli-paša, komandant na području Bosne, koji se tada nalazio u Zvorniku, u namjeri da ih odbije i protjera poslao na desno neprijateljsko krilo Ismet-pašu, mirilivu iz Sarajeva, i Riza-bega, kajmekama i člana Ratnog savjeta, sa dva i po tabora redovne carske i pomoćne vojske iz Sarajeva i Tuzle, a na lijevo neprijateljsko krilo Atif-bega, kajmekama ratnog savjeta sa tri tabora redovne i nešto pomoćne vojske iz Sarajeva i Zvornika.

Izdvojeni odred vojske, koji je nastupao pod komandom spomenutog Atif-bega sa lijevog krila, otpočeo je borbu u naselju Sakari, koje se nalazi blizu Malog Zvornika. Navalivši na utvrđenja, koja su se tamo nalazila, kao i na ona koja su bila ispred, sve ih je zauzeo i srušio. U trećem je utvrđenju osvojio jedan brdski tučani top zajedno sa municijom. I vojne snage, koje su nastupale s neprijateljskog krila pod komandom spomen-

utog Ismet-paše, zauzele su i porušile sva veća utvrđenja i uz njih još tri manja, kao njihove ogranke. Zaplijenivši im oružje, oni su neprijatelja tjerali oko jedan sat preko granice. Pošto se spustila noć, vratili su se u svoja odredišta. U ovom okršaju su se istakli svojom čvrstinom i požrtvovnošću zabiti, spomenuta dvojica paša i binbaša pomoćne vojske: Mahmud-beg Fadilpašić, Mehmed-beg Čemerlić i Ali-aga Hadžidžaferović, iz Sarajeva.

Spomenutog datuma krenuli su Derviš-paša komandant pomoćne vojske, iz Travnika i hadži Emin-beg, miralaj sa jednim i po taborom carske vojske i oko dvije hiljade pet stotina nefera pomoćne vojske, u namjeri da odbiju i protjeraju odmetnike koji su se sakupili u nahiji Grahovo, u blizini Livna. Sa vojnim snagama koje su vodili, prošli su kroz selo Viholje i došli do mjesta Grahovo, gdje je bilo sjedište nahije. Odatle su vojne snage rasporedene na tri strane. Pretražujući sela Kazanci, Peći i Viškovce, u brdima oko njih naišli su na odmetnike. Kada su stupili sa njima u borbu, odmetnici nisu imali snage da odole, pa su, napustivši krševite klance koje su držali, pobjegli prema austrijskoj granici. Nakon što je pobjedonosna vojska dobro pretražila sela Martkovci i Unac, stigla je u Glamoč, a odatle u Livno.

Dana 24. ša'bana 1293. godine (14. IX 1876) Derviš-paša, mušir treće carske ordije, poveo je sa sobom veći dio svoje vojske, krenuo iz Podgorice i došao u kasabu Spuž. Odatle, ušavši u Crnu Goru, u borbi je zauzeo Danilovgrad, mjesto udaljeno dva sata hoda od Cetinja.

Dana 26. ša'bana 1293. godine (16. IX 1876) u okršaju sa odmetnicima u okolini Bihaća, poginulo je više od stotinu i pedeset odmetnika, a među njima bila su i dva kapetana, jedan bajraktar i jedan trubač, a zaplijenjeno je dosta vatrenog oružja.

Dana 27. ša'bana 1293. godine (17. IX 1876) Srbijanci su napustili brojna utvrđenja koja su bili izgradili i dobro utvrdili na adi na rijeci Drini, prema kasabi Bijeljini. Odnijevši sa sobom i sve mostove, koje su bili podigli, povukli su se bez borbe u unutrašnjost (Srbije). Istodobno su napustili neoštećenih devet-

naest dobro osiguranih utvrđenja, koja su bili izgradili u selima na bosanskoj strani: Topile, Popovi, Međaš, Brodac, Kriva Bara i Rača. To su sve bila velika i vrlo jaka utvrđenja. Od toga je bilo njih devet prema Srednjem Popovu, a ostala utvrđenja mogla su primiti, neka po četiri, a neka po dva topa. U onim najvećim izgrađene su baruthane, pa su tu bila skladišta kao i u tvrđavama. Ispred njih bilo je pobodeno kolje, kao branik od napada. Bila su vrlo jaka ulazna vrata, vezana podzemnim hodnicima koji su vodili od jednog do drugog utvrđenja. Ovi podzemni hodnici bili su osigurani, i sa posebnim, dobro postavljenim zaklonima za pješake. Sve se ovo ne bi moglo porušiti za jedan dan ni sa dvadeset hiljada radnika.

Na dan 29. ša'bana 1293. godine (19. IX 1876) oko dvije stotine odmetnika napalo je na naselje Erbijan(?) i Spahiće u kadiluku Bihać, pa su zapalili desetak kuća. Međutim, tamošnje stanovništvo se diglo, pa ih je u okršaju otjeralo. Te noći je šest odmetnika poginulo kada su naišli na zasjedu stotinjak nefera pomoćne vojske, poslane iz Bihaća. Zaplijenjene su četiri puške sa iglama.

Na dan 10. ramazana 1293. godine (29. IX 1876) na carsku vojsku koja je bila poslana da preuzme tovaru hrane, a dolazila je iz Peći za Berane, na dva sata hoda ispred Berana, došavši u mjesto Tradavište, naišli su na oko dvije stotine crnogorskih odmetnika, koji su se tamo bili utvrdili. U okršaju koji su vodili poginulo je pet odmetnika, a zarobljene su tri puške sa iglama i dvije sa kapsulama i još ostalog oružja. Hranu, koju su sa sobom nosili, sigurno su donijeli u Berane. U ovom su okršaju imali trojicu poginulih i dvojicu ranjenih.

Ferik Veli-paša, komandant vojnih snaga u Bosni, koji se tada nalazio na području Bijeljine, havan-top zarobljen od Srbijanaca poslao je mirilivi Ismet-paši i on je prispio u Sarajevo.

Dana 12. ramazana 1293. godine (1. X 1876) na carsku vojsku, koja je bila prikupljena u mjestu Sočanici, u kadiluku Mitrovica, napalo je osam tabora srpske vojske. No, s Božijom pomoći, carska vojska je to hrabro izdržala i neprijatelji nisu mogli

ništa učiniti, pa pošto ih je mnogo izginulo, bili su prisiljeni da se poraženi povuku.

Dana 17. ramazana 1293. godine (6. X 1876) Šemsi-beg, kamekam i komandant Višegrada, sa dva tabora carske i nešto pomoćne vojske udario je s jedne strane na srbijanska utvrđenja, u kojima su se oni bili utvrdili, a sa druge strane napala su dva buljuka kordona i tri buljuka pomoćne vojske na srbijanska utvrđenja i karaule u selima: Dugi Dol, Digava i Korjena Stijena, pa je došlo do borbe. Neprijatelji se nisu mogli održati pred hrabrim napadima carske vojske, pa su bili prisiljeni da se poraženi bježeći povuku. Za vrijeme te borbe spaljene su sve kuće u selima: Piljuša, Virna, Crna Rijeka i Rahovina, a njihova utvrđenja srušena. U ovoj borbi poginulo je oko trideset Srbijanaca, a trojica su živi uhvaćeni. Gore spomenuti Šemsi-beg je 19. ramazana 1293. godine (8. IX 1876) sa petnaest buljuka redovne vojske i rezervista, i sa nešto pomoćne vojske, udario na Srbijance, koji su se bili utvrdili u Štrpcima, na glavnom drumu, kao i po visoravnima i visokim brdima kod Štrbaca. Poslije borbe, koja je trajala dvanaest sati, s Božijom pomoći, neprijatelji su bili poraženi, pa su pobjegli prema svome logoru u Jablanici. Zauzeto je i porušeno osam jakih utvrđenja, a okolna sela: Brezovac, Čikule i Šanac su spaljena.

Formirane su pokretne jedinice sastavljene od pomoćne vojske sa zadatkom da odbiju i protjeraju nekoliko odmetničkih četa, koje su tada kružile po nekim mjestima u Banjalučkom sandžaku. Idući u selo Jazavci u okolini Gradiške, ta vojska je naišla na odmetnike i u borbi ih je pet stradalo, a ostali su natjerani u bijeg u planinu Kozaru.

Slučajno su naišli na odmetnike i u selu Velika Ilava(?) u okolini Tešnja i petericu su ubili. Odmetnike, koji su se bili pojavili u okolini Lihća(?), tjerali su i nekoliko ih se utopilo u rijeci, a ostali su pobjegli na austrijsku stranu.

Na odmetnike, koji su napadali okolicu Ključa, sa jednim brojem litalica stranaca koji su se bili pojavili u selima Kremna i Pećinogovci(?), poslana je carska vojska tamo zatečena sa još nešto pomoćne vojske iz okolice, pa su stupili u borbu, ali nisu

mogli izdržati napade, nego su pobjegli. Vraćena je sva stoka koju su bili zarobili.

Dana 19. ramazana 1293. godine (8. IX 1876) Ahmed Muhtar-paša, komandant vojnih snaga Hercegovine, sa carskom vojskom zatečenom u Zaslupu, napao je na visove: Omojince(?) i Bojana Brdo, gdje su se bili Crnogorci prije mjesec dana utvrdili duž Grahovca i Grahova, pa je odatle brdane natjerao u bijeg, dva sata daleko. Zauzevši te visove, došao je do velikog ratnog plijena u oružju i ratnoj opremi.

Jedna grupa Srbijanaca pljačkala je okolicu Duge Poljane u Novopazarskom sandžaku i naišla je na zasjedu carske vojske od sto dvadeset nefera pokretne straže, koja je bila na području Graba. Dok su prolazili pored mjesta gdje je bila postavljena zasjeda, odmah je na njih otvorena paljba i tako je počela borba s obje strane i trajala sat i po. U međuvremenu su požurili da priteknu upomoć u navedeno selo Grab binbaša tabora Ahmed-aga i binbaša pomoćne vojske Halil-aga, koji su se nalazili u mjestu Duga Poljana, sa oko šezdeset nefera, i tako su Srbijance rastjerali.

Dana 21. ramazana 1293. godine (10. X 1876) Crnogorci, koji su se nalazili u mjestu Zaslup, nasuprot carskoj vojsci, preko granice Crne Gore, i to hiljadu osam stotina i pedeset ljudi pod komandom Petka Pavlovića, opsjeli su sa tri strane kasabu Ljubinje u Hercegovačkom vilajetu i pošto su ih opkolila i napala četiri buljuka carske vojske, koji su tu logoravali, i stanovništvo, nastojali su svim snagama da ih odbiju. U to vrijeme se u Trebinju zatekao Kostan-paša, tadašnji mutesarriif Gatačkog sandžaka. On je poslao pod komandom binbaše hadži Mehmed-age dva buljuka carske vojske i trideset nefera pomoćne vojske da im priteknu u pomoć. Ovi su, što su mogli prije, stigli do kasabe Ljubinje i kao lavovi navalili na odmetnike. U okršaju koji je trajao od dva sata izjutra pa do jedan sat po akšamu, neprijatelji više nisu mogli odoljeti. Pošto su imali preko tri stotine poginulih i bili potpuno razbijeni, ostali su bespomoćni i davši znak trubom da bježi kud ko zna, utekli su prema Banjanima.

Pošto su kuće u kasabi bile razmaknute jedna od druge, odmetnici su zapalili dvadeset sedam.

U momentu kada se borba bila rasplamsala, pet-šest uglednih hanuma iz kasabe Ljubinje latile su se oružja i utrčale na bojno polje dajući sve od sebe da neprijatelja suzbiju. Naročito se svojom hrabrošću istakla Šerifa-hanuma iz mahale Hasana Matardžića. Ona je ispoljila hrabrost na taj način što je pištoljem ubila jednog Crnogorca i uzjahala njegovog konja. Za ovu hrabrost koju su spomenute žene pokazale kao da su muškarci, Šerifa-hanuma i njenih pet drugarica nagrađene su, po carskoj milosti, sa po pet stotina groša, pa im je to isplaćeno iz dvorske blagajne. Spomenutoj Šerifa-hanumi dodijeljeno je odlikovanje, orden Medžidije petog stepena.

Miriliva Ali-paša, komandant Gacka, uzeo je sa sobom raznih živežnih namirnica koliko može biti za izdržavanje u toku šest mjeseci tadašnjoj carskoj vojsci koja se nalazila u utvrđenju Pive, pa je dana 26. ramazana 1293. godine (15. X 1876) sa tri tabora carske vojske krenuo iz Gacka prema Pivi. Za vrijeme putovanja upuštao se u borbu sa odmetnicima na koje je nailazio, ali ih je carska vojska hrabro odbijala. Gore spomenute živežne namirnice, kao i trideset grla stoke, što je zarobljeno od odmetnika, predao je u pivsku tvrđavu, a potom se pobjedonosno vratio u Gacko.

Dana 27. ramazana 1293. godine (16. X 1876) na tri tabora vojske pod komandom Zekerija-bega, miralaja misirske vojske, koji su bili postavljeni na jednom položaju iza glavne džade blizu Duge Poljane, na drumu između Novog Pazara i Sjenice, Srbijanci, koji su se nalazili na jednom krševitom brdu, u pola noći su iznenada napali. No, u jednom žestokom okršaju, oni su ostavili mnogo poginulih i potučeni su se povukli.

Sutradan, u utorak zorom, na uzvisini gdje su se neprijatelji sakupili i postavili dva topa, osuli su paljbu na islamsku vojsku, a onda su miralaj Salih-beg i binbaša ratnog savjeta Haki-beg, sa jednim jakim vojnim odredom, krenuli na njih. Poslije borbe, koja je trajala četiri-pet sati, neprijatelji nisu više mogli izdržati, pa pošto ih je mnogo izginulo, na sve strane su se razbjegli.

U to vrijeme su se bile pojavile manje grupice odmetnika na uzvisinama u okolici pivske tvrđave, koje su upadale i pljačkale. Tadašnje juzbaše islamske vojske, koja je bila u navedenim tvrđavama, i to: Redžep-aga, Ali-aga i mulazim Abdi-aga, uzeli su sa sobom dva buljuka carske vojske i udarili na te odmetnike. Pošto odmetnici nisu mogli odoljeti u toj borbi, napustili su svoje položaje, i pobjegli u poznati manastir u Pivi. Kada je carska vojska zauzela te položaje, gonila je odmetnike sve do manastira. Gore navedenim odmetnicima izgledalo je da će se moći održati u tome manastiru, ali na kraju nisu mogli tamo opstati, nego su zapalili manastir i kuće u okolici i pobjegli prema selu Dunimiru(?). U ovoj bici izginulo je sedam odmetnika.

Dana 3. šewwala 1293. godine (22. X 1876) Srbijance koji su upali u nahiju Pokolovje(?), u kadiluku Novi Pazar, napale su sa dvije strane oružane snage redovne vojske i jaki odredi pomoćne vojske. Neprijatelje su protjerali iz njihovih utvrđenja i zarobili sto sedamdeset fišeklija i sedamdeset kišnih kabanica. Poginuo je jedan strani oficir i sedam odmetnika.

Dana 5. šewwala 1293. godine (24. X 1876) bila se spustila gusta magla, ali se oko šest sati (ala turka) rastupila. Carskoj vojsci, koja je krenula naprijed, naredeno je da neprijatelja na svojoj desnoj strani zavara lažnim pokretima, a da sa desnog krila miralaj Mustafa-beg, pa Rašid-beg i misirski miralaj Jusuf-beg sa carskom vojskom pod svojom komandom, požure da napadnu na utvrđenja Srbijanaca na brežuljcima u kadiluku Novi Pazar. Ne obazirući se na jaka neprijateljska utvrđenja, oni su iz tri pravca na njih navalili, pa pošto neprijatelji nisu mogli odoljeti tome napadu, ostavili su mnogo poginulih na bojnopolju. U borbi koja je trajala do samog mraka, zauzeto je osam jakih utvrđenja od neprijatelja. Zarobljen je jedan top od četiri cola sa priborom, dvije tovarne mazge, mnogo oružja i ostale ratne opreme i nekoliko srpskih vojnika.

U to vrijeme se bilo sakupilo oko dvije stotine buntovnika iz mjesta zvanog Gornje Selo, pa su se sakrili u šumi, u nahiji Ravna Rijeka, u kadiluku Bijelo Polje, namjeravajući da napadnu na

selo Pobrnice u toj nahiji. Stanovništvo toga sela krenulo je na njih, i u borbi su ih gonili sve do planine Belasice, i tako su to selo sačuvali od opasnosti.

Niže je naveden sažetak arzuhala, koji je dostavljen 6. šew-wala 1293. godine (25. X 1876) u sjedište vilajeta od stanovništva Sjenice:

- O štetama, koje ovom cijelom kraju u posljednje vrijeme nanose srpski i crnogorski odmetnici, kao i o preduzetim mjerama u tom pogledu, opširno se iznosi kako slijedi:

U svim ovim krajevima vladao je potpuni mir, a stanovništvo je živjelo u istinskom izobilju i miru. Međutim, ima neko vrijeme kako se stanovnici između sebe tuku, bilo muslimani ili nemuslimani, iako za to nemaju nikakva povoda. Crnogorski odmetnici napadaju na kordonske kule, koje se nalaze na crnogorskoj granici u beranskom kraju i kordone u njima pritješnjavaju. Najposlije su nekoliko sela prisilili da mimo svoje volje dignu bunu, i tako su započeli borbu.

Kao i oni, i Srbi se skupljaju sa one strane granice. Ne može se saznati zbog čega duž granice oni ponekad ispale hitac iz topa i tako izazivaju uznemirenje stanovništva na ovoj strani. Oni su najprije vršili neke prividne pokrete, dok konačno nisu prešli granicu i presjekli telegrafsku liniju. I zato ovdje vlada strah i uznemirenje.

Kada su ti odmetnici došli u neka mjesta sandžaka i kada se pobunjenička vatra rasplamsala, tadašnji mutesarriif sandžaka Munib-paša i vojni zapovjednici Mehmed Ali-paša i Mehmed Sadik-paša, na osnovu svestranog razmatranja i donesenih odluka, izdali su stroga naređenja svim zapovjednicima najvažnijih mjesta i kajmekamima da miru i sigurnosti posvete najveću pažnju i da ga vrate tako što će pomoćnu vojsku postaviti na neke važnije tačke. U unutrašnjosti svih kadiluka, na svim opasnim prolazima i važnijim tačkama, postavljena su osiguranja kako se ne bi dalo mogućnosti da se buna širi, a spomenuti komandant Mehmed Ali-paša utvrdio se sa jakim vojnim snagama u Banji.

Kada su konjičkog miralaja Ali-bega napali odmetnici, dok je išao u pravcu Sarajeva, on je krenuo na njih i sa primjernom strategijom razbio ih je, nanijevši im velike gubitke, protjerao ih preko granice i tako je drum otvorio i uzeo ga pod zaštitu. No, to ipak nije urodilo željenim plodom, jer odmetnici su, koristeći svaku priliku, prelazili preko čineći štete duž granice. Međutim, oni nisu mogli odolijevati hrabroj carskoj vojsci, koja je tamo poslana, pa su se uz velike gubitke razbježali u unutrašnjost granice. Teško će biti zavesti ponovo mir i red ako se ne dovedu jake vojne snage ili im se onemoguću bijeg u unutrašnjost granice.

Prema onome što se stalno tvrdi da su Srbi i Crnogorci zvanično neutralni, kako se vidi iz onoga o čemu pišu njihove novine, te da komande njihovih kapetana i perjanika ne pružaju zaštitu odmetnicima koji bježe preko granice čim ih vojne snage pritijesne, sasvim je jasno da se oni ne bi mogli ni jednog časa održati. Da se ovi odmetnici kada tamo prebjegnu odbiju i da se u tom pogledu kako treba s nama sporazumijevaju, onda bi oni, već odavno, na ovoj strani bili protjerani i buktinja bune bi se ugasila.

Ukratko, prema svakoj kuli duž granice, koju su odmetnici spalili, jedna do druge su njihove karaule, a naročito prema dumrukhanu u Javoru, na drugoj strani, gotovo u samoj čaršiji, odmah uz nju, stoji srpska dumrukhana. Zar se onda moguće zaštititi, jer oni se i s one strane brane. Nažalost, ima još postupaka koji su suprotni komšijskim pravima i koji se ne mogu dopustiti. No, da ih naširoko ne nabrajamo.

Do sada su vodili računa o komšijskim pravima islamske vojske i svih njihovih komandanata, koji su poslani da odbiju odmetnike, koji drsko prelaze na ovu stranu i pale kuće i ostalo. Sa naše strane nije ni jedan jedini čovjek na bilo kom mjestu ni korak prešao njihove granice. Međutim, s njihove strane se omogućuje odmetnicima da ih prelaze i dovode do naprijed izloženog stanja, a da oni i moralno i materijalno pomažu odmetnike, to je sasvim jasno.

Dana 7. šewwala 1293. godine (26. X 1876) u mjestu zvanom Čatal-Kaja, u kadiluku Mitrovica u Novopazarskom sandžaku,

idući odatle sat i po, ispred carske vojske pod komandom miralaja Kadri-bega, carska vojska vodila je sa Srbijancima bitku koja je trajala četiri sata. U njoj je poginulo dvije stotine pedeset i devet neprijateljskih vojnika, a ostali su pobjegli nazad.

U ponedjeljak 12. šewwala 1293. godine (31. X 1876), na hrišćanski praznik Lučindan, carska vojska osvojila je kasabu Aleksinac u Srbiji, koju su neprijatelji dobro utvrdili i opremili dosta jakih i velikih utvrđenja u njenoj okolini. U ovoj bici je zaplijenjeno šest poljskih i četiri brdska topa sa municijom, volovskim kolima i volovima i bezbroj pušaka.

Eto, kao što je gore objašnjeno, gdje god su se pojavili srbijanski ustanici svuda su bili potpuno potučeni. Doživljavali su poraze uz mnogo gubitaka, a u svojim su namjerama ostajali prikraćeni. I ne samo to. Islamska vojska zauzela je pored palanki: Zaječar, Knjaževac i Negotin, i sva njihova utvrđenja od Sjenice pa do kasabe Ivanjice. Međutim, sa odmetničkog puta kojim su pošli, oni se nisu vratili. Oni su se uzdali u pojačanje, koje broji oko dvadeset hiljada vojnika koje im je poslala Rusija i u brojna utvrđenja u Aleksincu, kao najvažnijem strateškom mjestu u Srbiji, pa se nisu kanili odmetništva prema Osmanskoj carevini.

Međutim, kada je ovaj puta otišao Aleksinac, koji je, sa svojim utvrđenjima bio jezgro njihove moći i kada su izgubili mnogo ljudstva i vatrenog oružja, krila su im bila polomljena, pa su uvidjeli da nigdje do Beograda nisu u stanju pružiti otpor. Tada su se obratili Dvoru s molbom za primirje. A Dvor je prihvatio primirje u roku od dva mjeseca, pod uvjetom da njegova vojska ostane tamo gdje je došla.

U utorak 13. šewwala 1293. godine (1. XI 1876) Crnogorci, koji su se skupili, otvorili su žestoku vatru na upravnu zgradu, kasarnu i čaršiju u Kolašinu. Na njihov napad odgovoreno je iz pušaka i topova tako da Crnogorci nisu mogli ni oka otvoriti, a tamo gdje su se zatekli nisu uspjeli ni glavu promoliti. U borbi, koja je trajala oko jedan sat iza akšama, Crnogorci su imali mnogo poginulih, pa su se povukli.

Dana 7. zu-l-hidždžeta 1293. godine (24. XII 1876) muftija Jedrena je pročitao, u prisutnosti svih vezira i emira, kanun, koji je donio Dvor, pa su učene dove.*³⁸⁰

Dana 18. muharrema 1294. godine (2. II 1877) Bosanskom vilajetu pripojen je Hercegovački vilajet, da bude kao što je i prije bio mutesarrihluk, koji je ranije bio izdvojen iz Bosanskog vilajeta. Na položaj mutesarriifa postavljen je bivši divan-katib bosanskog valije Topal Šerif Osman-paša, a Mustafa-paša, sadašnji mutesarrif Zvorničkog sandžaka u zvanje beglerbega. Na njegovo mjesto postavljen je mutesarrif Bihaćkog sandžaka Sirri-efendija. Mutesarrihluk Gacka je ukinut i ponovo vraćen u rang kadiluka, kao što je i prije bio. Dotadašnji gatački mutesarrif Kostan-paša postavljen je za savjetnika uprave Bosne.

Iz Bosanskog vilajeta izdvojen je Novopazarski sandžak i pripojen Kosovskom vilajetu, o čemu je dostavljena s Dvora telegrafskim putem irada bosanskom valiji pod gornjim datumom. Sada su objedinjeni sandžaci: Novi Pazar, Prizren, Skoplje, Niš, Pirot i Priština i formiran novi vilajet pod nazivom Kosovski vilajet.

Dana 20. muharrema 1294. godine (4. II 1877) kada je pomoćna rezervna vojska Prnjavora stigla u selo Palaskovci, ubijena su dvojica od četrnaest odmetnika, a zarobljene jedna puška sa iglom i dvije kapsule.

U ponedjeljak 21. muharrema 1294. godine (5. II 1877) stigla je vijest da je došlo sedamnaest odmetnika u selo Polje, u kadiluku Derventa. Glasovit po svojoj hrabrosti, prvak i binbaša pomoćne rezervne vojske Osman-beg, sa osam nefera, koliko je uspio na brzinu sabrati, krenuo je u ponoć iz Dervente. U zoru je naišao na odmetnike i odmah ih napao. Kada više nije bilo mogućnosti da se puške upotrijebe, obje strane potegle su noževe. Uhvativši se junački u koštac, prsa u prsa, ubili su devet odmetnika, a preostale su u jednom stanju izranjavane rastjerali.

*³⁸⁰ O zaključcima konferencije koju su države formirale u Istanbulu, kao i o neprihvatljivim zahtjevima i ostalim pitanjima koje je postavio Andraš i vezi sa Srbijom i Crnom Gorom, svestrano dopisivanje, koje je razmijenjeno sa Ahmedom Muhtar-pašom, u cijelosti je niže navedeno.

Dana 22. muharrema 1294. godine (6. II 1877) pod komandom mulazima Lutfi-age, poslan je jedan buljuk carske vojske i četiri žandarma da rastjeraju odmetnike, koji su kružili po Banjalučkom kadiluku. Navedeni aga je, na obroncima planine Kozare, kod jedne pilane, koju su vodili po zlu čuveni odmetnici još od početka pobune, Lazo Tendžerić i Sava Bijeli, zvani Ipac, napao na njih. Nakon duge i teške borbe vođene s obje strane, ubijena su navedena dvojica: Tendžerić i Sava Ipac, i još sedamnaest odmetnika.

Prijepis telegrafске poruke, koju je pod šifrom dostavio mušir Ahmed Muhtar-paša, iz kasabe Trebinje, u Hercegovini:

Njegovoj ekscelenciji seraskeru:

"Ja sam htio iznijeti svoje lično mišljenje o sadašnjoj situaciji, kao što slijedi:

U trenutku kada mi još imamo snage, pristati na potpisivanje nepravednog mirovnog ugovora znači očekivati još veće zlo. Priličnije je biti poražen. Jer mi smo za Rusiju na posljednjem mjestu, da bismo joj mogli nanijeti zlo. Sve da i napadnemo na Tbilisi, Krim ili Besarabiju, mi ih ne možemo zauzeti, jer za to nemamo ni deseti dio potrebnih uvjeta. Ako uspijemo da potpuno sačuvamo naše granice i to je sreća, ali se ni u tome pogledu ne možemo osloniti da ćemo ugovor zaključiti kao nadmoćniji. Uz to, mi neminovno gubimo Bosnu, a uz nju i Hercegovinu.

Englezi neće ići sa nama sve do granice. Oni će preuzeti na sebe samo štete za more i njegovu okolicu.

Eto, to je posljedica nametnutog mirovnog ugovora pobijedenom. Nije li ovo kraj svega ovoga? Neka bude što će biti i to što prije, bolje je živjeti u nadi da će biti bolje, nego propasti.

Sad nas na konferenciji ni ne spominju, ali ipak nešto rade u pogledu našeg daljeg opstanka. Uskoro će oni i učiniti nešto za naš opstanak, naći će oni neku formu, eto toga se bojim. Kad nas sada ovoliko terete, ubuduće će nas još više teretiti. Ukratko, Carevina se spasava od jedne druge nevolje prihvatajući ovaj nepravedni ugovor da ne bi zapala u budućnosti u još veću nevolju. Naročito, da bismo mogli da nešto našeg preimućstva iskoristimo, s obzirom na naše pravo, uza svu štetu koju bismo mogli imati, ovo ne treba ispustiti, nego treba nastojati da se to iskoristi. Jer, ovo je problem sličan velikoj bujici koja teče i valja se poput brda uništavajući sve pred sobom. Do sada se to pojavljivalo u raznim bojama, konačno, ubuduće se to ni silom ne može spasiti.

Ovo je moje lično mišljenje koje iznosim, a vas molim da ovo što bolje razmotrite. Dana 8. decembra 1876. godine (1292)."

"Ahmed Muhtar

Kada je ovaj telegrafski izvještaj pročitao na vanrednoj sjednici, rekli su da se Muhtar-paša zasitio ratovanja, pa su ga postavili za valiju otoka Krit, a na njegovo mjesto za komandanta Crne Gore u časti mušira postavljen je Sulejman-paša.

Ovo je prepisano iz historije *Šta smo sve preživjeli*, štampane u Istanbulu godine 1328. (1910).

Dana 23. muharrema 1294. godine (7. II 1877) trinaest nefera pomoćne vojske iz sela Kotorsko, u kadiluku Derventa, koji su se nalazili u patroli na području Posavine, stupili su u borbu sa jednom četom odmetnika na koju su naišli u selu Dugo Polje, pa su jednog odmetnika ubili, a ostali su pobjegli.

Dana 25. muharrema 1294. godine (9. II 1877) pomoćni rezervni vojnici Banje Luke, koji su vršili obilazak pod komandom juzbaše Džanan-bega, iz sela Vranići, od zatečenih osam odmetnika ubili su jednog, u jednoj hrišćanskoj kući, u selu Grabekci, a ostali su pobjegli u planinu Kozaru.

Dana 4. safera 1294. godine (18. II 1877) stigla je vijest da su se pojavili odmetnici na području planine Kozare u Banjalučkom kadiluku, pa je tamo, sa svojim vojnicima, upućen juzbaša Emin-aga, iz Gradiške. Četrdeset rezervista tjeralo je jednu četvu odmetnika na koju su slučajno naišli u šumi Latavi, pa kada su je sustigli u planini Prosari, latili su se oružja i stupili sa njom u borbu. Pošto su ubili četvericu, a trojicu ranili, zarobili su im tri vola a ostali su pobjegli u planinu.

Za članove skupštine poslanika, za koju je donesena odluka da se formira u mjesecu martu nastupajuće 1293. finansijske godine (1876), a prema odredbama izdatog uputstva, u provedenim izborima među članovima upravnih vijeća u kadilucima, sandžacima i sjedištu Bosanskog vilajeta, koji su dobili najviše glasova, a to su: prvak iz Banje Luke Fehim-efendija Đumišić, prvak iz Travnika Mehmed-beg Naimefendić i Novopazarac Murad-beg Osmanpašić, od pravoslavaca Sarajeva Petraki Petrović efendija, od Jevreja glavnog grada Jever-efendija Baruh, a od katolika Jozo Marušić iz Travnika. Ovim uglednim ljudima predata su rješenja vijeća i službena dokumenta od valije, pa su 5. safera upućeni u Istanbul.

Čim je Rusija vidjela da vojska, kao što je gore navedeno, napreduje u Srbiji, počela je vršiti pritisak da se zaključi mirovni ugovor između Osmanskog carstva i Srbije.

Na dostavljeni ultimatum vrlo oštrog sadržaja od 15. safera 1294. godine (1. III 1877) tražila je da joj se službeno odgovori

u roku od dvadeset i četiri sata. Osmansko carstvo je, da ne bi pogoršalo odnose sa Rusijom, dalo pristanak da Srbija i dalje ostane kao što je bila i da se borbe obustave, da islamsku vojsku, koja je u borbi ušla u unutrašnjost Srbije, vrati na prijašnje granice. Pošto su se Srbijanci bili prividno smirili i pokorili, izdato je odobrenje za vraćanje u svoj zavičaj pomoćnoj vojsci iz Bosne, koja je tada bila na granicama. Međutim, da granice ne bi ostale napuštene, dignuto je od stanovništva pomoćne vojske koliko je bilo potrebno i upućena je tamo.

Tadašnji knez Crne Gore Nikola nije htio da sklopi ugovor dok mu se na području Hercegovine ne da tvrđava Nikšić i mnogo zemlje, na području Skadra jedna skela i također mnogo zemlje. Dvor je dao kategoričan odgovor da mu neće predati ni tvrđavu ni skelu. Zbog toga su Crnogorci ostali i dalje u ratnom stanju, pa je sva vojska, koja je bila oko njih, raspoređena i zadržana gdje je bila.

Travnički muftija, čovjek rijetko dobar i moralno čist, da mu po tome nije bilo ravnog, porijeklom Hercegovac, koji je na tom položaju odavno bio, hadži Derviš-efendija, 19. safera 1294. godine (5. III 1877), u ponedjeljak navečer u dva i po sata po akšamu, umro je u Travniku.

Prema odredbi donesenog ustava, u prisutnosti ministara, uleme, najvećih državnih predstavnika i uglednika, te pozvanih poslanika iz svih vilajeta, dana 4. rebiu-l-ewwela 1294. godine (19. III 1877), u ponedjeljak, u prisutnosti cara, po prvi puta je zvanično otvorena opća skupština.

Dana 25. rebiu-l-ewwela 1294. godine (5. IV 1877) evropske države su, na zahtjev Rusije, poslale Dvoru jedan protokol u kome je bilo navedeno da se pristupi sređivanju prilika u Bosni, Hercegovini i Bugarskoj, da se revidiraju granice sa Crnom Gorom i dopusti plovidba njenim ladama rijekom Bojanom da se povuče osmanska vojska koja se nalazi na ratnom pohodu prema Rusiji i rasporedi na ranije položaje, a da se kasnije pošalje jedan ovlaštení osmanski činovnik u Petersburg na dogovor o pitanju raspuštanja carske vojske. Dvor je to odbio u jednom oštrom pismenom odgovoru.

Pod utjecajem provale strasti i demagogije, jedna grupa je promijenila mišljenje i pojavila se iz svojih skrovišta. Srbija zbog zaključenja mira nije mogla pružiti utočište tolikim nitkovima i oni su se, preko Trsta, Dalmacije i Austrije, rasuli tu i tamo, pa su kao i ranije počeli dizati bune.

Povodom toga, dana 1. rebiu-l-ahira 1294. godine (15. IV 1877) mirliwa redovne bosanske vojske Sarajlija Ismet-paša pošao je u Travnički sandžak, a Salih-paša prema Banjoj Luci. Gore spomenuti Ismet-paša krenuo je sa carskom vojskom od Livna, pa kada se približio selu Vinice, na početku nahije Grahovo, iz karaule, koju su bili postavili odmetnici na brežuljku ispred toga sela, nekoliko njih je otvorilo vatru, ali carsku vojsku nisu prisilili da se povuče, pa su tu karaulu napustili i pobjegli u selo Puhol gdje im je bio logor. Kada je naredeno da se ta karaula spali i odmetnici dalje tjeraju, i kada su se približili navedenom selu, odmetnici su i to napustili, pa pucajući sa visokih brda, odlučili su da što prije pređu austrijsku granicu. Toga dana zorom su odatle krenuli, i kada su stigli u mjesto Gradinu, koje je bilo središte Grahova, po visokim brdima ispred toga mjesta vidjele su se tri grupe odmetnika sastavljene od oko pet-šest stotina ljudi. I ovi su sa toga mjesta pucali, ali pošto je bilo daleko i visoko, nije bilo nikakva efekta. Kako je bilo kasno da se na njih napadne, a ako bi se i napalo, oni bi sigurno pobjegli u Austriju, taj dan se nije išlo na njih. Sljedećeg dana, zorom, oslanjajući se na pomoć Svemogućeg, izvršen je na njih napad. Iako su se pojavili na udaljenim brežuljcima, nisu mogli opstati. Pošto su pobjegli sve do mjesta zvanog Crni Potok, opasanog sa tri strane austrijskom teritorijom, s ove strane su tjerani do mjesta Štonorišće u nahiji Tiškovac. S obzirom na blizinu austrijske granice, dalje se nije moglo. Odatle se došlo u selo Peći, pa u Rostovce, prošlo se kroz nekoliko sela, dok se nije stiglo do sela Maleševci, koje je bilo stanište odmetnika, pa je tako predena gotovo cijela nahija Grahovo. Osim navedenih mjesta, ni u jednom drugom se nije naišlo na odmetnike.

Pošto je stigla vijest da se u planini Tičevo nalazi njihov vođa Franteče(?) sa mnogo odmetnika, odmah se krenulo da se što

prije stigne tamo. No, spomenuti nije napustio taj položaj, nego je zapalivši selo Tičevo i Prihorec(?), zajedno sa stanovništvom koje ga je pomoglo, pobjegao prema spomenutom selu Crni Potok. Te noći se, u navedenoj planini Tičevo prenoćilo. Sutradan, u subotu, na Đurdevdan stiglo se mirno do sela Odžak, dva sata udaljenog od Glamoča.

Ovaj puta se nije pokazao carskoj vojsci vođa odmetnika Despotović sa svojim odredom, jer je pobjegao u Austriju.

U četvrtak, pošto je Ismet-paša došao u Glamoč iz sela Odžak, poslao je dvije vojne patrole da pretraže neka sumnjiva mjesta. Kako su sa dvije strane dolazili i u planini blizu Gornjeg Unca naišli na odmetnike, odmah su s njima stupili u borbu. Odmetnici nisu mogli odoljeti napadima carske vojske, pa su se razbježali po okolini. U ovom su okršaju stradala dva odmetnika, a pet ih je živih uhvaćeno, također im je zarobljeno stotinu četrnaest janjadi i jaradi, trinaest junica i junaca, dvanaest konja i dvije puške.

Dana 6. rebiu-l-ahira 1293. godine (20. IX 1877) pet čamaca prijedorskih trgovaca krenulo je iz Kostajnice. Kada su stigli do mjesta zvanog Ravanice(?), sat hoda daleko od kasabe Novi, na otoku Pivnjak(?), koji se nalazi uz samu austrijsku granicu, preko stotinu odmetnika bilo je postavilo zasjedu. Zbog toga ti čamci nisu smjeli proći naprijed. Kako je navedeno mjesto neposredno uz granicu smješteno, zatraženo je uputstvo od centra vilajeta kako će se postupiti. Međutim, pošto su odmetnici odmah upotrijebili oružje, isti čas je odgovoreno i sa islamske strane. Tada je sa suprotne strane jedan odred stigao od austrijske strane, pohvatao te odmetnike i poslao ih u Bodavu(?).

Prijedorski čamci su sigurno prevezeni u kasabu Novi.

Dana 12. rebiu-l-ahira 1294. godine (26. IV 1877) Rusija je, prije objave rata Osmanskom carstvu, na nekoliko mjesta prešla granicu Carstva. Na strani carske vojske se odmah pristupilo nužnim pokretima. Dok još nije bio otpočeo rat na ostalim stranama, pet odreda pomoćne vojske, koji su se, dan ranije, upustili u borbu s ruskom vojskom koja je bila prešla granicu kod Batu-

ma i raspoređena na pogodnim tačkama blizu rijeke Čuruk, poubijali su više od osam stotina neprijatelja.

Dana 17. rebiu-l-ahira 1294. godine (1. V 1877) Hašim-aga, mulazim redovne vojske u Banjoj Luci, poslan je da odbije jednu grupu odmetnika koji su se opet pojavili u Banjalučkom kadiluku. Sa svojim vojnicima je na tri različita mjesta naišao na čete odmetnika i rastjerao ih. Naredio je da se prekine pontonski most, koji su bili podigli na Vrbasu.

Dana 18. rebiu-l-ahira 1294. godine (2. V 1877) na položaj zvorničkog mutesarrafa postavljen je Muhiddin-paša, dotadašnji mutesarraf Galipolja, a tadašnji mutesarraf Zvorničkog sandžaka Sirri-efendija je, po carskoj milosti, postavljen za mutesarrafa Vidina.

Dana 21. rebiu-l-ahira 1294. godine (5. V 1877) nešto oko trideset odmetnika, koji su se pojavili u mjestu Gradini, blizu austrijske granice, ispalili su pedeset-šezdeset pušaka na arabadžije iz mjesta Blatine, koje se nalazi s ove strane rijeke Une, a koji su dolazili iz kasabe Novi. Međutim, nije bilo nikakve štete ni ljudima ni životinjama, a nije niko ni ranjen.

U to vrijeme se bilo skupilo blizu pet stotina odmetnika u planini Virinovac, koja se nalazi blizu mjesta Spahići, u Bihaćkom kadiluku. Pošto je postojala bojazan da ne napadnu na to mjesto, na njihovo traženje da se odredi potrebna vojska za osiguranje, opremljeni su potom odredi rezervista i pripadnika trećeg poziva i poslani na osmatranje. Oni su tražili te odmetnike, ali ih nisu mogli pohvatati, jer su ranije pobjegli.

U nedjelju 22. rebiu-l-ahira 1294. godine (6. V 1877) od sedam nefera koji su naišli na zasjedu, koju su postavili odmetnici, pola sata daleko od utvrđenja koje se nalazilo u okolici Otoke, u Bihaćkom sandžaku, poginuo je Bećir Otočanin. Preostalih šest su se objedinili sa kordonima, koji su bili u spomenutom utvrđenju i kada su stupili u borbu sa oko četiri stotine i četrdeset odmetnika, pritekli su im upomoć kordoni koji su se nalazili u Otoci, i nešto stanovnika. Ishod te borbe bio je da je ubijeno blizu dvadeset odmetnika, a ostali su kopnom pobjegli preko granice u unutrašnjost Austrije.

Dana 2. džumade-l-ula 1294. godine (15. V 1877) trideset vojnika carske vojske, koji su bili na ćupriji kod Krupe u sječi drva na jednom brežuljku iznad Dračeva, naišli su na oko stotinu odmetnika, i pošto su počeli pucati na njih, ti vojnici su ih dočekali na isti način. Na to je stigla pomoć od vojske koja je bila u Krupi i jedna grupa stanovnika iz selâ oko Krupe, pa su zbog toga odmetnici odmah pobjegli. Dva buljuka carske vojske, poslani da ove otjeraju, naišli su na oko stotinu pedeset odmetnika blizu sela Golijen i Hrasno. Ti odmetnici su počeli pucati iz pušaka, pa kada je carska vojska izvršila napad, oni su se odmah spašavali bijegom preko granice u Dalmaciju.

Tadašnji valija Bosne Mehmed Nazif-paša je smijenjen, a namjesto njega postavljen je Ahmed Mazhar-paša.

USKUDARLI AHMED MAZHAR-PAŠA

5. džumade-l-ula 1294. godine (18. V 1877)

Te godine, dok je spomenuti paša bio valija Sofije, postavljen je na dužnost u Bosnu i Hercegovinu bez Novopazarskog sandžaka. Odatle je krenuo i u petak 5. džumade-l-ula 1294. godine (18. V 1878) stigao je u Sarajevo.

U ponedjeljak 8. džumade-l-ula 1294. godine (21. V 1877) u prisutnosti odgovornih ljudi, vojnih zapovjednika i prvaka pokrajine, u konaku su pročitana dva visoka carska fermana o postavljenju Ahmed Mazhar-paše za valiju Bosne i o objavi rata sa Rusijom.

Te godine je iznenada mnogo odmetnika napalo na pomoćnu vojsku trećeg poziva iz Jajca, koji su se nalazili u mahali Sirovice, u kadiluku Ključ u Bihaćkom sandžaku. Ti vojnici su se povukli, ali kada im je stiglo pojačanje od stotinu nefera pomoćne vojske, zametli su boj sa odmetnicima, ali ih nisu mogli savladati. Odmetnici su spalili sve zgrade u navedenoj mahali i oteli oko dvije stotine grla stoke.

Otkako je Osmansko carstvo ušlo u rat s Rusijom, islamska vojska je pobijedila u nekoliko bitaka. Srušila je rusku palanku Poti, a pošto je osvojila i tvrđavu Šekveti(?), tim povodom je izdan ferman da se carsko ime, uz razne borbe za vjeru, spominje u hutbama, pa je taj ferman odmah 4. džumade-l-ula (17. V 1877) dostavljen u Sarajevo. Sutradan, to jest na dan kada je u Sarajevo stigao valija vilajeta Ahmed Mazhar-paša, u petak 5. džumade-l-ula 1294. godine (18. V 1877) prvi puta je na svim minberima džamija počelo da se uz ime njegovog veličanstva dodaje i naziv gazija.

Sutradan, u subotu, islamska vojska osvojila je od Rusa tvrđavu Sohum, u Čerkezistanu, a stigla je i radosna vijest da su tamošnji muslimani Abaze i Čerkezi ustali protiv Rusa. Ta radosna vijest dostavljena je telegrafskim putem od halife.

U to vrijeme Ahmed Muhtar-paša, komandant vojnih snaga Bosne, koji se tada nalazio u Hercegovini, premješten je za komandanta carske vojske rasporedene protiv Rusa na području Erzeruma. Na njegovo komandantsko mjesto postavljen je Sulejman-paša.

U borbi, koja je vođena sa pedeset-šezdeset odmetnika, koji su u to vrijeme došli obnoć s austrijske strane i napali na tri muslimanske kuće udaljene četvrt sata hoda od Gata u Bihaćkom kadiluku, dvojica domaćina tih kuća su ranjena, a jedna djevojka je poginula. Dok je tamo stigla pomoć, odmetnici su zarobili tri govečeta i pobjegli u Austriju.

Dana 8. džumade-l-ula dotadašnji valija Mehmed Nazif-paša krenuo je iz Sarajeva drumom preko Novog Pazara i otišao u Istanbul.

Dana 11. džumade-l-ula 1294. godine (24. V 1877) u svrhu davanja takozvane ratne pomoći glavnoj carskoj hazini od muškaraca starijih od deset godina, svih vjeroispovijesti, koji nisu uzeti pod oružje, počela je, uz potvrde, naplata u iznosu od deset i dvadeset groša.

Dana 14. džumade-l-ula 1294. godine (27. V 1877) Crnogorci i odmetnici napali su na utvrđenja Pive. No, carska vojska je oko tih utvrđenja, na onoj strani odakle će neprijatelj doći, ukopala pod zemlju mine. Za vrijeme neprijateljskog napada, one su se upalile, pa je mnogo odmetnika, čak i jedan njihov vođa, iz obitelji Kordona, stradao.

Na poziv Sulejman-paše, komandanta vojnih snaga Bosne, koji se nalazio u Hercegovini, bosanski valija Ahmed Mazhar-paša krenuo je iz Sarajeva 17. džumade-l-ula 1294. godine (30. VI 1877) za Mostar.

Dana 22. džumade-l-ula 1294. godine (4. VI 1877) Ali Saib-paša, tadašnji komandant Skadra, u napadu koji je izvršio sa carskom vojskom protiv Crnogoraca, izvojevao je veliku pobjedu. Zauzeo je sedam-osam njihovih utvrđenja, a zarobio i nešto stoke i ostalog.

Istoga dana u borbi između carske vojske i Crnogoraca, u blizini rijeke Tare, u nahiji Vraneš, u kadiluku Kolašin, neprijatelji su imali oko stotinu poginulih, pa su pobjegli.

Sulejman-paša, komandant vojnih snaga Bosne, koji se nalazio u Hercegovini, u namjeri da dostavi potrebne živežne namirnice carskoj vojsci u Pivi i klancu Duga, kao i carskoj vojsci u tvrđavi Nikšić. Sa jakim vojnim snagama krenuo je iz Gatačkog polja 22. džumade-l-ula 1294. godine (4. VI 1877), pa kada je stigao do mjesta zvanog Krstac, na prijelazu kroz taj opasni klanac, kuda će naići carska vojska, idući za Nikšić, vidio je da su Crnogorci još ranije, da bi spriječili prodor, izgradili svoja utvrđenja i tu utvrdili svoje jake snage. Gore spomenuti komandant je odmah, uzdajući se u Boga, hrabro navalio na neprijatelje. Nakon krvave bitke, koja je trajala pet sati, neprijatelji nisu mogli odoljeti napadima islamske vojske i doživjevši poraz kao nikad, razbježali su se na sve strane.

Cijeneći prema više od pet stotina mrtvih, koje su ostavili na bojištu, a koje Crnogorci nisu mogli da odnesu, u ovom okršaju su imali što poginulih, a što ranjenih preko tri hiljade. A među pokupljenim stvarima i oružjem, koje nisu dospjeli da uklone, samo pušaka sa iglama bilo je oko tri stotine. Od islamske vojske poginula su dvojica binbaša, jedan kol-aga, deset zabita i sto sedamdeset strijelaca-vojnika.

Kada je spomenuti komandant očistio taj položaj od neprijatelja i kada je ta sva utvrđenja zauzeo, izdvojio je deset tabora carske vojske, koju je vodio, da carskoj vojsci, koja se nalazila po utvrđenjima nahija Pive dopreme potrebno sljedovanje i ostale živežne namirnice. Povjerivši im ta sljedovanja, poslao ih je na tu stranu pod komandom Ali-paše, a on je odlučio da tu ostane do Ali-pašina povratka.

Naprijed spomenuti Ali-paša, uzevši sa sobom tu vojsku i hranu, krenuo je iz mjesta Krstac. Kada je, idući prema Pivi, došao na mjesto zvano Ravne, postavio je šest tabora carske vojske na najvažnije položaje, a sa ostala četiri tabora krenuo je dalje. Na tom putu kuda je trebao proći, na mjestu zvanom Muratovica, bilo se sakupilo mnogo neprijatelja, tako da napasti na njih nije bilo pametno. Stoga je o tome obaviješten Daut-paša, pa su iz ordije iz Krstaca poslana još tri tabora carske pomoćne vojske pod komandom Vejsil-paše.

U četvrtak 25. džumade-l-ula 1294. godine (7. VI 1877) spomenuti Ali-paša udario je na neprijatelje sa dva krila i uspio je da ih odbaci. Kada je stigao do taborâ, koji su se nalazili u utvrđenju Pive, podmirio je za godinu dana tamošnju vojsku raznim živežnim namirnicama, čak i cigaret-papirom, a potom se sigurno vratio u ordiju u Krstac.

U međuvremenu, dok je spomenuti Ali-paša otišao u Pivu i vratio se, jedna grupa Crnogoraca, koja je pobjegla iz borbe za Krstac, otpočela je topovsku paljbu na kulu u Zlostupu sa jednog visokog brda koje se nalazilo prema glavnom ulazu u utvrđenje Pive. Pošto nisu ništa mogli učiniti, povukli su se. Neprijatelji su ispalili tri stotine osamdeset osam topovskih đuladi, od toga tri stotine i pedeset đuladi pogodilo je kulu, ali je oboren samo tavan i neka manje važna mjesta. Četiri topovska pucnja pogodila su zaštitni zid i na jednom mjestu iskidali su žicu. Od toliko ispaljenih đuladi i metaka samo je jedan binbaša lakše ranjen u desnu ruku. U kuli je bilo dovoljno hrane i municije.

Jedan drugi odred tih bjegunaca Crnogoraca, u srijedu oko osam sati, 24. džumade-l-ula (6. VI 1877), sa oko četiri hiljade topova i tovarnih konja, prolazeći pored kule u Nozdrvama, koja se nalazila u klancu Duga, sa desne strane, kada se približio na domet jednog hica, ispaljeni su hici iz dva topa sa navedene kule, pa je taj odred promijenio pravac i krenuo prema kuli Hodžapolje(?). Muhafiz kule juzbaša Husein-aga postavio je zasjedu od nekoliko svojih ljudi tamo kuda će oni naići. Pošto je vođena bitka, koja je počela u toku dana, od deset sati pa do jedan sat po akšamu, mnogo je brđana izginulo, pa se nisu usudili nadirati naprijed, nego su se povukli. Posakrivali su se po vrtačama, i tek poslije šest sati po akšamu, krađom su prošli s desne strane Hodžapolja kule, preko klanca planine Banjani i došli do iza kule u Presiki. Pošto su to muhafizi spomenute kule opazili, postavili su im zasjedu. Kako je i tu vođena bitka dva sata, Crnogorci su se povukli putem koji vodi prema Gornjem Polju i tamo su zauzeli položaje i počeli izgrađivati utvrđenja.

Te godine je Mehmed Ali-paša, komandant vojnih snaga na području Novog Pazara, udario na Crnu Goru sa carskom vo-

jskom, od strane Berana. Najprije su borbom zauzeli sela Budže(?) i Vinsku, koja su se odmetnula od Osmanskog carstva i pridružila Crnogorcima. Iza toga su zauzeli jedan brijeg, koji je bio vrlo važan za opći napad, a nalazio se ispred nahije, pa kada je taj brijeg bio osvijetljen, na drugoj strani se vidjelo mnogo izginulih Crnogoraca, a ostali su tjerani jedan sat, i tako je brijeg osvojen. Pošto je dovršen most preko rijeke Lima, koji je bio u gradnji, raspoređeni su da zorom udare sa dva krila sa svojom vojskom: mirilive Salih-paša i Ibrahim-paša. A kajmekam hadži Mehmed-beg, koji se nalazio na desnom krilu, sa one strane Vasojevića, sa jednim taborom i oko hiljadu vojnika pomoćne vojske pridružio se drugom bajraku i počeo napad na visoka brda oko sela Andrijevice, koje je bilo tada središte uprave nahije Gornji Vasojevići. Kada je borba otpočela, mirimiran Ali-paša, koji je napadao od Gusinja, pojavio se sa jednim taborom rezervista i sa preko dvije hiljade nefera, pa izbivši sa lijeve strane Andrijevice, napadao je sa tri strane, pa je sa Crnogorcima vođena borba po vrlo strmenitim brdima sve do devet sati (ala turka). Na koncu, neprijatelji više nisu mogli izdržati, pa su pretrpjeli potpuni poraz, a selo Andrijevice je zauzeto i na brda su pobodeni bajraci. Tako je nahija Vasojevići zauzeta.

Dana 28. džumade-l-ula 1294. godine (10. VI 1877) dvanaest stanovnika Bužima natovarili su kukuruzom konje i krenuli prema kasabi Otoka da ga prodaju. U brdu sa bosanske strane, pet-šest minuta daleko od granice, naišli su na oko stotinu i pedeset odmetnika, koji su na njih napali. U okršaju koji je vođen poginula su dvojica muslimana, a jedan je ranjen. Kako preostalih devet nisu mogli odoljeti odmetnicima, ostavili su dvanaest konja natovarenih hranom i jednog vunom, i povukli se.

Da još nešto kažemo o muširu Sulejman-paši, komandantu vojnih snaga Bosne.

Kao što je naprijed spomenuto, navedeni komandant je krenuo iz Gatačkog polja i kada je stigao u mjesto zvano Krstac, odatle je poslao sa jakim vojnim snagama Ali-pašu, a za njim i Vejsil-pašu, da dopreme potrebne živežne namirnice vojsci koja je bila u utvrđenju Pive. Kada su gore spomenuta dvojica hranu

koju su sa sobom nosili predali spomenutoj vojsci, ponovo su se vratili u carsku ordiju u Krstac. U međuvremenu, komandant-paša se zadržao na odmoru u mjestu Krstac. Potom je pripremio raznih živežnih namirnica koliko je bilo približno potrebno za godinu dana kuli Duga i vojsci, te stanovnicima u Nikšiću, pa je u ponedjeljak 29. džumade-l-ula 1294. godine (11. VI 1877) spomenuti komandant Sulejman-paša sa vojskom i karavanom s hranom krenuo iz Krstaca. No, pošto je bilo pripremljeno mnogo hrane, vojne opreme za vojsku i ostalog, karavana nije bila u mogućnosti da sve to odjedanput prenese, pa je morala ići od jedne do druge kule dva puta. Posebno je bio jako otežan prijelaz topova. Zbog zakašnjenja, koje su imali u putu, stigli su zdravi do mjesta Presika tek u srijedu 13. juna. Carskoj vojsci, smještenoj u kulama klanca Duga, predao je potrebno sljedovanje u hrani za godinu dana, i izvršio smjenu muhafiza.

Neprijatelji su, počevši od klanca Tise, koji se nalazi sa desne strane Presike, sa lijeve strane borbene linije, duž lijeve strane do kule Nozdrva, dva i po sata, te noći, u četvrtak, zauzeli položaje i popunili ljudstvom. Kada je to vidio spomenuti komandant, sutradan, to jest 14. juna, u četvrtak navečer, svu svoju vojsku je povukao u gustu i strmenitu šumu, koja se nalazi iza brda zvanog Petino brdo, na desnoj strani borbene linije. Naredio je da duž lijeve strane izvrše napad na neprijatelja dvije brigade carske vojske, smještene na tom brdu, u sastavu od ukupno četrnaest tabora. Međutim, kako je bilo mnogo neprijatelja, a carske vojske u odnosu na njih vrlo malo, teren strmenit, neprijatelji su se osjetili sigurnim, pa su počeli napad. Pošto su položaji gdje se nalazila carska vojska bili važni i učvršćeni, tamo su ostavljena četiri tabora carske vojske da taj kraj čuvaju. Sa ostalih deset tabora, uzdajući se u pomoć Božiju, navalio je na neprijatelje svom snagom. I u ovoj bici, kao i u onoj velikoj borbi za Krstac, došlo je do boja prsa u prsa i to je trajalo punih pet sati. Na koncu, vjetar pobjede puhnuo je na stranu carske vojske, a neprijatelj je strašno poražen pobjegao prema klanu Ostrog. Tu grupu odmetnika carska vojska je gonila više od jednog sata dok nisu protjerani. Zauzeta su im sva utvrđenja.

U ovoj bici ostalo je na bojištu više od tri stotine neprijatelja. Zarobljeno je oko tri stotine pušaka sa iglama. Od islamske vojske poginula su tri zabita i dvadeset četiri strijelca.

Te noći je vojska tu prenoćila i sutradan, u petak, sva je okolica pretražena, pa iako se karavan sa hranom mogao poslati bez bojazni od napada, carska vojska sa brdskim topovima je teškom mukom stigla do kule u Gornjem Polju. Sutradan, to jest u subotu, stigli su zauzeti logor, koji je neprijatelj na ostroškoj strani Nikšića čuvao. Za redovnu vojsku, kordone i dva tabora tobdžija, data je hrana za godinu dana, a za stanovništvo je dato po prilici toliko hrane koliko im može biti za osam mjeseci. Izvršena je smjena tabora redovne vojske, koja se ovdje nalazila.

Crnogorci su u težnji da se domognu tvrđave Nikšić, odavno poduzimali što su mogli da bi je zauzeli. Stoga, u utorak prošlog mjeseca, u namjeri da se približe Nikšiću i pritijesne ga, usprkos tome što je bilo manjih kula u Ozreniku koje su čuvali trideset muhafiza-kordona i štitili onu stranu Nikšića prema Ostrogu, dovukli su jedan top koji su dobili iz Rusije i pod komandom princa, njihove jake vojne snage odsjekle su i opkolile kulu sa svih strana. Toga dana u akšam su počeli tući iz topova tu kulu. Ona i nije bila tako utvrđena, jer je to bila jedna omanja kula-stražarnica i nije mogla izdržati topovsku dulad nego se srušila i izgorjela. Kordoni, koji su u njoj bili, morali su se povući prema Nikšiću, pa su pri povlačenju imali jednog poginulog, dvojicu ranjenih i jednog zarobljenog. Nakon toga, u tom kraju ostala je još samo jedna kula koja se mogla braniti - kula zvana Bedrhan(?), iz koje su se kordoni povukli u Nikšić prije nego što je zapaljena.

Sutradan, Crnogorci su odustali od napada na Nikšić i u srijedu 7. juna, svi su se povukli u Ostrog. Ovo je bila čvrsta odluka Crnogoraca da krenu naprijed i da zauzmu tvrđavu Nikšić. Međutim, razlog što su se dan kasnije povukli bilo je što su saznali da su njihove toliko jake snage 5. juna ostale bespomoćne i da su potpuno potučene u mjestu Krstac, pa su iz toga zaključili da bi i oni mogli isto tako stradati.

Spomenuti komandant Sulejman-paša prenoćio je u logoru u Nikšiću, a sutradan, u nedjelju, to jest 6. džumade-l-ahira 1294. godine (17. VI 1877) krenuo je iz Nikšića sa svojom vojskom prema klanцу Ostrog. Po prilici na jedan sat daleko od Ostroga zaustavio se i tu konačio. Sutradan, u ponedjeljak, poslao je pod komandom mirilive Redžep-paše deset tabora da napadnu brda na lijevoj strani klanca Ostrog, iznad kule Ozrenik, a deset tabora, također pod komandom mirilive Vejsil-paše, da udare na visove s desne strane navedenog klanca, od sela Stupice. Ostalim brigadama naredio je da krenu naprijed sa topovima, sa ravnice koja se nalazi prema navedenom klanцу. Kada je Redžep-paša bio iznad kule Ozrenik, počevši od vrhova brda s one strane crnogorske granice, iza čijih leđa su se bili ukopali neprijatelji, pa do ravnica, iz brojnih utvrđenja u koja su se neprijatelji bili utvrdili, sa svih uzvisina, počela je paljba. I carska vojska je na njih silovito navalila. Iako su sa vrhova brda pa do njihovih padina meci sa neprijateljske strane padali kao kiša, nisu ih obeshrabrili, nego su najedanput jurnuli odozdo prema gore. U borbi, koja je trajala četiri sata, na silu su svi položaji, utvrđenja i brda, gdje su se neprijatelji bili utvrdili, jedno po jedno zauzimani iz neprijateljskih ruku. Dosta neprijatelja su pobili i nanijevši im težak poraz, odbili su ih. Nakon što su neprijatelji izgubili utvrđene položaje, više nisu imali snage da se zaustave, nego su poraženi do posljednjeg pobjegli. Gore spomenuti Redžep-paša, poznat po svojoj požrtvornosti i hrabrosti, pobo je bajrak pobjede na najveći vrh Ostroga, poznatog po svojoj čvrstini.

Čim se miriliva Vejsil-paša koji je s desne strane išao, popeo, vojska je krenula sa padina navedenih brda, kao i komora s hranom. Kada je prevalio oko jedan sat puta, i kada se gotovo cijela komora bila spustila pod klanac, to jest do obala rijeke Zete, iznad te rijeke, sa uzvisina brdâ, sa desne strane, gdje su bili neprijatelji sakriveni, otvorili su iznenada iz četiri topa naizmjeničnu vatru na komoru i oko tri tabora. Odmah je i sa ove strane pružen otpor. S druge strane, komora koja se spuštala naniže, na lijevoj strani u podnožja brda, pohitala je i sklonila se

u zaravanke, šumarke i prirodne zaklone, pa je tako povlačenje potrajalo sve do pred večer. Pošto se više nije moglo ići naprijed, tu noć je vojska zanoćila na položajima koje je zauzela. Neprijatelji su obnoć, nekoliko puta, otvarajući vatru žestoko napadali, ali nisu mogli ništa postići.

Sutradan, u utorak zorom, naredeno je Redžep-pašinoj vojsci, koja je nastupala sa vrhova brda na lijevoj strani, da napadne sa boka i sa čela. Iako su neprijatelji koliko god su mogli nastojali spriječiti napredovanje spomenutog paše, a imali su oko deset hiljada vojnika u nepristupačnim utvrđenjima, izgrađenim po krševitim brežuljcima, carska vojska se nije obazirala na ovaj žestoki otpor i neobično otpornu odbranu, nego je i ona navaljivala na utvrđenja koja su oni na frontu podigli. Carska vojska i komora, koji su se nalazili u podnožju, daleko su otišli naprijed. Od zore do mraka trajala je krvava bitka. Kada se pokazalo da je potrebno pojačanje za vojsku na lijevom krilu, upućeno je još pet tabora od vojske koja je bila u podnožju, tako da je vojska na lijevoj strani dostigla sedamnaest tabora. Tu je provedena noć. Sutradan, u srijedu, izvučeni su topovi iznad lijevog krila, pa kada je i carska vojska lavovski i srčano navalila na utvrđenja, u koja su se neprijatelji sklonili, oni nisu mogli odoljeti, pa kada su na čelnim utvrđenjima potpuno poraženi, pobjegli su iz svih utvrđenja, pa su ona zauzeta.

Vojska komore, koja je bila u podnožju, napredovala je prema njima. I ovaj okršaj trajao je sve do sutona, pa su tu noć na tom mjestu prenoćili.

Sutradan, u četvrtak 9. juna, neprijatelji su, uplašeni od napada carske vojske na njihova isturena utvrđenja, osjetili da neće moći odoljeti, i u malim grupama su se odmah sakupili na jedno mjesto i u sastavu od petnaest hiljada vojnika, sa boka i sa strane, okružili brigadu koja se nalazila na vrhovima brda, na lijevom krilu. Tabori te brigade su postepeno jurišali naprijed. Neprijatelji su žestoko, s jakim snagama, na svoj stari način, koncentrirano - s boka i iz pozadine, vršili napade. Sedam puta su se sudarili sa carskom vojskom i boreći se prsa u prsa, u bici u

kojoj su padale glave, povjetarac pobjede puhnuo je s islamske strane i neprijatelji su pobijedeni.

Te noći je carska vojska ostala tu da se odmori. Preplašene neprijateljske snage su oslabile, pa je sutradan, u petak, carskoj vojsci sudbina dodijelila da pobjeđuje i ona je krenula prema neprijatelju, koji je iznemogao išao naprijed prema brdu. U sredini je bila komora sa svojom vojnom pratnjom, koja se, uporedo sa ostalim, kretala do kraja ostroškog klanca, s one strane prema Spužu i tamo su proveli noć.

Sutradan, u subotu, pošto više nije bilo potrebe da se vrše pokreti sa vrhova brda, tabori su povučeni do te zadnje tačke, od klanca Ostrog, sa strane prema Spužu. Komora sa trećom brigadom poslana je na male uzvisine, na početku Bjelopavličke doline, a šest tabora vojske pod komandom Muhamed-bega, spuštalo se kroz sredinu brda. Ponovo su neprijatelji bjesomučno napali na tih šest tabora s leđa. Kako za vrijeme spuštanja, tako i nakon silaska, carska vojska vodila je žestoku bitku. Njihova nemoć kao i nedoraslost bili su uzroci da još jednom iskuse svoju lošu sreću zbog podvala, jer su naišli na veliki otpor u borbi sa muslimanima na uporištima koja su uzeli i držali na najvažnijim tačkama visova. Pa iako su napadali iz sve snage, oni od svega toga nisu imali ništa, osim velikog straha i teške muke. Carska vojska nije klonula, nego se suprotstavila ovako brojnim neprijateljima do te mjere da je to bilo neshvatljivo. Oni su snažno, i svom silom neprijatelja odbili i protjerali. Potom su, sa kraja podnožja klanca, krenuli naprijed prema sredini i neprijateljske odrede silovito napali. Neprijatelji su bili prisiljeni da bježe. U preostalim napadima, gdje god su neprijatelji bili napadnuti, odmah su poljuljani i u teškom stanju njihovi odredi su rastureni. Da bi spasili goli život pred napadima carske vojske, bili su prisiljeni da kud koji bježe, a mnogo ih se utopilo u rijeci Zeti.

Sutradan, tj. 13. džumade-l-ahira 1294. godine (25. IV 1877), u nedjelju prije zore, carska vojska je bez ikakva otpora stigla pred crkvu Gradac. Sa one strane su zorom došli i sakupili se

tabori treće brigade, koji su dan prije pošli kao prethodnica da zauzmu brežuljke na početku Bjelopavličkog polja. U međuvremenu su neprijatelji iz pozadine ispalili hice iz nekoliko pušaka, ali kako to nije imalo nikakvog učinka, nije im ni pridavana neka važnost, nego se vojska spustila u Bjelopavličko polje. Da ne bi neprijatelju omogućila da se na otvorenom prostoru približi i napadne, carska vojska je smiono pošla protiv bespomoćnog i razbijenog neprijatelja, koji je bio udaljen, i tako produžila put do Danilovgrada i u njegovom se polju spojila sa taborima skadarske vojske. Konačno, te nedjelje ujutru, oko četriri sata (ala turka), carska vojska je pobjedonosno stigla u kasabu Spuž.

Počevši od bitke vodene na nikšićkoj rijeci, u klancu Ostrog, pa do posljednje tačke kod Spuža, na putu koji je postepeno prevalila carska vojska vodeći žestoke okršaje, dok je u toku tih sedam dana prolazila, nije ni časa prestajala vatra. Napredujući svakim danom pozadinski tabori, koji su išli iza carske vojske, bili su sa svih strana opkoljeni neprijateljima. S te strane carska vojska nije bila ni danju ni noću mirna, nego je bila izložena pritisku i uznemiravanju. A što se tiče klanca Ostrog, on je najviši u hercegovačkom kraju, a po neprohodnosti nema mu ravna u tom predjelu. Gledajući odozdo prema gore, na najvećim vrhovima, jedna prema drugoj se protežu potpuno neprohodne, visoke i nepristupačne rijetke šume i brojne litice sa oštrim kamenjarima. U unutrašnjosti tih predjela nema ni traga od vode. Vodonoše nisu mogle nikako izići gore sa svojim konjima, nego su, iz mjesta koje je šest sati udaljeno, u mješinama donosili vodu za islamsku vojsku.

U ovim borbama od islamske vojske poginuo je jedan kajmekam, jedan binbaša, kol-aga, juzbaša, trinaest mulazima i šest stotina i devet nefera. Na neprijateljskoj strani bilo je dva puta više poginulih.

Za vrijeme dok je spomenuti komandant Sulejman-paša vodio bitke sa navedenim Crnogorcima, govori se o događajima na drugim stranama.

Na dan 2. džumade-l-ahira 1294. godine (14. VI 1877), na kraju sela Lipice, u čardaku na čiftluku Mujage Kučuka, bila su zanoćila trojica ljudi. U pola noći došla je odmetnička četa i napala je na taj čardak. Ovi su ih dočekali i počelo je pucanje. Jednoga su im ubili, a ostale su natjerali u bijeg. U povlačenju, odmetnici su zapalili jednu rajinsku kuću u selu Mrčevci i jednog kršćanina objesili na drvo.

U to vrijeme došlo je nekoliko odmetnika u selo Borak, u kadiluku Banja Luka, pa su nekoliko stanovnika počeli uznemiravati i mučiti. Kada je za to saznalo muslimansko stanovništvo sela Jelaska, koje se nalazi u susjedstvu, odmah je tamo stiglo nekoliko muslimana, pa su stupili u borbu sa odmetnicima, a neprijatelji su utekli u Tešanjski kadiluk. Oni su svoj tamošnjoj raji zaprijetili: "Ako i dalje budete obrađivali zemlju, svi ćete biti pobijeni."

U nedjelju 6. džumade-l-ahira (18. VI 1877) oko četiri stotine odmetnika iz planine Hirkanovo, bili su napali na mjesto zvano Sirevci, udaljeno četiri sata od kasabe Ključ. No, stotinu vojnika trećeg poziva, koji su se tamo zatekli na čuvanju, ustali su u odbranu, pa kada im je stiglo nešto vojske u pomoć, ubili su desetak odmetnika, a ostale su natjerali u bijeg.

Na dan 12. džumade-l-ahira (24. VI 1877) Mehmed Ali-paša, tadašnji komandant vojnih snaga na području Novog Pazara, odlučio je krenuti na Crnu Goru iz pravca nahije Morače, pa je islamska vojska napredovala oko dva sata i zauzela sva brda koja nadvisuju tu nahiju. Carska vojska otvorila je vatru na kuće koje su se nalazile nasuprot nje, u nahiji Piperi. Slijedi opširnije kazivanje o ovim bitkama.

Kada su nedavno Crnogorci napali na selo Stožer, koje se nalazi na obali rijeke Tare, u nahiji Vraneš, u kadiluku Bijelo Polje, oni su trojici vojnika iz pratećeg tabora solunskih rezervista, koji su pali u ropstvo, odsjekli nos i usne i nožem isjekli ruke, a jedno dijete od deset godina ubili. Zbog toga je carska vojska krenula na njih do rijeke Morače. Jedino nisu napali na crkve i manastire u kojima se mole Bogu, nego su oko hiljadu i pet stotina kuća u Donjoj Morači i još četrdesetak u Gornjoj,

spalili. Sa njihove strane, iz nahije Bjelopavlovići, Kuči i Vasojevići, Lijeva Rijeka i Popova, napalo je na carsku vojsku preko pet hiljada neprijatelja. U žestokoj borbi, koja je trajala šest sati, ubijeno je oko pet stotina odmetnika, a ostali su natjerani u bijeg. Zarobljeno je nešto stoke i oružja. Na strani islamske vojske poginulo je devet nefera.

U to vrijeme je jedan odred, koji je bio u patroli u Derventskom kadiluku u Banjalučkom sandžaku, saznao da će oko stotinu pedeset odmetnika preći iz Kobaša rijeku Savu. Zbog toga su im postavili zasjedu tamo kuda će naići. Kada su stupili u borbu sa odmetnicima, koji su udarili na zasjedu, više od pola su ih potopili zajedno sa čamcima u rijeci Savi, a preostali su, onemogućeni da ostvare svoju namjeru, pobjegli u planinu Motajicu. Zaplijenjeno je osamnaest pušaka, pet pištolja, osam konja i jedan čamac.

Dana 13. džumade-l-ahira 1294. godine (25. VI 1877), pod komandom Sulejman-age, zamjenika kol-age travničkog pratećeg tabora, koji se tada nalazio u obilasku u Glamočkom kadiluku, sastavljenog od vojnika rezervista, postavljena je zasjeda odmetnicima, koji su se noću nalazili u okolini selâ Hunovice(?) i Hrpice(?), pored šume. Jedan odred odmetnika koji je oko zore naišao na zasjedu, osim njih dvadeset devet što su pobjegli, pohvatani su živi, a da nisu uspjeli ni metka ispaliti i predani su mjesnim vlastima.

U srijedu 16. džumade-l-ahira (28. VI 1877) mnogo odmetnika napalo je na sela: Hrustovo(?), Gornju i Donju Sanicu i Donji Podjel(?) u Ključkom kadiluku. Odmah je stotinjak pomoćnih vojnika trećeg poziva, koji su se tamo nalazili, i muslimansko stanovništvo, stupili u borbu s namjerom da ih odbiju. Toga dana su iz Banje Luke bili upućeni rezervisti za Kulen-Vakuf. Od toga je pola buljuka poslano u Petrovac, a druga polovica buljuka ostala je u Ključu. Ramadan-efendija, kol-aga ove polovice buljuka, odmah ih je poveo nastojeći da što prije stignu do mjesta okršaja.

Odmetnici su, u svom punom sastavu, na komandu trube već bili u napadu. Od oružja su imali puške sa iglama. U gore

navedenim selima zapalili su stotinu trinaest kuća i dvije džamije, a poginulo je i šest stanovnika, te četiri nefera rezervne vojske, a devet ih je ranjeno. Jednu muslimanku sasjekli su noževima, jednog muslimana su živog zarobili, a opljačkali su stoku i ostalo iz sela. Oko sutona su se sklonili u planinu Groce.

Kada je ova vijest stigla u Majdan, juzbaša Mustafa-aga, koji je vodio prateći tabor iz Sarajeva, sa svojom vojskom je noću napravio zasjedu prema selu Jelešinovcima i čekao da odmetnici naiđu. Oko zore je blizu zasjede došlo nešto više od hiljadu i dvije stotine odmetnika pod kišnim kabanicama. Kada su počeli da kolju i peku otetu stoku, što su je sa sobom vodili, spomenuti juzbaša naredio je da se na njih otvori žestoka vatra. Kada je potom hrabro na njih udario sa svojim vojnicima, odmetnici su, ne mogavši odoljeti napadu, poraženi pobjegli u planinu. Na bojištu su ostavili jedan sanduk municije sa "vinčester" puškama i jedan sa "šnajder" puškama, te jednu pušku sa iglom, dvadeset sa kapsulama i dvije bašibozuk puške, tri sablje, dvadeset i četiri kišne kabanice, dvadeset prostirača, tri trube te pet konja i kobilu, pa im je to zarobljeno.

U to vrijeme, zbog teškog stanja, značaja toga kraja i svesrane brige za njega, pored redovne vojske koja se tada nalazila u Beogradskom vilajetu i mjesne rezerve, osim jedinica pomoćne vojske trećeg poziva, koje su još ranije formirane i stavljene pod oružje, naredeno je da se upišu pod nazivom "pomoćne vojske" i rasporede u tri kategorije muslimani od osamnaest do sedamdeset godina, koji su nastanjeni u Bosanskom vilajetu, da bi u slučaju potrebe bili pozivani na časnu dužnost čuvanja domovine. Od ovih, u prvoj kategoriji da budu oni koju su po godinama, a i tjelesno u dobrom stanju da nose oružje, a ujedno da su imućni; u drugoj kategoriji također su po godinama i tjelesno kao i oni u prvoj kategoriji - izdržljivi; u trećoj kategoriji da budu stariji, tjelesno slabiji i siromašniji. Za svaki buljuk od ove tri kategorije da se uzme i opremi po sto nefera. Za svaki buljuk će se među njima odrediti po jedan pogodan čovjek za juzbašu, a na svakih devet po jedan onbaša; na svakih pet onbaša odredi-

ti po jednog čauša, na svakih pet buljuka i pješaka po jednog binbašu, a na dva buljuka konjanika također po jednog binbašu.

Prva kategorija te vojske, ukoliko se, ne daj Bože, pojavi neprijatelj na području vilajeta, kada joj se izda naređenje, ima odmah tamo krenuti.

Druga kategorija će se uputiti u obilazak kadiluka u svom sandžaku.

Treća kategorija neće se nigdje slati, ali će joj se narediti da kod svojih kuća bude uvijek pripremljena da sa svojim zabitima brani gradove i kasabe u kojima se nalazi.

U slučaju da se šalje prva ili druga kategorija u neko mjesto ili na neki položaj, konjanicima će se izdati kao sljedovanje: po tri oke ječma, po četiri oke sijena, po tri stotine dirhema za hljeb, po šezdeset dirhema za meso, a pješaci će dobiti samo hljeb i meso u gore navedenoj količini.

Uz to, zaptija je obučena vojska, ima svoje zapovjednike i zabite, stoga ako zatreba oni će navedenu vojsku u stroju povesti na ratne položaje u vilajetu.

U sandžacima i kadilucima, u kojima nema redovne vojske ni rezervista, a ni onih iz trećeg poziva (mustahfiza) u službi za održavanje reda, uzet će se u tu službu bogatiji timarnici, kao konjica, a siromašniji kao pješadija, koji će održavati red u tim sandžacima i kadilucima.

Ovo je zaključak posebne komisije sastavljene od članova pozvanih iz svih područnih sandžaka, zatim prvaka i utjecajnih ljudi grada Sarajeva, te predsjednika i članova ratnog vijeća vilajeta.

Pošto je u Sarajevu počelo provođenje u život ovog važnog zaključka sa 25. junom, a prema odredbama datim u pismenom uputstvu, koje je o tome izdato, vali-paša je izdao bujuruldiyu svim područnim sandžacima da hitno pristupe izvršenju svih odredaba koje su uputstvom navedene. Prema ovim odredbama, odmah je izvršen popis, razvrstavanje i opremanje na području cijelog Bosanskog vilajeta i izvršene su sve pripreme u opremi.

Kao što je navedeno, valija vilajeta Ahmed Mazhar-paša, koji je bio otišao u Mostar na poziv Sulejman-paše, komandanta

vojnih snaga Bosne, sada se odatle vratio i ro. džumade-l-ahira 1294. godine (22. VI 1877) stigao u Sarajevo.

Na dan 27. džumade-l-ahira 1294. godine (9. VII 1877), pošto je dotadašnji mutesararif Banjalučkog sandžaka Rešid-beg premješten za mutesarrafa Niša, za mutesarrafa Banje Luke je postavljen Salih-paša, koji se nalazio u Skadru, a prethodno je razriješen dužnosti pomoćnika valije.

Na dan 29. džumade-l-ahira 1294. godine (11. VII 1877), oko stotinu odmetnika sa austrijske strane u blizini Traša-Pazara zaplijenili su stoku koja se napasala. Između stanovnika navedenog mjesta i odmetnika vođena je borba dva sata, u kojoj su dvojica odmetnika ubijena, deset ranjeno, a sva zaplijenjena stoka je vraćena.

Toga dana naredeno je da se odbiju odmetnici koji su se bili utvrdili u nahiji Orahđivah(?), udaljenoj dva sata od Korjenića, pa je te noći tamo krenuo binbaša Adem-aga s pomoćnom vojskom. Oko zore se približio njihovim utvrđenjima i napao na njih. Odmetnici su pružali otpor, pa je pristigao u pomoć i juzbaša Omer-aga sa četrdeset vojnika redovne vojske. U okršaju, koji je trajao tri sata, odmetnici nisu mogli odoljeti, ostavili su jednog na bojištu i pobjegli.

Dana 4. redžeba 1294. (15. VII 1877) oko dvadeset odmetnika sa stokom idući noću iz sela Smrtići, u kadiluku Derventa, naišli su na selo Tršinci, pa su i tamo oteali tri vola. Na vijest da će preći na austrijsku stranu, tadašnji juzbaša kordona Nuri-efendija, koji se nalazio u Dubošci sa potrebnim brojem vojske, postavio im je zasjedu. Kada su odmetnici bili na obroncima planine Motajice zajedno sa stokom, došla su četiri odmetnika na rijeku Savu da izvrše smotru i izvide gdje bi našli pogodan prijelaz na drugu stranu. Naišli su na zasjedu, pa je otvorena paljba na njih i jedan je ubijen, a ostali su pobjegli u planinu. U redovima navedenih odmetnika zavladao je strah, pa su zbog toga napustili svu otetu stoku i razbježali se, a gore spomenuti vojnici uzeli su stoku i predali njihovim vlasnicima.

Kao što je gore izloženo Sulejman-paša, komandant vojnih snaga Bosne, dok je prolazio s vojskom kroz Crnu Goru od

nikšićkog polja do Spuža, u toku sedam dana neprekidno je danonoćno vodio žestoke borbe, ali je s Božijom pomoći svaki put odnosio pobjedu. Međutim, carska vojska je već bila iscrpljena, pa kada je spomenuti stigao u Spuž i kada se priključio vojsci, Ali Saib-paša, koji je bio komandant vojnih snaga toga kraja, odlučio je da islamskim vojnicima dâ predah i da tu nekoliko dana ostanu.

Dok je on vršio potrebne ratne pripreme u namjeri da iza toga krene prema Cetinju na Crnu Goru, istodobno su Rusi, na dan 5. redžeba 1294. godine (16. VII 1877) u Svištovu prešli rijeku Dunav i bez ikakva otpora zaposjeli sve klance na visokoj planini.

To što su Rusi uspjeli brzo preći rijeku Dunav i visoku planinu, ovako jake dvije prirodne prepreke, prema onome što se saznalo, proisteklo je iz lijenosti i nesposobnosti serdari-ekrema Abdul Kerim-paše, glavnog komandanta, koji se tada nalazio u Šumenu, i paše-komandanta nad rezervistima, te komandanata Ruščuka Ešref Ahmed-paše i Safvet-paše, udaljenog šest sati hoda od Svištova. Čim se to saznalo, odmah su svrgnuti sa položaja i pozvani u Istanbul da im se sudi.

Za komandanta na Dunavu postavljen je Mehmed Ali-paša, komandant područja za Novi Pazar, a za područje planine Balkana postavljen je spomenuti Sulejman-paša. Poslani su im telegrami da hitno dođu.

Spomenuti Sulejman-paša je odmah pristupio pripremama za polazak. Tabore sastavljene od Bosanaca ostavio je u kasabi Spuž, a ostalih četrdeset tabora carske vojske poveo je sa sobom i otišao u luku Bar. Tu se ukrcao na pripremljene lađe i iskrcao se u luci Dede-Agač, koja je bila spojena sa željezničkom prugom Rumele, a nalazi se na području Jedrena. Odatle je krenuo željeznicom prema Balkanu.

Kada je spomenuti Ali-paša pozvan zatekao se u okolici nahije Morače, u Crnoj Gori. Odmah je došao sa svojom vojskom u Sjenicu, a odatle je poveo dva tabora vojske i preko Niša otišao prema Dunavu.

Kada je bosanska vojska, koju je Sulejman-paša ostavio u kasabi Spuž, stigla u Sjenicu idući u Bosnu drumom preko Peći i

Novog Pazara, jedan dio te vojske je na traženje poslan u mjesto Orhaniju, na području Dunava, a ostali su se vratili u Bosnu.

A Rusi su, spomenutog datuma, prešli rijeku Dunav i u toku tri-četiri dana, to jest do petka 9. redžeba 1294. godine (19. VII 1877) došli do Kara Bunara i tu se utvrdili u klancima planine Balkana.

Dana 15. redžeba 1294. godine (25. VII 1877) juzbaša Ali-efendija, iz Kobaša u planini Motajici, u unutrašnjosti sat hoda, u mjestu Stalica postavio je zasjedu na koju je naišlo preko dvadeset odmetnika. Od osute paljbe na njih poginula su tri odmetnika, a ostali su pobjegli.

Dana 16. redžeba 1294. godine (26. VII 1877) binbaša Nuri-efendija, koji je poslan u Banjalučki sandžak da traži odmetnike, u šumi Koričani, kod sela Laktaši, naišao je na više od petnaest odmetnika. U okršajima su tri odmetnika ubijena, a ostali su natjerani u bijeg.

Spomenutog datuma na zasjedu, koju je postavio Mustafa-čauš, u sastavu od šest kordona i dva pomoćna vojnika, u mjestu Novi Grad, naišli su odmetnici koji su dolazili čamcima sa austrijske strane, pa je otvorena na njih vatra. Dva odmetnika su stradala, a ostale zajedno sa osam odmetnika, koji su pristigli, natjerali su u šumu. Kada su ovi, idući iz planine prema rijeci Savi, htjeli ponovo preći na austrijsku stranu, naišli su na zasjedu u mjestu zvanom Majdan, koju je postavio juzbaša Abdi-aga stanovnik Herceg-Stola(?). Od paljbe koja je osuta na njih, dvojica odmetnika su stradala, a ostali su ponovo pobjegli u planinu.

Dana 17. redžeba (27. VII 1877) jedna izdvojena patrola, kao sarajevska prethodnica, sastavljena od četrdeset vojnika carske pomoćne vojske iz tabora juzbaše Muharem-efendije, naišla je na šezdeset odmetnika koji su udarili na selo Vrbaljano u kadiluku Jajce, u Travničkom sandžaku. U okršaju, koji je trajao sat-dva, od carske vojske nikome nije ni kap krvi iz nosa potekla, dva odmetnika su ubijena, a sva oteta stoka je vraćena.

U nedjelju 18. redžeba (28. VII 1877) na kasabu Ključ je iznenađeno napalo mnogo odmetnika iz planine Crkvine, ali pomoćna

vojska trećeg poziva, koja se nalazila na utvrđenjima u okolici kasabe, počela ih je odbijati. Potom su pristigla tri buljuka rezervista, nešto pomoćne vojske i ostali junaci zavičaja, tamo gdje se borilo. U okršaju, prilikom odbijanja napada, koji je trajao oko četiri sata, odmetnici nisu mogli izvojevati pobjedu, nego su bili prisiljeni na bijeg. Tjerani su tri sata hoda, sve do planine Crkvine. U ovom okršaju je na islamskoj strani bilo pet poginulih, a od odmetnika bilo je oko pedeset.

Dana 20. redžeba 1294. godine (30. VII 1877) oko Foče, Čajniča i Pljevalja jedna patrola pomoćne vojske određena da pretražuje sa zadatkom da protjera odmetnike koji su se tamo bili pojavili sa svojih pet-šest četa, naišla je na jednu njihovu četu i ubila dvojicu glasovitih odmetnika: Mihajla i Josifa, koji su bili porijeklom iz Pljevljanskog kadiluka.

Kao što se moglo iz gore izloženog saznati, osmanska vojska napala je sa tri strane u unutrašnjosti, preko crnogorske granice i više od pola je porušila i zauzela, a njene stanovnike rastjerala. U unutrašnjosti Crne Gore osmanska vojska se sjedinila, i pošto je sve te krajeve zauzela, stanovništvo je kaznama dovela u pokornost. Međutim, pošto su Rusi bili prešli preko rijeke Dunava, ukazala se potreba, da se ta vojska odatle digne i prebaci prema Rusima. Zbog toga, kada je prestao napad osmanske vojske na crnogorske krajeve, crnogorski odmetnici iskoristili su priliku, sakupili svu snagu i na dan 21. redžeba (31. VII 1877) napali su na tvrđavu Nikšić. Tvrđavu su tukli topovima, opkolili je i pritijesnili sa sve četiri strane. Tadašnji komandant tvrđave Skender-paša, sa svojom vojskom i mjesnim stanovništvom, odmah je ustao da ih odbije.

Za vrijeme odbijanja napada, crnogorski senator, neki pop Mile, pozivao je stanovništvo Nikšića na pojedinačni dvoboj uz obavezu - kao u stara vremena - da se nijedna strana među njih ne miješa. Na taj poziv, mladić po imenu Bahtijar Mujković, iz Firuzove mahale, koji je imao dvadeset i dvije godine, izišao je na mejdan kao razbješnjen lav, i dok su obje strane, kao što su se i obavezale, samo posmatrale, gore spomenuti Bahtijar, u jednom zamahu, odsjekao je glavu navedenom popu Miletu. Kada

su Crnogorci vidjeli da mu je uzeo oružje i ordenje, to im je teško palo, pa ne obazirući se na preuzetu obavezu, oko pet stotina Crnogoraca počelo je naizmjenično pucati na navedenog Bahtijara. Na hiljade metaka osuto je na toga mladića, ali navedenog gaziju sačuvao je Bog, pa se zdrav vratio svojim drugovima. Oni jadnici, što su bili opkoljeni u spomenutoj tvrđavi, držali su se čvrsto neprekidno danima i noćima dajući otpor. Na koncu, pošto im pomoć nije uspjela doći, nisu mogli više odoljeti, i kao što će se niže vidjeti, predali su se neprijatelju "na viru".

Za vrijeme dok je trajalo opade tvrđave Nikšić, to jest 1. ša'bana, tačnije 11. VIII 1877. godine, krenuli su sa zadatkom da protjeraju vođu odmetnika Despotovića i one što su bili pod njegovom komandom, koji odavno krstare oko Bihaća i nanose velike štete, iz Travnika miriliva Ismet-paša sa jednom brigadom, a iz Bihaća Halil-beg, alajbeg vilajetske žandarmerije i Hasan-beg, zamjenik komandanta Bihaća, sa snagama kojima su oni komandovali. Gore spomenuti Halil-beg i Hasan-beg, boreći se usput sa odmetnicima i progoneći ih u Gornjem i Donjem Uncu, sastali su se sa Ismet-pašom u selu Tiškovcu i njegovom vojskom i krenuli prema dolinama Crni Potok, gdje su bila uporišta odmetnika. Kada su tamo stigli, tri hiljade odmetnika bili su izgradili, na grebenu zvanom Sedlo, brojna jaka utvrđenja kao prepreke, gdje su postavili dva topa. Prije nego što se carska vojska približila na jedan puškometa, odmetnici su otvorili žestoku vatru iz pušaka i topova i otpočeli da je odbijaju. Izdržali su oko dva sata, ali dalje nisu mogli odoljeti junačkim napadima carske vojske, bili su uzdrmani na svojim položajima, pa su pobjegli. Na bojištu su ostala ubijena trojica odmetničkih vođa Crnogoraca, pet stranaca i preko stotinu običnih odmetnika. Spomenuti Despotović bježao je prije odmetnika da bi tako spasio sebe preko sela Drenovca na austrijskoj strani i prešao granicu. Ovaj strašni poraz odmetnika posmatrala je austrijska vojska i stanovništvo selâ, koja su se nalazila na ulazu u Crni Potok, sa austrijske strane. U ovoj borbi je carska vojska zarobila preko hiljadu pušaka sa iglama i kapsulama, šezdeset i sedam sanduka

municije, deset sablji, dvije ratne zastave, određenu količinu hrane i pića, sanitetskog pribora i lijekova, nešto alata za popravak pušaka i mnogo stoke.

Dotadašnji komandant vojske Novopazarskog sandžaka Mehmed Ali-paša premješten je na vidinsko područje. Hafiz-paša, koji je postavljen na njegovo mjesto, dobio je zadatak da odmetnike odbije i da pruži pomoć opkoljenim muslimanima u tvrđavi Nikšić. Dana 5. ša'bana (15. VIII 1877) krenuo je sa carskom vojskom iz kasabe Bijelo Polje. U suton je stigao do ćuprije na rijeci Tari kod Mojkovca i tu *prenoćio*.

Iako je bilo nekoliko puteva kojim se moglo popeti na planinu Sinajevinu, na granici Crne Gore, ali budući da su svi bili strmeniti i tijesni, carska vojska nije smatrala da je pametno da se popne na tu planinu. Zbog toga su zorom krenula četiri tabora lahke pješadije, te miriliva Ali-paša i spomenuti komandant lično a da ih nisu ni primijetili. Navedeni komandant je, ne ispalivši nijedan metak, izišao na liticu Kartal, koja je bila ključna tačka planine Sinajevine. Pošto je tu bilo drva, vode i trave, odmah je naredio da se njegovi tabori tu smjeste, a on se do sutona vratio do ćuprije u Mojkovcu. Sutradan, spomenuti komandant je u jednom jakom utvrđenju u Knezovu Dolu ostavio jedan tabor s topom a on je otišao naprijed. Usput je u još jednom utvrđenju, na vrlo važnom mjestu, ostavio još jedan tabor s topom, a na jednoj tački, čvrstoj kao tvrđava, također još četiri buljuka i jedan top, a on je sa ostalom teškom ratnom opremom i svojom vojskom krenuo i otišao do taborâ, koje je još ranije smjestio na litici Kartal.

Ušao je u pobunjenu nahiju Šaran i bez borbe otišao sve do mjesta Planica (Jelenica? Vilenica?). Pobunjena raja je već bila otišla u Crnu Goru. Ubijen je samo jedan odmetnik, a zarobljeno je i nešto stoke.

Na lijevom krilu toga mjesta bilo se sakupilo oko tri hiljade odmetnika. Kada je gore spomenuti komandant stigao u zoru do tačke za napad na odmetničke družine, koje su bile na golim liticama, tamo gdje se sokolovi legu, islamska vojska je toliko

snažno navalila da su jurišali kao krilati lavovi. Ma koliko da je neprijatelj iz svojih utvrđenja otvarao žestoku vatru ipak, ne mogavši odoljeti sa jedne strane vatri topova i pušaka, a sa druge strane hrabrim napadima junaka, ostavio je iza sebe mnogo ubijenih i razbježao se.

Ovaj položaj, koji je zauzet, nalazio se iznad mjesta Rudnice, na granici između nahije Šaran i Jezera.

One kuće što nisu ranije u bici izgorjele u nahiji Šaran, obuhvaćene su vatrom topovskih duladi, pa su za vrijeme današnje bitke izgorjele. Ovaj puta je sa Božijom pomoći izvršen napad, pa je zauzeta i nahija Jezera, koja se nalazila pod vlašću Crnogoraca. Ona se odavno pobunila protiv Osmanskog carstva i sve do danas se nije mogla dovesti u red. Pobodeni su pobjedonosni bajraci iznad Haluge i Medžedlaše(?), koji se nalaze nasuprot sela Durdeva Tara. Sva su sela bila u plamenu od vatre iz topova. Izgorjele su sve kuće u nahiji Šaran, tako da ništa nije ostalo nespaljeno. Naređeno je da se puste tovarni konji da pojedu ljetinu. Opkoljavajući strme planine, koje se nalaze između nahije Šarana i Jezera, čim bi se približili njihovim utvrdama, tukući jednu za drugom iz topova i pušaka zauzeli bi važne položaje i tako se popeli na vrhove, pa je došla na red i nahija Jezero.

Da se vratimo tvrđavi Nikšić. Kada su Crnogorci, koji su bili pritijesnili i opkolili tvrđavu, čuli da Hafiz-paša napreduje od Bijelog Polja i primiče se tvrđavi Nikšić, odlučili su da tu tvrđavu zauzmu prije nego što stigne navedeni paša. Dovedi su snaga što su imali, pa su je iz topova i pušaka neprekidno tukli. Muslimani, koji su bili u njoj opsjednuti, izdržali su pritisak više od trideset i pet dana. Kako nisu mogli dalje odoljeti neprijateljskoj vatri, izgubivši svaku nadu da će im stići pomoć i pošto im je ponestalo snage da se i dalje odupiru, stanovnici i komandant Skenderbeg sa svojom vojskom ponudili su crnogorskom knezu Nikoli predaju "na viru". A gore spomenuti Nikola, da bi se prikazao milostivim i obazrivim prema tome stanovništvu i carskoj vojsci, kada je stanovništvo zamolilo da ostanu tamo gdje su i prije bili, on im je obećao i pružio uvjerenja da će biti potpuno

slobodni i u miru, te da će, kao i do tada, trgovati i imati svoju zemlju i nekretnine i njima sami upravljati. Oni koji ne žele ovdje ostati, zemlju i nekretnine, što ih imaju, mogu prodati kome hoće. Svoje stvari i ostale pokretne, zajedno sa svojim obiteljima i oružjem koje posjeduju, mogu sigurno, uz pratnju njegove straže, prenijeti gdje oni žele. Gore navedeno stanovništvo nije imalo povjerenja u date riječi kneza Nikole. Ne želeći živjeti pod njegovom zaštitom, svi su se, osim pet-šest kuća, preselili u hercegovačke krajeve.

Hafiz-paša, koji je išao od Bijelog Polja prema tvrđavi Nikšić, nije stigao da blagovremeno pritekne u pomoć tvrđavi zbog borbi koje je usput vodio sa neprijateljima. Mada je čuo da je ta tvrđava pala u neprijateljske ruke, polahko se počeo povlačiti.

Dana 17. ša'bana (27. VIII 1877) u selu Kosjerevu, u kadiluku Banja Luka, jedna patrola sastavljena od carske vojske i pomoćnih vojnika, kada je naišla na desetak odmetnika otvorila je na njih vatru. Ubili su vođu odmetnika, glasovitog Marka Kolara, iz Gradiške, i zarobili njegovo oružje. Ostali, premda su dugo tjerani, s obzirom da je taj teren bio gusto obrastao trnjem, uspjeli su se spasiti.

U to vrijeme je binbaša pomoćne vojske Osman-beg sa kolagom Kamil-efendijom i vojskom, koja je bila pod njihovom komandom, na području između rijeka Ukrine i Prusnice, u Tešanjskom kadiluku, naišao na odmetnike i ubio ih petericu i zarobio nekoliko pušaka sa kapsulama.

U to vrijeme je prvak Banje Luke Fehim-efendija Đumišić, sa jednim odredom pomoćne vojske koju je vodio, stupio u boj sa četom odmetnika na koju je naišao u krajevima Gornje Zmijanje i jednog odmetnika je ubio. Kako je bila noć, nije ih mogao dalje tjerati, a ne zna se ni koliko ih je bilo.

U isto vrijeme, kada je jedan odred odmetnika počeo izdaleka pucati iz pušaka na tvrđavu Klobuk, u Hercegovini, jedan drugi odred, dolazeći pod bajrakom, napao je puščanom vatrom na tvrđavu zvanu Aziziju. No, carska vojska, zajedno sa tamošnjim stanovništvom ih je sve odbila.

Skenirao

JACK/ANES 18.1.2010

HALCUT NE TE TE